

STRUČNÝ PŘEHLED STAROŽITNOSTÍ BIBLICKÝCH.

POMŮCKA K VÝKLADŮM
BIBLICKÉHO DĚJEPISU VE ŠKOLÁCH ČESKÝCH.

SLOŽIL
DR. XAVER BLANDA.

DÍL I.
ZEMĚPIS BIBLICKÝ A BOHOSLUŽEBNÁ ZAŘÍZENÍ NÁRODA
VYVOLENÉHO.

S 51 OBRAZY A 10 MAPAMI.

V PRAZE.
NAKLADEM KNIHKUPECTVÍ B. STÝBLA.
1895.

ZEMĚPIS BIBLICKÝ
A BOHOSLUŽEBNÁ ZAŘÍZENÍ
NÁRODA VYVOLENÉHO.

POMŮCKA K VÝKLADŮM
BIBLICKÉHO DĚJEPISU VE ŠKOLÁCH ČESKÝCH.

SLOŽIL

DR. XAVER BLANDA.

S 51 OBRAZY A 10 MAPAMI.

V PRAZE.
NÁKLADEM KNIHKUPECTVÍ B. STÝBLA.
1895.

Veledůstojnému Pánu, Panu

Dru. FR. X. BLANDOVI,
kanovníku u Všech Svatých

zde.

K žádosti Vašnostině, aby předloženému spisu „Stručný přehled starožitností biblických“ díl I.: „Zeměpis biblický a bohoslužebná zařízení národa vyvoleného“ po náležitém prozkoumání dáno bylo církevní „Imprimatur“, J. Em. nejd. arcipastýř milostivě svoluje.

Přejeme, aby jmenovaný spis, jenž s mnohou pilností jest sestaven, účelu sobě vytknutého plnou měrou dosáhl.

Z knížecí arcibiskupské konsistoře

v Praze, dne 31. října 1894.

Dr. Fr. Hrádek,
gen. vikář.

Dr. Jan Sedlák,
kanclér.

„Hospodine Pane náš, jak předivné jest jméno tvé po veškeré zemi!“
Žalm VIII. 10.

„Mnohokrát a mnohými způsoby mluvíval někdy Bůh otcům.“
Žid. I. 1.

„Což jest Starý Zákon než tajemná schránka Nového, a což jiného Zákon Nový, nežli Starého odestření.“

Sv. Augustin.
De Civ. Dei lib. XVI. cap. 26.

JEHO EMINENCI
NEJDŮSTOJNĚJŠÍMU A VELESLOVUTNÉMU
KNIŽETI,

PÁNU, PANU

FRANTIŠKU DE PAULA,
TITULU SV. JANA A PAVLA S. Ř. C. KARDINÁLU KNĚZI,
HRABĚTI ZE SCHÖNBORN-BUCHHEIM-WOLFSTHALU,
Z MILOSRDENSTVÍ BOŽÍHO A Z MILOSTI STOLICE APOŠTOLSKÉ
ARCIBISKUPU PRAŽSKÉMU,

ROZENÉMU LEGATU STOLICE APOŠTOLSKÉ V SLAVNÉM KRÁLOVSTVÍ ČESKÉM, JAKOŽ
I V DIOECESÍCH BAMBERSKÉ, MÍŠENSKÉ A ŘEZENSKÉ, PRIMASU SLAVNÉHO KRÁ-
LOVSTVÍ ČESKÉHO, ČINNÉMU TAJNÉMU RADOVI JEHO CÍSAŘSKÉHO A KRÁLOV-
SKÉHO VELICENSTVA, RYTÍŘI ŘÁDU JERUSALEMSKÉHO SV. JANA KŘTITELE,
JAKOŽ I BOŽÍHO HROBU VELKÉHO KŘÍŽE, VELKOŘÁDU SV. ŠTĚPÁNA, STÁ-
LÉMU KANCLÉŘI THEOLOGICKÉ FAKULTY CÍS. KRÁL. UNIVERSITY KARLO-
FERDINANDSKÉ V PRAZE, DOKTORU VEŠKERÉ THEOLOGIE ATD. ATD. ATD.

OSVĚDČENÉMU PŘÍTELI VĚD
A UMĚNÍ

NA DŮKAZ NEOMEZENÉ ÚCTY A VROUCÍ
LÁSKY

POSVĚCUJE

SPISOVATEL.

Předmluva.

Jsa od mnohých let učitelem náboženství, utvrdil jsem se nezvratně v přesvědčení, že pravd posvátných nelze vykládati s náležitým prospěchem, nepoloží-li se za základ biblický dějepis. Již sv. Augustin žádá, aby se u nevzdělaných (tedy i u našich žáků) počalo vyučovati vypravováním toho, co Bůh od počátku učinil. Chybuje zajisté, kdo zjevné pravdy pouze theoreticky, abstraktně žákům předkládá a potom teprve tu onde na potvrzení jejich platnosti té neb oné biblické události se dovolává; ten neučí ani líbezně, ani hbitě, ani na jisto, protože učí nepřirozeně. Přirozenost vyučování vymáhá toho, aby se postupovalo od snadného k méně snadnému a od konkrétního k abstraktnímu, nemá-li žákům učení státi se nesnadným a nezáživným.

Má-li se však biblický dějepis za základ položití veškerému učení náboženskému, potřebí, aby se náležité zření mělo k biblickému zeměpisu a vůbec k biblickým starožitnostem. Nepřihlíží-li se k zeměpisu biblickému, události vypravované zůstávají jako ve vzduchu a přijímány bývají od žáků jako pohádky: „Byl jednou jeden atd.“, pozbývají mnoho své veliké důležitosti a přesvědčivosti, vůbec své působivosti, a snadno se zapomínají, a tak bezpečný ten podklad učení katechetického stává se kolísavým a přestává býti základem. Nepřihlíží-li se ke zvláštěnostem, mravům a obyčejům národa vyvoleného a národů s ním se stýkajících v příčině náboženské, společenské, v životě veřejném i soukromém, zůstávají mnohé události zcela temnými, a žáci ve tmách tápajíce nesnadno se dodělávají poznání, že Bůh tak působil v rozvoj těch kterých událostí, což ujímá všemu vyučování moci a přesvědčivosti.

Chtě biblickému dějepisovi učití řádně, pátral jsem po pramenech, z nichž bych se poučil o potřebných těch k vyučování věcech; ale tu jsem zkusil, že věc ta namnoze snadná není; nepři-

nášimet ze přípravných studií svých tolik podrobných vědomostí, kterých tu třeba. Jestliť ovšem nemalé množství spisů v obor ten spadajících, ale spisy ty jsou jednak velmi objemné, příliš učeně psané a proto i drahé, jednak pojednávají o věcech k výkladu biblických dějin potřebných roztroušeně, tak že celé svazky objemné pročísti třeba, než se něčeho prospěšného dopídíme; mimo to jsou všechny spisy ty psány jazyky cizími, u nás malou jen měrou známými (anglicky, francouzsky, vlašsky atd.) Našinec pak nemá věru tolik času, aby spisy ty objemné a nesnadné prostudoval, a čeho potřebuje z nich vybíral.

Přihlížeje ke všemu tomu, odhodlal jsem se sestaviti v jazyku našem mateřském stručný přehled starožitností biblických, máje zvláštní zření k popisu dějiště biblického, který by obsahoval, co výklady dějepisu biblického usnadňuje a zajímavými činí. Proto vybral jsem vedle potřebného i zajímavé, nemysle ovšem, že by vše pokaždé také se žáky sdíleno býti mělo; k tomu by ani čas vyměřený učení náboženskému nestačil; ale dle okolností a potřeb učňův, ať ve škole ať mimo školu lze vybrati, čím dle soudu učitelova porozumění věci se usnadňuje a učení samo se oživuje.

Ku vzdělání spisu svého užil jsem děl rozmanitých a snažil jsem se učiniti výbor náležitý; kde bylo třeba, vzdělal jsem tu kterou stať zcela samostatně, aby věc podána byla sice stručně, přece však správně a srozumitelně. Jinde přejal jsem věc, jak ji ti kteří učenci podali. Nepodávám tudíž díla původního. Pokud se mi podařilo, vyhověti požadavkům věci dobré, posudiž laskavý čtenář sám.

Sporům učeným a námítkám jinověrců hleděl jsem se všemožně vyhnouti, aby se spis příliš objemným nestal; z téže příčiny vypustil jsem jmenování rozmanitých pramenů při jednotlivých §§.

Doufám, že prací svou nepřicházím nevhod pánům kolegům duchovním i světským, a netouže po ničem více, než abych usnadnil dílo na roli školské aspoň ve směru některém, přeji si, aby páni kollegové dílo mé přijali s touž láskou, s kterou jsem já je podnikl a s kterou jim je podávám.

Spasitel náš, Ježíš Kristus, střed veškerých dějin, račiž požehnati práci, kterou konáme na Jeho vinici!

Hledě ke stránce jazykové, podotýkám, že při slovech cizích, zvláště při jménech hebrejských, arabských a z jiných orientálních jazykův užil jsem, jak slušno, písma českého a podávám jména z pravidla pravopisem českým; jen v několika případech jsou vy-

tištěna slova literami hebrejskými nebo řeckými, aby se objasnil jejich původ. Slova vyslovují se tak, jak jsou psána. V cizích těch slovech není dvouhlásek, a kde se naskýtají dvě samohlásky, každá čte se o sobě, na př. Thou čte se Tho-u, Deir — De-ir.

Ve příčině samohlásky „i“ budiž připomenuto, že v cizích slovech nezměkčuje souhlásek předcházejících a čte se vždy jako by psáno bylo „y“. Nepsal jsem „y“, aby nebyl způsoben zmatek, a to zbytečně; píšemeť Kristus, Maria, Afrika, Amerika, Nil, Ninive a čteme jako by psáno bylo Nyl, Nynyve atd.; tedy také „vadi“ jako by psáno bylo „vady“ a podobně i v jiných slovech.

V příčině ohýbání jmen cizích připomínám, že jsem hleděl každé jméno uvést v nominativě, aspoň když se po prvé naskytlo; v průběhu dalším skloňoval jsem je, pokud to rozumění nevadilo, jako česká jména; toliko množné číslo ve jménech řeckých jsem i v českém jazyce podržel a podle toho je skloňoval.

Hebrejské א, Alef a arabské Elif ani י Ain nejsou v tisku označeny, anyť se nečtou. Hebrejské ז Zajin píše „z“, ש Sin a ס Samek „s“, שׁ Šin = „š“, צ Ćode „č“, ačkoliv Angličané a Němci písmeno to označují „Š“. Arabské ذ Ďim „dž“, francouzské „dj“, Angličané „dsh“ píše, hebrejské כ Kaf píše „k“ nebo „kh“ dle toho, má-li Dageš či nic, hebrejské ק píše „q“, ač „q“ žádného zvláštního rázu zvukového nemá, přece tak píše, aby patrně bylo, že slovo s ק Qof a nikoli s Kaf psáno jest. Také Gessenius užívá „q“ k označení té hlásky. Hebrejské פ Pē píše „p“ nebo „f“ dle toho, zda jest aspirováno čili nic.

Vedle pravopisu našeho uvádím obyčejně také způsob psaní dle Vulgaty a Septuaginta = LXX. Nicméně zůstávají přece některé malé neshody, jež laskavý čtenář račiž dobrotivě omluviti a sám opravit.

V PRAZE, v den sv. Prokopa, Patrona Země České 1894.

Skladatel.

Seznam spisů,

jichž vedle písem Svatých při práci zvlášť užito.

(Jména spisů drobných a monografií, jichž rovněž užito bylo, zde uvedena nejsou.)

Allioli Jos. Fr. Dr., Handbuch der biblischen Alterthumskunde. Landshut. 1844

Apparatus ad biblia sacra. Edit. Roma. 1728.

Aquinatis Thoma, Summa Theologia.

Bähr C. Ch. W. F., Symbolik des mosaischen Cultus. Heidelberg. 1874.

Fillion M. L. Gl., Atlas archéologique de la bible. Paris. 1883.

Ebers Georg Dr., Durch Gosen zum Sinai. Leipzig. 1872.

Gühr Nik., Das heilige Messopfer. Freiburg. 1877.

Haneberg D. B., Die religiösen Alterthümer der Bibel. München. 1869.

Hettinger Fr., Die Dogmen des Christenthums. Freiburg. 1866.

Holzammer J. B. Dr., Dr. J. Schusters Handbuch zur biblischen Geschichte. Freiburg im Breisgau. 1877.

Ibach Joh., Die Bibel u. s. w. von F. Vigouroux. Mainz. 1885.

Jahn Joh., Archaeologia biblica. Viennae 1805.

Karch Georg, Die mosaischen Opfer als vorbildliche Grundlage der Bitten im Vaterunser. Würzburg 1857.

Keil Karl Friedrich, Handbuch der biblischen Archaeologie. Frankfurt. 1858.

a Lapide Corn., Commentaria in Pentateuchum Mosis.

Lenormant François, Les premières civilisations. Paris. 1874.

Lüken H., Die Stiftungsurkunde des Menschengeschlechtes. Freiburg. 1876.

Menochius Joan. Steph. De re publica Hebraeorum. Lib. VIII. Parisiis. 1648.

Mlčoch Melichar Dr., Starověda biblická. Nákladem Dědictví sv. Prokopa v Praze 1882.

Niebuhr B. G., Vorträge über alte Länder- u. Völkerkunde. Berlin. 1851.

- Nikolas Aug.*, Philosophische Studien über das Christenthum. Paderborn. 1860.
- Peschel Oskar*, Völkerkunde. Leipzig. 1876.
- Raumer Karl von*, Palaestina. Leipzig. 1850.
- Riehm Ed. C. Aug. Dr.*, Handwörterbuch des biblischen Altertums. Bielefeld und Leipzig. 1884.
- Riess R. Dr.*, Biblische Geographie. Freiburg im Breisgau. 1872.
- Ritter Carl Dr.*, Die Erdkunde im Verhältnisse zur Natur und zur Geschichte des Menschen. Berlin. 1822.
- Robinson Eduard*, Topographie Jerusalems. Halle. 1847.
- Rosenmüller Ernst Friedrich Karl Dr.*, Handbuch der biblischen Alterthumskunde. Leipzig. 1831.
- Sauberti Joannis* De sacrificiis veterum edidit Thomas Crenius Lugduni Batavorum. 1699.
- Sepp Dr.*, Jerusalem und das heilige Land. Schaffhausen. 1863.
- Stöckl Alb.*, Das Opfer nach seinem Wesen und nach seiner Geschichte. Mainz. 1861.
- Thalhofer Valentin*, Die unblutigen Opfer des mosaischen Cultus. Regensburg. 1848.
- Tylor Edward B.*, deutsch von Spengel und Poske. Die Anfänge der Cultur. Leipzig. 1873.
- Vosen Ch. H.*, Der Katholicismus und die Einsprüche seiner Gegner. Freiburg. 1865.
- Weber Georg*, Allgemeine Weltgeschichte. Leipzig. 1857.
- Weisz J. B.*, Lehrbuch der Weltgeschichte. Wien. 1876.
- Winer Gorg. Benedict Dr.*, Biblisches Real-Wörterbuch. Leipzig. 1833.
- Wirtmüller Joh. B. Dr.*, Dr. Petr Schegg's Biblische Archaeologie. Freiburg im Breisgau. 1887.
- Twisten Carl*, Die religiösen, politischen u. socialen Ideen der asiatischen Culturvölker u. d. Aegypter in ihrer histor. Entwicklung. Herausgegeben von Prof. Dr. M. Lazarus. Berlin. 1872.
-

ZEMĚPIS BIBLICKÝ
A BOHOSLUŽEBNÁ ZAŘÍZENÍ
NÁRODA VYVOLENÉHO.

§ 1.

Biblický názor o zemi.

Abychom bez zbytečných obtíží porozuměli, kterak ve zprávách biblických jmenují a poznamenávají se světové strany, určuje poloha toho kterého místa a stanoví vzdálenosti, je potřebí lépe si všimnouti biblického způsobu mluvení. Posvátní spisovatelé mluví toliko příležitostě o podobě země, a to v básnických popisech svých. Po výkladech matematických a astronomických není v písmech sv. ani stopy.

V popisech svých uvádějí zemi (chuk haarec) jako kulaté a klenuté těleso. Tak Isaiáš (XL. 22.): „Ten, kterýž sedí nad okršllem země . . . , kterýž roztáhl jako nic nebesa, a rozprostřel je jako stánek k bydlení.“ Představovali si zemi jako těleso, vznášející se volně v prostoru světovém. (Job XXVI. 7.): „Kterýž roztahuje půlnoční stranu (nebes) nad prázdňem a zavěšuje zemi na ničemž.“

Po názoru biblickém vznáší se země nad vodami, a založena jsouc na okeanu, držena jest všemohoucností božskou.

Jerusalem pokládán za střed veškeré země, jako Delfi u Řeků.

Povrch země rozdělovali Hebreové na zemi (souš, hajabatah), na moře (hajjam), na ostrovy (ijjim), k nimž i západní krajiny přímořské, Řecko, Itálii, Španělsko, počítali.

Světové strany nazývají se v písmě sv. čtyři obruby země, čtyři místa, strany nebe, čtyři větrové nebe, čtyři úhly země, označovány bývají také slovy: napřed, vzadu, v pravo, v levo.

Východ sluje napřed, přední strana to, co před obličejem leží, tak též východ a místo východu.

Západ jmenují vzadu, zadní část, a proto jmenuje se moře Středomořské mořem zadním a vítr západní jmenuje se větrem moře nebo vítr mořský. Také názvy východ a západ slunce se naskytují.

Jih sluje „v pravo“, co na pravo leží, také krajina suchá či slunečná.

Sever jmenují „v levo“, země po levici, krajina tmavá.

Sever a krajina na severu slují „nahore“, jižní „dole“. Hořejší krajiny jsou tedy krajiny severní.

Stojí-li tedy: „odešli nahoru“, nebo: „táhli dolů“, znamená to: odešli k severu, táhli k jihu. Vzdálenost místa udává se různými způsoby. Kus cesty hippodromos, asi hodina cesty, skoro čtyři kilometry, arabská parasanga. (2. Makk. XII. 17.; Luk. XXIV. 13.)

Den cesty, cesta, již pěší asi za den urazí, Řekové počítají 150 až 200 stadií, Římané 160 stadií, což se rovná asi 28 kilometrům — čili 7 hodinám cesty.

Stadie : 40 stadií počítají na 1 míli zeměp., tedy 7·4 *km*.

Míle římská rovná se 8 řeckým stadiím, 2¹/₂ míle římské jest tolik jako 4 *km*, tedy asi 1 hod. cesty.

Sobotní cesta [(Thechum hašabath) meze soboty], cesta asi 18 až 20 minut.

I. Č Á S T

STAROŽITNOSTÍ BIBLICKÝCH.

I. Zeměpis fysický.

§ 2.

Jména Palestiny.

Neveliká země v níž malý národ, potomci Abrahamovi, tak se proslavil, že oči všech národů k dějinám jeho s podivem se obracejí; země, v níž jest kolébka náboženství křesťanského, jímžto člověčenstvo oblaženo a s Bohem opět spojeno jest; země, již i Mohamedáni vedle Arabie za nejsvětější pokládají; země, k níž nejslastnější a zároveň nejbolnější vzpomínky se táhnou, uvádí se v knihách písma svatého různými, ale významnými názvy. Služet:

a) K a n a á n, protože tam původně bydleli potomci Kanaána, čtvrtého to syna Cháмова. Kanaán značilo však zemi mezi Jordánem a mořem Středozemským, neboli Palestinu západní a objímalo zároveň pobřežní krajiny Tyru a Sidonu, jež od Řeků a Římanů Foinikií nazvány byly. Odtud naskýtá se jméno Kanaán i na penězích (mincích) foinických. Někteří odvozují jméno Kanaán od Kenaán (כנען LXX *Χαναάν*) nížina, což s věcí se srovnává.

b) Země zaslíbená či země zaslíbení, jak ji sv. Pavel (Heb. XI. 9.) nazývá, protože ji Bůh Abrahamovi a jeho potomkům slíbil slovy: „A dám tobě a semení tvému zemi putování tvého, všecku zemi Kana-nejskou k vladařství věčnému a budu Bohem jejich.“ (1. Mojž. XVII. 8.)

c) Země Hebreů podle Hebera n. Ebera, potomka Semova, jenž byl praotcem Hebreův. Abraham pochází od něho v sedmém pokolení. K tomu hledě, praví Josef číšníkov: „Kradmo jsem vzat ze země Hebrejské.“ (I. Mojž. XL. 15.) Jméno Eber vykládá se slovozpytně

jako krajina za Eufратem, a Ibrim znamená přistěhovalce, totiž z Meso-
potamie (zářiční).

d) Israel, země Israelská, jmenovala se, protože v ní bydleli po-
tomci Jakuba, jemuž dostalo se příjmení Israel (bojovník Boží). Ale po
Šalomounovi, když říše rozdělena byla, znamenalo jméno Israel severní
část říše, totiž 10 kmenů s hlavním městem Samaří.

e) Juda, Judea, země Judská či Židovská, jmenuje se po Judovi,
čtvrtém synu Jakubově. Znamená napřed jen území kmene Juda, v době
králů, zejména po rozdělení říše, také území Benjaminovo, říši jižní
s hlavním městem Jerusalemem, po zjetí babylonském jižní Palestinu
předjordánskou a potom i celou zemi Kanaán či Palestinu. Spisovatelé
řečtí a římské užívali názvu Judea pro celou zemi.

f) Filistea (Pelešet) či Palestina, tak jmenovala se krajina
Kanaánu jihozápadní podél břehu mořského od Akkaronu až ku pomezí
Egypta, která obývána byla Fili-tiny. Později přeneseno jméno to na
celou zemi Kananejskou a od dob křížových výprav užívá se téměř
pořád jména Palestina pro celou zemi židovskou.

g) Země Hospodinova (êreš Jehova); mělať býti majetkem Ho-
spodinovým po výpovědi: „Země má jest, a vy jste příchozí a obyvatelé
moji,“ (3. Mojž. XXV. 23.) a: „Požehnal jsi, Hospodine, zemi své
a odvrátil jsi zjetí Jakubovo.“ (Žalm LXXXIV. 2.), a (Jerem. II. 7.):
„Poskvrnili jste zemi mou a dědictví mé položili jste v ohavnost.“

h) Země svatá (adimath ha qodeš). Židé jmenovali tak zemi tu
vzhledem k theokratii a ku chrámu Hospodinovu. „Bude vládnouti Ho-
spodin Judou, stránkou svou v zemi posvěcené,“ (Zach. II. 12.) a: „My,
Židé, psali jsme Vám v soužení, jakž odstoupil Jason od země svaté.“
(2. Mach. I. 7.) Jména toho zvlášť a rádi užíváme my, křesťané,
protože zde Pán a Spasitel náš se narodil, zde dílo vykoupení a posvě-
cení člověčenstva dokonal, protože zde matka Páně dlela a skonala, že
zde sv. apoštolové, od Kr. P. vyučení, dílo své počali, a protože zde první
krev mučenníků tekla, a tak stala se nám země ta klenotem nejvzácnějším.

§ 3.

Poloha a rozloha země.

Palestina leží na východním břehu moře Středozemského a roz-
kládá se mezi 31° 11' a 33° 15' sev. šířky a mezi 52° a 54° východní
délky; největší délka od severu k jihu jest asi 235·15 km, od východu
na západ asi 188 km. Země ta zaujímá asi 27·000 km², je tedy asi jako
Tyroly, neb 1/2 Čech, či jako Morava se Slezskem.

Země ta byla omezena takto: Na severu od Středozemského moře přes hřbet Libanonu, asi kde jest nyní *Džebel Nuria*, a přes *Emath* k místu *Eman*, t. j. v krajinách Damašku; odtud na straně východní k jihu přes místo *Selcha* přes *Aroer* k řece *Arnon*, která se vlévá uprostřed východního břehu do Mrtvého moře; na jihu od *Arnonu* na jižní cíp Mrtvého moře až k potoku *Egypta*, který se u *Rhinokolury*, nynějšího *El Ariš*, vlévá do moře Středozemského; západní hranici činí moře Středozemské od *Sidonu* až po *Gazu*. Celá země označuje se obyčejně udáním měst *Dan* a *Beršeby*.

Země rozdělena jest na dvě nerovné části řekou Jordánem, na Palestinu západní a východní. Severní hranici části západní tvoří staré království *Emath*, které za vlády římské *Coelesyria* slulo. Sluší však znamenati, že Israelité země té, jak udáno, nikdy úplně se nezmocnili, protože Hospodina neposlušni byli, jakož i třeba činiti rozdíl mezi rozlohou země a říše. Hranice říše se v různých dobách rozmanitě měnily. Nejrozsáhlejší byla říše za Davida a Šalomouna. „Panoval nade vší krajinou, kteráž byla za řekou (Eufratem) od *Thafsa* až do *Gazy* a nade všemi králi těch krajin.“ (3. Král. III. 24.) „Nadělal také lodí velikých v *Asiongaber*, kteréž jest podél *Ailath* na břehu moře Červeného v zemi *idumejské*.“ (III. Král. IX. 26.)

Po zajetí, za *Ezdráše* a *Nehemiáše*, byla hranice severní u *Paneas* (*Banias*) a jižní u *Quadesbarnea*. Nynější Židé drží se tradice, že na severu činí hranici země řeka *Hasbeja* neboli *Keroni*. Za vlády římské hraničila Palestina na severu a severozápadě se *Syrií* a *Foinikií*, východně s pouští syrskou a arabskou, na jihu s *Arabií petrejskou* (skalnatou) a s *Egyptem*, západně pak s mořem Středozemním.

Po nynějším rozdělení náleží Palestina k pašalikatu *Beirutskému* a *Damašskému*. První zaujímá 5 provincií, a to pašalikaty *Jerusalemský*, *Akko*, *Sidon* a dva *kaimakanaty*: *Tripolis* a *Ladakiah*. K pašalikatu *Sidonskému* náleží střední a jižní část *Libanonu*, jež spravují 2 *kaimakamové*, z nichž jeden sídlí v *Šuveifatu* a jest hlavou *Drusů*, druhý je hlavou křesťanských obyvatelů (*maronitů*) a sídlí v *Brummaně*.

§ 4.

Horopis. (Kolmá členitost.)

Palestina je většinou hornatina, čemuž i písmo sv. nasvědčuje: „Země, do které vcházíš, abys jí vládl, není jako země *Egyptská*, z níž jsi vyšel, kdežto, když se rozseje semeno, jako v zahradách vody vedeny bývají svlažující, ale hornatá jest, máť i role, s nebe čekajíc dešťů.“ (5. Mojž. XI. 10. 11.)

Hory a výšiny jsou výběžky a odnože Libanonu, jehož jádro na půdě syrské jest. Od Libanonu táhnou se směrem od severu k jihu po obou stranách Jordánu dvě horská pásma (dvojí pořadí hor), jež lze sledovati až do Arabie Petrejské. Obě ta pásma horská, mezi nimiž údolí Jordánské se rozkládá, rozvětvují se rozmanitě, čímž mnohé roviny a velká údolí vznikají. V západním pásmě převládá vápenec formace jurské, zde onde jsou mocné vrstvy křídové; ve východním pásmě má mocnou převahu čedič (bazalt). V Judsku jsou celkem hory kuželovité, v Samaří ploské a táhlé. V celé zemi jest mnoho nor, jeskyň a slují jednak přirozených, jednak zúmyně utvořených, kterých již v dobách nejstarších za obydlí užíváno a to pro lidi i zvířata.

Hory v západní Palestině.

§ 5.

A) Hory na severu.

1. *Pohoří Neftali* (Jos. XX. 7.)

jest jižní výběžek Antilibanonu, který nyní slove *Džebel Safed*. Prostupuje celé bývalé území Neftali, od vrchu Safed vychází směrem jižním několik nízkých řad horských k hoře Thabor a do krajiny Nazarethu. Pohoří Asamon, kam Židé před Vespasianem se utekli, jest asi nynější Džebel Džermak (Džebel Čabud n. Sabud), který jest nejvyšší vrch v severní Galilei, asi 6 kilometrů západně od Safedu. S pohořím Neftali úzce souvisí pohoří

2. *Karmel*.

Pohoří to počíná se 12 *km* jižně Akka předhořím hodně do moře sahajícím a táhne se od severozápadu k jihovýchodu asi 20 *km* podél levého břehu řeky Kison (Nahr el Mukatta), jest zšíří 20 *km*, na jihu 38 *km* a jest na severu omezeno úrodnou rovinou Kison a rovinou Jezrehel či Esdrelon, na jihu pobřežní rovinou Saron, v krajině Dothan a Ginnea spojeno jest s pohořím Efraim. *Karmel*, tolik co krajina úrodná, slove Džebel mar Elias (hora sv. Eliáše).

Karmel složen jest z tvrdého vápence a dosahuje výšky skoro 600 *m*, ale okolí jeho jest na 60 až 76 *km* půda velmi úrodná. Na úpatí jeho rostou stromy vavřínové a olivy, na hořejší části jest porostlý sosnami a duby. Hyacinthy, narcisky a mnoho jiných květin

roste tam divoce; v údolích jsou tučné pastviny, a mnoho bystrin chvátá k břehům Kisonu, hustě křovinami porostlým, celou krajinu zavlažující.

Množství úžlabin, roklí a jeskyň vyskytá se v pohoří Karmelském, zvláště na straně západní, takže napočítáno až ke 2000 jeskyň a slují: v některých z nich ukrývali se proroci Eliáš a Eliseus. Pro krásu a hojnost rostlinstva užívali proroci Karmelu, jakožto obrazu budoucí slávy církve Kristovy, jakož i vůbec k označení krásy, bohatosti a požehnání božího (Is. XXXV. 2., Jer. IV. 19., Pís. VII. 5.). Na Karmelu vykonána obět kněží Baalových a proroka Eliáše, tam dal Eliáš zhubiti kněze Baalovy a proto slove místo to Džebel Mukatta (hora zardoušení). Zde přišla k proroku (3. Král. XVIII. 17.—42., 4. Král. II. 25., IV. 25.) žena Sunamitka, žádajíc za vzkříšení syna svého.

V dobách křesťanských bydleli zde poustevníci, z nichž vyvinul se řád Karmelitánů (či bratří sv. Panny s Hory Karmelské.) Nyní jest tam klášter Karmelitánský, v němž 6 kněží a 6 bratří žije a kostel Panny Marie Karmelské. Mnichové sbírají rostliny léčivé a připravují prostředky posilující a léčivé a tak pečují o pohodlí i užitek poutníků, kteří sem zavítají.

S Karmelu jest rozkošný pohled k severovýchodu na sněhem krytá temena Libanonu a Antilibanonu, a na zátoky u Akka (Ptolemais), na západě k moři, a k jihu na úrodné krajiny; jediné k východu jest rozhled výšinami zavřen. Asi 23 *km* od Karmelu na východ, 19 *km* od Jordánu na západ a 7 *km* od Nazaretha uprostřed Galilee na severní straně roviny Esdrelon jest hora

3. *Thabor* (Džebel Tur).

Arabové jmenují horu tu Džebel Nur (hora světla). Hora ta útvaru vápencového vypíná se v podobě hranolu až 600 *m* nad hladinou mořskou a převyšuje ostatní hory sousední o 60 *m*. Temeno jest podlouhlá rovina skoro 2 *km* dlouhá a poskytuje dalekého a velmi krásného rozhledu, tak že již žalmista volá: „Thabor a Hermon plesají ve jménu Tvém, Hospodine.“ (Žalm LXXXVIII. 13.) Oko zalétá od temen hor Judských až k temenům Libanonským. K jihu rozprostírá se rovina Esdrelon, na východě údolí Jordánské s utěšeným jezerem Genesaretským. Na severu povznáší hlavu svou Antilibanon a od západu kyne Karmel. Ve křovinách tu hojných, v jeskyních a slujích zdržuje se mnoho zvěři čtyřnohé i opeřené. Pro krásu jeho praví o něm básník: „Thabor podobá se kapce rosy na listu růže, v níž se blankyt nebeský zrcadlí.“

Po tradici staré proměnil se světlo světa, Ježíš Kristus, na hoře Thabor, při kteréž příležitosti osvědčil Bůh Otec, že Ježíš Kristus jeho

jest Synem, a že jeho učení slyšeti máme (Mat. XVIII. 1 2 Pet. I. 16.)

Při vpádu Sisary shromáždil Barak k rozkazu Debory vojsko na hoře Thabor, a odtud Barak táhna, na rovině Sisaru porazil. (Soud. IV. 6. 12. 14.) Léta 1799. porazil Napoleon na úpatí Thaboru vojsko turecké.

Císařovna Helena dala zde postaviti kostel, později byl tu veliký klášter benediktinský, ale vše bylo od Turků zničeno.

Katolíci z Nazaretha putují tam každoročně v den Proměnění Krista Pána.

Patnáct *km* severovýchodně od hory Thabor zdvíhá týmě své v rovině Hittin podlouhlý pahorek podoby hranolovité,

4. *Hora blahoslavenství,*

na níž Ježíš Kristus konal horské své vznešené kázání, které blahoslavenstvími se počíná. (Mat. V.—VII.) Také slove hora Kristova a hora apoštolů, protože prý zde J. K. často na modlitbách prodléval, zde dle podání ústního apoštoly vyvolil, aby je poslal do celého světa hlásat evangelia svého. (Mar. III. 13.) Vrch ten poskytuje krásného pohledu k jezeru Genesaretskému a jmenuje se od obyvatelů nynějších Kerun el Hittin (Kurun Hattin) t. j. rohy Hittinu, protože ve východní i západní straně jsou dva hroty jako by rohy. Asi 4 *km* jižně hory Thabor, uprostřed roviny Jesrehel, jest vysoký horský hřbet, jež Arabové Džebel Dûhi zvou, a který se od dob sv. Jeronyma jmenuje

5. *Malý Hermon*

na rozdíl od severního Hermonu, jižní to části Antilibanonu, jemuž Velký Hermon říkali. Dříve bydlely tam panny řeholní, nyní jest tam mešita, a na úpatí horském leží město Sulim, upomínající na biblické Sunem (4. Král. IV. 8 .), kde Eliseus vzkřísil syna ženy sunamitské.

B) Hory ve střední Palestině předjordánské.

§ 6.

Pohoří Gilboa (Gelboe).

Pohoří to je mezi Skythopolí, Jesrehelem a Ginnäou, v území Issachar, táhnouc se jihovýchodně podél vadi el Beisan až k údolí Jordánskému, k Bethsanu. Střední výška jeho jest více než 600 *m*, pohoří to jmenuje se nyní Dželbun; obyvatelé Dženinu nazývají je

Džebel Fukna nebo Džebel Džibo. Pohoří to bylo velmi lesnaté (Jos. XVIII. 14.) a proslulo porážkou vojska Saulova. V bitvě této padl též Saul a tři synové jeho.

§ 7.

Pohoří Efraim (Israel).

Pohoří to jméno má od území, jež prostupuje (Jos. XVII. 10. 13.) slove také pohoří Israel, protože v říši severní n. Israelské nejznamenitější bylo. Rozkládá se od Gilboa, od místa Ginnäa až k Jerusalemu; na severu hraničí s rovinou Esdrelon, jest mnohými, dlouhými a úrodnými údolími přerváno a hustými, krásnými lesy pokryto; lesinami porostlými pahorky souvisí s Karmelem; střední jeho výška jest 500 *m*. Les Efraim, v němž rozhodnuta bitva mezi Absolonem a otcem jeho Davidem, byl asi v Zájordání. Les ten jmenován (jak někteří se domnívají) po Efronu v Gilead*) a byl sotva jeden z lesů na horách Efraim.

Nejznamenitější hory v tomto úrodném a vodou bohatém pohoří jsou:

a) Šomron aneb Semer, jinak Somer. Horu tu koupil král Amri od Semera a vystavěl město, které Samaří nazval. (3. Král. XVI. 24.)

b) Garizim, kteráž hora nyní Grisim nebo El Tur se nazývá; na její patě rozkládá se Sichem; Garizim jest nejvyšší hora v Samařsku, má totiž 868 *m* výšky. Nejnovější cestovatelé tvrdí, že jest velmi úrodná. S hory té žehnáno bylo plnitelům zákona. (Jos. VIII. 33. .) Odtud také mluvil k Sichemitům Joatham, syn Gedeonův, vykládaje jim podobnoství o stromech, které si za krále vyvolily bodlák (Soud. IX. 7 — 15.). Po zajiť byl tu vystavěn chrám samaritánský, který králem J. Hyrkanem vyvrácen byl. Nicméně hora ta zůstala Samaritánům posvátná. Nedaleko hory této na východ je studnice Jakubova, u níž Ježíš Kristus se Samaritánkou rozmlouval (Jan IV. 20.).

c) Ebal, Holý vrch 938 *m* vysoký. Ebal severně Sichemu (Nablus) naproti Garizimu, od něhož oddělen jest údolím, v kterém rozkládá se Sichem. Na vrchu tom mělo po nařízení Mojžíšově zlořečeno býti přestupníkům zákona. (5. Mojž. XXVII. 11.—13.) Ebal je holý, skalnatý a neúrodný, v něm mnoho přirozených slují a jeskyň, do nichž se mrtví pochovávali.

d) Gaas, hora jihozápadně u města Thamnathsare (Timnath Serach), jest to severovýchodní část pohoří Efraim, kdež Josue pochován byl

*) Srovnej § 9.

(Jos. XXIV. 30, Soud. II. 9.), vzniká zde několik pramenů. (2. Král. XXIII. 30, 1 Part. XI. 32.)

C) Hory na jihu Palestiny předjordánské.

§ 8.

Pohoří Juda.

Pohoří Juda nebo hory Judské, jež souvisí s pohořím Efraim, má jméno své od kmene Juda, jehož území vyplňuje. V několik větví se rozkládajíc, rozestírá se od mezí území Benjaminova až k horstvu Seir v Arabii a od moře Mrtvého až k moři Středozemskému. Dříve jmenovalo se horstvo Amorrhitské, kteréž jméno jihovýchodní část podržela (5. Mojž. I. 20.). Na jih od Jerusalema vystupuje do značné výšky a strmými skalami končí se u Mrtvého moře; na západ je svah volnější a úrodnější. Přístup od strany západní jest obtížný pro hluboké vadi nebo údolí (rokle). Patří k terciernímu útvaru vápencovému. Má mnoho jeskyň a slují přirozených i uměle utvořených, kterých jednak za skrýše, jednak za útulky a obydlí, nebo za místa pohřební se užívalo. Východní neúrodná část jmenuje se poušť Judskou. Celkem je pohoří to úrodné a znamenitější hory a vrchy pohoří toho, jichž si všimnouti sluší, jsou:

a) Hora Olivetská. Na východě od Jerusalema za údolím Josafath as 1 *km* daleko (Skut. ap. I. 11.) vypíná se hora Olivetská, Har harzetin; má jméno od oliv, jichž tu veliké množství rostlo, zvláště na straně západní; nyní však jest tam oliv jen několik s některými jinými stromy. Hora skládá se z vápence, má tři vrcholy a jest přes 818 *m* nad mořem Středozemským a tedy 1202 *m* nad Mrtv. mořem. Od mostu přes potok Cedron vedou tři cesty k vrcholům hory Olivetské.

Na úbočí hory té byl dvorec se zahradou, jmenovaný Gethsemana. Za starých dob bývaly na hoře Olivetské zapalovány ohně, čímž mezi Jerusalemem a Babylonem oznamováno bylo, že počal nový měsíc. (4. Mojž. XXVIII. 11 .) Na hoře té plakal Pán Ježíš nad zatvrzelým Jerusalemem a předpověděl odtud zkázu jeho. (Luk. XIX. 37, Mat. XXIV. 3.) Zde v zahradě Gethsemanské počalo přehořké umučení Pána Ježíše, ale na též hoře došel J. Kr. svého oslavení. (Mat. XXVI. 30., Luk. XXIV. 50., Skut. ap. I. 9.)

Na prostředním vrcholu hory dala císařovna Helena na památku na nebesavstoupení Páně zbudovati velkolepý chrám; jeho zbytky zachovány jsou v mešitě osmistranné, v nížto křesťané za určitý poplatek ve svátek na nebesavstoupení Páně služby Boží konati smějí. Nynější

malý kostel nanebe vstoupení Páně náleží bohatým Arménům. Na severním vrcholu je sloup, jenž naznačuje místo, kdež andělé k apoštolům pravili: „Muži Galilejští, co tu stojíte .“ a proto někteří spisovatelé uvádějí vrchol ten pod jménem: „Muži Galilejští“. Na cestě k prostřednímu vrcholu ukazuje se místo, kde Pán Ježíš učenníky modlitbě „Otčenáš“ učil. (Luk. XI. 1. . . .) Místo to jest mladými olivovými stromy a štěpy granatovými ohrazeno. Jižní vrchol naproti potoce Siloë a údolí Gehenně sluje hora Pohoršení, protože tam Šalomoun, stavě modly a oltáře jejich pro ženy své, lidu pohoršení dával (3. král. XI. 7. . . .) Na úpatí Olivetské hory mají latinští mnichové (františkáni) zahradu, v níž se 8 prastarých oliv bedlivě ošetřuje, ovoce jejich se opatrně sbírá, a z jader jeho dělají se růžence. Na památku s hory Olivetské brávají si poutníci malou rostlinku, která se jmenuje *gnaphalium sanguineum* (protěž krvavá).

Rozhled s hory Olivetské (již Arabové Džebel el Tur zovou), je podle shodného udání poutníků přerozkošný. Patře k severu, přehlédá poutník velkou část cesty k Sichemu, kde mu kynou Ebal a Garizim; k severovýchodu oznamuje pěkná zeleň údolí Jordánské, a k jihovýchodu zalétá oko až k Hebronu a odtud k Mrtvému moři a odpočívá na horách moabských krásně vzduchem barvených; na jihu viděti hory bethlemské, jakož i řečiště Cedronu k Sábě směřující. K západu táhne se údolí Josafath, nad nímž od severu k jihu rozkládá se město Hospodinovo a těsně za městem tím zavírá obzor veliký syrský předěl vod.

Směrem od Jerusalema k Jerichu, tedy severovýchodním, táhne se vysoké pásmo horské, jež krajině celé divokého a brozného rázu dodává. Nejznamenitější vrch tohoto horstva je příkrá, vápencová hora, plná slují a nor, zvláště na straně k Jerichu, již Arabové Džebel Kuruntul zovou, Quarantania čili hora čtyřicetidenního postu (Mat. IV. 1 . . .), kde podle podání Ježíš Kristus, od Jana pokřtěn jsa, postil se a od ďábla pokoušen byl. Hora ta jest 500 *m* vysoko nad mořem Mrtvým, a vypíná se na 400 *m* nad své okolí.

U paty hory té asi 2 *km* severozápadně Jericha (Erichy) je studnice Eliseova, horský to pramen, jehož vodu nezdravou prorok napravil a v zdravou obrátil, když v Boha důvěřuje, soli do ní nasypal. (4 Král. XI. 21.) Arabové jmenují studnici tu Ain es Sultan (studnice sultanova).

Ostatní vrchy, na nichž Jerusalema vystavěn byl, poznáme při popisu města toho.

Horstvo v Zájordání neboli hory v Palestině východní.

§ 9.

Pohoří Gilead (Galaad).

V Zájordání nebo v Palestině východní rozkládá se od pohoří Anti-libanonu až po řeku Arnon pohoří Gilead útvaru vápencového, po němž celá krajina pojmenována byla. (5. Mojž. X. 13. Jos. XII. 5.)

Pohoří Gilead v užším smyslu od řeky Hieromax až po Arnon jest na straně k Jordánu strmé, k východu pak do Hauranska k poušti Arabské svah jeho jest volný.

Hora Gilead, u jejíž paty smířili se Jakub a Laban a na památku smíření svého hromadu kamení snesli (1. Mojž. XXXI. 4 .) a která nyní Džebel Dželaad sluje, jest asi 8 *km* jižně řeky Jaboku (Zerka), a vypíná se do výšky 1096 *m*. Pohoří Gilead bylo pro své bohaté a tučné pastviny a vonné rostliny daleko široko proslulé (Jerem. XLVI. 11 .). A nynější el Belka, které na severu leží, jest až posud pastvinami bohaté, o němž Beduini tvrdí, že mu podobného není.

Část horstva severně Jaboku slula Basan, nyní El Botthin; tam byly hojné, tučné pastviny a krásné lesy dubové. (Ezech. XXVII. 6., Is. II. 13.) Mezi řekami Mandhur a Jabokem, jakož i v krajině Belka na jižní straně Jaboku jsou ještě nyní krásné a rozsáhlé lesy dubové.

S pohořím Gilead souvisí při řece Jaboku pohoří Abo-ri-m, jinak pohoří Moabské, jež se na jich až k moři Mrtvému rozkládá. (4. Mojž. XXXIII. 47., 5. Mojž. XXII. 48., XXXII. 49.) Severovýchodní část Abo-ri-mu asi 8 *km* severozápadně Hesebonu nazývala se také Fasga či Pisga.

V pohoří tom vyniká hora Nebo 806 *m* vysoká, s kteréž Kanaán přehlédnouti lze. S hory Nebo byla Mojžíšovi ukázána zaslíbená země, a na hoře té Mojžíš zemřel.

§ 10.

Lesy v Palestině.

Palestina měla v dobách patriarchů hojnost lesů, ale po příchodu národa Israelského z Egypta byly lesy mýceny, jednak vymýtili je noví obyvatelé sami, aby získali úrodnou půdu: „Jsi-li lid mnohý, vstup do lesa a vyplaň sobě místa!“ (Jos. XVII. 15.) jednak pokáceli a zničili lesy v různých válkách, které s Israelity vedli, nepřátelé. Některé lesy písma sv. výslovně udávají, a to:

1. Cedrový les na horách Libanonských sice nepatřil k Palestině, ale Israelité brali odtud dříví ke stavbám, zvláště Šalomoun, a králové syrští, Israelitům naklonění, dávali vykáceti dříví k pálení s hory Libanonu.

2. Sosnové a jedlové lesy Antilibanonu, kteréhož dostalo se v majetek králi Davidovi s říší damašskou. (2. Král. VIII. 5. 6.) V dolejší části horstva toho byly háje platanové a dubové.

3. Lesy na Karmelu a na hoře Thabor.

4. Rozsáhlé lesy dubové v pohoří Basan. (Zach. XI. 2.)

5. Les Haret v zemi Juda, kamž se David utekl, když se z Moabska navrátil (1. Král. XXIII. 15.).

6. Les v poušti Sif, do kteréhož utekl se David, pronásledován jsa králem Saulem (I. Král. XXIII. 15.).

7. Les Efraim, který při příchodu Israelitů nejspíš celé pohoří Efraim pokrýval, (1. Král. XIV. 25.), les Efraim, v kterém poražen byl Absolon, byl v Zajordání několik hodin od Mahanaim a nikoliv před Jordánem, protože čteme (2. Král. XVII. 21. 22. 24.): „Vstaňte, připravte se rychle na cestu přes řeku! Vstal tedy David i veškeren lid, kterýž byl s ním, a přepravili se přes Jordán (24.) A Absolon přepravil se přes Jordán, on i všichni muži israelští s ním.“ Jméno Efraim má les ten odtud, protože tu poražen byl hrdý kmen Efraim od Galaadských, (Saul XII. 1.—4.)

8. Mohutný les palmový u Jericha, který i Strabo nad ostatní lesy Judské vynáší.

Roviny v Palestině.

§ 11.

Pobřežní roviny při moři Středozemském.

1. Rovina Akko táhne se až k patě Karmelu a jest asi 24 *km* dlouhá a 8 *km* široká; někdy byla velice úrodná, ale jsouc nyní zanedbána, neúrodnou se jeví; protéká jí malá řeka Belus, nyní Nahr Naman.

2. Saron počíná se u předhoří Karmelského a táhne se podél břehu mořského až k Joppe asi 76 *km* dlouhá, 15—22 *km* široká; pro svou úrodnost a bohatost jest v písmě sv. vychvalována. Několik malých do moře tekoucích řek svlažuje rovinu tu. (Is. XXXV. 2., LXV. 10.) Saronští a Lydští přijali evangelium, když byl sv. Petr dnou sklíčeného Aeneáše uzdravil. (Skut. ap. IX. 35.) V krajině Joppe a Lyddy (Lud)

jest rovina ta podnes velmi úrodná. Růže, narcisky, sasanky neboli anemony, bílé a žluté lilie, karafiáty rostou tam divoce v hojnosti. Lili Šalomounskou přijali francouzští králové do svého erbu. Pohodlnost turecká zavinila, že tu málo bavlníků, ječmene a pšenice roste, také olivy a fíky jsou zde řídké.

3. Rovina Ono (Neh. VI. 2.) jest pokračování roviny Saron.

4. Rovina Sefelâ jest jižní část roviny Saronské, sahajíc od Joppe až do Gazy a od břehu mořského až k patě vysočiny Judské. Bývala úrodná, ale nyní se zanedbává. V rovině té byla důležitá města filistínská Gath, Asdod, Askalon, Egron a Gaza.

§ 12.

Roviny vnitrozemské (vnitřní, uvnitř země).

1. Rovina Jordánská (Kikar Hajjardên), rovina po obou březích Jordánu, veliká rovina. v Starém Zákoně Arabah, u Řeků Aulon, nyní el Ghor zvaná, táhne se od jihu jezera Genesarethského až k moři Mrtvému, a leží u jez. Genesarethského 208 *m* a u moře Mrtvého 380 *m* níže než hladina moře Středozeemského a jest 8 - 16 *km* zšíři. Vyjímaje vodu Jordánu jest rovina ta téměř bez vody, temperatura vysoká, dušná celá rovina i za starých dob nevzdělána. Jen u jez. Gen. jsou pastviny a úrodná půda, jakož i na místech, která s hor tekoucími potoky svažována jsou.

V krajině jordánské na jihu usídlil se někdy Loth (1. Mojž. XIII. 10.); v krajině té byly shotoveny mnohé nádoby pro chrám Jerusalemský, (3. Král. VIII. 46.). V krajině té kázal Jan, syn Zachariášův, a kdo pokání činili, byli v Jordánu pokřtěni (Mat. III. 5.).

2. Rovina Jerišská či luhy jerišské, jižní část roviny Jordánské, severně moře Mrtvého v Palestině západní, jest 12—16 *km* široká, a hledíme-li k oběma stranám Jordánu až 20 *km*, a dobře jsouc zavodňována jest úrodná; med, balsam, zvláště pak hojné, krásné palmy byly zde, a proto slulo Jericho město palem; známa jest také růže jerišská a vzácné fíky. (5. Mojž. XXXIV. 3.)

Nyní jest krajina ta zanedbána a není již tak krásná a úrodná jako bývala. Ještě za výprav křižáckých dařila se tam hojně třtina cukrová, a církvev palestinská měla odtud značné důchody.

3. Naproti luhům jerišským leží na východní straně Jordánu rovina Moabská, nyní el Kurah. Tu položili se Israelité táborem, než přešli Jordán a byli na novo sčítáni; tu oplakávali smrt vůdce svého Mojžíše, který na hoře Nebo zemřel. (4. Mojž. XXII. 1., XXVI. 63., 5. Mojž. XXXIV. 8.)

4. Rovina Jezreel, také rovina Megiddo, nyní Merdž Ibn Amer zvaná, také Esdrelon, veliká rovina, rovina Samarská se někdy jmenuje. Rozprostírá se od Karmelu až k Jordánu, ohraničena jsouc na severu pohořím Galilejským, na jihu Efraimským a Karmelem, svažována jest Kisonem a přítoky jeho a proto velmi úrodná a bohatá; na východě rozčleňuje se malým Hermonem a horstvem Gilboa na 3 části. Je klíčem Palestiny a proto bývaly tu přechoasto sváděny bitvy, zde porazil Barak Sisaru (Soud. IV. 13.), zvítězil Gedeon nad Amalekity a Madianity (Soud. VI. 33. ., VII. 1. .), tu leželo vojsko assyrské pod Holofernem (Jud. VII. 3.), zde tábořilo vojsko římské za Gabina a Vespasiana, tu Francouzové pod Napoleonem I. a Kleberem rozbili stany své.

§ 13.

Údolí a úžlabí.

Palestina, jelikož hornatina, má mnoho údolí, úvalův, úžlabí a roklí rozmanitě utvořených, jež pojmenovány jsou jednak dle hor je obklopujících, jednak podle značnějších míst a událostí tam se sběhších. Nám jest si všimnouti ovšem jen těch, které písmo sv. jmenují. Postupující od jihu k severu, pamatujeme si tato údolí a úžlabí, jimž Arabové říkají vadi:

1. Údolí (potok) hroznů (torrens botri), severně Hebronu, vínem bohaté. Zde uřízli vyzvědači Mojžíšem vyslaní veliký hrozen, který dva na sochoru nesli (4 Mojž. XIII. 23. .).

Vinice v okolí Hebronu (el Khulil) až podnes se velebí, sahají na západě až k Teffuh. jižně až k Dhoheryeh a severně až po Khurbet el Nusara. Nejkrásnější hrozny suší se (hrozinky), ostatní se lisují a na syrob (dibs) se zavařují.

2. Údolí Cefatha nedaleko Maresa v Judsku. Asa, král judský, seřadil zde šik válečný proti Zarovi (Cerachovi), knížeti ethiopskému. Vojsko ethiopské bylo Hospodinem postrašeno a prchlo před Asou (2. Paralip. XIV. 9.—13.).

3. Údolí u Gabaonu, kde Josua v Boha důvěruje za vítězství (Jos. X. 12.) prosil.

4. Údolí Ajalon, mezi městy Gabaonem a Ajalonem, tam bylo právě bojiště Israelitů a Amorrhejských, a tam Josua zvítězil (Jos. X. 12.).

5. Údolí Achor, severně Jericha; tam byl Achan lakomý ukamenován a majetek jeho spálen. (Jos. VII. 24., XV. 7.)

§ 14.

Údolí v okolí Jerusalema.

1. Jižně Jerusalema bylo úžlabí *Hinnom* (*Ennom*) n. údolí synů *Hinnom*, nyní vadi *Džehennam*, činilo hranici mezi Benjaminem a Judou (*Jos.* XV. 8., XVIII. 16.) a leželo tam *Thofet* (4. Král. XXIII. 10.), kde Israelité *Molochovi*, modle to moabské, živé děti obětovali. Když modloslužba přestala, házela se všeliká nečistota do úžlabiny té; proto hořel zde stále oheň, aby zápachu bráněno bylo. V pozdějších dobách bylo proto místo to obrazem pekla. Údolí to jest koncem údolí *Tyropäon* (údolí sýrařů). Hořejší část západní jmenuje se *Gihon*.

2. *Tyropäon*, úžlabí sýrařů, oddělovalo (dle udání nejstarších i mnohých novějších badatelů) dva protilehlé vrchy *Sion* a *Moria* (hořejší a dolejší město č. *Akra*), na nichž *Jerusalem* stál; úžlabí to táhlo se až k rybníku *Siloa*.

3. Údolí *Kidron* n. *Josafath* počíná se 2 *km* od severní brány *Jerusalema* u hrobu soudců, táhne se podél hrobů králů, kde přes údolí to vede cesta k *Sichemu* (*Nablus*). Po obou stranách údolí jsou hroby, uprostřed stromy olivové. Jméno *Josafath* dostalo údolí po slavném králi *Josafathovi*, který tu pochován jest; podle jiných od domnění, že tu Bůh bude člověka souditi (*Joel* III. 2.).

4. Údolí *Rafaim* má jméno od obrovského pokolení, jež tu bydlilo, tedy údolí obrů, leží jihozápadně *Jerusalema*, táhne se k *Bethlemu*. Údolí toto bývalo dříve úrodné. Zde porazil *David* dvakráte *Filištiny* (2. Král. V. 18.) I později byli zde *Filištinští* několikrát poraženi. poněvadž údolím tím nejraději vpády do země činili (2. Král. XIII. 8.).

5. Údolí *Save* n. údolí královské, severně *Jerusalema*, zde setkal se král *sodonský* s *Abrahamem* a *Melchisedechem*. když se vracel z *Hoba* od pronásledování krále *Kedorlaomera* [*Chodorlahomora*] 1. Mojž. XIV. 17.).

6. Údolí *Beracha* n. údolí požehnání jest v poušti *Thekoa* nedaleko *Engedi*, nyní *Bereikath* sluje; zde děkoval Hospodinu král *Josafath*, když byl zvítězil nad nepřátelskými *Ammonity*, *Moabity* a *Syry*. (2. Paralip. XX. 26.)

7. Údolí *Elah* n. údolí *Terebinthové*, nyní vadi *Musur* a vadi *es Sumt*, v území *Juda*, nedaleko *Socho* a *Aseka*, proslaveno bojem mezi *Davidem* a *Goliášem*. Údolí to je krásné a úrodné.

§ 15.

Údolí v okolí moře Mrtvého.

1. Kde se rozkládá nyní Mrtvé moře, bylo dříve krásné údolí lesní, jakožto pokračování roviny Jordánské. (1. Mojž. XIV. 10.)

2. Údolí Abel-Sittim n. Sitim — tolik jako luh akací — (4. Mojž. XXXIII. 49.), kde synové israelští tábořili, dříve než vešli do Kanaán; jest za Jordánem naproti Jerichu, nynější vadi Hesbon.

3. Údolí Sukkoth (Sokoth), údolí stanů, bylo v území Gad za Jordánem jižně řeky Jabok. Jakub navrátil se z Mesopotamie, rozbil tam stany své a dal místu tomu jméno. (1. Mojž. XXXIII. 17.)

4. Údolí Solné, jižně Mrtvého moře, kteréž údolí nyní el Ghor sluje. V údolí tom, jež dělilo Judu od Edom, porazil David Syrské a Edomské, a král Amásia Edomity. (2. Král. VIII. 13., 4. Král. XIV. 7., 1. Paral. XVIII. 12.)

§ 16.

Pouště v Palestině.

Slovem poušť neznameneáme v Palestině míst zcela pustých, písčitých, jako je Sahara, nýbrž místa neobydlená a nevzdělávaná, obyčejně bez lesův a v létě bez vody, na nichž se však mnohdy hojné pastviny prostíraly, tak že poskytovaly stádům dostatečné výživy. Nejdůležitější z pouští těch jsou:

1. Poušť Juda ve východní části území Juda na straně moře Mrtvého. 12—16 *km* zděli táhne se od pravého břehu Kidronu až k jihozápadnímu konci Mrtvého moře. (Jos. XV. 61.) Prostředkem táhne se řada vrchů 60—90 *m* vysokých podoby kuželovité. Jednotlivé části pouště té mají zvláštní jména a jsou tyto:

a) Poušť Thekoa, jižně Bethlema. Sem vytáhl král Josafath proti Ammonitům a Moabitům a porazil je. (2. Paralip. XX. 20—24.); sem uchýlil se Jonathas Makkabejský před vojevůdcem Bakchidem (1. Machab. IX. 33.).

b) Poušť Sif, podél prostřední strany Mrtvého moře; sem utekl se David před Saulem (1. Král. XXIII. 14.).

c) Poušť Maon, jižně Hebronu, kam David prchl, když táhl Saul do Sif. (1. Král. XXIII. 24., XXV. 2.).

d) Poušť Engedi, nedaleko města téhož jména; i tu ukrýval se David po některou dobu v jeskyních a slujích horských (1. Král. XXIV. 2.).

e) Poušť *Faran*, kam se odebral David po smrti Samuelově (1. Král. XXV. 1.). Poušť tu dobře sluší rozeznávati od veliké pouště *Faran* na poloostrově Sinaiském.

2. Poušť *Beršeba*, také *Bersabee*, kteráž se na jihovýchodě pojí s pouští *Juda*, až k *Arabii* se táhne; tam bloudila zapuzená *Hagar*. (1. Mojž. XXI. 14. .)

3. Poušť *Jericho*, sáhající až k *Bethel*; jest na výšině mezi *Jerusalemem* a *Jerichem*, slula také *Quarantania*. V poušti té podle ústního podání *Ježíš* po 40 dní se postil. Výšina jedna sluje *Maale Adummim* (výšina krvavých), protože se tu zdržovali lupiči, pocestné přepadávající, jak to v podobenství o milosrdném *Samaritánu* naznačeno. Poušť tu jmenuje již kniha *Josue* (XVI. 1.).

K poušti té se počítá:

a) Poušť *Gibeon*; do té pronásledovali *Joab* a *Abisai* prchajícího *Abnera* (2. Král. II. 24.).

b) Poušť *Bethaven*, na pomezí území *Benjamin* a *Efraim* (Jos. VIII. 24., XVIII. 12.). Odtud vyšli medvědi proti *pacholatům*, která se posmívala *Eliseovi* (4. Král. II. 24.).

c) Poušť u města *Efrem*, kam se *Spasitel* uchýlil (*Jan* XI. 54.) asi 4 mile severovýchodně *Jerusalema*, 1½ hodiny severovýchodně *Bethlema* blíže *Quarantie*.

4. Poušť v území *Ruben*, kdež leželo očístné (svobodné) město *Bezer* (Jos. XX. 8., Mojž. IV. 43.).

5. Poušť *Jeruel* za *Jordánem* v krajině *Moabitů* a *Ammonitů* (2. Paralip. XX. 16.).

6. Poušť *Bethsaida* za *Jordánem*, severovýchodně města *Bethsaidy* (*Julias*). Sem uchýlil se *Ježíš Kristus* po zprávě, že *Herodes Antipas* dal stíti sv. *Jana*, tu nasýtil *Ježíš Kristus* 5000 lidí 5 chleby a dvěma rybičkami.

Vodstvo v Palestině.

§ 17.

Moře a jezera.

1. *Moře Středozemské*, jež činí západní hranici *Palestiny*. V písmě sv. naskýtá se pod rozmanitými názvy. Slujeť:

a) moře Velké naproti moři *Galilejskému* a *Mrtvému* (4. Mojž. XXXIV. 6. 7., Jos. I. 4.),

b) moře Zadní (5. Mojž. XI. 24.),

- moře Filištínů,
- d) moře vůbec (Isai. XLIX. 12.).

Od pomezí egyptského až k Joppe je břeh nízký, od Joppe k Tyru vysoký s mnohým úskalím, a nemá téměř žádného místa pro vhodný přístav.

2. Jezero *Merom* (Jos. XI. 5. 7.) jest mělké, asi 94 *m* nad hladinou mořskou ležící jezero nitrozemské; jmenuje se také jezero *Se-mechonitův*, nyní *el Hul*, také *Bahr Chit* (moře pšenice), protože v okolí jeho se sklízí mnoho pšenice. Často zve se také *Bahr Banjas*.

Jezerem tím protéká Jordán, jehož prameny v létě často vysychají, tak že i jezero skoro bez vody bývá, ostatně má vodu jen v zimě a na jaře — jinak bývá skoro suché — severní jeho břehy jsou močálovité. Rozměru má asi 8 *km* délky a 5 *km* šířky.

U jezera toho porazil Josua pět kananitských králů (Jos. XI. 5. 7.). Na západ od jezera toho v úrodné rovině *Ard el Khait* obývají Arabové kmene *Dufni*; obyvatelé vesnic *Malcha*, na severním přítoku Jordánu do jezera, pěstují hojně červenou rýži, která se do dalekých krajín zasílá.

Jezero (moře) *Genesarethské*, v St. Z. moře *Kinnereth* nebo *Kinneroth*, moře *Tiberiatské*, také moře *Galilejské*, nyní *Bahr Tabariyeh*, jest jezero v Palestině severní asi 24 *km* dlouhé a 10 *km* široké, jehož hladina o 191 *m* níže leží než hladina moře Středozemského, jest podoby eliptické, do něho vtéká Jordán asi 14 *km* jižně od jezera *Meromského*. Jezero to má studenou, čistou a zdravou vodu, zdržuje se tu hojnost ryb, co do podoby a chuti jako v Nilu; mnoho ptactva, zvláště pelikánů, břehy jeho zde onde roklemi prolomené, bývaly velmi úrodné; ořechy, pomeranče, citrony, palmy, fíky, réva vinná, třtina cukrová, rýže, olivy stkvěly se tam v plné kráse krajín jižních, zvláště rovinná krajina západní mezi *Medždel* a *Khan Minieh*, jež sluje země *Genesaret* n. *Gennesar* (Mat. XIV. 34.; Mar. VI. 53.), je velmi úrodná a rozkošná. *Kafarnaum*, *Tiberias*, *Bethsaida*, *Korazain* a j. města a vesnice věnčily jezero to. Spasitel náš v čarokrásné a rozkošné krajině té nejraději prodléval (Mat. XXVIII. 18.), tam hojnost zázraků učinil (Mat. VIII. 23., Luk. V. 3.), z rybářů zdejších apoštoly povolal (Mat. IV. 18.), bouři tu utišil, po vodě chodil (Mar. VI. 45.), vstav z mrtvých zde se apoštolům zjevil, a sv. *Petra* hlavou církve své ustanovil (Jan XXI. 1.).

4. *Mrtvé moře* jmenuje se v písmě sv. jezero solné (1. Mojž. XIV. 3., 4. Mojž. XXXIV. 12.), moře *Araby* (5. Mojž. III. 17., IV. 49.), moře proti východu (Ez. XLVII. 15., Joel II. 20.). Arabové nynější říkají mu *Bahr Lut* (moře *Loto*vo). Jest největší jezero nitrozemské v Palestině 76—84 *km* dlouhé a 15—22 *km* široké a pokrývá v jižní části své bý-

valé údolí Siddim (1. Moj. XIV. 3.). Hladina vodní leží 394 *m* níže nežli hladina moře Středozem. a 1150 *m* níže nežli Jerusalema. Voda jest čistá a jasná, ale na nejvýše slaná, chuti hořké. Žádný živočich nežije ve vodě té solí nasycené, ryby z Jordánu připravené ihned mrtvy na hladině plovou. Na březích však daří se rozmanité rostliny jakož i zvířata, a kde voda s hor hojnější, jest rostlinstvo bujné, zvláště na západě Engeddi.

Poloostrovem na jihovýchodě rozděleno jest moře to na severní hluboké a na jižní mělké.

Odpařováním vody opatřují si Arabové dostatek soli, která velmi trávení podporuje a tudy hledána bývá. Voda, solí a jinými mineralními hmotami nasycená, jest hutnější než voda moře Středozemského, a to tak hutná, že předměty těžké, v jiné vodě ke dnu klesající, na ní plovou.

Ve vodě té možno se koupati, a plavání není tu ani dost málo obtížné, ale brzo po koupání se kůže všecka sloupá, poněvadž voda ta kůži prožírá.

§ 18.

Ř e k y.

Jordán, nejdůležitější, nejpamátnejší a největší řeka Palestiny, kterou Hebreové zovou Jardán, Arabové el Uzdun nebo Šeriat el Kebir, vzniká ze tří hlavních pramenů, kteréž jsou:

a) Banias, má zřídlo své v skalní sluji nedaleko Banias (Paneas, stará Caesarea Filipova);

b) Dan, nyní Nahr ed Dhan, asi 5 *km* západně od Banias na Tell el Khady, nazývá se též malý Jordán;

c) Hasbeny či Hasbeya, jenž pramení asi 380 *m* vysoko na Hermonu.

Jordán protéká Palestinu od severu k jihu a dělí ji na dvě nerovné části, Před- a Zájordání, teče jezerem el Hul (Merom) a jezerem Genesarethským; při výtoku z jezera Genesaretského v nynějším Kerak (staré Tarichea) má vodu čistou, křišťálovou v řečišti asi 12 *m* širokém a skoro 2 *m* hlubokém; po mnohých oklikách, přijav několik řek, vlévá se do Mrtvého moře, vykonav cestu 35 hodin. U výtoku z jezera Genes. leží jeho hladina 191 *m* a u vtoku do Mrtvého moře o 380 *m* níže než hladina moře Středozemského. Břehy jeho jsou porostlé vysokými stromy a bujnou zelení, oleandry, tamarisky, vrbami a různým rákosím. Nedaleko Jericha jest řečiště 18—30 *m* široké, při vtoku do moře Mrtvého až přes 60 *m*, průměrná hloubka jest asi 3 *m*. Žlutavá voda v Jordánu je spíše vlažná nežli studená, jest pitná, dá se dlouho zacho-

vati a žije v ní množství ryb. V březnu a v dubnu bývá Jordán rozvodněn (Jos. III.; 1. Paralip. XIII. 15. Sir. XXIV. 36.) ale v měsících letních lze na některých místech přebřísti, ačkoli i tu tok jeho prudký zůstává.

Několik brodů jest na Jordáně. Starý brod byl u Jericha a Galgaly. Asi 7 *km* jižně jezera el Hul jest most Jakubův (Džisser beni Jakub). Jiný brod jest na jižní straně jezera Genesarethského naproti vesnici Samak; asi 7 *km* jižněji při vtoku Jarmuku v Jordán jsou zbytky mostu Džisser el Madžamie (most u soutoku).

Jordán byl z rozmanitých příčin Israelitům důležitý a památný. Přes Jordán šel Jakub do Mesopotamie (1. Mojž. XXXII. 10.), až k Jordánu přišel Mojžíš (5. Mojž. III. 27., IV. 21.), u Jordánu ukázal Bůh často moc i velebnost svou. (Jos. III. 14. IV. 3. žalm CXIII.

4. Král. V. 9. ., VI. 1. .)

U Jordánu kázal a křtil sv. Jan, syn Zachariášův, a pokřtil tam Ježíše Krista (Mat. III. 5. 6. 13. 16. Jan I. 28.).

§ 19.

Přítoky Jordánu

a) po pravém břehu:

α) Potok Kafarnaum, nyní vadi el Leimun (Amud), vlévá se do jezera Genesarethského.

β) Potok Karith či Krith, nyní vadi Kelt, u něhož některou dobu skrýval se prorok Eliáš před králem Achabem (3. Král. XVII. 3. 5.), vlévá se u Jericha do Jordánu.

γ) Potok Kidron (Cedron), mezi Jerusalemem a horou Olivetskou, má vodu jen v době dešťů, vlévá se do Mrtvého moře. Přes potok ten prchal David před Absolonem (2. Král. V. 23.); Ježíš Kristus šel přes potok ten s učeníky svými do zahrady Gethsemanské (Jan XVIII. 1.). Nyní jsou dva mosty nad Kidronem, jihovýchodně od brány Štěpánské a druhý u hrobu Absolona.

b) Po levém břehu:

α) Hieromax, nyní Nahr Jarmuk neb Šeriat el Mandhur, asi 7 *km* jižně jezera Genesarethského, vlévá se u vesnice el Bukâ do Jordánu, teče z pohoří Hauran, a jest v něm mnoho ryb.

β) Jabok, nyní Cerka, vytéká z pohoří Gilead a činil dříve hranici mezi Amorrhity a Ammonity, později mezi Gad a Manasse. Jakub, navrátil se z Mesopotamie, přešel Jabok, bojoval s andělem a obdržel jméno Israel. (1. Mojž. XXXII. 22.)

γ) Arnon, nyní Mudžeb, činil hranici mezi Moabity a Amor-

rhity, potom mezi Gad a Ruben; nyní odděluje krajiny Belka a Kerak a vlévá se do Mrtvého moře.

δ) Potok Cared, nyní el Asa, byl jižní hranicí mezi Moabskem a Edomskem; vlévá se do Mrtvého moře.

§ 20.

K oblasti moře Středozemského patří:

1. Vadi Kurâ, též el Šema zvaný, vzniká na severní straně Džebel Džermak v severní Galilei a vlévá se do moře u Bílého předhoří.

2. Belus, nyní Nahr Naman, vlévá se jižně Akka do moře. Z písku jeho vyráběli Foiničané první sklo. V písmě sv. jmenuje se Šichor Libnath (skelná řeka). (Jos. XIX. 26.)

3. Kison, nyní Keitun, také Nahr el Mukatta, vzniká na hoře Thabor, přijímá v zimě a na jaře některé přítoky, protéká rovinu Jezrehel a vlévá se severně Karmelu u Kaifa do zátoky Akka. Na březích Kisonu porazil Barak Kanánity. (Soud. V. 21.) Eliáš dal tam po-
biti kněze Baalovy. (3. Král. XVIII. 40.) V knize soudců (V. 19.) nazývá se voda Magedda.

4. Kana, nyní Nahr Abru Cabura a Nahr el Akhdar, vzniká zá-
padně Sichemu a byl hranicí mezi Efraim a Manasse. (Jos. XVI. 8., 9., 10., 11.)

5. Jižně Joppe vlévá se do moře u Yebna potok Rubin, jinak Surar zvaný, a mezi Jamnia a Asdodem jest potok

6. Sorek, u něhož Judita bydlila. (Soud. XVI. 4.)

7. Potok Askulan ústí do moře u města Askalon.

8. Besor, nyní vadi Šeriah, potok nedaleko Ciklagu, u něhož porazil David Amalekity (1. Král. XXX. 9.), ústí jižně Gazy do Středozem. moře.

9. Potok Egypta, nyní el Ariš a s ním spojené vadi el Akabah, tvořil hranici mezi Palestinou a Egyptem a ústí u Rhinokolury do Středozem. moře. (1. Mojž. XV. 18., 4. Mojž. XXXIV. 5., Jos. XV. 4.)

§ 21.

Ostatní vody v zemi.

Hledě k Egyptu a Arabii Petrejské, které trpí nedostatkem vody, nazývá Mojžíš Palestinu zemí potoků, vod a studnic na jejíchžto polích a horách vyprýšťují se propasti řek (5. Mojž. VIII. 7.), ale během času a pro okolnosti nepříznivé mnohé vody vyschly, studnice byly zasypány — vždyť v žádné zemi tolik změn v opanování a spravování ne-
bylo, jako v Palestině. A nynější obyvatelé nejsou podle toho, aby za-

kládali studnice a rybníky a tak starali se o zúrodnění země dříve tak krásné a úrodné. Jerusalema byl vždy vodou dostatečně zásoben, tak že tam nikdy nedostatku vody nebylo. Byly tam prameny hojné, založeno mnoho studnic a rozsáhlých rybníkův, a mimo to vedena voda od Bethlema do Jerusalema. Také v ostatní Palestině byly studnice vod živých, a to buď stálé neb občasné (pramenité) i vod stojatých (cisterny, rybníky i lázně léčivé teplé i studené). Povaha podnebí a způsob života nutily obyvatele starati se o hojnost vody pro sebe i pro stáda svá. Všimněme si nyní jednotlivých těch druhů vod, kteréž jsou:

§ 22.

A) Prameny (studnice) a rybníky v Jerusalemě a jeho okolí.

1. En Rogel (pramen vyzvědačův), nyní Bir Eyub, jinak studnice Nehemiášova, studnice ohně (2. Mach. I. 19.), je studnice vod živých na pomezí Judy a Benjamína (Jos. XV. 7., XVIII. 16.), jihozápadně od Jerusalema, tam, kde ústí údolí Hinnom do údolí Kidron. Jonathas a Achimaas dovídají se u Rogelu od děvečky o záměrech Chusaiových, aby je oznámili Davidovi (2. Král. XVII. 17.). Adoniáš připravil tu slavné obětní hody přívržencům svým (3. Král. I. 9.).

2. Pramen Siloe na jihovýchodní straně Jerusalema, kde údolí Tyropäon ústí v údolí Kidron (Josafath), je totožný s Gihonem, u něhož dal David Šalomouna pomazati na krále (3. Král. I. 33—45.), jmenoval se potom rybník Šalamounův, také pramen Panny Marie (Ain Sitti Mirjam) a Ain Um el Deradž (pramen matky stupňů), také studnice hadí. Do hlubiny vedou dvoje schody 18 a 14 stupňů. Odtud vede podzemní vodovod do

3. rybníka Siloe, později dolejší rybníkem zvaného, kterémuž se tak dostává vody z pramene Siloe či Gihonu v údolí, neboli z rybníka starého, t. j. z pramene Marie Panny. Jest to nádržka (vodojem) vyzdřená, 16 *m* dlouhá, 5 *m* široká a tolikéž hluboká, Ain Siluam, na severozápadním rohu nádržky té jest 8 stupňů hlouběji nádržka druhá, Birket el Hamra.

4. Gihon hořejší jest mimo Jerusalema králem Hiskiou zakryt, aby nepřátelům vody nedával a přece Jerusalema vodou opatroval (2. Paralip. XXXII. 30.), sluje také rybník hořejší, asi tam, kde nyní jest rybník Borak, nebo Birket Mamilla.

5. Pramen Thannin (pramen dračí n. hadí), asi kde nynější Birket es Sultan jest, spadal by tedy v jedno s Gihonem v údolí.

6. Bethesda, rybník paterým podloubím omezený (Jan V. 2...):

v podloubích těch čekali nemocní na hnutí vody. Byl nedaleko brány Štěpánské, kde jest nyní Birket es Serain, podle jiných však je to nyní Ain es Šefa.

7. Severně brány Štěpánské na východní straně nynějšího Jerusalema jest rybník Mariin (Birket Hammam Sitti Mirjam), jemuž také říkají rybník poutníků (Birket el Hedžê).

§ 23.

B) Prameny a rybníky v ostatní Palestině.

1. Rybník u Hebronu (2 Král. IV. 12.), kde mrtvoly vrahů Isbosetových pověšeny byly.

2. Rybník v Samaří, v němž umyt byl vůz, krví Achabovou zbrocený. (3. Král. XXII. 38.)

3. Rybník u Gibeonu, kdež Abner se stoupenci svými poražen byl (2. Král. II. 13.); Jochanan odňal tu Ismaelovi kořist po zavraždění Godolija (Jer. XLI. 12.).

4. Rybníky Hesbonské, o nichž mluví Píseň Šalomounova. (VII. 4.)

5. Studnice Eliseova u Jericha.

6. Studnice Jakubova, asi 2 km jihovýchodně Sichemu, má jméno po patriarchovi Jakubovi, který ji vykopati dal. (1. Mojž. XXXIII. 19.) Tu rozmlouval Ježíš Kristus se ženou Samaritánkou. (Jan IV. 6.)

7. Harod, u paty Gilboa nedaleko Jezrehele (Soud. VII. 1.), kde bojoval Gedeon s Madianskými; tu tábořili Israelité, když vojsko Filištinské bylo v Afeku, nyní Ain Džalud. (1. Král. XXIX. 1. . . .)

8. Asi 2 km jižně Tiberias jsou teplé lázně Emmaus nebo A maus, nyní Hammam zvané; srovnávají se s karlovarskými, mají teploty 46° až 48° Réaum.

9. Kallirhoë, proslulé horké lázně na východní straně moře Mrtvého, asi 7 km od ústí vadi Cerka.

10. Bethcur, v pohoří Judském, a-i 17 km severně Hebronu, jest bohatý pramen, u něhož komorník mouřenínské královny pokřtěn byl, a proto se i pramenem sv. Filipa nazývá (Skut. ap. VIII. 26.), nyní sluje Beit Sur.

§ 24.

Podnební poměry Palestiny.

Ačkoli se Palestina rozkládá mezi 31° a 33° sev. šířky (viz § 3), nemá přece podnebí právě jižního; kolmá její členitost a sousedství moře Středozemského působí, že tam podnebí pásma mírného shledá-

váme. Průměrnou teplotu její udati lze na 21° R. Značné rozdíly **shledáváme** mezi hornatými částmi země a rovinami; když v krajinách **hornatých**, zvláště na Libanonu a Antilibanonu nastala již tuhá zima, je **v** krajinách pobřežních nejrozkošnější jaro; podobně je tomu na horách **a** v údolích mezi nimi položených. O Libanonu praví básníci, že na temeně jeho spočívá zima, na plecech jaro, v lůně že chodí podzim, a u nohou jeho že dřímá léto.

Ročních počasí nelze tak rozeznávat jako u nás v jaro, léto, podzim a zimu. a proto mluví písmo sv. toliko o dvojím ročním počasí, totiž o létě a o zimě (1. Mojž. VIII. 22.).

Za nejdelších dní nestojí slunce sice kolmo nad hlavou, ale přece stojí asi 10° jižně zenitu, vychází před 5. hod. a zapadá po 7. hod., v nejkratší den vychází po 7. hod. a zapadá před 5. hod., takže nejdelší den trvá asi 14 h. 12 m. a nejkratší 9 h. 48 min., ale počítá se po celý rok den 12 h., takže poledne vždy připadá na hodinu šestou.

Léto počíná se prostředkem neb koncem měsíce dubna. V první polovici měsíce toho hojně prší, ale v květnu bývá nebe jasné, vedro hrozné, déšť z pravidla žádný, zeleň mizí, a krajiny stávají se pustinami, jen listí stromův ovocných a někdy na vinicích zůstává zeleným. Žně trvaly z pravidla od polovice dubna do polovice června, což i nyní, zvláště v krajinách jižních shledáváme, neboť i nyní bývají v polovici dubna ječmeny zralé. Na vysočinách a na horách bývají žně ovšem později. „Dne 5. m. května 1812. přišli jsme,“ píše Burckhardt, „do údolí Jordánského. Klima jest zde mnohem horčejší než v kterékoli krajině Syrie; žně ječné byly již ukončeny. Severně vyjíná se sněhem krytý Džebel el Šeich, východně stkví se úrodné roviny Džolanské a na jihu v Ghor hyne vegetace vedrem tropickým.“

V době největšího vedra, od polovice června do polovice září vysychají mnohé potoky, prameny a studnice; noci v době té bývají velmi studené, takže mnoho rosy vzniká a rostliny bývají z rána mokré jako po dešti. V době té jest rosa skutečně největším dobrodiním božím, jinak by všeliká úroda zanikla. Proto počítá písmo sv. rosu nebeskou ke zvláštnímu požehnání božímu (1. Mojž. XXVII. 28., 5. Mojž. XXXIII. 13, Oseáš XIV. 6., Zachar. VIII. 12.)

Zima (zároveň podzim, jaro) trvá od měs. října až do měs. dubna. První hrozny zrají v červenci, obecné vinobraní koná se od polovice září do polovice listopadu. V měsíci říjnu, do něhož spadá počátek hospodářského roku, přichází ranní deště, jimiž se půda vedrem vypálená svlažuje a zkypruje, takže se může zasévat a dobré klíčení očekávat. Deště ty trvají tři i čtyři dni, bývají zvláště v noci prudké a přicházejí se strany západní, k čemuž i Spasitel ukazuje

(Luk. XII. 54.). Doba od října do března je doba dešťův, ale jen v listopadu a v prosinci bývají lijáky. Od polovice prosince do polovice února trvá vlastní zima, ve které tu onde sníh, tenký led a značnější mrazy znamenati lze. (Žalm CXLVII. 16.) Zvláště v okolí Bethlema, Jerusalema a Nazaretha bývá dosti sněhu; avšak sníh ten nezůstává ležeti, po několika hodinách taje. V březnu a dubnu, přede žněmi ozimovými a v době setby jarní, bývají tak zvané pozdní deště, které prospívají zvláště jarnímu osení. Ranní a pozdní deště pokládány vždy za zvláštní dobrodiní boží (5. Mojž. XI. 13.). V horách bývají v létě bouřky a krupobití, ale nikdy v údolích a nížinách, v zimě však i v údolích i v rovinách.

Větry se v Palestině pravidelně střídají. Od rovnodennosti podzimní až do listopadu věje (asi 50 dní) severní vítr, který vzduch vysušuje a očišťuje a přináší déšť ranní; v krajinách pobřežních působí bolení hlavy, a to větší měrou v krajinách severních než v krajinách jižních. Od listopadu až do února dují hlavně západní a jižní větrové, jimž Arabové říkají „otcové deště“; po nich následují od února do června větrové východní; vítr jihovýchodní bývá bouřlivý a škodlivý, trvá 80 dní (Is. XXVII. 8., Žalm. XLVII. 8.), od července pak vanou větrové severní a západní tak, že někdy za den vanou větry ku všem stranám světovým, velmi nepravidelně se střídající. Pravidelným střídáním větrů stává se podnebí zdravým.

§ 25.

Úrodnost.

Písmo sv. nazývá Palestinu zemí dobrou, úrodnou a krásnou, zemí mlékem a stvrdí tekoucí, t. j. ve které se chov dobytka a pěstování vína velmi dobře daří.

Podle líčení písma sv. a dle výpovědí dějepisců řeckých a římských byly roviny a údolí v rozkvětu národa hebrejského jako rozkošné zahrady, a skoro všecky hory a chlupy až na temena byly zdělávány, čehož zbytky se podnes jeví. Rostliny pásma mírného i pásma tropického rovně dobře se dařily a odměňovaly ovocem svým hojně pili věnovanou jich pěstování. Bohatost Palestiny obilím, vínem a datlemi dosvědčují staré na nás došlé peníze (mince). Národu israelskému bylo zvláštní požehnání boží slíbeno, pokud zachovávatí bude přikázání božích, jinak ale bylo jim pohroženo, že země zpustne. (3. Mojž. XXV. 18., 5. Mojž. XI. 8. XXVIII. 16. .., XXIX. 22. ..)

Nynější Palestina chová jen zbytky někdejší slávy své; bylať **mnohonásobně** pustošena. Assyrové, Babyloňané, Egypťané, Syrové, Římané, Peršané, Saraceni, křižáci, Turci, Mongolové a jiní přičiňovali **ke** zpusťování země té krásné, a nyní úpí pod jařmem netečného Turka, jenž orby velmi málo dbá.

Nicméně i nynější Palestina dokazuje svou úrodnost tím, že obilí i luštěniny vyvážejí se u velikém množství z Jaffy do Cařihradu, jakož i mnoho centů hrozinek a hroznového syropu do Egypta. Rovněž i bavlna z rovin Ramle a Esdrelon, která se surová nebo spředená vyváží, předčí dobrotou před bavlnou syrskou. Cestovatel Schubert píše o nynější úrodnosti Palestiny: „Kdo viděl hojnost rostlinstva na Karmelu a při poušti, kdo viděl ty bujné nivy Esdrelonu a svěží zeleň luhů jordánských, listnaté lesy na Thaboru, kdo viděl úrodné ty břehy jezera Tiberiatského a Meromského, jimž se nedostává pečlivé ruky lidské, která by jim sítě svěřovala, musí vyznati, že není na povrchu zemském země válkami tak četnými po tisíciletí pustošené, která by tak úrodná byla, jako právě Palestina.

Plodiny v Palestině.

§ 26.

A) **Z říše nerostů** (mineralogie biblická).

Palestina jest na minerály celkem chudá, ale v písmě sv. se o mnohých mluví, a proto se zde o nich také zmínka činí. Jsou to:

a) *Vůbec.*

α) Země, má trojí jméno v jazyku hebrejském: adamâ, érec a afar; první dvě znamenají zemi jako těleso, mimo to znamená adamâ také ornou půdu, afar však značí zemi suchou čili prach.

β) Hlína (chomar), z níž nádoby se hotovilo. (Jer. XXIX. 16, Jerem. XVIII. 4. 6.)

γ) Písek (chol) naplavený a písek větrem přihnáný; u Joppe zvláště znamenati, jak větry v tom způsobě působí.

δ) Sůl (melach) vyskytá se v Palestině přehojně. Moře Mrtvé jest bohatou zásobárnou soli jakosti výtečné.

ε) Síra (gofrit) u moře Mrtvého a u Jericha.

ζ) Klí, asphalt (chemar) u moře Mrtvého na straně západní; užívalo se ho jako malty v krajinách Asie východní a střední vůbec, zejména již při stavění věže Babylonské.

η) Vápene c (gír); horstva všecka jsou útvaru vápencového až na Basan.

θ) Sád ra ň. Gyps (sid).

ι) Mramor (šêš, šaiš) bílý nevyskytoval se v Palestině, pročež býval dovážen z Arabie (I. Paral. XXIX. 2.).

κ) Úběl n. alabastr, jehož se užívalo k nádobám na vonné masti (Mat. XXVI. 6. 7), býval dovážen ze Syrie a z Egypta.

§ 27.

b) Drahé kamení.

O drahých kamenech mluví se již v 2. Mojž. (XXVIII. 17—20.) u příležitosti popisu „náramníku soudu“ (efod) kněze nejvyššího.

α) Sardi us (odem), jež novější, pro červenou barvu jeho karneolem zovou. Jest to křemen, druh chalcedonu. Dovážen býval nej píše z Arabie, nejvyšší cenu měl babylonský.

β) Topas (pitdah) drahý kámen průhledný, silného lesku skelného. Obyčejně barvy žluté jako víno, a to v různých stupních. Někdy přechází barva do zelena jako u chrysolitu. Dovážen býval z Arabie a jiných krajín jižních (kuš).

γ) Smaragd (bareket), druh korundu, silného lesku skelného, krásné barvy zelené. Dovážen z Egypta a Ethiopie.

δ) Karbunkul (rofech) podoben granátu barvy červené do fialova zabíhající, silného lesku skelného, není tak tvrdý ani vzácný jako rubín.

ε) Safír (sappír) průhledný kámen krásné blankytné barvy (modré).

ζ) Onyx (jahalom) patří ku křemenům, druh chalcedonu, jest barvy bělavé a červenavé, má vrstvy různé barvy.

η) Ligurius (lešem), který u nás hyacint zoveme, průhledný, červenožlutý (pomerančový) tvrdý drahý kámen, v ohni barvu ztrácí. Nejkrásnější z Východní Indie a z Ceylonu.

θ) Achat (šebô) rozmanitých barev, více méně průhledný.

ι) Ametyst (achlamah) modrý, křemen průhledný, obyčejně fialový. V Arabii a Armenii nejvzácnější.

κ) Chrysolit (tharšiš), drahý kámen z křemenů, žlutozelený, průhledný, dvojí lom světla. Dovážen z Egypta a ze Španěl.

λ) Beryll (šoham) zelený jako voda mořská, průhledný, má dvojí lom světla.

μ) Jaspis (jašpoh) neprůhledný, lesku voskového, barvy tmavě červené, ale také barev jiných.

§ 28.

c) *Kovy.*

α) *Zlato* (sahab) dostávali Hebreové především z Arabie (3. Král. IX. 28, X. 1. 4. 10. 11.; 2. Paral. VIII. 18.). Ze zlata vyráběly se rozmanité nádoby a ozdoby; jako peněz užívalo se ho již v dobách Davidových.

β) *Stříbro* (kesef) dováželo se ze Španělska (1. Mojž. XLIV. 28., 2. Mojž. XII. 35., 4. Mojž. VII. 13.). Užívalo ho k rozličným nádobám, ozdobám a záhy již jako peněz (1. Mojž. XX. 16., XXIII. 16. Jerem. XXXII. 16.); nebyly to ovšem peníze ražené, nýbrž kusy stříbra různé ceny dle váhy.

γ) *Měď* (nechošet). Užívalo se jí ke všemu, k čemu později železa užíváno, dělaly z ní tedy zbraně, brnění, štíty, přilby a pavezky, (1. Sam. XVII. 5. 6. 38, 3. Král. XIV. 27.) rovněž i při stavbách jí užíváno (3. Král. VII. 13—21.). Byla v zemi a dovážela se z Persie a Indie.

δ) *Železo* (barzel) jest v Syrii posud, zvláště na Libanonu, bylo také v Palestině, zvláště v Zájordání (5. Mojž. VIII. 9.), užívalo se ho hojně k děláni zbraní, nádob a rozmanitých nástrojův, ano i nábytku. (5. Mojž. XXVII. 5.)

ε) *Cín* (bedil) dovážel se ze Španěl.

ζ) *Olovo* (oferet) dováženo po většině jako i ostatní kovy z Tyru. kamž z různých krajin, zvláště ze Španěl přiváženo bývalo.

§ 29.

B) **Z rostlinstva.** (Botanika biblická.)

Jako Palestina chudá na nerosty, tak bohatá jest na rostliny. Nejdůležitější rostliny, o nichž písmo sv. se zmiňuje, jsou:

a) *Obilí a luštěniny.*

α) *Pšenice* (chittah) rostla v Palestině hojně (5. Mojž. VII. XXXII. 14.) a vyvážela se do krajin jiných.

β) *Špalda* samopše (kusemeth) odrůda pšenice, má zrno tříhranné, špičaté, ozimá, z mouky její pekl se chléb, živnější než ječný.

γ) *Proso* (dochan), z něhož se chléb pekl.

δ) *Ječmen* (seorah) rodil se v hojnosti veliké (5. Mojž. VIII. 8.). Z mouky ječné pekl se chléb (Soud. VII. 13., 2. Krl. IV. 42, Jan VI. 9. 13.), který ovšem nebyl tak chutný ani vzácný jako z mouky pšeničné. nebo ze špaldy. Ječmenem krmili se koně. (1. Krl. IV. 28.)

O užívání obilí k obětem pojednáme při obětech samých.

ε) Čočka (adašim) jmenuje se pokrmem již v 2. Mojž. (XXV. 29—34.) a byl to pokrm oblíbený.

ž) Boby (pōl) byly též obyčejným pokrmem na východě (2. Král. XVIII 28.) a užívalo se jich také jako krmiva pro mezky, osly a velbloudy. Boby dušené s česnekem a olejem jsou podnes nejvzácnějším jídlem všech stavů v Africe severní.

§ 30.

b) Rostliny jedlé (kuchyňské, zeleniny).

α) Zeleniny (oroth, 4 Král. IV. 38. 39.), rostliny to rozmanité, nízké, jichž do podrobnosti neznáme.

β) Zeliny hořké (merorim) (2. Mojž. XII. 8., 4. Mojž. IX. 11.), salát polní, planá řeřicha.

γ) Česnáček (chacír), užívali ho již od pradávna jako koření, přikusovali ho ku chlebu, nebo ho požívali s masem.

δ) Česnek (šumim) jako předešlý.

ε) Cibule (becalim) jmenuje se jako obě předešlé mezi lahůdkami egyptskými (4. Mojž. XI. 5.), v krajinách jižních je sladká, jídá se pečená s pečením, čemuž Turci kobab říkají, také se z ní připravuje polévka. Podnes je cibule pokrmem chudých v Egyptě a prodává se lacino na trzích syrová i vařená.

ž) Okurky (kiššnim) v Egyptě i v Palestině pěstovány a jako občerstvující neškodná krmě předkládány.

η) Meloun ů (abbatichim) požíváno s chlebem, jakož i v Uhrách zvykem jest u lidu chudého.

θ) Kmín (kammon) a černý kmín (kecach) jehož se pro libou vůni a chuť podobnou pepři požívalo.

ι) Hořčice (sinapi) vyrůstá v mocný keř někdy dosti vysoký, užívá se jí jako koření i jako prostředku léčivého.

§ 31.

c) Rostliny nepěstované, prosto rostoucí zeliny, květiny a keře.

α) Kapparový keř (abijonāh), mohutný keř s vejčitými, celokrajnými a skoro přisedavými listy. Pupeny keře toho nakládají se do octa, a užívá se jich jako salátu. Plody keře toho jsou lusky dužnaté, silné, v nich malá, červená seménka; lusk dozrav puká a semeno vypadává. Byl v Palestině velmi rozšířen a proto užito ho k podobenství. (Kazat. XII. 5.)

β) Isop (esob) znám i u nás pro svou vůni aromatickou a hořkou chuť, má listy kopinaté asi 2 cm dlouhé na větevnatém stonku až 45—50 cm zvýši s modrými a bílými květy. Isop v Palestině podobá se co do listů majoránu, jen že listy ty jsou jako by tenounkou vlnou byly pokryty; květy má bílé. Mojžíš nařizuje, aby svazečky isopu kropilo se při rozmanitých příležitostech (2. Mojž. XII. 22, 4. Mojž. XIX. 6., 3. Mojž. XIV. 4., 4. Mojž. XIX. 18) v N. Z. činí se o něm zmínka při utrpení Páně (Jan XIX 29.) a to asi proto, aby vodou z houby a vůní z isopu pookřál.

γ) Pelyněk (laanâ) má šedé, plstnaté, řapíkaté, svislé lupeny, bývá až 45 cm vysoký, lodyha tvrdá, hranatá, chutná velmi hořce, jest obrazem nemilého a škodlivého (5. Mojž. XXXI. 18., Amos V. 7 VI. 12., Jerem. IX. 15., XXIII. 15., Plač Jer. III. 15. 19.)

δ) Jílek mámivý (roš) jméno to znamená různé jedovaté a škodlivé rostliny, kterých podrobně neznáme. Jílek jest obrazem svízelnosti, neštěstí a trestů. Překládá se často slovem koukol, bejlí a j. (Mat. XIII. 24. 25.)

ε) Jalovec (rothem) (3. Král. XIX. 4. 5., Job. XXX. 4.).

ς) Skočec-Ricinus (qiqajoa) v Palestině zhusta se naskytá a roste velmi rychle; listy jeho jsou široké vinným podobné, kmen jeho přímý; listí jeho působí příjemný stín (píše sv. Jeronym), lodyha jest dutá, tlustá, plná kolínek, mezi listy vyrůstají žluté mechovité květy, z nich vyrůstají trojhranné, červenými žilkami protkané lusky, každý lusk má tři pestrá podlouhlá olejovitá zrna. Pod stínem rostliny té hověl si Jonáš. (Jan IV. 5. 7. 8.)

η) Mandragora (dudaim) jest rostlina nízká jako salát, má listy přisedlé z kořene vyhánějící. Z modrého neb červeného květu tvoří se malá, žlutá, libě vonící jablka, jež Arabové rádi jídají, kořen je tlustý, řepovitý, uvnitř červený, rozvětňuje se vidlicovitě, čímž nabývá podoby těla lidského (trupu).

θ) Cypripedium (kofer), rostlina vážená pro líbeznou vůni, mohutný keř. (Píseň IV. B.)

ι) Šafrán (karkom) počítán k rostlinám libě páchnoucím, posypávali jím ovoce a pečivo hostům předkládané.

κ) Lilie (šušán) roste porůznu na polích (Mat. VI. 28.), libě voní a proto vážena.

λ) Narcis (chabaççeeth) libě voní a hledá se.

μ) Růže (Sirach XXIV. 18., L. 8., XL. 17.).

§ 32.

*d) Rostliny, z nichž vyráběla se vonidla *).*

α) Keř balsamový (basam) jest asi 70 cm vysoký, má dvojí kůru: vnější je červená, slabá, vnitřní zelená a silná; žvýkáme-li kůru vnitřní, znamenáme mastnou chuť a zápach aromatický. Balsam se vyrábí takto: Když blíží se vedra, oberou se s keře listy a potom nadělají zářezů do kůry tak, aby obojí kůra byla profata, ale dřevo aby nebylo poraněno; jinak nedodělají se balsámu. Učinivše zářezy čekají až vystoupí šťáva ze dřeva, tu pak prstem stírají a dávají do rohu, prsty o hranu jeho otírajíce. Je-li roh plný, vylévají nasbíranou šťávu do připravených lahví; v tom pokračuje se, pokud keř šťávu vydává. Láhve naplněné chovají se v zemi, až do doby, kdy největší nastala parna, potom se vykopávají a dávají se na výsluní. Denně přihlížejí k nim, a když pozorují, že se na vodnaté, částkami zemitými smíšené hmotě olej usadil, vybírají olej a láhve dají zase na slunce a tak pokračují, až se olej již neukazuje. Pak se všecken sebraný olej svaří a uloží. Nejlepší balsám býval v Palestině, nyní jest ho tam již málo. U jezera Tiberiatského pěstuje se balsamový keř, který však sluší dobře rozeznávat od stromu balsamového, jenž v Arabii roste a 4 - 5 m vysoký bývá; z toho dobývá se balsám podobným způsobem jako z keře balsamového.

β) Galban (chelbena). Ke složení kadidla prikazuje Hospodin vzíti také galbanu vonného (2. Mojž. XXX. 34.): jest to klejovatina, které se zářezem do kůry dobývá z keře v Syrii rostoucího. Klejovatina ta jest olejovatá, zrnitá, s počátku bílá, potom žlutá.

γ) Kadidlo (lebonah), jehož se užívalo k obětem, a které bylo součástí kadidla složeného určeného pro svatostánek, jest pryskyřice (smůla) rostlinná, bleďožlutá, chuti hořké, ale pálena jsouc vydává vůni libou. Hebreové brali kadidlo z Arabie, a to ze Saby (Isai LX. 6.. Jerem. VI. 20); o stromu, z něhož se kadidlo dobývá, neměli anebo aspoň nepodali jasného obrazu, a proto se podání různí.

δ) Ladanum (lot) znamená měkkou, zelenavou, mastnou, libě páchnoucí pryskyřici. Pryskyřice ta vyskytá se na ratolestech růže cistus, která bývá 60 cm vysoká, listy má kopinaté povrchu hladkého, tmavozelené, vespod bělavé, květy purpurové, a tobolka její jest 5—10ti-pouzdrá. Záhy z rána vyhánějí pastýři kozy na pastvu, a protože tou dobou ladanum jest měkké a lepkavé, chytá se kozám na brady a odtud se sbírá; to jest ladanum nejčistší. Pastýři uvázavše na tyč kůži kozí

*) Srovn. § 167. složení kadidla (thymiana).

smývají ladanum s rostlin; ale protože ty bývají zaprášeny, bývá ladanum málo čisté a proto čistí se olejem a ohněm, a potom silněji voní. Vzácná pryskyřice ta byla i v Palestině domovem, a Jakub poslal z ní Josefovi (1. Mojž. XXXVII. 25, XLIII. 11.). („Mirrové gummi,“ česká biblí, ale nesprávně.)

ε) Myrrha (mor) jest vonná pryskyřice, jíž se k vykuřování (Sir. XXIV. 20., Exod. XXX. 23.) jako vonidla, k postřikování oděvu (Esth. II. 12., Žalm XLV. 9.), k balsamování mrtvol (Jos. XIX. 39.) užívalo. Nebyla v Palestině domovem (Mat. II. 11.). Je také kapalná, a ta je nejjemnější. Také přidávala se do vína, aby dostalo kořennou chuť i aby člověka sílilo (Mar. XV. 23.). Myrrha vytékala buď volně nejčistší a nejlepší, nebo vytékala nadělanými zářezy do kůry stromu v Arabii rostoucího, jež staří neurčitě popisují. V nejnovějších dobách popisuje Ehrenberg (1829) strom ten důkladněji. Strom ten má hladkou kůru bíle šedou, žlutavé dřevo i listy, které na hladkých, krátkých řapících hojně jednotlivě neb v chumáčích rostou, jsou podoby vejčité a trojklané. Plody jsou vejčité, špičaté, barvy hnědé. Pryskyřice s počátku olejovitá je zažloutlá, stává se zlatožlutou a ztvrdlá je začervenálá.

ζ) Storax-gummi (nataf) (2. Mojž. XXX. 34.). Strom, z něhož se ho dobývá, popíšeme později mezi stromy; hebrejsky sluje libnêh.

ι) Traganthová gummi (nekot) (1. Mojž. XXXVII. 25., XLIII. 11.), také Zacheův olej jmenovaná, vypocuje se z keře, druhu to kustovnice, která roste na Libanonu a na Kretě; je to keř nízký, s drobnými a tenkými listy ve velkém množství, mezi nimiž trny ukryty jsou.

θ) Nard (nerd), libě páchnoucí rostlina (Pís. Šal. IV. 13. 14.), je to druh indického kozlíku (Valeriana), ale naskýtá se také v Arabii a v Syrii. Oddenek a listy vydávají líbeznou vůni; jest velmi vzácná, což plyne i z toho, že olej nardový, jímž Maria P. Ježíše pomazala, páčil Jidáš na 300 denárů, asi 80 zl. r. č. (Mar. XIV. 3. 45., Jan XII. 3. 4. 5.*)

ι) Balsam Gileadský (ceri) z plodů plané olivy (Elaeagnus angustifolius, oleaster úzkolistý) jest velmi léčivý a proto vzácný. (Ezech. XXVII. 17., Jerem. VIII. 22., XLVI. 11., LI. 8.) Oliva ta podobá se švestkám, má listy olivovým podobné, ale užší, zelenější, špičaté a ostré. Plody podobají se žaludům bez kališku. Jádru jest olejovitá mandle, z níž se vyrábí balsam vzácnější než onen z Mekky.

*) Podle Velišského denár = 40 kr., což činí 120 zl.

§ 33.

Len a bavlník.

α) *Len* (pištàh). Jako v Egyptě tak i v Palestině byl len záhy pěstován, a v knize Přísl. (XXXI. 13.) chválí se pečlivá hospodyně, protože zabývá se lnem. Oděv kněží při bohoslužbě byl lněný (2. Mojž. XXVIII. 42., XXXIX. 28., 3. Mojž. VI. 3., 2. Král. VI. 14., Ezech. XLIV. 17.). také pasy, provazy atd. byly lněné (Jerem. XIII. 1., Soud. XV. 13. 14.).

β) *Bavlník* (šeš nebo būc). keř až 90 cm vysoký, z jehož plodu přichází bavlna, vyskytá a pěstuje se hojně, sází se jako brambory asi 30 až 50 cm jeden od druhého a to na podzim, když počíná doba dešťů. V měs. květnu žlutě kvete, pak vzniká tobolka = zelený ořech, veliký jako vlašský, jenž v sobě zavírá bavlnu. V měsících letních otvírá se tobolka, a bavlna vystupuje: v srpnu a v září koná se bavlnobraní.

§ 34.

Rostliny bahenní.

α) *Sítí* (agmon) roste v močálovitých místech.

β) *Rákosí* (kaneh) na místech močálovitých a u rybníků. (2. Mojž. II 3., 3. Král. XIV. 15., Isai. XIX. 6.) Také třtina se jmenuje (Mat. XI. 7., Luk. VII. 24., Mat. XXVII. 29.; 3. Král. XIV. 15.). Užívalo se ho za holi, k měření a ku psaní. (Isai. XXXVI. 6., Zjev. XI. 1., XXI. 15. 16., Ezech. XL. 5., 3. Jan 13.)

γ) *Puškvorec* (keneh bosem) u nás rostlina vůbec známá, jejíž kořen hodně kořenný jest, jenž požit zahřívá, sílí a podporuje trávení. Všecky vlastnosti našeho puškvorce vyskytají se zmocněné v puškvorci východním, — nejlepší roste v Arabii a je co do ohmatu měkký. Z kořene vyráběli Hebreové olej (2. Mojž. XXX. 23.), který byl částí oleje užívaného k pomazání; usušen a utlučen bral se ke kadidlu (Is. XLIII. 24.).

δ) *Rokytí papírové* (gomê) (Is. XVIII. 2.). Kořenův užívalo se jako dřeva k pálení a k děláni nádob, z rokytí pletli lodi; z lýcí dělali plachty, šindele, oděv plavcům a provazy. Kořeny žvýkají syrové nebo vařené, ale jen šťávu z nich polykají.

Trní a bodláčí rozmanité druhy písmo sv. uvádí, ale nejsou nám dopodrobna známy, abychom je jednotlivě popsati mohli.

§ 35.

Réva vinná (gefen).

Zdá se, že staří Hebreové révu ke stromům počítali. Mezi plodinami Palestiny uvádí Mojžíš také révu (5. Mojž. VIII. 7. 8.) a dařila se tam výtečně, což všickni spisovatelé staří i cestovatelé pozdější do-
svědčují tvrdíce, že hrozny neobyčejné velikosti dorůstají, jakož i že zrna
(obule) hroznů těch veliká jsou. Zvláště vynikaly vinice u Engeddi, jižně Jericha, krajina okolo Hebronu, u hory Libanu, kteréž víno se uznává podnes za nejlepší z celé Syrie.

Zvláštní druh drobného zrna velmi sladkého a chutného vína sluje „sorek“, jemuž v Persii říkají „kišmiš“.

Znamení vinice byly v nynějším Kereku, východně Jordanu, (Is. XVI. 8. .), potom u Hebronu na řece Arnon, mezi Nebo a baal. Maon, v Jaëzeru, asi 28 km od Hebronu. Révami Sodomských a Gomorrhských, o níž Mojžíš praví: „Hrozen jejich, hrozen žluči a hroznové nejhořčejší, žluč draků víno jejich“ (5. Mojž. XXXII. 32.) rozumějí vykladači druh rostlin lilkovitých, totiž: *Solanum melongenae*, rostlinu jedovatou, která se u moře Mrtvého hojně naskytá.

§ 36.

Stromy.

α) Ořešák (egoz), džusfun sluje po arabsku ořech. (Pís. Šal. VI. 10.) Vlašské ořechy byly dosti hojné v Palestině, zvláště v krajině jezera Genesarethského, jakož i v severní Palestině vůbec, zvláště pak mezi Ptolomaidou a Nazarethem a na hoře Thabor. Cestovatelé vypravují, že viděli stromy ořešáky tak veliké, že pod jedním 24 osob odpočinouti mohlo.

β) Aloe (ahalim); v Písni Šalomounově uvádí se mezi voňavkami také aloe (IV. 14.). Než slovem aloe nerozumí se aloe, jakou u nás pěstují v zahradách, nýbrž líbezně vonící dřevo rostliny indické, kterou Arabové agaldžun jmenují a již Řekové Agallochon zovou.

Kmen stromu toho má asi 2 dm v průměru, na vrcholu vyrůstá svazeček n. chomáč listů tlustých, až přes 1 m dlouhých, při kmeni širokých, na konci špičatých, květ je červený, se žlutým pomíchaný. Pohled na strom je překrásný. Dřevo jeho líbezně voní a bere se k vykuřování, a to jednak na počtu hostí, jednak z úcty k mrtvým nakupují těla jejich (Jan XIX. 39.).

γ) Terebint (el, elāh) t. j. silný strom. Má terebint nevysoký sic ale tlustý kmen, tlusté větve, mnoho ratolestí a listů, jež ani v zimě

nespadává. Listy jsou podlouhlé, olivovým podobné, barvy zelené. Květy podobají se květům révy vinné, ale jsou barvy purpurové. Plody vyvíjejí se mezi letorosty v podobě hroznů drobných zrn barvy purpurové, jsou smolné (pryskyřité), lepkavé s drobnými vejčitými semeny. Po nářezech do kůry učiněných na počátku léta prýští se terebintový olej (terpentin). Terebinty rostly v Palestině hojně, celé háje a lesy (1. Král. XVII. 2. 19., XXI. 9.); na terebintu uvázl Absolon za vlasy (2. Král. XVIII. 9. 10. 14.). V hájích terebintových konána modloslužba (Is. I. 29., Ezech. VI. 13., Osea IV. 13.). Terebint dospívá vysokého stáří. Terebint nedaleko Hebronu, pod nímž Abraham bydlel, ukazován byl ještě za doby sv. Jeronyma. Mezi Jerusalemem a Bethlemem byl terebint Mariin, pod kterým prý M. Panna odpočívala při návratu svém z Jerusalema, a byl ukazován až do polovice XVII. století, byl jediný v krajině té, a byl obrovského objemu a i od mohamedánů vážen.

δ) Dub (allah, allon). Dubů je v Palestině několikero. Pococke jich udává patero. Duby Basanské v Zájordání uvádějí (Is. II. 13., Ezech. XXVII. 6. a Zachar. XI. 2.). V háji dubovém u Mambre při Hebronu bydlil Abraham (1. Mojž. XIII. 18., XIV. 13., XVIII. 1.). Dubový háj Moreh nedaleko Sichemu (Nablus) uvádí se v 1. Mojž. (XII. 6.) a 5. Mojž. (XI. 30.). Debora pochována byla pod dubem u Bethel (1. Mojž. XXXV. 8.).

ε) Dříví vonné (dle jiných jedle neb sosna, ale chybně), heb. almuggim n. alummim, také sluje sandálové dřevo. (3. Král. V. 8. 10., I. 11. 12., 2. Paral. IX. 10. 11., II. 8.) Strom, z něhož dříví to jest, roste ve Východní Indii, dorůstá výšky ořešáku, peň jeho je bodlinatý, listy podlouhlé, lichospeřené, květy žluté, hroznovité. Plody jsou dlouhé lusky na konci zakřivené, uzavírající po dvou ploských bobech. Dřevo je pevné, těžké a tvrdé, vně černé, vnitř červené; užívá se ho k barvení na červeno, v lékařství a ve stavitelství; obchod s dřívím tím byl živý.

ς) Cedr (erez) (3. Král. IV. 33, 4. Král. XIX. 23., Is. II. 13, XXXVII. 24.) patří ke stromům jehličnatým a podobá se v mnohém směru sosně a jedli, zvláště však modřínu; ale kmen bývá mohutnější než u dubu. Peň jest krátký, rozkládá se v 3 neb 4 kmeny, které pak přes 3 m vysoko vyrůstají. Krása cedru záleží v souměrnosti rozvětvení (větve bývají velmi dlouhé, až 20 m). Dřevo jest hnědočervené, vonné, bez suků a nečerviví; lesy cedrové dýchají líbeznou vůní. Dříví cedrového užívalo se k stavbám (2. Král. V. 11., VII. 2., 3. Král. VI. 9., VII. 2., X. 17.), k řezbářství a na lodích na stožáry (Ezech. XXVII. 5., 6.). Libanon byl lesy cedrovými pokryt, čehož nyní jen zbytky spatřiti lze.

η) Pinie (oren) je druh borovice s velmi dlouhými jehlicemi

a rozkladitým vrcholkem stinidlovitým. Pro dobré dřevo užíváno pinie jako cedru.

θ) **Tamaryšek** (ešel). Saul bydlil pod tamaryškem (1. Král. XXII. 6.) a byl se syny svými pochován pod tamaryškem (1. Král. XXXI. 13.). Dříví tamaryškového užívá se za palivo a robí se z něho nádoby.

ι) **Hrušeň** (bekaim) (2. Král. V. 23., 24., Paral. XIV. 14., 15.). Někteří se domnívali, že by bekaim moruši znamenalo, ale nejstarší výklad jest, že znamená hrušeň.

κ) **Cypřiš** (beroš) bývá uváděn zároveň s cedrem (Is. XIV. 8., XXXVII. 24., LX. 61.) a užívá se ho podobně jako cedru. (3. Král. VI. 5., 2. Paral. III. 5.)

Cypřiš má zvláštní jehlancovitý vzrůst s přímými větvemi, ale smutnou zeleň; dorůstá znamenité výšky (Sir. L. 24.).

λ) **Dřevo ebenové** (hobním) (Ezech. XXVII. 15.) bylo pro lesklou čern, tvrdost a jemnost velmi hledáno; přiváželo se z Arabie, z Aethiopie a z Indie, mělo touž cenu jako zlato a slonovina.

μ) **Myrta** (hadas) jest na východě strom, kterýž dorůstá výšky až přes 6 m. Pro kořennou chuť a vůni každé části rostliny té pěstována s oblibou.

ν) **Oliva** (zait). Jsou plané a ušlechtěné olivy; ušlechtěná oliva dorůstá výšky až 10 m i více. Oliva je tlustokmenný strom; listy jsou vstříčné, kopinaté, co do ohmatu kožovité, vždy zelené, a to na líci tmavozelené, vespod bělavě šedé. Malé bělavé květy vynikají z úžlabí listů v hroznech nebo v latkách. Plod jest vejčitá tmavozelená peckovice, veliká jako slíva. Zraje v říjnu a listopadu. Plody nechají se zavádnouti, potom polívají se vroucí vodou a lisují se. Oliva dosahuje vysokého věku. V Palestině bylo množství olivových stromů. (5. Mojž. VI. 11., VIII. 8., XXVIII. 40., XXXIII. 24., Jos. XXIV. 13., 4. Král. XVIII. 32., 1. Paral. XXVIII. 28.) Zvlášť hojně dařily se olivy v okolí Sichemu, Jaffy, okolo Jerusalema a jinde.

ξ) **Storax** (libněh) (1. Moj. XXX. 37., 38.). Strom ten podobá se stromu gdoulovému, bývá 4 m vysoký, má vejčité, řapíkaté, 5 cm dlouhé, 3-5 cm široké listy, bílé, vonné květy, z nichž vyrůstají drobné oříšky dvouzrné. Zářezy do kůry učiněnými prýští pryskyřice (gummi), „nataf“ zvaná, jíž se k vykuřování užívá.

ο) **Mandloň** (lus) (1. Mojž. XXX. 37.) je strom prostřední velikosti, má květy úhledné, bílé, vně růžově nadchnuté, ty sedí po dvou vedle sebe na větvích, listy kopinaté, pilovité a řapíkaté. Plod jest peckovice špičatě vejčitá, zelená, v pecce bílé jádro chutné. (1. Mojž. XLIII. 11., 4. Mojž. XVII. 23.)

π) **Vrba** (arab) (1. Mojž. XXII. 40., Žalm CXXXVII.).

o) **Skořicovník** (qinnamon). Skořice jest koření, o němž se zmínka činí v 2. Mojž. (XXX. 23.), pochází se stromu, rostoucího ve Východní Indii na Ceylonu. Roste jako jiné stromy v lesích, aniž má větší váhu. Skořice jest kůra stromu, která, stažena jsouc, na slunci se suší. Dřevo vůně nemá a jest bílé jako jedlové. Listy podobají se vavřínovým.

e) **Strom granátový** (rimmōn), jabloň granátová (malus punica, granata). Strom ten nebývá vysoký, vyhání mnoho odnoží, větve má pružné, trnité, listy podobají se olivovým neb myrtovým a visí na červených řapících. Květy jednotlivé, krvavě červené, z nich vyrůstá jablko, které mívá 7 až 9 cm v průměru, vnitř žluté, na 9 až 10 pouzder oddělené, jež obsahují sladkokyselou šťávu a purpurově modrá seménka. (V Syrii okolo Aleppa a v Palestině domovem.) Jablka dozrávají v srpnu a ukládají se na zimu. Jsou tři druhy toho ovoce: sladké, velmi kyselé a sladkokyselé. Předkládá-li se ovoce na tabuli, rozkrájí se, anebo po vyjetí zrn posype se cukrem a pokropí růžovou vodou. V písmě sv. se o jabloni té i o ovoci tom často mluví. (5. Mojž. VIII. 8., Jos. XV. 32., XXI. 25., 1. Král. XIV. 2.) Pro krásu a pravidelnou kulovitou podobu bývala jablka granátová nápodobována, a umělých těch jablek jako okras a ozdob užíváno. (3. Král. VII. 8. 20. 42., 4. Král. XXV. 17., 2. Mojž. XXVIII. 33. 34.)

τ) **Strom fíkový** (teenâh) (5. Mojž. VIII. 8.) roste volně v přírodě, má hladkou šedou kůru, málokdy přímý peň, listy srdčité o třech až pěti lalocích, zubaté, na líci drsné, vespod jemně srstnaté. Ovoce, jež po celý rok nese, je trojí:

a) fíky ranné v době jarní rovnodennosti počínají se a v červnu zrají;

b) fíky letní nasazují v červnu a zrají v srpnu;

c) fíky zimní v srpnu patrné, dozrávají v pozdním podzimu. Za mírné zimy bývají ještě v lednu fíky na stromě. Fíky jedí se surové i sušené a mají zvláštní cenu. Suší se uhněteny v koláč nebo namačkány v nádoby (1. Král. XXV. 18., XXX. 12., 4. Král. XX. 7., 1. Paral. XII. 40., Is. XXXVIII. 2., Mat XXI. 19.) — Sv. Lukáš, XIX. 4., vypravuje o Zacheovi, jmenuje fik planý, který jest podoben fíku ušlechtěnému, ale nemá ovoce tak chutného. Hebr. sluje šikmah a dařil se v Palestině hojně; (3. Král. X. 27., 1. Paral. XXVII. 28.). Fíky pěstují se i pro bohatý stín, jež dávají.

Zimostřáz (teaššūr) uvádí se mezi stromy na Libanonu, jejichž dříví užito k stavbě chrámu Šalom. jako cedru a cypřiše.

v) **Datlovník** (tamar) má jednoduchý, až 12 m vysoký kmen, který na vrchole nese hustý koš dlouhých, speřených listů. Mezi listím

vyrůstají veliké květní laty, s počátku zavřené kožovitou pochvou. Z květů vyvíjejí se podlouhlé, dužnaté, jednosemenné (bobule) datle barvy bleďožluté neb červené; v jednom květenství bývá jich na 200. Palma jest každou částkou užitečná; robíť se z odřezaných částek rozmanité potřebné věci: koše, plachty, pytle, klece, provazy, matrace, sandály a j. Dřeva užívá se za stavivo. V Palestině bylo dříve více palem než nyní, zvláště kolem Jericha. Palmy hojně užíváno. (3. Mojž. XXIII. 40., 3. Král. VI. 29., 1. Makk. XIII. 51., 2. Makk. X. 6. 7., Jan XII. 13., Zjev. VII. 9. 14.)

V nynější Palestině pěstují se ovocné stromy hojněji, než dříve: jsou tam jabloně, hrušně, broskve, merunky, citrony, pomeranče a jiné.

C) **Z živočišstva.** (Zoologie biblická.)

§ 37.

Zvířata krotká.

1. Velbloud (gamal). Žádné zvíře není orientalům tak užitečno. jako velbloud, bez něhož by přes nekonečné písčité pouště Asie a Afriky cestovati nemohli. Je to jediné zvíře, které vydrží cestu karavan, které ani za největšího parna neumdlévá a po několik dní bez potravy a bez vody vydrží, aniž v práci své ustane; je to jediné zvíře, které v době 24 hodin krátkým odpočinkem i hodiny se spokojí, aniž by bylo třeba břímě 4 až 5 metrických centů skládati. Jest pro pout pouští jako stvořeno. Trojdílný žaludek jeho jest způsobilý zásobiti se vodou pro delší dobu, aniž by se mu zkazila a z té bere dle potřeby k svému občerstvení. Málo sena, hrst datlí, ječmene nebo bobů dostačí nasytit ho na 24 hodiny. Vyhovuje všem potřebám pána svého. Mlékem jeho a z něho udělaným máslem a sýrem živí se celá rodina. Ze srsti jeho dělají houně a pevné pytle na obilí, z kůže dělají podešve, velké měchy na vodu a kožené pytle, jež červeně natírají a v nichž máslo neb obilí schovávají nebo přenášejí. Z kůže dělají řemeny a z těch dlouhá lana k vážení vody z hlubokých studnic. Kůži napínají dlouhými latěmi a dělají tak velikou nádobu k napájení velbloudů. Šlach užívají jako provazů a ty jsou přepelné. Výkaly, smíchané se slámou nasekanou, suší se na slunci a slouží potom za palivo.

Stádo velbloudů je všecko bohatství, zvláště u beduinů, jako dříve u kočovných Hebreů (Job. I. 3., XLII. 12., 1. Mojž. XII. 16., XXX. 43., XXXII. 7.). O Madianitech praví písmo sv., že měli velbloudů bez počtu (Soud. VII. 12.). Kupci na velbloudech dodávali zboží do Egypta

(1. Mojž. XXXVII. 25.). Mezi dary, jež Jakub podával bratru svému, jmenují se také velbloudi (1. Mojž. XXXII. 15.).

Maso velbloudí má se za jídlo hledané a zdravé; Evropanům, ač jim chutnalo, zdálo se býti tvrdým a suchým. Hebreům bylo zakázáno jísti masa toho.

Ve válkách užíváno velbloudů místo koní (Soud. VII. 2., Isai. XXI. 7.), zejména Arabové jezdili na velbloudech do boje, k čemuž bývali velbloudi řetízky a rozmanitými okrasami ozdobeni.

V N. Z. děje se zmínka o velbloudu (Mat. XIX. 24., XXIII. 24., Mar. X. 25., Luk. XVIII. 25.).

2 Dromedář (békher, bikhrah, kirkarâ, velbloud běhoun) (Is. L. 6., LXVI. 20.) má jeden hrb a vyznamenává se zvlášť rychlostí běhu, jemuž žádný kůň nestačí, jakož i vytrvalostí. Poslové nejčastěji na dromedářích cesty vykonávali. V Palestině užívali pouze velbloudův o jednom hrbu (dromedářův), ačkoli znali také velblouda baktrického o dvou hrbech.

3. Kůň (sûs, paraš). Prorok Zachariáš rozeznává dle barvy (dle textu hebrejského) šestero koní: ryzí (ryzka), bílé (broně), černé (vrané), strakaté, plavé a světle hnědé. Hnědí nazývají se v některých překladech silní; ale slovo „amuccim“ jest místo „chamuccim“, a to znamená světle hnědé. (Zach. I. 8., VI. 2. 3. 6. 7.)

Nebyl však kůň v nejstarších dobách tak v užívání jako v dobách pozdějších. Patriarchové koní neměli, a Israelitům byli neznámi; židé orbu obstarávali voly a osly a k jízdě užívali velbloudův a oslů. V 1. kn. Mojž. vypisuje se majetek a bohatství patriarchův, ale nikde neděje se zmínka o koni; jen skot, brav a velbloudi se jmenují. Eliezer vypisuje bohatství svého pána (1. Mojž. XXIV. 35.), jmenuje stáda ovec a koz, skot (voly), stříbro, zlato, služebníky, dívky, velbloudy a osly. Filištinský král dává Abrahamovi darem ovce, kozy, voly (skot), služebníky a dívky (1. Mojž. XX. 14.), ale o koni není řeči, ba ani král egyptský nedává Abrahamovi darem koně (1. Mojž. XII.), kteří přece té doby v Egyptě již byli: neboť za Jakuba zapřahali se do vozů. Nedáno koní Abrahamovi snad proto, že jako pastýř nevěděl by, co s nimi činiti. Ani ve stádech Isakových není koní (I. Mojž. XXVI. 14.).

Nejdříve děje se zmínka o koni v Egyptě; za času Josefa záleželo movité jmění Egyptanů, za něž od Faraona obilí kupovali, v koních, ovcích, volech a oslích (1. Mojž. XLVII. 17.). Egyptskému králi hrozí se v 2. Mojž. (IX. 3.) morem na koně, osly, velbloudy, voly a ovce.

Užívání koní u Hebreů spadá až do doby Davida krále, ač okolní národové dříve jich užívati počali; neboť mluví písmo sv. o jezdcích. (Jos. XI. 4., Soud. IV. 3. 7. 13. 15. 16., V. 6. 7. 22. 28.) Ještě Šalomoun jel ke korunování na mezku (3. Král. I. 33. 35. 44.), ač sám

měl 1400 vozů a 1200 jezdců (3. Král. X. 26., 2. Paral. I. 14.); mimo to kupoval egyptské koně od severních králů foinických, syrských a platil za ně po 150 lotech (seklech) stříbra (3. Král. X. 28. 29., 2. Paral. I. 14.).

V době proroka Isaiáše užíváno koní k mlácení obilí (Is. XXVIII. 28.).

Krásný popis koně válečného podává kniha Jobova (XXXIX. 19—25.). Čtemeť tam: „Zda-li dáváš koni sílu, aneb obkličuješ-li šíji jeho řehtáním (t. tou nádhernou a nepokojnou hřívou, když kůň řehce), zda-li ty vzbuzuješ jej (aby skákal) jako kobylinky? Sláva chrípí jeho hrůza (t. j. nádherné frkání jeho jest hrozné) Zemi kopytem hrabe, směle vyskakuje, vstříc jde ozbrojeným: nedbá na strach, aniž ustupuje meči. Nad ním chřestí toul, blýská se kopí a štít. Dychtě a frkaje pohlcí zemi (nechává zemi za sebou, jako by ji pohlcel), aniž dbá, když zavzní zvuk trouby. Když slyší troubu, říká: Měhoděk! (t. j. řehce a zapaluje se k udatnosti). Z daleka číje boj, vzbuzování vévod a pokřikování vojska.“

4. Osel (chamor) je v krajinách východních barvy plavé (červenozluté), jsou však také osli barvy černé, popelavé, šedé, nýbrž i strakaté (bíle a červenavě skvrnité). Vždy uvádějí se jako zvířata velmi užitečná a byli ne nepatrnou částí jmění patriarchův i různých kmenů. (1. Mojž. XII. 16., XXIV. 35., XXX. 43., XXXII. 5., XLII. 26. 27., XLV. 43., Jos. IX. 4., 1. Král. XV. 3., XXVII. 9.) Rovněž tak mezi bohatstvím Jobovým bylo (Job. I. 3.) 500 oslic, které měly cenu větší, protože kdo na oslici cestoval pouští, ukájel žízeň svou mlékem osličím. Osla užívali k nošení břemen, jakož i k jízdě, a jezdit na oslátku bylo vyznamenáním bohatých a vznešených. (Soud. X. 3. 4., XII. 13. 14.) Prorok Zachariáš (IX. 9.) předpovídá, že budoucí velký král, který zemi věčným oblaží pokojem, pojedje na oslátku (Jan XII. 15.). Na oslu se dobře jezdí, protože má jistý, lehký a přece rychlý krok. Je to zvíře, na němž dovoleno křesťanům všeliké národnosti v Jerusalemě jezdit. Na daleké cesty hodí se lépe osel než kůň, jednak pro svou vytrvalost, jednak proto, že se spokojí i chatrnou stravou. Oslův užíváno k orání pluhem (5. Mojž. XXII. 10.), k otáčení mlýnským kamenem (Mat. XVIII. 6., Luk. XVII. 2.).

5. Mezek (pered). V době patriarchů neděje se o mezcích nikde zmínky, až v dobách Davidových, kdy chov koní zdomácněl, mluví se o mezcích (2. Král. XIII. 29., XV. 9. 10., 3. Král. I. 33. 35. 44.). Zdá se, že Hebreové mezky z ciziny kupovali; za Ezechiele přiváděli je z Armenie a na trh do Tyru (Ezech. XXVII. 14.). Že jich užíváno k nošení břemen, vysvítá z 1. Paral. XII. 40, kde se vypravuje, kterak Davidovi potraviny dodány byly (Isai. LXVI. 20.).

Mezek má rychlý chod. (Esth. VIII. 10.)

6. Skot (baqar) hovado. — Cestovatelé vypravují, že v Galilei je dobytek hovězí postavy malé. V krajině Basan, nyní El-Botthin, a na rovině Saron mezi Joppe a Lydou chválí se v S. Z. tučné pastviny, na nichž výtečný dobytek (4. Mojž. XXXII. 4., 5. Mojž. XXXII 14., Žalm XXII. 13., Amos. I 4., 1. Paral XXVII. 29.) v četných stádech se pase.

U Hebreů byl skot nejdůležitější a nejužitečnější všech zvířat. Po zdaru stád toužil každý (Job. XXI. 10., Žalm CXLIV. 14.). Kdekoli se připomíná štěstí a blahobyť, jmenuje se vždy také skot (5. Mojž. VII. 13., XXVIII. 4. 18. 31.). Užívali ho k orání a k mlácení obilí. (3. Král. XIX. 19., Job. I. 14., Přísl. XIV. 4.) Také k tahání vozů užíváno skotu (4. Mojž. VII. 3. 7 8., 1. Král. VI. 7.).

Maso hovězí bývalo každodenním pokrmem. Šalomoun potřeboval pro svůj dvůr denně 10 krmených a 20 nekrmených hověd (3. Král. IV. 23.). Zvláštní pochoutkou bylo maso krmených telat, které se vzácným hostem předkládalo (1. Mojž. XVIII. 7., Amos. VI. 4, Luk. XV. 23.).

Mléko bylo za nápoj i pokrm. V písmě sv. St. Z. rozeznává se mléko sladké a sedlé (= sýr = tvaroh, ale nelisovaný) (1. Mojž. XVIII. 8., Soud. V. 25.). Mléko sedlé brávají na cestu pouští. Nosí se do pytle smačkané a dle potřeby přidá se potom k němu vody, a upraví se tak chutný chladící nápoj — anebo se požívá se suchary. Upravovali z mléka také máslo a sýr (2. Král. XVIII. 29., 1. Král. XVII. 18.).

Při tlučení (dělání másla) počínali si tak, že do kůže kozí nalili smetany, kůži dobře uzavřeli, uvázali konce k dvěma stromům neb kolům a pak jí pohybovali jedním směrem čím se pozvolna máslo tvořilo — dílo bylo velmi pracné a vykonáváno od žen.

Rohů užívali za nástroje hudební, jakož i za nádoby k ukládání některých kapalin. (Žalm XCVIII 6., Jos. VI. 5., 1. Paral. XXV 5., 1. Král. XVI. 1. 13., 3. Král. I. 39) Rohy sloužily básníkům za obraz síly a statečnosti. (Jerem. XLVIII. 21, Žalm CXXXII. 17. Mich, IV. 13)

7. Brav (çôn) (1. Mojž. XXVII 9., 3. Mojž. I. 10.), ale obyčejně znamená slovo çôn — ovce.

Barva ovcí jest obyčejně bílá (Žalm CXLVII. 16., Is. I. 18., Dan. VII. 9.), ale jsou také černé, hnědé, kropenaté n. peřesté a rozličných barev, jak vysvítá z 1. Mojž. (XXX. 32. , XXXI. 10. 12.).

Kromě obyčejné ovce jsou v Palestině ještě jiné 2 druhy. Ovce širokoocasá jest větší ovce naší, má křivý nos, dlouhé svislé uši, veliký a široký ocas, který se skládá z hmoty mezi tukem a morkem a nepožívá se leč s pokrmu z masa hubeného; užívá se ho také místo másla. Trup jedné ovce takové bez kůže váží až 40 kg, z nichž na

ocas připadá 8 *kg*. Dobře krmené ovce váží mnohem více. Chovají se nejvíce v okolí Aleppa. Z toho jde na rozum, proč při obětech vždy k tučným částem se počítá i ocas (3. Mojž. III. 9., VII. 3, VIII. 25., IX. 19.).

Ovce jiného druhu je štíhlá, tělem laňce podobná, má vlnu hrubou, srsti kozí podobnou.

U Hebreů starých dařil se chov ovcí zvláště na rovině Saron (Isai. LXV. 10.), na pohoří Karmelském (Mich. VII. 14), v krajině Basan (5. Mojž. XXXII. 14., Ezech. XXXIX. 18.) a v Gilead (Mich. VII. 14.) Hojně pěstována stáda ovec u Moabitů (4. Král. III. 4.). Až podnes jest mnoho ovcí v krajinách těch. O způsobu chování ovcí lze se poučiti z 1. Mojž. (XXX. 27.—43.).

Že sloužilo mléko i maso ovčí za pokrm, netřeba zvláště dovozovati (5. Mojž. XXXII. 13. 14., Is. VII. 21. 22., Ezech. XXXIV. 3., 1. Korinth. IX. 7.). V obchodě jmenuje se všude i vlna.

Beran byl obrazem panovníka (Dan. VIII. 3. 4. 20.) a obraz berana bývá u starých ve znaku králů perských a nalézá se také na sloupích paláců královských (na př. v Persepoli).

8. **K o z a** (êz). Kozy bývaly značnou částí majetku (1. Mojž. XXXII. 14., 1. Král. XXV. 2., 3. Král. XX. 27.). Kozy v Palestině bývají černé, málokdy strakaté a mají dlouhé, svislé uši; zůstávají stále pod širým nebem. Mléko kozí je sladké a chutné a má přednost před ovčím i kravským (Přísl. XXVII. 27.). Chutného masa kozího a zvláště kozelčího si Israelité vážili (I. Mojž. XXVII. 9. 14., Soud. VI. 19., XIII. 15., XV. 1.). Z jemné, měkké srsti (1. Mojž. XXVII. 16. Pís. Š. VI. 4) dělány koberce, čalouny a matrace (2. Mojž. XXV. 4., XXXV. 23. 26.). Tak byl i strop stánku božího ze srsti kozí (2. Mojž. XXVI. 7., XXXVI. 14—18.). Kozí užívalo za měchy (1. Mojž. XXI. 14.), za pláště (Zach. XIII. 4., Žid. XI. 37.).

Z koz také bylo obětováno (I. Mojž. XV. 9, 3. Mojž. I. 10., III. 12. Soud. VI. 19). Kozel, kterého Daniel u vidění spatřil (Dan. VIII. 5. 6. 7. 8. 21.), byl obrazem říše řecko-makedonské a to vhodně, neboť Makedonští sluli v dobách nejstarších Aegeadové (národ kozí), protože 1. král Karanus hledaje s částí Řeků nová sídla, od věštby (orakula) obdržel rozkaz bráti se za kozami do říše své. Proto nazval město zbudované Aegea a obraz kozy dán na prapor.

9. **V e p ř** (chazir) pokládán u Hebreů za nečisté zvíře, jehož masa požívati bylo přísně zakázáno (3. Mojž. XI. 7., 5. Mojž. XIV. 8.). Jen zákazem tím bylo možno předejiti a zameziti malomocenství, které požíváním masa vepřového velmi se podporuje. Hlavní příčinou zákazu bylo levitické znečištění vnější i vnitřní (3. Mojž. XI. 43. 44.). Po zajetí snažil se Antiochus IV. přinutiti Israelity k požívání masa

vepřového na důkaz odpadnutí od víry (2. Makk. VI. 18. ., VII. 1. . . ., 1. Makk. I. 50). Stádo vepřů v krajině Gadara (Mat. VIII. 30., Mar. V. 11., Luk. VIII. 26. 32.) náleželo pohanským obyvatelům krajiny té. Israelité vepřův ani pro obchod nechovali, aniž se kde o nich jakožto o majetku zmínka činí.

Vepř byl obrazem tělesné i mravní nečistoty (Přísl. XI. 22., Mat. VII. 6., Luk. XV. 16., 2. Petr II. 22.).

10. Pes (keleb), zvíře Hebreům i nynějším Mohamedánům nečisté (2. Mojž. XXII. 31.). V městech běhají celé smečky psů, které nikomu nepatří, a jichž také nikdo neživí, sami si výživu hledají a jsou velmi žraví a na pohled šerední. (Žalm LVIII. 7., 3. Král. XIV. 11., XVI. 4., Jerem. XV. 3.) Jméno „pes“ uvádí se v písmech sv. více pro jeho nepěkné vlastnosti, nežli pro dobré. Na východě chová se mnoho psů, ale zřídka pro zábavu (Tob. VI. 1. XI. 9., Mat. XV 27.). Užívá se jich ke hlídání (3. Mojž. XI. 7.). Psi jsou v písmě sv. obrazem trestající spravedlnosti boží (3. Král. XXI. 19 23. 24., 4. Král. IX. 10. 35. 36., Žalm XXI. 17. 21.); obrazem nestydatých bludařů (Filip. III. 2, Mat XXIII. 14, Řím. XVI. 18); obrazem pohanů (Mat. XV. 26. 27., Mar. VII. 27 28.). Němí psi nazývají se líní a nebdělí kněží židovští (Isai. LVI. 10. 11.). Mrtví psi = neškodní nepřátelé, jimiž se pohrdá (1. Král. XXIV. 15., 2. Král. IX. 8., XVI. 9., 4. Král. VIII. 13., Eccl. IX 4).

Psí peníz, cena za psa utržená; z té nesmělo se obětovati, protože pes zvíře nečisté (5. Mojž. XXIII. 18.) a protože pohané psy obětovali, zvláště modlám se psí hlavou (2. Král. III. 8.).

11. Slon po arabsku fil. Hebreové neměli jména pro zvíře to, aspoň se v hebrejském písmě sv. nenaskýtá. — Slonovinu poznali Hebreové za Šalomouna. Lodi Šalomounovy přivážely vedle zlata a stříbra také opice, pávy a kost slonovou (3. Král. X. 22.). Šalomounův trůn byl z kosti slonové, obložené zlatem (3. Král. X. 8.). Tak i Achab ozdobil palác svůj slonovinou (3. Král. XXII. 39.), Amos (III. 15., VI. 4.), Žalm (XLV. 9.), Ezech. (XXVII. 6.). kdež se dočítáme, k čemu se slonoviny užívalo. Syrové a jiní národové užívali slonů ve válkách (1. Makk I. 18., III. 34., VI. 30. 34—37., VIII. 6., XI. 56., 2. Makk. XI. 4., XIII. 2. 15, XIV. 12., XV. 20).

§ 38.

Zvířata dravá. Šelmy.

1. Lev (arî, arjeh). Silné, zmužilé a hrozné to zvíře, král zvířat, byl domovem v Arabii, ale také v Palestině, jak z mnohých výpovědí

písma sv. patrnó. Lvi byli pobiti Samsonem (Soud. XIV. 5.), Davidem (1. Král. XVII. 34.), Banajou (2. Král. XXIII. 20.). Lvem zabít jest prorok u Bethel (3. Král. XIII. 24.) a jiný u Afeku (3. Král. XX. 36.). Po zavedení Israelitů do zajetí assyrského rozmnožili se lvi hojně a podávali mnoho lidí (4. Král. XVII. 24. 25.) Jerem. (V. 6.); Pís. Šal. (IV. 8.) jmenuje Amanah, Šenir a Hermon jakožto místa, kde se lvi zdržují. Zvláště hojně jich bylo v rákosí a rokytí na březích řeky Jordánu (Jerem. XLIX. 19.). V dnešní Palestině lvů není, ač jich v Arabii ještě dosti mnoho žije.

Lev je v písmě svatém obrazem:

síly a moci boží (Job. X. 16., Isai. XXXI. 4, XXXVIII. 13., Osea. V. 14., Amos. III. 8.),

Messiáše vzhledem k moci Judy, z něhož vyšel (Apok. V. 5., X. 13., 1. Mojž. XLIX. 9. 10.).

ďábla a jeho osidel (1. Pet. V. 8., Žalm XXI. 14. 22, XC. 13., 2. Tim. IV. 17.), síly a moci vůbec (4. Mojž. XXIII. 24., XXIV. 9., 2. Král. I. 23, Jerem. XLIX. 19, L. 44., Ezech. XIX. 2—9.),

zmužilosti, odvahy a výbojnosti (5. Mojž. XXXIII. 20. 22., 2. Král. XVII. 10., 1. Paral. XII. 8.),

hrozícího nebezpečství a strašných nepřátel (Žlm. LVI. 5, Jerem. IV. 7, L. 17., Joel I. 6.),

zlostníka a zlosyna (Job. IV. 10. 11., Přísl. XXVIII. 15., Eccl. IV. 35.).

Podoby lví spatřovaly se v chrámě a v paláci Šalomounově (3. Král. VII. 29., X. 19. 20., 2. Paral. IX. 18. 19.).

Jámy lví bývaly při dvorech králů východních, kamž někdy odsouzení vrháni byli (Dan. VI. 12. 16—23. a XIV. 30. 31. 39. 41.).

2. Pardál (namêr). Zároveň se lvem jmenuje písmo sv. často pardála, zvíře, náležející ke kočkovitým. (Isai. XI. 6., Jerem. V. 6., Osea. XIII. 7., Pís. Šal. IV. 8.)

Pardál nemá hřívý a má srst žíhanou neb skvrnitou. Arabové jmenují namêr pardála, levharta i tygra. Pardál jest veliký jako hodný pes, ale má krátké a silné tlapy, srst jeho jest jemná, krátká, lesklá. Skvrny na pardálu jmenuje Jerem. (XIII. 23) Až podnes žije pardál v některých krajinách Palestiny, a šejchové rádi kupují kůži jeho. Pardál jest krvelačný, nenasytný a ve svých pohybech rychlý a hbitý, v rychlosti běhu nevyrovná se mu žádné zvíře téže velikosti. (Hab. I. 8.) Ani keře, ani příkopy, ba ani řeky, nejsou-li příliš široké, nezastaví ho na cestě jeho, a zvíře pronásledované neujde mu tak snadno; neboť při rychlosti běhu umí také hbitě šplhati a tak zachvátí i zvíře na vrcholu stromu. Pardál jest obrazem krvelačných nepřátel (Jer. V. 6.)

jakož i říše řecké a římské (Dan. VII. 6., Apok. XIII. 2) a přísné spravedlnosti božské (Osea. XII. 7.).

3. Medvěd (dob) žije netoliko v pasu studeném, nýbrž i na horách v Syrii, v jihovýchodních částech Libanonu a byl i v Palestině dosti hojný (1. Král. XVII. 13., Amos. V. 19, Přísl. XVII. 12., 3. Král. II. 23. .); nyní tam medvědů není. Davidovi přičítá se síla z medvěda (1. Král. XVII. 34—37., Ezech. XLVII. 3.). Daniel viděl medvěda jako obraz říše perské (Dan. II. 5., Apok. XIII. 2.).

4. Vlk (zêb) náleží k šelmám psovitým a v Palestině podobá se hodně lišce a je barvy tmavé. Vychází na lup s večerem a vkrádá se do stád, kde hroznou působí spoustu. K tomu hledě volá Sof. (III. 3.) „soudcové jeho (lidu) jako vlci u večer, kteří nic neostavují k jitru“ (Hab. I. 8.).

Vlk jest obrazem lidu nepřátelům brozného (I. Mojž. XLIX. 27., Soud. XX. 25.); obrazem nepřítele ukrutného a nenasytného (Jerem. V. 6.); násilnických a hrabivých představených (Ezech. XXII. 27.); zvláště pak falešných prorokův a učitelů, nepřátel křesťanství a lidí zlých vůbec (Mat. VII. 15, X. 16., Luk. X. 3., Skut. ap. XX. 29.).

5. Hyéna (čabna), dravé, krvelačné zvíře, k němuž přirovnává se zvrhlý lid israelský (Jerem. XII. 9.). Hyéna jest obrazem člověka, který lstí jinému škoditi hledí (Eccl. XIII. 22.).

6. Šakal (ii) podobá se vlku, ale jest menší, má rezavou srst a honí v noci v četných zástupech menší zvířata. Žije jen v krajinách východních. Zříceniny měst nazývá Isaiáš obydlím šakalů (Isai XXXIV. 14., Jerem. L. 39.).

7. Liška (šual) patří k šelmám psovitým (2. Esd. IV. 3.) a je svou lstivostí obrazem lstných a zlých lidí. (Ezech. XIII. 4., Luk. XIII. 32.) Lišky, které Samson schytil a zapálil osení Filištinských, byly bezpochyby šakalové. Lišek bylo v Palestině mnoho a některá místa byla dle nich pojmenována. (Žalm LXII. 11., Pláč Jer. V. 18., Pís. Šal II. 15.). Posud jest v Palestině ještě mnoho lišek.

§ 39.

Zvířata plachá.

1. Osel divoký (perê, arôd) je poněkud větší než osel krotký, je mnohem čilejší, útlejší, má srst světlou a lesklou, má tmavou, vlnitou hřívu. Přední část těla jest od slabin počínajíc bílým pruhem oddělena, nohy a spodní část těla jest bílá, tmavý pak pruh táhne se po hřbetě. Zvláště vyniká rychlostí běhu. Maso jeho jest pochoutkou, ale jest velmi nesnadno uloviti zvíře toto. (Job. VI. 5., XI. 12., XXIV. 5., XXXIX.

5—8. Jerem. XIV. 6.) Jest obrazem smyslných Israelitů. (Jerem II. 24., Osea. VIII. 9.) Někdy se uvádí místo zvěři vůbec. (Žalm CIII. 11., Isai., XXXII. 14.) K označení duševního stavu Nabuchodonosora krále, jenž ze společnosti lidské do lesa prchl, praví Daniel, že zdržoval se mezi divokými osly. (Dan. V. 21.)

2. Jelen (ajjal) patří k čistým zvířatům, jichž masa dovoleno požívat (5. Mojž. XII. 15. 22., XIV. 5., 3. Král. IV. 23.). Jest obrazem rychlosti a veselosti (2. Král. XXII. 34., Pís. II. 9. 17., VIII. 14., Isai. XXXV. 6, Hab. III. 19.), také duše touhou sklíčené (Žalm XLI. 1. 2.).

3. Sajka gazela (čebî) má velikost a štíhlou podobu srnky, je plachá a velmi čerstvá proto obrazem rychlosti (2. Král. II. 18., 1. Paral. XII. 8., Přísl. VI. 5, Isai. XIII. 14., Pís. II 7., III. 5.); masa jejího je dovoleno požívat, a maso to je chutné a zdravé (5 Mojž. XII. 15. 22., XIV. 5., XV. 22., 3. Král. IV. 23.).

4. Daněk (jachmūr) (5. Mojž. XIV. 5. 6., 3. Král. IV 23.) byl v Palestině hojně rozšířen a posud zdržuje se na pohoří Karmelském a na hoře Thabor; jinak platí o něm vše co o jelenu.

K zvířatům těm náleží také aqqō (5. Mojž. XIV. 5.), o němž blíže ničehož nevíme, a podobně dyšon, theō a zemer, jichž jména v jiných jazycích se nenaskýtají a překladatelé brzy to, brzy ono zvíře jimi vyrozumívají.

5. Reem znamená divoké, rohaté zvíře, které rychle utíká, krotiti se nedá a jest velmi nebezpečné. Jinak nám zvíře to známo není, a spisovatelé i učenci ještě se neshodli, které zvíře by to bylo, obyčejně má se za to, že to jest nosorožec rhinoceros (tak: biblí česká), anebo divoký buvol (4. Mojž. XXIII. 22., XXIV. 8., 5. Mojž. XXXIII. 17., Žalm XCII. 11., XXII. 22., XXIX. 6., Isai. XXXIV. 6. 7., Job. XXXIX. 9—12.).

6. Kozorožec (jaēl) zdržuje se na vysokých horách a strmých skalách (1. Král. XXIV. 3., Žalm. CIV 18., Job. XXXIX. 3.); tělem podobá se jelenu, je však menší, má krásné lesklé oči, krátkou přílehlou srst barvy tmavé, rohy na zad zahnuté, brázdovité a velmi těžké. Je hbitější a statečnější než kančík. Maso jeho jest velmi jemné a záživné, ale Israelitům zakázáno (5. Mojž. XIV. 5.). Zdržuje se na pohoří Karmelském a v skalínách Engadi býval druhdy hojně.

7. Vepř divoký (chazir mijaar) zdržoval se u velikém počtu na rozličných místech Palestiny, zvláště v Ghor u Jordánu a škodil velmi pustošením osení a vinic. Maso jeho jest chutné, ale neprodává se v krámích, ani na trzích. Vepř ten byl žalmistovi obrazem lidu, který Bůh tak podivně z poroby vysvobodil a do úrodné uvedl země,

kterýž lid Bůh opustil a záhubě vydal, když od něho odpadl (Žalm LXXX. 9. . .); ve verši 31. prosí pak žalmista, aby Bůh lidu svého od nepřátel chránil.

§ 40.

Zvířata drobná (hlodavci).

1. **Zajíc** (arnebeth) (3. Mojž. XI. 6., 5. Mojž. XIV. 7.). Masa jeho nebylo Israelitům dovoleno požívat. K zajíci počítati sluší zvíře, pod jménem šafan v písmě sv. uvedené. (Žalm CIV. 18., 3. Mojž. XI. 5., 5. Mojž. 7., XIV. Přís. XXX. 24. 26.). Je to nejspíš tarbík (Springmaus), jiní zase myslí, že znamená ježka (biblí česká).

2. **Myš** (perah) má se za zvíře nečisté (3. Mojž. XI. 29.). Jest obrazem bázně (Jud. XIV. 12.). Prorok Isaiáš (II. 20.) hrozí souvěkovcům svým, že Hospodin konati bude soud a tu že zlaté a stříbrné modly ukrývati budou do děr myších.

Myš polní (achbar) (1. Král. VI. 5.) i to je zvíře nečisté (3. Mojž. XI. 29., Jer. LXVI. 17.). Zlaté myši Filištínů poslány do země israelské (1. Král. V. 6., VI. 5., 10., 11., 17., 18.).

4. **Netopýr** (attalef) náleží k zvířatům nečistým (3. Mojž. XI. 19.) 5. Mojž. XIV. 18.). Netopýra uvádí také Isai. (II. 20.) viz čís. 2.

5. **Krtek** (choled) uvádí se zároveň s myší (3. Mojž. XI. 29.). V Palestině je jich hrozné množství a souží obyvatele krajiny mezi Jaffou a Ramou.

Ježek a dikobraz (qippod) uvádí se jako zvíře pusté krajiny obývající (Isai. XIV. 23., XXXIV. 14., 5 cf. II. 14.); byl v Palestině dosti hojně rozšířen, maso jeho má se za léčivé, zvláště v nemocech, které z velikého leknutí povstaly.

§ 41.

Ptáci.

1. **Orli**: *a*) Orel (nešer), *b*) noh (peres), *c*) orel mořský (oznijah) jsou druhy orlů (3. Mojž. XI. 13.), jichž masa požívat se Israelitům zakazuje. Písmo sv. zmiňuje se o tom, že hnízdí na vysokých a strmých skalách, že má bystrý zrak, mláďata jeho že jsou žravá, mluví o jeho rychlém letu a o výšce, do které se vznáší a odkudž na kořist se spouští. (Job. XXXIX. 27—30., Přís. XXIII. 5, XXX. 19., Osea. VIII. 1., Abd. 4., Hab. I. 8.)

Orel jest obrazem moci (Ezech. XVII. 3. 7.), rychlosti (5. Mojž. XXVIII. 49., 2. Král. I. 23., Jer. IV. 13., Pláč. Jer. IV. 19., Apok. XII. 14.), hrabivosti a ukrutnosti (Osea. VIII. 1., Hab. I. 8.), pomíjející,

(Job IX. 26., Přísl. XXIII. 5.), bezpečnosti (2. Mojž. XIX. 4., Jer. XLIX. 16. 22.), zmladnutí (Žalm CII. 5., Isai. XI. 31.) a laskavé péče Hospodiny o lid jeho (5. Mojž. XXXII. 11., 2. Mojž. XIX. 4.).

2. **Sup** (daah n. raah), luňák jmenují se v 3. Mojž. XI. 14., 5. Mojž. XIV. 13. jakožto ptáci, jejichž masa požívati se zakazuje, totéž platí o sokolu (ajjah).

3. **Krkavec** (orebh) také se jmenuje mezi ptáky, jichž masa požívati zakázáno a kteří náležejí k nečistým zvířatům. — O krkavci mluví se v 1. Mojž. (VIII. 7.) u vypravování o potopě. Bůh se i o ně stará (Žalm CXLVII. 9. Job XXXVI. 41., Luk. XII. 24.). Prorok Eliáš byl živem krkavcem (3. Král. XVII. 5...., Přísl. XXX. 17., Isai. XXXIV. 11.).

Po krkavcích hned následuje (3. Mojž. XI. 16.):

4. **Pštros** (bath = hajaanah), jmenuje se mezi zvířaty v poušti obývajícími (Isai. XIII. 21., XXXIV. 13., XLIII. 20., Jerem. L. 39., Pláč Jer. IV. 3., Mich. I. 8.), připisuje se mu lkající hlas (Job XXX. 28. 29.). Mezi divy zvířectva, hlásajícími moc stvořitelovu, jest i pštros (Job XXXIX. 13.).

5. **Sova** (tachmas) patří k ptákům nečistým (3. Mojž. XI. 16. 17., 5. Mojž. XIV. 15.), jest obrazem zpuštění (Isai. XIII. 22., XXXIV. 14.). Sem počítá se také káně vodní (šachaf) a sova noční (kōs) Žalm CII. 7.

6. **Jestřáb a krahujec** (nêç) uvádějí se v seznamu zvířat nečistých (3. Mojž. XI. 16., Job XXXIX. 26.).

Ostatní ptáky, k nečistým zvířatům počítané, o nichž v písmě sv. jiné zmínky není, vypouštíme.

7. **Holub** (jonah). Peří holubů v Palestině je krásně bílé, jež na slunci jako stříbrné vypadá, a žluté peří na krku jejich vypadá jako zlaté (Žalm LXVII. 14.). Je to zvíře čisté, společenské, mírné, a chová se hojně v holubnicích (Isai. LX. 8.), a divocí holubové zdržují se ve slujích skalních (Jer. XLVIII. 28.).

V písmě sv. líčí se krása holubice a dobrých vlastností jejích užíváno ku přirovnání (Pís. Šal. I. 14., II. 14., IV. 1., V. 2. 12.). Noe vyslal holubici po potopě z korábu (1. Mojž. VIII. 8—12.). — Holubů užíváno k obětem již za Abrahama (1. Mojž. XV. 9.). Potom nařízeno anebo dovoleno chudým obětovati holuby (3. Mojž. V. 7. 11., XII. 6. 8., XIV. 22., Luk. II. 24.). — Křidel holubích přeje si David, aby ujíti mohl nepřátelům jako holubice jestřábovi (Žalm LIV. 7.).

Jest obrazem nevinnosti a čistoty (Mat. X. 6.), symbolem Ducha sv., který se v podobě holubice zjevil (Mat. III. 16., Mar. I. 10., Luk. III. 22., Jan I. 32.).

Assyrové a Medové měli obraz holubice na svých praporech (Jerem. XXV. 38., XLVI. 16., L. 16., Osea. XI. 11.).

8. Hrdlička (tor). Vzhledem k ustanovením levitickým platí o ní vše, co o holubu (Žalm LXXIII. 19.).

9. Vlaštovka (sus nebo sis) známý pták stěhovavý, který na stěnách pod krovem staví hnízdo své (Isai. XXXVIII. 14., Bar. VI. 21.); trusem z hnízda vlaštovčího oslepl Tobiaš (Tob. II. 11.). Jeremiáš vzkazuje Israelitům, kterak vlaštovka ví, kdy stěhovati se má (Jer. VIII. 7.).

10. Koroptev (kore). Arabové koroptve několikrát vyplaší, a když umdlely, hůlkami okovanými je usmrcují. Podobně pronásledoval Saul Davida (1. Král. XXVI. 20.). Koroptev sedívá prý na cizích vejcích, a mláďata ji potom opouštějí, k čemuž prorok lichváře přirovnává (Jer. XVII. 11.).

11. Křepelka (selav). Křepelky, jimiž Hospodin Israelity na poušti nasýtil, nebyly naše evropské křepelky, nýbrž druh jeřábka (Šafelhuḥn), který se koroptvi podobá a chutné maso má. Těch zdržuje se veliké množství v Syrii a na poloostrově Sinajském (2. Mojž. XIV. 13.). Když Israelité za svého pouští putování zase reptali, že nemají masa, přihnal vítr Hospodinův veliké množství křepelk (4. Mojž. XI. 4. . . .), a žalmista praví, že to byl vítr jihovýchodní (Žalm LXXVII. 26.—31., Moudr. XVI. 23., XIX. 12.), přišly tedy z jižní Arabie. (Některé překlady mají „od severu“.) 4. Mojž. XI. 34.

12. Kury. V zákoně starém není řeči o kurách, ale v zákoně novém jmenuje se kohout (Mat. XXVI. 34., Mar. XIV. 72., Luk. XXII. 34., Jan XIII. 38.), dále mluví Spasitel o slepici a kuřatech (Mat. XXIII. 37., Luk. XIII. 34.).

13. Vrabec (cippor). O ptácích těch mluví se v žalmu XXXIV. 4. a v Přísl. XXVI. 2. Dva byli obětováni, když někdo z malomocenství vyléčen byl (3. Mojž. XIV. 4.). Spasitel mluvě o prozřetelnosti boží ukazuje k vrabcům (Mat. X. 29—31., Luk. XII. 67.).

§ 42.

Plazi.

1. Krokodil (livjathan, thannim) (Job XL. 20.—28., Ezech. XXIX. 1. Isai. XXVII. 1, LI. 9.), jeden z největších ještěřů, patřil ke zvířatům nečistým (3. Mojž. XI. 29.). Byl obrazem státův Israelitům nepřátelských (Žalm LXXIII. 13. 14.).

2. Čáb, druh ještěrek, jejichž masa požívati nebylo Israelitům dovoleno (3. Mojž. XI. 29.). Čáb jest u Arabů ještěrka veliká, jejíž kůže žlutá jest šupinatá, bývá až 50 cm dlouhá, polovice délky připadá na

ocas oblý, špičatý; prsty na zadních nohou jsou delší než na předních, oči jsou velmi veliké. Žije v děrách, které dělá u keřů. Arabové maso jejich požívají a z kůže dělají pytlíky na tabák anebo v ní chovají máslo.

3. *A n a q â*, jiný druh ještěrek (3. Mojž. XI. 29. jmenovaný), jež Arabové zovou *varal*, jest šupinatá, barvy šedožluté, bývá až 95 *cm* dlouhá, hlava dlouhá, zuby silné a ostré; kousnutí má se za jedovaté. Arabové useknuvše hlavu a ocas požívají masa jejího.

4. *Koach* uvádí Mojžíš po *anaqâ*, překladatelé jmenují tu *chameleona*.

5. *Letaah* následuje po jmenovaných ještěrkách v 3. Mojž. XI. 30., je to ještěrka malá, barvy světle žluté. Arabové pokládají ji za léčivý prostředek proti nemocem kožním.

6. *Chomet*, následuje po *letaah*, ještěrka, jejíž povaha dobře známa není; podobně má se věc i se *semamith* i *thiušeneth* (*chameleon* viz *koach*).

7. *Žába* (*çefardea*) (2. Mojž. VIII. 2—14.). Když Farao nechtěl propustiti Israelitů z Egypta, stihlo ho 10 ran, mezi nimiž hrozné rozmnožení žab, k tomu čelí i žalmista (Žalm LXXVIII. 45., CIV. 30., Moudr. XIX. 10., XVII. 7.). Žáby jsou obrazem malomocnosti satanovy (Apok. XVI. 13.).

§ 43.

Hadi.

Hadi nazývají se „nachaš“ i patří k plazům, a mnozí jsou jedovatí (5. Mojž. XXXII. 24. 33., Žalm LVIII. 5., CXL. 4, Job. XX. 16., Eccl. XXV. 22., XXXIX. 36.) a počítají se k zvířatům nečistým (3. Mojž. XI. 41.).

Hadi zdržují se v děrách a rozsedlinách (5. Mojž. VIII. 15., Eccl. X. 8., Amos V. 19.), ve skalách (Přísl. XXX. 19.). V písmě sv. jmenují se tyto:

1. *Zmije* (*efêh*) velmi jedovatá (Isai. XXX. 6., LIX. 5., Job. XX. 16., Skut. ap. XXVIII. 3. .). Spasitel k ní přirovnává fariseje a zákonníky (Mat. III. 7., XII. 34, XXIII. 33., Luk. III. 7.)

2. *Užovka jedovatá* (*pethen*) (5. Mojž. XXXII. 33., Isai. XI. 8., Žalm LVII. 5., Job XX. 14. 16.) nazývá se ukrutným a hrozným hadem, jehož jed hned usmrcuje.

3. *Basilišek* (*çefa*, *cifoni*) (1. Mojž. XLIX. 17, Přísl. XXIII. 31. 32., Isai. XIV. 29., LIX. 5.).

4. *Had šípový* (*qippos*) proto, že jako střela vrhá se na kořist (Isai. XXXIV. 15.).

5. Had rohatý (šefifôn) (1. Mojž. XLIX. 17.).

6. Had letoun (sarať meofef) (4. Mojž. XXIV 6., Isai. XIV. 29., XXX. 16.).

Had jest obrazem nebezpečných nepřátel (Žalm LVII. 5., CXXXIX. 4., Isai. XIV. 29., Jer. IX. 19.), ďábla (Apok. XII. 9., 17.). V podobě hada ďábel svedl Evu (1. Mojž. III. 1—6., 2. Kor. XI. 3.). Měděný had obrazem Vykupitele (4. Mojž. XXI. 8. 9., Jan III. 14., 15.). Pán Ježíš dal apoštolům moc nad hady (Luk. X. 19, Mar. XVI. 18., Skut. ap. XXVIII. 3—5.).

§ 44.

Ryby.

Ryby jest veliké množství stvořeno (1. Mojž. 20—22.). V zákoně Mojžíšově rozdělují se ryby na dvě skupiny: ryby, které mají ploutve a šupiny, a ryby, které šupin nemají. Jen ryby skupiny první bylo dovoleno požívat, a ryby byly oblíbeným pokrmem Israelitů (3. Mojž. XI. 5. 22, 2. Esdr. XIII. 16., Luk. XXIV. 42.). Nil byl rybami bohat (2. Mojž. VII. 18. 21., Ezech. XXIX. 4. 5.), rovněž v Palestině byly vody rybami bohaté (Jan XXI. 1. 11.), zejména jezero Genesarethské mělo vzácné a velmi chutné ryby rozmanitých druhů. Zvláště jmenuje se ryba v knize Tobíášově VI. 2., potom ryba, jež Jonáše pohltila (žralok) a Spasitel náš na rybách několik zázraků vykonal (Mat. XIV. 17. 19., XVII. 26., Luk. V. 5—10.).

Ryby jsou obrazem velmožův a vůbec členů státu (Ezech. XXXIX. 4. 5.).

§ 45.

Hmyz.

1. Kobylka (orbeh). Zákon Mojžíšův (3. Mojž. XI. 22.) rozeznává čtveré kobylky jedlé: arbeh, solam, chargol a chagab, neudává je znaků jednotlivých druhů, protože byly vůbec známy, ale nám nelze je určitěji udati, zvláště když se překladatelé vůbec nesrovnávají. Až posud jídají Arabové různé druhy kobilek rozmanitě připravovaných, a není to nic divného, když se vypravuje, že sv. Jan Křtitel kobyilkami se živil (Mat. III. 4., Mar. I. 6.). K pohromám zemským počítati sluší také kobylky, které v nesčíslném množství přicházejíce, krajiny pustoší (5. Mojž. XXVIII. 42., Joel I. 4., II. 25., Jer. LI. 14., Nah. III. 18, Žalm LXXVII. 46., CIV. 34., Isai. XXXVIII. 4., 4. Král. VIII. 37.). Osmá rána egyptská byly kobylky. Kobylky vypisuje Joel (II. 3...., 9. 10.).

Kobylky jsou obrazem záhubného množství (Soud. VI. 5., VII. 12., Jud. II. 11., Jer. XLVI. 23., Zjev. IX. 3—11.).

2. **Moucha** (zebub). Mouchy náležely také k ranám egyptským (2. Mojž. VIII. 16—18.), jsou nebezpečny svým pícháním (Eccl. X. 1., Moudr. XVI. 9., XIX. 10.). Zvláště byly mouchy hojné v zemi filistinských (4. Král. I. 2.). Jsou obrazem četného vojska (Isai. VII. 18. 19.).

3. **Včela** (deborah). V zemích východních bývají roje včel mnohem větší než u nás, a pro horké podnebí jest bodnutí jejich nebezpečnější než u nás. Jsou vhodným obrazem zuřivých pronásledovníků (5. Mojž. I. 44., Žalm CXVII. 12., Isai. VII. 18., Soud. XIV. 5.). Jan Křtitel živil se medem (Mat. III. 4.) od včel divokých, jichž v Palestině veliké množství; konají dílo své v dutých stromech a rozsedlinách skalních (5. Mojž. XXXII. 13., Žalm LXXX. 16.). Proto sluje Palestina země, medem tekoucí (2. Mojž. III. 8. 17., XIII. 5., 3. Mojž. XX. 24., 4. Mojž. XIII. 28., 5. Mojž. VI. 3., Jos. V. 6., Ezech. XX. 6. 15.). Israelité vyváželi med do Týru (Ezech. XXVII. 17.).

4. **Sršeň**, vosa (cīrah) (2. Mojž. XXIII. 28., 5. Mojž. VII. 20., Jos. XXIV. 12.). Je to hmyz veliký, bodnutím svým i životu nebezpečný a býval někdy i pohromou zemskou.

5. **Komár** (kinnīm) (2. Mojž. VIII. 12., Žalm CIV. 31.). Komáři byli třetí ranou egyptskou; obrazem slabosti a pomíjejícínosti (Isai LI. 6.); liché svědomitosti fariseů (Mat. XXIII. 24.).

6. **Blecha** (paroš). David vyčítá Saulovi, že ho, jako nepatrného člověka pronásleduje, že honí se za jedinou blechou (1. Král. XXIV. 15., XXVI. 20.)

7. **Mravenec** (nemalah) uvádí se za vzor pracovitosti (Přísl. VI. 6. 7. 8., XXX. 24.).

8. **Pavouk** (akkabis), Isai. (LIX. 5. 6.), Job (VIII. 14.), ukazují neužitečné podniky a konání lidská, jakož i slabost důvěry, složené v bohatství.

9. **Štír** (aqrab) je hmyz, mající podobu raka; jest nebezpečný a jedovatý (5. Mojž. VIII. 15., Eccl. XXXIX. 36.); jest obrazem zlých lidí (Eccl. XXVI. 10., Ezech. II. 6., Luk. X. 19., XI. 12.); hrozného trápení (Apok. IX. 3. 5. 10.); obraz krutého nakládání s lidmi (3. Král. XII. 11. 14., 2. Paral. X. 11. 14.).

10. **Mol** (aš, sās), hmyz, jenž oděv kazí a znenáhla velkou škodu působí (Přísl. XXV. 20., Eccl. XLII. 13.). Jest obrazem pomíjejícínosti života (Job. IV. 19., XIII. 28.), nepatrných a přece nebezpečných nepřátel (Osea. V. 12., Isai. L. 9., Mat. VI. 19. 20., Jak. V. 2.).

11. **Červec** nopálový (tholeath šāni), hmyz to na pohled nepatrný, barvy hnědočervené. V těle svém chová překrásné červené barvivo a slouží k děláni karmínu a nachové barvy Jsou různé druhy červců, jež barvivo takové dávají (1. Mojž. XXXVIII. 28. 30., Jos. II.

18. 21., Pís. Šal. IV. 3., 2. Mojž. XXV. 4., 2. Král. I. 24., Isai. I. 18., Jerem. IV. 30., Pláč Jerem. IV. 5., Přísl. XXXI. 21.).

§ 46.

Korýši.

V písmě sv. jmenuje se plž (šabbelul (Žalm LVII. 9.), po něm jmenuje se barva nachovce velústého, ač plž sám se neuvádí, dále šecheleth sušený přidává se k látkám, z nichž skládalo se kadidlo vonné, aby dodalo vůni síly a trvání. Někteří překládají šecheleth slovem onyx (u Arabů ďáblovu kopýtko) a znamená destičku okrouhou, která zavírá ulitu plžovu.

Perle (peninim) (Přísl. III. 15., VIII. 11., XX. 15., Job. XXVIII. 18., XXXI. 10., 1. Tim. II. 9.). Obrazem věcí vzácných (Přísl. XXV. 12.), slova božího (Mat. VII. 6, XIII. 45. 46.), krásy nebeského Jerusalema (Apok. XVII. 4., XVIII. 12. 16., XXI. 21.). Posléze uvádí se polyp korálový (ramoth) (Ezech. XXVII. 16, Job. XXVIII. 18.), jako vzácný předmět obchodu.

§ 47.

Pohromy.

Země Kanaan bývala stíhána rozmanitými pohromami. Že k pohromám počítati sluší vpády nesčíslného množství kobylek, jest již pověděno v § 45. 1.

Žhavý vítr východní Qadim, jenž se podobá arabskému samumu, vysušuje rychle zemi a obrací krajiny nejúrodnější v mrtvou poušť. Vítr ten jest obrazem kárající spravedlnosti boží (Osea. XIII. 15., Ezech. XVII. 10., Jerem. XVIII. 17., LI. 1.).

Mimo uvedené jmenovati sluší ještě malomocenství a mor (3. Mojž. XIII. 1., Jer. XIV. 12., 2. Král. XXIV. 13. 15., 3. Král. XVIII. 37.), jakož i zemětřesení. Takové bylo za krále Usia (Oziáše) (Zachar. XIV. 5.), za Heroda bylo druhé, při němž zahynulo 10.000 lidí, jiné l. 315. po Kr., 1105. a 1114. Za Balduina II. 1120. a v nejnovějších dobách l. 1834. a zvlášť u jezera Genesarethského v lednu l. 1836.

II. Zeměpis politický.

§ 48.

Nejstarší obyvatelé Palestiny.

1. Rafaité. t. j. obři, k nim počítali se Zuzité, silní, Zāmzuzité zle myslící, Emité, hrozní, a Chorité, t. j. obyvatelé jeskyň, a zdržovali se za Abrahama v Zájordání, odkudž se potom na západ přestěhovali.

K pokolení obrů přičísti sluší syny Enaqovy, kteří u Hebronu bydleli a Josuem poražení byvše, povstali později zase proti Israeli (Jos. XI. 21., 2. Král. XXI. 15. .).

2. Feresité bydlili za Abrahama mezi Bethel a Hai, a zachovali se zbytkové jich až po Šalomouna.

3. Filištinové, potomci Chamovi, přistěhovali se od západu z ostrova Kafthor (Kreta) a usadili se na pobřeží moře Středoziemského od Gazy až po Ekron a vedli po 500 let stálé boje s Israelity až do Šalomouna. Čelná města flištinská byla: Gaza, Askalon, Azot, Geth a Ekron.

4. Kanaanité, potomci Chanaana, 4. syna Chamova, později než uvedené kmeny do Palestiny přibyli. Bydlili dříve u Rudého moře. táhli potom k severu a v době patriarchů zajali značnou část nynější Palestiny.

Z 11 synů Chanaanových usadili se potomci pěti v Palestině a to

α) Hethité (Heth) usadili se v okolí Hebronu, kde Abraham od Efrona Hethejského koupil místo pohřební (I. Mojž. XXIII. 2., XXV 9.). Mnozí z Hethitů poddali se Josuovi a usídlili se u Bethel.

β) Jebusité (Jebus) bydlili okolo města Jebus, pozdějšího Jerusalema. David dobyl města i hradu a Šalomoun učinil zbytky jejich poplatným lidem.

γ) Amorrhité (Amorrhäus) měli v držení svém zemi západně od Jordánu a Mrtvého moře a byli za Mojžíše nejčtetnější kmen. Později usadili se také za Jordánem mezi řekami Arnonem a Jabokem a zřídili dvoje království. Mojžíšem byli přemoženi a území jejich dáno kmenům Ruben, Gad a polovici Manasses. Amorrhity západní přemohl Josue.

δ) Gergesité (Gergesäus) bydleli v krajině okolo města Jericha.

ε) Hevité (Heväus) měli sídla na úpatí Hermonu a v severní Palestině, k nim patřili také Gabaonité a Sichemité. jež podmanil Josue.

V širším slova smyslu znamená slovo Kanaanité vůbec obyvatele Palestiny.

Jmenovaní kmenové byli rozděleni na malá království tak, že jich 70 se jmenuje (Jos. XII. 9., Soud. I. 7.). Králové ti stále se svářili a tak podmanění 'osuem usnadnili.

§ 49.

Palestina v době patriarchův a jejich potomkův až po dobytí země Josuem.

K rozkazu božímu vytáhl Abraham, muž bohobojný, syn Tharův, z Haran v Mesopotamii asi l. 2200. př. Kr. do Kanaan. Bylo mu tehda 75 let. V Kanaan narodil se mu syn Ismael, praotec jedné části Arabů, Isák, praotec národa vyvoleného a Midian z Ketury byl praotcem Midianitů. V Abrahamovi měla požehnána býti všechna pokolení země. Za Abrahama zahubena byla města Sodoma a Gomorrha. V době té narodili se z dcer Lotových Ammon a Moab, praotcové Ammonitův a Moabitův.

Isák s Rebekou měl Esaua, praotce Edomitův, a Jakuba n. Israele, který se syny svými a jejich rodinami odstěhoval se v době neúrody do Egypta k svému synovi Josefovi, jenž tam byl místokrálem.

Po 430 letech asi l. 1600. př. Kr. vyvedl k rozkazu božímu Mojžíš potomky Jakubovy z Egypta, a přešed Rudým mořem, přišel k hoře Sinai, kdež dal lidu Hospodin desatero přikázání a po 40tiletém putování pouští přivedl Mojžíš lid až k Jordánu. Po smrti Mojžíšově na hoře Nebo vedl Josua za pomoci boží lid; překročil Jordán a dobyl zvolna celé země a rozdělil ji na 12 dílů podle kmenův israelských, takže každý kmen dostal určité území, jedině kmen Levi neobdržel žádného území, ale bylo mu vykázáno 48 měst k obývání a odkázán byl na desátky a podíly z obětí. Kmeni Josef, jehož syny Efraima a Manasse Jakub za vlastní přijal, bylo dvojí území přiřčeno. ▼ Zájordaní (v části východní) měli území Ruben, Gad a půl Manasse. V Předjordaní (v části západní) pak Simeon, Juda, Dan, Benjamin, Efraim, půl Manasse, Issachar, Zebulon. Neftali a Aser.

§ 50.

Palestina za soudcův a králův až po vládu římskou.

Po smrti Josue až po Samuele po 450 let spravovali lid soudcové Bohem povolání a vedli nepřetržité boje s kmeny sousedními. Archa

úmluvy byla po tu dobu skoro stále v Silo, byla střediskem veškerého lidu. S přivolením Hospodina Pána dal Samuel lidu 1. krále v Saulovi. Po Saulovi vládl David, muž podle srdce božího, jenž dobyl Jebus, vystavěl a opevnil město Jerusalem a dal přenést archu úmluvy na Sion. Po něm následoval Šalomoun, jenž vystavěl nádherný chrám Hospodinu asi l. 1000. př. Kr. V době té dostoupila sláva Israele vrcholu; Šalomoun vládl všelikou zemí od Eufratu až po moře Aelamitské. Po smrti Šalomounově rozdělena říše na severní Israelskou s 10 kmeny a hlavním městem Samařím a na Judskou jižní s hlavním městem Jerusalemem. V obou říších zavládla modloslužba a s ní spojené prostopášnosti, takže všeliké napomínání Hospodinovo skrze proroky bez úspěchu zůstávalo. Tu stihl trest Hospodinův říši severní. Assyrský král Salmanasar přitáhl, oblehl a dobyl Samaří a odvedl obyvatele říše do Assyrie l. 722. př. Kr. O 134 roky později, l. 588. přitáhl Nabuchodonosor, král babylonský, a dobyv Jerusalema, rozkotal chrám a pobrav všechny chrámové nádoby zlaté a stříbrné, odvedl obyvatele do Babylonie.

Po 70 letech dovoleno Židům ze zajetí babylonského vrátiti se do vlasti. Pod Čerubabelem vystavěli nový chrám. Nehemiáš vystavěl znovu město, ohradil je, zřídil bohoslužbu a zavedl společenský pořádek. Potom vládl Alexandr Velký a po něm jen za hrozného utrpení a v krvavých bojích udrželi se jako celek, až i je podmanili si Římané, a učinili tak veškeré samostatnosti konec. Vládou tou zavedeno nové rozdělení země.

§ 51.

Rozdělení Palestiny v době vlády římské.

Za vlády římské vzniklo rozdělení (srov. § 3.): Galilea, Samaria, Judea a Perea. Perea zase rozdělena v distrikty: Trachonitis, Iturea, Gaulanitis, Auranitis, Batanea a Perea v užším smyslu. Celá země tvořila tehda část Syrie. V V. století po Kr. byla rozdělena na Palestinu první (většina Judey, Samaria a flišťinské pobřeží), Palestinu druhou (Galilea a severní část Perey), Palestinu třetí, salutaris (svatou) (jižní část Judey, jižní Perea a část Arabie petrejské).

Judsko.

§ 52.

Poloha a hranice.

Z trojího území před Jordánem byla Judea největší a zároveň nejjižnější. Hraničila severně se Samarskem, východně s Jordánem a Mrtvým

mořem, na jihu po čáře, od nejjižnější části moře Mrtvého ku Gaze vedené, na poušť a západně se Středozezemským mořem. K území tomu náležely části údělů kmene Juda, Benjamin, Simon a Dan a při Středozezemském moři ležící část Efraim, jakož i později dobytá Idumea. Celá Judea byla hornatá, ale při tom velmi úrodná na obilí, víno a ovoce.

Hlavním městem byl Jerusalema, kdež i místodržitel sídlil. Později přeloženo sídlo jeho do Cesareje.

§ 53.

Jména a poloha Jerusalema.

Jerusalema, t. j. sídlo pokoje, jinak „město svaté“, v klínových nápisech v paláci Sancheribově v Kujundžiku „Ursalima“, za císaře Hadriana „Aelia Capitolina“, u moslemů: „Haram es Šerif“ „El Qodeš“, „El kudš“, t. j. svatá, zvané také „beit el Mukaddis“ anebo „Beit el Mukdis“. rozkládalo se na čtyřech, podle rabbínů na sedmi pahrbcích jako Řím a Babylon, na 31° 47' severní šířky a 52° 55' východní délky ferrské a 28 km od moře Mrtvého přes 750 m nad hladinou mořskou v hornatině Judské, obklopeno jsouc na severu a na východě údolím Josafat n. Kedron, vadi sitti Mirjam, na západě a jihu údolím Ben Hinnom, kterážto obě údolí (Kedron a Ben Hinnom) na jihovýchodě spojují se u Bir Ejub a jako hluboké údolí skalní vadi en Mar k Mrtvému moři se berou. Proto mluví se v písmě sv., že vystoupili do Jerusalema a pod.

Z návrší, na nichž Jerusalema vystavěn byl, jsou zejména čtyři důležitá, a to:

1. Sion či Qion, nejjižnější část města, jest na západě a na jihu obklopen údolím Refaim n. Ben Hinnom, na východě údolím Tyropeon a na severu pojí se k horám, jichž ne sice nejvyšším, ale nejznamenitějším a nejpamátnějším vrcholem je Golgotha. Na místě tom byl dříve hrad Jebusitů Milo, jehož David dobyl a ještě důkladněji opevnil a královským sídlem učinil.

Severně Sionu vystavěná část města, jmenovaná městem Davidovým, kdež králové, velmožové říše a nejváženější část měšťanstva bydlili. Tam dal David přenést archu úmluvy a proto nazván Sion horou svatou. Zde později stál slavný palác Šalomounův „dům lesa“ zvaný pro množství cedrů, jichž k stavbě spotřebováno bylo. Na Sionu pochován byl David i Šalomoun a jiní králové říše Judské. Město Davidovo slulo jinak město hořejší. Zde byl také dům Anášův a Kaifášův.

Na severozápadní straně Sionu vystavěl Herodes velkou budovu,

„palác královský“ s třemi věžemi, jichž jména byla Hippikus, Fasael a Marianna.

2. Moria, vrch Sionu nižší, byl severovýchodně Sionu, obklopen na západě údolím Tyropeon, na severu prohlubinou a na východě údolím Josafat. Byl původně vrch skalnatý a nerovný, na němž obětovati měl Abraham syna svého Isáka. Šalomoun dal se strany údolí Josafat vystavěti obrovské zdi a kázal vrchol urovnati a tak místo pro chrám Hospodinův upravit. Protože chrám celou horu téměř zaujímal, nazvána horou chrámovou, či vrchem chrámovým. S hory Moria vedly na Sion mosty a brány. Na jižní straně mezi Tyropeonem a Josafatem byla výšina Ofel (Ofel), kde sluhové chrámoví obývali.

3. Severovýchodně Sionu a západně od Moria byla Akra, která na západě souvisela s Golgothou a na severu měla Beçethu. Město tu vystavěné slulo město dolejší. Antiochus Epifanes, král syrský, dal tu vystavěti hrad téhož jména, aby tak měl Jerusalema ve své moci a chrámu vládl. Později stál tu palác Agrippův a jiné paláce.

4. Na pahrbku Beçetha, který byl severně Moria a severovýchodně od Akra, část města tu vystavěného jmenovala se „Nové město“.

§ 54.

Hradby a věže starého Jerusalema.

Jerusalema byl hrazené město, hradbami opevněné. Mělo hradby trojí, které však současně nevznikly.

Hradby první a nejstarší (z vnitř města počítajíc), které Sion n. město hořejší obklopovaly, začínaly se na západní straně hradu Davidova, tam kde později věž Hippikus stála a braly se k západní a k jižní straně Moria, objímajíce zároveň vysočinu Ofel kolem Sionu, až se u hradu Davidova zavřely.

Chráněny byly 60 věžemi a vystavěny byly po většině Davidem a Šalomounem.

Hradby druhé začínaly se u severních hradeb prvních, u brány Gennath (brány zahradní) a táhly se obloukovitě ku hradu Antonia na severozápadní straně Moria a zavíraly město dolejší Akra, takže Golgotha mimo hradby zůstala, což se s biblickým podáním zcela srovnává (Jan XIX. 20., Žid. XIII. 12.).

Na těch druhých hradbách bylo 14 věží. Hradby ty vystavěti dali Hiskia, Jotham a Manasse.

Hradby třetí vnější vystavěny byly 10 roků po smrti Krista Pána n. 40. l. po Kr. za římského císaře Klaudia od Heroda Agrippy směrem od západu k severu; počínaly u věže Hippikus, vedeny severozápadně

k věži Poefinos, odtud severovýchodně ke hrobu Heleny okolo katakomb královských a berouce se k jihu, spojovaly se s hradbami druhými neda- leko pomníku Alexandra Velkého. Hradby ty objímaly Golgothu a nové město Bečethu a měly 90 věží a byly tak mocnou baštou na severní straně města, odkudž byl přístup nejsnadnější. Hradby ty, zvláště druhé a třetí, byly stavěny klikatě, takže proti oblehajícím s několika stran bojovati se mohlo.

Nejznamenitější věže byly:

1. Hippikus na severozápadní straně Sionu byla vystavěna od Heroda I. na základech starého hradu Davidova a velikých kamenů tesaných (kvadrů) kostkových a dle jednoho z přátel jeho pojmenovaná. Výšky měla asi 36 *m*.

2. Fazaelus, rovněž Herodem I. vystavěna a po bratru pojme- nována, byla na prvních hradbách, které od Hippika ku chrámu se táhly, a střehla Sion se strany severní. Výška věže té byla asi 40 *m*.

3. Mariamne, měla jméno po choti Heroda I., byla taktéž na prvních hradbách nedaletko Fazaelu a byla spojena s nádherným palácem Heroda Agrippy. Byla asi 25 *m* zvýší.

4. Psefinus byla věž osmihranná, asi 32 *m* vysoká, na severní straně hradeb třetích vystavěna a poskytovala vyhlídku do největší dálky.

Jediné zbytky Psefinu zachovaly se až podnes, a Arabové jmenují je Kasr Džalud (hrad Goliášův).

§ 55.

Ulice (třídy) a brány starého Jerusalema.

Ulice města na návrších vystavěného vedly do kopce a s kopce, a protože bylo třeba šetřiti místa, byly těsné a křivolaké. Pojme- novány byly obyčejně dle zaměstnání lidí v nich bydlících. Písmo sv. uvádí ulici „Pekařskou“, mimo tu jmenují „Řeznickou“ a „Hořejší“. Veřejná náměstí, kde se schůze lidu konaly, bylo náměstí před branou „Vodní“ a náměstí u brány „Efraim“, kde Esdráš lidu četl a vykládal zákon. Úplněji zachovala se jména bran než jména ulic. Před zajetím byly v Jerusalemě tyto brány: 1. Rybná, 2. Nárožní, 3. Benjaminova, 4. Efraimova, 5. Údolní, 6. Koňská, 7. Hrnčířská, 8. Prostřední, 9. Stará a 10. Hořejší.

Po návratu ze zajetí vystavěno město i hradby znova a tu byly brány:

1. Stará brána severně Akra v hradbách druhých (Nehem. III. 6., XII. 38.).

2. Brána Efraimova, též ve hradbách druhých, nyní Damašská (4. Král. XIV. 13., Nehem. VIII. 16. 17.).

3. Brána Úhlu, Nárožní, v hradbách druhých nedaleko Golgothy (4. Král. XIV. 13., Jer. XXXI. 38.).

4. Brána Vodní, jižně Ofla u studnice Dračí (Nehem. VIII. 1. 16., III. 26, XII. 36.).

5. Brána Stráž e, jižně Moria nedaleko chrámu (Nehem. XII. 38.).

6. Brána Koňská zdá se, že spojovala místo chrámové s městem Davidovým (Nehem. III. 28.).

7. Brána Stáda n. ovčí na hoře chrámové nedaleko rybníka Bethesda (Nehem. III. 1. 31.).

8. Brána Východní (Neh. III. 2. 9.) snad nynější brána zlatá.

9. Brána Hnojná n. brána Essaeů 1000 kroků jižně brány Údolní (Nehem. III. 14., XII. 31.).

10. Brána Studničná blízko studnice Siloe a nedaleko brány Esserů (Nehem. II. 14., III. 14., XII. 35.).

11. Brána Údolní poblíž hradu Davidova, před studnicí Dračí (Neh. II. 13. III. 13.).

12. Brána Hrnčířská, kterou se šlo do údolí Ben Hinnom (Jerem. XIX. 2.).

13. Brána Rybná (2. Paralip. XXXIII. 14., Neh. III. 3., XII. 39.).

14. Brána Gennath v hradbách prvních. tam, kde začínají se hradby druhé.

§ 56.

Budovy veřejné.

Mezi budovami veřejnými zaujímá 1. místo velkolepý a nádherný chrám na hoře Moria, jehož popis viz II. část „Bohoslužebná místa“ § 152.

2. Hrad Antonia. Po návratu ze zajetí byl na hoře Moria k ochraně chrámu vystavěn pevný hrad „Bira“ (Nehem. II. 8.). Hasmonoeovci rozšířili hrad; a Hyrkan, syn Šimona Makkab, přistavěl věž a bydlil tam a ustanovil, aby se tam ukládala roucha nejvyššího kněze. S věží tou a hradem podzemní chodbou spojena byla věž Stratonova. Herodes dal s velikým nákladem celý hrad přestavěti a nazval jej na počest svého přítele Antonia. Hrad ten stál na severozápadní straně náměstí chrámového, takže byl s podloubími chrámovými na dvou místech spojen. Postaven byl na vysoké a strmé skále. Vnitřní zařízení bylo nádherné a pohodlné, rozdělen byl na jizby rozmanitého druhu, na komnaty, sály, lázně, kasárny a dvory, takže to vypadalo jako město a ozdobný palác. Tam, kde se ku chrámu hrad pojil, byly

schody. Na jedné z těchto schodů velitel Klaudius Lysias vysvobodil sv. Pavla z rukou zuřivých židův, a odtud horlivý apoštol dojemně k lidu mluvil a nevinnost svou dokázal (Skut. ap. XXI. 30., XXII. 1. XXIII. 10.)

Hrad Antonia panoval chrámu i městu. V obvodu jeho byla radnice n. praetorium, před radnicí vyvýšené místo soudní Gabbatha. Na podlaze mosaikové (vykládané), lithostrokou zvané, kde Pilát vynesl nález odsuzující nad Ježíšem Kristem, Spasitelem naším (Mat. XXVII. 27., Jan XIX. 13.).

Poznam. Někteří jako Sepp, Riess a jiní domnívají se, že Pilát bydlil a soudil v paláci Herodianském na Sionu. Věc ta není ještě dostatečně objasněna, a proto zůstáváme při mínění většiny učenců, že Pilát v hradě Antonia bydlil a tam svou soudnici měl.

3. Palác královský n. palác Heroda Agrippy. Byl to palác Hasmoneovců, byl na severovýchodním konci hořejšího města nedaleko Xystu na znamenitém návrší a poskytoval proto krásné, rozkošné vyhlídky a byl velmi nádherně zařízen. Měl prostranné sály, jídelny, množství malých jizeb, v nich věcí zlatých a stříbrných bez počtu. Před palácem byly zahrady a stinná stromořadí, veliké vodojemy, do nichž voda umělými vodovody přiváděna byla.

4. Slavný palác Herodianský jižně hradu Davidova pod věžemi Hippikus, Fazael a Mariamne. Měl Herodes dvě pevná místa (2 hrady) jeden v městě, kde bydlil, a hrad chrámový, jenž Antonia slul. Kdo ty dva hrady měl, byl pánem chrámu i města. Byl zařízen jako palác Agrippův.

5. Xystus bylo prostranství, obklopené krytým podloubím, na němž se hry provozovaly a shromáždění lidu konávala. Povolení k postavení gymnasia (efebeia) vymohl si Jason na syrském králi Antiochu Epifanovi (1. Makk. I. 14., 2. Makk. IV. 9. 12.). Xystus byl palác Hasmoneův na hranici hořejšího města. U Xystu byl most přes Tyropeon branami opatřený, který spojoval hořejší město s obvodem chrámovým.

6. Nádherná a uměle z tesaných kamenů vystavěná budova, v které se Synedrium scházelo, jmenovala se Gacith a byla mezi západním pontikem, loubím chrámovým a Xystem.

Výstavné a památné město Hospodinovo bylo však Římany rozkotáno, o čemž dějiny obšírně vypravují, jak to byl Spasitel náš jasně a určitě předpověděl a krev Jeho přišla v pravdě na nevěrné a bohopusté židy, jak to sami na sebe volali řkouce: „Krev jeho padni na nás a na naše syny.“ Na zříceninách města starého vznikl Jerusalemem nový, jakž se nám podnes jeví.

§ 57.

Nynější Jerusalem.

Jerusalem nynější lze nejlépe pozorovati s hory Olivetské. Jevíť se tu pozorovateli jako plocha nakloněná, jako kniha otevřená, takže celé město i každou jeho část dobře pozorovati a rozeznati možno. Plocha ta není jediná rovina, nýbrž jest údolím, od brány Damašské k jihu k rybníku Siloe se táhnoucím, napřed mělkým, potom hlubokým, rozdělena na dvě části: na větší západní a menší, k jihu se zužující část východní. Jerusalem nynější má podobu kosočtverce, jest hradbami asi 12 *m* vysokými se 34 věžemi obehnan. Brány směřují ku čtyřem stranám světovým a to na severu Damašská (Bab el Amud) na východě Štěpánská (Bab el Subab) n. Bab sittí Mirjam, také Davidova (Bab en nebi Davud zvaná), vede na horu Olivetskou do Galilee, na jihu Sionská a na západě Jaffská či Bethlemská Bab el Khalil.

K zavřeným branám patří na severu brána Herodova (Bab es Cahari), ve středověku brána Valchářů, na východě Zlatá brána (Bab ed Daharijeh), na jihu brána Hnojná (Bab el mugharibah).

Ulice jsou těsné, klikaté, většinou špinavé, nelibě páchnoucí; jest jich 160, málo která je dlážděná; tu onde jsou překlenuty, takže Jerusalem má zcela ráz orientalský slohu arabského jako Kairo, Damašek, Aleppo a Bagdad. Jerusalem nynější nedosahuje ani na severu, ani na jihu rozlohy Jerusalema starého, biblického. Hlavní ulice jsou celkem více méně přímé. Jmenují pak se: Ulice vedoucí od severu k jihu celým městem sluje dle bran Damašská a na jihu Sionská, skoro rovnoběžně s ní jde ulice Židovská (Haret el Jehud). Ulice od Jaffské brány (Bethlemské) k východu běžící protíná ulici Sionskou a vybíhá v ulici Chrátmovou, sluje ulice Davidova. Část města jižně ulice Chrátmové jmenuje se Židovské město, kdežto severní část čtvrt mohamedánskou tvoří. Od brány Damašské vede jihovýchodně údolím ulice Mlynářská (el Vadi). K menším ulicím patří v nejsevernější části ležící ulice Květinová, jakož severozápadně od božího hrobu ku klášteru latinskému vedoucí, ulice Křesťan'ská Ulice od latinského kláštera východně k bráně Štěpánské vedoucí zaujímá také cestu křížovou n. bolestnou (Haret el Halam), k níž všecka pozornost každého křesťana se obrací. Cesta ta hrozná, po níž Spasitel světa kráčel těžký kříž nesa, jest asi 1320 kroků dlouhá. Jednotlivá zastavení (statio) poznamenána jsou ležícími sloupy anebo v domy zazděnými kameny, kdež křesťané veřejně pobožnost svou konati smějí, aniž se jim báti nějakého vyrušení. Devět zastavení jest na bolestné cestě od hradu Antonia až na Kalvarii a pět v kostele božího hrobu. (Viz § 60. *h*)

§ 58.

Nynější budovy na čtveře návrších Jerusalema.

I. Na Sionu, jehož jižní část nyní mimo hradby nechána jest: 1. tvrz el Kalah na základech starého hradu Davidova, kde bývala věž Hippikus. Křižáci nazvali tvrz tu hradem Davidovým, v XVI. století jmenovala se tvrzí Pisanů. 2. Východně tvrze el Kalah jest protestantský kostel, jenž l. 1842. z příspěvkův anglických a pruských vystavěn jest na základech paláce Herodianského. 3. Jihovýchodně tvrze jest prostranný a mohutný klášter armenský s kostelem sv. Jakuba, a nedaleko odtud jest armenský klášter jeptišek (Deir el Ceituneh). 4. Na severní straně Sionu jest klášter Sýřanů (monofysitů). 5. Na jižním konci Sionu, nyní vně hradeb, na místě bývalého domu Kaifášova před branou Sionskou jest jiný klášter armenský s kostelem Spasitele. Křesťané armenští ukazují na straně epištolní oltáře kobku, v níž byl J. K. držen, než byl souzen a proto se kostel ten nazývá také vězení Messiášovo (Hobs el Mesih). Kámen oltářní pokládá se za kámen, kterým byl hrob Páně zavřen. Ve dvoře ukazuje se místo, kde sv. Petr Pána svého zapřel. Druhdy náležel kostel Františkánům, nyní mají Františkáni toliko právo jednou do roka sloužiti mši sv. v kostele tom. 6. Ještě jižněji jest veliká budova s mešitou, která En nebi Davud (hrob proroka Davida) sluje. Velkolepá budova ta byla ve IV. století chrámem, zasvěceným svatým apoštolům, ve středověku jmenovala se coenaculum (síně hodovní) na Sionu, až Turci křesťanskou tu svatyni v mešitu (hospital) (klášterec, nemocnici) proměnili. Uvnitř budovy ukazuje se sál asi 19 m dlouhý, 8 m široký, kdež dle ústního podání J. K. s apoštoly poslední večeři slavil, jim nohy umýval a po vzkříšení svém jim se zjevil (Jan XII. 1 ., XX. 19. . . Tam byl prý sv. Matěj apoštolem zvolen. Duch svatý tu na apoštoly sestoupil. Zde byli jahnové voleni a první svěcení konáno. (Skut. ap. I. p. II. 1. VI. 1. ., XV. 1. .). Na jižní části Sionu vně hradeb jsou nyní také 4 hřbitovy křesťanské totiž Latinů, Armenů, Řeků a Američanů (protestantů). Hřbitov židovský jest na západním svahu hory Olivetské jižně hrobů Zachariáše a Absolona. Mohamedané mají hřbitov nad severovýchodními hradbami severně jeskyně Jeremiášovy.

II. Na hoře Moria, kde dříve velkolepý a nádherný chrám velebně se vznášel, jest 1. osmihranná hlavní mešita Kubet es Sukhrah (báň n. kuple skal), která křižáky l. 1099. v křesťanský chrám proměněna a Chrámem Páně nazvána byla l. 1187. byla však Saladinem Islamu zase vrácena a místo kříže zaježil zase půlměsíc. Místo bývalého chrámu mající podobu kosočtverce sluje el Haram es

Šerif (hlavní svatyně), skoro uprostřed na místě povýšeném je totiž krásná a nádherná mešita Omarova, jejíž bane jsou olovem kryty, celá jest vodomety a stromovým obklopena. Se strany západní, kde jsou kollegia dervišův (turecké školy), je paterý vchod po schodech do Haramu (svatyně). Čtyři brány dle stran světových vedou do mohamedanské svatyně, kterou střeží dervišové Berberští a Afričtí, aby jen mohamedané do svatyně vcházeli.

2. Na jižní straně Moria je mešita el Aksa, bývala chrámem Panny Marie, jež císař Justinian vystavěl, a jmenovala se chrám „Očišťování Panny Marie.“ K mešitě té, která ve všem jeví sloh křesťanský, náleží pěkná zahrada.

3. K západní straně mešity el Aksa jsou přistavěny ještě dvě mešity: Abu Bekr a druhá Mogrebinů (Afričanů).

4. Na hornatině Ofel (Ofa), v níž bylo mnoho podzemních chodeb, jimiž se z města vycházelo nebo do města vstupovalo, pěstuje se nyní obilí a stromoví ovocné.

5. Údolí Tyropeon je skoro zcela zasypáno a je tam západně od Moria bazar a kollegium dervišů.

III. V obvodu bývalého dolejšího města (Akra) ukazuje se I. Klášter Johannitů, v němž bývalo 400 rytířů k ošetřování nemocných a v jiném 400 rytířů k boji proti nevěřícím.

2. Hospitál nábožné císařovny Heleny (nyní turecká nemocnice).

3. Dům sv. Veroniky.

4. Dům bohatce, u něhož Lazar marně prosil.

5. Palác Pilátův a památnosti z prvních dob křesťanství.

IV. V obvodu bývalého nového města (Beçetha) jsou nízké chatrce a památky starožitností křesťanských. Východně brány Damašské je mešita Maulavijeh někdy slavný chrám sv. Jana. Dále k východu jsou zbytky kostela sv. Maří Magdalenské, jež Arabové Mamunijeh jmenují. Jihovýchodně odtud v ulici Suket Bab el Hotta je bývalý kostel sv. Anny, kterýž Saladin 1187. Šaffaitům za školu propůjčil. ale l. 1856. byl od Turků latiníkům vrácen a císaři francouzskému darován.

Jerusalem nynější, obyčejné turecké město okresní, je rozdělen na pět čtvrtí, a to:

I. Čtvrť mohamedánů (Haret el Muslimin) v severovýchodní části města;

II. čtvrť křesťanův (el Nussarah) v okolí kostela sv. hrobu;

III. čtvrť Armenův (el Arman) na Sionu;

IV. čtvrť Židův (el Jahud) na svahu Sionu k Moria;

V. čtvrt Afričanů (el Mugharibeh), Marokkánů na jihovýchodní straně Moria.

Jerusalem má dle Frà Liévin-a 25.000 obyvatelův, a to: 12.000 židů, 7.500 moslemův, ostatní jsou křesťané, mezi nimi asi 2.800 nesjednocených Řeků, 1.600 římských (latinských) katolíků, 500 nesjednocených Armenů, 350 protestantův a nepatrný počet Koptů, Syrův, Abyssinců, katolických Armenův a Řekův.

Některá křesťanům zvláště památná místa v Jerusalemě a v jeho nejbližším okolí.

§ 59.

Kostel božího hrobu.

Nejvzácnější a každému křesťanu nejposvátnější je místo, na němž veliké dílo vykoupení člověčenstva bylo vykonáno, místo smrti a vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista.

Hora Kalvarie (Gulgoleth, Golgotha = místo lebek) (Mat. XXVII. 33., Jan XIX. 17.) a nedaleko odtud hrob Josefa z Arimathie ve skále vytesaný, do něhož tělo Pána Ježíše bylo položeno, byla na severozápadní straně Sionu, západně Akra, po vystavění třetích hradeb Herodem Agrippou, v městě, dříve za městem ale nedaleko (Jan XIX. 20. 41. 42.). O skutečné poloze místa toho nelze pochybovati; neboť evangelista Páně sv. Jan, který 1. století křesťanské skoro přežil, stál s matkou Páně podle kříže a o ženách, jež tam byly, praví evangelista, že dívaly se, kde by byl položen (Mar. XV. 47.); prvního dne po sobotě přišly tytéž ženy k hrobu, aby pomazaly tělo Páně. V době po apoštolích byli proslavení učenníci Páně Alexandr a Rufus, synové Šimona Cyrenského, protože otec jejich pomohl Ježíši Kristu nésti kříž na Golgothu (Mar. XV. 21.); vědělť tedy dobře, kde Golgotha byla. Hrob Páně byla panská, přední hrobka, jaké Isaiáš líčí (XXII. 17.).

Při obléhání Jerusalema Titem utekli křesťané, pamětlivi jsouce napomenutí Kristova, do Pelly a vrátili se po rozkotání Jerusalema, a vyhledali zajisté nejdříve místo utrpení a smrti Ježíše Krista, Spasitele svého.

Mimo to postarala se zloba nepřátel křesťanství sama o to, aby bezpečně poznamenáno bylo místo pro křesťany tak důležité. Císař Hadrian dal na místě hrobu Páně postavit chrám Venuši, aby tak křesťanům drahou památku zneuctil a křesťany odvrátil, aby tam úcty svému Bohu nevzdávali, nechtíce býti pokládáni za ctitele Venušiny; toho ovšem dosáhl, ale právě tím pro budoucí časy místo tak důležité zřetelně a určitě označil.

Když pak l. 326. po Kr. zbožná Helena, matka císaře Konstantina, do Jerusalema přibyla navštívit místa svatá pohany zneuctívaná, dala za své přítomnosti bedlivě hrobu Páně hledati, a právě tam, kde byl chrám Venušin, kopali, a hluboko pod zemí objeven byl hrob a nástroj smrti Páně, kříž. Byloť za starodávna nařízeno, aby s každým ukřižovaným také zakopán byl kříž, na němž byl zemřel, a tak stalo se i s křížem Ježíše Krista. Na místě tom svatém dal císař Konstantin k ponoukání matky své, svaté Heleny, vystavěti velkolepý chrám, jakého posud na světě nebylo. Byly to dva kostely: kostel Vzkříšení Anastasis a kostel Utrpení Martyrion. První byl okrouhlý veliký chrám, v jehož středu stála kaple hrobu božího obklopena 12 sloupy, znaky to 12 apoštolů, jako svědků vzkříšení. Před Anastasis byl 4hranný volný nekrytý dvůr, v kterém na třech stranách podloubí sloupové vedlo, a k podloubím těm družila se basilika Martyrion s 5 loďmi L. 336. byl chrám, dílo to umělecké, slavně vysvěcen a službám božím otevřen. Avšak hrozné osudy stíhaly velkolepou budovu tu, která často zpustošena a přeměněna byla, až se jí dostalo podoby nynější, která nemůže se rovnati ani ryzostí slohu ani nádherou a krásou budově prvotní. L. 615. zpustošil budovu tu Chosroes, král perský, ale císař Heraklius dal l. 629. budovu tu s velikým nákladem zase zříditi; kostel ten byl egyptským sultánem Hakimem l. 1010. částečně spálen; později však zbudovali jej znova křižáci.

Za Saladina l. 1187. byl kostel božího hrobu zase vydrancován a zpustošen, avšak láska a horlivost západních křesťanů postavila jej zase. Od l. 1304. svěřena správa kostela toho veleb. OO. Františkánům, když byl Robert Sicilský se svou manželkou Sanchiou na Vysoké portě vymohl, aby synové sv. Františka za určitý roční poplatek u božího hrobu směli bydliti a služby boží konati.

Kostel božího hrobu, jež Arabové zovou el Kijameh (vzkříšení), je nejpamátnejší budova nynějšího Jerusalema, zajímá a spojuje vlastně tři nejstarší kostely, jak z plánu přiloženého patrno, totiž *A*) boží hrob, kostel Ukřižování *C*) a kostel Nalezení sv. kříže *D*). Tím, že od dob císařů franckých některé svaté místnosti vzaly se pod společnou střechu, utrpěla vnější symetrie (souměrnost) a vnitřní architektonická (stavitelská) krása, nic však méně vysoké a veliké kobky, chodby, kaple a gallerie naplňují každého obdivem a posvátnou hrůzou. A mnohé zbytky, brány, sloupy a ornamenty svědčí o starobylosti stavby té. —

Nejstarší část je boží hrob (*A*), je to bánívitá stavba ve slohu byzantském, při čemž sloupy rotundu tvoří a oblouky a polokruhy drží; nad nimi je druhé patro úpravy jako spodní. Nad patrem třetím klene se bání (kupole).

Hlavní vchod do kostela je na straně jižní (*K*), kdež po straně pravé jsou kamenné schody do kaple (*a*) připomínající místo, na němž stála Matka Páně se sv. Janem při křižování Spasitele (Jan XIX. 25.). Po levé straně vchodu je snesena věž (*J*), protože Turci nedovolili, aby křesťané měli vysoké věže jako jsou minarety jejich mešit. V síni (*N*) na levo je místo pro turecké strážce kostela božího hrobu, jehož klíče má guvernér v Jerusalemě. Ten dává někdy dveře otvírati, zvláště v době velikonoční.

Po pravé straně síně jest obezděná Golgotha (skála Kalvarie) (*b*), kde bylo lze viděti také hroby prvních křesť. králů jerusalemských, Bohumíra z Bouillonu (*c*) a jeho bratra Balduina (*d*) než je rotý Charesmirů l. 1244. zpustošily. Po schodech 18 stupňů vystupuje se ku kapli Kalvarské (*C*), jejíž oltář stojí na místě, kde Ježíš Kristu byl ukřižován. Nedaleko místa, kde kříž vztýčen byl, je památná rozpuklina skalní, která vznikla při zemětřesení smrt Páně provázejícím (Mat. XXVII. 51.). Trhlina ta jest asi píd' široká a přes 6 *m* dlouhá.

Po levé straně Kalvarie je v mramoru zasazený kámen pomazání (*e*), který je mnohými visutými lampami a dokola stojícími svícny ozdoben. Je to místo, na němž tělo Páně s kříže sňaté pomazáno bylo vonnými mastmi. Ze síně přijde se do lodi kostela, kde je v malé kapli (*B*) přesvatý hrob Páně. V prvním oddělení (*f*) kaple božího hrobu, kteráž část (Mat. XXVIII. 6.) „Kobka andělů“ sluje, je v mramoru zasazený kámen, kterým zavřen byl hrob Ježíše Krista. Druhé oddělení (*g*) více než 50 lampami osvětlované a katolíkům náležející, chová hrob Kristův, jehož vnitřek přikryt je bílou deskou mramorovou. Místo hrobu jest 1·8 *m* dlouhé, 0·9 *m* široké a skoro 0·6 *m* vysoké má podobu oltáře, na němž katolíci a Řekové střídavě služby boží konají.

Na západní straně kaple božího hrobu mají koptičtí křesťané oratorium (*h*) Vedle toho jsou ještě kobky (*i*), kde Abyssionové, Jakobité, Nestoriani, Georgiani, Sinité, Maronité a j. pobožnost konávají. Severně od božího hrobu je síň, v níž po pravé straně jest oltář sv. M. Magdaleny (*k*) a po levé straně jsou varhany katolíků (*l*). Ze sakristie (*m*) vchází se do malého katolického kostela „Zjevení“ (*L*), jenž také kostelem Panny Marie slove. Na oltáři v pravo (*n*) je polovic sloupu, na němž Ježíš Kristus byl bičován, a uprostřed kostela označuje kámen (*o*) místo, na němž se Ježíš Kristus Maří Magd. zjevil (Jan XX. 11. .). Konvent latiníků (*M*) podlouhlá budova, v níž poutníci přijímání bývají. Východně od božího hrobu je veliký a bohatý kostel Řeků (*F*, (*G*)), který nádherný velký oltář chová (*p*). Kostel ten s chodbami (*H*) a vchodem (*K*) a věží (*J*) byl na počátku XIII století vystavěn. Za hlavním

oltářem v severním rohu jest jeskyně (*q*) žalář Pána Ježíš (Mat. XXVII. 38.). Kaple Longinova (*r*) je na východní straně. Kaple „Rozdělení rouch“ (*s*) (Mat. XXVII. 35.) je na tom místě, kde žoldnéři metali los o roucho Ježíše Krista. Kaple (*t*) značí místo, kde Ježíš Kristus trním korunován byl. Schody (*u*) 28 stupňů vedou do podzemní kaple sv. Heleny Armenům náležející (*D*) a z té po 16 stupních vchází se do kaple „Nalezení sv. kříže“ (*E*). Na vzácném a skvostném oltáři (*v*) konají katolíci dne 3. m. května slavné služby boží. Oltář ten je dar Jeho c. k. výsosti arcivévody Ferdinanda Maxmiliána Rakouského, později císaře mexického, dílo umělecké, nádherné a velmi vzácné. Darován byl 1857.

§ 60.

Jiná místa posvátná a památná.

a) Gethsemani [(Gath šemaneh) t. j. lis na olej] byl dvorec na západním svahu hory Olivetské za potokem Kidronem. (Viz § 8. a.) Při dvorci tom byla zahrada, do níž se Ježíš Kristus, s nejdůvěrnějšími učeníky, Petrem, Jakubem a Janem (Mat. XXVI. 36.) odebral, aby byli svědky jeho utrpení, jako byli svědky jeho oslavení na hoře Thabor. Zde zradil Jidáš políbením mistra svého. V dobách sv. Jeronyma byl v Gethsemani kostel. Nedaleko mostu, jenž vede od Štěpánské brány přes potok Kidron, ukazuje se bývalá zahrada Gethsemanská, místo to Džesmanijeh zvané je zdí uzavřeno; a je tam 8 prastarých olivových stromů; ukazuje se tu místo, kde se Pán Ježíš modlil, kde 3 učenníci spali a kde Jidáš Pána zradil (Mat. XXVI. 40.). Na blízku jest jeskyně smrtelné úzkosti Páně; je to sklepení, které otvorem shůry jest osvětleno; je tam oltář, nad nímž jsou slova: „Zde učiněn jest pot jeho jako krůpěje krve tekoucí na zemi“ (Luk. XXII. 44.). Zahrada náleží otcům řádu sv. Františka, kteří mají klíč od jeskyně a každoročně ve sv. témdni ve středu ubírají se tam o 3. hodině ranní, slouží tu mši sv. a modlí se církevní hodinky.

b) Severně od Gethsemani je hrob Marie Panny, čtyrhenné stavení, v němž 50 stupňů vede dolů do skalní kaple, v níž je hrob nejblahoslavenější Panny, Matky Páně. Nad oltářem, na kterém se mše sv. slouží, klene se bane (kuple). Ukazují se tu také hroby Joachima, Anny a pěstouna Páně, sv. Josefa. Kostel náležel dříve katolíkům, nyní náleží společně Abyssiniům, Řekům a Armenům.

c) Bethfage (dům fíků) bylo místo na východním svahu hory Olivetské. Odtud dal si Pán Ježíš přivéstí oslátka, na němž vjel slavně do Jerusalema (Mat. XXI. 1., Mar. XI. 1., Luk. XIX. 29. . . ., Jan XII. 12.). Nyní není po místě tom ani stopy.

d) *Bethania* (místo datlí) rovněž na východním svahu hory Olivetské, asi 3 *km* od Jerusalema vzdálené městečko, v němžto bydlil Lazar se svými dvěma sestrama, Marií a Martou, v jejichž domě Pán často prodléval (Luk. X. 38.).

Ve IV. století, kdy se místo to *Lacarium* jmenovalo. byl kostel nad hrobem Lazarovým. Nyní je to nepatrná vesnice *el Ačirijeh*, Araby obydlená.

e) *Pole krve* (*Hakel dama*), dříve pole hrnčířovo, za 30 stříbrných Jidášem vrácených koupené k pochovávaní cizinců (Mat. XXVII. 6. Skut. ap. I. 19.), jest v údolí *Refaim* (*Ben Hinnom*).

f) *Jeskyně Jeremiášova*, v nížto prý svůj pláč nad Jeruselem napsal, je na severozápadní straně města, mezi branou *Damašskou* a branou *Herodovou*.

g) *Cesta křížová*, o níž již zmínka se stala na konci § k čemuž připamatovati sluší, že nedaleko III. zastavení nalézá se krásný a nádherný rakouský dům poutnický 50 *m* dlouhý a 25 *m* široký, který účelu svému teprve l. 1863. odevzdán byl, ačkoliv se s prací již l. 1857. počalo. Správa domu jest svěřena dvěma světským kněžím. Dům jest pohodlně a skvostně zařízen. Jeho Veličenství císař Frant. Josef I. pobyl tu l. 1869. Dom Pedro II. a Terezie Kristina z *Brasílie* bydlili tu l. 1876. a Jeho Výsost korunní princ rakouský Rudolf l. 1881.

§ 61.

Ain Karim.

Asi 7 *km* jihozápadně od Jerusalema v údolí překrásném, vínem a olivami bohatém, hojným pramenem svlažovaném, je vesnice *Ain Karim*, bývalé město *Karem* (Jos. XV. 60.). V městě tom bydlili rodiče sv. Jana Křtitele, *Zachariáš* a *Alžběta*.

V *Ain Karim* je katolický klášter sv. Jana. V klášteře jest osm mnichů františkánů vesměs Španělů. Překrásný kostel je po způsobě evropském zbudován. Na levé straně hlavního oltáře jsou mramorové schody, po nichž sestupuje se do jeskyně lampami osvětlené, v které se dle ústního podání sv. Jan Kř. narodil.

Půl hodiny od *Ain Karim* ukazují místo, kde *Maria Panna Alžbětu* navštívila. (Luk. I. 74.)

Betlehem.

Betlehem (dům chleba = *Beit-lechem*) jest asi 7 *km* jižně od Jerusalema na vysočině od východu k západu se táhnoucí v bývalém území *Juda*. Malé město to stalo se důležitým osobami tam bydlivšími.

Elimelech, Noëmi, Ruth, Booz, Obed, Isai bydlili zde, a David král se tu narodil, pročež městem Davidovým jmenováno. Světové důležitosti nabylo však tím, že se tu narodil Vykupitel světa, Ježíš Kristus (Luk. II. 1. .) Chléb živící k životu věčnému. Nedaleko Betlema k východu jest jeskyně, v které se dle ústního podání narodil vtělený Syn Boží. Šlechetná císařovna Helena dala nad jeskyní tou vystavěti nádherný kostel; v l. 384—420. žil zde sv. Jeronym.

Betlehem, jehož křižáci nejprve dobyli, byl k prosbám Balduina I. od papeže Pascala II. l. 1110. na biskupství povýšen. Basilika s pěti lodmi, zasvěcená Marii Panně, náleží k nejstarším stavbám ve Svaté zemi vůbec a je 54 *m* dlouhá a 25 *m* široká, beze stropu, krov spočívá na 48 mramorových sloupech, z nichž každý jest 7 *m* vysoký. Svatyně ta náležela dříve katolíkům, nyní náleží částečně Řekům a Armenům, takže první mají chor a druzí loď zdí oddělenou. V levém křídle chorů nalézající se oltáře patří Maronitům a Koptům. Okolo té velesvatyně jsou na severu a na jihu kláštery latinský a řecký a na západě armenský, jako by bašty tvoříce. Katolický klášter, jemuž malý kostel sv. Kateřiny náleží, je zároveň farou katolíků betlemských. Kostelem sv. Kateřiny a chorem Řeků sestoupí se po schodech 15 stupňů do jeskyně Narození Páně, která je 5 *m* dlouhá, 1·5 *m* široká a 3·2 *m* vysoká a mramorem vykládaná. Asi 3 kroky od vchodu ukazuje se místo, kde Mudrcové od východu novorozenému Spasiteli dary obětovali (Mat. II. 11.), a tomu naproti místo, kde se pastýři Ježíškovi klaňali. Dva oltáře postaveny jsou na těch místech a náležejí katolíkům. také varhany tu stojí. Skalní tu kapli zdobí 32 lamp, jsou to dary od křesťanských panovníků evropských. Hvězda stříbrná, na které bylo napsáno: „Zde z Marie Panny narodil se Ježíš Kristus“, byla zločinně odstraněna od Řeků. Ze zadní části jeskyně vedou dvěře do klikaté chodby, kde se nalézá oltář sv. Josefa. Betlehem nynější Beit Lachem zvaný má asi 6000 obyvatelů, z nichž 3500 katolíků, 1400 nesjednocených Řeků 700 rozkolných Armenů, 15 protestantů a asi 100 mohamedánů.

Hebron.

Hebron leží asi 21 *km* jižně od Betlema; jmenoval se dříve Qirjat Arba podle vnuka Enakova, také Arba Enakimů (Jos. XIV. 15., XV. 13.). V údolí Mambre u Hebronu žili a pochováni byli praotcové národa vyvol. Abraham, Isak, Jakub. V dvojité jeskyni, kterou Abraham koupil od Efrona Hethejského pochovány byly Sara, Rebeka a Lia (1. Mojž. XIII. 18., XXXV. 27., XLIX. 29. . . ., L. 12. .). Za Davida byl Hebron po 8 let sídelním městem, odtud zosnoval Absolon vzpouru proti svému otci. Hebron sluje nyní el Chalil (přítel) protože Abraham

byl přítelem božím, je hradbami obehnan a má asi 8000 obyvatelů, mezi nimi 650 židů; ostatní jsou mohamedáni. Nade hroby patriarchů jest nyní hlavní mešita el Hařam.

Ramath Lechi = Eleutheropolis.

Ramath Lechi (pozdvižení čelisti) má jméno z dob soudce Samsona, později slulo Bethoqabra a u Řeků Eleutheropolis. Bylo tam sídlo biskupské ve IV., V a VI. století. Je důležité také proto, že sv. Jeronym polohu a vzdálenost mnohých míst určuje udáním vzdálenosti od Eleutheropole. Dnešní asi 21 km západně Hebronu ležící ves Beit Džibrin, jest bezpochyby bývalá Bethoqabra n. Eleutheropolis.

Lod (Lydda, Diospolis),

nyní Ludd, leží asi 35 km sev. od Eleutheropole na cestě z Jaffy do Jerusalema. Sv. Petr uzdravil zde dnou sklíčeného. Byly zde druhdy proslulé školy, takže se říkávalo: „Kdo chceš moudrým býti, jdi do Lyddy“ Tu přemohl sv. Jiří velikého draka. Za Septimia Severa jmenovalo se Diospolis. Mnohé zříceniny staveb křesťanských. Sídlo řeckého biskupa.

Emmaus (Ammas, Nikopolis).

Asi 14 km jihovýchodně Lyddy bylo v horách nepatrné městečko Emmaus, u něhož Judas Makk. nad Syrskými zvítězil (I. Makk. III. 57., IV. 8. IX. 50.), od Římanů jmenováno Nikopolis, protože tu Titus bitvu vyhrál. Sluší rozeznávat toto Emmaus od onoho severozápadně Jerusalema ležícího (Luk. XXIV. 15.), o němž později řeč bude.

62.

Na jihovýchodě Judey.

Engeddi,

město v poušti Judské, na západě moře Mrtvého (Jos. XV. 62.). Bylo známo svými prameny, vinicemi, hojností balsamu a palmoví a proto slulo Chaççôn thamar, t. j. ořezávání palmy. David se tu skrýval (I. Král. XXIV. 2.). Zde soustředili se Edomité, Amonité a Moabité proti Josafatovi Judskému (2. Paral. XX 1. 20.). Engeddi bylo hlavním místem toparchie, nyní Ain Džiddi.

Masada, Sodoma a sousední města.

Masada, skalní hrad na příkrém svahu Mrtvého moře, jejž vystavěl Jonathan Makk. a opevnil Herodes Velký, nyní es-Sebbeh. Sedom, t. j. pevné místo (I. Mojž. X. 19) bylo v úrodném údolí Jordánském Siddim a mělo za Abrahama svého krále (I. Mojž. XIII. 12.,

XIV. 17.) Tam bydlil Lot, bratrovec Abrahamův. Pro nepravosti obyvatelů stihl trest Hospodinův město to a zároveň Gomorrhů, Adamu a Seboim a vyhladil je s povrchu zemského (1. Mojž. XIX. i. .).

Segor (Coar, Soar).

Město to mělo za Abrahama svého krále (I. Mojž. XIII. 10. XIV. 2. 8.), bylo při záhubě sousedních měst zachováno na prosbu Lotovu (I. Mojž. XIX. 20.). Nyní Mezraah na poloostrově v moři Mrtvém.

Qadesbarne, Qades (Kades),

jihovýchodní pohraniční město kananejské (4. Mojž. XXXIV. 4.). Odtud vyslal Mojžíš vyzvědače do Kanaan (4. Mojž. XIII. 1. ., XXXII. 8., 5. Mojž. I 22. IX. 33.), tam krásné palmy (Eccl. XXIV. 18.). Hojnost vody.

Qades (en Mispas) (Kades)

rozdílné od předešlého (I. Mojž. XIV. 7. XX. 1.). Ve čtyřicátém roce putování svého přišli Israelité ku pramenům Qades, jež bylo město edomské nedaleko vrchu Hor (4. Mojž. XX. 16.). Sestra Mojžíšova tam umřela (4. Mojž. XX. 1.).

Arad,

kananejské město, jehož král proti Israelitům vítězně bojoval, bylo přiřčeno kmeni Juda (4. Mojž. XX. 1., Jan XII. 14.). Bylo asi 21 km jižně Hebronu, tam kde nyní leží ves Tell Arad.

Karmel,

město, náleželo kmeni Juda (Jos. XV. 55.). Saul zvítěziv nad Amalekity, dal tu postavití vítězné oblouky (1. Král. XV. 12.). Bohatý Nabal, jehož manželka Abigail stala se po jeho smrti manželkou Davidovou, měl tu své pozemky u Karmelu.

Cesta z města Karmelu do Hebronu patří k nejkrásnějším v Palestině. Bylo asi 10 km jihovýchodně od Hebronu, nyní jest tam ves Karmel (Kirmil).

Betśur, Beit Ćur.

Bethsur = místo skalní, bylo horské město v Juda Roboamem opevněno. Obyvatelé města toho pomáhali stavěti hradby jerusalemské (2. Esdr. III. 6.). Bylo asi 21 km jižně Jerusalema a 7 km severně Hebronu blízko vesnice ed Dirveh.

Theqoa (Thekoa).

Městečko Theqoa si 7 km jižně Betlema na kraji poušti Theqoa náleželo kmeni Juda. Rodiště proroka Amosa. K městu přiléhá poušť téhož jména, kamž utekl se Jonathan Makk. (1. Makk. IX. 33.). Krásných stromů olivových je tam hojně.

§ 63.

Na straně severovýchodní Judey.

Z Jerusalema k severovýchodu jsou místa:

Adummim

byl (výšina) pahorek na pomezí Judy a Benjamin (Jos. XV. 7. XVIII. 17. 18.) u cesty, která vedla úžlabím od Jerusalema do Jericha a pro zákeřnické přepadání pocestných pověstná byla, proto jedno jeho místo „Pahorek krvavých“ sluje (Luk. X. 30.). Až podnes zove se asi 9 km severovýchodně Jerusalema pahorek Tell Adum (výšina červená).

Jericho,

město v území Benjamin (Jos. XVIII. 21.) na pomezí Efraim blízko pramene „voda Jericha“ (Jos. XVI. 16.), nyní Ain es Sultan. Krajina okolo Jericha byla velmi bohatá a úrodná (5. Mojž. XXXIV., 3. Jos. IV. 13., V. 10.) zvláště palmami, růžemi (Sir. XXIV. 8.) a balsamem, pročež i Jericho městem palem zváno. Jericho bývalo sídlem královským (Jos. XII. 9.). Josua ho dobyl a zbořil je (Jos. VI. 2. .), brzo však bylo zase vystavěno a obydleno (Jos. XVIII. 21.). Za proroka Eliáše kvetla zde škola prorocká, v níž nadějní jinoši v náboženství, básnictví a hudbě vyučováni byli (3. Král. XVI. 34., 4. Král. II. 4. .). V Jerichu Ježíš Kristus pobyl u Zachea celníka (Luk. XX. 29., Mar. X. 46.—52., Luk. XVIII. 35.—39.). Bylo hlavním místem toparchie a sídlem synedria Gabiniem zřízeného, po Konstantinovi sídlem biskupským po několik století, nyní bídná, špinavá vesnice el-Riha (Ericha). Nedaleko Erichy na severní straně vadi Kelt n. Karith jest pevnost Jericho, dle legendy dům to Zacheův.

Gilgal (*Galgal*)

bylo asi 1·8 km od Jericha a 8 km od Jordánu vzdáleno; byl to první tábor Israelitů po přejití Jordánu. Zde přestala padati manna a uložena zde archa úmluvy, než přenesena byla do Silo (Jos. V. 1. .). Zde konával Samuel soudy a přinášel Hospodinu oběti. Za Eliáše a Elisea byla zde škola prorocká. Jiné Gilgal je v Samařsku (Jos. XII. 23.).

Fasaelis.

V údolí Jordánském 8 *km* severně Jericha vystavěl Herodes V. město, jež po bratru svém Fasaelis nazval a odkázal sestře své Salome. a ta darovala je Julii (Livii), choti císaře Augusta.

Ofra (Oferâ),

město v území Benjamin (Jos. XVIII. 23.). Za krále Saula táhli Filištinští proti Ofra (1. Král. XIII. 16., je tožné s Efron (2. Paral. XIII. 19.) a s Efraim (Jan XI. 54.), nyní el Tajebeh severovýchodně od Bethel, jehož obyvatelé jsou řeční křesťané.

Ai (Hai),

také Aija a Ajjath, kananejské město královské východně od Bethel (1. Mojž. XII. 8., Jos. VII. 2. VIII. 12.). Po zajetí bydlili tam Benjamité (1. Esd. II. 28., 2. Esd. VII. 32.).

Gibeâ (Gabaa, Gibeath Saul),

rodiště a později sídelní město Saulovo, asi 6 *km* severně od Jerusalema (Jos. XVIII. 26., 1. Král. XI. 4. . .). Obyvatelé města byly děti Jeminy. Nyní je tam Tuleil el Fulil (vrch bobů).

Anathoth,

kněžské město v území Benjamin (Jos. XXI. 18.), je rodiště reka Abiečera a proroka Jeremiáše. Po zajetí bylo zase obydleno (Esd. II. 23., 2. Esd. VII. 27.). Nyní Anata, severovýchodně Jerusalema, mezi vadi Suleim a vadi Selam.

Nob (Nobe),

město v území Benjamin nedaleko Anathoth (2. Esd. X. 1. 32.), na cestě od severu do Jerusalema (Isai. X. 32.). David dostal zde od kněze Achimelecha posvěcené chleby a Goliášův meč (1. Král. XXI. 1–9., Mat. XII. 3., Luk. XI. 3.), začož dal Saul kněží i obyvatele pobiti Doegem idumejským (1. Král. XXII. 16–18.). Nyní bezpochyby el Isavijeh.

§ 64.

Judea střední na jihozápadě.

Gibeâ (Gabaâ),

město v pohoří Judském (Jos. XV. 57.), tožné s Gabatha, kde se ukazuje hrob proroka Habakuka; nyní Džeba, asi 14 *km* jihozápadně od Betlema.

Azeqa (Aseka),

město v rovině Juda, asi prostřed mezi Jerusalemem a Eleutheropolí (Jos. X. 10., XV. 35., 1. Král. XVII. 1.). Bylo svědkem vítězství Josua nad 5 králi. Nedaleko odtud v údolí terebiantovém u vadi es Sunt bojoval David s Goliášem. Roboam město opevnil, Nabuchodonosor je oblehal (Jerem. XXXIV. 7.). Po zajetí bylo zase obýváno. (2. Esdr. XI. 30.).

Maqqeda (Maceda),

kananejské město královské (Jos. X. 28.), připadlo kmeni Juda, bylo asi 9 km východně od Eleutheropole. Po vítězství dobytém nad Amor-rhity pronásledoval Josua nepřátelského krále až do Maqqedy (Jos. X. 10.), a tam se ukrylo pět nepřátelských králů v jeskyni.

Qeilah (Ceila),

město v území Juda 17 km jihovýchodně od Eleutheropole směrem k Hebronu na hranicích Filištinských (Jos. XV. 44.). Obyvatelé prokázali se vděční k Davidovi, jenž je z moci Filištinských vysvobodil (1. Král. XXIII. 1—13.).

Debir (Dabir),

zvané také Kajath Sefer a Kirjath Sanna, kananejské město královské (Jos. X. 38.), přiděleno kmeni Juda a na město kněžské povýšeno (Jos. XXI. 15.), bylo jižně Hebronu. Byly tam prameny (Jos. XV. 19.), které se jihozápadním směrem od Hebronu braly. Domnívají se někteří, že byl Debir tam, kde je nyní el Burdž, dle jiných kde nyní Devirban se nalézá.

Betzachara,

místo asi 10 km od Bethçur (Bessur) v pohoří Judském. Tu srazila se vojska Judy Makk. a Antiocha Eupat. syrského (1. Makk. VI. 32.). Nyní Beit Zakaria (*Βαϊτζαχαρία*) 7 km jihozápadně Jerusalema na silnici k Hebronu.

Molada,

město v jižní části území Juda, později Simeonovi postoupeno (Jos. XV. 26., XIX. 2.), bylo také po zajetí obydleno (2. Esd. XI. 26.), bylo 28 km jižně Hebronu a sluje nyní Tabl Milh na vadi Malath (Malah).

Aroer,

město v území Judově, do něhož David část kořistí poslal (I. Král. XXX. 26.), bylo asi 36 km jihozápadně Hebronu v nynějším údolí Ararah.

Města téhož jména byla také v území Rubenově a Gadově.

Beršebà (Bersabee),

město v území Judově, potom postoupeno Simeonovi (Jos. XV. 28. XIX. 2.), na nejjižnější hranici Kanaanu, podle Eusebia 36 *km* jižně Hebronu a 38 *km* jižně od Eleutheropole.

V městě tom často pobývali arciotcové, Abraham, Isak a Jakub. Abraham tam vykopal studnici, učinil smlouvu s Abimelechem a založil háj, v němž vzýval jméno Hospodinovo. Odtud vyšel se synem svým jednorozeným Isakem na horu Moria, aby ho přinesl Bohu v obět zápalnou, odtud vyšel Jakub, prchaje před hněvem bratra svého, zde obětoval Jakub Hospodinu, když Josefem povolán jsa do Aegypta se ubíral. Za času Samuele byli synové jeho Joel a Abia soudci v Beršebě, kamž se také Eliáš utekl pronásledován jsa Jezabelou. V dobách sv. Jeronyma bylo tu sídlo biskupské a sluje nyní Bir es Seba, (Studnice lvi).

Rimmôn,

město v území Judově, dle Eusebia 29 *km* jižně od Bethoqabra (Eleutheropolis), náleželo potom Simeonovi na pomezí Edom (Jos. XV. 32. Zach. XIV. 10.).

Lachis, (Λάχης)

kananejské město, jehož král s jinými čtyřmi byl Gedeonem u Gibeonu poražen, a u Maqqedy zabit (Jos. X. 3. 27.), bylo Roboamem opevněno. (2. Paral. XI. 9.). Král Amasia byl na útěku svém v Lachis lapen a zabit (4. Král. XIV. 19.). Sancherib město obléhal a dobyl ho (4. Král. XIX. 5.) a podobně i Nabukadnecar (Jer. XXIV. 7.). Po zajetí bylo město zas obydleno (2. Esdr. XI. 30.). Nyní Um Lakhis mezi Qasou a Džibrinem (Bethoqabra). Dle Euseb. asi 14 *km* jižně Bethoqabra.

Beth Šemeš (Bethsames),

pohraniční město kněžské v území Judově, bylo 18 *km* severně Bethoqabra a 20 *km* západně Jerusalema. Tam složili Filištinští archu úmluvy (1. Král. VI. 13.). Za Šalamouna bylo zde sídlo úřadu. Nyní sluje Ain Šems.

Qareâ (Sarea, Saraa),

místo v rovině Juda, přiděleno k Dan, bylo rodištěm Samsonovým a mezi Qareou a Esthaelem byl Samson pochován (Jos. XV. 33., Soud. XVI. 31., XIII. 2.). Nyní Sura asi 23 *km* severně Džibrinu.

§ 65.

Judea severní.

Ramà,

město v pohoří Efraim nedaleko Gibe a Gaba v území Benjaminově, asi 9 *km* severně Jerusalema (Jos. XVIII. 25., Soud. IV. 5., XIX.). Za Baězy bylo pobraniční pevností proti Juda (3. Král. XV. 17.); když však přitáhl Benhadad, král syrský, upuštěno od opevňování Ramy, a král Asa judský všeliké opevnění zbořil a staviva užil k opevnění Gibia a Micpa (3. Král. XX. 21. 22.). Město to bylo i po zajetí obydleno (1. Esdr. II. 26. 2. Esa. VII. 30., XI. 33.), nyní er Ram na jednom vrchu.

Beeroth (Beroth),

druhé město v území Gabaon, asi 12 *km* severně Jerusalema na cestě k Sichemu, patřilo kmeni Benjamin (2. Král. IV. 2.). Nyní el Bireh.

Bethel

patřilo k nejdůležitějším městům kananejským a slulo Luz (1. Mojž. XXVIII. 19.), bylo na cestě k Sichemu nedaleko Silo asi 16 *km* severně Jerusalema. Josua přidělil je kmeni Benjamin (Jos. XVIII. 22.). Bethel bylo již v době patriarchů místo posvátné.

V okolí Bethel pásal Abraham stáda svá, na hoře Bethel vystavěl Hospodinu oltář (1. Mojž. XII. 8.). Jakub utíkaje do Haran, měl tu vidění (I. Mojž. XXVIII. 16. .). Po návratu z Mesopotamie vzdělal tu oltář a přijal zaslíbení (I. Mojž. XXXV. 1. .). Samuel tu konával soudy (1. Král. VII. 16.) Po zajetí bydlili zde Benjamité. (1. Esdr. II. 28., 2. Esdr. VII. 32.) Nyní sluje Beitin.

Ajalon, (LXX Αἰλων),

město kněžské v území Dan (Jos. XIX. 42., XXI. 24.), v údolí téhož jména nedaleko města Beth Semes, Roboamem opevněno. Nyní sluje Yalo = Jalo asi 20 *km* severozápadně Jerusalema a 4 *km* severně Nikopoli (Amoas = Ammaus).

Gibeôn (Gabaon),

velké město Hevitů (Jos. IX. 3., X. 2.), asi 8 *km* severně Jerusalema, bylo přiděleno kmeni Benjamin a povzneseno na město kněžské. Tu Josua prosil za prodloužení dne (Jos. X. 12.). Za Davida byla zde archa úmluvy (1. Par. XVII. 39., 2. Par. I. 3.), nyní el Džib.

Emmaus,

městečko asi 12 *km* severozápadně Jerusalema. V den vzkříšení Páně zjevil se Ježíš Kristus dvěma učeníkům jdoucím do Emmaus (Luk. XXIV. 13. 15.). Nyní dle Seppa Kalonieh asi 8 *km* západně Jerusalema, což pravdě nejpodobnější, jelikož Kubeibeh, které jiní za Emmaus kladou, nesrovnává se s biblickým udáním.

Micpah (Masfa),

také Masfé, Masfath a Micpé zvané, město v území Benjamin (Jos. XVIII. 26), nedaleko Kirjat Jearim, nyní Šafat, asi 8 *km* severně Jerusalema, neboli tam, kde nyní stojí Nebi Samoil. V době soudců a za krále Saula bývaly tam schůze lidu, Samuel tu konal soudy a oběti (Soud. XX. 1. XXI. 1., 1. Král. VII. 5—15.). Saul zde byl zvolen za krále (1. Král. X. 17.) Vedle Geby byla i Micpa králem Asou opevněna (3. Král. XV. 22., 2. Par. XVI. 6.). Po rozkotání Jerusalema bylo zde sídlo místodržitele Gedalja, který zde zavražděn byl. (Jer. XI. 6. XLI. 11.) Po zajetí bylo město to zase obydleno (2. Esd. III, 19.) a ještě v době Makk. bylo město to u veliké vážnosti (1. Makk. III. 46.).

Qirjath Jearim (Cariathjarim),

zvané také Qirjath Baalā i pouze Baala, gibeonitské město na pomezí údělu Benjaminova 12 *km* severozápadně od Jerusalema (Jos. XV 9.). Sem byla přinesena archa z Beth Semes a pobyla tu 20 let, až ji David do Jerusalema přivést dal (1. Král. VI. 21., VII 1 2. Král. VI. 3.). Po zajetí zase obydleno, nyní Kurjet el Enab, bohaté na zahrady a vinice

Ramathaim ʿOfim (Ramathaim Sofim),

také Ramatha nebo Rama Samuelova zvané místo v pohoří Efraim. nyní Nebi Samvil, je to Arimathea zákona nového, 8 *km* severozápadně Jerusalema. Odtud pocházel Elkana, otec Samuelův (1. Král. I. 1). Zde narodil se a bydlel Samuel a byl zde i pochován (1. Král. I. 19. VII. 17., XV. 34. XXV. 1., XXVIII. 3.).

Saul šel hledat oslic otce svého do ʿŪf, kdež se Samuelem se setkal (I. Král. IX. 5.). Odtud byl Josef, člen synedria, tajný učeník Páně, jenž božského mistra do hrobu ve skále vytesaného pohřbil (Mat. XXVII. 57. Mar. XV. 43. Luk. XXIII. 50...). Viz Arimathea v § 67.

§ 66.

Judea západní.*Jafô (Jafa, Joppe),*

velmi staré námořní město filištinské na pomezí Dan (Jos. XIX. 46.) s proslulým přístavem (2. Par. II. 16., Jonáš I. 3., Esd. III. 7., 1. Makk. XIV. 15.) u moře Středozemského, skoro 50 *km* severozápadně Jerusalema.

V Jafě vstoupil Jonáš na loď foinickou, chtěje se vyhnouti vykonání rozkazu božího (Jon. I. 3.). Tu vzkřísil sv. Petr Tabitu (Skut. ap. IX. 36.) a měl vidění v domě koželuha Šimona, jímž poučen byl i pohany do církve přijímati (Skut. ap. X. 6., XI. 5.). [Viděl v prostěradle zvířata orla, lva, levharta — obrazy zvířat takových jsou na praporech Rakouska, Pruska, Francie, Anglicka, Řecka a Sardinie, křížový prapor Říma (staré vlčice) a hvězdnatý prapor Ameriky. Ku všem národům mělo křesťanství doneseno býti.]

Odtud odebral se sv. Petr do Říma.

Město to bylo Vespasianem a Titem pobořeno, ale zase vystavěno; od doby Konstantina Vel. až po dobytí města Araby l. 636. sídlo biskupské. V dobách prvních křížových výprav bylo město dostavěno a opevněno, l. 1187. zpustošil je Saladinův bratr Malek el Adel. Sedm set let po Bohumíru Bouillonském přišel Abu Lion (Napoleon) a dobyl tvrze Jafské.

Jafa má 15.000 obyvatel. Jsou tam Arabové, Turci, Egypťané, Armenové, Židé, Syřané, Rumelisté, Beduini, Kurdové, Magrebiové, z Alžírska vystěhovalí Aethiopové, Nubiové a Negři, tedy veliká směsice lidí co do jazyka i co do náboženství. Okolí města jest velmi krásné a úrodné. Jsou tu rozkošné háje pomerančové a citronové, rozsáhlá pole melounová, banany, zlatá jablka, jablka granátová, fíky, broskve u velikém množství, velmi laciné, protože není vývozu. Obyvatelé Jerusalema vyjíždějí na letní byty do okolí toho pro zdravý vzduch a krásu zahrad.

Jabneh (Jamnia, Jabnia),

filistinské město na pomezí Judy (Jos. XV 11.), mezi Azotem a Lyddou, 54 *km* západně od Jerusalema. Nyní Jebna asi 4 *km* od moře Středozemského. Judas Makk. pronásledoval po vítězství u Emmaus Gorgia Syrského až do Jamnie a spálil lodi jamnitské (1. Makk. IV. 15., 2. Makk. XII. 89.). Po rozkotání Jerusalema bylo tu sídlo synedria

(vysoké rady) a proslulé školy židovské. V Jemni n. Jabne působil biskup Makarius proti Ariovi a bludům jeho.

Asdod (Acot, Azot),

yní Esdud, 10 až 15 *km* od Askalonu, náleželo k pěti knížecím městům filištinským (Akaron, Askalon, Geth, Gaza, Asdod), bylo přiděleno kmeni Juda (Jos. XIII. 3., XV. 46.), bydlili tam obři (Jos. XI. 22.), byl tam chrám boha Dagona, do něhož dali Filištinští archu úmluvy, kterouž ve válce proti židům ukořistili (1. Král. V. 1—7., 1. Makk. X. 83.). Král Usiaš rozbořil hradby města (2. Paral. XXVI. 6.) a vojevůdce assyrský Tharthan dobyl města l. 725. př. Kr. Do Azotu odnesl Duch Páně jahna Filipa, když byl pokřtil komorníka aethiopské královny Kandaky (Skut. ap. VIII. 39.).

Asqelon (Askalon),

asi 15—20 *km* jihozápadně Asdodu a 24 *km* severně Gazy na břehu moře Středozemského, bylo knížecí město filištinské (Jos. XIII.). Samson porazil tu Filištiny (Soud. XIV. 19.).

Rodiště Herodesa Vel., který město to lázněmi a studnicemi, paláci, chrámem a divadlem obohatil a ozdobil.

Od IV—VII. století bylo tam sídlo biskupské. Za Juliana odpadlíka bylo zde křesťanům velmi mnoho trpěti. Nyní sluje Askulan a jest to vesnice Araby a křesťany obývaná. Má mnoho zřícenin. Roste zde jako již za starodávna od Římanů chválená cibule, která až podnes zamilovaným je pokrmem tamějších obyvatelů.

Gaza (Assa)

bylo pohraniční město kananejské na jihu, kde Avimové bydlili (5. Mojž. II. 23.), bylo přiděleno kmeni Juda (Jos. XV. 47.), ale přešlo zase v moc Filištinských. Samson odnesl bránu města na návrší (Soud. XVI. 1—3.). Zrazen byv manželkou svou a oslepen, zbořil chrám Dagonův a pohřbil v ssutinách jeho knížata filištinská i sebe (Soud. XVI. 21—30.).

Panství Šalomounovo dosahovalo až po Gazu (3. Král. IV.—24.). Gáza přijala záhy světlo křesťanství a byla sídlem biskupským. Nyní Ghazzeħ či Guzzeħ, 20—24 *km* jihozáp. Askalonu s 15.000 obyvatelů, 1500 křesťanů. Okolí jest velmi úrodné, a květena zdejší je málo rozdílná od květeny egyptské. Datlovník, granátová jablka, pomeranče, olivy a j. u velkém množství se tu naskýtají.

Rafia,

přímořské město idumejské mezi Gazou a Rhinokolurou (el Ariš), jehož Alexander Jannaeus dobyl a jež Gabinius obnovil. Titus táhl od Rhinokolury přes Rafii do Gazy; náleželo do Palestiny první a sluje nyní Rafiah.

Rhinokolura,

staré pobřežní město egyptské u Středozemského moře, na pravém břehu při ústí potoka Egyptského. Za krále Alexandra Jannaea, náleželo město židům. V dobách výprav křižáckých slulo Laris a stalo se památným, že tu druhý křesťanský král jerusalemský Balduin I. l. 1118. poraněn jsa zemřel a do Jerusalema dovezen a tam pochován byl.

Nyní sluje el Ariš a je důležitou zastávkou karavanám, protože je tam hojnost palem a dobré studnice.

§ 67.

P o k r a č o v á n í.

Obrátíce se ode břehu mořského k severovýchodu, poznáme v jihozápadním Judsku tato města:

Gerar (Gerara),

filištinské město královské na jižní hranici Palestiny (1. Mojž. X 19., XX. 2., XXVI. 1.), hlavní město filištinského krále Abimelecha, u něhož v době neúrody v Hebronu zdržovali se Abraham a Isak (1. Mojž. X. 19., XX. 11. 1. ., XXVI. 1. 8.), bylo asi 45 *km* jihozápadně nynějšího Džibrinu (Eleutheropole). Nyní tam zříceniny Džerar.

Eglon,

kananejské město královské, přičeno kmeni Juda (Jos. XV. 39., X. 3.), asi 28 *km* severovýchodně Gazy, sluje nyní Adžlan.

Gath (Goth),

král. město filištinské, rodiště a bydliště obra Goliáše, asi 9 *km* severozápadně od Bethoqabra (Jos. XII. 3., 1. Král. VI. 17., XVII. 4.). Obyvatelé jeho vrátili z bázně před Hospodinem ukořistěnou archu úmluvy a poslali do Aqqaronu (1. Král. V. 9.). David prchaje před Saulem, uchýlil se ku králi Gathskému Achisovi a dobyl později města toho, jež Roboam opevnil (1. Král. XXI. 10., XXVII. 2., 1. Paral. XVIII. 1., 2. Paral. XI. 18., Žalm LV.).

Gathrimmon (Gethremmon),

kněžské město pokolení Dan, asi 20 *km* od Lyddy směrem k Betho-qabra, snad nynější Deir Dubban; v okolí je mnoho velikých i malých rozmanitě spojených jeskyň a slují, v nichž vytesány kříže, což ukazuje, že tam kdysi křesťané bydlívali.

Egrôn (Aqqaron),

nejsevernější z královského pětíměstí filištínského (Jos. XIII. 3.), neda-leko Jabne, náleželo k Juda, později k Dan, ale zůstalo stále v moci Filištinů. Odtud vrácena archa úmluvy, již Filištinští byli ukořistili (1. Král. V. 10. .). Obyvatelé ctili Baala Sebuba (boha much), a proto proti nim předpovídáno (4. Král. I. 2. 3., Jerem. XXV. 20., Am. I. 8, Sof. II. 4., Zach. 5. 7.), nyní Akir na jihu Lyddy, asi 8 *km* jihozápadně nynějšího Ramleh.

Arimathaea,

dle sv. Marka (XV. 43.) domov Josefa, znamenitého člena synedria, tajného učeníka Páně. (Viz Ramathaim, poslední město v § 65.) Někteří tvrdí, že je tožné s Ramla v rovině Saronské, 32 *km* od Jerusalema na cestě do Jafy, jež nyní slove Ramleh — dle jiných tožné s Ramathaim Ćofim nynějším Nebo Samuil.

Gimzo (Gamzo),

místo v Palestině, které nyní slove Džimzu, bylo na cestě z Lyddy do Jerusalema (2. Paral. XXVIII. 18.); za krále Achaza bylo s jinými městy od Filištinů dobyt.

Modein (Modin a Modeim),

místo v území Dan nedaleko Lyddy. Tam bydlil kněz Mattathias, syn Janův z rodu Hasmonaeův, se svými pěti syny Janem, Šimonem, Judou, Eleazarem a Jonathanem (1. Makk. II. 1.). V době pronásledování Antiochem uteklo se sem mnoho židů, ale za nimi přišli také послanci královi, kteří je měli nutiti, aby po způsobě pohanském obětovali (1. Makk. II. 15.). Mattathias zabil obětujícího žida a poslance králova (1. Makk. II. 24. 25.). Mattathias byl zde pohřben, jakož i jeho synové Juda a Jonathan (1. Makk. II. 40., IX. 19., XIII. 25.). Šimon dal na hrobě otce svého a bratrů svých postavit skvostný náhrobek, který ještě ve IV století ukazován byl.

Samařsko.

§ 68.

Území a obyvatelstvo Samařska.

Samařskem rozumí se střední část Palestiny Předjordánské, která na severu hraničí s Galileí, východně s Jordánem, na jihu s Judskem a na západě s mořem Středozemským; rozkládala se tedy na severu od místa Ginnäa (Džennin) a rovinou Jizrehel až k Annath Borkeos, pohraničnímu městu na jihu k Judsku v toparchii Akrobatane (1. Makk. V. 66., X. 38., XI. 28., 2. Makk. XI. 1.) obsahující bývalé území Efraim, západní Manasse a část Issachar.

Území to je hornaté, ale bohaté na prameny a lučinami a úrodné na ovoce a víno a bylo velmi lidnaté. Samařsko nynější poskytuje líbeznějšího obrazu než Judsko, protože jeho hory jsou po většině zalesněny a údolí jeho dobře zavodněna a vzdělávána. Král Salmanasar assyrský dobyl Samaří a odvedl l. 722. př. Kr. obyvatele Samařska do zajetí assyrského (4. Král. XII. 6. 23, XVIII. 11.) a poslal assyrské kolonisty do Samařska; přibylí Kuthaeové, (protože byli z Kuthy), (4. Král. XVII. 27.) smísili se s pozůstalými tu zbytky Efraima, Manasses a Issachara a vznikl lid nový, převahou pohanský; uznávající toliko patero knih Mojžíšových, nazývali se sami šomrim, t. j. strážcové téhož zákona, z čehož Řekové utvořili název Samaritáni. Chtěli stavěti na chrámu jerusalemském za Zorobabele, ale nebylo jim dovoleno, odtud a protože zákon svůj s pohanstvím míchali, vznikla hluboká zášť a kruté nepřátelství mezi Samaritány a židy.

Do Samařska přišel také Spasitel náš Ježíš Kristus (Luk. XVII. 11., Jan IV. 4.) a po jeho rozkazu bylo tam evangelium hlášáno a brzo založena tu obec křesťanská (Skut. ap. I. 8., VIII. 1. . . , IX. 31., XV. 3.). Samaria znamená v písmě sv. často celou říši Israelskou (3. Král. XIII. 32., 4. Král. XVII. 27., XXIII. 19.) tak i v Z. N. na místech uvedených.

§ 69.

Samařsko jižní.

Thimnath Serach (Thamnathsare),

také Thimnoth Cheres, město v pohoří Efraim, bydlíště Josuovo (Jos. XIV. 50.), bylo severně hory Gaas. Tam byl také pochován Josue (Jos. XXIV. 30.), jehož hrob ještě za Eusebia tam ukazovali. Nyní Tibuch v pohoří Efraim, 6 km severozápadně Gofny (Džifny).

Lebōna,

město nedaleko Silo směrem severozápadním (Soud. XXI. 19.), nyní Lubban naproti Seilunu.

Silo,

město v území Efraim, severně od Bethel na cestě z Bethel do Sichemu (Soud. XXI. 19.), 32 *km* severně Jerusalema, skoro uprostřed země; sluje nyní Seilun. Město toto bylo za Josua střediskem národa Israelského, sídlem archy úmluvy (Jos. XVIII. 1., Soud. XVIII. 31. XXI. 19.). Samuel zde byl vychován (1. Král. II. 14. ., III. 21.). Zde Heli a synové jeho (1. Král. IV. . Žalm LXXVII. 60. .). Odtud byl prorok Ahiáš, který Šalamounovi rozdělení říše předpovídal (3. Král. XI. 29., XII. 15., XIV. 2. .).

Āarthan (Sarthan, Sarthana),

také Āaredatha, Āareda (Sareda), místo, od něhož Jordán se zastavil, aby Israelité pod Josuem přejíti mohli (Jos. III. 16.); bylo jihovýchodně od Bethsean (Skythopole). Mezi Sukkothem a Āarthanem byly lity nádoby chrámové za Šalamouna (3. Král. VII. 46. IV. 12., 2. Paral. IV. 17.). Bezpochyby tožné s Āereda, rodištěm krále Jeroboama (3. Král. VI. 26., 2. Paral. IV. 17.).

Sichem v heb. Šechem (Nablus, Nabulus),

srdce Svaté země, bylo v úrodném údolí v pohoří Efraim mezi vrchy Garizim a Ebal, přes 18 *km* severně od Siloa, skoro 50 *km* severně Jerusalema; náleželo k nejstarším městům země. Nyní sluje Nablus nebo Nabulus; za času Abrahama Kanaanity obydleno a na blízku usadil se Abraham (1. Mojž. XII. 6.). U Sichemu dleli synové Jakubovi; když k nim byl poslán Josef (1. Mojž. XXXVII. 12. .). Josua před smrtí napomínal zde lid k věrnému plnění zákona (Jos. XXIV. 20. .). Jeroboam učinil město městem sídelním (3. Král. XII. 27.). Křesťanství se zde brzo ujalo a bylo tu sídlo biskupské; proslulý filosof Justin, který l. 167. v Římě byl umučen, byl Sichemita.

Nablus má 8000 obyvatel, mezi nimiž 500 vyznání řeckého, 500 Samaritánů, 200 židů, ostatní jsou mohamedáni. Krajina jest i úrodná a pěkná a nemá nouzi o vodu. Asi 3 *km* jižně byl hrob Josefa Egypt. i hroby bratrů jeho. Mohamedáné tu postavili na hrob kupoly z úcty k Josefovi; asi 1 *km* od hrobu toho jižně jest studnice Jakubova, u níž Kristus mluvil se ženou Samaritánkou.

70.

Samařsko severní.

Samaří (Samaria, hebr. Šomron),

město v území Efraim na hoře téhož jména, asi 10 *km* severozápadně Sichemu, vystavěno israelským králem Amri asi l. 929. př. Kr. a učiněno městem sídelním (3. Král XVI. 23. .), závodilo s Jerusalemem a bylo korunou země (3. Král. XX. 2. 43., XXI. 1., XXII. 10. 37., Isai. VII., 9. XXVIII. 1.). Bylo svědkem činův Eliášových a Eliseových, Benhadadem II., králem syrským, obléháno a později padlo po tříletém obležení v moc Salmanasara, krále assyrského, l. 721. př. Kr. (3. Král. XVIII. 1. ., XX. 1. ., 4. Král. VI. 24. ., VII. 1. ., XVII. 3. . .). Samaří přijalo záhy křesťanství (Skut. ap. VIII. 5—9., 14—17.), ve IV. a V. století jmenují se biskupové samařští (Sebastê). Nyní nepatrná Araby obydlená vesnice Sebastijeh. Krajina jest úrodná a chová mnoho zřícenin.

Thirza (Thersa),

staré kananejské město královské asi 6 *km* vých. Samaří (Jos. XII. 24) bylo sídlem králův israelských až po krále Amri, slavné svou krásou (Pís. Šal. VI. 4.). Když se král Zamri, obležen jsa, s palácem královským spálil, Amri přeložil sídlo do Samaří (3. Král. XIV 17 XV. 21. 33., XVI. 6. .).

Bethulia,

pevné město nedaleko velké roviny Esdrelon, na hoře. na jejímž úpatí bylo údolí a prameny (Jud. VII. 3., XI. 7., VI. 11. 13., XV 3.). Bylo na severním svahu pohoří Gilboa tam, kde jest nyní Beith Ilfa, nad nímž nynější Judeide leží, jménem svým na Judithu upomínajíc.

Bethulia byla vojevůdcem assyrským Holofermem asi l. 670. př. Kr. obléhána, ale hrdinnou Judithou zachována (Jud. XVI. 5).

Ofra (Efra),

bylo město v území Manasse, kdež na humně (mlatě) zjevil se anděl Gideonovi, volaje ho v čelo Israelských naproti Madianským (Soud. VI. 15.). Tu také Gideon pochován (Soud. VIII. 32.). Abimelech, syn jeho, pobil zde bratry své (Soud. IX. 5.). Určitě polohu toho města udati nelze, toliko jisto je, že bylo v okolí Sichemu, někde v západním Manasse.

Thebes (Thebes),

asi 20 *km* severovýchodně Sichemu, nyní Tubas na cestě k Beisanu. Tu byl Abimelech, syn Gideonův, zabit kamenem, ježž naň vrhla žena věže (Soud. IX. 50.).

Dothan a Dothain,

město asi 16—20 *km* severně Samaří směrem k rovině Jizrehel, kudy vede obchodní cesta do Egypta (1. Mojž. XXXVII. 17.). Tu byl Josef od bratrů prodán. Ještě v XV. století ukazována cisterna, do níž Josef byl vržen. U města toho ranil Eliseus Syřany slepotou (4. Král. VI. 13.), nyní Tell Dothan 16 *km* severně Sebastijeh.

Aenon (Aennon, Ainon),

místo u Jordánu nedaleko Salimu, kde sv. Jan křtil (Jan. III. 23.), asi 12 *km* jižně Skythopole.

Caesarea Palestinská, (Stratonova),

také Caesarea Přímořská, na břehu moře Středozemského severně Jafy, bylo z největších měst palestinských, s dobrým přístavem (Skut. ap. IX. 30., XVIII. 22.), sídlo římských prokurátorů (Skut. ap. XXIII. 23., XXIV. 27., XXV. 1. .); město slulo dříve věže Stratonova. Herodes V. dal je vystavěti, ozdobiti a opevniti a nazval je na počest císaře Augusta Caesareou.

Jahen Filip pokřtiv komorníka aethiopské královny přišel do domova svého Caesarei a sv. Pavel odtud odebral se do Tarsu (Skut. ap. VIII. 37., IX. 30.). Zde byl setník Kornelius, první pohan, od sv. apoštola Petra pokřtěn. Zde Herodes Agrippa svůj život skončil (Skut. ap. X. 1...., XI. 11., XII. 19. .). Sv. Pavel několikrát sem přibyl. byl posléze za Felixe a Festa po 2 léta zde držán (Skut. ap. XXIII. 23—33., XXIV—XXVI.) a potom do Říma poslán. Po rozkotání Jerusalema byla Caesarea hlavním městem Palestiny po 4 století, bylo zde sídlo metropolity. L. 1265. po Kr. bylo město sultánem Bibarem zcela rozbořeno, nyní sluje Kaisarjeh a jest tam mnoho zřícenin.

Galilejsko.

§ 71.

Hranice a povaha.

V nejstarších dobách byla Galilea severní část v území Neftali na severním pomezí Palestiny (Jos. XX. 7., XXI. 32.) a byla Galilea pohanů zvaná (Jos. VIII. 23.). Za Pána Ježíše Krista byla Galilea celá

severní Palestina Předjordánská, zajímala bývalá území Azer Neftali, Çabulon a část Issachar a hraničila na severu s Libanonem a Syrií, na východě s Jordánem, jezery Meromským a Genesarethským, na jihu se Samařskem a na západě s mořem Středozemským, tak že se rozkládala od Karmelu a Skythopole až do krajin Tyru a dělila se na severní a jižní Galilei neboli hořejší a dolejší. Galilea hořejší sahala od Bersaby až k místu Baka na hranicích syrských a od Thella, vesnice u Jordánu, až k Meroth. Galilea dolejší pak od Tiberias ku Chabulonu a od Xaloth na Thaboru k Bersabě. V Galilei hořejší byli pohané i v dobách Ježíše Krista (Mat. IV. 15.), v dolejší Galilei bydleli toliko židé, kteří s pohany sousedíce od jižních byli málo váženi. Výslovnost obyvatelů galilejských byla tvrdá a proto i dle řeči poznati bylo, kdo z Galilee pochází (Jan I. 46., Mat. XXVI. 73., Mar. XIV. 70.). Krajina ta celá byla krásná, velmi úrodná, bohatá a hodně zalidněná, obyvatelé její byli udatní a pracovití. I nyní vyniká Galilea krásou přírodní nad Samařsko i Judsko. protože lesnaté hory a výšiny více vynikají a jsouce vodami Hermonu svažovány stále se zelenají. V půvabném Galilejsku Spasitel náš nejčastěji a nejraději prodléval, zvláště v rozkošném okolí jezera Genesarethského; v Galilei strávil mladistvý věk svůj, zde počal velkolepé dílo vykoupení člověčenstva. Učeníci jeho Petr, Ondřej, Jakub, Jan, Filip, Bartoloměj, Šimon a j. byli galilejští (Mat. IV. 18. 21., X. 4., Jan I. 44., XXI. 2., Skut. ap. I. 11.). A kdo nezná již od útlého mládí svého drahých jmen Nazareth, Kana, Kafarnaum, Naim, Thabor a j. v. .

§ 72.

Galilea jižní.

Megiddo a Megiddon (Mageddo a Mageddon),

od něhož rovina má jméno, bývalé kananejské město, jehož král Josuem poražen byl (Jos. XII. 21.), bylo přiděleno kmeni Manasse (Jos. XVII. 11.). Za krále Šalomouna bylo Megiddo nejdůležitějším městem říše v příčinách strategických a proto je dal Šalomoun zvlášť opevniti (3. Král. IX. 15.) a ustanovil tam zvláštního správce (3. Král. IV. 12.). Tu zvítězil Deborah a Barak nad Sisarou, vojevůdcem krále Jabinu z Haçoru (Soud. V. 19.). Ochoziáš, král judský, který navštívil nemocného krále israelského Jorama v Jizreheli, pronásledován jsa od Jehu, který po trůnu bažil, byl poraněn, utekl do Megiddo a zde zemřel (4. Král. XXIII. 29.). Nyní jest na místě tom dle některých vesnice Sedžun ve IV. století Segio zvaná, ač to zcela bezpečné není; neboť jiní tvrdí, že to nynější Medžeiděl severně kisonu na návrší na pomezí roviny Jizrehel na cestě z Jizrehel do Ptolemaidy (Akka).

Jizreel (Jezrael), u Řekův *Esdraela*, později *Stradela*, nyní *Zerin*, s 30 až 40 domy na skalnatém svahu, od jehož paty vine se údolí mezi malým Hermonem a pohořím Gilboa směrem k Bethseanu (Skythopolis). Jizrehel bylo znamenité město, asi 20 km západně od Skythopole. patřilo napřed kmeni Manasse, potom Issachar (Jos. XVII. 16., XIX. 18.), a dle něho pojmenována rovina severozápadně ležící. Král Achab měl zde letní sídlo své. Zde měl Naboth vinici, kterou, jakožto dědictví, nemohl prodati Achabovi a proto z návodu Jezabely ukamenován byl (3. Král. XVIII. 45., XXI. 1.). Jehu dal tu povraždit celou rodinu Achabovu (4. Král. VIII. 29., IX. 15. X. 1.).

Bethsean (Bethsan),

nyní Beisan, 16 km jižně jezera Genesarethského, bylo město v lesnatém pohoří v území Issachar a náleželo kmeni Manasse (Jos. XVII. 11.

1. Makk. V. 52.). Mrtvoly v boji padlých, Saula a tří synů jeho, byly od nepřátel na hradbách Bethseanu pověšeny (1. Král. XXXI. 11.). Za Šalomouna byl Bara správcem v Bethseanu (3. Král. IV. 12.). Později usadili se tu Skythové, a město dostalo jméno Skythopolis. Ve IV. a V. století bylo v městě již mnoho křesťanů, bylo zde sídlo biskupské, později obdrželo město arcibiskupa a byl tu slavný klášter. V dobách výprav křížových bylo odtud sídlo biskupské přeneseno do Nazaretha.

Sunem, Sunam i Sulam,

město v území Issachar (Jos. XIX. 18., 1. Král. XXVIII. 4.), nyní Solam, na jihozápadním úpatí Malého Hermonu, asi 9 km jižně hory Thabor, 7 km severně Zerinu (Jizreel). Prorok Eliseus u vdovy v Sunem vzkřísil syna jejího (4. Král. IV. 8. 12. 34.).

Nain (Naim),

město v rovině Jizreel, 6 km jihozápadně hory Thabor, na severozápadním úpatí Malého Hermonu, kde Ježíš Kristus vzkřísil mládence, syna vdoviny (Luk. VII. 11.).

Dabrath (Dabereth, řecky Dabiroth),

město levitské (levitům přikázané), na pomezí Sebulon a Issachar (Jos. XIX. 12., XXI. 28.), nyní Daburieh na severozápadním úpatí hory Thabor. Domnívají se, že Pán Ježíš po svém proměnění na hoře Thabor s učeníky svými sešel se v Dabrathu, kde mladého muže od ducha němého osvobodil (Mar. IX. 13.).

Nazareth (Nacareth),

město květin, bylo na pahorku v území Sebulon na pomezí Issachar, asi 12 km severozápadně hory Thabor; tam bydlila blahoslavená Panna

Maria, tam bylo jí zvěstováno, že vyvolena za Matku Boží, tam Slovo tělem učiněno jest, tam strávil Spasitel mládí své (Luk. I. 28. 35., Mat. II. 23., Jan I. 46.). Tam vykládal ve škole proroka Isaiáše o sobě a měl za to býti se skály svržen (Luk. IV. 17.) a proto, že Nazarethští jím pohrdli, nečinil tam mnoho zázraků (Mat. XIII. 58.).

Po dokonaném díle vykoupení člověčenstva ujala se víra Ježíše Krista v Nazarethě, a poutníci do Jerusalema přicházející, rádi zacházeli do Nazaretha, kde Ježíš Kristus v skrytosti tolik let věku svého ztrávil. Císařovna Helena dala postavití nádherný kostel na místě, kde stával dům Panny Marie — Kostel ten byl potom Saraceny zbořen a teprve v XVII. století obdrželi otcové řádu sv. Františka dovolení, kostel zase vystavěti. Kostel i klášter dostavěny byly l. 1730. a pozvolnu stavěly se domy, až zase vzniklo město, které nyní sluje Naçirah a má as 6000 obyvatelů, 900 latiníků, 750 řeckých katolíků, 250 maronitů, 2000 nesjednocených Řeků, 35 protestantů a 2000 mohamedánů. Město leží v utěšené, půvabné a velmi úrodné kotlině, se tří stran vrchy chráněné.

Qitrôn (Ketron, později Sepforis),

město v území Sebulon (Soud. I. 30.), dostalo jméno Çippori (Sepforis), bylo Herodem Antipou opevněno a Herodem Agrippou II. nad Tiberias povýšeno a později Diocaesarea zváno; bylo prý bydlíštěm Joachima a Anny, rodičů blahosl. Panny Marie. Po rozkotání Jerusalema sídlilo zde několik let synedrium, než položeno bylo sídlo jeho do Tiberias. Zde bylo také záhy sídlo biskupské. Nyní vesnice Sefurjeh, asi 6 km severozápadně Nazaretha a na jižní hranici krásné roviny el Battauf; spatřují se tu zříceniny kostela na počest Joachima a Anny zasvěceného; otcové řádu sv. Františka přicházejí sem každoročně sloužit mše sv.

Chamath (Emath),

asi tožné s Hammoth Dor, město v území Neftali (Jos. XIX. 35., XXI. 32.), leželo asi tam, kde později Ammaus, asi 2 km jižně Tiberias, kde jsou slavné lázně horské.

§ 73.

Galilea střední.

Tiberias,

město na západním břehu jezera Genesarethského (Jan VI. 1.), jež podle města také Tiberiadské slove (Jan XXI. 1.). Z Tiberias přišly lodi k místu, kde Pán Ježíš zázračně chleby rozmnožil (Jan VI. 23.).

Město na úzké rovině, při samém moři, Herodes Antipas založil asi ve 14. roce panování Tiberia, bylo tedy město to za Ježíše Krista ve svém vzniku a nazváno na počest císaři Tiberias. Až do nastoupení Heroda Agrippy II. bylo Tiberias hlavním městem Galilee, po většině pohany obydleno. Evangelia nikde nepraví, že by byl Pán Ježíš v městě tom pobyl.

Po rozkotání říše židovské bylo město to sídlem synedria, byla zde po staletí slavná vysoká škola židovská a 13 synagog, a patřilo ku čtyřem svatým městům (Hebron, Jerusalem, Safet a Tiberias). Za Konstantina byl zde valný počet křesťanů a císařovna Helena dala zde vystavěti kostel sv. Petra. Od V.—VIII. století uvádí se mnoho biskupů z Tiberiady. Nyní sluje město, ze zřícenin staré Tiberiady vystavěné, Tabarijeh a má asi 4000 obyvatelů, po většině židů a jen málo křesťanů. — L. 1837. utrpělo město hrozně zemětřesením, tak že téměř celé zasypano bylo.

Heřa (Sykaminum),

přímořské město mezi Caesareou a Ptolemaidou, tožné s nynějším Haifa (Kaifa). na severním úpatí Karmelském u zátoky Akko, do níž Kison (el Mukatta) teče. Haifa má asi 5000—6000 obyvatelů, po většině mohamedánů, mezi nimi asi 1600 řeckých sjednocených křesťanů, 1100 nesjednocených, 130 katolíků římských a ne mnoho (350 ?) protestantů a několik židovských rodin. Karmelitané mají zde farní kostel a chlapeckou školu, řeholnice „Panny z Nazaretha“ mají tu klášter, dívčí školu a sirotčinec. Nedaleko odtud na hoře jest „klášter karmelský“

Dalmanutha a Magdala.

Po zázračném nasycení 4000 sedmi chleby v Zájordání, přibyl Ježíš Kristus, dle sv. Marka (VIII. 10.), do krajiny Dalmanutha, dle sv. Matouše (XV. 39.), do krajiny Magedan (Magdala); bylať tedy dvě místa v krajině té nedaleko jedno od druhého. Nynější Medždel, asi 6 *km* severně od Tiberias, označuje místo někdejší Magdaly, rodiště svaté Maří Magdalenské. Nedaleko odtud jest pěkná rovina el Ghuveir (malý Ghor), zvaná druhdy krajina Genezar.

Bethçaida (Bethsaida),

město (Jan I. 45.) nebo ves (Mar. VIII. 2., 3.) na západním břehu moře Genesarethského, rodiště sv. apoštolů Petra, Ondřeje a Filipa (Jan I. 44., XII. 21.). V Bethçaidě se Spasitel náš často zdržoval, ale při odchodu z Galilee provolal nad městem tím „běda“ (Mat. XI. 21. Luk. X. 13.), jakož i nad městem Korazain, vzdáleným od Kafarnaum 3 *km*.

Kafarnaum (Capernaum), Kefer Nahum,

t. j. ves Nahumova, bylo město v Galilei, na severozápadním břehu moře Genesarethského, na pomezí Sebulon a Neftali, proto také přímořské zvané (Luk. IV. 31., Mat IV 13., Jan VI. 1. 17.). Spasitel náš tam často a po delší dobu pobýval a nejvíce zázraků vykonal, a proto se nazývá „jeho městem“ (Mat. IX. 1.). Ježíš Kristus zdržuje se v Kafarnaum (Mat. IV. 13.), vyučuje tam v synagoze (Luk. IV. 31.). Zde uzdravil služebníka setníkova (Mat. VIII. 5—13., Luk. VII. 1—10.). Uzdravil zde švekrů Petrovu a mnoho jiných nemocných (Mat. VIII. 5—13. .). Zde uzdravil šlakem poraženého a ukázal svou moc a právo, hříchy odpouštět (Mar. II. 1—10.). Zde osvobodil posedlého od ducha zlého (Luk. IV. 35—38.). Zde uzdravil ženu 12 let nemocnou a vzkřísil dceru Jairovu (Luk. VIII. 40.). Zde zaslíbil nejsvětější svátost oltářní (Jan VI. 24. .). Zde povolal sv. Matouše k úřadu apoštolskému (Mat. IX. 9., Mar. II. 14. Luk. V. 27.). Že však mnozí milosti boží zneuznávali, Ježíš Kristus provolal „běda“ nad městem tím (Luk. X. 15., Mat. XI. 23.). Kafarnaum brzo zaniklo, na místě jeho jest nyní Khan Minieh.

Akko (Akcho, Ptolemais),

nyní Akka, pobřežní město v území Azer, severně Karmelu (Soud. I. 31.). Později dle Ptolemaea Lathura, jenž město to Alexandru Jannaeovi makabejskému odňal, Ptolemais nazváno (1. Makk. V. 15, X. 1. 39., XI. 22., 54., Skut. ap. XXI. 7.). V městě tom byli brzo křesťané, které sv. Pavel na cestě do Jerusalema navštívil. Na konci II. století bylo tam biskupství, ale l. 638. padlo město v moc kalifa Omara. V dobách výprav křížových bylo město to důležitě. Nynější Akka, sídlo pašete, má asi 18.000 obyvatelů, z nichž 9000 mohamedánů, 1700 nesjednocených Řeků, 400 maronitů, 115 Řeků sjednocených a 160 římských katolíků. Jest zde sídlo řecko-katolického biskupa. Klášter františkánský má jen málo mnichů. V nejnovějších dobách založili tam katolíci dvě školy. — Pro 40 rodin židovských je zde starobylá již synagoga.

§ 74.

Galilejsko severní.

Safet (Sefet)

bylo město severozápadně od severního břehu jezera Genesarethského na jižním konci pásma horského od Hermonu v území Neftali. Bylo to rodiště Tobiašovo (Tob. I. 1.) a patřilo ke čtyřem svatým městům

židovským. Nyní sluje Sefed a bylo l. 1837. zemětřesením valně poškozeno.

Gišala (Giskala),

nyní Džis, asi 6 *km* severozápadně Sefedu, město důležité ve válce židovské s Římany za Vespasiana. (Jan Gišala zbouřil lid proti Římanům a držel se v městě tom.)

Dan,

dříve Lais nebo Lesem zvané, bylo město při západním prameni Jordánu, 4 *km* západně Bantias, na cestě k Týru, nyní Tell el Kadi (Jos. XIX. 42. , Soud. XVIII. 7. 27—29.) a bylo Danity obydleno. Abraham pronásledoval krále nepřátelské přes Dan až do Hoby, kde jim kořist odňal (1. Mojž. XIV. 14.). Dan bylo severní pohraniční město Palestiny (Soud. XX. 1, 1. Král. III. 20., XXX. 30.) a za Jeroboama sídlo modloslužby (3. Král. XII. 28., 4. Král. X. 29.).

Abel - Beth - Macha,

horské město v severní Palestině (2. Král. XX. 14. , 3. Král. XV. 20., 4. Král. XV. 19.), jmenovalo se také pouze Abel nebo Abela, nyní Abil, křesťanská to vesnice, proslulá svou výbornou pšenicí.

Perea (Zájordání).

§ 75.

Části Zájordání.

Perea neboli země východně Jordánu v knize Mojžíšově (4. Mojž. XXXII. 19.), Josua (IX. 10.), Soudců (X. 8.) a v evangeliích sv. Matouše (IV. 25.) a sv. Marka (III. 8.) nazývá se Zájordání (trans Jordanem).

Perea, v nejširším slova smyslu, zajímala všechny země od paty Velkého Hermonu až po řeku Arnon; v užším slova smyslu však jen krajiny jižní od řeky Hieromax až po řeku Arnon.

Území lesy dubovými a pastvinami bohaté, Basan, nad nímž král Og panoval, než připadlo kmeni Manasse (východní), zajímalo krajiny, které severně hraničily s Hermonem, východně se Selchou, jižně s řekou Jabokem a západně s pohořím Gilead a bylo částí tetrarchie Heroda Agrippy.

Basan, který v nejstarších dobách (5. Mojž. III. 8. 3. Král. IV. 13.) zabíral krajiny Gesen, Maacha, Argob, Selcha a Golan, skládal se v dobách Ježíše Krista z krajín těchto:

1. *Trachonitis*,

nejsevernější krajina jižně Damašku, severovýchodně Bataneje, náležela k tetrarchii Heroda Filipa (Luk. III. 1.), nejmladšího syna Heroda Vel., jmenovala se dříve Hus a zabírala nynější drsnou krajinu útvaru čedičového Ledža. Obyvatelé staří byli výteční lukostřelci a namnoze loupežníci, při čemž jim často sluje a jeskyně za skrýše sloužily.

2. *Iturea*,

dříve Jethur zvaná, náležela k tetrarchii Heroda Filipa (Luk. III. 1.), prostírala se na východním svahu Hermonu a zajímala dnešní Džedur dle jedněch, dle jiných východní svah pohoří Druzů (Hauran), kde až podnes Druzové, lid svobody milovný, žijí. — Obyvatelé byli potomci Jethura, syna Ismaelova, byli také dobří lukostřelci, živili se chovem dobytka, ale také loupeží. Pompejus podmanil krajinu a obyvatelů užíváno pak jako dobrých lukostřelců ve vojště římském.

3. *Gaulanitis*,

krajina, podle města levitského v území Manasse (5. Mojž. IV. 43., Jos. XX. 8., XXI. 27.) Golan nebo Gaulane pojmenovaná, která se rozkládala od východního břehu jezera Genesarethského až k pramenům jordánským, byla východní pohraniční krajina Palestiny a náležela rovněž k tetrarchii Heroda Filipa. Za času Mojžíše slula Argob v Basanu, a zajímala 60 pevných měst, nyní sluje Džaulan (Džolan). V novém zákoně nazývá se vůbec krajina (země) za mořem, totiž Genesarethským. (Mar. V. 1. .).

4. *Auranitis*,

krajina, hraničící severovýchodně s Trachonitis, severozápadně s Gaulanitis, východně a jižně s Bataneou a pouští, podmanil si ji Jan Hyrkan; později daroval ji Augustus Herodovi Vel. a po jeho smrti byla částí tetrarchie Heroda Filipa. Krajina ta, kterou Ezechiel (XL. VII. 16. 18.) Chaira jmenuje, jest nynější Hauran a byla druhdy hodně zalidněna. Nynější Hauran (Belad Hauran) s okolím svým jižně Damašku k pramenům řeky Hieromax (Šeriat Mandhur) a na horu k Džebel Hauranu, zajímá starou Auranitis, část Trachonitis a Iturie i severní část Batanee. Tuzemci mají za to, že Hauran skládá se ze tří částí, kteréž jsou en Nukrah, el Ledža a el Džebel, a obyvatelé pro svou pohostinnost vyhlášení jsou dílem Turci, dílem Druzové, dílem křesťané a dílem Arabové, mimo to přibývají sem každoročně na jaro a na léto kmenové beduinští (Aneğeh) z pouště arabské.

Hauranští Melchité (arabští katolíci) touží po missionářích a milují je upřímně tak, že se tu krásná otvírá budoucnost katolicismu.

5. *Batanea*,

krajina, která se celkem shoduje se starým Bassanem, v užším smyslu pak zabírá nynější pohoří Hauranské, jihovýchodně Auranitidy, náležela k tetrarchii Heroda Filipa, později k tetrarchii Heroda Agrippy II.

Jméno Batanea zachovalo se v tvaru Ard el Bethenje, kterýmž jménem zove se krajina za Džebel Hauranem.

6. *Dekapolis*,

území 10timěstí (Mat. IV. 25., Mar. V. 20., VII. 31.). Byl to spolek měst přímo pod vládou římskou jsoucích, který měl také zvláštní výsady. Plinius uvádí jména: Damašek, Filadelfia, Rafana, Gadara, Hippon, Dion, Pella, Gerasa, Qanatha a Skythopolis (toto v západní Palestině). Později přistoupila k spolku ještě jiná města, ale jméno desetiměstí se nezměnilo. V krajině té pobyl také Spasitel a vykonal tu některé zázraky.

§ 76.

Zvláště důležitá města v Perei jsou tato:

V Perei severní.

Abila

na Libanonu; od jména města toho obdržela jméno krajina Abilene, Abila, nyní Nebi Abil, bylo město asi 28 *km* severozápadně Damašku. Za času narození Ježíše Krista panoval tu Lysanias (Luk. III. 1.) a proto jmenovalo se město také Abila Lysaniova. Abila náležela později Herodovi Agrippovi II. i krajina Abilene.

Haçar Enon (Enan, Enon),

město na severní hranici Palestiny (4. Mojž. XXXIV. 9. 10.), nyní nejspíš Deir Kanon severně Damašku; dle jiných Kanejtra v Džeduru, na jihovýchodním úpatí Hermonu.

Caesarea Filipova,

u paty Hermonu, nedaleko východního pramene jordánského, slula dříve Paneas. Herodes V. vystavěl zde chrám na počest Augusta a Filip, syn Herodův, Paneas rozšířil a Caesareou nazval. Spasitel v krajině té prodléval a zde sv. Petr vyznal božství Ježíše Krista (Mat. XVI. 13—21., Mar. VIII. 27—30, Luk. IX. 18—21.). Nyní sluje Banias, ves mající

asi 150 domů se mnohými zříceninami a troskami, obydlena jest Araby, Řeky a Druzy.

Qenath (Chanath, Canatha),

město v území Gilead, východní Manasse (4. Mojž. XXXII. 42., 1. Paral. IV. 23., Soud. VIII. 11.), jinak také Nobah zvané, bylo v Trachonitis, nedaleko Bostry (Bosry). Patřilo k Dekapoli a mělo v V. století svého biskupa. Nyní sluje Kunavat, u Beduinů Kanava.

Bethsaida (Julias),

město v Zájordání, nedaleko vtoku Jordánu do jezera Genesarethského, náleželo ke Gaulanitis a bylo po dceři císařově zváno Julias. Zde nasytil Ježíš Kristus 5000 pěti chleby. Nyní jest na místě tom et Tell.

§ 77.

V Perei střední.

Astharoth Qarnaim (Astharot Karnaim),

město, u něhož Abraham porazil Kedorlahomora (Chodorlahomora), krále (1. Mojž. XIV. 5.). V době Mojžíšově sídlil tu král obrův Og; bylo přirčeno východnímu Manasse a od toho postoupeno levitům. V pozdější době slulo Qarnaim (1. Makk. V. 44.). Nyní je to nejspíše Tell Aš-tereh neboli Tell Estereh, 7 km severozápadně Maçaribu (al Miçrib).

Gadara

bylo město jihovýchodně jezera Genesarethského nedaleko řeky Hieromax a náleželo k desítiměstí; bylo ho Alexandrem Jannaeem dobyto, Pompejus je obnovil, Augustus daroval je Herodovi V., po jehož smrti náleželo město to k Syrii. V okolí města uzdravil Ježíš Kristus dva posedlé (Mat. VIII. 28.). Později bylo zde sídlo biskupské, počítáno k Palestině II. Nyní sluje Um Keis, známé pro svá horká (vařící) zřídla.

Pella,

město v Perei, náležející k desítiměstí; obyvatelé jeho nechtěli přijati zákon Mojžíšův a proto bylo město od židů zpustošeno. Před počtím obléhání Jerusalema Titem utekli se mnozí křesťané do Pelly.

V prvních dobách křesťanských byla Pella znamenité město, měla své peníze, bylo tam sídlo biskupské a počítáno k Palestině II. pod správou arcibiskupa v Skythopoli, nyní je tam Tabakat Fahil jihovýchodně Beisanu a severně Jabes, město to má hojnost vody.

Jabes,

město v Gilead, asi 10 *km* od Pelly směrem ku Gerase. V době soudců byli obyvatelé města od židů pohubení kromě 400 panen (Soud. XXI.), jež dány byly Benjamitům. Saul osvobodil Jabesské od Naaze Ammonitského (1. Král. XI. 1—11.). Ze vděčnosti pochovali obyvatelé Jabesští padlé reky, Saula a syny jeho, v lese Jabesském (1. Král. XXXI. 5—13.) — později bylo metropolí Gileadu. Bylo v okolí nynějšího Tibneh na hořejším vadi Jabis.

Sukkoth (Sokoth),

město jižně nedaleko ústí Jaboku do Jordánu. Arciotec Jakub přešel Jabok, přišel do Sukkothu (1. Mojž. XXXIII. 17.). Přiděleno bylo město kmeni Gad (Jos. XIII. 27.) Sukkoth a Sichem uvádějí se místo Předjordaní a Zájordaní (Žalm LIX. 8., CVII. 8.). Mezi Sukkothem a Čarthanem lity byly nádoby chrámové za Šalomouna (3. Král. VII. 46.).

Salcha (Selcha),

město v říši Basan za krále Oga (5. Mojž. III. 10., Jos. XII. 5.), přiděleno Manasse, nyní Salchat, na hranici Hauranu směrem k poušti.

Gerasa,

město na východním pomezí perejském, nedaleko řeky Jaboku (Čerka), náleželo k desítiměstí, bylo Alexandrem Jannaeem dobyto, nyní Džeraš, asi 34 *km* východně od Amateh. Okolí města toho dobře rozeznávají třeba od krajiny Gerasenů (Mat. VIII. 28., Marek V. 1., Luk. VIII. 26.), která v severní Perei byla u jezera Genesarethského.

Mahanaim,

město zájordánské, severně Jaboku a na pomezí území Gad a Manasse, později přiděleno levitům (1. Mojž. XXXII. 2., 2. Král. XVII. 24. 27., Jos. XIII. 26., XXI. 39.). Za Isbosetha, syna Saulova, sídlo královské vlády (2. Král. II. 8. 29.). Sem utekl se David před svým synem Absolonom (2. Král. XVII. 24. 27., 3. Král. II. 8.). V době křesťanské bylo tam sídlo biskupské. Nyní sluje Mahne.

Pniel neboli *Pnuel* (Fanuel),

město na severním břehu Jaboku, severovýchodně Sukkothu (Soud. V. 5.) v území Gad, kde Jakub s andělem bojoval (1. Mojž. XXXII. 30.). Bylo Gedeonem zbořeno a později králem Jeroboamem opevněno (Soud. VIII. 8. 9. 17., 3. Král. XII. 25.).

Ramoth Gilead (Ramoth Galaad),

také pouze Ramoth zvané, svobodné město v území Gad, asi 24 *km* severozápadně od Rabbath Ammon (Filadelfia), hlavního města Ammonitů, bylo přiděleno levitům (Jos. XIII. 26., XX. XXI. 38., 5. Mojž. IV. 43.). Za Šalomouna bylo tam sídlo správce (3. Král. IV. 13.). Tu byl Achab v boji proti Syrům smrtelně poraněn a Jehu na království pomazán prorokem Eliseem (4. Král. VIII. 28, IX. 1.). Nyní Džilad jižně Jaboku, dle jiných je to es Salt a dle Seppa nynější Džeraš.

Aröer,

město v území, kde Jefte zvítězil nad Ammonity (4. Mojž. XXXII. 34., Jos. XIII. 25, Soud. XI. 33.). Nyní Aireh, 12 *km* jihozápadně od es Salt.

§ 78.

Perea jižní.

Bethania (*Bethabara*),

místo za Jordánem, kde sv. Jan, syn Zachariášův, křtil (Jan I. 28. 29.), je to asi tožné místo s Bethberah, kde Gedeon, zvítěziv nad Madianity, Jordan přešel (Soud. VII. 24.).

Bethharam (Bethharan),

město 16 *km* východně Jericha za Jordánem, v bývalém území Gad (Jos. XIII. 27., 4. Mojž. XXXII. 36.). zvané od Syrů Bethramfta, bylo Herodem Antipou opevněno a Julias (Livas) nazváno. V době křesťanské sídlo biskupské, nyní er Rameh a Beit Haran.

Abel-Sittim (Abelsatim, Sittim)

za Jordánem naproti Jerichu v nynějším vadi Hesbon, kde Israelité tábořili a odkudž Josua tajně dva vyzvědače do Jericha vyslal, asi 9 *km* východně Jordánu (4. Mojž. XXXIII. 48., XXV. 1., Jos. II. 1., III. 1. . .).

Hesbon (Hesebon),

moabské město, asi 32 *km* od Jordánu vzdálené (4. Mojž. XXI. 25. . .). Mojžíšem dobyto a kmeni Ruben, později Gad a posléze levitům přiděleno (5. Mojž. II. 24., Jos. XIII. 17., XXI. 37. 39.), v době králův upadlo zase v moc Moabitů. Nyní Hesban s mnohými zříceninami.

Sibmah (Sabama),

město v území Ruben nedaleko Hesbonu (Jos. XIII. 19.), známé pěstováním vína (Jos. XVI. 8., Jer. XI. VIII. 32). Po rozkotání říše Israelské

zmocnili se města Moabitě, ale byli od mocných Assyřů vytlačeni, jak to proroci předpověděli (Jer. XI. VIII. 32.).

Nebo (Nabo),

město nedaleko hory Nebo, náleželo kmeni Ruben (4. Mojž. XXXII. 3. 38.), asi 11 km jižně Hesbonu, později Moabity dobyto, pročež k moabským městům počítáno (Isai. XV. 12., Jer. XLVIII. 1. 22.).

Macherus,

pohraniční pevnost v Perei na jižní straně nynější Nahr Čerka Main, vystavěná od Alexandra Jannaea na vysoké skoro nepřístupné skále. Herodem Vel. byla ještě opevněna. Tu vězněn byl neohrožený hlasatel pravdy sv. Jan Křtitel a tu také působením Herodiadiným stát (Mat. XIV. 3. . .). Nyní Mukaur (Mšaur).

Qirjathaim (Kariathaim),

jedno z nejstarších měst v Zájordání v území Ruben (4. Mojž. XXXII. 37., Jos. XIII. 19.), měli je v držení Emim (pokolení obrů), kteří byli poraženi od Kedorlaomera (1. Mojž. XIV. 5.). Nyní Kurejat (Kereiati).

Aroer,

město nad řekou Arnonem (4. Mojž. II. 36.) na severním pomezí Moabska (Jos. XI. VIII. 19.) přiděleno kmeni Ruben, později upadlo zase v moc Moabitů. Nyní Arair.

Micpa (Masfa),

město v Gilead, bydlil tam Jefe, jenž Ammonity přemohl a dceru svou obětoval (Soud. XI. 11. 34.).

Ostatní země biblické.

Vedle Palestiny jest nám všimnouti si též ostatních zemí biblických, chceme-li jinak rozuměti dějinám posvátným.

V první řadě budtež to země, jižně od Palestiny se rozkládající: Egypt, Aethiopie a Arabie, potom země na severu Palestiny.

§ 79.

Egypt.

Země zvaná od Řekův a Římanův Egypt, nazývá se v písmě sv. Miçraim, někdy též Maçor (2. Král. XIX. 24., Isai. XIX. 6) anebo země

Chamova (ereš Cham) (Žalm 106., 23.). Nynější Arabové zovou ji „Es Mesr“, Turci „El Kebit“ a Koptové „Es Chami“.

Obyčejné jméno země té Mišraim bývá v čísle dvojném, aby tak naznačeny byly oba díly její, Egypt horní a Egypt dolní. Králové egyptští nazývali sami sebe pány obou světů (horního a dolního Egypta).

Egyptané sami nazývají zemi svou Cham a Chami.

Biblický Mišraim rozkládá se mezi 20°—31° 30' severní šířky a 46°—52° 30' východní délky a hraničí na severu s mořem Středozemským, na východě s pouští Sur a Fāran, na jihu Aethiopií (nynější Nubií) a na západě s Libyí.

Egypt v užším slova smyslu byl úzký pruh země, svlažovaný Nilem od Nubie až k moři Středozemskému asi 790 *km*.

Celý Egypt rozkládá se v pásmě mírném a dobře Herodotem „darem Nilu“ je nazván.

Nil, jenž náleží k nejmohutnějším a největším řekám n. vele-tokům na povrchu zemském, nazývá se v písmě sv. prostě řeka (hajor) anebo kalná, černá řeka šichor (1. Mojž XII. 1., Jerem. II. 18., Isai. XXIII. 3.). Pramení se podle nejnovějších badatelů (cestovatelů) jižně od rovníka a protéká celou zemí Mišraim od jihu k severu (asi 6500 *km* délky). Délka celého Nilu měří 36.000 *km*. Po obou březích jeho rozkládají se neúrodná horská pásma, a to na západě horstvo Libycké a na východě horstvo Arabské. brzo k sobě se blížíce, brzo od sebe se vzdalujíce, a tvoří údolí vlastní Egypt od Syeny, nyní Asuanu, až k deltu Nilskému, asi 730 *km* dlouhé a průměrně asi 15 *km* široké. Nedaleko Kahiry u Kerka-soros rozvětňuje se řeka ve dvě ramena, z nichž východní vtéká u Damietty (Damiath) a západní u Rozetty (Rašid) v Středozemské moře.

Dříve tekla Nil sedmi rameny, z nichž nejvýchodnější (pelusi-nické), nejzápadnější (konopské) a prostřední (sebenytské), nejdůležitější byla. Vedle toho byla ještě dvě přirozená ústí a dvě vykopaná: tanitické a mendesické, bolbitické a bukolické. Veškerá ramena byla mnohými průplavy spojena. Již za pobytu Israelitů v Egyptě byly kopány vodovody a průplavy, zvláště v krajině mezi deltem a Suezem, z nichž největší byl ten, jenž od města Bubastis směrem k moři Rudému měl svlažovati Gošen a s ním hraničící krajinu pouště. Podobně i v ostatním Egyptě, kde Nil se proudí ještě nerozdělen. byly stavěny vodovody a průplavy ke svlažování půdy a podporování úrody.

Pravidelnými, mocnými a trvalými, stálými dešti, v krajinách mezi 1° a 16° severní šířky, počíná Nil v polovici měsíce června stoupati, vystupuje asi dne 20. měsíce srpna přes břehy a zaplavuje celé údolí (celý Egypt). V době rozvodnění Nilu prohání se dobou večerní obyvatelstvo na rozmanitých, stkvostně ozdobených lodích, lodičkách

a kocábkách po vodách Nilu, jevíc svrchovanou radost přemnohými zába-
vami. Pokud nevystoupila voda 5 *m* nad normální výšku, je všude
klid a veliké napětí pozornosti. Sotva však voda té výšky dostoupila,
počínají se obecné radovánky. Když pak se v Kahiře oznámí, že vystoupila
voda 5 *m* nad normální výšku, prolomí se velký průplav, a tak zavodní
se celá země, a náležitá kyne žeň toho roku. Dostoupí-li výška vody
6 až 6·5 *m*, lze očekávatí žeň přehojnou. Lid čeká na oznamování
hlasatelů, jak vysoko voda stojí. Při výšce 6 *m* nemá radost chudých
arabských rolníků, hospodářů (fellahů), žádných mezí. Hráze průplavu
velkého prolamuje se obvyčejně počátkem měsíce září, a na konci měsíce
toho dosahuje stoupající voda svého vrcholu a počíná potom klesati, a v mě-
síci říjnu je Nil opět v stavu pravidelném. Voda zanechává černé, tučné
bahno a kal jakožto nejlepší hnojivo. Sotva bahno proschlo, koná se
o překot setí obilí a sázení rozmanitých rostlin; a když se u nás zima
začíná, bují v Egyptě osení a rostlinstvo v nejlepší kráse.

Počátkem měsíce dubna nastává doba žní, ano ječmen žne se již
na konci měsíce února.

Užitek rozvodněného Nilu v tom záleží, že zanechává bahno a kal
jako nejlepší hnojivo, a že zásobují se vodovody, vodojemy a rybníky
vodou. Z nádržek těch potom váží a čerpá se zvláštními přístroji voda
a zavlažují se odlehlejší pole a zahrady, což velkého namáhání lidí
i zvířat vymáhá. K namáhavému vážení a čerpání vody rozmanitými
přístroji hledí Mojžíš, když praví: „Země, do které vcházíš ., není
jako země egyptská, kdežto, když se rozseje semeno, jako v zahradách
vody vedeny bývají svlažující.“ (5. Mojž. XI. 10.)

Tak děje se nyní, tak dalo se i ve věku starém, jen že tehdá
ještě měrou hojnější; neboť krajiny, nyní pusté, bývaly dřív úrodné.
Nejúrodnější krajina v Egyptě je Delta.

§ 80.

Povaha země a plodiny.

V příčině geologické sluší poznamenati, že severní část u břehu
Středoziemského moře náleží k třetihornímu útvaru. Na východní straně
jest pohoří Ataka eocenové povahy a vládne výškou svou 842 *m* prů-
plavu Suezskému. Pohoří Libycké a Arabské složeno jest z nummu-
litového vápence, který zvlášť jemného zrna jest u Staré Kahiry. Ne-
daleko nynějšího místa Turah a Massarah jsou proslulé lomy, z nichž
brány kostky (kvádry) ke stavbě pyramid a jiných starobylých staveb.

Od Esneh až k nynějšímu Asuanu je pásмо písčové, zvláště
u Džebel Silsili byly v dobách faraonů veliké a znamenité lomy písčové.

cové. U Asuanu je horstvo neptunického původu, žulou a syenitem prostoupeno. Žuly růžové užíváno při stavbách pyramid. k dělání soch a obelisků, k obloukům a sloupům architektonickým. Mezi Nilem a mořem Rudým dělaly ze sádrovce, zvláště z alabastru, ušlechtilého porfyru a jiných kamenův umělecké výrobky druhů rozmanitých, více k jihu dolováno na zlato a na smaragdy.

Květena nynější je chudší květeny z doby faraonů, ježto některé druhy rostlin zcela zanikly.

V době faraonů bujel tam bedlivě pěstovaný keř papírový. Z rostliny té připravoval se papír ku psaní; rostlina ta poskytovala laciné potravu, rostlinou tou se topilo, z uhlí připravovali inkoust. Z tlustých lodyh dělali lodi, z mladých a slabých pletli košíky. — Provazy z rostliny té pokládány za nejlepší a také v lékařství se jí užívalo. Obilí nynější bylo v Egyptě také v době faraonů. Mimo to rostou a rostly tam růže, jasmin ledenec (lotus) v rozmanitých barvách, myrta, kopretina zlatá (anthemum), bílé a voňavé fialy, kosatec (iris), pomeranče, citrony, datlové palmy, víno, fíky, mandloně, koryandr, ořešáky, granátová jablka, olivy, bavlník, stromy balsamové, tamaryšky, akacie, melony, okurky, boby, tykve, hrách, salát, chřest, len, konopí, třtina a rozmanité druhy zeleniny zdravé a chutné.

Také zvířena (fauna) byla za faraonů bohatší nežli nyní. Bývalo tu někdy množství krokodilův až úžasné, množství ptactva mezi rostlinami nilskými ohromné. Hrocha, nosorožce, a z našich domácích zvířat nepohřešoval Egypt žádného, ano počet ochočených zdomácnělých zvířat byl větší. Tak na př. zorav n. jeřáb a jiní. Šelem bývalo více. Ryb pak rozmanitých a chutných hemžilo se v Nilu veliké množství. Některá ze zvířat zdivočela, jiná, zvláště lev, zahrnána až v pásmo horké.

§ 81.

Obyvatelstvo.

Podle rodokmenů národů, ježž podává Mojžíš (1. Mojž. X. 6. 13. .) náleží Egyptané k národům asijským a jsou příbuzní Semitům. Ve věku starém bylo jich mnohem více než nyní. Údolí nilské stačí vyživiti až 9 millionů lidí a za Herodota měl Egypt 7½ milionu obyvatelů.

Egyptané byli těla štíhlého, z pravidla zvýši 1·6 m, měli široká prsa, svalnaté ruce a nohy, poměrně malé ruce a nohy. Lebka obyčejně pěkně kulatá, obličej celkem ušlechtilý a na mnoze krásný. Ohnutý nos vyskytal se hojně — oči mandlím podobné, jaké nalézáme u žen koptických. Hlavy, vlasů bylo bedlivě dbáno, při řídkých vlasech

užíváno vlásenky. V rodinách vznešených hlava oholována a vlasy vlásenkou nahrazovány. Obličej býval pečlivě holen, zvláště u členů kasty kněžské. Nepravých vousův užíváno často. Vlasy bývaly zaplétány a zvláště u žen voňavkami napouštěny a rozmanitě ozdobovány. Ličidel rozmanitých užívalo se hojně.

Oděv Egyptanů byl velmi rozmanitý. Prostý muž nosil zástěru okolo beder, vznešení pak oblačeli se v dlouhá bílým košilím podobná roucha, jež trásněmi ozdobovali, nebo měli řasnaté zástěry plátěné na kšandách bohatě a umělecky ozdobených a na krku nosili ozdoby široké z perel sklených anebo z kamenů vzácných. Krsno (kabát vojenský), brnění (pancíř) a štít směli nositi toliko vyšší důstojníci; vojáci byli jen lehce oblečeni. Muži a ženy zdobili se měrou hojnou. Muži libovali si v prstenech, do nichž bývala zasazována pečetidla, ženy zase v náramcích, řetězích a sponách vzácných. Závoje prosté i stkvostné, vyšívané hojně se naskytovaly. Oděv žen sahal obyčejně po kotníky a byl z látek zvláště jemných a tenkých. Muži i ženy stavů vyšších nosili střevíce. Stinidla a holi nebyly nic neobyčejného. Zvláště stkvostná roucha nosili faraonové, když se ukazovali veřejně. Opasek králův býval vždy drahocenný, drahým kamením a sponami z kovů vzácných ozdobený, a jméno královo bývalo do něho vryto. Od pasu po straně visela široká šerpa a v zadu dlouhý trapez. Jindy zase nosil král dlouhé roucho z látky téměř průhledné a na něm pás se šerpou a trápce. Krk jeho zdobil široký až na prsa spadající nákrčník z drahého kamení, ze zlatého plechu sestrojený, nádherné náramky, prsteny a bohatě ozdobené opánky. Zvláštní péče věnována bývala ozdobě hlavy. Odznakem moci královské bylo žezlo podob rozmanitých, koruna a trůn.

§ 82.

Vzdělanost.

Egyptané jsou nejstarší národ kulturní. Všickni národové, jejichž rodokmen písmo sv. uvádí, zůstali ve vzdělanosti o celé 2000 let za Egyptany. V Egyptě nalézáme nejstarší psané památky. Písmo měli napřed hieroglyfické neboli obrázkové, jež mělo asi 2000 znamení. Z písma toho vyvinulo se pozvolna písmo hieratické a demotické. Písmo hieratické vzniklo zkracováním hieroglyfův a čtlo se od pravé strany k levé, hieroglyfické čtlo se od levé strany ku pravé i obráceně. Mýlka nebyla možná, protože se čtlo vždy s té strany, ku které byl obrácen obličej zobrazeného člověka nebo zvířete. Písmo demotické počíná se v 8. století před Kr. P., čte se od pravé strany k levé a je písmo hláskové, (24 písmena). Literatura egyptská jest velmi bohatá, a to předem na

spisy náboženské, v nichž i filosofie jest obsažena. Řidšeji nalézáme spisy historické. Hojně jsou spisy právnické, přírodovědecké, v nichž i lékařství zahrnuto, spisy astronomické a mathematické. Rovněž hojně je zastoupeno básnictví kromě dramatiky. Egypťané měli 10 číslic a 7 znaků hudebních. Znali rok sluneční, rovnodennost, zákony zatmění slunce a měsíce, sluneční a vodní hodiny a uměli sestavovati kalendář. Měli dosti správný názor o podobě země a znali též planety. Počítali do roka $365\frac{1}{4}$ dne. Každoroční rozvodňování Nilu vedlo k poznání pravidel geometrických. Stavidla, průplavy a všeliké stavby vodní svědčí o praktickém užívání mathematicky. Na řezbách nalézáme patero barev: bílou, žlutou, červenou, modrou a zelenou.

Náboženství Egypťanů bylo přírodní, založené na zbožňování přírodních zjevův a bytostí, zvláště zvířat, a bylo polytheistické. V Memfidě požíval nejvyšší pocty Ptah (světlo), v Heliopoli syn jeho Ra (slunce), v Goidě jeho choť Neith. V Thébách ctili Amuna. pod prahy nilskými Knefa. Mnohá zvířata požívala božské úcty, nejvyšší pak černý býk Apis, jenž znamenán byl bílou srstí na čele. podobou orla na hřbetě a dvojí barvou na ocase. Rovněž božské úcty požívali kočky, hadi, krokodil, pták ibis a j. Bohové zobrazováni bývali s hlavami podoby zvířecí. nejobyčejněji hadů, žab a ptáků.

Zemřelé pozemšťany soudil Osiris, bůh dobrý, se 42 přísedícími, dobré vpouštěl do stánků blažených, zlé odsuzoval buď do pekla, kdež bylo 75 druhů trýzní, nebo do těl zvířat. která se tou dobou narodila. Život blažených trval jen potud. pokud trvalo tělo. Proto těla, aby neshnila, bedlivě balsamována a pečlivě pochována (mumie). Ostatky králů pohřbívány do ohromných pyramid. V umění egyptském jeví se zvláštní ráz. Láska ke kolosálnímu neboli cbrovskému všudy patrná, čemuž především pyramidy nasvědčují a chrámy velkolepé i nádherné, jakož i sfingové (tělo lví a hlavu lidskou a to mužskou, nebo beraní, sfing s hlavami ženskými není) a obelisky nebetyčné, bohu Ra zasvěcené a četnými nápisy hieroglyfickými opatřované mimo bludiště (labyrint).

Plastika v ornamentech rozmanitých dospěla znamenitého rozvoje. Hudba bývala za starodávna bedlivě pěstována. Při tanci byla vždy hudba, a bohatí chovali si vlastní zpěváky. Řemesla dodělala se značného rozvoje.

Vedle vozů egypt. vyváželo se mnoho výrobků z Egypta (Přísl. VII. 16., Isai. XIX. 9., Ezech. XXVII. 7.), zvláště tkanin. Dělání cihel, sušení a pálení jich a užívání při stavbách, pletení a užívání košů a j. (1. Mojž. XL. 16.), bylo v úplném rozkvětu.

§ 83.

Ústava a poměry v životě občanském.

Od dob nejstarších nalézáme v Egyptě ústavu monarchickou. Vládnoucí panovník, farao, tolik jako „Velký dům“ (podobně „Vysoká porta“ u Turků) pokládán byl za syna boha Ra a za náměstka jeho na zemi. Monarchie byla dědičná i po přeslici

Obyvatelstvo bylo rozděleno na kasty, ač ne tak přísně jako u Indů. Kasta kněží zahrnovala v sobě všeliké úřednictvo i lékaře, ale zůstávala v nejužším spojení s dvorem královským, byť i jednotlivci daleko v krajinách úřadem drženi byli.

Vojsko ponejvíce pěší bylo druhu dvojího. Hermotybiové bydlili v severní části Egypta horního a v západní části Deltý, Kalasiriové v okolí Théb a ve východní Deltě.

Ostatní obyvatelstvo dělilo se na kasty rolníků, řemeslníků, kupcův a pastýřů. Ve všech kastách těch byla zase různá odvětví, rovněž dědičná.

Říše byla rozdělena od pradávna na Egypt horní a dolní, a díly ty rozděleny byly v nomy (župy), jichž počet nebyl vždy týž a 44 nepřesahoval (22 pro horní a 22 pro dolní Egypt). Každá noma skládala se z tří částí, které měly společnou metropoli, v níž nomarcha sídlil. Nomarcha míval jedno světské jméno a několik jmen posvátných, podle boha, jež ctil. V jednotlivých obcích byli starostové. Policie byla výborně organisovaná. Každý obyvatel Egypta byl přísně zavázán dáti jméno své a povolání své (stav) zapsati do seznamů civilních.

Život rodinný byl důstojný, jednoženství bylo zákonem nařízeno. Zasnoubení bratra se sestrou bylo dovoleno (srov. 3. Mojž. XVIII. 9.). Ženy váženo si povždy a postavení její bylo mnohem důstojnější než u ostatních národů semitských.

§ 84.

Stručný přehled dějin.

Ve středu horního Egypta objevuje se kolem roku 3892. před Kr P. první farao Menes, který sídlil v městě This, později založil město Memfis (Mof, Nof) asi 7 km nad Kahirou, které se brzo stalo městem sídelním. Nástupcové Menovi zvelebovali město Memfis mnohými stavbami velkolepými a nádhernými, zemi pak mnohými průplavy zavlažovali a tak ji zúrodnňovali. Na planině skalnaté Gičeh západně od města stavěli pyramidy, jež částečně podnes se zachovaly. Přes 60 pyramid hlásalo jména a slávu panovníků v Memfidě

sídlivších. Nejvyšší vystavěli Cheops (Chufu), Chefren (Chafra) a Mykerinos (Menkaura), králové to z dynastie čtvrté, ale také faraonové z dynastie 5. až 12. stavěli pyramidy.

K největším panovníkům v Egyptě počítati sluší faraony, kteří v Thébách sídlili, jménem Amenmeha. Amenmeha III. vykopal jezero Moiris v krajině Fajum, aby vodou z něho zvlažována byla země za počasí suchého. Na skále uprostřed jezera byly postaveny dvě pyramidy, aby do nich vloženy byly ostatky jeho a choti jeho. Nedaleko jezera toho založil světoznámý labyrint, palác to vystavěný z kamene o 1500 komnatách a 6 dvorech nad zemí a o tolikéž jízbách a dvorech pod zemí; v podzemních ukládány mrtvolý faraonů, nadzemní sloužily obřadům, jež tam zástupcové celého národa konávali.

Po Amenmehovi III. nastala doba neblahá. Vtrhlit do země kočovníci semitští a opanovali značnou část její, vyhubili domácí moc brannou a vyvolili si krále z národa svého a ten usídlil se v Memfidě. Přes 500 let vládli králové ti, Hyksós zvaní, přijali rovněž jméno „fara“ a zavedli při svých dvorech vše po způsobě faraonů dřívějších t. j. poegyptili se zcela. Za faraona z Hyksós přiveden byl Josef, syn Jakubův, do Egypta. Když Bohem jsa osvěcen faraonovi sny náležité vyložil, učiněn velkovezírem n. místokrálem faraonovým. Zasnouben byl Josef s Asenathou, dcerou Petifry čili Putifara, velekněze v Heliopoli. Který faraon to za Josefa byl, není posud zjištěno. Někteří učenci domnívají se, že to byl Afosis, jiní že Osirtesen. Josef povolal pak otce svého a bratry své do Egypta a vykázal jim na pokynutí faraona krásnou krajinu Gošen, řecky Gessen, k obývání*).

Po době Hyksós zůstaly Théby sídlem faraonů nových a středem říše, a Egypt povznesl se k výši velmoci světové. Říše faraonů dostoupila vrcholu moci za faraona Seti I. a Ramsa II. Řekové pojímali oba faraony ty pod jménem Sesostris. Seti přijal za spoluvládce syna svého Ramsa II. hned od nejútlejšího mládí jeho, a s Ramsem tím vychován byl Mojžíš, syn Amramův a Jochabedin, byv sestrou Ramsa II. Thermuthou adoptován. Za vlády Seti I. a Ramsa II. učinění jsou mnozí národové nejen syrští a mesopotamští, nýbrž i maloasijské alespoň na čas poplatnými; na jih pak sahala moc faraonů až do Aethiopie. Umění kvetlo v dobách těch více nežli před tím, až posud zachovány jsou památky velkolepých staveb faraonů těch. Také učiněn pokus průplavem spojití dolní Nil s mořem Rudým. Na půdě získané odtokem založil Ramses město jména svého, užívaje k pracím stavebním židů, kteříž od něho krutě utiskováni byli. Faraonové Seti I. a Ramses sídlili

*) Viz § 86. Gošen.

bojíce se vzpoury kmenů semitských a vpádu kmenů cizích po většině v Čoanu, Tanis, nynějším San. Za 13. syna jeho Menefty n. Mernefty I., jemuž bojovati bylo s kmeny libyckými, již vpády do země činili, vytáhli židé léta 1320. nebo 1317. před Kr. P. z Egypta. Dle jiných učenců l. 1497. před Kr. P. (Viz Holzammer-Schusters Handbuch d. bibl. Geschichte.)

Když kněz Šešenk, bibl. Sisak, vlády se zmocnil a novou dynastií založil, učiněno městem sídelním město Bubastis, před nímž i Théby ustoupiti musily.

Potom l. 726. vpadl Kušita Šabak, král aethiopský, do Egypta, nad nímž on, syn jeho Sebecha a vnuk jeho Taharka, bibl. Tirhaka, až do r. 673. panovali. Dostoupením Psammeticha ze Saidy na trůn (l. 664.) obnovena jednota říše, a za panování jeho vystoupil Egypt z dosavadní uzavřenosti své, a cizím kupcům otevřeny jsou přístavy a města egyptská. Psammetich vládl mocně a dobyl i pobřeží flišťinského. Syn jeho Necho pokračoval ve výbojích otce svého, dobyl Foinikie, Judska a Damašku a táhl až do Mesopotamie, byl však u Karkemiše nad Eufratem od krále Nabukadnečara poražen (l. 605.) a přinucen zřici se zemí asijských (Jerem. XLVI. 2.). Vnuk jeho Uafrahet, bibl. Hofra, pomáhal Tyru a Judsku proti Nabukadnečarovi, ale byl potom zrazen a od vojska zaškrncen (Ezech. XVII. 15., Jerem. XXXVII. 5. 7., 2. Král. XXV. 26.).

Amásis, král vojskem dosazený, upustil sice od dalších výbojův, ale jinak rovnal se předchůdcům svým v jednání všelikém. Za vlády jeho zastkvěla se naposledy hvězda blahobytu v říši faraonů.

Vznik Velkoperské říše byl hrobem říše faraonů. Kambyses, syn a nástupce Kyrův, dobyt vítězství u Pelusia (l. 525.), učinil Egypt satrapií perskou. Pod krutou vládou perskou úpěli Egyptané až do příchodu Alexandra Makedonského, jejž radostně uvítali jakožto osvoboditele od jařma perského l. 332.

Když potom králové z rodu Ptolemaiovců vládli s lidem nakládali, byli obecně i od kněží uznáni za náměstky boží a tudy i zbožňováni jako faraonové věků starých. Sídelním městem v době té byla Alexandrie, která se brzy stala městem světovým a střediskem věd a umění. L. 31. před Kr. P. byl Egypt po bitvě u Actia přivtělen k říši Římské.

Křesťanství hned s počátku pustilo v Egyptě kořeny a Egypt byl kolébkou života mnišského, kolébkou života řeholního.

Od r. 395. po Kr. P. náležel Egypt k říši Východořímské, až pak l. 641. po Kr. P. Amru, vojevůdce chalifa Omara, Egypta dobyl a Arabům podrobil.

Od dob, kdy vystoupili proroci národa Israelského. stopovati lze úpadek Egypta, nad nímž skoro již 2000 let vládnou cizinci; napřed byli to Římané, potom Řekové, Arabové, Turci a Mameluci.

Klesání říše té počalo se válkami assyrského krále Asarhaddona a babylonského Nabukadnečara. Prorok Ezechiel líčí hrozné to zpuštění Egypta Nabukadnečarem v kapitole 30. Vyčet národy Egyptu pomáhající, vypisuje zpuštění země od města Migdol až po Syenu, t. j. od severu až na jih. Pustošení počíná se zbořením královského města Nof, t. j. Memfis, a postupuje až po Pathros, t. j. po horní Egypt. Když v Čoanu oheň založen byl, pustošení postupovalo od města Sin při moři Středozemském až po město No, t. j. Théby v Egyptě horním. Slavná města v dolním Egyptě: On, Bubastis, Tachpanhes byla zbořena (Ezech. XXX. 6. 13. 15. 16.). Totéž zpuštění líčí i prorok Jeremiáš, udávaje dobu po bitvě u Karkemiše (XLVI. 2., XXV. 19.).

§ 85.

Města v Egyptě.

V Egyptě horním jmenuje písmo sv. město *Syené* na jižní hranici proti Kúš neboli Aethiopii, nynější Nubii; bylo na východním břehu Nilu právě pod obratníkem raka. Město to, u Egyptanů Suen, u Arabův Asuan zvané, bylo klíčem k Egyptu, a to jest i význam jména jeho (klíč). Nynější Sino není daleko bývalého Suenu.

No, z plna *No-Amon* sluje v Septuagintě Diospolis. Řekové a Římané jmenovali je Théby; bylo to nejstarší a nejproslavenější město horního Egypta, rozkládalo se po obou březích nilských a bylo velmi rozsáhlé. Bylo sídlem králů, zvláště v době proroků, Nabukadnečarem a později Kambysem zbořeno (Nahum II. 10., Jerem. XLVI. 25. 26.), ale Ptolemaiovcí zase vystavěno a ozdobeno. Slavné zříceniny ty popisuje Strabon a popis jeho shoduje se ve všem téměř s popisem cestovatelů nynějších. V místech bývalého *No* jsou nyní vesnice Karnak, Luksor, Medinet, Abu a Karneh. Tam je mnoho hieroglyfických památek z dob faraonů dynastie 11. a pozdějších, jakož i množství obrazů, z nichž některé mají zřetelnou fysiognomii židovskou.

V Egyptě středním jmenuje písmo svaté zvláště města tato:

Memfis,

jinak *Mof* i *Nof* (Hos. IX. 6., Is. XIX. 13., Jer. II. 16., XLVI. 16., Ezech. XXX. 13. 16.). Město to rozkládalo se v úzkém údolí na západním břehu Nilu a stalo se od Psammeticha sídelním městem, majíc 28 *km* objemu; mělo mnoho velkolepých a nádherných budov, z nichž

vynikal palác královský, chrám boha Fta a dvůr býka Apida. Na blízku u Džiseh jsou největší pyramidy (asi 40). Za vlády perské, jmenovitě od dob Ptolemaiovců, počala sláva města toho klesati, a založením Kahiry, nového hlavního města, od Arabů v VII. století, zpustlo zcela. Nyní je to hromada rozvalin u vesnice Meniat Rabineh, mezi Džiseh a Sakara.

Hanes,

zvané řecky Herakleopolis a Anysis, arabsky Enes, bylo za proroka Isaiáše sídlem jedné dynastie (Jos. XXX. 4.). Nyní je to pouhá ves.

V písmě sv. je především dolní Egypt důležit. Písmo sv. uvádí tato města:

On,

hebr. Bethšemes (Jer. XLIII. 13.), řecky Heliopolis, bylo středem egyptské bohoslužby, kde veleknězem byl Petifra n. Putifar, jehož dceru Asenathu dostal Josef od faraona za manželku (1. Mojž. XLI. 45.). V dobách vlády řecké byla tam slavná škola filosofická, a zeměpisce Strabonovi ukazovány tu domy, v nichž Platon a Eratosthenes bydlili, když se učili v Egyptě moudrosti. Nedaleko vesnice Matarieh jest jediný obelisk asi 22 m vysoký památkou po městě tom. Blízko jmenované vesnice stojí starý strom fíkový (smokvoň) a 50 krokův od něho je čistý pramen, zvaný Ain Šems (pramen slunce). Podle starobylé pověsti odpočinula prý svatá rodina, jsouc na útěku do Egypta, pod stromem tím a občerstvivši se vodou z pramene, ubírala se dále do Memfidy,

Pitom (Fiton),

řecky Patumos, a Raamses, po řecku Heroopolis (II. Mojž. I. 8. 11.), města, v nichž Israelité k robotám přidržováni byli. V městě Raamses shromáždil se národ, maje vyjít z Egypta (2. Mojž. XII. 37. .). Nyní je to ves Abu-Kešeid.

Fibeseth,

řecky Bubastis (Ezech. XXX. 17.), rozkládalo se ve východní části dolního Egypta na průplavu pelusijského ramene Nilu; zříceniny jeho slují posud Tel Basta. Byl tam velký chrám bohyně Bubastis, již Řekové zovou Artemidou.

Sin,

řecky Pelusium, LXX Sais (Ezech. XXX. 15. 16.), pevnostní město na severní hranici Egypta v bažinaté krajině asi 4 km od Středomořím.

ského moře při východním ústí nilském, bylo klíčem Egypta se strany mořské a východní. Nynější pevnůstka sluje Tinek. Východně města toho jest jezero Sirbonské.

Migdol.

řecky Magdolon (Ezech. XXIX. 10., XXX. 6.), egyptsky Mākthal = věž, pevnost, bylo jméno několika pohraničních pevností na východě Egypta proti Arabii skalnaté.

Jedno, dle Vulgaty Magdalum, kopticky Meštol, bylo pohraniční pevné město na severu jako Syené na jihu (Jerem. XLIV. 1., XLVI. 14. Ezech. XXIX. 10., XXX. 6.).

Druhé Migdol nedaleko Rudého moře naproti Baal Çefonu, u něhož tábořili Israelité, než přešli Rudým mořem (2. Mojž. XIV. 2., 4. Mojž. XXXIII. 7.).

Baal Çefon pokládá P. Sicard za poh. Ataka. V okolí pohoří toho bylo také místo Hahiroth, nynější Kal at Adžrūd.

Tafnis,

také Tafne, Tachpanhes, egyptsky Tachpe-Ehne, pozdější řecké Dafne, bylo město na západním břehu pelusijského ramene Nilu, vzdálené asi 22 km od Pelusia (Sin). Sem uchýlilo se mnoho židů po rozkotání Jerusalema Nabuchodonosorem (Jer. II. 16., XLIII. 7.—9., Ezech. XXX. 18.).

Coan,

řecky Tanis n. Tafnis, nyní San, jež o 7 let později vystavěno bylo než Hebron (4. Mojž., XIII. 23.), na východním břehu tanitského ramene Nilu, a to nedaleko ústí jeho v jezero Mençaleh, bylo sídlem (aspoň dočasným) faraonů v době patriarchův a v době Mojžíšově bylo svědkem divných skutků božích, a Isaiáš nazývá je sídlem moudrosti egyptské (Is. XIX. 11. 13., XXX. 4., Žalm LXXIX. 43.). Slulo také Raamses.

Alexandria,

(Ezech. XXX. 14. . ., Jer. XLVI. 25., Nahum III. 8.), založena jest Alexandrem Velkým (332. před Kr. P.) na úzkém poloostrově mezi mořem Středoziemským a jezerem Mareotis naproti ostrovu Faros a byla za Ptolemaiovců hlavním a sídelním městem v Egyptě.

Alexandria stala se brzo městem světovým zvláště v příčině obchodu a středištěm vědy a umění. Sem odstěhovalo se mnoho židů po rozkotání státu Židovského. Alexandrijští židé se hádali se sv. Štěpánem (Skut. ap. VI. 9.). Na lodi alexandrijské plavil se sv. Pavel na

Maltu a do Italie (Skut. ap. XXVII. 6., XXVIII. 11.). Křesťanství v Alexandrii brzo ujalo se a v prvních stoletích kvetla tam škola křesťanská, v níž vynikali Athenagoras, Pantaenus, Clement, Dionysius a m. j. Tu žil veliký biskup Athanasius. V VII. století dobyli Alexandrii Arabové pod vůdcem Amru a zničili přebohatou a vzácnou knihovnu alexandrijskou. Ještě jsou památky slávy města toho věž Farus, jež se počítala k sedmi divům světa, a krásné sloupy císaře Diokletiana, obyčejně Pompejovými zvané, a dva obelisky, tak řečené jehly Kleopatřiny na severovýchodní straně města.

Nynější Skandéria (Skanderik) jest vystavěna ze ssutin staré Alexandrie, má 40 000 obyv. Turkův, Arabů, Koptů (monofysitů), křesťanův a židů. Katolíků asi 8000 a to 7000 latinských, pro něž z dobrovolných příspěvků Evropanů, mezi nimiž císař Ferdinand I. rakouský slavné paměti se stkví, vystavěn chrám sv. Kateřiny, jenž posvěcen byl l. 1852. Papežem Řehořem XVI. jest zařízen apoštolský vikariát alexandrijský se sídlem v Kahiře, k němuž asi 13 000 katolíků náleží. Nyní jest v Alexandrii sídlo biskupa latinského, který zároveň jest apoštolským vikářem v Egyptě. Od r. 1845. jsou tam milosrdné sestry, a jejich školám se velmi dobře daří; mimo to jsou tam školy bratří křesťanského učení, Lazaristů, dcer sv. Vincence, které také sirotčinec a opatrovnu zařídily, dále sjednocení Řekové mají tam katol. školu. Školy pro katolické Kopty řídí řeholníci italští.

§ 86.

Go š e n,

řecky Gesen a Gesem, také Rameses zváno a (LXX) Gesen v Arabii, kopt. Tarabia. Krajina, kterou faraó vykázal Israelitům k obývání, a kterou jmenuje Mojžíš (1. Mojž. XLV. 10., XLVI. 28., XLVII. 1. 4. 27., L. 8., 2. Mojž. VIII. 22., IX. 26), rozkládala se ve východní části dolního Egypta (Deltý). Jméno Gošen objeveno jako jméno 20. nomu (župy) dolního Egypta ve slově Kesem, což je semitský tvar egyptského slova Kos, jež se zachovalo ve jméně hlavního města gesenského Fakusa.

Gošen bylo na jihu omezeno průplavem, který již za faraona Seti I. krajinu zúrodňoval a spojovati měl Nil s mořem Rudým. Na západě činilo hranici tanitské rameno Nilu, na severu bažiny, nyní jezero Mençaleh, a jezera na isthmu Suezském a pevnosti tam postavené chránily říši faraonů před vpády Šasů, z pouště přicházejících, a byly hranicí Gošenu východní

V Gošenu byla důležitá některá města již v dolním Egyptě jmeno-

vaná, jako: Raamses, Pitom a On (Heliopolis). Zjištěno je, že město Raamses v písmě svatém jmenované tožné jest s městem Tanis, nynějším San a také s městem Çoanem.

Na jihu a na východě Gošenu rozkládá se poušť, kterou stopovati lze v Gošenu, kam nesahá voda rozváděná z Nilu a z průplavů. Ale i na místech nezavodňovaných, zvláště v letech vlhkých, roste mnoho trávy, tak že tam stáda mnohá pastvy s dostatek nalézala.

V městech bydlili Egypťané a Semité pohromadě, najmě v době Mojžíšově i mnoho přistěhovalců různých kmenů. Všude panovali Egypťané a nejen v Raamses a v Pitom, nýbrž i všude jinde bývali Hebreové k robotám nuceni. Jim bylo dělati cihly z kalu nilského, smíšeného se slamou, i beze slámy. Dozorcové ustanovení nad nimi sluli Maçain a patřili ku sboru četníků (žandarmů), který složen byl z Libyčanů, tedy z lidí Hebreům nepřátelských, a nebylo se báti, že by jim hověli. Při mnohé práci však měli židé hojnost potravy, a není se diviti, že potom na poušti zpomínali hrncův egyptských. Nyní sluje krajina ta Šarkijeh a spatřují se tam památky po Hebreích, jež Arabové zovou Tel el Jehud (pahorky židovské) a Turbet el Jehud (hřbitovy židovské).

§ 87.

Země Kůš (Chus),

řecky Aethiopie, nynější Nubie. Veliká země na jihu Egypta, která pojímala nynější Nubii, Kordofan a Habeš, jmenována od Řekův a Římanův Aethiopií, v písmě sv. však Kůš (Chus) (1. Mojž. II. 13., 2. Král. XIX. 9., Isai. XX. 3. 4. 5., Jerem. XLVI. 89., Jud. I. 10.), podle syna Chamova, jehož potomci v zemi té obývali. Národnost Kůšitů ne-
snadno je stanoviti; jest jisto, že nebyli Semité, a nynější Nubiové jsou přistěhovalci, přibylí sem teprve v III. století po Kr. P. Rovněž nemají Kůšité bibličtí nic společného s Aethiopy v dnešním Habeši n. v Abessinii jižně Nubie, kteří se sami tak nazvali, ti byli přistěhovalí Semité a nazývali se Geeçové (svobodní, volní) a přijavše ve IV. století křesťanství, přijali zároveň obyčejné jméno Aethiopův, Řeky jižním obyvatelům dávané.

Země ta hraničila na severu s Egyptem, na východě s Arabským a Indickým mořem, na jihu se vnitřními zeměmi africkými a na západě s pouští a s Libyí.

Vlastní Aethiopie (Dolní Nubie) rozkládá se jižně od Asuanu až po Solib (24° až 20° severní šířky). Je to vysočina hornatá, majíc vedle pískovin též úrodné roviny a údolí úrodná, Nilem a řekou

Astaboras zvlažovaná, byla celkem bohatá a obchodem proslulá (Isai. XVIII. 1. ., XLV. 14.).

Jsouc částečně závislá na Egyptě, země ta uvádí se v písmě sv. často ve spojení s Egyptem (Nah. III. 9., Žalm LXVII. 32.). Avšak mocný Egypt byl také na čas pod panovníky aethiopskými, z nichž písmo sv. jmenuje Tharaku (4. Král. XIX. 9., Isai. XVIII. 1. XXXVII. 9.). Později byli Nabuchodonosorem pokořeni.

Za císaře Konstantina přijali Aethiopové křesťanství na kázání Frumentia, vnuka křesť. filosofa Meropia. L. 326. jest Frumentius od sv. Athanasia na biskupa Habešského posvěcen, a hlavní město Axuma bylo sídlem biskupským. V V. a VI. století vnikl monofysitismus do Habeše, v Nubii však skoro nadobro křesťanství vyhynulo.

§ 88.

Saba = Seba (Meroe).

Krajina hornatá, ale úrodná, která prostírá se v severní části Aethiopie mezi rameny nilskými Astaboras a Astabus, uvádí se v písmě sv. ve spojení s Egyptem pod jménem Saba = Seba, jinak však slula Meroe.

Staré Meroe mezi Nilem a Atbarou náleží nyní k horní Nubii (od 14°—17° severní šířky), pojímajíc okresy Damer, Šendi a Halfai. Hlavní město Meroe, severovýchodně od Šendi, bylo sídlem orakula Juppitera Ammona. Nynější hlavní město Nubie, Sennaar, stojí na místě bývalého Meroe. Stát Meroe povznesl se k veliké moci a byl nejdůležitějším státem obchodním, a občané jeho byli bohatí. Isaiáš, hledě ku Kyrovi a Kambysovi, praví: „Práce egyptská a kupectví mouřenínské země a Sabejští, muži vysocí (vysoké postavy) k tobě přijdou a tvoji budou.“ (Isai. XLV. 14.)

Od Alexandra Makedonského až do r. 400. po Kr. P. vládly v Meroe královny, které měly obecné jméno Kandakē. Komorníka aethiopské královny, Kandaky, pokřtil sv. Filip, jáhen (Skut. ap. VIII. 26.). Tradice aethiopská praví, že komorník ten se jmenoval Judich. Aethiopové a Egyptané byli národové pohanští, kteří křesťanskou víru přijali, jak ve starém zákoně předpověděno bylo: „Přijdou vyslaní z Egypta, mouřenínská země napřed ruce své vztáhne k Bohu“ (Žalm LXVII. 32.): „Králové Tharsis a ostrovy dary obětovati budou. Králové arabští a sabejští dary přinesou“ (Žalm LXXI. 10.).

§ 89.

L i b y e.

Země severní Afriky, na západě Egypta při moři Středozemském, která na jihu hraničí s africkými pouštěmi asi na rovnoběžce Memfidy.

na západě s Numidií a na východě s Egyptem, byla obydlena kmeny Lubu n. Lebu, jež písmo sv. Iubim, Laabim (1. Mojž. X. 13.) nebo Ludim, ale také Fut (egyptsky Punt a Put) (1. Mojž. X. 6.) jmenuje, a podle toho Řekové a Římané Libyes jim říkali (tak i Vulgata). Jména ta berou se vůbec brzo v širším, brzo v užším významu, a to u Egypťanův i v písmech svatých.

Obyvatelé Libye objevují se jakožto spojenci a jakožto žoldnéři u vojska krále Sisaka a krále Čeracha (Vulg. Zára) (2. Paralip. XII. 3., XIV. 9., XVI. 8.). Libyjští hájili město No-Ammon (Thebi) (Nah. III. 9.). Antiochus pak zmocniv se Egypta, nepominul Aethiopie a Libye (Dan. XI. 43.).

V době císařů římských byla severní Afrika západně od Egypta rozdělena na tři okresy: Libyi Cyrenaickou (horní Libyi), Marmariku a Afriku vlastní.

Dle vypravování Nikefora kázal sv. Marek nejen v Alexandrii, nýbrž i v Cyrenaice, evangelium Kristovo. Za Justiniana císaře stavěny byly tu četné kostely, kde dříve synagogy a pohanské chrámy stávaly. Učenici sv. Antonia a Pachomia usadili se na oasách pouště Libycké i sv. Athanasius, pronásledován jsa císařem Konstantiem a Julianem odpadlíkem, ochrany našel v Libyi.

Hlavním městem v hořejší Libyi byla Cyrene n. Kyrene, jež rozkládala se v úrodné krajině, asi 13 km od moře Středoze­mského. Za vlády Ptolemaiovců usadilo se v Cyreně veliké množství židův a Cyrenští židé měli zvláštní synagogu v Jerusalemě (1. Makk. XV. 23.). Cyrenští slyšeli ve vlastní řeči v Jerusalemě hlásati veliké skutky boží sv. Petrem; židé z Cyreny hádali se s jáhnem sv. Štěpánem, viníce ho, že odpadl od zákona Mojžíšova (Skut. ap. II. 10., VI. 9.). Mnozí z nich přijali křesťanství a hlásali učení Ježíše Krista napřed jen židům, ale potom i pohanům (Skut. ap. XI. 19. ., XIII. 1. .) Lucius z Cyreny provázel sv. Pavla na cestách jeho (Skut. ap. XIII. 1., Řím. XVI. 21.).

Na místě bývalého slavného města toho jest vesnice Kreneh, v níž zříceniny hlásají zaniklou slávu dob starých.

§ 90.

Arabie skalnatá neboli Sinajský polouostrov.

Mezi Palestinou, Egyptem a polouostrovem Arabií rozkládá se Arabie skalnatá (Petrejská) neboli polouostrov Sinajský, jež písmo sv. přímo pouští (hammidbar) nazývá (2. Mojž. III. 18., XXXII. 13., 5. Mojž. I. 31. .).

Skládá se z pohoří Seir, pokračování to Antilibanonu, čímž se Svatou zemí přirozeně souvisí, a vysokého horstva Sinajského, ježto se rozkládá na jihu naproti Libanonu a Petrejský polouostrov tvoří. Římané nazývali území to Palestinou třetí, protože Předjordaní jmenovali Palestinou první a Zajordaní Palestinou druhou.

Polouostrov ten rozkládá se mezi 50° a $53\frac{1}{2}^{\circ}$ východní délky a 28° — 31° severní šířky a obsahuje přes 55.000 km^2 .

Dvě ramena moře Rudého objímají polouostrov ten, západní rameno odděluje jej od Egypta a sluje v písmě sv. moře Trstěné (Žalm CVI. 7. 9. 22.), někdy jmenovalo se záliv Heroopolský, nyní pak Suezský (Kolsum) zdělí 296 km a zšíří 28—44 km ; druhé, východní rameno, odděluje polouostrov Sinajský od Arabského a jmenuje se záliv Ailanitský (Elanitský) n. Akabský zdělí 186 km a zšíří 14—21 km .

Rudé moře jmenovalo se dříve moře Edomské, což Řekové a Římané slovem rubrum t. j. červené n. Erythrejské přeložili. Moře to jest od oceanu Indického počítajíc asi 2.226 km dlouhé a 92 až 111 km široké, rozvětvujíc se na severu ve dvě jmenovaná ramena objímající sinajský poloostrov, z nichžto západní s mořem Středozemským spojeu jest průplavem Suezským.

Území to jmenuje se Arabie Petrejská (skalnatá) od města Petra. Skalnatá poušť severně pohoří Sinajského sluje Tih-el-beni-Israil, t. j. zbloudění synů israelských. Mezi pohořím Seir a skalnatou pouští, která pohoří Sinajské obklopuje, jest velké údolí, beroucí se od severu k jihu, jako by pokračování údolí Jordánského a sluje Arabah (5. Mojž. I. 1. 2. 8.), je zdělí 186 km . Předěl vod v údolí tom jest asi 20 km severně od Akabah. Písmo svaté uvádí v údolí tom místa Leban (Libna), Haceroth a Disahab (5. Mojž. I. 2. 3., 4. Mojž. XXXIII. 21.).

V pohoří východním činí stálou hranici mezi Palestinou a územím Moabitů potok Arnon.

Od moře Mrtvého na jih v polokruhu na východní hranici Moabska táhne se pásmo pahorkův až na hranici Ammonitův a sluje Čobreh; jihovýchodní část pahorků těch tvoří pohoří Abarim.

Pohoří Seir (I. Mojž. XIV. 6.; 5. Mojž. II. 5....) jest asi 118 km dlouhé, 12—16 km široké, jehož vrcholy přesahují výšku 972 m . Horstvo to útvaru vápencového, porfyrem hojně prostoupeného, tvoří nepravidelná rozervaná úskalí. Horstvo to objímají údolí bohatá stromy, keři a pestrými lučinami, svahy hor jsou posety obilím a posázeny vinnými révami, jejichž hrozny velikostí a sladkostí kanaanejským se rovnají. Nicméně převahou má horstvo to povahu pouště. Vadi Quveir rozděluje pohoří to na dvě části, na severní, jež Džebal, hebr. Gebal = hory (Žalm LXXXIV. 8.), římsky Gebulene slove, a na jižní, které říkají Šěra.

Tih neboli Tih-beni-Israil jest rozsáhlá vysočina, jež vody potoku El Ariš píti dává. V oblouku více než 445 *km* dlouhém vystupuje Tih z poušti, obklopuje pohoří Horeb a sáhá až k pohoří Juda na jihu Palestiny. Na svazích hor jejích není obilí, všecko jest holé a pusté.

Uprostřed jižní části polouostrova vystupuje mocný uzel horský již 70 *km* od špičky až k výšce 2700 *m*, který na jih až k moři a na severovýchodě a severozápadě rovnoběžně se zálivem postupuje, na západě až k Suez, na východě až k horám judským. Výběžky uzlu hlavního k severovýchodu a k severozápadu činí ostrý úhel, mezi jehož rameny jest vysočina, jejíž východní část slula poušť Faran (Paran), nyní el Tih, západní poušť Sur, nyní Džifar. Mezi severozápadním horstvem a mořem je poušť na severu ještě Sur a na hranicích egyptských Etham zvaná.

U hlavního uzlu horského je poušť Sinai; tak nazývají se rozmanitá údolí v pohoří Sinajském, ve kterých Israelité téměř celý rok tábořili, aby přijali zákon, rozmanité předpisy a různá zařízení, čímž národem božím byli ustaveni; je to zvláště veliká planina er Râcha, která na severu, a es Sebajeh, která na jihu paty hory Boží se dotýká, dále údolí el Ledža a Šoeib n. údolí Jethrovo, které horu Zákonodárství oddělují k západu od hory Džebel el Chamr (Homr) a k východu od hory Džebel ed Deir a posléze široké údolí Džebel es Šeikh, které u paty hory Horeb s roviny er Râcha severovýchodně a potom severně k Rafidim vede. V údolích těch jsou posud hojné prameny a tučné pastviny, takže tam stáda Israelitů s dostatek nalézala potravy, byť i tehda krajiny ty ani úrodnější nebyly bývaly (jak mysliti lze), než nyní.

Centrální pohoří polouostrova, *pohoří Sinajské*, nazývají Arabové Džebel et Tur. Údolí el Ledža a es Šoeib dělí horstvo to na tři kupy:

a) Jihozápadní, Džebel el Chamr (Homr), s nejvyšším vrcholem celého horstva, totiž horou svaté Kateřiny asi 2650 *m* výšky. Jmenuje se hora ta svaté Kateřiny, protože tam odpočívá tělo té světice, jež tam podle legendy l. 307. andělé přinesli, aby neupadlo v ruce nevěrců. S vrcholu hory té je rozkošný a daleký rozhled po celém polouostrově, na oba mořské zálivy polouostrov obklopující, a dále na pohoří africká na jedné a pohoří arabská na druhé straně.

b) Severovýchodní kupa Džebel ed Deir, hora klášterní, po klášteře, který tam dříve stál, pojmenovaná; ku straně východní přesahuje klášter sv. Kateřiny, který v údolí Šoeib stojí.

c) Kupa prostřední je Sinai n. Horeb s mnohými vrcholy, z nichž zvláště dva vynikají: severní, Horeb v užším slova smyslu, nyní Râs es Safsafeh, jenž kolmo vystupuje ještě asi 500 *m* na jižním konci

roviny er Râcha až k výšce 1930 *m* nad hladinou mořskou. Tam na prostore větší než dva milliony čtverečných metrů byla hlavní část tábora Israelitů; tam asi klaněli se Israelité zlatému teleti, které Mojžíš na prach rozetřel a do potoka hodil, jenž se na úpatí hory Horeb vine.

Jižní vrchol sluje Džebel Musa, hora Mojžíšova, protože podání z dob nepamětných horu tu horou Zákonodárství, n. vlastním Sinajem nazývá. Hora ta vystupuje více než 700 *m* kolmo nad rovinu es Sebajeh až k absol. výšce 2244 *m*. Rovina dosahuje až k jeho patě a rozkládá se amfiteatralně v půlkruhu na výšiny sousední. Rovina ta jest asi pět millionů čtverečných metrů veliká, a mohl zde věru lid israelský pohodlně býti svědkem všeho, co se na hoře dalo.

Tam přivedl Mojžíš lid z ležení, tam vystavěl zábradlí kolem hory, odtud mohl lid hrůzou trna utíkati do ležení, jež v údolích se rozkládalo.

Hora, na níž Hospodin dal desatero příkázání, jmenuje se v písmě sv. Sinai (2. Mojž. XIX. 11. 18. 20. 23., XXIV. 16., XXXIV. 4. 29. 32., 3. Mojž. VII. 38., XXV. 1., XXVI. 46., XXVII. 34.), ale ve svých řečech na rozloučenou nazývá ji Mojžíš Horeb (5. Mojž. I 6., IV. 10. 15., V. 2, XVIII. 16., XXIX 1.). Severozápadně pohoří Horeb vypíná se Džebel Serbal, 2045 *m* absolutní výšky (Sinai 2244). Výška relativní je však u Serbalu větší; neboť vystupuje nad vadi Feiran, jež 610 *m* vysoko leží, 1435 *m*, Sinai však nad rovinu er Râcha, která leží 1524 *m* vysoko, jen 720 *m*. Džebel Serbal je skutečným velikánem mezi horami poloostrova Petrejského, jenž nejrozsáhlejšího rozhledu poskytuje. Skoro všickni cestovatelé pokládají horu tu za nejimposantnější celého poloostrova. Někteří učenci, jako Lepsius a Ebers, pokládají Serbal za horu, na níž dáno desatero. Avšak důvody jimi uváděné nejsou tak závažné, aby nás přiměly opustiti prastarou tradici, zvláště když ani zeměpisná povaha není ve shodě s udáním písma sv.

§ 91.

Obyvatelé.

Moabitě a Ammonité.

Obojí jsou potomci Lotovi. Ammi a Moab byli synové dcer Lotových, praotcové obou těch kmenů. Ammonité obývali na území od pramenův Arnonu až ku pramenům Jaboku. Israelitům nebylo dovoleno válčiti proti nim, ačkoliv Ammonité k nim nepřátelsky se chovali (Soud.

III. 12., X. 7., XI.). Saul s nimi válčil a David nad nimi zvítězil (1. Král. XI., 2. Král. X., XI., XII. 26.).

Po odvedení Israelitů do zajetí assyrského vzali města Gadova a po návratu ze zajetí babylonského protivili se Nehemiášovi (Jerem. XLIX. 1., 2. Esdr. IV. 17. V.).

Po rozkotání státu Židovského zanikli Ammonité mezi Araby, jak to proroci předpověděli (Jerem. IX. 25., XXV. 21., Ezech. XXI. 19. XXV. 1. , Amos. I. 13, Sofon. II. 8.).

Hlavním městem bylo Rabbath-Ammon n. Rabbah jižně Jaboku v nynějším Belka na hranici Pereje a Arabie, jež přiděleno bylo Danovi (5. Mojž. III. 11., Jos. XIII. 25.). Egyptský král Ptolemaeus II. obnovil město a nazval je Filadelfia, nyní sluje Ammon.

Moabité bydlili v krajině zvané nyní Kerek, jež hraničila na proti Rubenovi s Arnonem, na proti Edomitům s vadi Ahsi, jež prochází Ghor Saffeh a ústí do moře Mrtvého. Vedle pohoří Abarim, východně severní části moře Mrtvého, jmenuje písmo sv. horu Fogor a Luith (4. Mojž. XXIII. 28., Isai. XV. 5.). Do země Moabské odstěhoval se v době neúrody Elimelech s manželkou svou Noemi a oběma syny Mahalonem a Chelionem (Ruth I. 1.).

Ani jich nenapadli Israelité, ač oni sami stále nepřátelsky k nim se chovali (4. Mojž. XXII.). V době soudců byli Israelitům po 18 let poddáni (Soud. III. 12). Saul, David a Josafat válčili s nimi (1. Král. XIV. 47., 2. Král. VIII. 2., 4. Král. III. 6.). Když pak byli Israelité zavedeni do zajetí, zmocnili se měst Rubenových (Jer. XLVIII. 1.—5.). Také zbytky kmene toho zanikly mezi Araby.

Z měst Moabitův uvádí písmo svaté tato:

Ar n. Ar-Moab jako město hlavní, proto také Rabbah (veliké) zvané. Řekové nazvali je Areopolis. V V. a VI. století bylo tu sídlo biskupské, od XII. století náleželo k patriarchátu Jerusalemskému.

Qir-Moab, v pozdějších dobách Charaka zvané, v VI. století, když tu bylo sídlo biskupské, jmenovalo se Charak-Moab, nyní sluje Kerek (Kerak); rozkládá se mezi vadi Saffah a vadi Frandži. (jež upomíná na křížové výpravy).

Řecký biskup kerekský sídlí v Jerusalemě. Obyvatelé jsou v obchodním spojení s Damaškem a vyvážejí do Jerusalema přes Hebron ovce, kozy, obilí, olivy, vlnu, barviva a j. v.

§ 92.

Edomité.

Edōm (Idumaea) zajímal území od jihu moře Mrtvého až k zálivu Elanitskému (Isai. XLIX. 16. , 3. Král. IX. 26., Mar. III. 8.).

V písmě sv. sluje území to také Seir (1. Mojž. XXXVI. 6., Jos. XI. 17., XII. 7. ., 2. Paral. XXV. 11.). Arabové nynější však zovou je Džebal-Šera. V pozdějších dobách jmenovalo se staré území Edomitů Gebalene, Nabathana, Arabia Petraea (skalnatá), Palestina III., ano i Syria Sobala Arabia III. Pohoří Edom neboli Seir, severovýchodní výběžek pohoří Sinajského, rozkládá se 170—185 *km* zdélí a 28—35 *km* zšíří od zálivu Elanitského až k vadi Kurahi, obsahujíc porfyr a žulu na podkladě vápencovém. Se strany vadi el Araba poskytuje velebného pohledu. Od jihu k severu možno vykonati cestu územím tím za 40 hodin.

Edomité byli potomci Esaua, jemuž také Edom (ryšavý) říkali (1. Mojž. XXV. 25. 30.). Edomité vytlačili s pohoří Seir obývající tam Hority (1. Mojž. XIV. 6., XXXII. 2. 3., XXXVI. 8., 5. Mojž. II. 5. .). Potom usazovali se Edomité, chovem dobytka se živíce, vždy více na jih a na sever až k městu Bozra v Auranitidě. K Israelitům chovali se celkem nepřátelsky, nechtíce jich propustiti územím svým, když z Egypta táhli (4. Mojž. XX. 14. ., XXI. 4. 10. 11.), což není ve sporu s udáním (5. Mojž. II. 4. 8.) Mojžíšovým, že Israelitům přechodu dopřáli, protože dělili se Edomité v severní a jižní. Severní měli své krále, a ti Israelitům průchodu odepřeli; jižní byli rozdělení na kmeny podobně jako Israelité, a měli svá knížata, která se Alluf jmenovala, a ti povolili Israelitům průchodu zemí svou.

Saul s Edomity válčil, David si je podmanil (Žalm LIX. 10. 1. Král. XIV. 47., 2. Král. VIII. 14.). Za krále judského Jorama domohli se nezávislosti (4. Král. VIII. 20. .), ale Amasias a Ozias je zase podmanili (4. Král. XIV. 7.).

Když pak se Edomité s Chaldejskými spojili proti Židům, prorokován jim trest Hospodinův (Isai. XXXIV. 1. ., LXIII. 1. . Jerem. XLIX. 7. . Ezech. XXV. 1. ., XXXV. 1. . Žalm CXXXVI. 7.). Zatím domohli se vlády Nabathaeové, potomci syna Ismaelova Nabajotha, kteří obchodem slávu zjednali městu Petra (od něhož jméno Arabia Petraea), a žili s Israelity v poměru přátelském.

Edomité byli modláři, a hlavní modlou byl Kočē. Judas Makabejský a Jan Hyrkan spojili Edomity l. 120. před Kr. obřízkou se Židy v národ jeden. Z doby té jest název Idumaea. Herodes Idumaejský byl působením Římanů dosazen za krále židovského.

Postupem času sloučili se Edomité s Araby a Saraceny, a jméno jejich zmizelo pak napořád z dějin. Nynější obyvatelé jsou dílem Beduini, dílem Fellahové, a náležejí ku kmenům Haveitat a Hedžaja.

Hlavním městem Edomitů byla Sela, řecky Petra (Soud. I. 36.. 2. Paral. XV. 12., Isai. XVI. 1.). Domorodci zvali je Arkē a Arekeme.

Město to rozkládalo se na jihovýchodním úpatí vrchu Hor v úzkém, ale úrodném údolí, které sluje nyní vadi Musa. Město bylo důležitým místem obchodním. Amasias, král judský, dobyl města toho l. 830. př. Kr. a nazval je Jokteel (Jektehel) (4. Král. XIV. 7.).

Po zajištění babylonským zmocnili se města Nabathaeové, jejichž králové měli společné jméno Aretas (2. Makk. V. 8., Skut. ap. IX. 24., 2. Kor. XI. 32.).

Asi l. 106. přijato učení křesťanské v městě tom, a jména biskupů z Petry naskýtají se v několika sněmích církevních.

Je tu mnoho vzácných památek stavitelských slohů rozmanitých, zvláště Khaṣneh Faraun (komora královská), divadlo a veliké mausoleum.

Bozra (Bosra), druhdy znamenité město edomské (1. Mojž. XXXVI. 33., 2. Paralip. I. 44.), jest nyní vesnice Busejrê v Džebalu, asi 7 km jižně Tofelu, nynějšího Tafile.

Tofel, nyní Tafile (5. Mojž. I. 1.), 9 km severně Busejrê, sídlo šeika Džebalského.

Dedan (Ezech. XXV. 13.), sluje nyní Dehana, a jest 7 km jihozápadně Busejrê.

Theman (1. Par. I. 45.) bylo město, dle něhož se i krajina edomská jmenovala, asi 7 km jihovýchodně Petry, kde nyní ves Maan leží.

Themanští byli proslulí moudrostí (Jer. XLIX. 7.). Elifas, jeden z přátel Jobových, jenž svými řečmi vynikal, byl z města toho (Job. II. 11., IV. 1.).

Eḩiongeber (Asiongaber LXX. Gasiōn Gaber), město na východním rameni Arabského zálivu, u kteréhož Israelité, pouští táhnouce, tábořili (4. Mojž. XXXIII. 35.).

V přístavě města toho dal Šalomoun a později král Josafat lodi stavěti, které měly do Ofiru plouti (3. Král. IX. 26., XXII. 49., 2. Paral. VIII. 17.).

Eloth (Aelath LXX. Ailōn, Ailath) bylo přístavní město vedle Eḩiongeberu. Řekové jmenovali je Aelana a Aila. David města toho dobyl a Šalomoun dal tu lodi stavěti (2. Král. VIII. 14., Král. IX. 26., 2. Paral. VIII. 17.). Za panování římského byla zde četná posádka vojenská.

Křesťanství záhy bylo v městě tom přijato, a již na koncilu v Chalcedoně (451.) a v Cařihradě (536.) byli biskupové z Aily. Když pak křesťané v Arabii Petrejské podlehli zbrani mohamedánské (630.), musil vykoupiti křesťanům svobodu biskup Jan poplatkem 300 zlatákův ročně.

Na místě starého Ailōn neboli Flath je pevnost Akaba, kterou dal vystavěti egyptský sultan El Ghouri.

§ 93.

Midianité, Amalekité a Qinité.

Midianité (Madianité), potomci Abrahamovi z Ketury (1. Mojž. XXV. 2. 4.), vedli obchod již v dobách Jakubových mezi Egyptem, Arabií a Palestinou; prodali Josefa Putifarovi v Egyptě (1. Mojž. XXV. 24., XXXVII. 28. 36.).

Obývali v severozápadní Arabii, a vedouce život kočovný, přicházeli až do krajiny pohoří Sinajského (2. Mojž. II. 15., III. 1.), kamž utekl se Mojžíš z Egypta a bydlil u madianského kněze Jethra po 40 let. Když stěhovali se Israelité z Egypta, nebylo více Midianitů u Sinaje a Jethro z daleka přišel navštívit Mojžíše do krajin sinajských (2. Mojž. XVIII. 1. 4. Mojž. X. 29.). Část kmene Midianitů záhy se oddělila a usídlila se na východních březích moře Mrtvého. V době soudců činili nepřátelské vpády do Kanaan a byli Gedeonem na rovině Jizrehel poraženi, od kteréž doby mizí jméno jejich z dějin (Soud. VI., VIII.). Vítězství Geodonova potom často vzpomínáno (Isai. IX. 4., X. 26., Hab. III. 7.).

Madianův nejstarší syn slul Efa (1. Mojž. XXV. 4.); potomci jeho chovali mnoho velbloudův. A k potomkům těm táhne se proroctví Isaiášovo (Is. LX. 1.) když předpovídá, že Vykupitele vítati budou.

Amalekité, národ pastevců, potomci Esauovi, aspoň jedna část jejich (1. Mojž. XXXVI. 12. 16.), bydleli na jihu Palestiny v Arabii Petrejské, spravováni jsouce králi, kterým Agag (ohnivý) říkali (4. Mojž. XXIV. 7., 1. Král. XV. 8. 20. 23.).

Když stěhovali se Israelité z Egypta, přepadli je Amalekité v Rafidim, nyní vadi Feiran, a byli Josuem poraženi (2. Mojž. XVII. 8. , 4. Mojž. XXXIX. 43.). V dobách pozdějších bylo Israelitům často válčiti s Amalekitskými. Gedeon je porazil (Soud. III. 12., VI. 33., VII. 12.), podobně Saul a David, až posléze Simeonity na horách Seir zcela vyhubeni byli (1. Král. XIV., XV., XXX., 1. Paral. IV. 42.).

Qinité (Kinité) naskýtají se od nejstarších dob s Amalekity. pocházejí rovněž od Esaua (1. Mojž. XV. 19. 21., XXXVI. 11.); k Israelitům chovali se přátelsky a usadili se v Judaei, kde s nimi Saul dobrotivě nakládal (1. Král. XV. 6., XXX. 29.). Rechabitům, potomkům Jonadabovým, jenž byl syn Rechabův, kteří pod stany bydleli a vína nepili, říkali také Qinité (Jer. XXV. 2.). Jahel, která vojevůdce kanaanejského Sisaru zabila, byla žena Qinity Habera (Soud. IV. 11. V. 6. 24.).

§ 94.

Cesta Israelitů z Egypta do Kanaan.

Místa, na nichž Israelité tábořili, když z Egypta do Kanaan putovali, vyjmenována jsou ve 4. Mojž. XXX. Ale není možno podle udání písma sv. bezpečně cestu Israelitů stopovati, protože není známo, kde ta která jmenovaná místa byla; proto podáváme popis cesty, jak podle písma sv. a jednotlivých udání badatelů, představu o ní jsme si utvořili.

Od vyjití z Gošenu až na poušť jmenují se (4. Mojž. XXXIII. 5—15.; 2. Mojž. XII. 37., XIII. 24., XIV. 2. 9., XV. 22. XVI. 1., XVII. 1., XIX. 1.): Raamses, Sukkoth, Etham, Hahiroth, Mara, Elim, moře Trstěné, poušť Sin, Dofka, Alus, Rafidim a poušť Sinai.

Ze všech jmenovaných míst není ani jediné, o jehož poloze zeměpisné nebylo by možno pochybovati. Ani místo vyjití z Egypta, Raamses, nemožno bezpečně ustanoviti, protože se najisto neví, které město to bylo, zda-li Raamses Čoan (Tanis, San), anebo město mnohem jižnější, západně Birket Tamsah ve vadi Tumilat, Raamses Abu Kešeb (nynější Mašuta). První bylo zajisté sídlem královským v době vyjití Israele z Egypta a místem vyjednávání mezi Mojžíšem a faraonem (2. Mojž. XII. 31. . .; 4. Mojž. XXXIII. 3.), což by svědčilo pro Raamses Čoan, a kdyby se zjistila pravdivost udání nejnovějších badatelů (jako na př. Naville-a, egyptologa ženevského), že Pitom hledati sluší v zříceninách Tell el Mašata, a to že se jmenovalo po semitsku Sukkoth, pak, hledíce k slovům písma sv.: „Tedy když propustil farao lid, nevedl jich Bůh cestou země Filištinské, kteráž blízká jest. Ale obvedl je cestou přes poušť, která jest podle moře Rudého. .“ (2. Mojž. XIII. 17. 18.), můžeme souditi, že se Israelité brali z Raamses směrem jiho-východním do Sukkoth a odtud směrem východním k Etham na kraj pouště v pevnostní čáře mezi Egyptem a Arabií Petrejskou (2. Mojž. XIII. 20.). Ale cestou tou neměli pokračovati, nýbrž Hospodin jinou vedl je cestou, jako by zpátky do Egypta, tak, že se Egypťanům zdálo, že v poušti zabloudili. Táhlí od Etham směrem jižním podél břehů jezer hořkých k místu Hahiroth (hebr. Pihahiroth) (2. Mojž. XIV. 2.), kteréž jest mezi Magdalum (Migdol) a mořem proti Belsefonu (Baal Čefon) podle všeho na pohoří Attaka, kdež farao s vojsky svými lid Israelský dohonil, maje v úmyslu, přivesti ho zase do Egypta. Ale zde stihl trest Hospodinův zatvrzelého krále, zničil ho i s vojsky jeho ve vodách moře Rudého. Mezi Suezem totiž a pohořím Attaka převedl Hospodin Israelity zázračným způsobem přes moře Rudé tím, že rozdělil vody tak, že stály s obou stran jako zdi, a vysušiv dno horkým

větrém, upravil cestu Israelitům, a vyšli na břeh u Ain Musa, kdež rozbili stany a zapěli velebný chvalozpěv (2. Mojž. XV. 1.—20.). Farao, vida cestu pohodlnou, pustil se za Israelem, ale vodami a blesky Bohem metanými zahynul.

Na zachránění Israelitů slavným zázrakem způsobené s úctou vzpomínáno po všecky věky (Jos. II. 10., IV. 24., Žalm CIV. 37., Is. LI. 10., Moudr. XIX. 7, Skut. ap. VII. 36., Žid. XIX. 29.). Tradice ustavičná svědčí o divné cestě té.

Vykládati přechod ten přirozeným způsobem, přílivem a odlivem, jest činiti písmu svatému násilí a odporovati veškeré tradici.

Od Ain Musa (studnice Mojžíšovy) brali se Israelité směrem jiho-východním mezi mořem a pohořím er Racha pouští Sur, také Etham zvanou, k Mara, nyní Ain Havârah (2. Mojž. XV. 22.), vrazili na vodu hořkou a odtud jméno Mara. Pomocí boží učiněna voda sladkou, pitnou (2. Mojž. XV. 25.). Od Mara hnul se Israel k Elim, kde bylo 12 pramenů a 70 palem. Elim tam bylo, kde nyní vadi Gharandel je, možná však, že i poněkud jižněji bylo. Vyšli z Elim a položili se táborem u moře Trstěného (Rudého) při ústí stromy bohatého vadi et Tajjibeh u předhoří Râz Abu Çelimeh protože z vadi Gharandel jiné schůdné cesty k břehu není. Při ústí vadi Tajjibeh jest na břehu mořském rovina asi 6 *km* dlouhá; tam byl přístav, do kterého svážely se rudy, vykopané v dolech ve vadi Maghâra, vadi Nasb a Sarbut el Chladim, aby po lodích do Egypta dopravovány byly. Od ústí vadi Tajjibeh táhne se podél moře Rudého veliká rovina Mekkatab, začínající u Ain Murka, ale severně Tor sluje Kaa. Rovina ta byla dle náhledu obvyklého poušť Sin, na které obdrželi Israelité mannu a křepelky (2. Mojž. XVI. 1. 4. Mojž. XXXIII. 11.). Manna ta nemá nic společného vyjma jméno s mannou, která se v Arabii Petrejské sbírala a sbírá. Jednak se manna sbírá jen v měsíci červnu a červenci, jest jí málo, a jednak nedá se v stoupě tlouci, ani mlíti, aniž jest živná.

Z pouště Sin vedl Mojžíš Israelity blíže k hoře Sinai. Místa Dofka a Alus nedají se posud ustanoviti. Nejbližší tábor byl v Rafidim, nejspíše ve Vadi eš Šeich, jenž do vadi Feiran ústí. Zde vyvedl Mojžíš k rozkazu božímu vodu ze skály a nazval místo to Massa (pokušení) a Meriba (svár) (2. Mojž. XVII. 1.—7.).

Zde byli Israelité od Amalekitů přepadeni, ale na modlitbu Mojžíšovu poraženi (2. Mojž. XVII. 8.).

Z Rafidim přišli Israelité na poušť Sinajskou (2. Mojž. XIX. 2.).

Pouští Sinajskou myslíme roviny, údolí a úžlabiny nynější vadi er Racha, eš Šeik, Ledža, Šoeib a Sebajeh.

Tu dáno desatero božích přikázání a celá ústava národu Israelskému.

§ 95.

P o k r a č o v á n í.

U Sinaje pobyli Israelité celý rok, potom hnul se oblak Hospodinův, a Israelité brali se do pouště Faran (Paran), jejíž severní část, poušť Čin a Qades, až k jižním hranicím Kanaanu sáhá, a písmo sv. nazývá ji pouští hroznou (5. Mojž. I. 19.). Od Sinaje brali se nejspíš zpátky k severu skrze vadi Šeich k Rafidim a, zahnuvše v pravo, přišli na rozsáhlou vysočinu er Ramleh, táhli pak údolím Čulakah a položili se třetího dne u nynějšího el Ain ve vadi Čulakah táborem. Lid se tu bouřil pro nedostatek masa, dostal křepelek v hojnosti, ale mnozí, nestřídmi jsouce, smrtí zachvácení byli, a proto nazval Mojžíš místo to (Qibroth-Hatthaavâ (hroby žádosti) (4. Mojž. X. 33., XI. 34.).

Nedaleko bylo zajisté místo Tabeerah (požár), kde část ležení vyhořela (4. Mojž. XI. 1—3.), protože mnozí proti Hospodinu reptali. Odtud brali se k Hačeroth, nynějšímu Bir et Themet, kdež sedm dní prodleli (4. Mojž. XI. 35., XII. 14.).

Potom brali se více k severu pouští Faran (Paran) a tábořili v poušti Čin a Qades a nazvali místo to Rethma (údolí kručinky barvířské, Ginsterthal), protože rostlina ta hojně tam rostla.

Podobá se pravdě, že Qades bylo u nynějšího Ain Kûdes, v pohorí Açaçimath, na jižní hranici Kanaanu. Tam také pramen Mistot (1. Mojž. XIV. 7.) a nedaleko toho pramen, jež Mojžíš ve 40. roce putování pouští ze skály vyvedl. Odtud posláni vyzvědači do Kanaan a jejich návrat vyčkán (5. Mojž. I. 20. .), a na potrestání lidu vrtkavého uložil zde Hospodin blouditi pouští, až by ti, kdož majíce 20 roků věku, z Egypta vyšli, zemřeli. V Qades zůstali Israelité táborem po dobu dlouhou (5. Mojž. I. 45.).

K rozkazu božímu hnul se Israel od Qades k jihu k Eçiongeber na břehu severním zálivu Elatského (4. Mojž. XXXIII. 19 – 35.). Cesta odtud zase ku Qades v písmě sv. vyznačena není.

Od Eçiongeber bral se lid boží zase k severu po 38letém bloudění pouští, položil se ve 40. roce po vyjití z Egypta táborem u Qades, kdež Maria. sestra Mojžíšova, zemřela. (Písmo svaté neobjasňuje smutné temno, v něž zahaleno jest těch 38 let.)

Zde reptal lid pro nedostatek vody, kterou jim Mojžíš k rozkazu božímu ze skály vyvedl, při čemž, pochybuje maličko, Boha rozhněval

a za trest do země zaslíbené vejíti nesměl. Pramen vyvedený ze skály dostal jméno Voda odpírání (Meriba) (4. Mojž. XX. 8—14.).

Z Qades vyslal Mojžíš posly ke králům edomskému a moabskému žádat za volný průchod; ale oba mu odepřeli, a král edomský obsadil hranice, pročez odhodlal se Mojžíš obejítí území králů těch, a přišli k hoře Hor na pomezí Edomitův (4. Mojž. XX. 22., XXXIII 37.).

Na hoře té zemřel Aaron ve věku 123 let, když syn jeho Eleazar za nejvyššího kněze povolán byl (4. Mojž. XX. 25.). Vrch ten sluje až podnes Džebel Harun (vrch Aaronův), 7 *km* jihozápadně od města Petra ve vadi Musa, asi 84 *km* jižně moře Mrtvého. Hora ta jest velmi příkrá a na východním vrcholu jejím, 1329 *m* nad hladinou moře Středozemského, jest malá mešita nad hrobem Aaronovým.

Od vrchu Hor brali se Israelité jižně k moři Rudému, aby Edomsko obešli, na kteréž cestě opět reptali a se bouřili, pročez poslal na ně Hospodin hady ohnivé (jmenují se tak, protože uštknutí, jimi způsobené, jak oheň pálilo). Potom táhli Israelité ještě dále k jihu a obrátili se nedaleko Ečiongeber a šli vedle východních hranic Edomska a Moabska k severu až k řece Arnonu. Tam žádali krále Amorrhitův, jehož jméno Šehon, volného průchodu, který jim toho nejen odepřel, nýbrž i válečně proti nim vytáhl. Byl u Jasa poražen; města hlavního Hesebon dobyli a tak se celé země od Arnonu až k řece Jabok zmocnili. Potom vnikli do království Basan, kde proti nim vytáhl král Og až k Edrai, ale byl poražen a země jeho v níž 60 hrazených měst bylo, podmaněna. Mojžíš dal zemi Šehonovu kmenům Ruben a Gad, zemi Og polovici Manasse s tím závazkem, že bojovníci kmenů těch pomohou ostatním dobývati země Kanaan. Na to postoupili Israelité zase k jihu, kde proti nim vystoupil Balak, král Moabitů, jenž se proti Israelitům spojil s Madianity a vyzval věstce Bileama, aby lidu tomu (Israeli) zlořečil, který však k rozkazu božímu lidu dobrořečil a k budoucímu Vykupiteli světa proroctvím ukázal (4. Mojž. XXII. 1.).

V krajině Moabských, nedaleko naproti Jerichu, ustanovil Mojžíš Josua za svého nástupce a napomenuv lid ku svědomitému zachovávání příkázání božích a odkázav jej k budoucímu Vykupiteli, udělil jim požehnání a rozžehnal se s nimi. Potom vystoupil na horu Abarim, t. j. Nebo, v pohoří Pisga, která až podnes sluje Džebel Neba. Hora ta jest 850 *m* vysoká a poskytuje širokého rozhledu po Kanaan. Odtud ukázal Hospodin Mojžíšovi zemi zaslíbenou, a on, potěšiv se krásou země té, umřel na hoře Nebo v 120. roce věku svého, pohřben od andělů v údolí země Moabské naproti Fogor a tajným zůstal hrob jeho všem lidem (5. Mojž. XXXII. 48., XXXIV. 1. 5.).

Po smrti Mojžíšově vnikli Israelité za vůdcovství Josua, syna Nunova, do Kanaan a dobyli země té (Jos. III—VI.).

§ 96.

Arabie.

Veliký polouostrov v jihozápadní Asii, jež Řekové a Římané Arabii a písmo sv. „zemí východní“, „Ereç Qedem“, jmenují, hraničil na severu s Palestinou, Syrií a Babylonii, na východě s Perským zálivem a Indickým (Erythraejským) mořem, na jihu a na západě s mořem Indickým a Rudým.

Nyní sluje polouostrov ten Džesirab el Arab neb Arabistan, a nynější Egyptané říkají mu Sikka el Hedžas (cesta do Hedžasu).

Arabové rozeznávají v zemi své stranu pravou = Jemen a levou = Šam.

Jemen je polouostrov Arabský a Šam Arabie pustá, až k Eufratu sáhající, s hlavním městem Damaškem.

Protože strana pravá znamená štěstí, přeložili Římané Jemen slovem felix = šťastná.

Polouostrov Arabský obsahuje vysočinu vnitřní Nedžd a krajiny pobřežní, z nichž západní s Mekkou a Medinou slovou Hedžas, jižní, od Chaulanu (Chavlanu) počínaje (17° 52'), Jemen a východní na jihu Oman, na severu Hedžr a Bahrain.

Části ty povahou půdy velmi rozdílné jsou: pobřežní celkem rovné, písčité a pusté, vysočina vnitřní suchá, hornatá, místy oasami ozdobená a zvlažovaná.

Nejkrásnější a nejbohatší z nich jest Jemen. Tam byla hojnost balsamu, kadidla, myrrhy, kassie, vzácného koření, zlata a drahých kamenů, tak že obchod s krajinami těmi velmi živý byl. Arabie severní na levo = Šam (Arabia deserta) sluje vůbec El Badieh, t. j. poušť, jest celkem nepřehledná, suchá, písčitá, smutná rovina. Vedro bývá téměř nesnesitelné a při jasném nebi bývají často pozorovati klamné zjevy, jimž Arabové Šerab (hebrejsky Šarab) říkají (Isai. XXXV. 7.). Zvláště v rovině El Kaa bývají takové zjevy často, takže se celá rovina podobá vlnami čeřícímu se jezeru.

Hrozné vedro bývá mírněno nočními chladny a mocnými větry. Mezi větry bývá samum, t. j. jedovatý dech, čili sirocco, t. j. východní vítr (Žalm 2. XI. 6., Jerem. IV. 11., XIV. 24.), svou palčivostí a sirnými výpary životu nebezpečný.

V Arabii, v pouštích kolem Egypta, v Babylonii a v Persii obje-

vuje se samum v červnu, červenci a v srpnu, v Nubii také v březnu, dubnu, září, říjnu a v listopadu a trvá pokaždé pět až sedm minut. Poznává se po červeném, často modře vroubeném mračnu, které se táhne nízko nad zemí. Při zjevu tom klesají lidé i zvířata k zemi, nechávajíce se přejíti žhavým tím proudem. Kdo se rychle na zem nevrhl, zakouší velmi zhoubných následků, velikou vyprahlost v ústech, ospalost, ochablost, zvláště však zúžení prsou, pozbývá hlasu a pociťuje trhání v celém těle. Kdo zcela jím napaden byl, umírá náhle, máe vzezření spícího; brzo však vyřine se krev všemi otvory těla, kůže zčerná, a jednotlivé údy při dotknutí se jich odpadávají.

§ 97.

Obyvatelé.

Obyvatele Arabie počítá písmo sv. k čeledi Semitů (1. Mojž. X. 26—29., XXV. 4. 13—15.).

Arabové odvozují původ svůj od Joktana, arabsky Kachtana, syna Ebenova, bratra Pelegova, a od Arama (1. Mojž. X. 22. 23.), syna Semova, a rozdělují se v kmeny, které jedny od Athira, potomka Aramova. druhé od Saby, pravnuka Joktanova, pocházejí; k posledním počítají se kmeny: Himjar, Hadramaut a Chavlan. Ismaele, syna Abrahamova, nazývají otcem Bedavi (obyvatelé poušti, Beduinové). Ismaelův nejstarší syn Nabit, hebr. Nebajoth, stal se vrchním dozorcem (imamem) posvátné Kaaby a tím i panovníkem.

Rozmanití kmenové ti rozdělují se na Hadezi = obyvatelé stálých míst neboli usedlé, a Bedavi t. j. obyvatelé pouště neboli kočovné. Tito bydlí v stanech plstěných (ze srsti velbloudí); každý stan je stěnou přepažen v jizbu a komoru, která pro ženy ustanovena jest. Stany do kruhu postavené tvoří ves, v jejímž středu v noci stáda umístěna jsou.

Jednotlivé kmeny volí si vůdce neboli šeika, šeikové volí si vrchního šeika, podle něhož se jmenují všechny kmeny spojené. Osobní udatností a vznešeností šeikovou povznáší se ten který kmen rychle. Bohatství Beduinů záleží v množství velbloudů, jichž užívají k obchodu karavannímu, k válkám a k loupežení, chudší mají jen ovce a kozy. Vzdělávání půdy ponechává se nejchudším, jimž fellah, t. j. oráči říkají.

Vynikají pohostinností, dobrostí a manželskou věrností, jakož i odvahou, pýchou a loupeživostí.

Obyvatelé usedlí v městech vzdělávají půdu, pěstují umění a řemesla, ale nepožívají u Beduinů valné vážnosti.

Kmeny lze takto seřaditi dle původců jejich:

Saba, hebr. Šeba, pravnuka Joktanův. Potomek jeho Himjar za-

ložil království Himjaritů v Jemenu. Sídlním městem byla Saba (1. Král. X. 1. .), jmenovaná u Římanů Mariba, sluje nyní Mareb.

Šeba a Raema, kmenové Kúšitů, jichž sídla známa nejsou (1. Mojž. X. 7., Ezech. XXVII. 22.).

Šeba a Dedan, potomci Abrahamovi z Ketury (1. Mojž. XXV. 3.). ve dnech krále Saula a Davida byli mocní a sluli Hagarité (1. Paral. V. 10. 19. 21.), bydlili při zálivu Perském a v poušti Eufratské. Hlavním městem byla Dadiana, a krajina u perského zálivu slula Hagar (Hadžar) a jmenuje se tak posud.

Ismaelitě byli za Mojžiše národ, ve 12 kmenů rozdělený, a bydlili v Hevile, hebr. Chavile. arab. Chavlan, v Jemenu a zasahovali až k severovýchodnímu pomezí Egypta (1. Mojž. XXV. 12.—18.).

Midianité, o těch již dříve pověděno.

Podobně byli i Nabatheové již uvedeni.

Země na severu Palestiny.

§ 98.

Syrie (Aram).

Aram, o němž mluví písmo sv. starého zákona, byl omezen na severu pohořím Taurus, na východě řekou Tigris, na jihu Babyloní a pouští Arabskou, na západě zemí Kanaan, Foinikií a Středoziemským mořem. Řekové nazvali území to Syrií. V zákoně novém znamená Syrie všecku zemi, omezenou na severu pohořím Amanus, na východě Eufratem, na jihu Egyptem a Arabií Petrejskou a na západě Středoziemským mořem. Palestina a Foinikie náležela tedy k Syrii, Mesopotamie však byla vyloučena.

Nynější Syrie, již Arabové Bar eš Šam (země po levici), a Turci Surittan zovou, zajímá rovněž Palestinu a Foinikii; držít všechny země mezi Eufratem, pouští arabskou a Středoziemským mořem a náleží sultánu.

Podnebí Syrie jest jako v krajinách hornatých touž dobou roční rozmanité. V hořejších krajinách horských bývá od listopadu až do března sníh, v krajinách pobřežních vládne již v lednu rozkošné jaro. V severní Syrii jest po většině podnebí mírnější, než jak by se dle zeměpisné šířky mysliti mohlo; není zde ani přílišného vedra letního ani přílišné zimy.

Nejznamenitější horstvo v Syrii jest Libanon (Lebanon, t. j. bílá hora). Jména toho dostalo se pohoří tomu od sněhu, který stále temena jeho, na 3900 *m* vysoká, přikrývá (Isai. XVIII. 14. .), anebo podle

barvy kamene, z něhož se skládá. Libanon je pohoří překrásné (viz str. 25.).

Z Libanonu vycházejí dvě pásma horská směrem od severu k jihu; západní, Libanon v užším slova smyslu, bere se k moři Středozemskému a naproti Sidonu sluje Hor (4. Mojž. XXXVII. 7. 8.).

Východní pásmo, Antilibanon, začíná se pod řekou Leontes (Nahr el Litany), bere se napřed k východu, potom souběžně s pásmem západním k severu, a jmenuje se v písmě sv. vůbec Libanonem (Pís. Šal. III. 4.).

Velebná část pásma východního, která severovýchodní Palestinu prostupuje a nejkrajnější hranici Předjordaní činí, slula Hermon (Jos. XII. 1., XIII. 5.). Sidonští zvali ji Sarion a Amorrhité Sanir; části Hermonu sluly Sion a Amana (5. Mojž. III. 8. 9., IV. 48., Pís. Šal. IV. 8.). Arabové jmenují temeno Hermonu Džebel es Šeik.

Na všechny strany vysílá Libanon řeky; proto chválí jej Šalomoun v Písni své (IV. 15.) jakožto pramen zahradní, studnici vod živých. Celé horstvo bere se za obraz požehnání, pevnosti a líbeznosti (Ozeáš XIV. 6.). Za starodávna byla tam i hojnost zvěře rozmanité (Isai. XL. 16.).

Písmo sv. často uvádí jako se zvláštní oblibou cedry libanonské. Cedr patří k stromům jehličnatým, poskytuje dřeva pevného, beze suků, jehož se hojně užívalo k stavbám. Nyní zbyl jen nepatrný háj cedrový, jenž skládá se asi z 300 kmenů. Uprostřed háje je pět kmenů, z nichž každý má 2·8 m v průměru, a praví se o nich, že jsou z dob Šalomounových.

Vedle Eufratu a Tigridu jmenuje písmo sv. řeky tyto:

K e b a r (Chobar, Chaboras), nyní Chabur, jenž vzniká v jižní větvi Tauru a u Karkemiše (Circesium nyní Kirkisie) v Eufrat vtéká (Ezech. I. 1., III. 23., X. 15.).

E l e u t h e r u s, nyní Nahr el Kebir, vzniká na Libanonu a severně od Tripolis vlévá se do moře; býval hranicí mezi Syrií a Foinikií (1. Makk. XI. 7., XII. 30.).

F a r f a r, nyní Fidžē, vzniká na Libanonu severozápadně Damašku a spojuje se s Abanou (4. Král. V. 12.).

A b a n a n. A m a n a, u Řeků Chrysorrhoas, nyní Barrada, protéká krajinu damašskou, vtéká v Nahr el Merdž východně Damašku (4. Král. V. 12.).

Vedle řek jmenovaných v písmě sv. jest ještě pozoruhoden O r o n t e s, zvaný u Arabů El Aasi; vzniká na východní straně Libanonu se-

verně Baalbeku, teče od jihu k severu a vlévá se nedaleko Seleucie, nyní Kapse, do moře.

Leontes, jehož horní tok sluje Nahr el Litany a dolní el Kasi-mijeh, vzniká na jihu Baalbeku, protéká rovinu Al Bakaa Tachtani mezi Libanonem a Antilibanonem a vlévá se severně Tyru do moře Středozemského.

V zeměpisech uvádějí se ještě: El Kelb, Abraim, Jançēh, El Asfur, Abu Ali a El Barid.

Státy v Syrii.

§ 99.

Stát Damašský.

Staré dějiny Aramu (Syrie) rozvětvují se v tolik zvláštních dějin, kolik v zemi bylo důležitých měst, protože každé takové město mívalo svého krále a bylo státem. Nejdůležitějším ze států těch byl Damašek (Aram Dammešek).

Za krále Davida byl Damašek částí říše Čobah (Sobah). Rozšiřuje panství své až k Eufratu, David dobyl Damašku, čímž si panství nad Syrií pojistil (2. Král. VIII. 6.).

Za Šalomouna vybojoval si Rezon, syn Eliadův, neodvislost a prohlásil se za krále damašského (3. Král. XI. 23., XX. 11.). Potom spojil se Aza, král judský, s Benadadem Damašským proti králi israelskému Baazovi (3. Král. XV. 16.).

Za Jorama, krále israelského, vpadl Hazael, král damašský, v Před-jordání, obléhal Jerusalema a pokořil Israele (4. Král. VI. 8.; VII. 1. XII. 17.; XIII. 3.; Amos. I. 3.).

Posledním králem byl Razin, jehož porazil král assyrský Tiglat-Pilezar a tak konec státu způsobil (Is. VII. 1., VIII. 4., X. 1.).

Hlavním městem státu toho byl Damašek (hebr. Dammesek, Darmesek) od Syrů Darmesuk, nyní El Šam nebo Dimišk zvaný. Jest to jedno z nejstarších měst (1. Mojž. XIV. 15., XV. 3.), rozkládající se v nejúrodnější krajině na úpatí Antilibanonu, vystavěno od Hula, syna Aramova (1. Mojž. X. 23.), a již z dob Abrahamových známo (1. Mojž. XIV. 15.). Město to rozkládá se v utěšené rovině, která sluje Ghubah t. j. zahrada. Krásné řeky, Amana a Farfar, protékají město a zahrady okolní a ústí v jezero, moře Damašské zvané.

Damašek byl branou Syrie až po Eufrat.

Šalomoun vystavěl na oase Thadmor, jež jest na cestě z Damašku k Eufratu, pěkné město Palmyru, aby si zabezpečil obchod mezi Egyptem a zeměmi ležícími za Eufratem (2. Paral. VIII. 4.).

Město sdílelo osudy svých panovníků. Z moci assyrské a perské dostalo se v moc Seleukovců a potom Římanů. V novém zákoně je Damašek hlavním městem Arabie pusté a podnes hlavním městem Hauranska, jež Římané také počítali k Arabii. Pro křesťany nabyt Damašek důležitosti zázračným obrácením sv. Pavla, který tam potom Ježíše Krista hlásal (Skut. ap. IX. 11. 23. , 2. Kor. XI. 33., Galat. I. 17.). Ulice Prímá, do které se sv. Pavel odebrati měl a kde u Ananiáše bydlel, jest tam posud a jest největší v celém městě. V V. století byla v Damašku spořádána obec křesťanská.

Katolíci mají v městě tři kláštery, a to: františkánský, kapucínský a řádu Lazaristů. Hlavní budovou celého Damašku jest mešita Omejovců. Býval to křesťanský chrám, jež Abdolmelek, pátý panovník dynastie Omejovců, křesťanům vyrval v mešitu obrátiv, na vnitřní její ozdobu 5 millionů dukátů věnoval.

Město má 200.000 obyvatelů, mezi nimiž 25—28 tisíc křesťanů, ostatní jsou mohamedané a židé.

Severně Damašku bylo místo Chobā, kdež Abraham krále elamského porazil a Lota ze zajetí vysvobodil.

§ 100.

Aram ʿobā (Soba) a ostatní státy v Syrii.

Podobá se valně pravdě, že malý stát Aram Soba, jenž měl krále společného jména Adarezer, rozkládal se dílem před Eufratem, dílem za ním a na jihu až nedaleko Kanaanu.

Již za Saula vystoupil stát ten nepřátelsky proti Israelitům (1. Král. XIV. 47.), a David porazil krále sobského, jemuž Syrové z Damašku pomáhali (3. Král. VIII. 5.).

Písmo sv. uvádí město Sōba, LXX. Suba (2. Král. X. 6, Žalm LIX. 2.).

Někteří pokládají za město to řecké Nisibis, kdežto židé nynější uvádějí Aleppo za staré Sōba.

Berothai (Beroth), město, jež padlo v moc Davidovu, když byl porazil krále Adarezera (2. Král. VIII. 7.). Podobá se, že je tožné s nynějším Biri nad Eufratem.

Thifsach (Tafsa) bylo nejsevernější město říše Šalomounovy (3. Král. IV. 24.); později slulo Thapsakus na západním břehu Eufratu; od Seleuka Nikatora slulo Amfipolis, nyní slove Tafsaki.

Stát a město Emath. Území Emath, také Hemath, Amath a Chamath zvané (1. Paral. I. 16., XVIII. 3.), rozkládalo se mezi Libanonem a Antilibanonem, činilo severní hranici Palestiny, bylo Kanaanity zalidněno (1. Mojž. X. 18., 4. Mojž. XXXIV. 8., Jos. XIII. 5.),

a Řekové jmenovali je vůbec Koile Syria n. Kelesyria (Syrie hluboká). S emathským králem Thou žil David v přátelství (2. Král. VIII. 10.).

Nynější Arabové jmenují údolí to el Bakaa, a to: Bakaa tachani část jižní a Bakaa foki část severní.

Město Chamath (Emath) bylo nedaleko Libanonu naproti Damašku (Soud. III. 3., Jer. XLIX. 23.); dostalo se za krále Ezechiáše v moc Assyřů (4. Král. XVIII. 34., Is. X. 9.), a slulo od doby vlády makedonské Epifania nad řekou Orontes. Ve středověku slulo Hamah a bylo slavné, nyní náleží pod jménem Hamath k největším městům turecké Asie, majíc asi 100.000 obyvatelů.

Stát Arfad a město Thadmor (Palmyra). V sousedství státu Emath byl stát Arfad, a také písmo sv. oba zároveň uvádí (4. Král. IX. 13., Is. X. 9., XXXVI. 19., Jer. XLIX. 23.).

Na straně východní v poušti Syrské mezi Damaškem a Eufratem na 34° severní šířky a 38° východní délky bylo město Thadmor (Thamar, palma), jež Řekové Palmyrou (městem palem) nazvali. Kterak vystaveno, pověděno již. Nynější Thadmor jest chatrná vesnice.

Mimo státy uvedené dříve se zmínka v písmě sv. ještě o drobných státech, které jsou:

Aram Beth Rohob (Beth-Rechob) (2. Král. X. 6.).

Aram Maacha (2. Král. X. 6.).

Gessur (5. Mojž. III. 14., Jos. XIII. 3., 2. Král. III. 3., XIII. 37., XIV. 23.).

Istob (Tob) tožné asi s Tubin (1. Makk. V. 13., 2. Král. X. 6. Soud. XI. 1.).

§ 101.

Města syrská za Seleukovců a za vlády římské.

Seleukia (Seleukeia)

při moři Středozemském, asi 7 km severně ústí řeky Orontes. Sv. Pavel a Barnabáš plavili se z města toho na ostrov Kypr (Skut. ap. XIII. 4.). Později bylo sídlem biskupským pod patriarchatem Antiochijským. Zeměpisci arabští uvádějí město to pod jménem Suveida.

Antiochia

nad řekou Orontes v úrodné rovině byla hlavním městem Syrie a sídelním městem Seleukovců. Seleukos Nikator město to vystavěl a podle syna svého Antiocha pojmenoval. Za vlády římské bydlili tam prokonsulové syrští. V městě tom bylo mnoho židů, a záhy vznikla zde obec židokřesťanů (Skut. ap. VI. 5., XI. 19. . . ., XV. 22. . .). Sv. Pavel a Barnabáš pobýli v městě dlouho, hlásajíce slovo Boží (Skut. ap. XV.

35.). Z města toho podnikali apoštolské cesty své (Skut. ap. XIII. 1., XV. 36. XVIII. 23.). V městě tom dostali Gali-
lejšťi (Skut. ap. I. 11), věřící (Skut. ap. II 24.), učeníci (Skut. ap.
VI. 17.), bratří (Skut. ap. XI. 1.), svatí a Nazarenští (Skut. ap. IX.
32., XXIV. 5.), zvaní, jméno *christianoi* t. j. křesťané (Skut. ap. XI. 26.).
V Antiochii byl biskupem také sv. Petr (Galat. II. 11.), na památku
čehož slaví Církev sv. 22. února svátek: „*Cathedrae s. Petri An-
tiochiae.*“

Po starobylém podání narodil se sv. Lukáš evangelista v An-
tiochii syrské.

Počátkem II. století byl v městě tom biskupem apoštolský učeník
sv. Ignác, a ve IV. století vyšla tam na obzoru Církve sv. hvězda
první velikosti v osobě sv. Jana Zlatoústého. Církev Antiochijská
byla perlou mezi církvemi východními.

Ve III. a IV. století kvetla tam křesťanská škola, která střízlivým
vykládáním písma sv. protivu činila ke škole Alexandrijské, jež alle-
gorickému výkladu hověla. Ze školy Antiochijské vyšli výteční mužové,
jako: Theofilus, biskup Serapion, mučeník Lucian, Dorotheus, Mele-
tius, Diodor Tarsenský a Cyrill Jerusalemský.

V V. století nabyla Antiochia titul patriarchatu.

Po rozmanitých osudech bylo sídlo patriarchy egyptským sulta-
nem Bibarem (1269.) zrušeno a přeloženo do Damasu.

Nynější Antakia nezabírá ani čtvrtinu bývalé Antiochie; má asi
10.000 obyvatelů, mezi nimiž nepatrná část katolíků, pouze asi 3000.

Beroea (Beroia),

město mezi Antiochií a Hierapolí, bylo Seleukem ozdobeno. Prorok
Ezechiel (XXVII. 18.) jmenuje místo to Chelbon (2. Makk. XIII. 5.).

Nynější Aleppo (Haleb), severovýchodně Damašku, hlavní město
Syrie horní, sídlo tureckého místodržitele, zabírá místo bývalé Beroey
a má 100.000 obyvatelů, mezi nimiž 4000 katolických Armenů, jichž
patriarcha sídlí v Šarfi na Libanonu.

Katolických Syrů jest asi 800 rodin, 1500 Maronitův a asi 7000
Melchitů (katolických Řeků); římských katolíků jest asi 500 a ti mají
3 kostely a františkánský klášter.

§ 102.

Foinikia, lat. Foenices;

tak slove úzký pruh pobřeží moře Středoziemského na západě Syrie.
Foinikiē, hebr. Kanaan, hraničila na severu a na východě se Syrií, na

jihu s Palestinou a na západě s mořem. Za severní hranici pokládána dílem řeka Eleutherus (Nahr el Kebir) dílem Posidium; od doby vlády makedonské byla hraničným městem na jihu Caesarea.

Území to bylo 300—380 *km* dlouhé, dle toho, bere-li se v širším nebo v užším slova smyslu, ale na některých místech málo přes 4 *km* široké, nejširší asi 22 *km*.

Bohaté a úrodné to území, na němž se dříve velká a krásná rozkládala města, prostupuje na jihu pohoří Karmel a v severní části výběžky Libanonu.

Řeky, přicházející z Libanonu a pruh ten země zavlažující, tekou do moře Středoziemského a jsou to: Belus (Nahr Naman) u Akka, Leontes (Nahr el Kasimijeh, nyní Litany) severně Tyru, Bostremus (Nahr el Auli) severně Sidonu, Tamiras (Nahr ed Damur) mezi Sidonem a Beirutem, Magoras (Nahr Beirut) nedaleko Berytu, Lykus (Nahr el Kelb, t. j. psí řeka) severovýchodně Berytu, Adonis (Nahr Ibraim) u Byblu a řeka Eleutherus (Nahr el Kebir) u Aradu.

Foinická města, která písmo sv. uvádí, jsou:

Sidon (Ṣīdōn)

Nejstarší to město při moři Středoziemském bylo založeno prvo-rozeným synem Kanaanovým.

Již v době Josuově bylo hojně zalidněno (Jos. XI. 8., XIX. 28.). Město to, jehož se Israelité nikdy nezmocnili (Soud. I. 31., III. 3.), dodělalo se veliké slávy, mělo své krále a své peníze (Jerem. XXV. 22., XXXVII. 3., Isai. XXIII. 2.).

Také v Iliadě líčí se lid města toho jakožto umění milovný, plavby znalý a v obchodě zběhlý. Sidonští řemeslníci pracovali v stavbě chrámu Šalomounova i Serubabelova (3. Král. VI. 5., 1. Paral. XXII. 4., 1. Esdr. III. 7.).

Artaxerxes Ochus sbořil město Sidon l. 350. před Kr., ale bylo brzo zase vystavěno.

Křesťanství ujal se velmi brzo v městě tom; neboť již sv. Pavel navštívil některé věřící, když jakožto zajatec do Říma se bral (Skut. ap. XXVII. 3.).

Nynější Saida, jež místo bývalého Sidonu zabírá, má a-i 9000 obyvatelů, z nichž jest asi 1100 katolíků řeckého ritu, 900 Maronitů, 400 Řeků rozkolníkův a asi 50 rodin židovských.

V městě i v okolí je mnoho zřícenin, hlásajících bývalou slávu Sidonu.

Kolonisté sidonští založili:

Městečko Dan na úpatí Antilibanonu západně od Paneas, kde potom bylo město Caesarea Filipova (Soud. XVIII. 7.).

Arvad (Arad), město na ostrově téhož jména nad ústím řeky Eleutherus, bylo založeno od Arvaditů, potomků Kanaanových. Byli to zruční námořníci (Ezech. XXVII. 8. 11.).

Bývalé město Ćimirì nad řekou Eleutherem založili (Ćemariové) Samareové, národ kanaanejský (1 Mojž. X 18.).

Tyrus.

Jižně Sidonu bylo město Tyrus (Ćor) (Jos. XIX. 29., Oseáš IX 13.). Tyrus měl vlastní knížata (Jer. XXV. 22., XXVII. 3.), z nichž Hiram v přátelství žil s Davidem a Šalomounem (2. Král. V. 11., 3. Král. IX. 10.). Obyvatelé vedli čilý obchod, zakládali četné osady a bohatli velmi rychle (Ezech. XXVII.). Na ostrovech vzniklo nové město a jmenovalo se také Tyrus (Nový n. Ostrovní Tyrus). Zkázou města toho předpovídal prorok Ezechiel (XXVI. 4. 5.), a Nabuchodonosor i později Alexandr ji vykonali. Po Alexandrovi se město brzo zase rozmohlo a náleželo Seleukovcům a potom Římanům.

Až do Tyru sáhala sláva Ježíše Krista (Mar. III. 8., srov. VII. 24. 31., Luk. VI. 17.), ano Spasitel sám přišel až do okolí Tyru (Mat. XV. 21., Mar. VII. 24.).

Již v dobách sv. apoštolů byli v Tyru křesťané, u nichž se sv. Pavel sedm dní zdržel.

Nyní slove město to Sur (Ćor) a podobá se velké vesnici.

Berotha

(Ezech. XLVII. 16.), zvané později Beritus, nyní Beirut, severně Sidonu, má 36.000 obyv., z nichž 12.000 mohamedánů, tolikéž nesjednocených Řekův a tolikéž katolíků.

Mezi Tyrem a Sidonem bylo městečko Sarefta (סַרְפַּת), kde prorok Eliáš u vdovy žil po čas neúrody v Israeli (3. Král. XVII. 8. .) Vesnice Surafend označuje krajinu bývalé Sarefty.

§ 103.

Mesopotamie.

(Aram mezi dvěma řekama.)

Území mezi řekama Eufratem a Tigridem, zvané od dob Alexandra Velikého Mesopotamie, jmenuje písmo sv. Aram Naharaim, Padan-Aram a nynější obyvatelé Džesirah; omezeno jest na severu pohořím Taurus a sklání se až k zálivu Perskému, zabírajíc skoro 5 stupňů šířky (37°—33°).

Severní část území toho až k ústí řeky Chaboras do Eufratu (30" šíř.) je mnohým horstvem prostoupena a byla velmi úrodná, lesy a pastvinami rozsáhlými bohata. V krajinách těch žili kočovní praotcové národa Israelského: Thare, Abraham, Nachor, Aran, Lot (1. Mojž. XI. 27.); odtud pojal Isak Rebeku za manželku (1. Mojž. XXIV. 1...); tu sloužil Jakub u Labana a nabyl bohatství (1. Mojž. XXIX. .).

Prostřední část země jest rovina vodou chudá a částečně pustá. Částí tou vedla od pradávna obchodní cesta od břehu eufratského do Seleucie a do Babylona (nyní z města Ana do Bagdadu).

Jiná cesta taková vedla z Aleppa v Syrii přes Eufrat do Edessy, odtud dělila se ve dvě: v severní, přes Amid-Diarbekr do Ninive (Mosul), a jižní, přes Mardin a Nisibis do Ninive; třetí potom z Aleppa do Karkemiše a přes Haran k Tigridu.

Jižní část země však vzděláváním bedlivým velmi úrodná byla. Cestovatelé vychvalují tučnou naplaveninu v krajinách těch. Nejstarší obyvatelé v Mesopotamii byli Chaldaeové (1. Mojž. XI. 31.). Asi l. 1300. před Kr. byl panovníkem ve státu při Eufratu Chusan-Risthaim, jemuž Israelité po osm let poddáni byli, až je soudce Othoniel vysvobodil z poddanství toho (Soud. III. 8.). Mesopotamie celá však nebyla nikdy sjednoceným státem. Postupem času byli kmenové jednotliví brzo té, brzo jiné velmoci podrobeni. Nyní náleží území to k říši turecké.

Nejstarší místa v Mesopotamii jsou:

Ur Kasdim, t. j. Ur Chaldaeů, místo, z něhož Thare, otec Abrahamův, vystěhoval se do Haran (1. Mojž. XI. 27., XV. 7.). Písmo svaté mluví o Kasdim n. Chaldaeích jen v Babyloně, a Assyrové znají Kaldi n. Chaldaee rovněž jen v Babyloně, a proto lze souditi, že Ur biblické tožné jest s Urem písma klínového, jež bylo hlavním sídlem modloslužby boha měsíce Šin a leželo tam, kde nyní jsou zříceniny Mughair, tedy na jihu Babylona.

Haran (Charan, LXX. Charran); místo, kde se usadil Thare, odkud vystěhoval se Abraham do Kanaan, kde Laban s dcerami svými bydlil (1. Mojž. XI. 32., XXIX. 1.). Prorok Ezechiel (XXVII. 23) uvádí místo to mezi městy, která s Tyrem obchod vedla. Později jmenovalo se Karrae. Město to bylo asi 8 mil jižně od Edessy, asi 15 mil východně od Eufratu, slulo tak snad po Aranovi (Haranovi), bratru Abrahamově.

§ 104.

**Thogorma Mini, t. j. Armenie,
neboli země Ararat.**

Jméno Armenie nenaskýtá se v písmě sv., ale hledíc k jednotlivým krajinám, objevuje se pod jménem Ararat (2 Král. XIX. 37. Vulg. terra Armeniorum) jakožto království ve spojení s Mini (Jer. LI. 27.), Thogorma (1. Mojž. X. 3., 1. Paral. I. 6.) a Dům Thogorma (Ezech. XXVII. 14., XXXVIII. 6), Mini (Jerem. LI. 27.)

Vysočina Armenská jest na jižním svahu Kavkazu, na severu ji omezují hory Mošišské, na jihu výběžky Tauru, na východě a na západě přechází v hornaté krajiny Malé Asie a Medie.

Armenie zabírá krajiny pramenů jednak Eufratu a Tigridu, jednak řek Fasis a Araxes, obsahuje na jihu Vanské jezero a na severu rovinu Araxes s Araratem.

Armenie, jelikož vysočina, má podnebí drsné a studené, ale zdravé; vegetace je v různých krajinách rozmanitá. Na kraji hor je mnoho lesů, v jiných částech však jeví se nedostatek dříví. Svahy hor a údolí jsou bohaty pěknými pastvinami. Hojnost kovů a drahých kamenů vychvalují všickni spisovatelé starověcí.

Armenie jest kolébkou nejstarších národův a jmenuje se od tuzemců Hajastan po praotci Haig, synu to Thogormy; během věků přistěhovali se tam různí kmenové: Hebraeové, Kanaanité, Assyrové, Medové, Kappadokiové, Alanové a j. v., čím zase jiní kmenové vystěhovati se nuceni byli.

Po rozmanitých osudech během věků dostala se Armenie pod panství turecké, tak že jen východní část náleží k Persii a severní k Rusku.

V Turecké Armenii neboli Turkomanii je hlavním město Erzerum (Arzerum), dříve Theodosiopolis, s 33.000 obyvatelů.

Jižně Kavkazu jest Ruská Armenie, v níž Ararat ční; má hlavní město Erivan s 15.000 obyvatelů.

Jihozápadně od Erivanu vypíná se Ararat, jež Peršané Kuhi Nuh (hora Noemova) a Armenové Massis zovou. Rozeznávají sluší dva od sebe oddělené vrcholy Araratu. Velký Ararat vypíná se mezi 39°—42° severní šířky a 61° 55' východní délky, na více než 5253 *m* nad hladinu mořskou, temeno jeho jest věčným sněhem kryto, a malý Ararat, na 39° 39' sev. šířky a 62° 2' vých. délky, ční více než 4000 *m* nad hladinou mořskou. Na hoře Ararat stanul koráb Noemův (1. Mojž. VIII. 4. 20., IX. 1.), a pokolení lidské v krajinách těch počalo dobu nového rozvoje svého, novou pouť na povrchu zemském.

§ 105.

Assur (Assyrie).

Země na východním břehu tigridském, v níž druhý Semův syn Assur (1. Mojž. X. 22.) se usadil, jmenovala se potom též Assur neboli Athur, Řekové a Římané jmenovali ji Assyria a Atyria.

Země Assur byla ohraničena na severu Armenií a Gordickým pohořím, na západě Tigridem a Mesopotamií, na jihu Susianou a Babylonii a na východě Medii, a dělila se později na šestero provincií: Arrapachitis, Kalachene, Adiabene, Arbelitis, Apolloniatis a Sittakene, tak že vlastní Assyrie tožná byla s Adiabene, což se rovná asi nynějšímu Kurdistanu.

Assur jmenovalo se také hlavní město na pravém břehu Tigridu, několik kilometrů jižně Mosulu, tam, kde jsou zříceniny Kileh-Šergat.

Jméno Assur podržela země i když hlavní město přeloženo bylo k severu, na východní břeh Tigridu, naproti Mosulu do úhlu, jež velký Čab a Tigris činí.

Assur, jakožto stát, znamená veleříši, která v době rozkvětu zajímala Mesopotamii, Medii a Babylonii a v VIII. století před Kr. všechny národy od Indie až k Středoziemskému moři.

Vojevůdce Rabsaqeh (Rabsaces) jmenuje Assur zemí chleba, vinic, oliv a medu (4. Král. XVIII. 32.). Assyrie je na severu a na východě rázu horských krajin, výšiny jsou porostlé duby a ořešáky a přecházejí na jihu a na západě zvolna v roviny. Podnebí jest chladné a krajina, jsouc hojně svažována, jest úrodná; mandloně, moruše, melony, jabloně, ořešáky daří se tu výborně, jakož i konopí a bavlna.

Rovněž bohatá byla v krajinách těch fauna: jelenů, srnců, kozorožců, buyolů, zajícův a p. bylo v hojnosti, ano i lvi nebyli nic zvláštního.

Obyvatelé náležejí, jako Babyloňané, k Semitům, jak tomu písmo svaté učí (1. Mojž. X. 22.). A všechny památky klínového písma potvrzují pravdivost udání biblických i v tom, že Assur od Babylona vyšel a založen byl (1. Mojž. X. 11.).

Jazyk Assyřů je týž, jako obyvatelů Sinearů a rovněž tak i názory náboženské, ctění hvězd, slunce a měsíce, jen že ponětí Assyrové od Babyloňanů přijali, ale i písmo Assyřův jest toliko zjednodušené písmo Babyloňanů.

Podle udání písma sv. (1. Mojž. X. 11.) a veškerých nápisů klínových a památek sluší udání Diodora a Ktesia považovati za báje smyšlené; nebyloť nikdy Nina, jenž by byl Ninive vystavěl, aniž syna jeho Niniase. Podobně má se věc i v příčině pověstí o Semiramidě, která Babylon vystavěla, a o dobytí Ninive i upálení Sardanapala.

Kdy Babyloňané kolonie assyrské založili, nemožno zjistiti; snad to bylo počátkem II. tisíciletí před Kr.

Zřízení státní bylo despotické jako ve všech velikých monarchiích orientálních.

Vědy Assyřů ukazují, že Babyloňané byli učiteli Assyřů.

Náboženství Assyřů bylo, jak již zmíněno, ctění těles nebeských, zvláště slunce a měsíce. Bůh slunce slul Samas, hebr. Šemeš, bůh měsíce Šin, příjmení jeho bylo Nannar nebo Nannir. U západních Semitů jest jméno Baal (pán) místo Šemeš. Merkur jmenoval se Sachvis, Venuse slula Dilbat, jako jitřenka Istar a jako večernice Beltis n. Baaltis (Ašera). Saturn jmenován akkadicky Sakus, assyrsky Kevan, jako bůh Adar nebo Adar-Malik n. Adramelech, také Malik, po kanaanejsku Moloch. Jupiter slul Mustaril, jako bůh Merodach, a jeho příjmení Bil, Bel (pán); Mars posléze slul Nibianu, jako bůh Nergal. Anu (Anamelech) byl pak vrchní bůh

Ti byli bohové planetarní. K neplanetarním patří: Dagon (Dakan, Dagan), bůh plodnosti živočišné, a Bin, bůh hromu. Vedle jmenovaných bylo ještě veliké množství jiných bohů. (Viz: Riehm, Bibl. Handwörterbuch.)

V příčině poměru Israele k Assyřům budiž krátce jen toto dotčeno:

Když byl již Tiglath-Pileser I. v XII. a Asur-Nāsir-Habal v IX. století stát Israelský poplatným učinil, Salmanasar IV. přinutil krále Jehu k uznání svrchovanosti assyrské a uložil mu poplatek. Salmanasar VI. pak obléhal a dobyl Samaří (4. Král. XV. 19., 29., XVII. 5. . .) a odvedl Israelity do zajetí assyrského; však i království Juda bylo dočasně poplatné králům assyrským.

§ 106.

Ninive,

staroslavné, veliké město na východním břehu tigridském, naproti nynějšímu Mosulu, které klassikové jmenují Ninos, Ninus, bylo hlavním a sídelním městem říše Assyrské, napřed ovšem vedle Assuru; bylo zároveň bohaté město obchodní a polohou i opevněním svým pokládáno za nedobytné (1. Mojž. X. 11., Nah. III. 10. 16. 18., Sofon. II. 13. . . 4. Král. XIX. 36.). Podle písma sv. bylo Ninive spojeno s třemi jinými městy assyrskými, kteráž byla: Rechoboth-Ir, Kalach (Chalach) a Resen; všechna dohromady tvořila to velké město, jež vzdělal Nimrod, syn Kůšův (I. Mojž. X. 11. 12.).

Obvod města měl 89 *km* a obyvatelstva čítáno na 2 milliony. Hradby města byly 30 *m* zvýši a tak široké, že tři vozy, jeden vedle

druhého, po nich jeti mohly. Na hradbách bylo 1500 věží, každá na 60 *m* zvýši. Mimo to obklopovaly město s tří stran řeky Tigris a dva jeho přítoky, a na severu chráněno bylo řadou pahorků. Králové nahromadili tu nesmírné bohatství, jež bylo příčinou rozmařilého života jejich. Prorok Jonáš byl tam poslán kázat pokání za panování Salmanasara IV., který poslechl a tak město záhuby zachránil. Od doby zajetí žilo zde mnoho Israelitů, mezi nimi nábožný a bohabojný Tobiaš. Nabopalassar Babylonský a Kyaxares Medský dobyli města l. 606. a rozkotali je. Ve zříceninách města toho sluší rozeznávatí tři skupiny, a to: západní, jihovýchodní a severovýchodní, kteréž nalézají se vesměs v úhlu, který tvoří Tigris a velký Čab, do něho ústící, a jež protéká říčka Khôser (Khausar). Západní skupina zřícenin, přímo proti Mosulu ležící, jíž podle tureckých míst Kujundžik a Nabi-Junus (proroka Jonáše pahrbek) říkají, jest bývalé Ninive; skupina jihovýchodní, podle písma sv. Nimrud zvaná, jest bývalé město Kalach (Kalhu); skupina pak severovýchodní, která se rozkládá na přítoku Khôseru a na úpatí Džebel-Maklubu, naznačená místem Khorsabad, jest bývalé Sargon (Dur-Šarukin v nápisích klínov.). Každé z těch tří měst tvořilo uzavřený, hradbami obehnaný celek, a podle rozměrů dříve udaných byla bezpochyby všechna tři spojena v jedno město pevnostní. (Bližší udání viz: Riehm, Bibl. Handwörterbuch.)

§ 107.

Babylonie,
(Sennaar, Sinear, Chaldaea).

Po veliké potopě rozmnožovalo se pokolení lidské od výšir armenských do nížiny eufratské a tigridské. Země střední Asie, v které první založil panství Nimrod, potomek (Kůšův) Chusův, jmenovala se Sinear. Protože Kasdim n. Chaldaeové v krajinách těch se usadili, jmenovala se země ta Chaldaea (Jer. XXII. 25., XXIV. 5., XXV. 12., Ezech. XII. 13.). Řekové a Římané nazývali ji podle hlavního města Babyloníí, a to brzo v užším, brzo v širším významu. Obyčejně nazývá se tak země mezi Eufratem a Tigridem, kterou na severu omezovala Mesopotamie a Assyrie, na východě Tigris, na jihu záliv Perský a na západě Arabie pustá. V dobách proroků Daniele a Ezechiele počítala se také Mesopotamie ku Chaldaei. Nyní slove země ta Irak el Arab a jest pod svrchovností tureckou.

Důležitosti a zvláštního rázu zemi té dodávají řeky Eufrat a Tigris.

Eufrat, zvaný nyní El Frat, vzniká na vysočině Armenské z dvou řek, z nichž severní nedaleko Erçerumu a východní na Araratě

se pramení, teče asi 440 *km* směrem západním, prorývá Taurus, činí jižním směrem dlouhou hranici mezi Syrií a Mesopotamií valí potom vody své směrem severovýchodním rovinou Babylonskou a spojuje se asi 140 *km* před svým ústím do zálivu Perského u Kornah (Kurnah) s Tigridem. Délka toku jeho činí přes 3700 *km*; ale pro mnohé prahy v toku severním a písčiny v toku dolním není splavný. Voda jeho jest kalná, ale po vyčištění pitná; ryb nalézá se v Eufratu veliká hojnost. Písmo sv. nazývá jej velkou řekou (5. Mojž. I. 7., Jos. I. 4.) a hranicí zemí Bohem Abrahamovi zaslíbených (1. Mojž. XV. 18, 2. Mojž. XXIII. 31.).

Tigris, tolik jako hebr. Chiddeqel a chald. Diglath, pramení se v horách armenských tam, kde Eufrat jižní směr bere a je na jednom místě jen 5 *km* od Eufratu vzdálen. Tigris teče napřed jižně, obrací se potom k východu, prodírá jižní Taurus (pohoří Maš), tvoří hranici mezi Mesopotamií a Assyrií, protéká rovinu Babylonskou a spojiv se s Eufratem a Kerkhou (Choaspes) vtéká pod jménem Šat el Arab (Pasitigris) do Perského zálivu. Celkem koná cestu 2100 *km*, má mnoho vody, pro mnohé prahy a mocné proudy není splavným, ač od Mosulu počínajíc na vorech, zvláštním způsobem stavěných, mnoho zboží po vodě se plaví. Jako v Eufratu tak i v Tigridu, jehož voda čistá jest. zdržuje se mnoho ryb.

U Tigridu měl Daniel vznešená vidění (Dan. X. 4.) a Tobiaš poučen byl u Tigridu o prozřetelnosti Boží (Tob. VI. 1.). Když na jaře v horách armenských a kurdských spousta sněhu taje, a na podzim bystřiny horské trvalým deštěm naplněny jsouce vody své v nížiny vysílají, oba veletoky rozvodňují se pravidelně, jen že Tigris teprve v poslední pětině cesty své přes břehy vystupuje, ale Eufrat hned v toku středním břehy opouští a nesa mnoho kalu, celou krajinu hojně hnojivem zaplavuje. V dobách starých bylo mnoho průplavů založeno, aby celá země dostatečně zavlažována býti mohla, a proto byly také země ty pro úrodnost a krásu svou vychvalovány. Nedostatek dříví stavebního nahrazovala dobrá hlína, z níž robeny cihly, které se klím spojovaly a tak ke stavbám sloužily (1. Mojž. XI. 3.). Tkaniny a pletiva (mnohobarevné koberce) a vonné masti babylonské jsou obecně chváleny. Míry, váhy a peníze chaldaeské přijaty byly od ostatních národů semitských. Znamenitou úrodností půdy a vhodnou polohou k obchodu (Ezech. ^{XXVI} 4) nahromaděno veliké bohatství a s ním znamenitě postoupila i vzdelanost, ale také vznikly zhýřivost a znemravnělost.

Obyvatelé Babylonie nebyli jednoho původu. Nejstarší obyvatelé byli Akkadové, kteříž i písmo klínové utvořili. Písmo to bylo původně obrázkové jako hieroglyfy egyptské a teprve později přetvořilo se v hlás-

kové, ač rázu hieroglyfického naprosto nikdy nepozbylo. V Babylonii ustrnulo písmo to na jistém stupni vývoje svého, ale v Assyrii postoupilo v kursivu. Písmo klínové nalézá se vryto neb vpáleno do tabulek hliněných, do cihel, kamenů pečetních, nebo i do jiných předmětů. Náписы písmem klínovým objevené v hojnosti značné jsou vydatným pramenem k objasnění dějin národů starých a mají důležitost svou zvláště pro nás, protože jasně a určitě potvrzují pravdivost bibli-ckých udání.

§ 108.

Stručný přehled dějin babylonských.

Pokud hledíme k písmu sv., vyjímáme z dějin babylonských pouze to, co jest nejdůležitější.

Od samého počátku pobytu svého v Babylonii zakládali Akkadové n. Protochaldaeové města, která byla zároveň střediska panství jejich. V dobách těch založena byla města, po nichž zůstaly jen zříceniny, ale ohromné. Takové jsou: Uru, bezpochyby chaldaejské město Ur, z něhož vystěhoval se Thare s rodinou svou (1. Mojž. XI. 28.), na pravém břehu Eufratu na 31° sev. šíř., nyní Mugheir zvané; severně Uru, na levém břehu Eufratu, Larsam, tam kde nyní zříceniny Senkerek se rozkládají; severozápadně toho na levém břehu řeky Arku, nynější Varka, jež písmo sv. Erech nazývá (1. Mojž. X. 10.) a posléze Babilu, t. j. Babylon, v písmě sv. Babel (viz § následující). Mimo to jmenuje písmo sv. a náписы město n. krajinu Akkad, ale nelze posouditi, kde byla.

Vedle jmenovaných měst sídelních zmiňuje se písmo sv. a náписové o jiných městech, jako je Kutha a Sefarvaim.

Že města ta nebyla založena Semity, vysvítá odtud, že i písmo sv. aspoň o třech z nich tvrdí, že založena byla od Kůšity (Chamity) Nimroda. Jsou to Babel, Erech, Akkad a posud nenalezené Kalne (1. Mojž. X. 10.).

S počátku byla jmenovaná města střídavě městy hlavními, sídelními.

Záhy přidali se k obyvatelům nešemitským obyvatelé semitští, kteří zvolna sice, ale bezpečně vlády se domáhali, až se stali panující vrstvou.

Již Semita Sargon I., král z Agani, podmanil si území akkadské a podrobiv si Erech (Varka), nařídil, aby knihy akkadické byly přepsány a na jazyk šemitský převedeny.

Semité přijali veškeru vzdělanost předchůdců svých, zejména astronomii a matematiku. Semité však pracovali na daných základech dále a zdokonalili básnictví, písmo, mythologii, astronomii a bezpochyby i stavitelství, umění a vědy rozmanitým směrem.

Mezi králi dob nejstarších vyniká Hammurabi (okolo r. 1500. př. Kr.), potom Nebukadnečar I., Merodach-bal-adan a Nebo-bal-adan, kteří s Assyrií v těch dobách samostatnou a mocnou válčili, anebo s ní ve spojení byli. Od r. 747. počíná se doba chaldajská v užším slova smyslu. Dějiny doby té spadají v jedno s dějinami říše Novoassyrské a to od panování krále Tiglath-Pilesera (745). V témže roce, kdy vládu nastoupil, Tiglath-Pileser přepadl Babylonii, dal krále Nebousabsi z Beth Silan ukřižovati, ale krále Merodach-Baladana I. z Beth-Jakin ponechal v důstojnosti jeho. L. 731. porazil Zirukina a od té doby uvádí se Tiglath-Pileser zkráceným jménem Pór, t. j. Ful, jakožto král babylonský. Nástupce jeho Sargonem přemožen jsa, uznal neodvislost Babylonie. Po mnohých bojích s Assyřany vedenými dosedl na trůn Nabopalassar, který velmoc chaldajskou založil. Po něm nastoupil syn jeho Nebukadnečar II., který ve výbojích svých přišel až k potoku Egypta (4. Král. XXIV. 7.); dobyl Judska, odvedl židy do zajetí babylonského, kdež i za jeho nástupců držáni byli, až jim Kýros návrat povolil (4. Král. XXIII.—XXV., 2. Paral. XXXIII. 1.—21., Daniel). Nástupce Nebukadnečarův Evilmerodach byl po dvouletém panování Neriglissarem (Nirgal-sar-učur), švakrem svým, s trůnu svržen (559), na kterýž potom dosedl Nabonid (Nabu-nahid) (554), který nejza z rodu panovníčích, pojal za manželku dceru Nebukadnečarovu, přijal hned svého prvorozeného syna Belsačara (Balthasara) (Dan. VII., VIII.) za spoluvládce; avšak tu přikvačila doba, ku které Daniel ukázal a učiněn konec říši Babylonské Kýrem, králem perským. Ten svěřil vládu nad říší Chaldajskou Dariovi Medskému, který však jen 2 léta panoval pod svrchovaností Kýra; potom vládl Kýros celou říší Medskoperskou sám (Dan. VI., XI.).

§ 109.

Babel (Babylon)

byl hlavní město země a patřil k největším a nejkrásnějším městům vůbec. Město to bylo podle udání řeckého dějepisce Herodota, jenž je l. 450. př. Kr. viděl, vystavěno ve čtverci, jehož strana měřila 120 stadií, tedy celý obvod 480 stadií, což jest 89 *km*. Obklopeno bylo hlubokým, příkopem vodou naplněným, za nímž byly hradby asi 25 *m* široké a 100 *m* vysoké, jež chráněny byly 250 věžmi a měly 100 bran měděných. Hradby ty byly, jako všechny budovy v Babyloně, vystavěny z cihel pálených a místo maltou klím spojených (1. Mojž. XI. 3.).

Město rozkládalo se v krajině Iraku, kde nyní místo Hillah se prostírá, po obou březích eufratských. Skládalo se tedy ze dvou částí, totiž z města východního a města západního, z nichž východní část značně byla větší. Obě města spojena byla mostem kamenným. V západní části byl menší hrad, v němž později obýval Alexander Veliký, a chrám Nebův. V části východní byl „Hrad královský“, visuté zahrady, a více na severu té části byl chrám Merodachův (Belův), o němž svědčí zříceniny, nyní Babil zvané, nejimposantnější zříceniny v Babyloně; sahají do výšky na 40 *m*, v délce 180 *m* v podobě hrubé pyramidy, jejíž horní plocha měří 70 *m* šířky. Ku zříceninám těm radí se na témž břehu řeky k jihu zříceniny nyní al Kačr neb al Mudželibeh zvané. I ty mají podobu čtyřúhelníka, jehož délku Angličané udávají na 700 anglických loket, šířku na 600 loket a výšku na 70 stop angl. Podle nápisů klínových jsou to zříceniny paláce Nebukadnečarova (hradu královského). Od zřícenin těch k jihu jsou zříceniny Amran ben Ali nedaleko vesnice Džumdžuma.

Mezi Kačrem a Babilem jsou zbytky nábřeží (quai), jež král Nabonid buď vystavěl aneb aspoň obnovil.

Na západním břehu eufratském naproti návrší Amran jest násep, jímž obehnan byl nějaký palác, podle nápisů Neriglissarem vystavený, bezpochyby druhý to palác (hrad) královský, v němž potom Alexander Veliký bydlil.

Jižně od druhého paláce jsou zříceniny Birs-Nimrud; mají podobu obdélníkovou a 700 *m* obvodu. Na zříceninách těch dobře lze rozeznati jednotlivá patra a schody vnější. Birs-Nimrud je svatyně zasvěcená Belovi, o níž Herodot vypravuje. Bel je tolik, co pán, titul jménu boha přidávaný; zde byl to dle nápisů klínových bůh Nebo. (Semitsky slul bit imni t. j. dům pravé ruky n štěstí.) Bylo osm pater planetárním mocnostem zasvěcených. Zdola počínajíc byly to: Saturn-Adar, Venuše-Istar, Joviš Merodach, Merkur-Nebo, Mars-Nergal, měsíc a slunce. Patra byla označena barvami černou, bílou, oranžovou, modrou, červenou, stříbrnou a zlatou. V patře nejhořejším byl zlatý stůl a lože pro boha; jizba ta nejvyšší byla také hvězdárnou. Vyhlídka s místa toho byla rozkošná. Birs-Nimrud pokládají mnozí novější učenci za zbytky věže babylonské, o níž písmo sv. vykládá (1. Mojž. XI. 1.—9.).

Mezi jmenovanými místy a kolem nich rozkládá se Babylon, jehož domy byly tří- i čtyřpatrové a tvořily přímé ulice, které branami se zavíraly. Babylon stal se slavným svým obchodem, ale také tím, že byl sídelním městem mocných panovníků, kteří o rozšíření a zvelebení města zvlášť pečovali, a že město to za posvátné pokládáno bylo. Se slávou města souvisí vzdělanost obyvatelů jeho, jakož i jejich přepych

a požívavost, o nichž písmo sv. mluví (Isai. XIV. 11., XI. VII. 1., Jer. I. 59., Dan. V. 1.). Za takový způsob života hrozil jim Bůh tresty, které je skutečně stihly (Isai. XIII. 19., XIV. 4. 12., XL. VI. 1.). Kyros, král perský, města dobyl, nástupce jeho hradby zbořil, a tak město vždy více pustlo. Alexander učiniv je městem sídelním, na čas slávu jeho obnovil, ale za Seleukovců na dobro pokleslo a propadlo zahynutí. Za Ježíše Krista bylo město to větším dílem již úplně pusté.

§ 110.

Ostatní místa v Sinear.

Durá,

veliká rovina u Babylona, na níž postaviti dal Nebukadnečar zlatý sloup s modlou. Danielovi přátelé Ananiáš, Misael a Azariáš n. chal-dejsky Sidrach, Misach, Abdenago nechtěli se klaněti modle, pročež uvrženi byli do peci ohnivé (Dan. III. 1.).

Erek (Arach, Edessa)

bylo druhé město, založené Nimrodem (1. Mojž. X. 10.), jež Řekové nazvali Edessa, které se však také jmenovalo Kallirrhoe, z čehož utvořili Arabové jméno Urhoi a Roha, nyní říkají mu Orfah.

V Edesse brzo kvetla nejen obec křesťanská, nýbrž i věda, takže již v II. století písmo sv. na syrský jazyk převedeno jest, a ze školy založené Efremem Syrem (338) vyšli znamenití mužové Abbas, Cenobius, Maran, Simeon, Isaak Veliký a mn. j., kteříž učeností hájili pravověrnost naproti Nestorianům a monofysitům. Počátkem VII. století dobyli města toho Peršané, potom Arabové, na krátko dostalo se křesťanům (1097) a potom Turkům.

Achad (Nesibis, LXX. Archad),

také město založené Nimrodem (1. Mojž. X. 10.). Podle Efrema a Jeronyma byla Nesibis hlavním městem v Adiabene, v severní Mesopotamii. Zpustošeno jsouc Peršany a Araby, kleslo na chatrnou ves, která slove Nesibin.

Kaleneh (Chalanne, Ktesifon),

čtvrté Nimrodem založené město, o němž se prorok Amos (VI. 2.) zmiňuje, bylo na východním břehu tigridském, 12 km od Seleucie v Babylonii. Později jmenovalo se Ktesifon a bylo v době zimní sídelním městem králů parthských. V VII. století bylo město to Araby zbořeno a zříceniny slují Al Madain.

§ 111.

Medie.

Země Madai, pojmenovaná podle třetího syna Jafetova, řecky Medie, persky Mada a v Zendu Maidhja zvaná, byla severozápadní část vysočiny Iranské, na západ a na jih od jezera Kaspického a na východ od pohoří Zagros, sáhala na východ a na severovýchod až k Parthii a Hyrkanii, na jih pak až k Elamaei n. Susianě a Persii. V Medii rozeznáváme tři části povahou rozdílné, totiž rovné, veliké pobřeží jezera Kaspického, nyní Masanderan a Silan zvané, kde někdy v rovině a v horstvu ji obklopujícím sídlili volní kmenové Kadusiů, Gelenův a Amardiů; na jih a na jihozápad odtud byla země zvaná Atropatene, podle hrdiny a satrapa „Atropates“, nyní Adherbeidžân, kterouž oddělovala řeka Araxes od Armenie a pohoří Choatras od Assyrie; jižně Atropateny rozkládala se Velká Medie, nyní Iraq al Adžmi, již prostupovalo pohoří Orontes; pohoří Parachoatras oddělovalo ji od Assyrie, Babylonie a Susiany, na východě pak činila hranici poušť, na severovýchodě Parthie a Hyrkanie, a na severu pohoří Koronus. Media, vysočina se rozkládající mezi jezerem Kaspickým a pohořím Zagros a pouští východní, byla úrodná a požehnaná, zvláště svými pastvinami pro koně proslulá, kde se také chov koní ve velkém provozoval, zvláště za králů perských.

Obyvatelé Medie byli dle udání písma sv. Jafetité (I. Mojž. X. 3.). Podle Herodota dělili se v šestero kmenův, a ti byli: Buserové, Faretakeni, Struchaté, Arizanté, Budiové a Magové. Magové však byli spíše určitý stav společenský, než kmen.

Medové byli národ bojovný a zvláště jakožto zruční lukostřelci požívali slavného jména, při tom však byli velmi ukrutní, takže ani starcův, ani dětí v lůně mateřském nešetřili. (Jer. I. 42., LI. 11. 28., Is. XXI. 2., XIII. 17. 18.). V příčině náboženské byli ctitelé světla a ohně, klaněli se slunci, měsíci a pěti planetám (oběžnicím). Bohoslužbu řídili magové, kteří pěstovali vědy a umění.

Jazyk medský je příbuzen perskému. Písmo bylo slabikové, z písma assyrského utvořené.

Dějiny medské jsou posud namnoze nejisté a temné. Podle 4. Král. XVII. 6. byli Medové poddáni assyrskému králi Salmanasarovi, později za krále Nebukadněgara měli vlastní krále své (Isai. XIII. 17., Jer. XXV. 25., LI. 11. 28.) a zahubili prý říši Babylonskou. Kyros spojil Medii s Persií v říši Medskoperskou (Dan. V. 28., VI. 15., VIII. 20., srov. Esth. I. 3. 18., X. 2.). Po Alexandrovi Velikém stala se Medie částí říše Syrské (1. Makk. VI. 56.), až potom přešla k říši Parthské

(1. Makk. XIV. 2.). Židé z Medie byli v Jerusalemě svědky zázraku jazyků při seslání Ducha sv. (Skut. ap. II. 9.).

§ 112.

Města v Medii.

Největší a sídelní město v Medii byla *E k b a t a n a*, zvaná v písmě sv. *Achmetha*, LXX *Amatha*; nyní slove *Hamadan* (*Esdr.* VI. 2., *Jud.* I. 1.; 2. *Makk.* IX. 3., *Tob.* V. 8.). V *Ekbatanech* bydlel *Raguel*, jehož dceru *Saru* ml. *Tobiáš* za manželku pojal. V *Ekbatanech* sídleli králové perští v době letní, jakož i potom králové parthští. Také *Alexander Vel.* strávil několik měsíců podzimních v *Ekbatanech*. *Antiochus Epifanes* zemřel v městě tom (2. *Makk.* IX. 3.).

Král *Dejoces*, jenž vystavěl město to, obehnal je sedmeronásobnými hradbami, z nichž poslední vnitřní objímaly hrad královský s komorou královskou a říšským archivem. Výšku hradeb udává kniha *Judith* na 70 loket = 34 *m* a šířku na 50 loket = 24 *m*, věží pak 100 loket = 48 *m*.

Nynější *Hamadan* má asi 50.000 obyvatelů, mezi nimiž 600 židovských rodin a tolikéž armenských.

Ragy (*Rages* *Vulg.*, *Rhagai*, *Rhaga*, *Rhagaia*), nyní *Rai*, bylo znamenité město medské směrem k *Parthii* v provincii *Rhagiana* nedaleko bran *Kaspických* (*pylae Caspiae*). *Tobiáš* navštívil tam bratry v zajetí a půjčil *Gabelovi* 10 hřiven (talentů) stříbra (*Tob.* I. 16., IV. 21.). Za *Alexandra Vel.* jmenovalo se město to *Europos*.

V *Ragách* sídlili v době jarní králové parthští z rodu *Arsacidů*, a proto slulo město také *Arsacia*. V VII. století utrpělo město mnoho od Arabů. Chalifové je poněkud zvelebili a vystavěli. *Harun al Rašid* se tu narodil. L. 1220. bylo město *Mongoly* nadobro zničeno.

§ 113.

Elam (Elymais).

Země *Elam* hraničí na severu s *Medií*, na východě s *Persií*, na jihu s *Perským zálivem* a na západě s *Babylonií*. Často uvádí se země ta jakožto část *Persie*, ano i na místě *Persie* (1. *Mojž.* X. 22., XIV. 1., *Isai.* XXI. 2., XXII. 6., *Jer.* XXV. 25., *Ezech.* XXXII. 24., *Esdr.* IV. 9.). Na severu a na východě je země ta hornatá, v jihu má pobřeží rovná a bažinatá a málo zdravá, zvláště pro *Evropany*. Půda jsouc hojně svlažována, jest velmi úrodná na obilí, rýži, bavlnu a třtinu cukrovou, jakož i na ovoce rozmanité. Písmo sv. zmiňuje se

o Elamu a Elamitech, když vypravuje o vpádu čtyř králů do údolí Sidim (nyní Mrtvé moře) a uvádí na prvním místě (1. Mojž. XIV. 1.) Elam, jehož král Kedor Laomer z dynastie Kuduridů poplatek vymáhal na pětimestí Kanaanejském. Od doby krále Sanheriba byl Elam poddán Assyřům (Isai. XXII. 6., Esdr. IV. 9.). Když říše Assyrská zanikla, Elamité stali se opět samostatnými (Jer. XL. IX. 34.—39.). Později připadli k říši Babylonské (Dan. VIII. 2. Esdr. IV. 9.). V den seslání Ducha sv. byli též Elamité svědky velikých skutků božích (Skut. ap. II. 9.). Hlavním městem byly Susy (Šušán, Susan, nyní Šuš) (Dan. VIII. 2., Isai. XXI. 2.) nad řekou Ulai (Eulaeus) a Choaspis (Nehem. I. 1. Esth. III. 15., VIII. 15.), v němž mnoho židů bydlilo (Esth. IV. 14.) Bylo sídelní město perských králů, kteří v přepevném hradě bydlili a ohromné bohatství tam chovali. Král Ahašveroš (Assverus, Xerxes I.) vystrojil v Susách knížatům říše své slavné hody (Esth. I. 1.). Daniel a Nehemiáš zdržovali se v Susách (Dan. VIII. 2., 2. Esdr. I. 1.). Ne daleko rozvalin nynějšího Šuš je blízko u řeky staveníčko, v kterém se ukazuje hrob Danielův. Strabon udává délku obvodu města na 29·6 *km*.

§ 114.

Persie (Paras),

nyní Fars, Farsistan,

hraničila na severu s Medií, na východě s Karmanií, na jihu s Perským zálivem a na západě se Susianou. Pobřežní krajiny jsou rovinné a písčité, suché a horké, vysočina vnitřní má mnoho úrodných, hojně svažovaných údolí a rovin, mezi nimiž Merdašt a Širas, a podnebí mírné.

V širším slova smyslu jako v písmě sv. (2. Makk. I. 19.), znamenala Persie n. Ariana Iran, rozlehlé země předoasijské, v nichž různá odvětví Ariů bydlila. Hranice území toho činily Perský záliv, údolí Šat el Arab, Tigris a Kur, Kaspické jezero, dolní tok Oxu, poríčí Jaxartu a Indu. Po větším díle je to vysočina (hornatina), jejíž výšiny ční do výšky 486—583 *m*, a jejíž vrcholy jsou 1620 a na východě 1944 *m* vysoké a na severovýchod k jezeru Kaspickému přecházejí ve stepi. Při takové rozlehlosti je v území tom teplota rozmanitá, tak že tam zima — 30° C střídá se s vedrem tropickým + 50° C; a podobně mají se i klimatické poměry a povaha půdy s úrodností. Rozlehlé pustiny uvnitř a ve východním severu země a horké, pusté jižní krajiny pobřežní, ve kterých málo kdy prší, ukazují jen tu onde v údolích bujnou vegetaci, pobřeží severní u Kaspického jezera je hojnými lesy porostlé. Na jihu daří se datlovník; ovoce, víno, melouny rostou všude; polností

ku pěstování obilí však není mnoho, za to mnoho tučných pastvin, odkudž již od starodávna velebený chov nejušlechtilejších koní a baktrických (dvouhrbých) velbloudů. Persie ve smyslu politickém jest jméno veleříše, o níž praví prorok Daniel (II. 32. 39., VII. 6.): „Povstane království měděné, kteréž bude panovati nade vší zemí.“ Říše ta počala se Kyrem, jím a jeho prvními nástupci rozšířila se z Iranu na celou přední Asii až k moři Černému a na ostrovy řecké, na Syrii, Foinikii a na země nilské a severní břehy v Africe a v Asii na východ až po Indus. Velmoc mezi „Indií a Aethiopií“ (Esth. I. 1., X. 1.) trvala skoro půltřetího století a jest Alexandrem Makedonským rozbita, ale přece, ač v rozsahu mnohem menším, zase do rozkvětu přivedena vedením parthského kmene (Pahlava) Pehlevi a pod vládou Arsacidů; potom zase třetí rozkvět znamenati za vlády Sassanovců; nemohouc pak odolati návalům Arabů, byla sice podrobena, ale vybojovala si přece pod islamem politickou samostatnost. Darius I., největší státník starověký na východě, rozdělil ohromné to území v satrapie, které se dělily zase v mediny (správní okresy), spravované od úředníkův, opatřených mocí soudní, kteří se nazývali Pecha (paša) (Esth. I. 1., VIII. 9., Esdr. VII. 2., Nehem. II. 7. 9.), Peršané byli udatní bojovníci a obratní jezdci (Isai. XXI. 2. 7., XXII. 6. 7., Ezech. XXVII. 10.). Klaněli se nejvyšší bytosti, jejímž symbolem byl oheň (4. Král. XXIII. 11.). Uznávali dvojí princip: princip dobra a princip zla, Ormuzda (Ahuro mazda) a Ahrimana (Anra mainiu), jakožto původy dvou světů, proti sobě válčících. Světové ti skládali se z duchů dobrých (amešašpenta) a z duchů zlých (déva) a z říší pozemských. Nejvyšší bůh bylo slunce, Mithra. V bohoslužbě měl posvátný oheň velikou důležitost. Magové obstarávali oběti, pěstovali vědy a vyučovali. Věřili v nesmrtelnost duše, které přes most Činavat přecházely k stánku dobrých, kdež nad nimi Ormuzd vynášel soud. Celkem měli Peršané správnější pojem o bohu a ušlechtilejší mravouku než ostatní národové pohanští.

Peršané počali se stýkati s Israelity při založení říše Kyrem, jenž podle proroctví Danielova židy propustil ze zajetí a staral se o vystavění nového chrámu (1. Esdr. I. 2., 2. Paral. XXXVI. 22.) a postavení města. Hradby sionské byly zase postaveny a lid zajatý oblažen návratem do vlasti. Kyros navrátil také zlaté a stříbrné nádoby chrámové, které Nebukadnečar do Babylona byl odvezl. Serubabel, věrný ten Israelita, vedl kmeny Juda a Benjamin do vlasti a položil základy obzrození národa Israelského ve směru náboženském i státním (1. Esdr. III.). Mnoho židů však zůstalo dobrovolně v Babyloně pro výhodný obchod a mírnou vládu perskou (1. Esdr. VII. 7.). Tam vznikl babylonský Talmud, babylonská Gemara.

Ale náboženské i politické poměry v Palestině byly urovnány

teprv Esrou (Esdrášem) s Nehemiášem za Artaxerxa Longimana (Artachšasta).

§ 115.

Persepolis.

Vedle Sus, Ekbatan a Babylona byla Persepolis občasným sídlem staroperských králů, kteří tam z většího dílu byli pohřbeni, a proto se také nazývala residencí mrtvých.

Persepolis byla opravdu hlavním městem, v němž byla pevnost a královský hrad králů z rodu Achamenovců. Rozvaliny hradu toho svědčí o bohatství, moci a smyslu pro umění toho královského rodu.

Bylo to po Susách největší město v zemi a rozkládalo se v nynější krajině Merdašt nedaleko místa, kde se spojují řeky Medus a Araxes. Alexander Veliký našel tam 24.000 hřiven zlata, ale v stavu podnapilém dal prý město rozbořiti. Z rozvalin jeho byla potom vystavěna pevnost a později hlavní město Istakhr (Istakhar). Podivuhodné rozvaliny města toho rozkládají se na deset hodin cesty v rovině Merdašt, severovýchodně od města Širasu, jež l. 1853. zemětřesením úplně zbořeno bylo. Rozvaliny na rovině Merdašt, kterou protéká řeka Bend Amir (Araxes) slovou nyní Takhti-Džemšid (trůn Džemšidův), Rakši Redžab (obraz uctění) anebo Čihil Minâr (čtyřicet sloupů). Na rovině Istakhar lze viděti zbytky hradeb a věží, jimiž město bylo obklopeno.

Jihovýchodně Persepole byly Pasargady, proslulé hroby královskými. V rovině Merghab, mezi Širasem a Ispahanem, jest náhrobek krále Kyra. Je to stupňovitá pyramida z bílého mramoru, na jejímž vrchu jest malá mramorová budova s mramorovou střechou. Tam byl zlatý sarkofág Kyrův s nápisem klínovým: „Jsem Kyros, král Achamenovec.“

Země severozápadně Palestiny.

§ 116.

Malá Asie.

Písmo sv. jmenuje zemi tu pouze slovem Asia, jež má rozmanitý význam, nikdy však neznamená dílu zemského. Asia jmenovala se říše Seleukovců, k níž velká část Malé Asie náležela, a království to podrželo jméno Asie, i když Antiochus Velký po bitvě u Magnesie všecky země v dolní Asii (před Taurem) Římanům postoupiti přinucen byl (1. Makk. VIII. 6., XI. 13., XII. 39., XIII. 32., 2. Makk. III. 3., X. 24.). Že však Římané většinu zemí těch (Mysii,

Lydie a Frygii) postoupili pergamskému králi, Eumenovi II., přešel název království Asie na říši Pergamskou. Když kvetoucí říše ta Attalem III. odkázána byla Římanům, ti přidali k zemím ještě Karii, pobřežní krajiny a ostrovy ionské, Aetolie a Doris, a tak vznikla provincie římská Asia (zvaná *propria*, *proprie dicta*, také *proconsularis*); v tomto smyslu bere se slovo Asia obvykle v písmě sv. nového zákona (Skut. ap. VI. 9., XIX. 20., 1. Kor. XVI. 19., 2. Kor. I. 8., 2. Tim. I. 15., 1. Petr. I. 1., Zjev. sv. Jana I. 4. 11.). Ve Skut. apošt. (XIX. 26., XXVII. 2) znamená Asia celou Malou Asii.

Název „asiarchové“ (*asiarchai*) znamená poslance jednotlivých čelných měst asijských, kterým bylo starati se o náboženské slavnosti a hry, jež se na počest císařů konávaly jednou v tom, jindy v jiném předním městě. Asiarchové zvolili pak ze středu svého přednostu. Ačkoli se asiarchové volili každoročně, utvořila se z nich přece jakási aristokracie v městech, protože někteří byli opět a opět voleni, anobrž důstojenství často přecházelo s otce na syna. Asiarchové to byli, kteří sv. Pavlovi v Efesu domlouvali, aby nešel mezi rozbouřený lid (Skut. ap. XIX. 31).

Malá Asie rozkládá se mezi 45° a 56° východní délky a 36° a 42° severní šířky a jest omezena na severu mořem Černým, na východě Armenií a Syrií, na jihu mořem Středoziemským a na západě mořem Aegejským, Hellespontem, Propontidon a Thráckým Bosporem.

Orientalé jmenují polouostrov ten Anatolií, Okcidentálé Levante (= východ). Polouostrov větší jest než Španělsko a rozdělen jest nyní na osm ejaletů (místodržitelství), jejichž jména jsou: Gastamuni (bývalá Paflagonie), Khuadavendiguiar (Bithynie), Aidin (Lydie), Garaman (Frygie a Pamfilie), Adana (Kilikie), Boçoq (Kappadokia), Sivas (část Kappadokie), Tharabeğun (Pontus a Kolchis).

Hlavní pohoří polouostrova jest lesnatý Ala Dagħ (Taurus), jenž se rozvětjuje od východu k západu. Severně Ala Dagħu jest Al Kurun n. Agh-Dagħ (Antitaurus).

Nejznamenitější řeka jest Kisil-Irmak (Halys), jenž pramení se na Ala Dagħu i na Agh-Dagħu, proudí se Kappadokií, Galatií, Pontem a vtéká do moře Černého. Řeka Ješil-Irmak (Iris) vlévá se s řekou Sakaria (Sangarius) a s několika říčkami jinými rovněž do Černého moře; Bujuk Mender (Maeander) vlévá se do moře Aegejského a jiné řeky k moři Středoziemskému se berou.

Území to, dříve krásné a úrodné, jest nyní pusté a smutné: kde lidnatá rozkládala se města, jsou ssutiny, porostlé býlím, anebo chatrné boudy kočovníků; všude znáti, že tam lenivý Turek domovem.

Všimněme si nyní jednotlivých krajín polouostrova, ježto jsou dějištěm písma sv.

§ 117.

Kilikia, Pamfylia a Pisidia.

Kilikia (Cilicie),

nyní Adana a Ičil, jest jihovýchodní krajina Malé Asie a byla omezena na severu Taurem, na východě pohořím Amanus neboli Syrií, na jihu Středozemským mořem a na západě Pisidií a Pamfilií. Východní část Adana byla velmi úrodná, západní Ičil drsná, ale hojnými pastvinami opatřena. Cilicie byla provincií syrských Seleukovců (1. Makk. XI. 14., 2. Makk. IV. 36.), později byla přidělena k Armenii a stala se potom provincií římskou.

O Cilicii je řeč v St. Z. v knize Judith (I. 7., II. 12. 15., III. 1.). V době sv. apoštolů bylo v Cilicii mnoho židů (Skut. ap. VI. 9.); křesťanství se tam brzy ujalo (Skut. ap. XV. 23. 41., XXI. 39., XXII. 3. XXIII. 24.). Hlavním městem byl Tharsus v úrodné rovině nad řekou Kydnos (Kara-Su); bylo to znamenité město obchodní, bohaté a vědám velmi příznivé a tudy sídlem věd řeckých a učenosti židovské, a v té příčině dávána mu na konci doby apoštolské přednost před Athenami a Alexandrií.

Tam narodil se apoštol národů, sv. Pavel (Skut. ap. IX. 11., XI. 25., XXI. 39., XXII. 3.). Ještě počátkem XIV. věku byl Tharsus znamenité opevněné město a v rukou křesťanův armenských. Nynější Tirsus má asi 30.000 obyvatelův a jest důležitým v obchodě pro doly měděné. V Tirsu je mnoho rozvalin a památek zdoby římské.

Pamfylia,

pobřežní krajina hornatá, byla omezena na severu Pisidií, na východě Kilikií, na jihu mořem Středozemským a na západě Lykií. Za vlády římské měla brzy své místodržitele, brzy byla spravována zároveň s Galatií.

V písmě sv. naskýtají se jména tří měst pamfylských:

Side,

nyní Eski, město, jehož obyvatelé od Římanů dostali list ve prospěch židů (1. Makk. XV. 23.).

Attalia;

do toho města, vystavěného králem pergamským Attalem a dle něho pojmenovaného, přibyl sv. Pavel na první apoštolské cestě své a plavil se odtud do Antiochie syrské (Skut. ap. XIV. 25.). Nyní slove město to Satalia (Adalia), má 3000 obyvatelův a řeckého arcibiskupa.

Perge

nad řekou Kestros. První to město maloasijské, v němžto hlásali sv. Pavel a Barnabáš evangelium Ježíše Krista (Skut. ap. XIII. 13., XIV. 23.). V Perge byl veliký chrám Dianin, k němuž mnozí z dalekých putovali krajin. Nyní je tam místo Karahissar, jež upomíná na Perge.

Pisidia.

Krajina, ležící uprostřed Tauru, Pisidia, byla omezena Frygií, Lykaonií, Pamfylií a Lykií. Když se říše Syrská rozpadla, Pisidané založili několik malých státův, a pro hornatost krajiny nemohli Římané nikdy nadobro podrobiti si Pisidanů. Ve středověku spojili se karamanští Turci s obyvateli domácími a udržují se v horách taurických jako volný, národek horský.

Hlavní město Antiochia, jež vystavěl Seleukos Nikator, dostalo se za Augusta v moc římskou. V Antiochii kázal sv. Pavel, provázen jsa sv. Barnabášem, na první apoštolské cestě své, a mnozí uvěřili v Ježíše Krista, ale jiní způsobili sročení lidu a vyhnali sv. věrozvěsty, kteří, vyrazivše prach s obuvi své, odebrali se do Ikonía v Lykaonii (Skut. ap. XIII. 14. .). Na místě bývalé Antiochie jest nyní Burdur (Jalobač); l. 1835 objeveny veliké rozvaliny Antiochie.

§ 118.

Lykia a Karia.

L y k i a.

Hornatý polouostrov v Malé Asii, jenž hraničil na severu s Frygií a Pisidií, na východě s Pamfylií, na jihu s mořem Středoziemským a na západě s Karií, jmenoval se Lykia (Lycia). Dřevní obyvatelé jeho sluli Solymové, později dostali jméno po Athéňanu Lykovi, Lykiové; byli silní, vedli znamenitý obchod námořní a zachovali si svobodu až po císaře Klaudia, jenž je podrobil panství římskému.

V Lykii byla mnohá města, z nichž písmo sv. jmenuje jen tři. Jsou to:

Myry (Myra),

město se znamenitým přístavem. Do Myr připlula loď, na níž měl sv. Pavel k rozkazu místodržitele Festa jakožto zajatec do Říma dopraven býti (Skut. ap. XXVII. 5.). Nyní slove město to u Turků Dembre.

Patary (Patara),

hlavní město se slavným chrámem Apollonovým. Na své třetí cestě apoštolské přibyl sv. Pavel z Makedonie do Patar a vstoupil tam na loď, jež plula do Foinikie (Skut. ap. XXI. 1....). Nyní slove Megri.

Faselis,

slavné město přístavní na skalnatém výběžku, severovýchodně od Myr, bylo dobyto a rozbořeno Římanem Pavlem Serviliem, ale potom zase vystavěno a pojmenováno Portus Januensis. Obyvatelům města toho poslal římský senát dopis, v němžto se přimlouvá, aby se židy zle nenakládali (1. Makk. XV. 23.). Nyní slove město to Alaja.

Karia,

zvaná od Turků Menteh Seli, hraničila na severu s Lydií, na východě s Frygií a Lykií, na jihu s mořem Středozemským a na západě s mořem Aegejským. V Karii byla kolonie židovská (1. Makk. XV. 23.).

Knidos

bylo město, mimo něž se plavil sv. Pavel na čtvrté cestě své (Skut. ap. XXVII. 7.). (Nyní Knido.)

Halikarnassos,

hlavní město, dobře opevněné, s dobrým přístavem. Nyní slove Bedrun a má asi 10.000 obyvatelů, příhodný přístav a pevnost.

§ 119.

Lydia a Jonia.

Lydia,

omezená na severu Mysií, na východě Velkou Frygií, na jihu Karií a na západě Jonií a mořem Aegejským, měla mírné podnebí a byla velmi úrodná. Celým územím procházelo zlatem bohaté pohoří Tmolos. Dříve byla Lydia středem samostatné říše, jejímž posledním králem byl Kroisos; později byla částkou Asie Prokonsulární. Lydové znali se

dobře v umění rozmanitém, jakož i v barvířství a v obchodu. Z měst lydských jmenuje písmo sv.

Filadelfi

na úpatí hory Tmolu, město, vystavěné pergamským králem Attalem Filadelfem, jež bylo v pozdějších dobách Římanům poplatno. Představenství křesťanské obce ve Filadelfii dostalo se pochvaly božského Pána jeho (Zjev. sv. Jana III. 7—14.). Ve Filadelfii bylo sídlo biskupské a pronásledovaní křesťané docházeli tam útulku. L. 1392. dobyl města sultán Bajazet. Turci jmenují je nyní Šehr.

Sardy,

bohaté hlavní město říše Lydské, rozkládalo se nad zlatonosnou řekou Paktolem a na severním výběžku hory Tmolu. Páté psaní apokalyptické řízeno jest k nedbalému pastýři v Sardech (Zjev. sv. Jana III. 1—7.). Místo bývalých Sard zabírá turecká vesnice Sart.

Thyatira

bylo město, jež se dříve jmenovalo Pelopia, také Evipia; rozkládalo se nad řekou Lykou, obyvatelé jeho živili se tkaním purpurových látek a barvířstvím.

Lydia, kterou sv. Pavel ve Filippi pokřtil, byla z toho města (Skut. ap. XVI. i4. 15. 40.).

Ve Zjevení sv. Jana chválí se biskupova láska a horlivost u víře, ale kárá se tam modlářský duch některých členův obce v Thyatiře. (Zjev. sv. Jana II. 18—29.) Nyní slove město to Akhissar.

Jonia

byla omezena na severu Mysii, na východě Lydií, na jihu Karií a na západě mořem Aegejským. Nejdříve slula jižní část Jonia, západní pak Aeolia (1. Makk. VIII. 8.). V písmě sv. naskýtají se v Jonii jména těchto měst:

Milet,

staré obchodní město se čtyřmi přístavy. Sem zavítal apoštol národů na třetí cestě své a mluvil tu k starším efeským, klada jim na srdce povinnosti jejich (Skut. ap. XX. 28.).

Na místě slavného města, v němž narodili se Thales, Aischines a Anaximander, je bídná vesnice Paladžah.

Trogyllium,

městečko v Jonii na předhoří Mykāle, naproti ostrovu Samos; tam přenocoval sv. Pavel, když na třetí apoštolské cestě své z Řecka a

z Makedonie se ubíral do Jerusalema (Skut. ap. XX. 15. podle řeckého textu).

Efesus,

slavné hlavní město Jonie nad řekou Kajstros mezi Miletem a Smyrnou. byl proslulý obchodem a zvláště velkolepým chrámem bohyně Diany, jenž se počítal k sedmeru divů světa. Efesus byl sídlem modloslužby, magie a pověry (Skut. ap. XIX. 24.). V Efesu usadilo se mnoho židů, jimž Apollo z Alexandrie a někteří učeníci Janovi učení křesťanské hlásali. (Skut. ap. XVIII. 24., XIX. 1.) Sv. Pavel učinil Efesus středem své apoštolské působnosti v Prokonsulární Asii a založil vlastně sám křesťanství v Efesu, jsa židy i pohany krutě pronásledován. Když působením sv. Pavla mnozí modloslužbu pohanskou opouštěli, křesťanství přijímající a proto výrobky zlatnické, sochy bohyně Diany a vzorky chrámu jejího v Efesu na odbyt nešly, zlatník Demetrius zosnoval vzbouření proti apoštolovi, jenž odcházejí věrného učeníka svého Timothea v Efesu zanechal, aby jako biskup záležitosti církevní pořádal (Skut. ap. XIX. 1., 1. Kor. XV. 32., 1. Tim. I. 3, IV. 14, 2. Tim. I. 6., IV. 5.). Později poslal sv. Pavel Tychika do Efesu, aby Timotheovi pomáhal a ze svého zajetí v Římě poslal Efesským zvláštní list (2. Tim. IV 12.). Miláček Páně sv. Jan působil v Efesu před svým vypověděním na ostrov Pathmos, a když se z vyhnanství vrátil, skončil dle starých podání bohubilý život svůj v Efesu. •První psaní apokalyptické řízeno jest k biskupu v Efesu, a chválí jeho trpělivost, stálost a horlivost v zachovávaní pravého učení, ale povzbuzuje ho zároveň k obnovení první lásky křesťanské (Zjev. sv. Jana II. 1—7.).

Třetí obecný sněm církevní konán v Efesu l. 431. a tam jest učení Nestoriovo zavrženo a Marii Panně přiřčen název Bohorodičky. Slavné město to sesulo se během času tak, že jen rozvaliny zůstaly. Nedaleko ssutin bývalého Efesu je bídna vesnice Aja Seluk zvaná. V celém okolí není křesťanů.

Smyrna

na severovýchodní straně Hermaiského zálivu při ústí řeky Meles byla za prvních císařů římských proslulá obchodem, plavbou a uměním. Ve Smyrně brzo kvetla obec křesťanská, ač od židů v i pohanů pronásledována byla (Zjev. sv. Jana II. 8—11). Světlo církve asijské sv. Polykarp byl apoštolem Janem ustanoven biskupem ve Smyrně a oslavil církev Kristovu smrtí mučnickou asi l. 166.

Nynější Smyrna, zvaná od Turků Ismir, jest největší a nejbohatší obchodní město v Malé Asii; má 140.000 obyvatelův, a to 60.000 Řeků,

50.000 Turků, 13.000 židů, 12.000 katolíkův a 5000 Armenů. V Ismiru má také sídlo paša.

§ 120.

Mysia a Bithynia.

Mysia.

Krajina bohatá obilím a vínem, omezená na severu Hellespontem a Propontidou, na východě Frygií a Bithynií, na jihu Lydií a na západě mořem Aegejským, slula Mysia a dělila se na Mysii velkou, jižní a Mysii malou, severní. Sv. Pavel přišel na své druhé apoštolské cestě do Mysie (Skut. ap. XVI. 7.). Krajina někdy krásná a kvetoucí jest nyní zanedbaná a pustá. V Mysii jsou pro nás důležitá města:

Pergamos

nad řekou Kajkem byl ve starém věku sídlem královským, měl velikou knihovnu, znamenitý chrám Aeskulapův, a vyráběl se tu nejlepší pergamen. V apokalyptickém listu, svědčícím biskupu pergamskému, chválí se věrnost biskupova u věcech víry, ale kárá se tam obec, že trpí některé, svádějící k modloslužbě (Zjev. sv. Jana II. 12.—17. XII. 9.).

Adrumetum,

obchodní město při moři Aegejském, bylo založeno od Athéňanů; nyní sluje Adramitti. Z Caesarey do Myr plavil se sv. Pavel na lodi adrumetské (Skut. ap. XXVII. 2.).

Assos,

město při moři Aegejském, naproti ostrovu Lesbos, ve kterém sv. Pavel na čtvrté cestě své vstoupil na loď, když plul do Miletu (Skut. ap. XX. 13.). Nyní jest na místě tom ves Beiram.

Troas.

Římské město Troas slulo dříve po zakladateli svém, Antigonovi králi, Antigonia a přijalo potom ke cti Alexandra Velikého, jméno Alexandria-Troas a bylo asi 12 km jižně od staroslavného Ilie n. Troje. Sv. Pavel přišel dvakráte do Troady. Poprvé na druhé své cestě apoštolské měl v Troadě noční vidění, jímž byl poučen, aby šel kázat učení Ježíše Krista do Makedonie (Skut. ap. XVI. 8.—11.); po druhé na třetí apoštolské cestě své přišel sv. Pavel z Filipp do Troady, kde slavil s věřícími mši sv. a vzkřísil mládence Eutycha (Skut. ap. XX.

5.—14., srov. 2. Kor. II. 12, 2. Tim. IV. 13.). Nyní jest na místě tom ves Eski Stambul.

Bithynia.

Severozápadní krajina Malé Asie, již protéká řeka Sakaria (Sangarius), a jež hraničí na severu s Černým mořem, na východě s Paflagonií, na jihu s Frygií a Mysií, a na západě s Bosporem, Mysií a Propontidou, slula Bithynia. Sv. Pavel zamýšlel se svými společníky Silou a Timotheem odebrati se do Bithynie, ale Duchem sv. veden byl do Evropy (Skut. ap. XVI. 7.). Křesťanství bylo brzo v Bithynii hlášáno a obec křesťanská založena, což vysvítá z listu sv. Petra (1. Petr I. 1.).

Z měst bithynských písmo sv. žádného neuvádí, ale v dějinách církve sv. důležitá jsou:

Nicaea (n. Isnik).

V Nicaei byl l. 325. první obecný sněm církevní proti Arianům a l. 787. druhý proti obrazoborcům. Nynější město má asi 4000 obyvatelů.

Nikomedia,

město, v němž Plinius ml. napsal císaři krásný list, jímžto křesťanům krásné vydává svědectví. Císař Konstantin Vel. založil tu křesťanské chrámy a dal se tu biskupem Eusebiem l. 337. pokřtiti. Nyní sluje město Ismid a je tam sídlo řeckého metropolity.

Chalcedon

proslul v dějinách čtvrtým obecným sněmem církevním proti Eutichyanům l. 451. Nyní je tam nepatrná ves Kadikoi.

§ 121.

Paflagonia a Pontus.

Paflagonia,

pobřežní krajina u Černého moře, omezená na východě Pontem, na jihu Galatií a na západě Bithynií, byla Augustem podmaněna. Hlavním městem bylo Sinope při Černém moři. Nyní jest tam sídlo arcibiskupa řeckého.

Pontus.

Severovýchodní krajina Malé Asie Pontus byla někdy samostatným královstvím a hraničila na severu s Černým mořem, na východě s Kolchidou a Armenií, na jihu s Kappadocií a na západě s Galatií. Obyvatelé její byli potomci Thubalovi. Když l. 66. př. Kr. od

Římanů poražen jest Mithridates VI., země rozdělena byla mezi několik panovníků menších. V Pontu usadilo se mnoho židů, z nichž mnozí byli v Jerusalemě svědky divů božích při seslání Ducha sv. (Skut. ap. II. 9.). Ti potom v domově svém hlásali učení Kristovo. Aquila a manželka jeho Priscilla, u nichž sv. Pavel v Korintě bydlil, byli z Pontu (Skut. ap. XVIII. 2.). Sv. Petr obrací se v listu svém ku křesťanům v Pontu (1. Petr. I. 1.).

Vedle starobyklých měst, jež byla: Amasia, Kerasos, Komana, Sebastia a j., je zvláště důležitě město Trapezus (Trapezunt, Trebissonde, turecky Tarabosan), jež v XIII. století bylo hlavním městem malého císařství Řeckého, nyní pak je hlavním městem ejaletu téhož jména. Ležíc mezi dvěma vysokými skalami při Černém moři, je pro mnohé zahrady je obkličující velmi rozsáhlé, má starou citadellu, úzké ulice, deset řeckých kostelů, mnoho mešit a škol, rozsáhlé bazary, starý již zpustlý zámek, loděnici, rozmanitý průmysl, zastoupený tkárny na zboží vlněné, hedvábné a bavlněné, koželužstvím a barvířstvím, provozuje obchod se dřívím stavebním, s vlnou, s jižním ovocem, s kávou, s cukrem a j. v. Je sídlem řeckého biskupa a má 50.000 obyvatelů. Pro svou příznivou polohu a dobrý přístav je hlavním skladištěm a dopravním místem pro obchod mezi Evropou a Přední Asií. Z památek starověkých jsou toliko zříceniny.

§ 122.

Kappadokia a Lykaonia.

Kappadokia.

Nejvýchodnější, horami prostoupená krajina maloasijská, která, hraničí na severu s Pontem, na východě s Armenií, na jihu s Kilikií a Lykaonií a na západě s Galatií a Lykaonií, slula Kappadokia, její obyvatelé jmenovali se bílí Syrové na rozdíl od Syřů temnobarvých. Od doby císaře Tiberia byla poddána Římanům. Kappadočané byli při seslání Ducha sv. v Jerusalemě a ke křesťanům v Kappadocii řídí sv. apoštol Petr první list svůj (Skut. ap. II. 9., 1. Pet. I. 1.).

Lykaonia

byla omezena na severu Galatií, na východě Kappadokií, na jihu Isaurií a Kilikií a na západě Frygií. Byla hornatá a solí velmi bohatá. Za vlády římské měnily se často hranice zemské, a tak se stalo, že některá města brzo k tomu, brzo k onomu území se počítala, zvláště Derbe a Lystra.

Derbe,

také Delbeia, bylo městečko východně Lystry na úpatí Antitauru, do něhož apoštol národů, provázen jsa Barnabášem, zavítal, a kdež mnoho obyvatelův obrátil ku křesťanství (Skut. ap. XIV. 20.). Když pak sv. Pavel na druhé apoštolské cestě své zase přišel do Derbe, přijal věrného Timothea, o němž věřící vydávali svědectví dobré, za společníka: také Cajus, průvodčí sv. Pavla, pocházel z Derbe (XVI. 1., XII. 1.). Později bylo v Derbe sídlo biskupské.

Lystra,

město jižně Ikonía a západně Derbe, do něhož přibyl sv. Pavel s Barnabášem na první apoštolské cestě své. Uzdraviv tam člověka od narození chromého, sv. Pavel pokládán byl za bytost božskou i se společníkem svým; ale tomu sv. Pavel rozhodně se opřel, odkazuje k jedinému pravému Bohu, jenž nebe i zemi stvořil (Skut. ap. XIV. 7—20.). Mnozí obyvatelé Lystry přijali símě učení křesťanského; ale tvrdošíjní židé, kteří vypudili sv. Pavla z Antiochie a z Ikonía, pobouřili také v Lystře chátru proti věrověstům křesťanským tak, že sv. Pavel jen z těžka smrtí ušel a do Derbe se uchýlil (Skut. ap. XIII. 50., XIV. 5. 18. 2. Tim. III. 11.). Na druhé cestě své přišel sv. Pavel po druhé do Lystry. Nyní slove město to Latik.

Ikonium

lidnaté město, jež se počítalo brzo k Lykaonii, brzo k Frygii, rozkládalo se na úrodné rovině na úpatí Tauru. Když svatí věrověstové Pavel a Barnabáš na první apoštolské cestě z Antiochie v Pisidii prchnouti musili, odebrali se do Ikonía, kde po dlouhou dobu učení Ježíše Krista hlásali úspěchem s takovým, že mnozí židé a pohané Ježíše ukřižovaného za Spasitele přijali a Jej za Pána svého vyznávali. Ale také tu pobouřili nevěřící židé lid proti hlasatelům evangelia a přinutili je k odchodu (Skut. ap. XIV. 1—6.). Ikonium bylo ve středověku sídlem seldžuckých sultánův a jmenuje se nyní Konieh, má mnoho mešit, veliký klášter dervišský, kostel řecký a armenský, a v městě tom sídlí paša karamanský.

§ 123.

Galatia a Frygia.**Galatia.**

Hornatá sic, ale celkem úrodná krajina, která hraničila na severu s Paflagonií a Bithynií, na východě s Pontem a Kappadokií, na jihu

s Kappadokií a Lykaonií a na západě s Frygií a Bithynií, slula Galatia; toho jména dostalo se jí po gallských kmenech, kteří v III. století př. Kr. do Asie přišli a v krajině té se usadili. Po dlouhou dobu uhájili svobody své, až za Augusta žezlu římskému byli podrobeni. Na druhé apoštolské cestě své hlásal sv. Pavel v krajině té učení Kristovo a zakládal tam obce křesťanské (Skut. ap. XV. 40., XVI. 6., XVIII. 23.). Když později bludaři Galatům namluvili, že Pavel není pravým apoštolem a že i křesťanům zachovávatí jest zákon mosaický, sv. Pavel psal z Efesu ku Galatům list, v němž poučuje jich o tom, že má důstojenství apoštolské a že zákon mosaický křesťanů nevíže, že zrušen jest (Skut. ap. XIX. 1., Gal. I. 1.). Vedle sv. Pavla působil v Galatii průvodčí jeho Crescens, a také sv. Petr obrací se v prvním listě svém ku křesťanům galatským (2. Tim. IV. 10., 1. Petr. I. 1.).

Frygia,

úrodná krajina, hraničila za vlády římské na severu s Galatií a Bithynií, na východě s Kappadokií, na jihu s Lykií a Pisidií a na západě s Mysií, Lydií a Karií. Až po Kroisa byla říší samostatnou, jejíž rozloha byla větší. Frygové byli národ přičinlivý, chovali dobytek, pěstovali hedvábnictví, vědy a umění, zvláště pak byli sběhlí v hudbě a výrobě rozmanitých tkanin. Židé z Frygie, kteří byli svědky velkých věcí božích o letnicích v Jerusalemě (Skut. ap. II. 10.), přinesli první zprávu o evangeliu Ježíše Krista do Frygie; ale sv. Pavel rozšířil tu světlo Kristovo na své druhé a třetí cestě apoštolské (Skut. ap. XVI. 6., XVIII. 23.). V jihozápadní Frygii, mezi Lykem a Meandrem, bylo město

Hierapolis,

slavné horkými prameny, jakož i blízkým Plutonikem, slují, z níž vycházely jedovaté výpary. Epafras, věrný učeník sv. Pavla, spravoval křesťanskou obec v Hierapoli, kde později biskupem byl Papias a sv. Apollinaris (Kol. IV. 13.). Nyní jmenují Turci místo to Pambuk Kulasi, u něhož mnoho jest rozvalin, zbytků to velkých budov.

Kolossy,

znamenité dříve město v utěšeném údolí řeky Lyku. Epafras, učeník sv. Pavla, založil tam obec křesťanskou (Kol. I. 7., IV. 12.). Když pak židovskopohanští bludaři, hlubokou znalostí Boha a andělů se vychloubající, blouznění mudrců pohanských se zjevením Božím slučujíce křesťany mátlí, sv. Pavel, jsa tehdy v Římě vězněn, poslal po Tychikovi list do Koloss, aby Kolossenské v evangeliu utvrdil

a bludaře varoval (Kol. II. 16—23., III. 1—4., VI.). Učeník Filemon, jenž v Kolossách domovem byl, a v jehož domě služby boží se konaly, dostal také od sv. Pavla list, kterým mu obráceného otroka Onesima poroučí (Filem. 1.). Město to skleslo na bídnu ves Chonē (Chonos, Konos).

Laodikeia,

veliké a bohaté město obchodní nad řekou Lykem, slulo dříve Diospolis, také Rhoas, a přijalo na počest manželky Antiocha II. jméno Laodikeia. Sv. Pavel několikrát vzpomíná v listě svém křesťanské obce v Laodikeii (Kol. II. 1., IV. 13—16.). Apokalyptický list, řízený k biskupu laodikejskému, kárá ostře jeho lhostejnost v díle Páně (Zjev. sv. Jana III., 14—22.). Nyní jest na místě města toho nepatrné místo Eski Hissar.

Ostrov.

§ 124.

Kypr (Kypros).

Rozkošný ostrov Kypr, opatřený mnohými přístavy, jest mezi Kilikií a Syrií, býval přeúrodný a vedl znamenitý obchod s dřívím stavebním, také byl široko daleko znám pro nevázaný kult, jímžto ctili Venuši a Adonida.

Kypr patřil po některý čas Assyřům, později ho dobyl Amasis, král egyptský (l. 538. př. Kr.). Odtud náležel faraonům, potom byl perským Achamenovcům podroben, až pak l. 333. př. Kr. padl v moc Alexandra Makedonského. Po sporech diadochů přešel v moc Ptolemaiovců, jimž byl pak trvale podroben, ať panství Antiocha Epifana netrvalo dlouho (2. Makk. IV 29., X. 13., XII. 2.). Od r. 22. př. Kr. připojen Kypr k říši Římské a byl spravován propraetorem, kterému byl titul prokonsula propůjčen.

Na Kypru byly četné obce židovské, a Joses, příjímím Barnabáš, společník sv. Pavla, a učeník Mnason pocházeli z Kypru (Skut. ap. IV. 36., XXI. 16.). Po smrti sv. Štěpána, prvomučeníka, zapustilo křesťanství kořeny na Kypru (Skut. ap. XI. 19.). Ale obce křesťanské založeny na Kypru teprve sv. apoštolem Pavlem a Barnabášem, když na první apoštolské cestě po celém ostrově od Salamis až po Pafos evangelium Ježíše Krista hlásali (Skut. ap. XIII. 4. ., XV. 39.).

Na ostrově byla dříve tři sídla biskupská. Kypr náležel po některou dobu řádu Templářskému, potom Benátčanům, a Selim II. Turkům ho

dobyl (1572). Nyní sluje Kebris (Kobros) a má asi 140.000 obyvatelů, mezi nimiž 100.000 Řeků, 20.000 mohamedánů, ostatní jsou katolíci a Armeni, a patří od r. 1878. Angličanům.

Na ostrově Kypru byla města, jež písma sv. jmenují, tato:

Salamis,

město ve východní části Kypru, bylo dříve sídlem královským. V městě tom kázali na první apoštolské cestě své sv. Pavel a Barnabáš (Skut. ap. XIII. 5.). Později byla Salamis zbořena, Konstantinem II. zase vystavěna a Konstantia nazvána. Severovýchodně nynějšího města Famagusty, jakož se nazývá i katolické biskupství, jsou ještě zříceniny bývalé Salaminy.

Pafos

bylo město v západní části ostrova. Sv. Pavel obrátil v Pafu vladaře Sergia Pavla na křesťanství, zraniv židovského čarodějníka Barjesu slepotou (Skut. ap. XIII. 6—13.). Na památku obrácení toho přijal sv. apoštol jméno Pavel, kterým se pak stále jmenuje.

Nyní slove město to Baffa, a v okolí jeho jest mnoho žulových sloupův a jiných památek z dob starých. Ostatních měst, jako Citium, Amathus a Soli, písmo sv. nejmenuje. Nynějším hlavním městem ostrova jest Nikosia (Lefkoša), má řeckého arcibiskupa. Ze 16.000 obyvatelů je toliko 115 katolíků. Larnaka, město na místě bývalého Citium. V městě tom je 600 katolíků pod správou generálního vikáře, patriarchy jerusalemského.

§ 125.

Rhodos, Kreta a Kauda (Klaude).

Utěšený ostrov Rhodos, jižně od Karie, vynikal úrodností a příznivou polohou. Židé, žijící na ostrově tom, požívali v době makkabejské ochrany Říma (1. Makk. XV. 23.). Na třetí apoštolské cestě své přibyl sv. Pavel na Rhodus (Skut. ap. XXI. 1.). Bývalé arcibiskupství Rhodus bylo spojeno s biskupským sídlem na Maltě.

Na severovýchodní straně ostrova, na mírném svahu rozkládá se hlavní město Rhodus, jež mělo dříve dobrý přístav a světoznámý koloss, sochu to Foeba. Vědy a umění kvetly v městě tom, a v řečnické škole, Aischinem tam založené, cvičili se Kato, Cicero, Pompejus a jiní. Po dlouhou dobu bylo tu sídlo rytířského řádu Johannitů, kteří se proto Rhodskými rytíři nazývali. Nynější Rhodus je sídlem řeckého arcibiskupa a tureckého místodržitele a má asi 10.000 obyvatelů, mezi nimiž 200 katolíků.

Kreta,

zvaná nyní Kandia, také Kriti, jest veliký řecký ostrov, Aegejské moře na jihu zavírající (mezi vodami Kyther a Karpathos), má 10.461 *m*² povrchu.

Kreťané, jimž Hebreové říkali Kaftorim, odvozují původ svůj od Miçraima, druhého syna Chamova, a nabyli ve starém věku pověsti slavné jakožto zruční lukostřelci a prakovníci, a proto bývali najímáni do různých krajin; jinak byli lakomí, lstiví, lhaví, nespolehliví a zvláště chlipní a nemravní (Tit. I. 12.).

Q. Caecilius Metellus Creticus podmanil ostrov v l. 68—66. př. Kr. Římanům, a od té doby byla Kreta spojena s Kyrenou v jednu provincii římskou.

Že na ostrově Kretě také židé byli, dosvědčují staří i Skut. ap. (II. 11.). Sv. Pavel založil také na Kretě obec křesťanskou a nechal tam biskupem věrného Tita, jehož zvláštním listem poučil, kterak by si tam měl vésti ve správě duchovní (Tit. I. .). Nyní slove ostrov Kirid a má asi 300.000 obyvatelů, z polovice Osmanů a z polovice směsici Řekův, Armenů, Židův a Abadiotů (přistěhovalých Arabů).

Města ostrovů, jež písmo sv. jmenuje, byla:

Thalassa, řecky Lasaia, bylo město, k němuž blízko přibyl sv. Pavel na čtvrté cestě své, když jakožto zajatec veden byl do Říma (Skut. ap. XXVII. 8.).

Nedaleko Thalassy bylo místo zvané řecky Kaloi limenes, latinsky Boniportus, kam sv. Pavel při jmenované plavbě přibyl (Skut. ap. XXVII. 8.).

Gortyna bylo město nad řekou Lethaeem u jižního pobřeží, v němž také židé bydleli (1. Makk. XV. 23.). Na ssutinách starého města tohoto jest nyní ves Hagios Deká, po níž jméno má řecký arcibiskup na Kandii.

Na jižním břehu Krety byl přístav Foinix (Foenice), v němž prezimovati chtěli, kdož sv. Pavla do Říma vedli, ale bouří zahnání jsouce, dále plaviti se musili (Skut. ap. XXVII. 2.).

Kauda,

jinak Klaudē, jest malý ostrov, zvaný nyní Goco, leží na jihozápadě Krety (Skut. ap. XXVII. 16.).

§ 126.

Kyklady a Sporady.

Kôs,

malý ostrov, rodiště Hippokratovo, leží jihozápadně Halikarnassu, hlavního města Karie. Býval tu chrám Aeskulapův. Na ostrově bydlili také židé, a sv. Pavel zavítal tam na své třetí apoštolské cestě z Miletu (Skut. ap. XXI. 1.). Nyní slove ostrov Stanchio (Istanko) a má asi 10.000 obyvatelů, dílem Turků, dílem Řeků.

Pathmos,

nyní Patino, také Pathmo a Pathmosa zvaný, jest neúrodný, skalnatý ostrov mezi ostrovy Kôs a Samos. Za císaře Domitiana byl tam vypověděn sv. Jan, miláček Páně, l. 95. a stala se mu tam od Boha zjevení, která napsal a jež zveme Apokalyptou. V malém kostele v městě Pathmo ukazuje se jeskyně, v níž prý sv. Jan zjevení od Boha přijal.

Samos,

ostrov severně ostrova Pathmos a jihozápadně Smyrny, domov Pythagorův, bydlíště Anakreonta a Herodota, byl sídlem kultu Junonina. Židé na ostrově žijící byli pod ochranou Římanů (1. Řím. XV. 23.). Sv. Pavel přibyl tam na třetí apoštolské cestě své (Skut. ap. XX. 13.). Nyní slove ostrov Samo neboli Susam, také Susam Adassi, má 20.000 a dle Holzamra 50.000 obyvatelů Řeků, s hlavním městem Kora (Megali Kora) na jihovýchodním pobřeží, jež má přístav a 6 kostelů.

Chios,

nyní Skio, ostrov také Saki Adassi zvaný, mezi ostrovy Lesbos a Samos, byl dříve proslulý bohatstvím, balsámem, vínem a hedvábnictvím. Sv. Pavel plavil se mimo ostrov ten (Skut. ap. XX. 15.). Nyní má ostrov více nežli 40.000 obyvatelů, kteří se tkaním hedvábí a bavlny zaměstnávají. Katolické biskupství, dříve kvetoucí, skleslo na 400 dioecesanů, jimžto 5 kostelů náleží.

Lesbos,

ostrov nedaleko břehů Mysie, měl bohaté přímořské město, Mitylenu, kde se Pittakos, Alkaios a Sapfo narodili, a do něhož sv. Pavel přišel na třetí cestě apoštolské své (Skut. ap. XX. 14.) Na místě starého města Mitylene jest město Kastro s 10.000 obyvateli a sídlem řeckého arcibiskupa. Ostrov ten slove nyní Metelin.

Samothrake,

ostrov dříve známý pro sídlo nočního kultu Cerery a Proserpiny. Na druhé apoštolské cestě své přibyl tam sv. Pavel z Troady (Skut. ap. XVI. 11.). Nyní slove Samothraki (Semadrek) a má asi 15.000 obyvatelů, Řekův a Turků.

Země evropské.

§ 127.

Makedonia,

země, která za vlády římské hraničila na severu s Dardanií, Moesií a Thrakií, na východě s Thrakií a Aegejským mořem, na jihu s Aegejským mořem a Thessalií a na západě s Illyrií. V novém zákoně nazývá se země ta jakožto provincie prokonsulární (Skut. ap. XVI. 9., XVIII. 5., XIX. 21., Řím. XV. 26., 2. Kor. I. 16.) a uvádí se ve spojení s Achají (2. Kor. IX. 2., 1. Thess. I. 8). Apoštol národů, napomenut jsa v Troadě viděním nebeským, aby šel kázat evangelia do Makedonie, prošel několikrát celou zemi tu (Skut. ap. XVI. 9—40., XVII. 1—14., XX. 1—3.).

Nyní slove Makedonie Filiba Vilajeti, má million obyvatelův a náleží k Evropskému Turecku.

V písmě sv. uvádějí se města:

Neapolis,

přímořské město, do něhož přibyl sv. Pavel se Silou, Timotheem a Lukášem, když se bral z Troady do Evropy (Skut. ap. XVI. 11.). Nyní je tam město Kuhadasi.

Filippi,

zvané po Filippu Makedonském, byly město na příkrém návrší na hranici thrácké a sluly dříve Krenides. Sv. Pavel přišel tam na své druhé cestě apoštolské z Neapole a hlásal tu evangelium Kristovo (Skut. ap. XVI. 13.). Na třetí cestě své přišel sv. Pavel zase do Filipp a ze zajetí svého v Římě psal Filippským, kteří mu podporu peněžitou poslali, zvláštní list (Skut. ap. XX. 6., Filipp. I. 7., IV. 10.). — Filippi měly záhy svého biskupa a kvetly ještě ve středověku. Nyní je tam nepatrná vesnice Filiba.

Amfipolis,

město ve východní Makedonii nad řekou Strumou (Strymonem). Sv. Pavel přišel tam se Silou z Filipp a pobyl tu některou dobu (Skut. ap. XVII. 1.). Ve středověku jmenovalo se město to Chrysopolis pro doly zlaté a stříbrné, nyní slove Emboli.

Z Amfipole odebral se sv. Pavel přes město Apollonii do

Thessaloniky

u Thermajského chobotu a učil ve škole po tři soboty, a mnozí přijali víru Kristovu; ale nevěřící židé způsobili vzbouření a vlekli Jazona, u něhož sv. Pavel byl hospodou, i jiné věřící k úřadům pohanským, a proto opustili sv. Pavel a Silas Thessaloniku a odešli do Beroey (Skut. ap. XVII. 1—11.). Brzo potom přišel tam Timotheus a řídil tu věc církevní (1. Thess. III. 1. . .).

Timotheem zpraven jsa o poměrech v církvi Thessalonické, napsal sv. Pavel v Korintě první list k Thessalonickým a ještě z Korintu psal jim list druhý. Z Thessaloniky pocházeli průvodcové sv. Pavla Aristarchus a Sekundus (Skut. ap. X. 4., XXVII. 2.)

Nyní slove město to Salonik, Selaniky, Soluň. Odtud přišli věrověstové slovanští, sv. bratří Cyrill a Metoděj, na Moravu a založili křesťanství u Slovanů severních, jako dříve byli učinili u Slovanů jižních.

Soluň je středem obchodu, má 70.000 obyvatelů, a to 40.000 Turků, 20.000 židů, 10.000 Řekův a 150 katolíků. V městě tom sídlí řecký arcibiskup a turecký místodržitel.

Beroea,

na úpatí hory Bermios. Tam přišli sv. Pavel, Silas a Timotheus a hlásali tu evangelium s prospěchem nemalým. Sv. Pavel odebral se z Beroey do Athen, nechav v Beroey Silu a Timothea (Skut. ap. XVII. 10.).

Nyní slove Beria (Karaveria), má 8000 obyvatelů, a je sídlem řeckého arcibiskupa.

§ 128.

Thrakia,

správněji Th r a k è, území na polouostrově Balkánském, bylo, hledíc k jeho původní rozlehlosti, omezeno na severu Istrem, na východě Černým mořem a Propontem, na jihu Aegejským mořem a na západě pohořím táhnoucím se od moře Aegejského k Istru (Rhodope); celým územím protékal Hebrus. Písmo sv. jmenuje území to Thiras, poněvadž v zemi

bydlili potomci Thira, sedmého syna Jafetova (1. Mojž. X. I. 5.). Thrakové byli známi jakožto dobří jezdci (2. Makk. XII. 35.).

Nikopolis,

nyní Nikopi, město nad řekou Nessem, jež činí hranici mezi Thrakií a Makedonií. Nikopolí jest několik, jedna u Aktia v Epiru, jiná v Kilikii, jiná v Malé Armenii a jiná v Judsku. Ze které Nikopole sv. Pavel psal list Titovi, určití nelze. Hlavním městem je bývalé Byzanc, později Konstantinopolis n. Cařihrad zvané, jehož jméno se však v písmě sv. nenaskýtá.

§ 129.

Řecko.

Země, již Řekové zvali Hellas a Římané Graecia, jmenuje se v písmě sv. obecně Javan, poněvadž nejstarší obyvatelé země té pocházeli od čtvrtého syna Jafetova Javana (1. Mojž. X., 4. Ezech. XXVII. 13., Zach. IX. 13., Dan. VIII. 21., X. 20., XI. 2.). Hranice její nebyly vždy jedny, ale utkvělo rozdělení: Peloponnes, Hellas a Achaja.

Peloponnes, nynější Morea, byl rozdělen v osm krajín: Korinth, Sikyon, Achaja, Elis, Messenia, Lakonika, Arkadia a Argolis. Elidu, severozápadní část Peloponnesu, zalidnili potomci Elisy, syna Javana (1. Mojž. X. 4., Ezech. XXVII. 7.).

Hellas, Řecko střední, nyní Livadia zvané, zajímalo krajiny: Akarnanii, Aetolii, Lokris, Doris, Fokis, Boeotii, Megaris a Attiku.

Achaja, původně severní část Peloponnesu a Sikyonu až ku předhoří Araxu, zabírala v době apoštolské Helladu a Peloponnes a brala se vůbec za Řecko, ale znamenala také krajinu s hlavním městem Korinthem (Skut. ap. XIX. 21, Řím. XV. 26., 1. Kor. XVI. 15. 17., 2. Kor. IX. 2., 1. Thes. I. 7. 8.) Alexander Makedonský podmanil si také Řecko, ale po jeho smrti rozpadla se celá ta veleříše (1. Makk. I. 1—11., VI. 1—4., Dan. VIII. 5., XI. 3.).

Řekové (Hellenové) slovou v novém zákoně pohané naproti židům, protože v té době vlády řeckomakedonské Řekové nejdůležitějším byli národem (Jan VII. 35., Řím. I. 14., 1. Kor. I. 23., Gal. III. 28.). V novém zákoně znamená slovo Řekové také pohany, kteří k židovství přistoupili (Jan. XII. 20., Skut. ap. XVII. 4.). Hellenisté pak byli křesťané ze židovstva, kteří mimo Palestinu žili, a jejichž řečí mateřskou byla řečtina; kdežto židokřesťané palestinští a babylonští aramejsky mluvící sluli vůbec Hebreové (Skut. ap. VI. 1.).

Atheny,

hlavní město v Attice, nad potokem Ilissem a nad řekou Kefissem, bylo sídlem věd a umění, ale také hrubé modloslužby (Skut. ap. XVII. 16. 21.). Sv. Pavel přišel na druhé apoštolské cestě své z Makedonie do Athen, kázal tu v synagoze i na náměstí. Někteří mudrci epikurejští a stoičtí vedli sv. apoštola do areopagu, kde sv. Pavel horlivě hlásal učení ukřižovaného Ježíše Krista, jenž z mrtvých vstal; někteří slyšíce mluvit o vzkříšení, posmívali se, jiní odkládali na jinou dobu poslouchati slovo Boží a jiní uvěřili v Ježíše Krista, mezi nimi Dionysius, člen vysoké rady, a žena Damaris (Skut. ap. XVII. 22—34.). Dionysius Areopagita byl prvním biskupem athenským. Nynější město, jež Řekové Athina a Turci Setine a Lepsina jmenují, je sídlem královským. V Athenách jest asi 2000 katolíků. V městě a v okolí jest veliké množství památek z doby pohanské. (Antické průplavy, Akropolis, Parthenon, chrám Theseův, olympijského Dia, Stoa. Hadrianův oblouk a jeskyně Panova.)

Korinth,

hlavní město v Achaji, na šíji mezi Aegejským a Jonským mořem. mělo dva přístavy, z nichž východní slul Kenchreē a západní Lechaion (Lechaeum). Z přístavního města Kenchreje byla diakonissa Foebe, po níž poslán jest apoštolský list Římanům (Skut. ap. XVIII. 18., Řím. XVI. 1.). Sv. apoštol národů přibyl na druhé cestě své k branám bohopustého města toho, kde shledal se s Aquilou a Priscillou, kteří byli z Říma vypuzeni. V Korintu živil se sv. Pavel prací rukou svých a dosvědčoval židům každou sobotu v synagoze, že Ježíš Kristus v pravdě jest Messiášem (Skut. ap. XVIII. 1.). Ale sv. apoštol. jenž v Korintě půl druhého roku pobyl, kázal netoliko židům v synagoze, nýbrž i v domě proselyty Tita Justa. aby židy i pohany Kristu získal, a práce jeho nebyla marná; neboť mnozí vstoupili do církve Kristovy (Skut. ap. XVIII. 8. 11.).

Když pak se vyznavači Kristovi stále množili, pozdvihli se nevěřící židé a vlekli sv. Pavla před soud římského místodržitele, jenž slul Gallio, který však žalobníky odmítl. Po několika dnech pak rozloučil se sv. Pavel s věřícími a plavil se s Aquilou a Priscillou do Syrie (Skut. ap. XVIII. 12.).

Když po odchodu sv. Pavla někteří křesťané korinthští upadli v pohanské zvyky, káral je listem v Efesu psaným, kterýž list se ztratil (1. Kor. V. 9—12.). Za nedlouhou dobu vznikly v Korintě roztržky a vznikly tam rozmanité bludy a nešvary, a tu hleděl sv. Pavel nápravu zjednati novým listem (1. Kor. I. 1.). Z Makedonie psal

Korinthským ještě jednou (2. Kor. I. 1. .). Na třetí cestě své přišel sv. Pavel po druhé do Korintha a psal odtud Římanům (Skut. ap. XX. 1. . ., 1. Kor. XVI. 4., Řím. XVI. 1. .).

Během času utrpěl Korinth mnoho a má nyní něco málo přes 2000 obyvatelů.

V Illyrikum hlásal učení křesťanské sv. Pavel nejspíše na své třetí cestě apoštolské (Řím. XV. 19.). V Dalmacii zvěštoval evangelium učeník sv. Pavla Titus (2. Tim. IV. 10.).

§ 130.

Italie.

Úrodný polouostrov Italie, jenž na severu omezen jest Alpami, na východě Jaderským a Jonským mořem a na západě mořem Ligurským a Tyrrhenským, jmenuje se v nejstarších knihách písma sv. Kitthim (1. Mojž. X. 4., 4. Mojž. XXIV. 24., Is. XVI. 19., Ezech. XXVII. 6.), Řekové nazývali jej Hesperia. Augustus rozdělil polouostrov na 11 krajův, a pozdější císařové učinili 16 krajů.

Horní Italie zabírala Gallii Předalpskou a Ligurii, Střední Italie Etrurii, Umbrii, Picenum, Samnium, Latium a Kampanii, Dolní Italie neboli Velké Řecko Lukanii, Bruttium, Kalabrii a Apulii. Italie a Palestina byly v častém obchodním spojení, a tu dostala se zpráva o životě a působení Ježíše Krista zajisté již před utrpením jeho. Římští židé byli na slavnosti letnic v Jerusalemě svědky velkých skutků božích a Aquila s Priscillou a jiní vyznávali v Římě jméno Ježíše Krista, dříve než tam přišli knížata apoštolská sv. Petr a Pavel (Skut. ap. II., IV., XVIII. 2., XXVII. 1. ., Řím. XIII. 5., XV. 7. Žid. XIII. 24.). Prozřetelnost Boží způsobila, že knížata apoštolská nejen slovo Boží v Římě hlásali a církve Kristovu zakládali, nýbrž i krví svou potvrdili.

Řím.

Řím, Roma, založen podle pověsti asi r. 753. Romulem na pahorku Palatinském v Latii nad řekou Tiberem a rozšířil se pozvolna po 7 pahorcích a stal se hlavním městem Latinské říše světové (Zjev. sv. Jana XVII. 9.). Střediskem města za císaře Augusta bylo prohlášeno mezi pahorky Kapitolským a Palatinským. Ve III. století po Kr. rozkládalo se město Řím za císaře Aureliana po 10 pahorcích, tak že vedle Palatina, Kapitolia, Coelia, Aventina, Quirinale, Viminale a Esquilina zabíralo ještě Collis Hortorum (pahorek zahrad) na západní straně

Tiberu, Janiculus a Vatikan. Augustus, jenž Řím ozdobil, rozdělil město v těchto čtrnáct okresů: Porta Capena, Coelimum, Isis a Serapis, Via sacra, Esquiliae, Alta Semita, Via Lata, Forum Romanum, Circus Flaminius, Palatium, Circus Maximus, Piscina Publica, Aventinus a Trans Tiberim. Ve hradbách, císaři Aurelianem a Probem (271—276) prodloužených, bylo 37 bran. k nimž 31 cesta vedla; nejznamenitější byly: Via Appia, Via Flaminia, Via Cassia, Claudia a Aurelia. V městě bylo 8 mostů přes Tiber, úhrnem bylo v Římě 19 náměstí (fora a campi), 400 chrámů, 5 vodojemů n. nádržek pro hry námořských bitev, 14 průplavů, 36 vítězných oblouků, mnoho lázní, podloubí a velkolepých zahrad.

Pompejus přivedl do Říma veliké množství zajatých židů, kteří potom, svobody nabyvše, ve zvláštním okrese za Tiberem se usadivše, ve svých synagogách konali bohoslužbu. Mnozí Římané naklonili se zákonu mosaickému a přestoupili k židovstvu. Záhy byli židé římsí, jak již zmíněno, poutníky z Jerusalema, zvláště pak sv. apoštoly Petrem a Pavlem, poučení křesťanství (Skut. ap. II. 10., Řím XVI. 3.). Sv. Pavel toužil přijíti do Říma hned l. 58., ale nedošlo k tomu; z Korintha poslal apoštol po křesťance Foebe dogmatický list do Říma (1. Kor. I. 14. ., XVI. 4., Řím. XV. 23. XVI. 1.).

Když sv. Pavel byl v Jerusalemě zajat, a souzen jsa, k císaři se odvolal, byl poslán do Říma, kdež po dvě léta se sv. Petrem království Boží zakládal a utvrzoval. Z Říma psal sv. Pavel do Efesu, do Filipp a do Koloss, Filemonovi a snad i list k Židům (Skut. ap. XXV. 1., XXVIII. 31.). Po svědectví starých byl sv. Pavel ze zajetí vyproštěn a později zase zajat a po druhé do Říma přiveden, kde smrt mučnickou podstoupil; byl jako občan římský šat l. 67., 29. června a v týž den byl sv. Petr hlavou obrácenou k zemi ukřižován. Sv. Petr byl pohřben na pahrbku Vatikánském a sv. Pavel podle cesty do Ostie.

Řím pohanský byl hlavním městem veleříše Latinské, Řím křesťanský stal se hlavním městem království Božího na zemi, církve sv. katolické, v němž i náměstek Ježíše Krista, sv. Otec, sídlí. Když totiž po dlouhé době utrpení nastala doba radostná, že křesťanství z katakomb vystoupilo a znamení kříže veřejně jakožto znamení vítězství vztyčeno jest, město nad Tiberou stalo se velikým světlem ozařujícím všecky země rozlehlé říše. Nepatrná hora Kalvarie zvítězila nad pýchou Kapitolu a od té doby, kdy knížata apoštolská sv. Petr a Pavel založili tu království míru a pokoje, byla Roma královnou v říši pravdy. a v království jejím nebylo a není jiných zbraní, nežli světlo evangelia a prapor kříže Kristova. Sem ke hrobu knížat apoštolských puto-

vali a putují, kteří potřebují síly, odhodlanosti a potěchy, tu zahřívají tisícové zchladlá srdce svá, a novou horoucností naplnění jsouce vraceli se k dalšímu boji za víru Ježíše Krista.

Řím, sídlo hlavy církve katolické, stal se matkou všem věřícím a tím i městem na povrchu zemském nejdůležitějším.

Řím má 365 kostelů, mezi nimi pět basilik patriarchálních (Sv. Jana v Lateraně, sv. Petra ve Vatikáně, sv. Pavla mimo hradby, sv. Marie Větší a sv. Vavřince mimo hradby), k těm druží se 50 kostelů kardinálních, z nichž kostel sv. Petra vystavěn jest na Montoriu, na nejvyšším temeni Janikula, tam kde stála tvrz Anca Martia. První chrám v městě i na povrchu zemském, velechrám sv. Petra s nebetyčnou kupolí, div umění stavitelského a významný symbol budovy světové, chová předrahé ostatky sv. apoštolů Petra a Pavla. Ostatky knížat apoštolských odpočívají pod hlavním oltářem, na němž hoří 112 lamp, a nad ním klene se velkolepá kupole, obraz klenutí nebeského. Ve velechrámě tom chová se též učitelská stolice sv. Petra. Stolice je dřevěná, ale skoro všechna slonovinou pokryta. Čelní strana, bohatě ozdobená, skládá se z 18 polí ve třech řadách: v každém poli jest vypuklá řezba umělecky provedená ze slonoviny a bohatě obložená zlatem. Řezby ty jsou zobrazení Herkulových bojů s nestvůrami. Stolice ta je dílo římské z doby Augustovy. Byla to původně kurulní stolice, jaké v domích bohatých senatorů římských byly v obyčeji; šlechtici užívali v době Klaudiové nosítek (*sellae gestatoriae*). Po tradici pravěké přijal sv. Petra v Římě do domu svého senator Prudens, jenž mu takovou dal stolicí, jako slušela vznešenému přednostovi církevnímu, jehož uctíti chtěl. V staré době bylo obyčejem, že biskup sedě na stolicí nebo na trůně učil, a odtud znamená „stolice“, „trůn“ přímo pravomocnost biskupskou a tudíž i „stolice apoštolská“ pravomocnost papežskou. Dále je v Římě 13 akademií, 20 kollegií pro rozmanité národy. Působením Jeho Eminence kardinála Bedřicha ze Schwarzenberka byla sv. Otcem Leonem XIII. otevřena kolej pro Čechy (*collegium bohemicum*), která přičiněním Jeho Eminence arcipastýře našeho Františka de Paula hr. ze Schönbornu zvelebena a rozšířena jest.

Dobročinných ústavů je v Římě veliké množství; jest tam 20 nemocnic, 4 sirotčince, 18 opatroven a mnoho chudobincův a veliké množství škol.

Poznamenání. O velkolepých památkách ze všech století, ať jsou druhu kteréhokoli, se pro ušetření místa zúmynně nezmiňujeme, odkazující k monografiím, jichž valný počet jest vydán.

§ 131.

Ostatní města italská.

Kromě Říma jmenují se ve Skutcích apoštolských ještě tato města:

Rhegium,

přímořské město na jihozápadním cípu Dolní Italie, u něhož sv. Pavel přistal na cestě své do Říma (Skut. ap. XXVIII. 13.). V městě tom bylo záhy zřízeno sídlo biskupské.

Puteoli,

přímořské město v Kampanii, v chobotě zálivu Neapolského, mělo čilý přístav a bylo původně kolonií Samnitův ale brzo se Římu poddalo. Z města Rhegium přišel sv. Pavel do Puteol a pobyl tam sedm dní (Skut. ap. XXVIII. 13.). Město to mělo záhy sídlo biskupské, slove nyní Pozzuoli, náleží k Neapoli a má asi 8000 obyvatelů.

Forum Appii

(tržiště Appiovo), městečko na cestě Appiově jihozápadně Říma; sem přišli křesťané římské naproti sv. Pavlu (Skut. ap. XXVIII. 15.).

Tres Tabernae,

(tři hospody) místo jižně Říma nedaleko nynějšího Velletri, kam křesťané římské přišli přivítat sv. Pavla (Skut. ap. XXVIII. 15.).

Na ostrově Sicilii: *Syrakusy,*

staré hlavní město ostrova, nyní Siragosa zvané, má 15.000 obyvatelů. V Syrakusách prodlel sv. Pavel tři dni (Skut. ap. XXVIII. 12.). Záhy tam bylo zřízeno arcibiskupství.

§ 132.

Ostrov Malta a Hispania.

Malta.

Melita, nyní Malta, jest nejjižnější ostrov evropský, vzdálený asi 74 km od Sicilie. Z moci foinické (punské) přešel v moc Římanů. U ostrova toho rozkotán jest koráb, na němž sv. Pavel s jinými ještě zajatci dopraven býti měl do Říma (Skut. ap. XXVII. 39. . ., XXVIII. 1.). Staré podání označuje úskalí, na němž loď se rozkotala, na severní straně ostrova. Když na ostrově rozdělán byl oheň a sv. Pavel v ná-

ručí přinášel chrastí, zmije otočila se mu okolo ruky, čehož se obyvatelé ostrova zhrozivše, sv. Pavla za člověka kletého pokládali, ale když zmijí v oheň mrštil a zůstal neporušen, za vyšší bytost jej uznávali. Tu pobyl sv. Pavel po tři měsíce, kázal a nemocné uzdravoval (Skut. ap. XXVIII. 2—12.). Od těch dob stal se sv. Pavel otcem Malťánských a tak se tam až podnes nazývá.

Malta náleží nyní Angličanům.

Město La Valetta s přístavem znamenitým má některé krásné kostely. V městě je sídlo biskupské a tři kláštery. Na ostrově jest asi 120.000 obyvatelů, kteří přese všecko úsilí společností biblických k církvi katolické lnou a mluví nářečím semitským, do něhož vniklo mnoho živlů z jazykův arabského, řeckého a italského.

Hispania

zabírala v době římské celý polouostrov Pyrenejský a byla Hebreům známa pod jménem Tharsis (Tharšiš), protože tu bydlili potomci Tharsitovi, druhého syna Jafetovce Javana (1. Mojž. X. 4., 1. Paral. I. 7.). Tharsis znamenalo zvláště Tartessus v jihozápadní Hispanii nad řekou Guadalquivirem, odkudž koráby tyrské a krále Šalomouna zlato a stříbro přivážely a kam také králové Josafat a Ochoziáš vypravili lodí. Do Tharsis chtěl také Jonáš před Hospodinem prchnouti (3. Král. X. 22., XXII. 49., 2. Paral. IX. 10. 21., XX. 36., Ezech. XXVII. 12. 25, Jon. I. 1 .)

V Hispanii žilo mnoho židův, a proto toužil sv. Pavel také tu hlásati oblažující učení Ježíše Krista, jak to výslovně praví v listu svém, Římanům z Korintha poslaném (Řím. XV. 23.). Klement Římský, Cyrill Jerusalemský, sv. Jeronym a Theodoret vypravují, že sv. Pavel po dvouletém zajetí svém v Římě přišel opravdu do Hispanie, jisto však jest, že na konci I. století křesťanství v Hispanii bylo hlásáno, a že ve III. století kvetly církve v Leoně, Astorze, Caesarei Augustově, v Tarragoně a jinde.

Přídavek.

Cesty Pána Ježíše Krista*).

§ 133.

Cesty a silnice v Palestině.

Cesty a silnice jsou v nynější Palestině velmi chatrné. Kromě francouzské dobré silnice poštovní z Beirutu do Damašku jsou všechny cesty obyčejné velmi špatné. Po staletí byly veškeré cesty země

*) Andrichom. Samson. Calmet a j.

dříve kvetoucí zanedbávány. Nedomnívejme se však, že by v dobách starých byly cesty a silnice bývaly uměle stavěny a v dobrém stavu udržovány; neboť v písmě sv. o silnicích a cestách ničeho se nedočítáme. Stavění silnic a cest v Palestině počalo se teprve za vlády římské.

Proslulá cesta obchodní starého světa vedla od severní Asie podél břehů moře Středozemského přes Gazu, Rhinokoluru, Pelusium do Egypta, též od Gazy jihovýchodně přes město Petru k zálivu Heroopolitanskému. Římská hlavní cesta vedla z Antiochie Syrské podél břehů Středozemského moře přes Sidon, Ćarpath (Sareptu), Tyrus, Ptolemaidu, Caesarei Strabonovu, Apollonii, Jafu, Asdod, Askalon, Gazu a Rafi do Egypta (Onomast, Eusebii a Hieron).

Z Ptolemaidy vedla cesta směrem jihovýchodním přes Seforis (Diocaesarea) a NaĆareth do Jizrehel, tam spojovala se s cestou, jež vedla z Caesaree Strabonovy přes Maximianopolis (Hadad Rimôn) do Bethseanu (Skythopolis) a připojila se v Dženinu (Ginaea) k jiné cestě, vedoucí z Caesaree přes Kaparkotia (Kafarothnai) do Skythopole.

V Jerusalemě sbíhala se většina cest. Cesta vedoucí z Jerusalema k severu dotýkala se Ramy, Berothu, Gofny a Sichemu, kde se ve tři ramena rozbíhala: první z nich směrem severovýchodním vedlo do Skythopole a k jezeru Genezarethskému, druhé směrem severním do Ginaee vedlo a třetí směrem severozápadním přes Samaří Caesarei Přímořské se blížilo.

Cesta vedoucí z Jerusalema severovýchodním směrem dotýkala se Bethanie a Jericha, odkudž běžela podél břehu Jordánu přes Archelais (El Basalijeh) do Skythopole. Z Jerusalema k městu Lod (Lydda, Diospolis) vedly dvě cesty směrem severozápadním: jedna městem Gabaonem a Bethoronem, druhá městem Qirjath Jearím a Nikopolí nebo místem Ammans. Cesta beroucí se směrem severním do Lod dotýkala se města Kefar Saba (Antipatris) a Caesaree, a rameno severozápadní vedlo přímo do Jafy.

Z Jerusalema brala se směrem jižním do města Petry Hebronem cesta, jejíž východní rameno Esthemo (Semna), Molada, Aroer protínalo, a západní rameno vedlo Beršebou a Elusou do Egypta. Z Jerusalema vedla směrem jihozápadním do Eleutheropole cesta, která se spojovala s cestou pro karavany, beroucí se Rkinokolurou do Egypta.

Nynější veliká cesta pro karavany, vedoucí z Egypta do Damašku, dotýká se měst Gaza, Arimathêa (Ramleh), Lydda (Lod) a vede směrem severovýchodním městy: Antipatris (Kefer Saba), Kalunsave, Kanír, El Ledžun, rovinou Esdrelon, vedle hory Thabor městem Kefer Sabt k jezeru Genezarethskému a městem Kuneitirah do Damašku.

V Perei jsou pozoruhodny tři veliké cesty, z nichž první z Da-

mašku směrem severovýchodním vedla do měst Chanath a Bostra, potom směrem jihozápadním do měst Rabbath Ammon (Filadelfia), Hesebon, Dibon, Aroer, Rabbath Moab (Areopolis), Kir Moab (Kereç) a Petra. Druhá cesta vedla směrem severozápadním z Damašku městy: Aere, Neve a Afeka do Skythopole, a pobočka její vedla z Neve směrem západním městy: Kapitolias, Abila a Gadara také do Skythopole, a druhá z Neve směrem jihovýchodním městem Edrai do Bostry. Třetí cesta vedla ze Skythopole nížinou Jordánskou směrem jižním do měst Amateh, Ramot Galaad (Es Salt), Jaezer a Hesebon.

Toto předeslavše, všimneme si nyní aspoň některých delších cest, které vykonal Spasitel náš Ježíš Kristus.

§ 134.

První cesta.

Z Naçaretha k Jordánu. — Pokušení na poušti u Jericha. — Srčectví Janovo. — Návrat do Galileje. — První zázrak v Kaně. — Příchod do Kafarnaum.

V 15. roce panování císaře Tiberia, když místodržitelem v Judsku byl Pontius Pilatus, vstal Jan, syn Zachariášův, a káže pokání v krajině Jordánské zvěstoval, že se přiblížilo království nebeské, a křtil ty, kteří činili pokání a volal k lidu shromážděnému: „Já křtím vás vodou ku pokání: ten pak, kterýž po mně přijíti má, mocnější mne jest, jemužto nejsem hoden obuvi nositi: tenť vás bude křtíti Duchem svatým a ohněm. Jehožto věječka v ruce jeho; i vyčistí humno své a shromáždí pšenici svou do obilnice: ale plevy spálí ohněm neuhasitelným.“ (Mat. III. 11. 12.) Když byl Ježíš Kristus v tichém soukromí téměř 30 let v Nazaretě strávil, odebral se do Bethanie za Jordánem, nedaleko Jericha, kde Jan křtil (Jan I. 28.). Cesta z Nazaretha Bethsanem (Skythopolí) údolím jordánským mohla se vykonati asi za 29 hodin. Pán Ježíš, přišed k Jordánu, žádal, aby ho Jan pokřtil, jenž se s počátku zpěchoval a teprve poučen jsa, Pána Ježíše pokřtil. „Tehdy přišel Ježíš z Galileje k Jordánu k Janovi, aby pokřtěn byl od něho. Ale Jan zbraňoval mu řka: Jáť mám od tebe pokřtěn býti, a ty jdeš ke mně? Odpovídaje pak Ježíš, řekl mu: Dopušť nyní: neboť tak sluší nám naplniti všelikou spravedlnost. Tehdy pozvolil jemu. Jsa pak Ježíš pokřtěn, vystoupil ihned z vody: a aj, otevírána jsou mu nebesa, a viděl Ducha Božího, sstupujícího jako holubici a přicházejícího na něj. A aj, hlas s nebe řkoucí: Tentof jest syn můj milý, v němž jsem si zalíbil.“ (Mat. III. 14 — 17.)

Po křtu svém odebral se Spasitel náš Ježíš Kristus, puzen

jsa Duchem svatým, na poušť u Jericha, vzdálenou 4½ hodiny od Jordánu na západ, aby se tam postil a potom od ďábla pokoušen byl (Mat. IV. 1—11., Mar. I. 12. 13., Luk. IV. 1—13.). Zatím kázal Jan na poušti, ukazuje, že Ježíš Kristus je dávno očekávaný Messiáš, a spatřiv ho přicházeti, volal k zástupům: „Hle, Beránek Boží! hle, kterýž snímá hřích světa. Tentof jest, o němž jsem pravil: Po mně přichází muž, kterýž přede mnou učiněn jest.“ (Jan I. 29. 30.). Na svědectví to přidružili se k Pánu Ježíši první učení jeho Jan a Ondřej a k nim přistoupili Šimon Petr, Filip a Nathanael (Bartoloměj, kteří radovali se, že našli Vykupitele, o němž psal Mojžíš a proroci. První ti učení provázeli Pána do Kany v Galilei a byli tam svědky prvního zázraku, „proměnění vody ve víno“ (Jan I. 37. . . II. 1—11.). Z Bethanie za Jordánem bylo do Kany v Galilei 32 hodin cesty.

Kana byla městečko v Galilei nedaleko Sepforis. Apoštol Bartoloměj (Nathanael) pocházel z toho městečka, jež bylo záhy ozdobováno křesťanskými pomníky. Sv. Vilibald navštívil v VIII. století veliký kostel v Kaně a viděl ještě jednu ze šesti stoudví, o nichž ve sv. evangeliu řeč jest. Nynější zříceniny, jež Arabové Kana el Dželil zovou, a které jsou 3 hodiny cesty severně Nazaretha (Naçaretha) a skoro 2 hodiny severovýchodně Sepforis, označují místo, kde Kana nového Zákona bývala.

Kana starého Zákona byla v území Aser (Jos. XIX. 28.), nyní Kanah 2½ hod. jihovýchodně Tyru.

Z Kany odebral se Ježíš Kristus do Kafarnaum vzdáleného 6½ hod. na severovýchod od Kany, o čemž sv. Jan praví: „Potom sstoupil do Kafarnaum on i matka jeho i bratří jeho (příbuzní); a pobýli tam nemnoho dní“ (Jan II. 12.). Kafarnaum vyvolil si Spasitel náš, aby tam pobýval, odtud vycházel a tam se zase vracel z cest svých.

§ 135.

Druhá cesta.

Cesta z Kafarnaum do Jerusalema k slavnosti velikonoční. — Pobyt ve chrámě. — Rozmluva s Nikodémem. — Rozmluva u studnice Jakubovy. — Kázání evangelia v Galilei. — Uzdravování mnohých nemocných a posedlých. — Zahrnutí ryb. — Divové v Kafarnaum.

Svátky velikonoční, ustanovené na památku, že zachováno bylo prvorozené israelské, jakož i že národ osvobozen byl z poroby egyptské, trvaly od 15—21. Nisanu (březen, duben). Ke slavnosti té bral se Ježíš Kristus z Kafarnaum do Jerusalema. Cesta z Kafarnaum Samařskem do Jerusalema trvala 37 hodin. O svátcích těch vyhnal Ježíš Kristus prodavače a penězoměnce z nádvoří chrámového, aby uhájil

čest domu Otce svého, čímž obrátil na sebe pozornost lidu a zázraky svými Messiášem býti se okázal. V té příčině praví sv. Jan: „A byla blízko Velikonoc židovská, i vstoupil Ježíš do Jerusalema a našel v chrámě, ani prodávají voly a ovce a holuby, i penězoměnce sedící. A udělav jako bič z provázků, vyhnal všechny z chrámu, ovce také i voly, a penězoměncům rozsypal peníze a stoly zpřevracel. A těm, kteříž holuby prodávali, řekl: Odnestež to odtud a nečiňte domu Otce mého domem kupeckým. A když byl na den sváteční velikonoční v Jerusalemě, uvěřili mnozí ve jméno jeho, vidouce jeho divy, které činil. Sám pak Ježíš nesvěřil jim sebe, protože on znal všecky, a že mu nebylo potřebí, aby kdo svědectví vydal o člověku: nebo on věděl, co by bylo v člověku.“ (Jan II. 13. .)

V noci přišel k Pánu Ježíši fariseus Nikodém, s nímž rozmlouval o křtu. Pravíť v té příčině sv. Jan: „Byl pak člověk z fariseů jménem Nikodém, kníže židovské. Ten přišel k Ježíšovi v noci a řekl jemu: Mistře, víme, že jsi od Boha přišel co učitel: nebo žádný nemůže těch divů činiti, kteréž ty činíš, leč by Bůh byl s ním. Odpověděl Ježíš a řekl jemu: Zajisté, zajisté pravím tobě: Nenarodí-li se kdo znova, nemůže viděti království Božího. Dí mu Nikodém: Kterak se může člověk naroditi, jsa starý? Zda-li může zase v život matky své vjíti a opět se naroditi? Odpověděl Ježíš: Zajisté, zajisté pravím tobě, nenarodí-li se kdo znova z vody a z Ducha svatého, nemůže vjíti do království božího. Co se narodilo z těla, tělo jest: a co se narodilo z ducha, duch jest. Nediv se, že jsem řekl tobě: Musíte se znova zroditi. Vítr, kde chce, věje, a zvuk jeho slyšíš, ale nevíš, odkud přichází, anebo kam jde: takť jest každý, kdož se z ducha narodil. Odpověděl Nikodém a řekl jemu: Kterak to může býti? Odpověděl Ježíš a řekl jemu: Ty jsi mistr v Israeli a toho nevíš? Zajisté, zajisté pravím tobě, že co víme, mluvíme, a co jsme viděli, osvědčujeme a svědectví našeho nepřijímáte. Jestliže zemské věci mluvil jsem vám a nevěříte: kterakž uvěříte, budu-li vám o nebeských vypravovati? A ni žádný nevstoupil na nebe, jedině ten, kterýž sstoupil s nebe, Syn člověka, kterýž jest v nebi. A jako Mojžíš povýšil hada na poušti, takť musí povýšen býti Syn člověka, aby žádný, kdo věří v něho, nezhynul, ale měl život věčný. Nebo tak Bůh miloval svět, že Syna svého jednorozeného dal, aby žádný, kdo věří v něho, nezhynul, ale měl život věčný. Neboť neposlal Bůh syna svého na svět, aby soudil svět, ale aby spasen byl svět skrze něho. Kdo věří v něho, nebude souzen: ale kdo nevěří, již jest odsouzen; nebo nevěří ve jméno jednorozeného Syna Božího. Tentof jest pak soud: že světlo přišlo na svět, a milovali lidé více tmu nežli světlo; neboť byli skutkové jejich zlí. Každý

zajisté, kdo zlé činí, nenávidí světla a nejde k světlu, aby nebyli trestáni skutkové jeho: ale kdo činí pravdu, jde k světlu, aby zjevení byli skutkové jeho, protože v Bohu učinění jsou.“

Po skončené slavnosti velikonoční opustil Ježíš Kristus Jerusalema, prodlel s učeníky svým v Judsku a přikázal jim křtíti. Touž dobou křtil sv. Jan, syn Zachariášův v Ainonu (Sennon) u Salimu, a radoval se ze slávy, která Ježíši Kristu přibývala. V té příčině praví sv. Jan: „Kdo má nevěstu, ženich jest: přítel pak ženicha, kterýž stojí a slyší ho, radostí se raduje pro hlas ženicha. Protož tato radost má naplněna jest. Onť musí růsti, já pak se menšiti. Kdo s hůry přišel, nade všecky jest. Kdož jest z země, z země jest a o zemi mluví. Kdo s nebe přišel, nade všecky jest. A co viděl a slyšel, to osvědčuje a svědectví jeho žádný nepřijímá. Kdo přijal svědectví jeho, potvrdil, že Bůh pravdomluvný jest. Neb koho poslal Bůh, slova boží mluví: neb ne na míru dává Bůh ducha. Otec miluje Syna a všecko dal v ruku jeho. Kdo věří v Syna, má život věčný: ale kdo jest nevěřící Synu, neužrčí života, ale hněv boží zůstává na něm.“

Brzy potom byl sv. Jan Herodem Antipou uvězněn a Ježíš Kristus od fariseů pronásledován; i opustil Judsko, aby se odebral do Galileje.

Na cestě Samařskem do Galileje přišel Ježíš Kristus ke studnici Jakubově nedaleko Sichemu, a jsa cestou unaven, sedl si tam, aby si odpočinul. Rozmluvou se ženou samaritánskou způsobil, že ona i mnozí z města v něj uvěřili, ano jeho prosili, aby u nich déle prodlel. Po dvou dnech opustil Sichem a ubíral se do Galileje, a přišel do Kany. Tam přišel k němu královský úředník, jehož syn v Kafarnaum umíral, s prosbou, aby syna jeho uzdravil, čemuž Pán Ježíš ve své lásce a dobrotivosti vyhověl (Jan IV. 50. .). Potom kázal Pán v Galilei evangelium království božího, uzdravoval nemocné, posedlé, náměsíčné a dnou sklíčené (Mat. IV. 23. .). Navrátiv se do Kafarnaum, šel do synagogy a učil tam, takže všickni divili se učení jeho. Uzdravil posedlého a švekrů Petrovu, takže vyplnilo se slovo proroka řkoucího: „Prvního času zlehčována jest země Sebulon a země Neftali a posledně vážena jest cesta mořská za Jordánem Galileje pohanské. Lid, kterýž chodil ve tmě, viděl světlo veliké: a bydlícím v krajině stínu smrti, těm vzešlo světlo. Nebo Maličký narodil se nám, a Syn dán jest nám, a vloženo jest knížectví na rameno jeho, a nazváno bude jméno jeho Podivný, Rádce, Bůh, Silný, Otec budoucího věku, Kníže pokoje. Rozšířeno bude panování jeho, a pokoje nebude konce; na stoliči Davidově a na království jeho seděti bude, aby utvrdil je a upevnil soudem a spravedlností od tohoto času až na věky: horlivost Hospodina zástupův učiní to.“ (Isai. IX. 1. .)

§ 136.

Třetí cesta.

Z Kafarnaum přes jezero Genezarethské. — Utišení bouře. — Vymítání zlých duchů v krajině Gadara. — Návrat do Kafarnaum. — Uzdravení mrtvici poraženého. — Lévi povolán. — Vzkříšení dcery Jairovy.

Jednoho dne plavil se Pán Ježíš s učeníky svými z Kafarnaum přes jezero Genezarethské a utišil pouhým slovem svým bouři mořskou. V zájordánské krajině Gadara, přes 7 hodin jihovýchodně od Kafarnaum, vymítal Pán Ježíš zlé duchy z dvou posedlých, čímž božskou moc svou ukázal. Ale obyvatelé krajiny té zneuznali požehnání evangelia, a prosili, aby Pán Ježíš krajinu jejich opustil.

Potom vrátil se Pán Ježíš přes jezero Genezarethské do Kafarnaum, kdež ho množství lidu očekávalo. Tam uzdravil člověka šlakem poraženého, když mu byl dříve hříchy odpustil.

Na cestě z Kafarnaum ke krásným břehům jezera Genezarethského povolal Pán Ježíš celníka Lévi (Matouše) za učeníka a přijal u něho pozvání k hostině, z čehož se fariseové a zákonníci velmi horšili. Pán Ježíš však řekl k nim: „Nepotřebujíť lékaře, kdož zdraví jsou, ale kdo se zle mají. Nepřišel jsem povolat spravedlivých, ale hříšných ku pokání.“ (Lukáš V. 31. 32. .) Mezi tím přišel Jairos, představený školy židovské, a prosil Pána Ježíše, aby zachránil umírající jeho dceru. Na cestě k Jairovi uzdravil ženu 12 let nemocnou a vzkřísil, přišed do domu Jairova, zatím zemřelou dceru jeho a brzo na to dal dvěma slepčům zrak, a vrátil řeč němému, jenž posedlý byl. Tak vyplnilo se slovo proroka řkoucího: „Třtiny nalomené nedolomí, a knotu doutnajícího neuhasí; podle pravdy vyvede soud. Nebude smuten, ani bouřliv, až založil na zemi soud; a zákona jeho ostrované očekávají budou. Já, Hospodin, povolal jsem tě ve spravedlivosti a chopil jsem ruku tvou a choval jsem tě: a dal jsem tě v smíření lidu, v světlo národům: aby otevřel oči slepých a z vězení sedící ve tmách.“ (Isai. XLII. 3. 4. 6. 7. . . .)

§ 137.

Čtvrtá cesta.

Cesta z Kafarnaum do Jerusalema ke slavnosti Purim. — Zázrak u rybníka Bethesda. — Návrat do Galileje. — Volba dvanácti apoštolů. — Kázání na hoře. — Příchod do Kafarnaum.

Druhé svátky, ke kterým se Ježíš Kristus z Kafarnaum do Jerusalema ubíral, a to buď Samařskem nebo Pereí, byla slavnost Purim, kteráž tehdy na den 14. Veadaru (19. března) připadala (Esth. XVI.

22). Jerusalelem měl zase býti svědkem moci a síly Syna Božího a poznati, že Syn a Otec jedno jsou. K nejpamátnejším událostem při této slavnosti Purim náleží uzdravení člověka osmatřicet let nemocného u rybníka bravného, jenž slul Bethsaida (Beth Chesed, Bethesda). Pro skutek ten, protože vykonán byl v den sobotní, stíhali fariseové a zákonníci Ježíše Krista jako rušitele soboty. Ježíš Kristus však jich poučil, že pro díla Boží, ani pro konání skutků lásky k bližnímu není soboty, t. j. že se díla ta i v den sobotní nejen konati smějí, nýbrž konati mají. V příčině té praví sv. Jan: „Jest pak v Jerusalemě rybník bravný, kterýž slove židovsky Bethsaida, patero podloubí maje. V těch leželo veliké množství neduživých, slepých, kulhavých, schnoucích, očekávajících hnutí vody; neb anděl Páně sstupoval jistým časem do rybníka, a hýbala se voda. A kdo první po hnutí vody do rybníka sstoupil, uzdraven býval, od kterékoli nemoci trápen byl. I byl tu člověk jeden, osmatřicet let maje nemoci své. Toho uzřev Ježíš ležeti a poznav, že by již čas mnohý měl, dí jemu: Chceš-li zdrav býti? Odpověděl mu nemocný: Pane, nemám člověka, aby, když se zbouří voda, vpustil mne do rybníka, nebo když já jdu, jiný přede mnou sstupuje. Dí mu Ježíš: Vstaň, vezmi lože své a choď! A hned učiněn jest zdrav člověk ten, a vzal lože své i chodil. Byla pak v ten den sobota. Tedy řekli židé tomu, kterýž byl uzdraven: Sobotat jest, nesluší tobě nositi lože své. Odpověděl jim: Který mne uzdravil, ten mi řekl: Vezmi lože své a choď! Tedy otázali se ho: Kdo jest ten člověk, kterýž tobě řekl: Vezmi lože své a choď? Ten pak, kterýž byl uzdraven, nevěděl, kdo by byl, nebo Ježíš se uchýlil od zástupu na tom místě shromážděného. Potom ho našel Ježíš v chrámě a řekl jemu: Hle, učiněn jsi zdrav; již nehřeš, aby se ti něco horšího nepři-
hodilo. Odešel ten člověk a pověděl Židům, že by Ježíš byl, jenž ho zdráva učinil. Proto protivenství činili Židé Ježíšovi, že to učinil v sobotu. Ježíš pak odpověděl jim: Otec můj až dosavad dělá, i jáť dělám. Tedy Židé tím více hledali ho zabiti: že netoliko rušil sobotu, ale že i Otcem svým nazýval (Boha), rovna se čině Bohu. Tedy odpověděl Ježíš a řekl jim: Zajisté, zajisté pravím vám: Nemůžeť Syn ničehož sám od sebe činiti, jediné co uźří, že činí Otec; neb cožkoliv On činí, to činí podobně i Syn. Otec zajisté miluje Syna a ukazuje mu všechno, co sám činí: a větší skutky nad to ukáže jemu, tak že se budete diviti. Aniž pak Otec soudí koho: ale veškeren soud dal Synu, aby všickni ctili Syna, jako ctí Otce. Zpytujte písma, nebo vy se domníváte život věčný v nich míti, a tať jsou, ježto svědectví vydávají o mně, ale nechcete přijíti ke mně, abyste život měli“ (Jan V. 1—47.) Proto pomýšleli fariseové, zákonníci a starší lidu zabiti Pána

Ježíše, pročez vrátil se Ježíš Kristus nejspíše Jerichem a údolím Jordánským do Galileje (Mat. XII. 1—21., Mar. II. 23—28., III. 1—12., Luk. VI. 1—11.).

V překrásném okolí jezera Genezarethského, asi 8 *km* severovýchodně od hory Thabor, vypíná se podlouhlý hranolovitý pahrbek, jež zovou křesťané horou Blahoslavenství. Arabové pak Kerun el Hittin. Podle starých křesťanských zpráv prodléval tam Spasitel náš trvaje na modlitbách, tam vyvolil z učeníků dvanácte apoštolů a tam pronesl věčně památné řeči, které kázáním na hoře nazýváme (Mat. V. 1—7. 27., Mar. III. 13—19., Luk. VI. 12. .).

Skončiv své kázání, sestoupil Ježíš Kristus s hory, a velicí zástupové provázeli ho. Tu přiblížil se malomocný, prose na kolenou, aby ho Pán Ježíš uzdravil, i řekl mu Ježíš Kristus: Chci, buď čist! a ihned zmizelo malomocenství (Mat. VIII. 1—4., Mark. I. 40—45., Luk. V. 12—16.). Po příchodu svém do Kafarnaum uzdravil k žádosti pohanského setníka nemocného sluhu setníkova a ukázal tím, že i věřící pohané do království božího povolání jsou (Mat. VIII. 5—13., Luk. VII. 1—10.).

§ 138.

Pátá cesta.

Z Kafarnaum do Naimu. — Vzkříšení mládence. — Ježíš v Nazaretě znecuznán, káže v Galilei. — Rozeslání apoštolů. — Nasycení 5000 mužů. — Ježíš kráčí po moři a káže potom v Kafarnaum.

Z Kafarnaum ubíral se Pán Ježíš, provázen jsa učeníky svými a velkým zástupem lidu, směrem jihozápadním do Naimu, městečka, asi 27 *km* od Kafarnaum vzdáleného. Tam vzkřísil mládence, syna chudé vdovy, kterého již do hrobu nesli, a ukázal tak, že jest pánem smrti, a že v každém případě útěchy dáti může (Luk. VII. 11—17.). Nedaleko jezera Genezarethského pronesl mnohá podobenství (Mat. XIII. 1. Mark. IV. 1. ., Luk. VIII. 4. .) a přišel potom do Nazarethu, kdež vykládal proroka Isaiáše o sobě, začez jej Nazarethští kamenovali chtěli, ale on se jim vyhnul (Mat. XIII. 53. Mar. VI. 1. Luk. IV. 16. .).

Potom kázal evangelium po městech, městečkách a vesnicích, rozeslal své apoštoly kázat evangelia a obdařil je mocí vymítati zlé duchy, uzdravovati nemocné, aby tak kázání své potvrzovali, víru v něho a důvěru v Boha upevňovali. Rozesílaje je, pravil k nim. „Na cestu pohanů nechodte a do měst samařských nevcházejte; ale raději jděte k ovčím domu israelského, které jsou zahynuly. Jdouce pak, kažte, řkouce: Přiblížilo se království nebeské. Nemocné uzdravujte, mrtvé

křesťte, malomocné čistěte, ďábly vymítejte; darmo jste vzali, darmo dávejte. Nemějte zlata ani stříbra ani peněz v opascích svých, ani mošny na cestě, ani dvou sukní, ani obuvi, ani holi: hodenť zajisté jest dělník pokrmu svého. A do kteréhokoli města a městečka vejdete, otažte se, kdo by v něm byl hoden: a tu pobuďte, dokudž nevyjdete. Vcházejíce pak do domu, pozdravtež ho, řkouce: Pokoj domu tomuto! A bude-li zajisté ten dům hoden, pokoj váš přijde naň; pak-li nebude hoden, pokoj váš k vám se navrátí. A kdožkoli nepřijme vás, ani poslechne řečí vašich: vyjdouce ven z domu, nebo z města, vyražte prach s nohou svých. A nebojte se těch, kteříž zabíjejí tělo. ale duše zabiti nemohou: ale více bojte se toho, kterýž může i duši i tělo zatratiti do pekelného ohně. Neprodávají-li pak dva vrabce za penízek? a jeden z nich nepadne na zemi bez otce vašeho? Však i vlasové vaši na hlavě všickni sečtení jsou. Nebojte se tedy: mnohých vrabců lepší jste vy. Kdožkoli tedy mne vyzná před lidmi, vyznámt i já jej před Otcem svým, jenž jest v nebesích; kdož pak zapře mne před lidmi, zapřímt i já jej před Otcem svým, kterýž jest v nebesích. Kdo vás přijímá, mneť přijímá: a kdo mne přijímá, přijímá toho, kterýž mne poslal.“ (Mat. X. 1. .)

Když Pán Ježíš nedaleko města Tiberias zpraven byl o tom, že Herodes Antipas sv. Jana Křtitele dal zabiti, přeplavil se s učeníky svými přes jezero Genezarethské a přišel do krajiny města Betsaida Julias, ležícího asi 5 km severovýchodně od vtoku Jordánu do jezera. Tam nasýtil Pán Ježíš 5000 mužů, kromě žen a dětí, kteří po zázraku tom chtěli jej učiniti králem; ale on odešel na horu jediný, rozkázav učeníkům, aby se plavili do Kafarnaum. Na moři stihla učeníky bouře, a když nebezpečí největší bylo, přiblížil se k nim Ježíš Kristus, kráčeje po moři a utišil bouři (Mat. XIV. 23. .). Druhého dne hledali zástupové Krista Pána v Kafarnaum, a tu k nim pronesl závažnou řeč tuto: „Hledáte mne, ne proto, že jste viděli divy, ale že jste jedli z chlebů a nasycení jste. Snažte se ne o pokrm, kterýž hyne, ale kterýž zůstává k životu věčnému, ježž Syn člověka dá vám. Tohoť zajisté Otec zpečetil, Bůh. Tedy řekli jemu: Co budeme činiti, abychom dělali dílo Boží? Odpověděl Ježíš a řekl jim: Totof jest dílo Boží, abyste věřili v toho, kteréhož on poslal. Protož řekli jemu: Jakéž pak ty znamení činíš, abychom viděli a tobě věřili? co děláš. Otcové naši jedli mannu na poušti, jakož psáno jest: Chléb s nebe dal jim jísti. Tedy řekl jim Ježíš: Zajisté, zajisté pravím vám: Ne Mojžíš dal vám chléb s nebe, ale Otec můj vám dává chléb s nebe pravý. Neboť chléb Boží jest, který s nebe sstoupil a dává život světu. Tedy řekli k němu: Pane, dávejž nám vždycky chléb ten. I řekl jim Ježíš: Jáť jsem chléb života:

kdo přichází ke mně, nebude lačněti, a kdo věří ve mne, nebude žízni nikdy. Ale řekl jsem vám, že jste i vy viděli mne, a nevěříte. Všecko, co mi dává Otec, ke mně přijde, a toho, kdož ke mně přichází, nevyvrhnu ven; neb jsem sstoupil s nebe, ne abych činil vůli svou, ale vůli toho, jenž mne poslal. Tatoť pak jest vůle toho, jenž mne poslal, Otce: abych z toho, co mi dal, ničehož neztratil, ale vzkřísil to v nejposlednější den. A tato jest vůle Otce mého, kterýž mne poslal, aby každý, kdo vidí Syna a věří v něho, měl život věčný, a já ho vzkřísím v nejposlednější den. Jáť jsem chléb života. Otcové vaši jedli na poušti mannu a zemřeli. Tentotť jest chléb, s nebe sstupující: aby, bude-li kdo z něho jísti, neumřel. Jáť jsem chléb živý, jenž jsem s nebe sstoupil. Bude-li kdo jísti z chleba tohoto, živ bude na věky, a chléb, kterýž já dám, tělo mé jest za život světa. Tedy hádali se Židé vespolek, řkouce: Kterak nám může tento dáti tělo své k jedění? Protož řekl jim Ježíš: Zajisté, zajisté pravím vám: Nebudete-li jísti tělo Syna člověka a píti jeho krev, nebudete míti života v sobě. Kdo jí mé tělo a pije mou krev, má život věčný: a já ho vzkřísím v nejposlednější den. Nebo tělo mé právě jest pokrm, a krev má právě jest nápoj; kdo jí mé tělo a pije mou krev, ve mně přebývá a já v něm.“ (Jan VI. 26. .)

§ 139.

Šestá cesta.

Z Kafarnaum do krajin Tyru a Sidonu. — Zázraky v desítiměstí. — Nasycení 4000 mužů. — Příchod do Dalmanuthy. — Fariseové a saduceové žádají zázraků. — Plavba po jezeře Genezarethském. — Návrat do okolí Kafarnaum.

Na svých cestách z Kafarnaum přišel Ježíš Kristus také do krajiny Tyrské a Sidonské, asi 20 hodin cesty směrem severozápadním od jezera Genezarethského. V krajině té přišla žena pohanská, plna jsouc důvěry, prosit, aby Ježíš Kristus osvobodil dceru její od ducha zlého, který ji soužil. Pán Ježíš, pozoruje, s jakou důvěrou a pokorou Syrofoiničanka prosbu svou opakuje, vyslyšel ji a uzdravil dceru její. Z toho zase poznali učení, že Ježíš Kristus není Spasitelem toliko židů, nýbrž také pohanů a tudíž celého světa.

Z krajin foinických Sidon a Tyrus ubíral se Pán Ježíš do krajiny desítiměstí v Zájordání, kde svým „Effeta“ hluchoněmému vrátil sluch a řeč, a tu přinášeli k němu slepé, chromé, neduživé a kladli je k nohám jeho, a on všecky uzdravil (Mat. XV. 29–32) a tak vyplnilo se slovo proroka řkoucího: „Tehdáž otevrou se oči slepých, a uši hlu-

chých otevřeny budou. Tehdáž poskočí kulavý jako jelen, a rozvázán bude jazyk němých: nebo vyprýští se vody na poušti a potokové na pustině.“ (Isai. XXXV. 5 6.)

Když zase množství lidu se shromáždilo k Ježíši Kristu, a nemělo, čím by se nasýtilo, smiloval se nad ním a nasýtil 4000 mužů, žen a dítek nepočítajíc, sedmi chleby a několika rybami. Propustiv lid, vstoupil s učeníky svými na loď a přišel s nimi do krajiny města Dalmanutha, jež leželo mezi Tiberias a Bethsaidou na západní straně jezera Genezarethského. Tam přišli fariseové a saduceové a žádali, aby Ježíš Kristus božské poslání své potvrdil viditelným znamením na nebi. On však odpověděl jim: Když nastane večer, říkáte: Jasno bude, neb jest červené nebe; a ráno: Dnes bude nehoda; nebo se červená mračné nebe. Tvářnost tedy nebe umíte rozsouditi: znamení pak časů nemůžete poznati? Plémě zlé a cizoložné hledá znamení: a nebude mu dáno znamení, leč znamení Jonáše proroka. A opustiv je, odešel. A když se přeplavili učeníci jeho přes moře, zapomněli chleba s sebou vzíti. A on řekl jim: Hleďte a varujte se kvasu farisejského a saducejského! Oni pak myslili mezi sebou řkouce: Nevzali jsme chleba. A věda to Ježíš, řekl jim: Co mezi sebou myslíte, malověrní, že chlebů nemáte! Ještě-li pak nerozumíte, aniž se pamatujete na pět chlebů mezi pět tisíců lidu a kolik košů drobtů jste sebrali? ani na sedm chlebů mezi čtyry tisíce lidu a kolik košů jste sebrali? I proč nerozumíte, že ne o chlebu jsem vám pravil: Varujte se kvasu farisejského a saducejského? Tehdy srozuměli, že neřekl, aby se varovali kvasu chlebův, ale učení fariseův a saduceův. (Mat. XVI. 2—12.) Přišed odtud do Bethsaidy, uzdravil slepého, a dokázal tak, že působí kdy, jak a kde chce.

§ 140.

Sedmá cesta.

Cesta z okolí Kafarnaum do krajiny Caesaree Filipovy. — Předpovídání utrpení. — Proměnění na hoře Thabor. — Návrat do Kafarnaum. — Zapravení daně chrámové.

Z okolí Kafarnaum odebral se Ježíš Kristus s učeníky svými do krajiny Caesaree Filipovy, vzdálené asi 44 km od Kafarnaum směrem severním. Na cestě té vyznal apoštol Petr jasně a zřetelně, že Ježíš Kristus je pravý Messiáš a jednorozený Syn Boha Otce. Od té doby počal Pán Ježíš učeníky své poučovati, že bude Synu člověka jíti do Jerusalema, aby tam mnoho trpěl, a že třetího dne zase vstane z mrtvých (Mar. VIII. 27.). Asi osmého dne

po té přišel Pán Ježíš k hoře Thabor a vzav s sebou Petra, Jakuba a Jana, proměnil se před nimi, a vraceje se s hory, uzdravil náměsíčného a zbavil ho ducha zlého. K otázce učeníků, proč oni toho zlého ducha nemohli vypuditi, odpověděl: „Toto pokolení ničímž nemůže vyjíti, jediné modlitbou a postem.“ (Mar. IX. 28.)

Procestovav částečně Galilei, vrátil se zase do Kafarnaum, kde za sebe i za Petra zaplatil daň chrámovou. Potom kladl učeníkům na srdce pokoru, kázal jim varovati se pohoršení a ukazoval potřebu smířlivosti:

„V tu hodinu přistoupili učeníci k Ježíšovi řkouce: Kdo jest větší v království nebeském? A přivolav Ježíš maličké pachole, postavil je uprostřed nich a řekl: Zajisté pravím vám, neobráte-li se a nebudete-li jako maličtí, nevejdete do království nebeského. Pročež kdožkoli se poníží jako maličký tento, tenť jest větší v království nebeském. A kdož přijme jedno takové maličké ve jménu mém, mneť přijímá; ale kdo pohorší jedno z maličkých těchto, jež ve mne věří, tomu lépe by bylo, aby zavěšen byl žernov osličí na hrdlo jeho a byl pohřžen v propast mořskou. Běda světu pro pohoršení! Potřebí je sice, aby přicházela pohoršení: ale však běda člověku tomu, skrze něhož pohoršení přichází. Pročež pohoršuje-li tě ruka tvá, nebo noha tvá, utni ji a vrz ji od sebe: lépe jest tobě vjíti do života mdlému anebo kulhavému než dvě ruce anebo dvě nohy majícímu uvrženu býti do věčného ohně. A pak-li oko tvé pohoršuje tě, vylup je a vrz od sebe: lépe je tobě jednookému vjíti do života, nežli obě oči majícímu, uvrženu býti do věčného ohně. Viztež, abyste nižádného z maličkých těchto nepotupovali: neboť pravím vám, že andělé jejich v nebesích vždycky vidí tvář Otce mého, kterýž v nebesích jest. Nebo přišel Syn člověka spasit, co bylo zahynulo. Co se vám zdá? když by někdo měl sto ovec a zabloudila-li by jedna z nich: nezanechá-li devadesáti devíti na horách a jde pak hledat té, kteráž zabloudila? a udá-li se mu, že ji nalezne: zajisté pravím vám, že se raduje nad ní více než nad devadesáti devíti, kteréž nezabloudily. Takť není vůle Otce vašeho, kterýž jest v nebesích, aby zahynulo jedno z maličkých těchto. Jestliže pak zhřešil proti tobě bratr tvůj, jdi a potresci ho mezi sebou a jím samým. Uposlechne-li tebe, získal jsi bratra svého: pak-li neuposlechne, přijmi k sobě ještě jednoho nebo dva, aby v ústech dvou neb tří svědků stálo každé slovo. Pak-liť jich neuposlechne, pověz církvi: jestliže pak ani církev neuposlechne, budiž tobě jako pohan a publikán. Zajisté pravím vám, cožkoli svážete na zemi, bude svázáno i na nebi: a cožkoli rozvážete na zemi, bude rozvázáno i na nebi. Opět pravím vám, jestliže dva z vás svolí se na zemi o jakoukoli věc, za kterou prositi budou,

staneť se jim od Otce mého, kterýž v nebesích jest. Nebo kde dva nebo tři shromáždění ve jménu mém, tuť jsem já uprostřed nich. Tehdy přistoupiv Petr k němu, řekl: „Pane! kolikrát zhřeší proti mně bratr můj a odpustím jemu? zda-li do sedmikrát? Dí jemu Ježíš: Pravím tobě ne do sedmikrát, ale až do sedmdesátikrát sedmkrát.“ (Mat. XVIII. 1—29.)

§ 141.

Osmá cesta.

Z Kafarnaum Samařskem do Jerusalema ke slavnosti stánků. — Uzdravení desíti malomocných. — Kázání Kristovo při slavnosti stánků. — Uzdravení slepého od narození. — Rozeslání sedmdesáti dvou učeníků.

Slavnost stánků, která se počala 15. Tišri (říjen) a 8 dní trvala, spadá do 32. roku věku Ježíše Krista. Někteří příbuzní Páně žádali, aby se do Jerusalema slavně dostavil a nápadné zázraky způsobil. Ale Ježíš Kristus, jehož království není z tohoto světa, nastoupil cestu ku slavnosti té docela po tichu Samařskem, na kteréž učeníky Jakuba a Jana, kteří zkázu na město samaritské volali, protože jich nepřijali, poučil řka: Nevíte, čího jste ducha. Syn člověka nepřišel duši zatratit, ale spasit. I odešli do jiného městečka. (Luk. IX. 55. 56.)

A na další cestě k Jerusalemu potkalo se s ním deset malomocných mužů, kteřížto stáli z daleka a pozdvihli hlasu řkouce: Ježíši, přikazateli, smiluj se nad námi! Kteréžto když uzřel, řekl: Jděte, ukažte se kněžím. I stalo se, když šli, očištěni jsou. Jeden pak z nich, když uzřel, že očištěn jest, navrátil se, hlasem velikým velebě Boha, a padl na tvář k nohám jeho, díky čině, a ten byl Samaritán. Odpověděv pak Ježíš, řekl: Zda-liž jich není deset očištěno a kdež jich devět? Nenalezl se, který by se byl vrátil a vzdal chválu Bohu, leč tento cizozemec. I řekl jemu: Vstaň a jdi; neboť víra tvá tě uzdravila. (Luk. XVII. 13. 19.)

Asi uprostřed slavnosti stánků vystoupil Ježíš Kristus v chrámě, dovozoval své božské poslání, mluvil o své důstojnosti jako bohočlověk, jenž ukřižován bude, a hlásal pravou svobodu, které docházíme vírou v něho. „I divili se Židé, řkouce: Kterak umí tento písma, neučiv se. Odpověděl jim Ježíš a řekl: Mé učení není mé, ale toho, kterýž mne poslal. Bude-li kdo chtíti vůli jeho činiti, pozná v tom učení, zda-li z Boha jest, čili já sám od sebe mluvím. Kdo sám od sebe mluví, chvály vlastní hledá: ale kdo hledá chvály toho, kterýž ho poslal, ten jest pravdomluvný a nespravedlnosti v něm není. Ze zástupu pak mnozí

uvěřili v něj a pravili: Kristus až přijde, zda-li více divů činiti bude, než které tento činí? V poslední pak den veliký svátku stál Ježíš a volal řka: Žízní-li kdo, pojd' ke mně a pij! Kdož věří ve mně, tomu, jakož dí písmo, poplynou z těla řeky vody živé. A druhého dne mluvil řka: Já jsem světlo světa: kdo mne následuje, nechodí ve tmách, ale bude míti světlo života Když povýšíte Syna člověka, tehdaž poznáte, že já jsem, a sám od sebe nic nečiním, ale jako mne naučil Otec, tak mluvím: a kterýž mne poslal, ten se mnou jest a neopustil mne samého: neb já, co libého jest jemu, činím vždycky!“ (Jan VII. 18. ., 31. 37. ., VIII. 12. 28—31.)

Vyšed z chrámu, uzřel člověka slepého od narození. „I otázali se ho učeníci jeho: Mistře, kdo jest zhřešil, tento-li čili rodičové jeho, že se slepý narodil? Odpověděl Ježíš: Ani tento nezhřešil, ani rodičové jeho: ale aby zjevení byli skutkové boží na něm. Jáť musím dělati dílo toho, kterýž mne poslal, dokudž den jest: přicházíť hodina, kdežto žádný nemůže dělati. Dokudž jsem na světě, světlo jsem světa. To když pověděl, plivnul na zemi a učinil bláto ze sliny, a pomazal blátem oči jeho, a řekl jemu: Jdi, umej se v rybníku Siloe (což se vykládá Poslaný). I odešel a umyl se a přišel vida.“ (Jan IX. 1—7.)

Fariseové vyšetřovali zázrak ten a byli rozdílného o tom mínění; nemohouce odolati pravdě příběhu toho, vyvrhli uzdraveného ze školy. Uzřev jej Kristus, velel, aby uvěřil v Syna Božího, a odsoudil duchovní slepotu fariseův.

Aby se Ježíš Kristus dalšímu pronásledování se strany fariseův a zákonníkův uhnul, protože ještě nepřišla hodina jeho, rozeslal 72 učeníků svých po dvou do měst a městeček v Judsku a Samařsku, kamž potom sám přijíti chtěl, a opustil Jerusalema.

§ 142.

Devátá cesta.

Ježíš učí o slavnosti posvěcení chrámu v síni Šalomounově a ubírá se potom do Perey a Galileje. — Vzkříšení Lazara a pobyt v Efrem.

I na slavnost posvěcení chrámu, kteráž se konala na památku očištění zneuctěné svatyně králem Antiochem Epifanem v měsíci Kislev (prosinec), odebral se Ježíš Kristus do Jerusalema, kdež v síni Šalomounově učil o své božské přirozenosti a důstojnosti. „A Ježíš chodil v chrámě v síni Šalomounově. Tehdy obstoupili ho Židé a řekli jemu: Dokud duši naši držíš? Jsi-li ty Kristus, pověz nám zjevně. Odpověděl jim Ježíš: Mluvím vám a neuvěříte. Skutkové, kteréž já činím ve jménu Otce svého, ti vydávají svědectví o mně: ale vy nevěříte, nebo

nejste z ovcí mých. Ovce mé hlas můj slyší, a jáť je znám, a následují mne: a já život věčný dávám jim a nezhynou na věky, aniž je kdo vytrhne z ruky mé. Otec můj, což mi dal, větší jest nade všecko: a žádný nemůže vytrhnouti z ruky Otce mého. Já a Otec jedno jsme. Tehdy Židé zchápali se kamení, aby jej kamenovali. Odpověděl jim Ježíš: Mnohé dobré skutky ukázal jsem vám z Otce svého: pro který z těch skutků kamenujete mne? Odpověděli mu Židé: Pro dobrý skutek nekamenujeme tebe, ale pro rouhání: a že ty jsa člověk, činíš se Bohem. Odpověděl jim Ježíš: Zda-liž není v zákoně vašem psáno: Já jsem řekl, bohové jste. Jestliže ty nazval bohy, k nimžto řeč Boží stala se, a nemůže zrušeno býti písmo: vy pravíte tomu, jehož Otec posvětil a poslal na svět: „Rouháš se!“ že jsem řekl: Syn Boží jsem? Nečiním-li skutkův Otce svého, nevěřte mi. Pak-li činím a nechcete-li věriti mně, skutkům věřte, abyste poznali a věřili, že ve mně jest Otec a já v Otci. Protož hledali ho jíti, ale ušel z rukou jejich. A odšel opět za Jordán na to místo, kdež byl nejprve Jan Křtitel, a pobyl tam; a přišli k němu mnozí a pravili: Jan sice žádného znamení neučinil; ale všecko, cožkoli mluvil Jan o tomto, pravé bylo. A mnozí uvěřili v něho.“ (Jan X. 25. .) Působení Ježíše Krista od té doby omezovalo se na krajiny perejské a galilejské. Když v Bethanii zemřel Lazar, přítel Ježíše Krista, Pán odebral se s učeníky svými do Bethanie a vzkřísil Lazara, který již čtyři dni v hrobě ležel, slovy: „Lazare, pojď ven!“ Následkem toho uvěřili mnozí v Ježíše Krista, ale fariseové a zákonníci uzavřeli v těch dnech zabiti jej (Jan XI. 1--53.). Od té doby nevystupoval Ježíš Kristus více veřejně, nýbrž uchýlil se s učeníky svými do tiché krajiny městečka Efrem, severovýchodně od Bethel.

§ 143.

Desátá cesta.

Pán Ježíš předpovídá své utrpení, pobývá u Zachea v Jerichu, uzdravuje dva slepce, večerí v Bethanii a vjíždí slavně do Jerusalema.

Nedaleko Efrem a Jericha, kam se Pán Ježíš před pronásledováním se strany fariseův uchýlil, povolal před slavností velikonoční, jež se konala v měsíci Nisanu (dubnu) 33. roku křesťanského letopočtu, 12 apoštolů svých a pravil k nim: „Aj, vstupujeme do Jerusalema, a Syn člověka vydán bude knížatům kněžským a zákonníkům, a odsoudí ho na smrt, a vydají ho pohanům ku posmívání a k zbičování a k ukřižování, a třetího dne vstane z mrtvých.“ Potom napomenul syny Zebedeovy k pokoře a trpělivosti a poučoval je o tom, v čem záleží panování v jeho církvi. (Mat. XX. 17--28.)

U Jericha seděl slepec podle cesty žebře, a když uslyšel, že tudy jde Ježíš Nazarethský, volal: „Ježíši, synu Davidův, smiluj se nade mnou!“ Pán smiloval se nad ním a vrátil mu zrak.

V Jerichu pobyl u celníka Zachea, kdež pronesl tato slova: „Dnes spasení stalo se domu tomuto, protože i on jest syn Abrahámův. Nebo přišel Syn člověka hledat a spasit, co bylo zahynulo.“

A když vycházel z Jericha, uzdravil slepce Bartimea, který se, k zástupu připojil velebě Boha.

Šest dní před Velikonocí přišel Pán Ježíš do Bethanie, kde byl vzkřísil Lazara, v jehož domě při večeři zůstal, za kteréž příležitosti Maria, sestra Lazarova, pomazala nohy Božského dobrodince svého drahými mastmi, o čemž praví sám Ježíš Kristus, že to učinila ku pohřbu jeho (Mat. XXVI. 12.).

Když se roznesla zvěst, že Ježíš Kristus na Velikonoce do Jerusalema přichází a již v Bethanii jest, mnozí vyšli mu z Jerusalema i z cizích poutníků vstříc. Ten den po sobotě vjel Ježíš Kristus slavně, sedě na oslátku, na němž ještě nikdo byl neseseděl, do Jerusalema a odebral se přímo do chrámu. Slavný ten vjezd konal se dne 10. Nisanu (dubna), v kterýž den se vybírali obětní beránci velikonoční. V pondělí dne 11. Nisanu šel Pán Ježíš zase z Bethanie do Jerusalema, na kteréž fíkovému stromu zlořečil, vyhnal kupce a prodavače z nádvoří chrámového a večer opustil zase město. V úterý dne 12. Nisanu kázal v chrámě proti fariseům a na zpáteční cestě přes horu Olivetskou předpověděl vyvrácení chrámu. Ve středu dne 13. Nisanu mluvil k fariseům a saduceům, vykládaje jim spasné pravdy evangelia. Ve čtvrtek dne 14. Nisanu donášeli se obětní beránci do chrámu, aby tam druhého dne skutečně byli obětováni. Toho dne přestal Ježíš Kristus veřejně kázati a učití, slavil se svými apoštoly poslední večeří, při níž ustanovil Nejsvětější svátost oltářní a nekrvavou obět nového Zákona (mši svatou) jakožto vždy trvající památku a obnovení krvavé oběti na kříži; potom odebral se do zahrady Gethse-manské, kdež byl jat a do Jerusalema vlečen. V pátek dne 15. Nisanu na Golgotě přinesl sám sebe Bohu Otci v obět krvavou na kříži a pohřben byl do hrobu ve skále vytesaného. Tím jest nesmírné to dílo vykoupení pokolení lidského dokonáno a brána do království božího zas otevřena.

Hledě k velikému dílu Ježíše Krista, píše kníže apoštolský, sv. Petr: „Požehnaný Bůh a Otec Pána našeho Ježíše Krista, kterýž podle velikého milosrdenství svého znova zplodil nás k naději živé skrze vzkříšení Ježíše Krista z mrtvých, k dědictví neporušitelnému a neposkvrněnému a nevadnoucím, kteréž se chová v nebesích vám,

kterížto mocí Boží ostříhání býváte skrze víru k spasení, kteréž připraveno jest, aby zjeveno bylo v čas poslední, v kterémžto se radovati budete, maličko nyní, pokud třeba. v rozličných pokušeních zarmoucení jsouce; aby zkušení víry vaší mnohem dražší nad zlato (kteréž se v ohni zkušuje) nalezeno bylo k chvále a slávě i ke cti při zjevení Ježíše Krista; kteréhožto neviděvše milujete, v kteréhožto také nyní nevidouce (ho) věříte, věříce pak radovati se budete radostí nevýmluvnou a slavnou.“ (I. Petr. I. 3—8.)

Apoštolské cesty sv. Pavla.

§ 144.

První cesta asi v l. 45—48. nebo 43—45. po Kr.

(Skut. ap. XIII—XV. 35.)

Křesťanská obec v Antiochii Syrské rychle prospívala a rostla. mnozí učitelé Duchem sv. osvícení patřili k ní, mezi nimi Barnabáš, Simon, nazvaný Niger, Lucius z Cyreny, Manahen a Šavel (Pavel). „A když sloužili Pánu a postili se, řekl jim Duch sv.: Oddělte mi Šavla a Barnabáše k úřadu, ku kterémuž jsem je povolal. Tehdy postíce a modlíce se a vkládající na ně ruce, propustili je. (Skut. ap. XIII. 2. 3.)

I nastoupil sv. Pavel, provázen jsa Barnabášem a Janem Markem, apoštolskou cestu svou. Z Antiochie Syrské odebral se do Seleukie, a vstoupiv tam na loď, plavil se na ostrov Kypř, kázal v Salamině, a prošel celý ostrov od východu k západu, obrátil na křesťanství Sergia Pavla, římského místodržitele v Pafu. (Viz str. 163.) Z Pafu plavil se k pobřeží maloasijskému a přišel do Perge v Pamfylii, odkudž se Jan Marek do Jerusalema vrátil. Z Perge obrátil se Pavel do Antiochie v Pisidii, kde v synagoze měl památnou řeč, již nám sv. Lukáš zachoval (Skut. ap. XIII. 14—42.). Když nevěřící židé povstali proti věrozvěstům Kristovým, odebral se sv. Pavel do Ikonie v Lykaonii a pokřtív tu mnoho židův i pohanův, odebral se do Lystry, kde chromého od narození uzdravil. Při vzpouře vzniklé byl sv. Pavel kamenován, proto odebral se s Barnabášem do Derbe, hlásal zde učení Ježíše Krista a vrátiv se potom do Lystry, Ikonie a do Antiochie v Pisidii, posilňuje učeníkův u víře a ustanovuje všude biskupy a kněze. Pisidií a Pamfylií odebral se do Attalie a plavil se s Barnabášem do Antiochie v Syrii, odkudž byli cestu svou nastoupili. Ve shromáždění křesťanův vypravovali pak veliké skutky boží.

Když pak v Antiochii vznikly spory o to, mají-li křesťané z po-

hanstva přišlí zachovávatí také zákona Mojžíšova, sv. Pavel odebral se s Barnabášem do Jerusalema k apoštolům a starším církve, aby o té věci rozhodli. Na prvním tomto sněmu církevním (l. 50. nebo 47. po Kr.) bylo stanoveno, že pohanokřesťanům nemá se ukládati obřízka ani obřadný zákon Mojžíšův. Rozhodnutí to nesl Pavel, provázen jsa Barnabášem, Judou, jenž slove Barsabáš, a Silou, do Antiochie.

§ 145.

Druhá cesta asi v l. 51—54. nebo 47—50. po Kr.

(Skut. ap. XV. 35. — XVIII. 22.)

Když Pavel a Barnabáš křesťanskou obec v Antiochii u víře utvrdili a jednotu mezi židokřesťany a pohanokřesťany zjednali, nebylo jich v Antiochii třeba, pročež opustili město a vydali se na cestu navštívit obcí křesťanských, jež byli dříve založili. Barnabáš s příbuzným svým Janem Markem plavili se na Kypř, sv. Pavel pak a Silas brali se Syrií a Kilikií, utvrzující obce křesťanské u víře a napomínající jich, aby dbali ustanovení apoštolských. Z Kilikie bral se sv. apoštol směrem severozápadním do Derbe a Lystry v Lykaonii. S ušlechtilým jinochem Timotheem a Silou procestoval sv. Pavel Frygii, Galatii, Mysii a přišel do Troady, kde Duchem sv. napomenut byl, aby šel hlásat království boží do Evropy.

Provázen jsa Silou, Timotheem a Lukášem, který se připojil v Troadě, plavil se apoštol národů na ostrov Samothrake a druhého dne do makedonského města námořského Neapole. V městě severovýchodně od Neapole, Filippi, pokřtil mezi jinými také Lydiu z Thyatiry a vyhnal zlého ducha z otrokyně. Nevěřící nepřátelé Kristovi obžalovali Pavla a společníky jeho u úřadu městského, který je dal bičovati a uvězniti. Ale působením moci Boží byli osvobozeni a pokřtivše žalárníka, odebrali se z Filippi přes Amfipolis a Apollonium do Thessaloniky (Soluně).

Na kázání sv. Pavla v synagoze uvěřili mnozí židé v Ježíše Krista, jiní pak zosnovali vzbouření chátřy proti svatým věrozvěstům, kteří se odtud uchýlili do Beroei, kdež mnohé Kristu získali. Odtud odebral se sv. Pavel se společníky svými do Athen a hlásal tam evangelium v synagogách, ano i v areopagu.

Na podzim téhož roku přišel sv. Pavel do obchodního města Korintha, kdež půl druhého roku pobyl a četnou obec křesťanskou založil. Rozloučiv se pak s Korinthskými, vstoupil v Kenchreách na loď, s Aquilou a Priscillou plavil se do Efesu a odtud po krátké zastávce přes Caesarei do Jerusalema, vykonal tam učiněný slib a odebral se zase do Antiochie Syrské, odkudž byl vyšel.

§ 146.

Třetí cesta asi v l. 55—58. nebo 50—53. po Kristu.

(Skut. ap. XVIII. 23. — XXI. 16.)

Také třetí apoštolskou cestu svou nastoupil sv. Pavel z Antiochie v Syrii. Na cestě té působil horlivý ten apoštol pro rozšíření království Božího v Malé Asii, Makedonii, Illyriku a v Řecku. Procestovav Galatii a Frygii, učil po tři měsíce v Efesu v synagoze a po dvě léta v sále ve škole nějakého tyranna. Demetrius zlatník způsobil shluknutí lidu a přinutil sv. Pavla Efesus opustiti. Z Efesu odebral se sv. Pavel do Makedonie a Illyrika, potom do Řecka, kdež po tři měsíce se zdržel. Do té doby spadá druhý pobyt apoštolův v Korintě, kde u Kaja bydlel a list Římanům napsal (1. Kor. I. 14. ., Řím. XVI. 1., 2. Tim. IV. 20.). Makedonií vrátil se do Malé Asie, vzkřísil v Troadě mládence Eutycha, odtud přišel do Assu, vstoupil na loď se společníky svými a plavil se do Mityleny na ostrově Lesbos, druhého dne pak na ostrov Kios, podél ostrova Samos, přenocoval v Trogylliu a dostal se potom do Miletu, kde dojemně mluvil ke starším křesťanské obce z Efesu. Z Miletu plavil se neunavný apoštol na ostrov Kos a Rhodos, došel města Patary v Lykii, vstoupil pak na loď plavící se do Foinikie a přibyl do Tyru, kde sedm dní s věřícími pobyl, odtud bral se přes Ptolemaidu do Caesarey, odkudž do Jerusalema se odebral.

§ 147.

Čtvrtá cesta asi v l. 58.—63. nebo 53.—58. po Kristu.

(Skut. ap. XXI. 17. — XXVIII. 16.)

V Jerusalemě odebral se sv. Pavel k biskupu Jakubovi, u něhož se všickni starší obce křesťanské sešli, aby slyšeli, kterak Bůh království své na zemi rozšířil a kterými divy svého apoštola oslavil; všickni chválili a velebili Boha. Tu způsobili židé příšlí z Malé Asie sročení lidu a byli by Pavla zabili, kdyby jim ho nebyl z rukou vytrhl Claudius Lysias, velitel římské posádky na hradě Antonia. Velitel posádky dal sv. Pavla uvězniti; ale když zvěděl, že se více než 40 židů zapřísáhlo, že nebudou jísti ani píti, dokud by Pavla nezabili, poslal velikého apoštola přes Antipatris do Caesarey Palaestinské k místodržiteli Felixovi.

Do Caesarey přišli žalobníci z Jerusalema; ale Felix vida, že právo a pravda jsou na straně Pavlově, odkládal pronesení nálezu. Dvě léta byl sv. Pavel v Caesarei vězněn a nástupci Felixovu Festovi

odevzdán. Když sv. Pavel viděl, že by se tu marně práva domáhali, odvolal se, jsa občanem římským, k císaři.

Festus odevzdal sv. Pavla s některými zajatci jinými setníku Juliovi, jenž s nimi vstoupil na loď adrumetskou, a plavili se do Sidonu, kde směl sv. Pavel navštívit křesťany. Odtud plavili se podél severní strany ostrova Kypru a přibyli do přístavu v Myrách v Lykii. Tam vstoupili všickni péči Juliově svěřením na loď alexandrijskou, pluli potom vedle města Gnidu, podél ostrova Krety vedle předhoří Salmone a přibyli k místu Boniportus nedaleko města Thalassy. Na nebezpečné plavbě další přiblížili se ostrovu Kauda (Klauda) a byli vlnami mořskými semo tamo zmítáni tak, že skoro všickni přestali doufati a k smrti se připravovali. Sv. Pavel vida zkormoucené mysli, těšil všecky a předpověděl, že ani jediný z nich nezahyne. Nedaleko ostrova Malty rozkotala se loď, ale lidé se všickni zachovali. Po třech měsících plavili se jiné lodi alexandrijské do Syrakus na Sicilii a odtud do Rhegia a Puteol. Přes Forum Appii a Tres Tabernas dostal se sv. Pavel do světového města Říma, kdež po dvě léta vězněn byl; bydlil, jsa občan římský, v bytě najatém, ale strážěn byl vojáky, jehož mu přidali a jenž ho ani ve dne, ani v noci nepouštěli.

Potud sáhají zprávy Skutkův apoštolských od sv. Lukáše.

O páté cestě sv. Pavla po prvním dvouletém vězení jeho v Římě nepodáváme nic zevrubnějšího, odkazující k Eusebiovi, Nikeforovi a ke Klimentu Římskému, ale připomínáme toliko, že byl podruhé v Římě uvězněn a za císaře Nerona stát r. 65. anebo dle jiných r. 68., a tím že se na něm naplnila výpověď Páně: „Nádobou vyvolenou jest mi on, aby nesl jméno mé před pohany i králi, i syny israelskými. Já zajisté ukáži mu, jak mnoho on musí pro jméno mé trpěti.“ (Skut. ap. IX. 15. 16.)

II. Č Á S T

STAROŽITNOSTÍ BIBLICKÝCH.

Náboženské poměry národa vyvoleného.

Počátek bohoslužby a její vývoj.

§ 148.

Původ a pojem oběti vůbec.

Bůh stvořil člověka, by člověk Jež poznal, ctil a miloval, Jemu sloužil a tak se připravil a hodným učinil, aby poznáním a láskou s Bohem co nejúže se spojil. Že oslava Boží a blaženost člověka určením jest rozumné bytosti smyslné, poznává rozum a potvrzuje zjevení Boží, slibujíc, že člověk za odměnu na Boha patřiti a Jeho požívati bude a tak blaženým se stane. Kdo Boha zná a Jemu slouží, má náboženství. První lidé Boha samého, věci stvořené, i v těch však Boha jako neobmezeného Pána poznávali a Jemu zcela se obětující, bohoslužbu konali.

Podstatou a základem povinné bohoslužby je v každém náboženství modlitba a obět. Modlitbou a obětí uznáváme a ctíme Boha jakožto pramen a princip všeho bytí a všeho života. V modlitbě a v oběti vyjadřujeme a k Bohu vysíláme city a smýšlení svá, naprostou oddanost Bohu a plné podrobování svaté všemohoucí vůli Jeho, jakož i vroucí touhu po spojení svém s Ním, abychom Jeho dokonale požívati mohli. V oběti zvláště vzdává se duše samé sebe, své vůle, odevzdávajíc se naprosto Bohu a vůli jeho. Obět je duší modlitby, a není modlitby pravé bez oběti; je to obětní modlitba n. opravdový výkon oběti.

Modlitba je především modlitba srdce, modlitba vnitřní, vnitřní bohopocta, a totéž platí o oběti; i ta je především obět vnitřní, obět poslušnosti, prosté odevzdanosti duše Bohu. Že však člověk

je bytost smyslná, modlitba i obět žádá, aby také na venek smyslně, symbolicky se vyjadřovaly, a to slovem, řečí, ústní, společnou, veřejnou modlitbou a vnějším darem, obětí vnější.

Vnější obět je zvláštní smyslný symbolický výraz vnitřního, duchovního odevzdání Bohu, jakožto svému stvořiteli a pánu, a našeho povinného klanění, velebení a ctění Boha. Jestliť obět dar věci vnější, učiněný Bohu, abychom tak Jeho svrchovanou moc a panství neomezené uznali a vyznali. Je tedy obět náboženství na venek projevené. Vše, co tvor jest a co má, jest naprostý majetek Boží, a nemůže mu tvor dáti ničeho, co by od něho nebyl přijal; ale svrchované panství Jeho má tvor rozumný svobodně a radostně uznávati a vyznávati v myšlení, v řečech i v skutcích, má vše k Bohu, k jeho cti a slávě vztahovati a tak Bohu obětovati. V širším slova smyslu znamená obět vnitřní, duchovní obět, všelikou vnitřní a vnější činnost člověka, pokud jí vyjadřuje svou Bohu odevzdanost a uznává svou závislost na Ném. V tom smyslu jest každý bohulibý skutek obětí.

Obět v užším smyslu bohovědném rozeznává se od oběti v širším smyslu především způsobem, kterým se koná. Obět ve smyslu bohovědném patří k veřejné bohoslužbě, a jediným cílem jejím jest, Boha jakožto svrchovaného Pána života i smrti jménem veškeré společnosti náboženské veřejně a slavně vyznávati, Jej ctíti a touhu po úzkém s Ním spojení vyjadřovati. K určení účelu toho žádá se zrušení daru neb aspoň taková jeho proměna, která dar v podstatě proměňuje, a to jménem veškeré společnosti náboženské, a kterou řádný a oprávněný sluha oltáře (kněz) vykonává. Proto vyměřují bohoslovci pojem oběti slovy: Obět je dar (vnější) smyslné věci, řádným sluhou (knězem) jedinému Bohu učiněný, a na vyznání svrchovaného Jeho panství nade všemi věcmi posvátnými obřady (mysticky) zasvěcený a zrušený (po případě změněný).

Formální účel oběti záleží v tom, aby podáním věci smyslné Bůh byl vyznán za pána života i smrti, aby podání věci smyslné tak učiněno bylo, že vyznání svrchovanosti té patrným se činí.

§ 149.

Vývoj oběti.

Pokud možno mluvíti o oběti v ráji, již pověděno, a že synové Adamovi Kain a Abel obětovali, jest obecně známo, jakož povědom i rozdíl mezi obětí před pádem a po pádu. Původ oběti v tom hledati

sluší, že první lidé milosti zjevení velkou měrou (větší než po pádu) vědomí si byli Boha, sebe a světa, — jako to trojí vědomí pádem nezaniklo, rovněž nezanikla idea obětní a její plastika, obět. Všechn vývoj života lidského po pádu byl darem milosti Boží, zprostředkovaným budoucí působností Vykupitelovou, a tudy jest i obět darem takovým; obět mohla obstáti jedině vzhledem ke Spasiteli, a proto je všeliká obět učiněná člověkem typem jedině oběti Kristovy.

Po potopě světa přinesl Noe Hospodinu obět zápalnou. Když pak potomci Noemovi různými směry se rozešli, vzali s sebou ideu oběti jakožto dědictví svaté, pohříchu ne aby ji zachovávali ryzí, než zohavili a znetvořili ji. Idea oběti záleží ve vědomí o Bohu, o sobě a světě, pokud vědomí o sobě a světě v úvahu se berou v poměru k Bohu; jakmile vědomí to se kalí, zaniká též idea oběti, a jestliže vědomí náboženské na nejnižší kleslo stupeň, mizí oběti zcela. Brzo potom, když pokolení lidské od věže Babylonské po zemi se rozešlo, pozorujeme, že jednotné vědomí člověčenstva se rozptýlilo, víra v jednoho Boha zanikla téměř docela, mnohobožství a pantheismus zaujaly její místo. Pohanství je zaviněný stav, jehož bludy theoretické vyrostly na půdě života praktického. K tomu ukazuje sv. Pavel v listě svém k Řím. (I. 21.) Člověk byl si toho vědom, že poměr jeho k Bohu jest porušen, ale zároveň že Bůh člověka chce vykoupiti, sám-li se také přičiní; člověk byl si vědom úkolu svého, věděl, že má sebe zapírat i a tak vítěziti a vlásti, byl si také vědom své síly k tomu — ale brzo pustil uzdu smyslnosti, a nutným toho následkem byla znemravnělost. V praktickém životě odtrhl se člověk od poznání Boha ve vědomí v něm založeného, oddal se rozkošnictví, kterým znenáhla poznávání Boha zcela udušeno bylo. Když člověk v praktickém životě tak tonul, že jen v požitcích smyslných blaha hledal, neznal vedle přírody a darů jejích k požívání ničeho jiného a pozbyl pojmu o Bohu osobném, na jehož místo postavil přírodu. V tom patrný je základ pantheismu, který pohanstvo pronikal. Klesnutí to člověčenstva nenastalo najednou, ani na všech místech týmže způsobem. Povaha přírody obklopující člověka rozhodně působila ve znetvoření náboženského vědomí, tudíž i ve vývoj i děje obětní, v čemž tak patrnými stávaly se následky pádu prarodičů: příroda opanovala ducha. Jinak změnil se náboženský názor u Indů, jinak u obyvatelů Kamčatky, jinak u Řekův a jinak u Římanův; ale všude je to vlastní vinou znetvořené vědomí o jediném pravém Bohu, vědomí o sobě a o světě. Jestli biblicky zjištěno, že veškera bohoslužba pohanská z jednoho vychází pramene, ze zneuznání a zanedbání úkolu člověka, z rostoucí moci smyslnosti, která duchovní oko zcela zatemnila. Že však člověk vědomí o Bohu, o sobě a o světě

najednou zcela pozbyti nemohl, ani obět vymizeti nemohla. Oběti konané v tom stavu nelišily se ani tak způsobem svým od obětí pravých, jako spíše pohnutkou a účelem. Podle toho, jak vědomí náboženské více méně bylo pokaženo, nalézáme oběti ušlechtilé a jednoduché anebo divoké a spojené s rozpustilým hodováním. Při vší zkaženosti nemohl člověk svědomí se zbaviti, a svědomí odkazovalo všecky pohanské národy starého věku k Bohu osobnímu, jenž uražen jsa nutí je poznávati rozdíl mezi přírodou a duchem; odtud pak vnitřní ta rozervanost a cit úzkosti při veškerém hovění smyslnosti. Ve všech obětech pohanských jeví se temné tušení, že třeba sebe zapíratí a tím s Bohem se smířiti. Není ovšem na místě jednotlivé druhy obětí pohanských probíratí, což nemělo by zde náležitého účelu.

§ 150.

Mosaismus.

Když se modloslužba mocně rozšiřovala a poznání pravého Boha vždy více zatemňovalo, Bůh vyvolil si věrného sluhu Abrahama, aby poznání pravého Boha nejen zachovával nýbrž i rozšiřoval a nositelem byl zjevení Božího ke spáse člověčenstva. Abrahama učinil proto patriarchou, praotcem národa, v němž by pravé náboženství se zachovalo až do doby, ve které by vyšel z lidu toho Spasitel světa.

Bohoslužba v době patriarchů byla prostická. Kdekoli se jim Bůh zjevil, anebo kdekoli pro některou dobu stany rozbili, vystavěli oltáře, aby po způsobě zděděném vzývali jméno Boží (1. Mojž. XII. 7. 8., XIII. 4. 18.). Že oběti se konaly za modlitby, jest na bíle dni, jakož i, že patriarchové sami zastávali úřad kněžský. Po většině byly to oběti zápalné (holokausta), ale též oběti, při kterých částí masa užito k hodům obětním. Vedle oltáře stavěli patriarchové také památné kameny, kteréž olejem polévající Bohu zasvěcovali a oběti mokré na nich přinášeli (1. Mojž. XXXV. 14.) O Jakubovi praví písmo sv., že slibem Boha ctil (1. Mojž. XXVIII. 20. ., XXXV. 1. .)

Když se potomci Abrahamovi rozmnožili v národ, vyvedl je Bůh Mojžíšem z Egypta a učinil je na Sinaji národem vyvoleným. Na Sinaji dal Bůh lidu svému ústavu a spořádal veškeré poměry jeho, jak náboženské a mravní, tak společenské i mezinárodní. Všeliká zařízení náboženská i mravní a ve shodě s nimi i politická dal lidu Hospodin skrze Mojžíše, a souhrn i význam ustanovení těch označuje jméno mosaismus.

Mosaismus jest kazatelem a prorokem, jenž vyjadřuje a zastupuje

obecné vědomí kleslého člověčenstva, jež po znovuzrození a spojen s Bohem touží a o ně se přičiňuje, seč jest. Vědomí to jest nutně náboženské, obsahujíc vše, co Bůh pro člověčenstvo učiniti ustanovil a slíbil, i co člověku vzhledem k Bohu a jeho převráceném poměru ku přírodě činiti jest, chce-li účelu, Bohem dějinám světovým vytčeného, vůbec dosíci. Obecné to vědomí člověčenstva, ustanovené Bohem v mosaismu, musí vyjádřeno býti i smyslně. Pravdivé to vědomí obecné mělo mosaismem budoucím pokolením podáno a ve všem člověčenství v době předkřesťanské zachováno býti. Každý Israelita měl je míti, aby jím ve veškerém poznání a chtění řídit se mohl: proto bylo třeba, by Bůh vědomí to člověčenstvu vůbec a každému Israelitovi zvláště potřebné určil tak, aby jím každé vědomí individuální se doplňovalo a pojetím jeho se oživovalo. Mosaismus pak obsahuje ve své bohoslužbě soustředění veškerého vědomí náboženského a jest určen k tomu, aby náboženské vědomí jednotlivcův oživoval a k uskutečnění jeho pomáhal. K podstatě bohoslužby dva činitelé náležejí: člověk a Bůh; — ačkoli se Bůh v zákoně starém nemohl k člověku snížit tak, aby jej s sebou spojil, jej pozitivně posvětil, není přece bohoslužba starozákonná pouhým lidským výkonem, protože Bůh prokazování milosti své vzhledem k budoucímu Vykupiteli s bohoslužbou tou spojil. Hledě k budoucímu prostřednictví Vykupitelově, přijímá se zálibou v dobrém úmyslu přinášené mu oběti a posiluje působením věčného Slova obětníky k boji proti zlému a k zachovávaní zákona. Tím liší se bohoslužba Starého Zákona podstatně od bohoslužby Zákona Nového; neboť zde dostává se člověku skutečného posvěcení, ale láska Boží vzhledem k věčnému Slovu jest i v bohoslužbě mosaické činná.

Co do způsobu, kterak se konala, jeví se bohoslužba mosaická, jsouc bezprostředním vyjádřením náboženského vědomí, jakožto symbolicko-typická, ale vedle výkonů symbolických a typických jsou i výkony účinné, kterými člověk dokonává, co mu ukládá náboženské vědomí; výkony ty jsou oběti, které vedle rázu symbolického a typického i reálnou hodnotu do sebe mají, pokud jsou totiž zdržlivostí a v jistém směru i trestem. Protože bohoslužba mosaická smyslně vyjadřuje soustředěné vědomí náboženské, jest i jednotlivým tvarům bohoslužebným zvláštní idea náboženská základem, tak že jednotlivé zjevy kolem obecné idey se pořádají v jednotu. Starozákonné vědomí náboženské zajímá netoliko minulost a přítomnost, nýbrž i budoucnost, a jediné na té a na zaslíbeném vykoupení celé to vědomí náboženské spočívá, a z toho poměru náboženského vědomí k budoucnosti plyne nutně typický význam bohoslužby mosaické.

V oběti jakožto výrazu nejhlubší touhy po spojení s Bohem vrcholí veškeré ostatní snahy každého Israelity, které vesměs míti mají účel náboženský, a veškerému životu občanskému a politickému dostává se teprve obětí pravého posvěcení a řádného významu. Kdo chce mosaismu řádně rozuměti, musí jej všestranně a pravdivě pojímati v poměru k dílu vykupitelskému.

§ 151.

Oběti mosaické vůbec.

V oběti mosaické sbíhá se vědomí (víra a cit), doufání a čin (skutek): první je pramenem oběti, doufáním jeví se účel oběti, činem obět se dokonává: symbol, typus, působnost. Mosaismus podává plasticky veškeré vědomí Israelity, a vědomí to jsouc zjevením způsobeno, je v člověčenstvu před Kristem to nejdokonalejší a slušno tedy, aby i výraz s velebností myšlenky se shodoval, aby tedy také byl dokonalý. Ve všech obětech, ať jsou kteréhokoli druhu, jeví se jednotná myšlenka základní, totiž: Člověk je v stavu odvrácenosti od Boha (vědění), ale prostřednictvím lásky Vykupitelovy (doufání) a vlastním přičiněním v boji proti hříchu (působnost) může se domoci opětného spojení s Bohem. Tato základní idea oběti vyjadřuje se každou obětí jednotlivou, ač brzo ta, brzo jiná stránka její v popředí vystupuje. Všecky oběti tedy jsou podstatou svou obětí smírné, protože všechny původ mají ve vědomí odvrácenosti člověka od Boha a vyjadřují touhu po nápravě; všechny ukazují nutně na Krista, jinak by jich vůbec nebylo, a všechny obsahují jakožto znak podstatný zdržlivost, která se vyjadřuje podáním daru a zrušením jeho.

Srovnáme-li obět mosaickou s obětí pohanskou, shledáme, že oběma táž myšlenka náboženská je základem, jen že v pohanství znetvořená, ale že podstatně se rozcházejí tím, že pohan nepokládá oběti za prostředek k ospravedlnění, nýbrž za ospravedlnění samo, jehož se domáhá obětí, protože na prvoevangelium zapomněl. Proto u pohanů není významu oběti symbolickotypického. Po slovech sv. Pavla (Gal. III. 24.) bylo úkolem Zákona Starého vychovati člověčenstvo pro Krista; úkolu tomu dostal tím, že svými předpisy člověku k plnému vědomí přiváděl stav jeho hříšnosti (Řím. VII. 8. .), jeho trestuhodnosti (Řím. VII. 10. 11., Gal. III. 10. 13. 19. 22. 23.) a že jej odkazoval k posvěcení skrze Krista (Řím. III. 21.) Vztahem nynějšího stavu hříšného k budoucímu Spasiteli, jehož si Israelité

byli vědomi, je podmíněna všeliká působivost obětí starozákonných (Žid. XI. 4.)

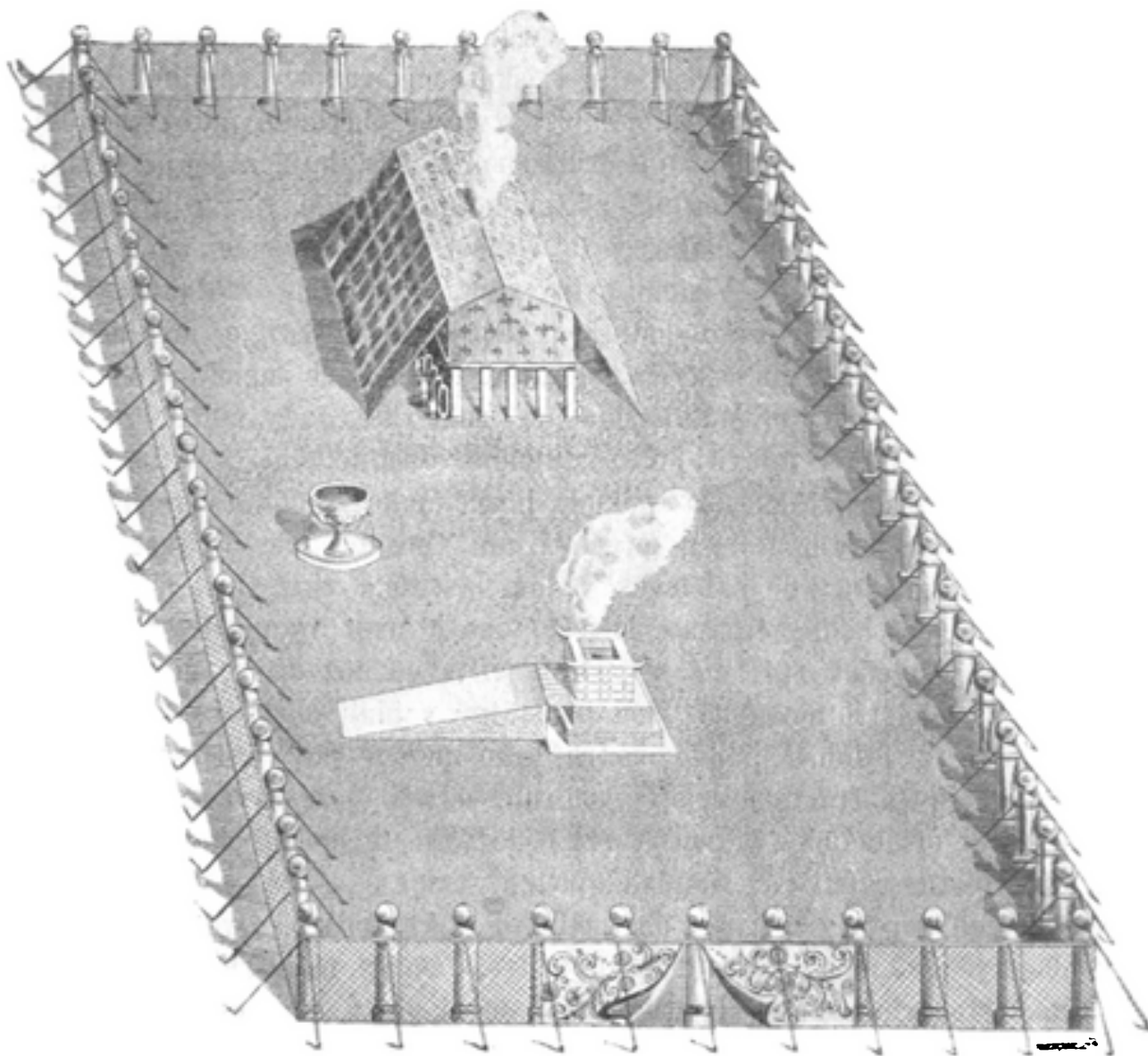
Idea oběti mosaické obsahuje také jakožto znak podstatný dostiučinění zástupné (*satisfactio vicaria*), dostiučinění, k němuž všechny oběti se odvolávaly, a které se skonávaly v Kristu. Mosaismu známa jest nesmírná vina, lpící na člověčenstvu, za kterou v budoucnosti dostiučiní, jenž žádné viny na sobě nemá. Idea ta nutně vyjadřovala se také bohoslužbou. Ačkoliv ideou tou v zákoně starém posvěcení se nedokonávalo, přece symbolicky se vyjadřovalo. Nebude zajisté nikdo tvrditi, že se spravedlnosti Boží skutečně zadost učinilo zabitím zvířete v zastoupení člověka. Zabití zvířete obětného je symbolický, nýbrž i typický výkon a znamená, že smrti zasluhuje obětující, který skládáním rukou vinu svou na zvíře obětné přenáší. Jako přenášení viny jest toliko symbolické, jest i dostiučinění pouze symbolické, k reálnému ukazujíc. Vědomí viny smrti hodné je základem všem obětem krvavým, a proto jediné u těch lze mluviti o dostiučinění zástupném ve vlastním smyslu slova. Při obětech nekrvavých není smrti zvířete a proto ani skládání rukou, a tudy nelze také ve smyslu zmíněném mluviti o zástupném dostiučinění. Hřích, vina a trest jsou souvztažné, a pokud hřích jako vzpoura proti Bohu trvá, nemůže před Bohem přestati ani vina ani trest. Trest hříchu a viny je smrt, a kde si člověk vědom hříchu a viny, jest si zároveň vědom, že jest hoden trestu. Hřích, vina a trest vyjadřují se symbolicky krvavou obětí, při níž se zabíjí zvíře, na něž dříve ruce vloženy byly. Všecky tři momenty jsou podstatné v ideji oběti. V oběti mosaické je tak dobře pojem smíru jako pojem viny a trestu nutný. Vědomí viny a trestuhodnosti vyjadřuje se při oběti krvavé zabitím zvířete — symbolický trest smrti člověka. Při obětech nekrvavých není trestu smrti a zůstává pouze trest ztráty majetku. V obětech krvavých je dostiučinění zástupné, život za život; v obětech nekrvavých podstupuje trest ztráty majetku obětující sám. Tím pronesen podstatný rozdíl mezi obětí krvavou a obětí nekrvavou: onano ukazuje stav viny smrti hodné, tato toliko stav slabosti, v němž je člověk i příroda.

Bohoslužebná místa.

§ 152.

Svatostánek.

Patriarchové obětovali na prostých oltářích, kteréž i na návrších stavívali. Když pak Israelité přišli z Egypta k hoře Sinai, Mojžíš dal

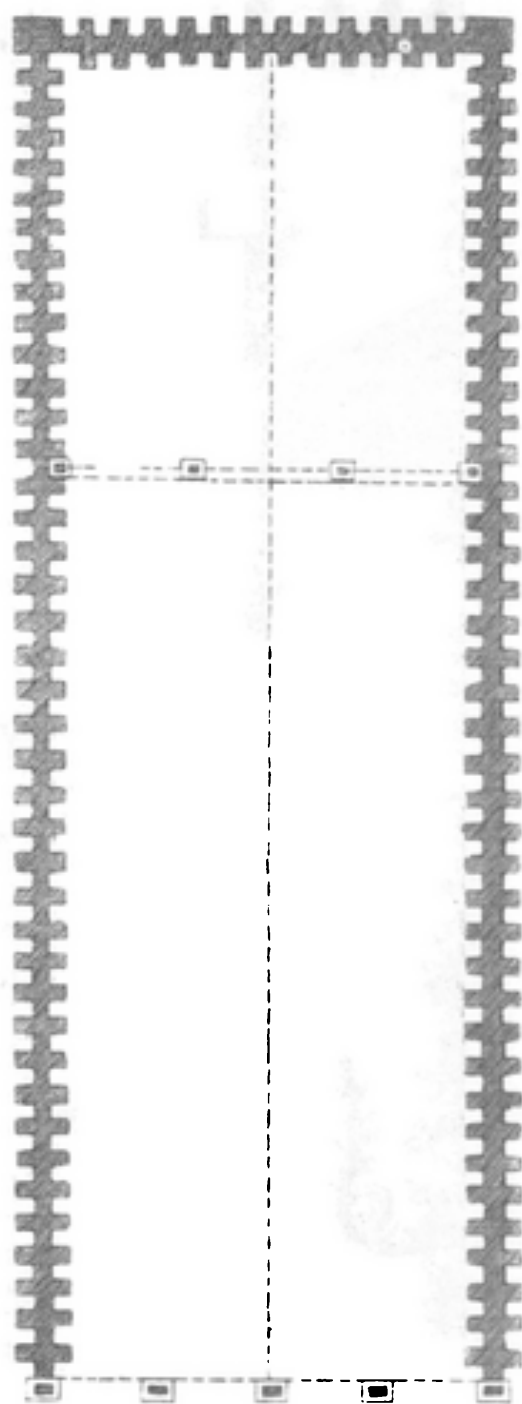
Obr. 1. Pohled na svatostánek a jeho okolí.

z rozkazu Božího od obratných stavitelů Bečaleela a Ooliaba vystavěti svatostánek podle vzoru, jenž mu na hoře ve vidění byl ukázán. Svatostánek skládal se z obydlí a dvora, odevšad obydlí obklopujícího.

Obydlí mělo v půdoryse podobu obdélníku, zděli 30 loket, zšíři 10 loket a zvyši také 10 loket. Obydlí bylo vzděláno z 48 fošen

z dříví setim, z nichž každá byla $1\frac{1}{2}$ lokte široká a 10 loket vysoká, každá byla zlatem obložena. Sestaveny byly fošny tak, že po obou stranách podélných, severní totiž a jižní, bylo jich 20 a na straně západní zadní 8. Na stranách každé fošny bylo dvoje vyražení (čepy), jimiž fošna se spojovala. Písmo sv.

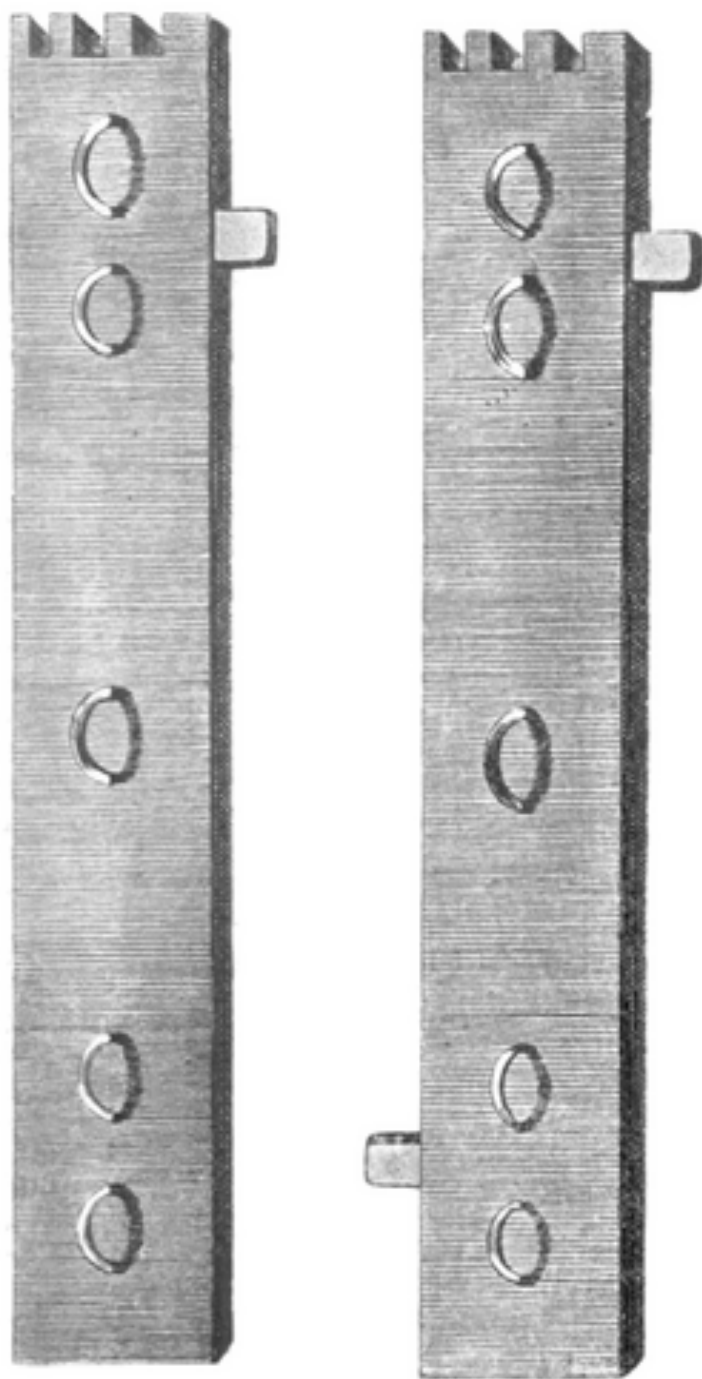
vypisuje vzdělání stánku takto: „Naděláš desk k stánku stojatých z dříví setim, z nichžto jedna každá deset loket na dlouhost ať má, a na šíř půl druhého lokte. Na stranách každé desky dvoje vyražení bude, jimiž by deska jedna s druhou deskou se spojovala: a na ten způsob všechny desky připraveny budou. Jichžto dvaceti bude k straně dolední (jižní), která se chýlí k větru dolednímu. K nimž čtyřiceti podstavků stříbrných sliješ, aby dva podstavkové pod každou deskou pode dvěma úhly podloženy byly. Na druhé také straně (severní), která se chýlí k půlnoci, dvaceti desk bude, majících čtyřiceti podstavků stříbrných. Dva podstavkové pod jednu každou deskou podloženi budou. K západní pak straně stánku uděláš šest desk: a opět jiné dvě, kteréž v úhlech ať jsou vyzdviženy ze zadu za stánkem. A budou spojeny z důlu až k vrchu, a všechny jedno spojení držeti bude. Dvou také desk, kteréž v úhlech postaveny býti mají, podobné spojení zachováno bude. I bude spolu desk osm, podstavků jejich stříbrných šestnácte, dva podstavky pod jednu desku počí-

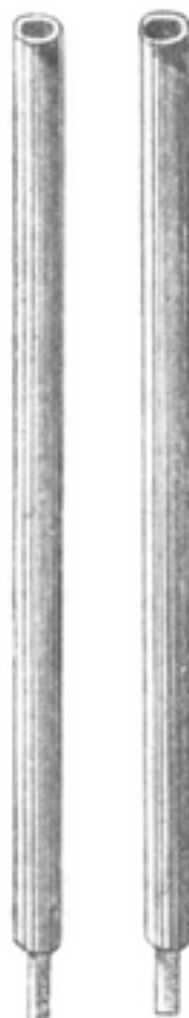
Obr. 2. Plán svatostánku (tabernakula).

taje. Naděláš i svlaků z dříví setim, pět ku zdržování desk na jedné straně stánku, a pět jiných na druhé, a v témž počtu ku straně západní, kteřížto provlačování budou prostředkem desk, od jednoho konce k druhému. Ty pak desky zlatem okuješ. a sliješ na nich kroužky zlaté, skrze kteréž by svlakové opažení zdržovali: kte-

réžto obložíš plechy zlatými. A vyzdvihneš stánek podle způsobu toho, kterýž tobě na hoře ukázán jest.

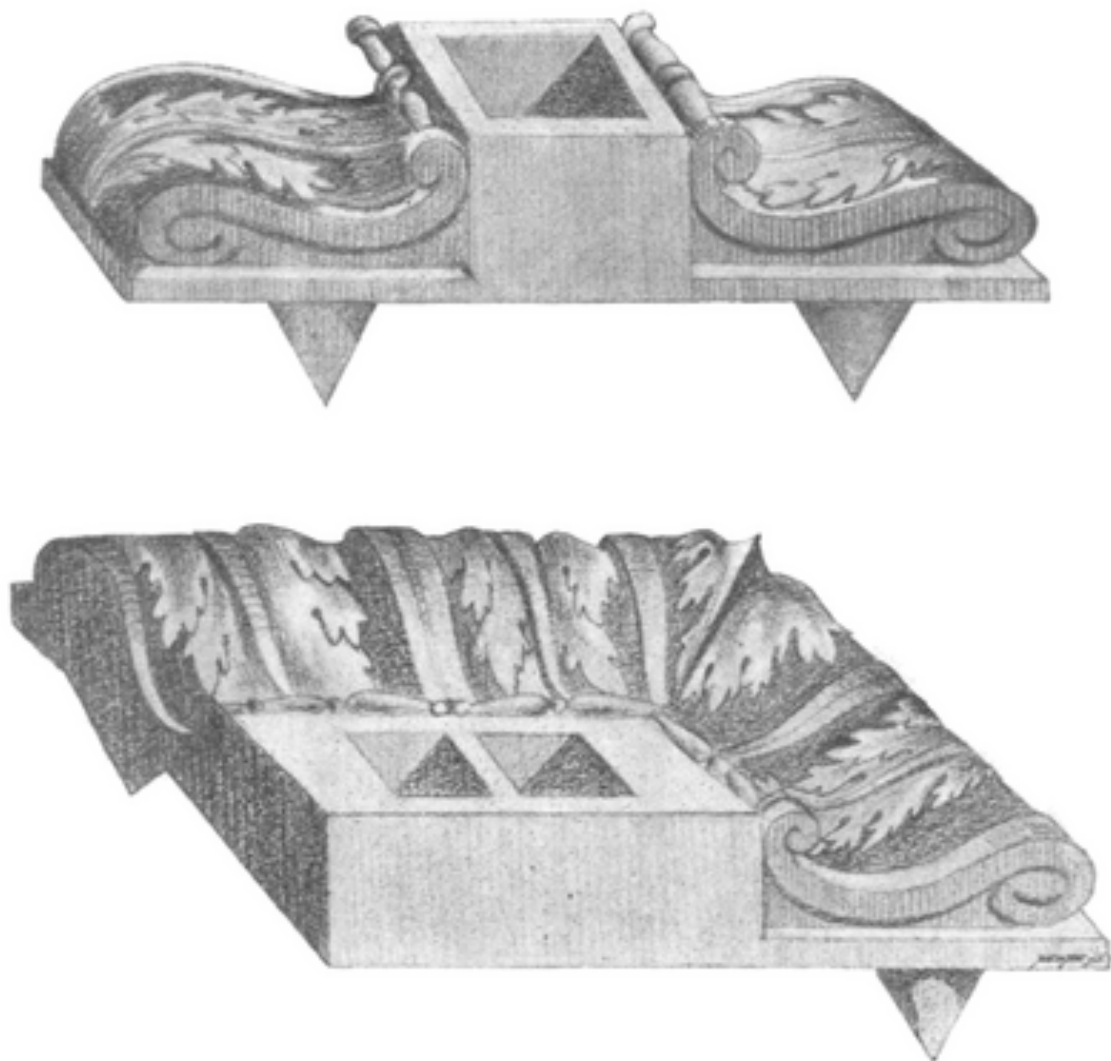
Obr. 3. a 4. Fošny stěn tabernakula.

Obr. Tyče k podpoře fošen tabernakula.

Uděláš i oponu z postavce modrého (hyacint) a ze šarlatu a z červce dvakráte barveného, a z bílého lnu přesukovaného (byssus = bavlna), dílem vyšívaným, a pěknou rozličností setkanou: (obrazy

cherubínů buď vyšíványými nebo setkanými), kteroužto zavěsíš na čtyrech sloupích z dříví setím, jež i sami zlatem obloženi budou a budou míti makovice zlaté, ale podstavky stříbrné. Proveče se pak opona skrze kroužky, kterouž Svatyně od Svatyně svatých dělití se bude

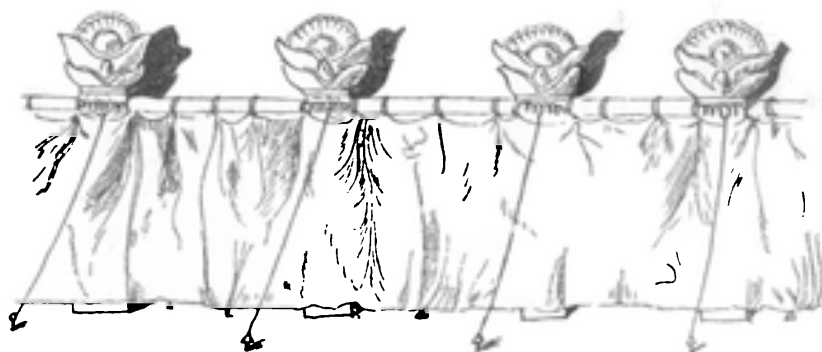

Obr. 6. a 7. Patky k zapouštění postranních fošen tabernakula.

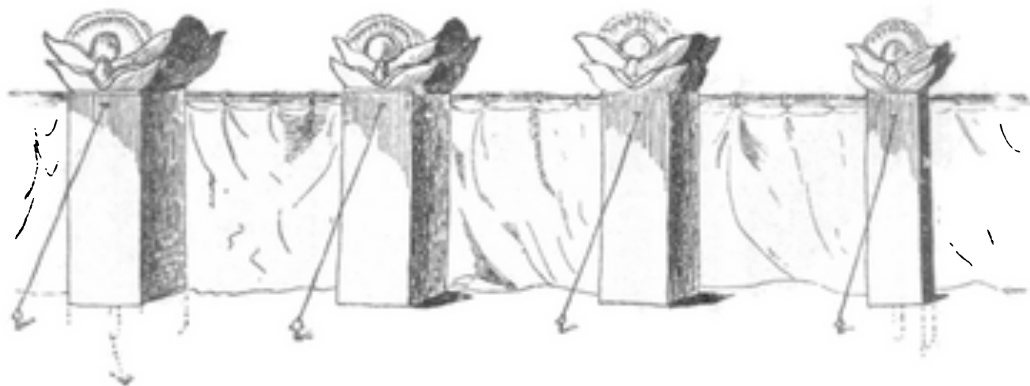
Uděláš i oponu tu, kdež se vchází do stánku, z postavce modrého, a ze šarlatu, a z červce dvakrát barveného, a bílého lnu přesukovaného, dílem vyšíváním. A pět sloupů z dříví Setím zlatem obložíš, na kteréžto zavěšena bude ta opona; jichžto makovice budou zlaté a podstávkové mědění.“ (2. Mojž. XXVI. 15—37.)

Obydlí mělo býti koberci a čalouny kryto a ozdobeno. O krytbě té nařízeno v Písmě sv. takto. „Deset koltr (čaloun, koberec) z bílého lnu přesukovaného a z postavce modrého, a šarlatu a červce dvakrát barveného, uděláš poměnných barev, dílem vyšíváním (dle textu hebrejského: Cherubíny). Dlouhost koltry jedné bude míti osmmečítma loket:

šíř čtyř loktů bude. Jedné míry budou všechny koltry. Pět koltr spolu s sebou spojeno bude, a jiných pět týmž spojením spolu se držeti bude (takže dva čalouny byly, každý z pěti úzkých složen). A naděláš oček z hedbáví modrého po stranách a na koncích koltr, aby se mohly vespolek spojovati. Padesáte ok koltra míti bude na obou stranách, tak zdělaných, aby oko proti oku bylo, a jedno k druhému mohlo se připojiti. Uděláš i padesát kroužků zlatých, jimiž ostření koltr spojovati se mají, aby jeden byl stánek.

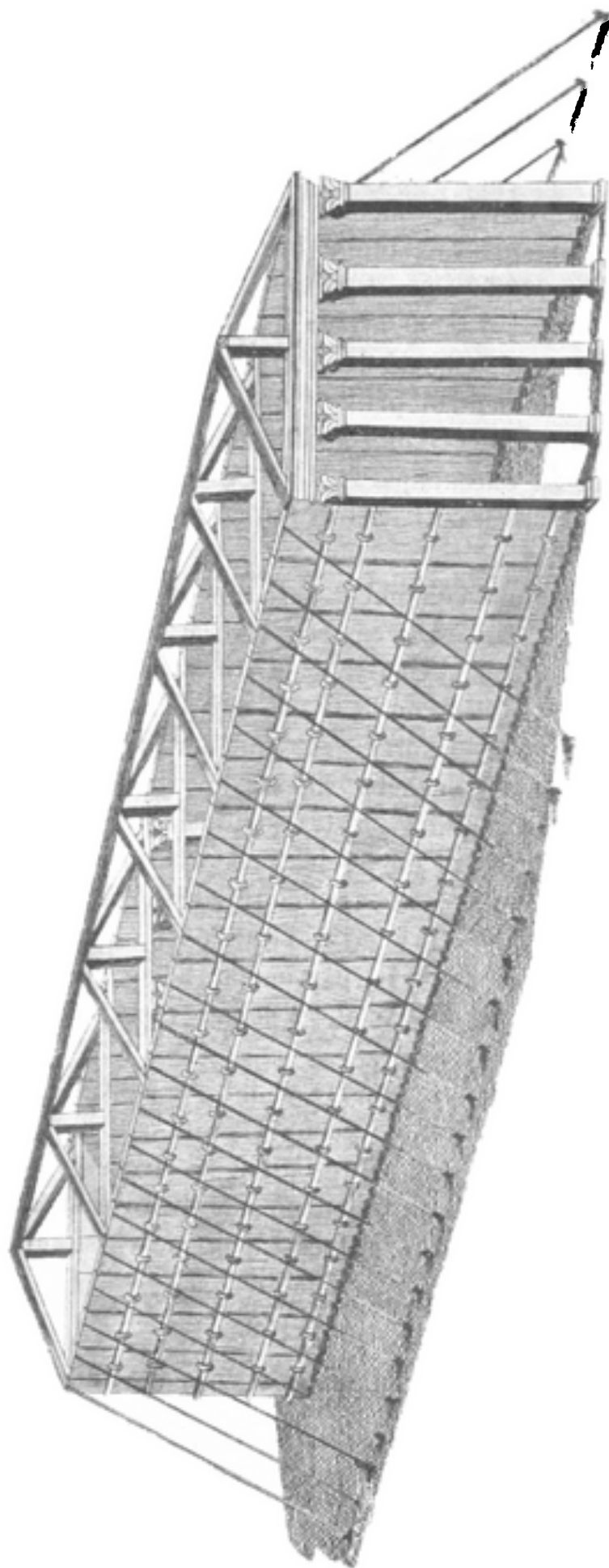

Obr. 8. Části vnějšího ohrazení svatostánku.

Obr. 9. Části vnitřního ohrazení svatostánku.

Naděláš i houní ze srstí kozích jedenácte, k přikrytí střechy stánku. Dlouhost houně jedné bude míti třicet loktů a šířka čtyři: jednorovinná míra bude všech těchto houní. Z nichžto pět spojíš obzvláště a šest k sobě vespolek připojíš, tak abys šestou houni v čele střechy (dle hebr. textu: napřed v čele stánku) na dvě přehnul. Uděláš i padesáte ok po kraji houně jedné, aby se s druhou spojovati mohla: a padesáte ok po kraji houně druhé, aby se s druhou spojit mohla. Uděláš i padesáte spinadel měděných, kterýmiž by se spojovala oka, aby ze všech jedno přikrytí bylo. Co by pak zbývalo houní, které se připravují ku střechě, totiž jedna houně, kteráž zbývá, z polovice její přikryješ zadní stranu stánku. A loket s jedné strany převísne, a druhý s druhé, kterýž zbývá při dlouhosti houní, oba dva boky stánku přikrýváje.

Obr. 10. Krov tabernakula.

Uděláš i jiné přikrytí střechy z koží skopových na červeno barvených: a nad tím opět jiné přikrytí z koží modrých.“ (2. Mojž. XXVI. 1.—14)

Stánek ten byl takorůzka chrám přenosný, pokud lid vyvolený na poušti putoval a v Palestině pevného sídla neměl. Byl to hranol dutý, jenž uvnitř byl rozdělen oponou na dvě částky: Svatyni a Svatyni svatých. Ke vzdělání svatostánku bylo užito 29 hřiven a 730 seklů (lotů) zlata asi 2,000.000 zl., 100 hřiven a 1775 seklů (lotů) stříbra, více než 400.000 zl., 72.000 hřiven a 400 seklů (lotů) mědi. Hledíce ke množství lidu vyvoleného a k bohatosti krajin východních na kovy drahé, poznáváme, že není náklad přílišný, a připomeneme-li si ještě, že dle Diodora a Herodota měl věcí zlatých na 7000 hřiven, tedy více nežli 4,000.000 zl., a že Sardanapal zničil v Ninive přes million hřiven zlata a desetkrát tolik stříbra, tedy 100 miliard zl., náklad ten jest na svatostánek dost malý.

Dvůr (sín stánku) obklopoval obydlí odevšad, byl 100 loket zděli a 50 loket zšíři, po délce jeho i šířce bylo 60 dřevěných sloupů po 5 loktech výšky, makovice jejich byly stříbrné a podstavky měděné, na sloupích těch byly stříbrné háky, na něž položeny stříbrné tyče, a na ty zavěšovaly se opony (koltry) ze lnu bílého přesukovaného. Sloupy stály 5 loket jeden od druhého, na každé straně podélné 20, na straně zadní a přední po 10. Koltry po stranách podélných měly po 100 loktech, na straně zadní a přední po 50 loktech. Na přední straně dosahovaly koltry z každého rohu jen na 15 loket, takže v prostředku byl prostor 20 loket pro vchod, který se zavíral oponou z postavce modrého, z šarlatu a z červce dvakrát barveného a ze lnu bílého přesukovaného, dílem vyšíváním udělanou, 5 loket vysokou a 20 loket širokou a na 4 sloupích zavěšenou.

Stánek i dvůr položeny byly podle stran světových tak, že vchod se strany přední směřoval k východu, zadní část k západu a obě strany podélné k severu a k jihu. Obydlí bylo ve dvoře (síni) postaveno více ke straně západní, ale rovněž vzdáleno ode dvorové strany severní a jižní, totiž asi 20 loket, přední dvora část pak měla asi 50 loket do čtverce.

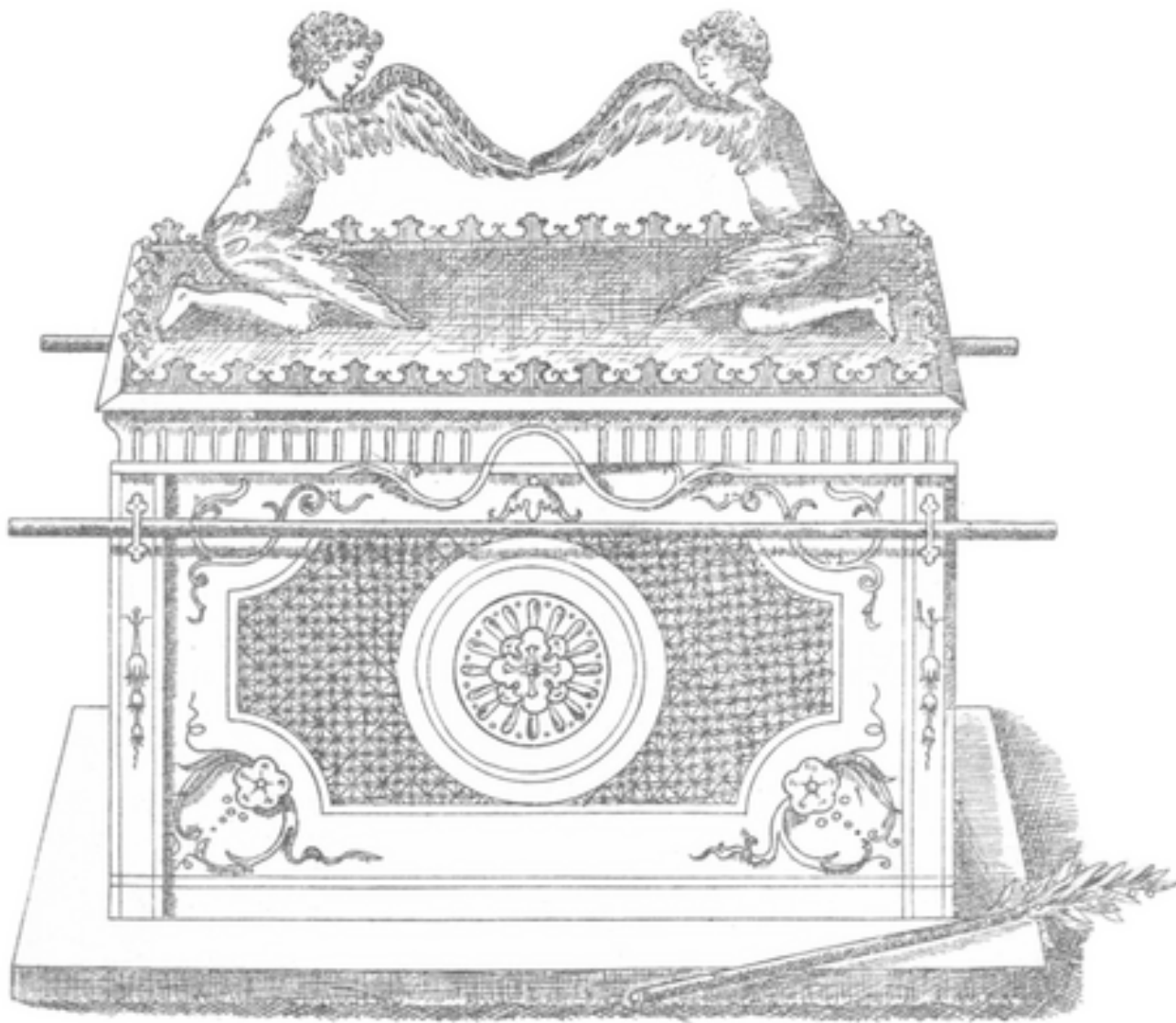
§ 153.

Nářadí bohoslužebné ve svatostánku.

Každá část svatostánku měla své zvláštní nářadí a náčiní.

Ve Svatyni svatých byla archa úmluvy se slitovnicí; ve Svatyni uprostřed před oponou byl oltář pro kadění, ke straně jižní svícen sedmiramenný a ke straně severní stůl pro chleby předkladné (před-

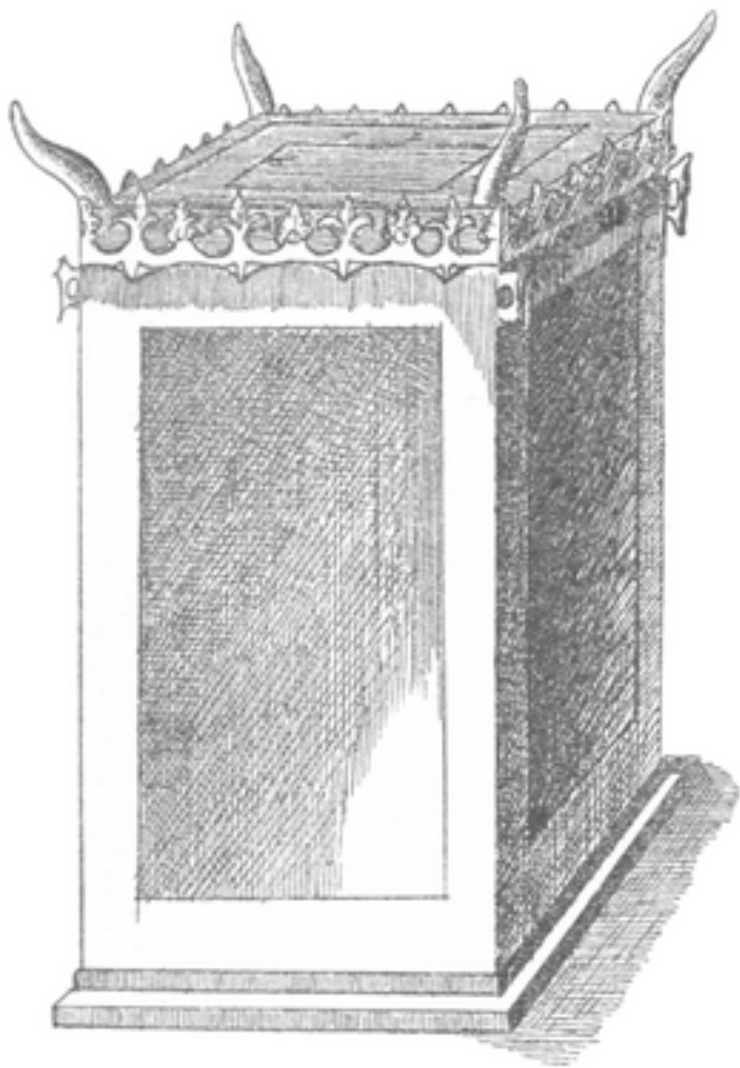
ložení), v síni pak byl oltář k obětem zápalným a umyvadlo naproti vchodu do obydlí, takže umyvadlo stálo mezi obydlím a oltářem pro oběti zápalné (2. Mojž. XL. 1.—32.). Archa úmluvy n. archa svědectví byla skříň z dříví setim, mající půl třetího lokte zděli, půl druhého lokte na šíř a rovněž tolik výšky, a byla vnitř i vně obložena

Obr. 11. Archa úmluvy.

zlatem nejčistším, nahoře vůkol měla korunu zlatou, na čtyřech úhlech byly zlaté kruhy, dva po straně jedné a dva po straně druhé, jimiž provlékaly se sochory z dříví setim, okované zlatem, aby se archa mohla přenášeti. Na skříni té, v níž desky úmluvy (desatera), nádoba naplněná mannou a hůl Aronova byly, kryla slitovnice (kapporet) místo, z něhož Bůh odpovědi dával; byla to deska ze zlata nejčistšího, půl třetího lokte zděli a půl druhého lokte na šíř, na každém konci byl cherub ze zlata taženého, takže cherubové, roztahující křídla a kryjící

slitovnici na sebe i na slitovnici hleděli. Ačkoli slitovnice k arše náležela ji kryjíc, nebyla přece pouhým víkem, nýbrž nářadím samostatným, jak jméno její značí, trůnem Hospodinovým, s něhož se v oblaku Šekinah zjevoval a milosti udílel (2. Mojž. XXV. 22., XXXVII. 1.—9.).

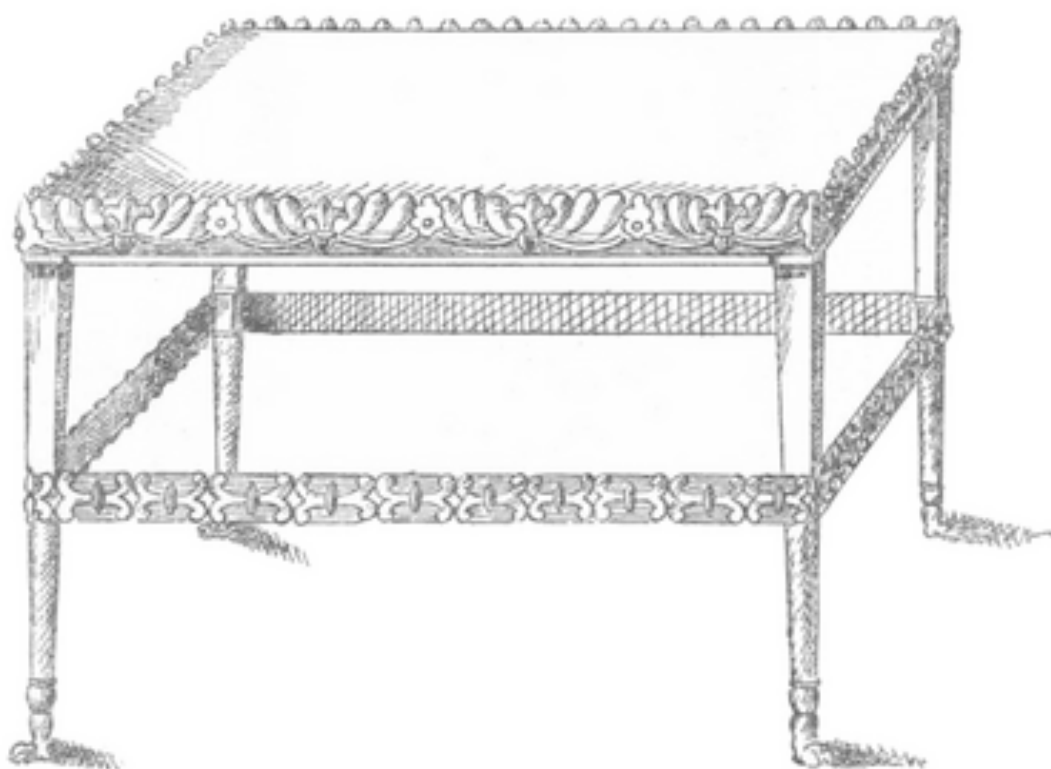

Obr. 12. Oltář kaditelný.

Oltář k pálení vonných věcí n. oltář pro kadění byl ve Svatyni uprostřed naproti oponě vnitřní. Oltář ten byl podstavec čtyřhranný z dříví setim, dva lokte vysoký, loket široký a loket dlouhý, z jehož úhlů čněli rohové; okován byl zlatem nejčistším, s roštem, a se stěnami i s rohy. Opatřen byl korunou zlatou vůkol, pod níž při každém boku byly dva kruhy zlaté, aby byly uvlačovány do nich sochory ku přenášení oltáře; sochory ty byly rovněž z dříví setim a obloženy plechy zlatými. Na oltáři tom nesměla býti obětována ani obět zápalná, ani obět suchá, ani mokrá, nýbrž

smělo tam toliko vonné kadidlo složené ze čtyř silných vonících přísad zapalováno býti (2. Mojž. XXXVII. 25.—29.).

Stůl pro chleby předložení (lechem panim) byl z dříví setim a obložen zlatem nejčistším, délky měl dva lokte, šířky jeden loket a vysoký byl půldruhého lokte, opatřen okolkem zlatým vůkol, nad okolkem zlatou korunou římsovou čtyř prstů, a nad touž druhou korunou zlatou. Při každé noze stolu proti koruně byl zlatý kruh; do kruhů těch navlékaly se sochory z dříví setim, okované zlatem, aby mohl stůl přenášen býti (2. Mojž. XXXVIII. 10.—15., XXV. 23.—30.).

Obr. 13. Stůl pro obětní chleby.

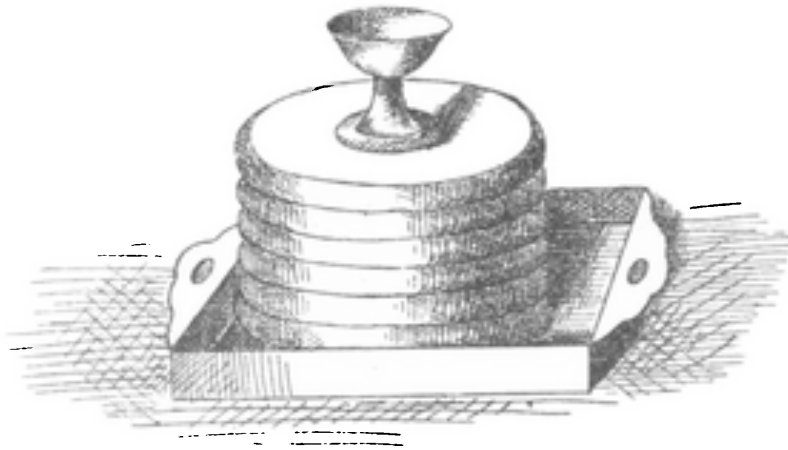

Obr. 14. Kadidelnice.

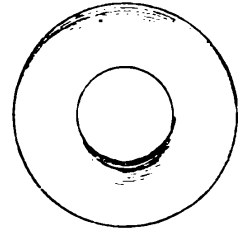

Obr. 15. Kadidelnice s řetězy

Nádoby k rozličným potřebám stolu byly: misky, baňky, koflíky k obětem mokrým a kadidelnice, všecko to ze zlata čistého. Chleby, které

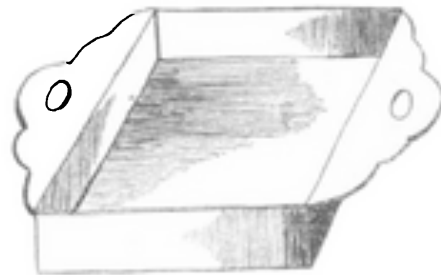
Obr. 16. Uspořádání chlebův obětních.

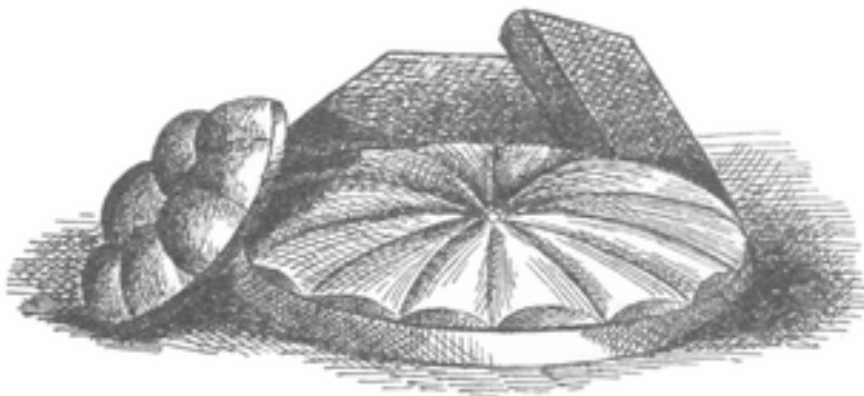
Obr. 17. Domnělá podoba chlebův obětních.

Obr. 18. Nádoba na kadidlo, jež se dávala na chleby obětní.

Obr. 19. Mísa na přijímání chlebů.

Obr. 20. Chleby nekysané (azymi).

se každou sobotu za čerstvé zaměňovaly, byly upečeny z dvou desetin efy přesné bílé mouky každý, byly nekysané (nekvašené), bylo jich dvanáct a kladly se po šesti v sloupce. Ku každému sloupci přidávalo se čisté kadidlo.

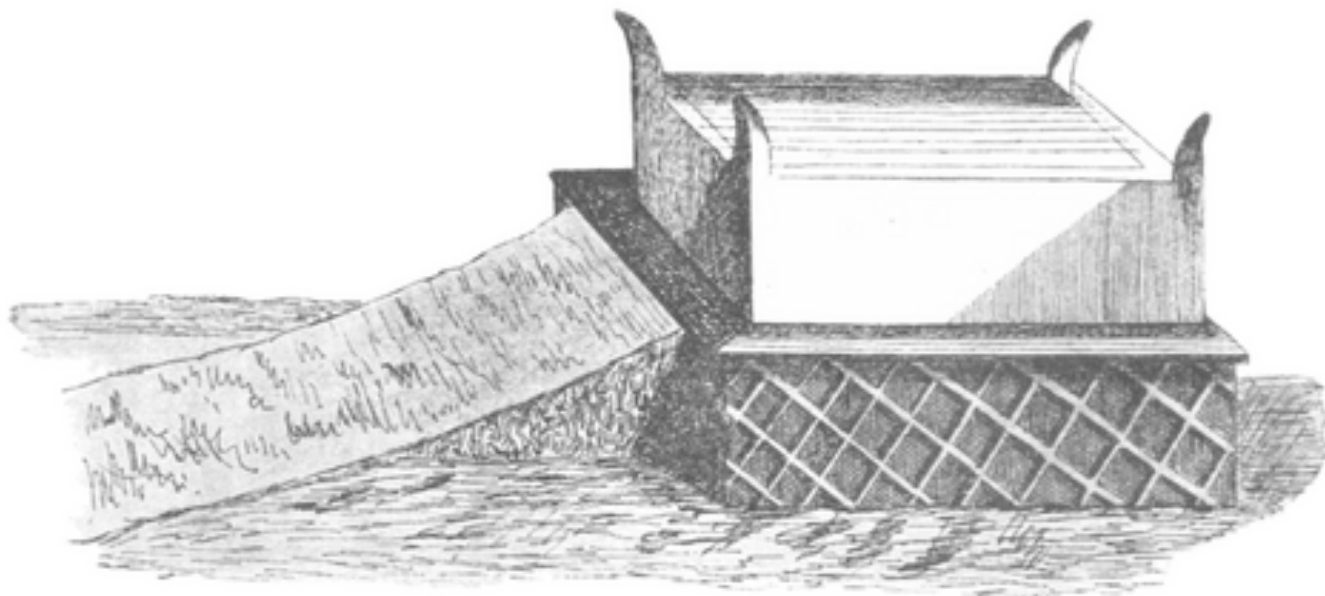
Svícen (menōrah) ukovaný z ryzího zlata skládal se z podstavce (jārek) a ze přímého sloupce, z něhož po obou stranách v rovné vzdálenosti vycházelo po šesti ramenech obloukovitých, takže všecko i s koncem sloupce na vrchu činilo jednu rovinu. Na konci sloupce i každého ramene bylo po jedné lampě, tedy sedm lamp, v nichž ustavičně světlo hořelo. Na sloupci svícnu byly čtyři číše podoby květu mandloňového se čtyřmi kuličkami a liliemi. Ozdoby ty pak byly tak rozděleny, že na sloupci, kde ramena vybíhala, byla jedna číše, takže čtvrtá pod lampu umístěna byla, a podobně byly ozdoby i na ramenech rozděleny, že pod každou lampou byla číše a ostatní v souměrné vzdálenosti jedna od druhé. Rozměry svícnu nejsou v Písmě sv. udány. Ke svícnu patřily utěradla a nádoby, v nichž by se oharky hasily. Všecko bylo ze zlata nejčistšího a vážilo dohromady se svícnem jednu hřivnu zlata, mělo tedy cenu skoro 50.000 zl., nepočítajíc do toho cenu díla uměleckého.

Obr. 21. Svícen sedmiramenný.

V síni n. ve dvoře byl oltář k obětem zápalným. Byl to čtyřhranný podstavec z dříví setim, který byl pět loket zděli, maje tolikéž na šíř a tři lokte výšky, z jehož úhlů čněli rohové, měděnými plechy obložené. Podstavec byl dutý a vyplňoval se zemí nebo kamením. Stěny dřevěné byly okovány mědí. Asi půldruhého lokte od paty byla vypuklá římsovitá obruba, nebo jak jiní tvrdí, vůkol oltáře běžící lavice (karkob) k bokům oltáře připevněná, od níž dolů až k patě přidělána byla měděná mříž; na konci mříže ve čtyřech úhlech byly čtyři kruhy, do nichž tyče z dříví setim měděnými plechy okované se navlékaly, aby se oltář mohl přenášeti. K oltáři tomu patřily ještě pánvice k braní

popela, lopaty, misky, kleště, vidličky a nádoby k uhlí všecky z mědi ukované (2. Mojž. XXVII. 1—8., XXXVIII. 1—7.)

Obr. 22. Oltář pro oběti zápalné.

Umyvadlo (kijjôr) měděné s podstávkou k umývání rukou i nohou kněží bylo mezi oltářem a svatostánkem, uděláno bylo ze zrcadel ženských, kteréž ponocovaly při dveřích stánku. O podobě umyvadla toho a rozměrech jeho Písmo sv. ničehož neudává.

§ 154.

Účel a význam svatostánku.

Účel svatostánku naznačen je slovy Hospodinovými: „Udělají mi Svatyni, a budu bydliti uprostřed nich. Obět jest Hospodinu obětováním věčným u dveří stánku svědectví před Hospodinem, kdežto uložím, abych mluvil k tobě. A tam přikazovati budu synům israelským, a posvěcen bude oltář slávou mou. A bydliti budu uprostřed synů israelských, a budu jim za Boha. A zvědíť, že já jsem Hospodin Bůh jejich, kterýž jsem je vedl ze země Egyptské, abych zůstával mezi nimi, já Hospodin Bůh jejich.“ (2. Mojž. XXX. 8., XXIV. 42. 43. 45. 46.) Proto naplnila velebnost Hospodinova obydlí stánku, když postaven byl, a oblak Hospodinův vznášel se nade stánkem, když Israelité putovali pouští, aby přítomnost Boží lidu byla patrná; se slitovnice mluvil Bůh k Mojžíšovi, kdykoli zjevoval lidu vůli svou (2. Mojž. XL. 34—38., 3. Mojž. I. 1., 4. Mojž. I. 1, VII. 89., IX. 15—23.). Bůh bydlil uprostřed národa israelského, a tím naplněna úmluva, již Bůh s Israelem činil řka:

„Přijmu vás sobě za lid a budu váš Bůh“ (2. Mojž. VI. 7., XIX. 5. 6.) a tak spořádáno bylo království Boží na zemi v době předkřesťanské jako předobrazení duchovního spojení člověka s Bohem, jenž v duši) pravověřícího bydlí, a Bůh Otec v Synu skrze Ducha sv. je k slávě synů Božích povznáší, a v tom záleží dokonání království Božího a určení člověka.

Symbolem království Božího v Israeli byl svatostánek, střed theokratie, kdež určení lidu vyvoleného se uskutečňovalo, kde lid lidem Božím se stával. Jakožto lid Boží měl Israel Boha ve svém středu a měl k Němu se scházeti, aby tak od Něho přijímal hojnost ochrany, požehnaní, slitování, posvěcení a oslavení. S tím shoduje se také celé spořádání svatostánku, obydlí a síň. Obydlí je domem Božím, příbytkem Hospodinovým, palácem Božského krále, kde se mu lid přibližuje a s ním obcuje, je sídlem říšským. Síň obklopující obydlí značí říši Božského krále, tedy celou zemi Kanaan, je tedy obrazem přebývání Israele v říši Boha svého, k němuž přichází s dary a oběťmi, aby od něho přijímal milosti, spásu a život.

Jsa v stavu hříšném, pod zákonem, a tudy od Boha svatého odvrácen, Israel nesměl bydleti v domě Božím, nýbrž jako sluha blízko pána svého směl v síni prodlévati. Ale že vyvolen byl za národ Boží, byl určen, aby do domu Pána svého přijat byl a v domě otce svého bydlil. Cíle povolání toho mělo prostřednictvím kněží dosaženo býti, ti měli totiž spojení lidu s Bohem prostředkovati. Kněžím bylo proto dovoleno vstupovati do domu Božího, s dary lidu jako posvěcení prostředníci a zástupcové jeho k Bohu přicházeti a obcování s ním dokonávati. Ale ani jim není dovoleno přímo k Bohu přistupovati a s ním stále obcovati. Obydlí Boží bylo oponou rozděleno na Svatyni a Svatyni svatých. Ve Svatyni svatých trůní Hospodin Bůh; sem vstoupiti není kněžím dovoleno; jenom velekněz směl jednou v roce vstoupiti před Hospodina s krví obětnou v kouři kadidla vonného. Bůh a lid bydlí pohromadě; Bůh uprostřed lidu svého a přece od něho oddělen, lid v síni, Bůh v stánku, ale oddělení to přerušují kněží prostředkující vstoupení lidu; ale i v obydlí Božím dělí opona posvěcený lid od svatého Boha, opona ta jen jednou v roce se pozdvihuje, aby tak naznačilo se úplné spojení Israele s Pánem jeho v dokonaném království Božím.

S tím významem svatostánku shoduje se i celé jeho vzdělání. Základním tvarem obydlí i síně je čtverec, a celý svatostánek postaven jest podle stran světových, tak že část přední čelí k východu. Čtverec byl po názoru starých pokládán za signaturu světa jakožto jeviště zjevení Božího, jako území království Božího, pro které svět Bohem určen,

ale pádem člověka, jenž pánem země býti měl, kletbou stižen byl, milostí vykoupení pak zase oslaven býti měl. Jsa odznakem království Božího, svatostánek má ve všech svých částech tvar čtverce, postavení jeho k čtyřem úhlům světa naznačuje, že království Boží v Israeli zřízené (typus to Církve Kristovy) jest určeno, aby celý pojalo svět. Avšak tvar čtverce není ještě dokonalý; nejen síň, nýbrž i obydlí samo jakožto celek má podobu obdélníka; toliko Svatyně svatých tvoří krychli, dokonalý čtverec na všech stranách. Království Boží v Zákoně Starém bylo totiž pouze přípravou pravého (dokonalého) království Božího a dokonání jeho bylo Svatyní svatých pouze naznačeno, ale ještě neprovedeno, což se státi mohlo jediné Ježíšem Kristem, světa Spasitelem. Bůh a lid bydlí vedle sebe, ale lid není duchovně ještě s Bohem spojen, a Bůh nebydlí ještě v srdci lidu, a k naznačení toho má obydlí Boží podobu obdélníka, signaturu to nedokonalého, anyť strany prodlouženy jsou a ve čtverec spojití se nedají. Ale království to, jsouc Bohem založeno, je dokonalé vzhledem k své dočasné podobě a proto v měrách čtverce číslo deset se naskýtá jakožto signatura úplnosti. Obydlí (Svatyně svatých) je deset loket vysoké, deset loket široké a ve svém středu deset loket dlouhé; toliko Svatyně je dvakrát tak dlouhá, dvacet loket, tedy celé obydlí třikrát deset loket dlouhé, nesouc tak ráz stavby Božské: kdežto síň pěti lokty výšky sloupů svých ráz polovičitosti má, k čemuž i poměr sta loket k padesáti loktům ukazuje. Rovněž svůj význam mají čísla a rozměry ve všech bohoslužebných místech a náradích, pokud je Písmo svaté udává a na ně váhu klade. Tři je v Zákoně Starém číslo Boží, proto trojí vzývání jména božího v požehnání velekněze (4. Mojž. VI. 23), třikrát volají serafíni „svatý!“ (Isai. VI. 3.) atd.

Čtyři je číslo světa k označení souladu — odtud čtvero úhlů světových, čtvero řek rajských; ve čtveře evangelií radostné zvěstování, jež hlásáno do čtvera úhlů světových.

Sedm značí spojení Boha se světem, je číslo zjevení; odtud sedm dní v témdni, po sedm dní trvaly hlavní svátky, sedm lamp hořelo ve Svatyni.

Deset, spojení svatých čísel tři a sedm, jest číslo úplnosti a dokonalosti.

Protože číslo tři číslo Boží jest, jsou i tři prostory ve svatostánku: Svatyně svatých, Svatyně a síň, a tři vzácné části ve Svatyni svatých: archa úmluvy, slitovnice a Šekinah.

Číslo čtyři je číslo souladu a dokonalosti a proto naskýtá se všude ve svatostánku. Ve Svatyni svatých plná krychle, o tom již pověděno. Čtyřhranná jest archa úmluvy, čtyřhranné jsou oltáře, čtyř-

hranný i stůl pro chleby předložení. Čtyři rohy na každém oltáři naznačují dokonalost v prokazování milosti Boží, čtyři kruhy u archy úmluvy i u každého oltáře i u stolu zlatého mají též význam, jakož i čtvero pokrytí obydlí a čtverá látka, z níž byly koltry a opony, a čtverá barva. Barvy ty byly: Modrá (hyacintová) vlastně tmavomodrá do černa, barva to nebe (oblohy) v krajinách jižních, byla znakem pravého božství a tudíž i božského původu zařízení svatostánku; šarlatová tmavá lesklá červeň, barva královské nádhery a velebnosti, ukazuje k Bohu jako králi národa israelského; červenec dvakrát barvený, barva lesklá jasně červená, je barva krve a barva ohně a proto symbol života, ukazuje na Boha živého a oživujícího; a bílá barva lnu přesukovaného (byssu) značí nesmírnou čistotu a svatost Boží a tedy připomíná, že jen čistý a svatý přistupovati má k Pánu, jenž bydlí ve svatostánku.

Na koltrách vnitřního pokrytí a na oponě vnitřní byly obrazy cherubů, obrazy to nebeských strážců ráje, tím je vnitřek Svatyně svatých obrazem ráje ztraceného a ukazuje k dokonání Jerusalema nebeského, kam člověčenstvo posléze přivedeno býti má.

S významem svatostánku shodují se i kovy, jichž ku vzdělání jeho bylo užito. V obydlí je vše zlatem okováno, nebo ze zlata ryzího uděláno, a stříbra užilo se pouze k podstavkům fošen a vnitřních sloupů; v síni převládala měď, a stříbra užito bylo jen na háky a pruhy, na něž se opony zavěšovaly, jakož i k makovicím sloupů.

Zlato, jakožto obraz nejvyšší vznešenosti pozemské, ano i Božského lesku, hodilo se jediné k ozdobě obydlí Božího, kdežto stříbro jakožto obraz mravní čistoty a svatosti dobře se hodilo k tomu, aby ho užito bylo za základ domu nebo království Božího. Rovněž tak hodila se měď zemi příbuzná pro síň svatostánku jakožto k pozemské stránce království Božího, při čemž stříbro na makovicích sloupů a na prutech i hácích opony nesoucích k posvátnosti místa toho ukazuje. Sloupy pak při vchodu do obydlí spojují v sobě zlato a měď, aby tak naznačeno bylo spojení síně se Svatyní, obydlí lidského s obydlím Božím, kteréž spojení v království Božím skutečně a v pravdě vykonáno býti má.

§ 155.

Účel a význam náradí.

Nejdůležitějším předmětem ve Svatyni svatých byla archa úmluvy, archa svědectví, zvaná též archa Boží, archa Hospodinova, v níž uloženy byly desky úmluvy, desky svědectví, dekalog. a dle listu k Židům také nádoba naplněná mannou a hůl Aronova. Desky úmluvy měly

vydávati svědectví nejen o vůli Boží, nýbrž zároveň, čím Bůh Israeli býti slíbil a byl. Svědectví to jest jádrem a vrcholem Zákona Starého. Na arše svědectví spočívala slitovnice, nástroj smíření, na níž dva cherubové trůn Boží označovali. Tím spojením, v kterém archa úmluvy s deskami dekalogu podklad trůnu tvořila, bylo naznačeno, že Bůh uprostřed Israele bydlí jediné na základě úmluvy, kterou s Israelem učinil. Jako podklad ten úmluvy s veškerým zaslíbením a příkázáními svědectví vydává o Bohu „řevnivém“, jenž hřích trestá až do čtvrtého pokolení a jehož láska tisícům milosti prokazuje, totiž těm, kdo ho milují a příkázání jeho zachovávají, tak naznačuje jméno trůnu jeho milost a milosrdenství Boží, kterými se Bůh v Zákoně starém zjevoval. Slitovnice není tedy pouhým víkem archy úmluvy, nýbrž trůnem milosti Boží, místem, s něhož se Bůh lidu svému zjevoval, kde krev smíření za všechna přestoupení zákona od lidu přijímal v den velikého smíření. Cherubové, obrazové nebeských strážců ráje, patřili na slitovnici, pod níž desky zákona byly, na znamení, že jich střežou a k obraně jich křídly svými je přikrývají; zároveň byli předznaky úcty k vůli Boží a věrnosti v službě jeho; zvláště pak znamenali přítomnost Boha, jenž nad cheruby trůní. Proto byly také obrazy jejich vetkány v první, vnitřní pokryvku svatostánku a v oponu u Svatyně svatých. Tak naznačuje slitovnice s cheruby křídly trůn tvořícími, na němž se oblak Hospodinův vznáší, sídlo nebeské. nebe samo, v němž Bůh v slávě nepřístupné a nepochopitelné sídlí. Podstata jeho zahaluje se tudy oblakem, a Svatyně svatých jest zcela temná, a proto také velekněz zahalen jsa oblakem kouře kadidla vonného do ní vstoupiti smí. Nádobu mannou naplněná připomínala ustavičně zázračné živení lidu na poušti a hlásala stále, ne samým chlebem že živ jest člověk, nýbrž každým slovem, které vychází z úst Božích, a že Bůh přípověď svou za každých okolností plní, byť i nápadné zázraky činiti bylo, a že tudy i my zachovávati máme smlouvu s ním uzavřenou za kterýchkoli okolností.

Prut Aronův svědčil o božském zařízení kněžství, kněží že mají zákon Hospodinův neúnavně hlásati, jsouce prostředníky mezi Bohem a lidem.

Význam náradí ve Svatyni z jich účelu se podává.

Na oltáři ku kadění se denně ráno a u večer páliło kadidlo vonné. Kadění kadidlem vonným je symbolem modlitby věřících, která libá jest Hospodinu. Proto provázal kněz obětující kadidlo kadění modlitbou a lid zároveň v síni se modlil. Při pálení kadidla vystupuje vonná třešť takřka duše kadidla, podobně jest modlitba pozdvižení mysli k Bohu, povznesení ducha k Bohu, odevzdání sama sebe Bohu.

Ale modlitbou se povznést k Bohu, s Bohem se spojit může obec, jen když ji Bůh přijal za svou, ku království svému ji připojiv. Vonné kadidlo, skládající se ze čtveré hmoty*) má signaturu království Božího v Israeli; ale sůl přidaná k němu ukazuje, že lid toho království v sobě má zárodek zkaženosti, který má zničen býti, má-li se modlitba jeho Pánu Bohu líbiti. Zapalování kadidla dělo se na oltáři a tím stalo se kadění obětí. Rohy na oltáři v jeho čtyřech úhlech znamenaly sílu, hojnost a spásu, které se člověku z oltáře mocí modlitby od Hospodina dostati mělo.

Stůl pro chleby předložený má význam svůj v předkládání chlebů před Hospodina. Chleby jmenují se tak proto, že stále před Hospodinem ležely. Chleby ty nekysané, jichž bylo dvanácte, každý z dvou desetin efy mouky bělné, byly složeny ve dva sloupce po šesti chlebích, na něž postavena nádoba s kadidlem a vedle nádoba s vínem; jsouce trvalou obětí nekrvavou Starého Zákona**) (minchah) dvanáctera pokolení israelských, nepřetržitě vzdávaly Bohu díky za výživu pozemskou a veškeré dary pozemské, ale zároveň značila obět ta, že se Israel Bohu odevzdává a s ním se spojuje potřebnou k tomu čistotou a nevinností srdce.

Svícen sedmiramenný určen byl k tomu, aby držel sedm lamp, které čistým olejem olivovým jsouce naplněny, hořeti měly po celou noc, aby v první řadě Svatyně osvětlena a ozdobena byla. Svícen ten s lampami hořícími byl obrazem pravého světla, které celý osvěcuje svět, totiž Boha samého, jemuž se obět přinášela, od něhož i své působení měla. Olej byl symbolem Ducha svatého; sedm světél olejem udržovaných bylo symbolem sedmera darů Ducha sv., soubor milostí, jimiž se člověku život nadpřirozený, opravdové spojení s Bohem možným stává. Svícen ten hořící znamená také život lidu Bohu zasvěcený a lampy znamenaly dobré skutky z víry vycházející, kteráž víra milostí Ducha sv. stále ozářena býti musí, jako do lamp každodenně oleje přidáváno býti musilo. Svícen ten byl obrazem theokratie, království Božího v Zákoně Starém, a že lampy po celou noc hořely, znamenalo, že lid Israelský, zjevením Božím osvícený, má známost o pravém Bohu u pohanů rozšiřovati a tak temnotu bludů pohanských světlem pravé víry zapuzovati. Svícen byl květy mandloňovými ozdoben, čímž naznačeno bylo rychlé, mocné a jisté rozšiřování království Božího na zemi.

Troje to náradí ve Svatyni úzce souvisí. Užívaje náradí toho, k čemu určeno bylo, Israel jeví se před Hospodinem jako lid modlitby, osvícení a bedlivosti v posvěcení sebe konáním dobrých skutků; že však

*) O tom bude řeč při obětech nekrvavých.

**) Bližší výklad podán jest při obětech nekrvavých.

Israel sám nemohl Bohu sloužiti, nýbrž prostřednictvím kněží, bylo mu to stálým k cíli božského vyvolení poukazováním, které k němu volalo: Budte vytrvalí v modlitbě, nechte světlo své svítiti a buďte bedliví v konání skutků dobrých, potom budete bydliti v domě Božím a obcováním s ním dojdete spásy a života.

Hlavním nářadím v síni byl oltář k obětem zápalným, a v něm vrcholil účel a význam síně. Svatyně svatých jakožto vlastní obydlí Boží zaručovala a znamenala, že Bůh uprostřed lidu svého zůstává. Svatyně připomínala Israeli povinnost Bohu se odevzdávati a s ním se spojovati prostřednictvím kněží Bohem povolaných, kteří proto do Svatyně vstupovati směli. Síň, do níž každý vstoupiti směl, jako místo obětí krvavých a očišťování, byla stálou upomínkou, kterak je třeba smíru za hříchy, a kterak duše potřebuje posvěcení. Obcování lidu v síni shromážděného s Bohem svým soustřeďoval oltář pro oběti zápalné. Všecky dary, s nimiž tu Israel k Hospodinu přicházel, obětovaly se z části nebo zcela na oltáři, a tak zasvěcoval lid sebe i majetek svůj Hospodinu. Jádrem oltáře byla země nebo kamení neotesané, ale že povrch jeho okován byl mědí, stal se oltář nářadím Svatyně, místem, na němž Bůh k lidu svému přicházet i jemu žehnati připověděl. Ze země vzdělán byl oltář nejen proto, že na něm obětná zvířata zabíjena býti měla a zvířata obětná ve vztahu jsou ku hříchu a k smrti, a že člověk hříchem a smrtí v prach země, z níž vzat byl, obrátiti se má, nýbrž i proto, že země jest místem království Božího v jeho prvním rozvoji v Zákoně starém, protože oltářem tím země následkem pádu člověka kletbou stížena jsouc, milostí Boží povýšena (oslavena) býti má. Že země pro království Boží přijata jest, naznačuje se také tím, že země naházená do čtyřhranného (kvadratura) podstavce, mědí pobitého, obdržela signatura království Božího V Zákoně Starém, v prvním stupni vývoje království Božího, směl se člověk, krvavou obětí s Bohem smířen jsa, symbolickým odevzdáním sebe ohni, Bohu přibližovati a s ním se spojovati. Rohy oltáře takřka jeho hlava soustřeďují v sobě význam oltáře. Proto natírána krev oběti za hříchy na rohy ty a zachytil-li se za ně, kdo bez úmyslu někoho zabil, zachráněn byl, neboť ti, kdož zabitého mstili, nesměli ublížiti tomu, kdo se držel rohu oltáře. U zvířat rohatých soustřeďuje se síla a krása v rohu a tím stává se roh symbolem moci, síly a plnosti života a podobně soustřeďuje se v rozích oltáře význam jeho, jako místa, s něhož se zjevuje spása, síla a život, jež Hospodin v království svém lidem podává.

Mezi oltářem a vchodem do Svatyně bylo umyvadlo, v němž si kněží umýti měli ruce a nohy, kdykoli jim bylo vstoupiti do Svatyně nebo sloužiti oltáři, aby nezemřeli (2 Mojž. XXX. 19. 20. 21.).

Umývání rukou, kterými se kněží posvátných věcí dotýkali a svaté dílo konali, a umývání nohou, jimiž vstupovali do Svatyně, jako čistota tělesná, bylo symbolem čistoty vnitřní, posvěcení ducha, a proto bylo zemřítí tomu, kdo toho zanedbal. Jen duševně čistí, posvěcení jsou v království Božím způsobilí býti prostředníky mezi svatým Bohem a hříšným lidem. Kdo poskvřen jsa Bohu svatému se blíží ohněm svatosti Božské zničen bude. Že umyvadlo z kovových zrcadel ženských, jež ponocovaly u stánku, uděláno bylo, to znamenalo, že má se každý pro Boha a pro jeho službu zdobiti, jako se zdobí lidé, aby se zalíbili světu.

§ 156.

Typický význam svatostánku a jeho nářadí.

Jako Starý Zákon vůbec, tak měl zvláště svatostánek se vším nářadím svým typický význam pro Církev Nového Zákona, a to směry rozmanitými, jak to již sv. Pavel označil v listu svém k Židům.

S Církví učinil Bůh úmluvu novou a věčnou a nepotvrdil ji krví zvířat, nýbrž krví nevinného beránka, kterou pokropeni býváme na křtu svatém, a jehož těla požíváme v nejsvětější svátosti oltářní.

Jako svatostánek, tak jest i Církev Ježíše Krista krásný, spořádaný, harmonický a pevný celek, a Církev ta tak jest rozčleněna a spořádána, že ani brány pekelné jí nepřemohou. Nejvzácnějším pokladem jejím nejsou kamenné desky úmluvy (zákona), nýbrž věčný zákonodárce sám, jenž věčný svůj zákon lásky vepsal do srdcí lidských. Stolem pro chleby předložený jest v Církvi tabernakul s nejsvětější svátostí oltářní, jejím světlem jest sv. evangelium a sedmiramenný svícen jest sedmero darů Ducha sv. a sedmero svátostí, jejím oltářem obětným jest dřevo sv. kříže, na němž nejdokonalejší oběť vykonána byla; její umyvadlo je křtitelnice, jest obraz Vykupitelův, který nás krví svou pěti otvory (ranami) tekoucí od hříchů očišťuje a nás posvěcuje.

Jako lid vyvolený jediný měl svatostánek, tak je v Zákoně Novém jediná Církev pro veškeré člověčenstvo; a jsouc po veškerém světě rozšířena a nechtíc nikoho z bohatství pokladů svých vylučovati, má všude své chrámy, v nichž Bůh bydlí mezi lidmi.

Chrám křesťanský je ve mnohem vznešenějším smyslu obydlím Božím, než jakým byl svatostánek v Zákoně Starém. Ve Svatyni svatých v presbyteriu jest archa úmluvy, tabernakul s nejsvětější svátostí oltářní, v kteréž Ježíš Kristus, jako světlym zahalen oblakem, opravdově, skutečně a podstatně s božstvím i člověčenstvím jest dnem i nocí přítomen ve smyslných způsobách chleba a vína, odkudž k nám stále volá: „Pojďte ke mně, kteří pracujete a obtíženi jste, a já občerstvím vás.“

Zde je ten velebný trůn milosti, ta pravá slitovnice, kam se s důvěrou obracíme, kdykoli potřebujeme Boží pomoci, slitování a milosrdenství. Nádobu mannou naplněná byla typem ciboria, v němž chleob andělský, manna nebeská živící k životu věčnému. Aronova hůl zde není, protože v Církvi Kristově neberou se kněží z jediného kmene a z jediné rodiny, jako to bylo v Zákoně Starém.

Stůl pro chleby předložení byl typem vystavení nejsvětější svátosti oltářní a svatého přijímání n. stolu Páně.

Oltář kadění byl typem neskonale vznešených modliteb Ježíše Krista a svaté jeho Církve, které s oltáře, při hodinkách ve sboru nebo jednotlivých kněží se vysílají k nebi, provázeny jsouce modlitbami lidu věřícího. Svícen sedmiramenný naznačoval věčné světlo, jež jest obrazem Ježíše Krista, světla světa, jakož i naší modlitby a lásky k Němu, která nikdy uhasnouti nemá.

Síň, do níž každý vstoupiti směl, naznačovala loď chrámovou, kde křtitelnice upomíná na oltář kříže, na němž smírná obět Bohu přinesena byla, čímž naše vykoupení vykonáno bylo; kroupky umyvadlo v síni naznačující, napomínají nás, abychom s čistým srdcem a neposkvrněným tělem do chrámu Páně vstupovali a tak Bohu sloužili. Typus svatostánku plnou měrou naplněn jest Církví vítěznou v nebesích, kde svatí a vyvolení Boží Boha tváří v tvář patří a s ním věčně radovati se budou, aniž budou míti potřeb nějakých; píšeť sv. Jan v Apokalypsi: „Aj, stánek Boží s lidmi a přebýváti bude s nimi. A oni lidem jeho budou; a on Bůh s nimi bude jejich Bohem; a setře Bůh všelikou slzu s očí jejich: a smrti již více nebude, ani kvílení, ani křiku, ani bolesti nebude více, nebo první věci pominuly. A chrámu jsem v něm neviděl. Nebo Pán Bůh všemohoucí chrám jeho jest a Beránek. A tvář jeho viděti budou a jméno jeho bude na čelích jejich. A noci více nebude a nebudou potřebovati světla svíce, ani světla slunečního, nebo Pán Bůh osvíti je a kralovati budou na věky věkův.“ (Apok. XXI. 3. 22., XXII. 4. 5.)

§ 157.

Osudy svatostánku.

Prvního dne druhého roku po vyjití z Egypta byl svatostánek postaven, vším náradím předepsaným opatřen a svatým olejem službě Boží posvěcen; potom sestoupil oblak Hospodinův na stánek, a velebnost Boží naplnila obydlí své, Svatyni svatých. Když potom Aron, posvěcen jsa na kněze, první obět na oltáři zápalu Bohu přinesl, ukázala se sláva Hospodinova veškerému lidu a oheň vycházející od Hospodina strávil obětní kusy na oltáři.

Když pak se lid od Sinaje hnul, stánek byl rozložen; nářadí obydlí s archou svědectví, která zahalena byla v oponu vnitřní, s oltářem zápalu zabalili kněží ve stkvostné koberce a v houně a naložili vše na bedra Kahathitů, aby to nesli. Trámoví, fošny, závory, sloupy, podstavce a koly s houněmi, oponami a koltrami dílem nesli, dílem na šesti vozích vezli Gersonité a Merarité. Tiž levité pečovali pokaždé o nové postavení svatostánku po dobu putování po poušti. Když Israelité celé dobyli Palestiny, postaven byl svatostánek v Siloh, kde se oběti Bohu přinášeli a důležité věci vyjednávaly u dveří svatostánku. (Jos. XVIII. 8. 10., XIX. 51., XXII. 29.)

Neštěstí, které stihlo národ na sklonku doby soudců, když knězem byl Heli, působilo i v osud svatostánku, a to tím více, když archa úmluvy padla do rukou nepřátel. Od té doby dělí se osudy stánku od osudův archy úmluvy. Archa byla Filištíny poslána do kněžského města Beth Šemes, odtud přenesena byla do Kirjath Jearim do domu kněze Abinadaba, kdež zůstala až do doby, kdy ji král David v slavném průvodu převéztí kázal, ale pro nehodu, která potkala Ozu, syna Abinadaba, jenž dotekl se archy a smrtí zachvácen byl, bál se David a dal archu úmluvy složit v domě Obed Edoma (Obededomově) a teprve po třech měsících vzal ji odtud a do Jerusalema ji převezl do stánku, který David na Čioně postavil a řádnou a pravidelnou bohoslužbu tu zařídil.

Siloh bylo opuštěno, a Samuel jsa prorokem obětoval na rozličných místech. V době té bylo místem obětním jednak město Nob, jednak Gibeon v území Benjaminově. V městě Nob obětovalo se za krále Saula, tam byl veleknězem Achimelech (1. Král. XXI. 2.). Ale i když archa úmluvy v Jerusalemě byla, obětovalo se v Gibeonu, kamž i Šalomoun obětovat šel (3. Král. III. 4.). Tak byla dvě místa obětní, při nichž bohoslužba pravidelně se konala, čemuž konec učiněn teprve, když chrám Šalomounův byl vystavěn a svatostánek i archa úmluvy do něho přeneseny byly.

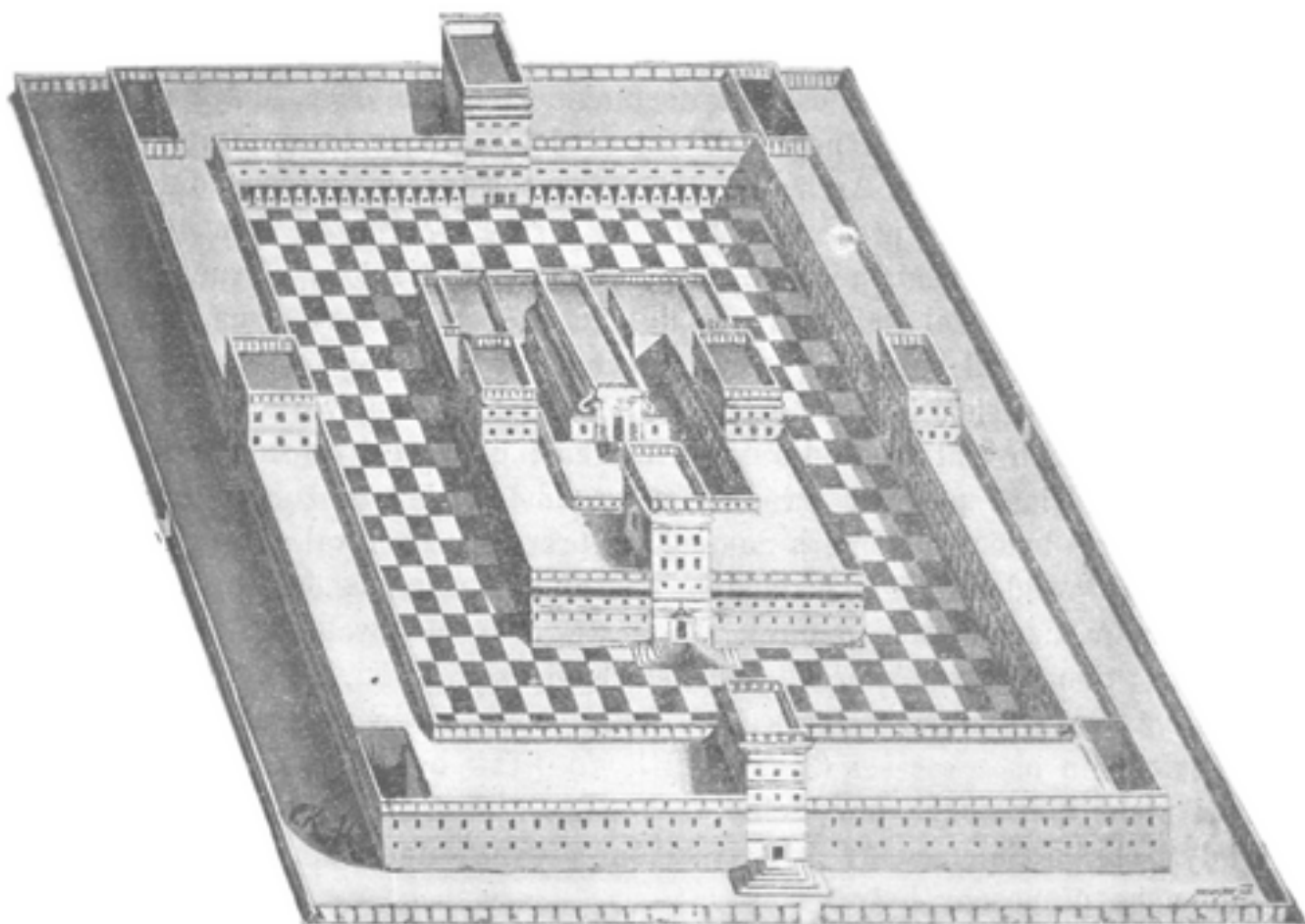
O posledních pak osudech archy úmluvy a některých částech svatostánku mosaického dovídáme se v úvodě ke druhé knize Makkabeů. kdež čteme: „Nalézá se pak v písmech Jeremiáše proroka (písma ta ztratila se), že rozkázal těm, kteří se stěhovali, aby vzali oheň (a schovali). A dal jim zákon, aby nezapomínali přikázání Hospodinových. Bylo pak v tom písmě, jak byl prorok dle zjevení Božího k němu učiněného rozkázal, aby stánek i archu za ním nesli, až vyšel na horu na kterouž byl vstoupil Mojžíš a viděl dědictví Boží (Kanaan). A přišed tam Jeremiáš, našel místo v jeskyni a vnesl tam stánek i archu i oltář zápalu a zahradil dvěře. I přistoupili někteří spolu, kteříž za ním šli, aby si poznamenali místo: a nemohli ho nalézt. A když to zvěděl Je-

remiáš, káraje je, řekl: „Neznámé bude místo, až Bůh shromáždění lidu shromáždí a smiluje se: a tehdaž okáže Pán ty věci, a zjeví se velebnost Páně.“ (2. Makk. II. 1. 2. 4.—8.)

§ 158.

Chrám Šalomounův.

Jakmile se Israel v zemi Kanaan řádně usadil a jeho vývoj k řádné ústavě království dospěl, již byla tu myšlenka postavit Bohu obydlí

Obr. Chrám Šalomounův.

pevné a Jeho důstojné, aby střed náboženskomravného života byl zároveň středem života národního a rozvoje politického. Již král David pomýšlel na to vystavěti chrám, ale Hospodinem jsa poučen, učinil přípravy k stavbě, kterou vykonati měl syn jeho Šalomoun. Šalomoun učinil smlouvu s Hiramem, králem tyrským, v tom úmyslu, aby Hiram dodával mu s Libanonu dříví cedrového a cypřišového (česká biblí má „jedlové“, ale beroš vykládají „cypřiš“) jakož i kameny velké a krásné (kvadry), začez se zavázal Šalomoun dávat ke dvoru Hiramovu ročně

dvacet tisíc kôrů *) (tolik, co osmdesát tisíc hektolitrů dle Jos. Flavia, nebo padesát tři tisíce hektolitrů dle sv. Jeronyma) pšenice, 20 kôrů nejčistšího oleje olivového a vše potřebné k výživě dělníků, které Hiram ku práci najme; v zástavu nebo v náhradu postoupil Šalomoun Hiramovi dvacet měst severní Galileje za sto dvacet hřiven zlata (asi půl osma millionu zlatých), jež dostal od Hiram. Šalomoun najal potom třicet tisíc dělníků, z nichž vždy deset tisíc po dobu jednoho měsíce s lidmi Hiramovými na Libanonu pracovali, k tomu sedmdesát tisíc nosičův a osmdesát tisíc kameníků kromě tři tisíc a třicet dozorcův, ustanovených nad dělníky. Dříví i kamení bylo již na Libanonu ku stavbě zcela připraveno, po vorech do Jafy a odtud po vozech do Jerusalema dopravováno, a tam při stavbě chrámu nebylo slyšeti ani kladiva, ani dláta, ani jiného nástroje železného.

Léta 480. po vyjití z Egypta, ve čtvrtém roce panování krále Šalomouna v druhém měsíci počali stavěti chrám (tedy v dubnu měsíci l. 1212. př. Kr. a 2992. po stvoření světa, dle důkladnějšího počítání l. 1017. př. Kr. a 3208. po stvoření Adama) na hoře Moria, východně od Čionu. Aby se opatřilo místo pro chrám a jeho dvory asi 400 loket dlouhé a 200 loket široké (asi 80000 loket čtvercových), bylo třeba vrchol hory Moria snést a provést rozsáhlé základní stavby (substrukce).

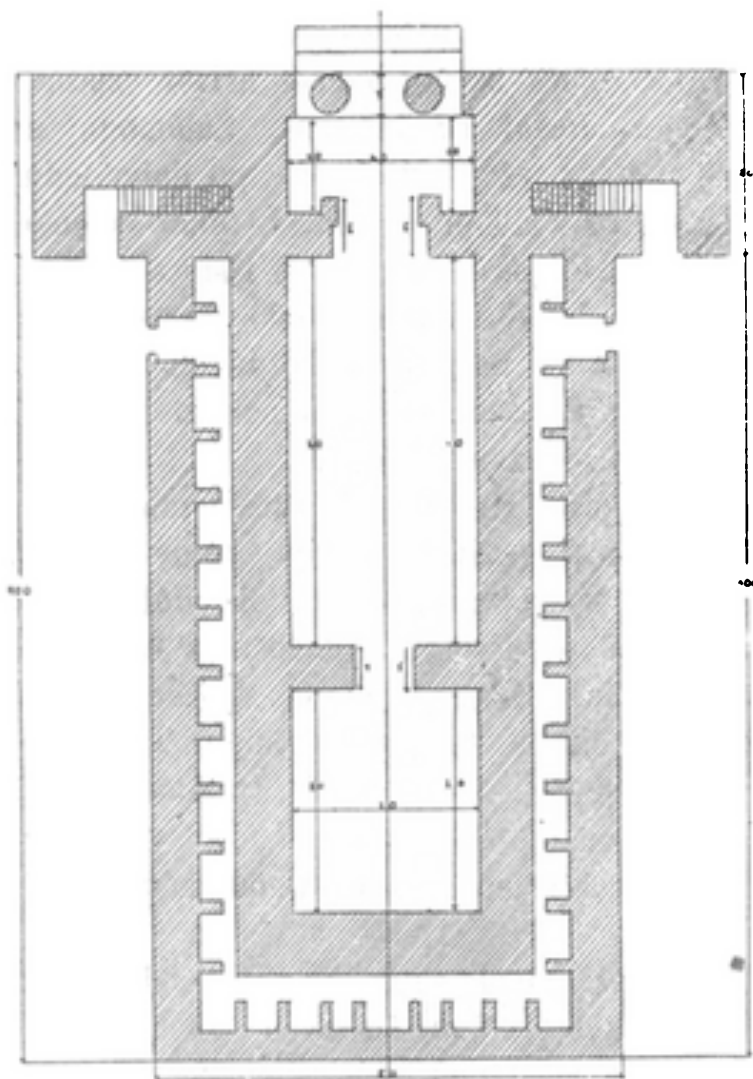
Co do tvaru a zařízení srovnával se chrám Šalomounův se svatostánkem vzdělaným na poušti.

Dům chrámový (obýdlí Boží) měl za základnu obdélník, byl 60 loket **) 31·5 *m* dlouhý, 20 loket (10·5 *m*) široký a 30 loket (15·7 *m*) vysoký. Uvnitř byl dům cedrovou stěnou přepažen na dvě části, Svatyni svatých = Velesvatyni a na Svatyni, tak že Velesvatyně byla 20 loket široká, 20 loket dlouhá a 20 loket vysoká a nad ní byla prostora 10 loket vysoká, již nejspíše užívalo se k uschování starého svatostánku a jiných ctihodných památek. Svatyně byla 40 loket dlouhá, 20 loket široká a 30 loket vysoká. K tomu přistupuje síň 20 loket široká, 10 loket hluboká a 30 loket vysoká, kolem domu (na ostatních třech stranách) přistavěna byla tři patra n. troje pavlače (opažení prken), z nichž spodní světlé míry (totiž měreno uvnitř) měla 5, prostřední 6 a nejvyšší 7 loket šířky; neb zdi do výšky na tloušťce ubývalo v každém patře o jeden loket. V každém patře bylo asi 30 komnat, v nichž se chovaly poklady chrámové. Do patra prvního byly dveře na pravé straně domu (na jihu), z patra toho vedly točité schody do patra

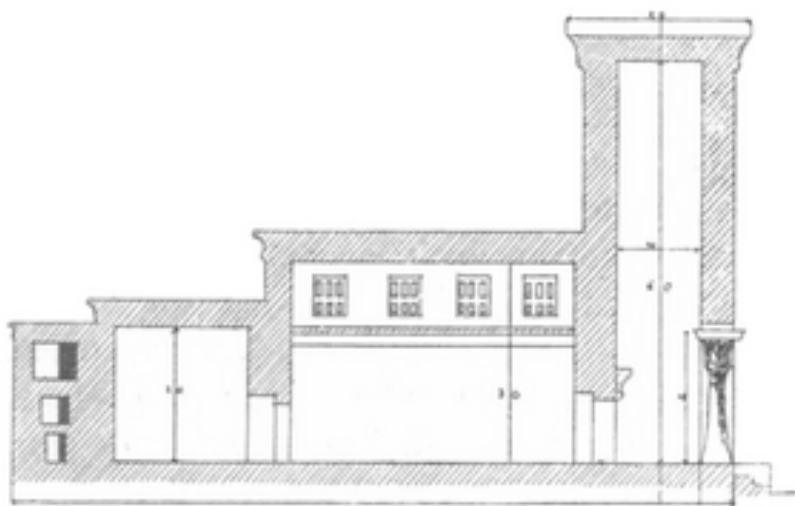
*) Kôr n. Chômer = 10 Efa = 10 attick. Metretám t. j. asi 400 Lit.

**) Hebrejský loket asi = 0·325, svatý loket pak 0·525 *m*, obyčejný loket = 0·450 *m*.

druhého a z toho do třetího. Komnaty jednotlivé spojeny byly dveřmi udělanými do stěn, a dveře ty nezavíraly se. Nad pavlače (patra) ty

Obr. 24. Půdorys chrámu Šalomounova.

Obr. 25. Podélný průřez chrámu Šalomounova.

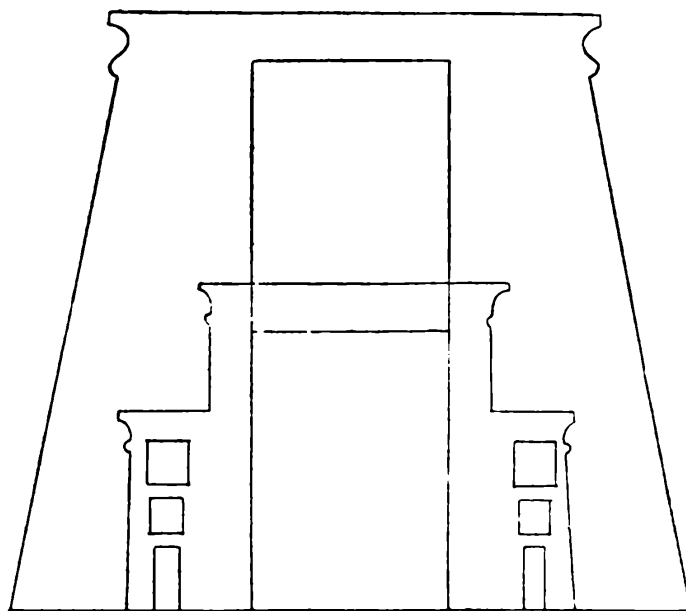
vyčnívala hlavní stavba na 10 loket, a v ní byla k provětrávání okna, zúžená od strany vnitřní ku vnější. Dům pokryt byl střechou plochou ze dřeva cedrového a na okrají jejím bylo zábradlí. U vchodu do síně postaveny byly dva měděné sloupy Jachin יָכִין (firmiter fundata est, Bůh upevnil) a Boaz בֹּאֵז (in ipso fortitudo, vněm, t. j. v Bohu, síla).

Sloupy ty byly Hiramem z Tyru umělecky vyvedeny, každý byl 18 loket zvýši a měl 12 loket v objemu. Na každém byla bohatě ozdobená hlavičce pět loket vysoká. O sloupích těch čteme v 3. Král. (VII. 15.—21.): „I utvořil dva sloupy měděné osmnácti loket zvýši sloup jeden: a okolek dvánácti loket obkličoval každý sloup. Také udělal dvě makovice, kteréž by vstaveny byly na vrch těch sloupů, slité z mědi: pět loket zvýši byla makovice jedna

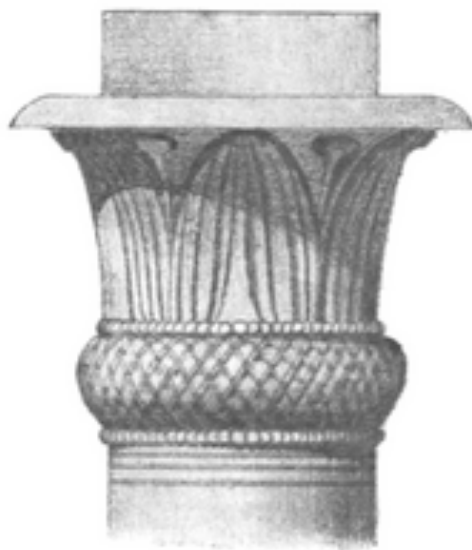
a pět loket zvýši byla druhá; a na nich mřežování jako na způsob sítí a řetězů, k sobě vespolek divným dílem setkaných. Obě makovice byly slité: sedmiřadé mřížky na makovice jedné a sedmiřadé mřížky na makovici druhé. A udělav sloupy, připojil k jednomu každému mřežování dvě řady jablek granátových vůkol, aby přikrývaly makovice, kteréž byly na vrchu. Makovice pak, které byly na vrchu sloupů, udělány byly jako dílo liliové v síni na čtyři lokte. A opět jiné makovice byly nahoře na vrchu sloupů podle míry sloupu proti mřížkám: granátových pak jablek bylo dvě stě dvěma řadama vůkol makovice druhé. I postavil ty dva sloupy v síni chrámové, a postaviv sloup na pravé straně, nazval jej jménem Jachin: podobně vyzdvihl sloup druhý, a nazval jméno jeho Boaz.“ Někteří se domnívají, že sloupy ty stály ve vchodu do síně, jiní pak, a těch je většina, že stály volně přede vchodem.

Dveře do Svatyně byly z dříví cypřišového, 5 loket široké a skládaly se z dvou křídel, která se mezi čtyřhrannými veřejemi (podvoji) ve zlatých stežejích pohybovala; dveře ty byly umělými řezbami pokryty a zlatým plechem pobity.

Dveře do Velesvatyně byly prvním podobny a rovněž tak ozdobeny, ale z dříví olivového (z olivy plané), pohybovaly se v stežejích zlatých, podvoje byly do pěti hran a stály otevřeny; nicméně byl vchod do Velesvatyně zakryt, a to oponou, zhotovenou tak, jako byla

Obr. 26. Průčelí chrámu Šalomounova.

Obr. 27. Hlavičky sloupů Jachin a Boaz.

opona vnitřní ve svatostánku Mojžíšském. Vnitřní stěny domu Božího byly opázeny cedrovými deskami, na nichž byly vyřezány postavy cherubů, palmy, rozmanité ovoce a ozdoby tykvicovité, a to tak umělecky, že se zdálo, jako by ze stěn vyrůstaly. Ve Velesvatyni a ve Svatyni bylo opázení nad řezbami a mezi nimi pobito zlatými plechy, ano i podlaha ze dříví cypřišového byla kryta zlatými plechy, které zlatými hřeby připevněny byly.

Dům Boží obklopovaly dva dvory: dvůr vnitřní, hořejší pro kněží a dvůr vnější, dolejší, velký pro lid. Dvůr vnitřní byl výše dvora velkého a obehnán jenom nízkou zdí, již tři řady kvadrů na sebe položených tvořily, a na zdi té položeny byly cedrové trámy na vrchu na koso přitesané, aby voda snadno stékala. Velikost dvora toho udána není. Bylo-li dbáno rozměrů mosaického svatostánku, byl dvůr ten 200 loket dlouhý a 100 loket široký a obsahoval tedy 10.000 čtverečných loket. Dvůr vnější byl asi dvakrát tak veliký a 400 loket dlouhý a 200 loket široký a měřil tedy 80.000 a po odečtení dvora vnitřního 60.000 loket čtverečných, tedy asi 15.000 m^2 . Dvůr ten obehnán byl vysokou zdí, k níž uvnitř dvora přistavěny byly budovy o několika patrech, jako příbytky pro kněze, pro levity a sluhy chrámové, a prostory k uchovávání zásob rozmanitých. Do dvora toho byly tři hlavní vchody n. brány a to na stranách severní, východní a jižní vždy uprostřed zdi a naproti vchodům těm byly vchody do dvora vnitřního.

§ 159.

Nářadí chrámové.

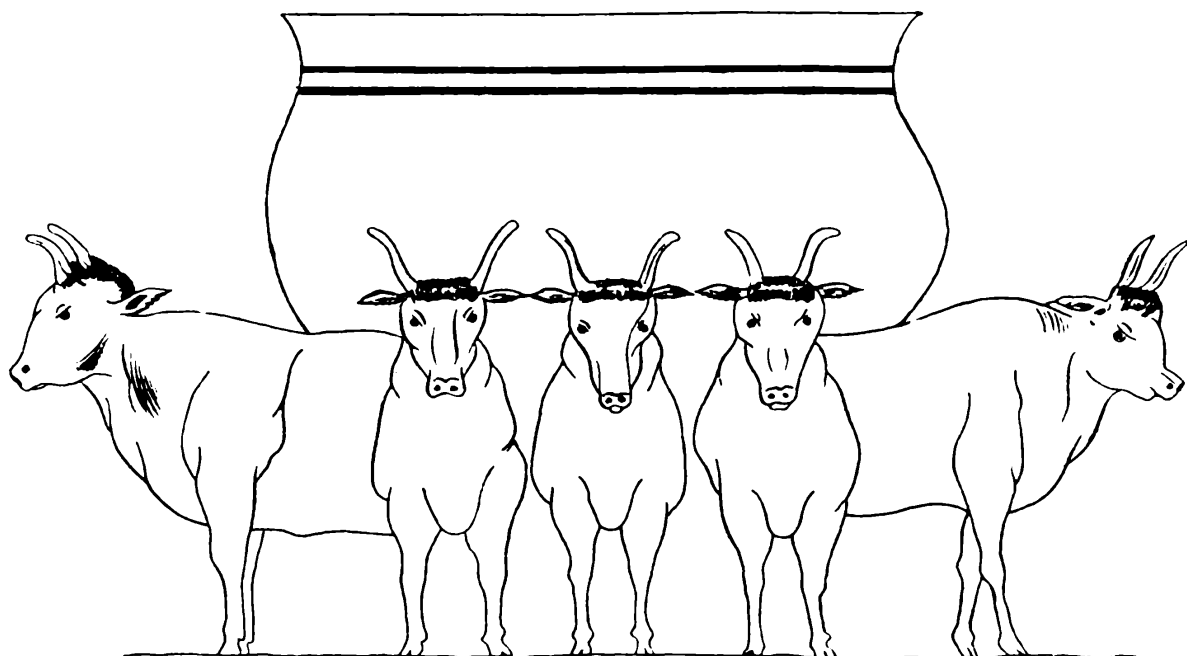
Ve Velesvatyni postavena byla archa úmluvy se slitovnicí, a to mezi dvěma obrovskými cheruby, z nichž každý měl výšky 10 loket. Byly z dříví olivového a zlatem obloženy. Každý měl křídla zděli 5 loket, a to tak rozevřená, že konce vnitřních křídel nad slitovnicí se stýkaly, a konce křídel vnějších stěn Velesvatyně se dotýkaly. Cherubové ti stáli zpříma na svých nohou, obličej jejich obrácen byl k Svatyni, a to tak nakloněn, že hleděli zároveň na archu úmluvy, která stála mezi nimi.

Ve Svatyni byl: 1. oltář k pálení kadidla vonného n. oltář ze dřeva cedrového a zlatem pobitý; 2. deset zlatých svícňů se sedmi lampami, pět svícňů po pravé a pět po levé straně Svatyně před Velesvatyní; 3. deset stolů pro chleby předložení, pět po každé straně jako svícny. Kterak nářadí to uděláno bylo, písmo sv. nevypisuje. Jakožto nářadí vedlejší jmenuje Písmo sv. utěradla zlatá

Obr. 28. Stůl na obětní chleby dle vítězné brány Títovy.

k svícňům, baňky, vidličky, šálky, moždíčky i kadidelnice, vše ze zlata nejčistšího v počtu velikém. Josefus Flavius uvádí z pokladu chrámového 80.000 zlatých konvic, 10.000 zlatých a 20.000 stříbrných pohárů, 80.000 zlatých a 160.000 stříbrných desk, na nichž přinášela se bělná mouka k oltáři; 60.000 zlatých a 120.000 stříbrných nádob, v nichž se mouka mísila s olejem; 20.000 zlatých nádob na kadidlo a 50.000 kadidelnic, 1000 obleků pro velekněze; 10.000 purpurových pasů pro kněží, 200.000 obleků z byssu (lněných) pro zpěváky z levitů; 20.000 pozounů, 40.000 jiných nástrojů hudebních. A vedle toho všeho zůstalo ještě mnoho zlata a stříbra, které Šalomoun přikázal k pokladu chrámovému.

Obr. 29. Kovové moře v chrámě Šalomounově.

Ve dvoře vnitřním byl 1. měděný oltář k obětem zápalným 20 loket dlouhý, 20 loket široký a 10 loket vysoký, bezpochyby udělán podle vzoru oltáře svatostánku z desk kovových, uvnitř zemí nebo kamením vyplněn. K oltáři přistupovalo se po stupních. Vedlejší nářadí příslušná k oltáři byly kotlíky, mísy, konve, lopaty, vidlice a j. všecky měděné.

2. Mezi oltářem a síní více ke straně jižní bylo měděné n. lité moře (jâm muṣaq), veliký vodojem 5 loket vysoký, mající při vrchním kraji 10 loket průměru a asi 30 loket v obvodu, byl litý, s dlaň tlustý podoby květu liliového, pod obrubou byly dvě řady tykvic (Coloquintae), deset v obvodu jednoho lokte, jakožto ozdoby. Obrovský ten vodojem, do něhož se vešlo 2000 bathů vody (asi 800 anebo dle

Obr. 30. Měděné moře v chrámě Šalomounově.

jiných 500 hektolitrů), spočíval na 12 měděných volích, z nichž tři a tři obličejem k jedné straně světové byli obráceni. Potřebná voda pouštěna kohouty do nádob vhodných.

3. Po obou stranách oltáře, v pravo a v levo bylo po desíti měděných kotlích, v nichž omývalo se maso obětní; kotly ty stály na měděných vozících o čtyřech kolech, bohatě ozdobených rytými obrazy lvů, volů.

Obr. 31. Nádobu pohyblivá v chrámě Šalomounově.

cherubů, palem, a zespod lvů a volů visely věnce jako udidla (vše bylo ulito z mědi). — Do každého kotla vešlo se 40 bathů (120 litrů) vody. O vozících těch čteme v 3. Král. (VII. 27. . . . 39.). „A udělal deset podstavků měděných, čtyř loket zděli byl jedenkaždý podstavek, a čtyř loket zšíři a tři loket zvýši. A toto dílo podstavků bylo mezi rytinami hladké: a při spojení v úhlech byly rytiny. A mezi korunami a kotoučky byli lvové a volové a cherubové, rovněž i při spojení svrchu (na lištách): a ze spod lvů a volů jako udidla měděná visela. A po čtyřech kolech bylo pod každým podstavkem, a osy měděné: a na čtyřech úhlech měli ti podstavkové jako raménka pod umyvadlem slitá, proti sobě vespolek hledíce. Oustí

pak vnitř bylo povrchu, podstavek ten měl nahoře okrouhlý sloupek půl lokte zvýši, na kterémž to umyvadlo stálo: a což zevnitř viděti bylo, (od toho umyvadla), bylo na jeden loket zhloubi, a všecko okrouhlé, a spolu mělo půldruhého lokte: v úhlech pak sloupů rozličné byly rytiny: a prostředkové mezi sloupy byli čtverhranní, a ne okrouhlí. Čtyři také kola, kteráž ve čtyřech úhlech podstavků byla, spojovala se spolu pod podstavkem; jedno kolo mělo zvýši půldruhého lokte. Kola ta pak byla taková, jaká bývají u vozu: a osy jejich, a špice, a loukotě, a písty, všecko bylo slité. Tolikéž ta čtyři raménka na každém úhlu každého podstavku z téhož podstavku slita a s ním spojena byla. Na vrchu pak podstavku byl sloupek okrouhlý na půl lokte, tak udělaný, že umyvadlo svrchu mohlo postaveno býti, mající své rytiny a rozličné řezby z sebe samého. Vyryl také na deskách těch, kteréž byly z mědi a v úhlech cheruby, lvy a palmy, jako ku podobenství člověka stojícího, že ne vyryté, ale jako přistavené vůkol se zdály. Na ten způsob udělal deset podstavků, jednotejné slitiny, jedné míry, a jednotejné rytiny. Udělal také deset umyvadel měděných: čtyřiceti bathů bralo se umyvadlo jedno, a bylo každé čtyř loket: i postavil každé umyvadlo na jednom podstavku.“

§ 160.

Význam chrámu a jeho nářadí.

Chrám Šalomounův zaujal místo Mojžíšského svatostánku, a zachováno při něm i rozdělení a nářadí jakož i rozměrů svatostánku, a proto je celkem význam chrámu a nářadí jeho týž, jako vyloženo při svatostánku. Rozdílý jediné v tom spočívají, že svatostánek byl chrám přenosný, a chrám Šalomounův byla budova stálá — stánek — dům.

Stánek byl obrazem nestálého posud života národa Israelského, chrám pak hlásal, že lidu vyvolenému dána země Kanaan v trvalé dědictví, a že tudy království Boží ustanoveno a upevněno, k čemuž ukazovala také pevná a stkvastná stavba domu Božího, k níž užito kvádrů, cedrů, dříví olivového a cypřišového, jakož i to, že domu tomu po způsobu paláců pozemských přidána síň, a že přistavěny byly vedlejší budovy o třech patrech, a to tak, že do stavby chrámu nevnikaly, nýbrž z venčí k němu přistupovaly, velkolepost a velebnost domu Božího zvyšující. Rozměry svatostánku byly zvětšeny, a to co do délky a šířky zdvojnásobeny, výška Svatyně pak ztrojnásobena, tak že Vele-svatyně byla krychle (kubus) dvaceti loket, kdežto Svatyně hranol čtyřboký čtyřicet loket dlouhý, dvacet loket široký a třicet loket vy-

soký — číslo dokonalosti „deset“ bylo tu tedy zachováno. K ozdobám vnitřním přibily palmy jakožto knížata rostlin, připomínající výškou svou, stálou zelení a svěžestí listí svého bohatost a vznešenost života vegetativního a jsouce tudy obrazem vnitřního života plného radosti, spokojenosti a blaženosti, jakýž život vychází ze spojení s Bohem a obcováním s ním se stává trvalým. Ideu trvalého a pevného království Božího a života blaženého členů jeho naznačují také oba sloupové Jachin a Boaz před síní chrámovou, a hojnost darů milosti Boží, jichž se členům království Božího dostává, pokud pevně zákona Páně se drží a povinnosti členů království toho plní, naznačují bohaté ozdoby hlavic sloupů těch.

Při chrámě Šalomounově byly dvory dva, čehož u svatostánku nebylo. Příčinu toho v tom hledati třeba, že svatostánek postaven byl uprostřed ležení Israelitů a lid tedy svatostánek obklopoval a proto vše nečisté z ležení odstraněno býti musilo (4. Mojž V. 1.—4.). Když pak lid po dobytí země Kanaan po zemi se rozptýlil, a mezi pohany nečistými bydlil, bylo třeba zjednati místo čisté a svaté pro shromáždění lidu, aby tak spojení jeho s domem Božím a s Bohem patrně naznačeno bylo, an dvůr první jen pro kněze a bohoslužbu ustanoven byl.

Tím, že hora Moria vyvolena byla pro chrám, místo to oběti a modlitby pro národ Israelský, ba pro všecken svět, mohli bychom se domnívati, že jméno hory té, jehož se jí dostalo při obětování Isaka, Morijah tolik jako zjevení Páně, n. kde se Bůh zjeví, plnou měrou vyplnění významu svého došla, a přece bylo jen temným obrazem velkolepého vyplnění významu toho v Zákoně Novém, totiž oběti Ježíše Krista, již na Golgotě vykonal, k jejímuž nekrvavému obnovení (ku mši sv.) všickni národové ode všech úhlů světových se shromažďují, aby pro nesmírné zásluhy Ježíše Krista obětí tou bezpečně vyslyšení modliteb svých docházeli a milosti Boží nabývali.

Proto jest i chrám na hoře Moria toliko slabým odstínem duchovního chrámu Kristova, Církve svaté, jehož hlavním a úhelným kamenem jest sám Ježíš Kristus, a v jehož dalších základech jako poklady a kameny základní apoštolové jsou a jeho zdívm všickni pravověřící křesťané na povrchu zemském. Jako však kameny otesané na hladko, beze hřmotu na sebe kladeny a spojeny byly v pevnou zeď, a celá stavba chrámová uměleckými řezbami a zlatem nejčistším obložena byla a chrám drahocennými poklady bohatě nadán, jako by pro věčnost založen byl: tak připravují se věřící rozmanitým pokušením a utrpením pro stavbu duchovní, a jsouce v pokoře beze hluku na místo jim vykázané postaveni, mají, jsouce svatou láskou spojeni a vzácnými ctnostmi ozdobeni,

tvořiti velebný ten chrám Boží, jenž v pravdě trvati má na věky, jenž odoláváje i branám pekelným, velebně k výšinám nebes se pne a na konci dnů zcela tam bude vtržen, aby docházeli na věky v slávě a radosti svého posvěcení.

Chrámy naše nemohou se sice rovnati chrámu Šalomounovu co do velkoleposti stavby a vnější bohatosti, ale jsou daleko bohatší milostmi, které se v nich rozdávají, zvláště pak svátostnou přítomností vtěleného Slova Božího v tabernakulech svých.

§ 161.

Osudy chrámu Šalomounova.

V jedenáctém roce panování krále Šalomouna, tedy po půl osmém roce, byl chrám dostavěn a potom slavně Bohu zasvěcen. Z té příčiny shromáždil Šalomoun starší lidu a knížata kmenův Israelských, aby ve slavném průvodě se Čionu přenesena byla archa úmluvy na horu Moria. Slavnost posvěcení chrámu trvala sedm dní, za kterouž dobu nesčetné oběti Bohu přinášeny, při čemž celý vnitřní dvůr před Svatyní chrámovou za místo obětné byl posvěcen, protože k obětem přinášeným nestačil oltář zápalný. Když byla archa úmluvy ve Vele-Svatyni uložena a kněží vzdali chválu Hospodinu, velebnost Boží naplnila dům Hospodinův ve způsobě hustého oblaku. Potom vystoupil Šalomoun ve dvore vnitřním na řečniště, na způsob kazatelny před oltářem zdělané (kijjor) a kleče konal modlitbu, v níž Bohu místo to odevzdával a tu spadl oheň s nebe a stravil oběti zápalné a lid padna na tvář svou, klaněl se Hospodinu. Od té doby byl chrám střediskem náboženského života u národa vyvoleného a zvykli si všickni za Šalomouna putovati na slavnosti do Jerusalema. Ale již za Roboama byla říše rozdělena a chrám přestal býti společným místem bohoslužebným celého národa, neboť Jeroboam dal vystavěti svatyně v Bethel a v Dan, aby poddaní jeho nechodili do Jerusalema. V říši Judské však byl chrám řádným místem zákonité bohoslužby, ačkoli již za Roboama a to v pátém roce panování jeho přitáhl Sisak, král egyptský, a pobral poklady domu Hospodinova, (3. Král. XIV. 26.), a co zlata a stříbra zbylo, toho užil král Asa, aby si zjednal spojení s králem syrským Benhadadem proti Baasovi, králi israelskému (3. Král. XV. 18. .). Za krále Josafata byl vnější dvůr obnoven a za Joasa byl chrám namnoze opraven (4. Král. XII. 5. .). Nedlouho potom bylo za vlády krále Amaziáše všecko zlato a stříbro i nádoby zlaté israelským králem Joasem z chrámu uloupeno (4. Král. XIV. 14.). Král Achaz kázal odkliditi oltář pro oběti zápalné a na jeho místo postaviti oltář, jejž udělati dal podle vzoru

oltáře v Damašku, jež tam byl viděl, a přikázal, aby jedině na oltáři tom se obětovalo. Umělecky ozdobené tabulky na vozících měděných kázal odlámati, dvanácte volů, na nichž spočívalo moře měděné, poručil vzíti a ohromné umyvadlo to na dlažbu postaviti. Uloupenými věcmi těmi, zlatem a stříbrem, učinil dar assyrskému králi Tiglatpilesarovi, aby si ho naklonil k pomoci proti syrskému králi Rasinovi a israelskému králi Faceeovi. — I nábožný král Ezechiáš, syn bezbožného Achaza, musil všecko zlato a stříbro, jež v domě Hospodinově bylo, anobř i zlaté plechy, jimiž sám dveře chrámové obložil, strhati, aby mohl zapraviti poplatek assyrskému králi Sennacheribovi (4. Král. XVIII. 15.). — Král Manasses pak dům Hospodinův zneuctil a zohavil, jako nikdo před ním. O králi tom a hrozných těch skutcích jeho čteme ve 4. knize Královské (XXI. 4. . .). „A vzdělal oltáře modlám v domě Hospodinově A nadělal oltářů všemu vojsku nebeskému v obou dvorech chrámu Hospodinova. Také modlu háje (Astartu, Ašeru), kterouž byl udělal, postavil v chrámu Hospodinovu.“ Také domky ženky, v nichžto ženy tkaly stany pro Astartu, dal zříditi v domě Hospodinově, rovněž kázal v zadní části chrámového dvora vnitřního chovati koně, zasvěcené slunci (4. Král. XIII. 7. 11.). Všecky ty ohavnosti dal vykliditi král Josiáš (4. Král. XXXIII. 4. . .), ale nedlouho potom (za krále Jojachina) přitáhl Nebukadnečar (Nabuchodonosor), král babylonský, a vynesl všecky poklady z domu Hospodinova i z domu královského: a ztloukl všecky zlaté nádoby, jichž byl nadělal Šalomoun; a jedenáct let potom byl při rozkotání Jerusalema Chaldaejskými chrám zapálen a vzácné nádoby zlaté a stříbrné před zapálením chrámu vybrané, jakož i kovové sloupy na kusy roztloučené a vozíky měděné, i veliké moře zavezeny byly do Babylona (4. Král. XXV. 9. 13.—17., Jerem. I. II. 13. 17.—23.). Chrám Šalomounův stál tedy 418 roků, dle Josefa Fl. stál, počítá-li se od kladení základů, 470 roků, 6 měsícův a 10 dní.

§ 162.

Chrám Zerubabelův.

Když byli Židé po 70 let v zajetí babylonském úpěli, přiblížila se proroky předpovídaná doba osvobození. Král Kyros vydal na počátku svého panování l. 536. rozkaz, aby se Židé vrátili do vlasti a aby vystavěli zase dům Boží (2. Paral. XXXVI. 23.; 1. Esdr. I. 2. . ., V. 13. . ., VI. 1. . .), ku kterému účelu kázal jim vydati chrámové nádoby, jež Nebukadnečar byl zavezl do Babylona (1. Esdr. I. 7. . ., V. 14. . . VI. 5) a sám z pokladu královského peněz jim dal a místodržitelům v krajinách ležících západně od Eufratu přikázal,

aby dílo to podporovali. Mimo to nařídil, aby Foiničané ke stavbě potřebné dříví cedrové s Libanonu dopravili do Jafy (1. Esdr. III. 7.). Horlivě počali Židé, které ze zajetí kníže Zerubabel a vysoký kněz Josua přivedli, starati se o zřízení bohoslužby Hospodinovy, a brzo po návratu svém do Jerusalema postavili bezpochyby na starém místě oltář pro oběti zápalné, kteréhož při novoluní sedmého měsíce po prvé užili (1. Esdr. III. I. .); zároveň učinili hojnou sbírku pro stavbu chrámovou (1. Esdr. II. 68. .; 2. Esdr. VII. 70. .). Přípravy k stavbě konaly se tak horlivě, že již druhého měsíce léta druhého po návratu ze zajetí základy ku stavbě chrámu slavně položeny byly (1. Esdr. III. 8. .). Ale brzo zaražena byla stavba, neboť Samaritané, kteří chtěli se židy stavěti, aby společný s nimi měli chrám, byli odmrštěni se žádostí svou a mstili se tím, že proti Židům štváli a o přízeň u úřadův i u samých králů lid Boží připravili; a nepřátelské ty poměry k sousedům jakož i neúroda a drahota byly také toho příčinou, že první horlivost Židův ochábla a tak ustálo se v stavbě až do druhého léta panování krále Daria Hystaspa. V roce tom podařilo se prorokům Aggeovi a Zachariašovi obnoviti horlivost lidu, tak že v stavbě pilně pokračováno bylo (Agg. I. 14., II. 4.; Esdr. V. 1., Zach. IV. 10.). Za přispívání Židů v zajetí zbylých a povzbuzování proroků (Zach. VI. 9.) byl v šestém roce krále Dareia dům Boží dostavěn a slavně posvěcen (1. Esdr. VI.).

O stavbě chrámu toho, jeho podobě a zařízení zachovány jsou zprávy velmi skrovné. Tolik je jisto, že nedosáhl velebnosti a velkoleposti chrámu Šalomounova; chrám ten nechoval v lůně svém archy úmluvy aniž byl tak bohatě ozdoben zlatem. Velesvatyně byla prázdná, na místo, kde měla státi archa úmluvy položen byl kámen, na nějž vysoký kněz v den smíření kadidlnici stavěl. Ve Svatyni byl jediný zlatý svícen, jediný zlatý stůl pro chleby předložení a oltář ku kadění (1. Makk. I. 21. . IV. 49.); v síni (ve dvoře) byl z kamene zdělaný oltář pro oběti zápalné (1. Makk. IV. 45. .). Mimo to byly při chrámu aspoň dva dvory (síně) s jizbami a komnatami, podloubími a branami (1. Makk. IV. 38. 42.) a dvůr vnější byl později rozšířen a bezpochyby i opevněn (Sir. L. 2.).

V pozdější době oloupil a zpustošil chrám ten Antiochus Epifanes, jenž kázal na oltář pro oběti zápalné postavit menší oltář na počest Jupitera Olympia, čím chrám zneuctil a poskvrnil (1. Makk. I. 25. ., 49. 57., IV. 38.; 2. Makk. VI. 2. .). Nádoby chrámové, jež Antiochus Epifanes pobral, byly podle Jos. Flavia nástupcem jeho Židům v Antiochii vráceny, kteří prý je ve své synagoze vystavili. Když Juda Makkabejský dobyl Jerusalema, dal Svatyni vyčistiti

a opravit, nový oltář pro oběti zápalné postaviti a pro Svatyni udělati nářadí nové (1. Makk. IV. 43. .; 2. Makk. X. 3.). Tři léta po zneuctění oltáře, byl nový oltář slavně posvěcen. Průčelí chrámové dal Juda zlatými věnci a malými štíty vyzdobiti (1. Makk. IV. 57.). Svatyni opevnil vysokými zdmi a pevnými věžmi (1. Makk. IV. 60. VI. 7. .).

Alexander Jannaeus oddělil hradbou dřevěnou dvůr kněží ode dvora pro lid. Pompejus opevněného chrámu dobyl a v nádvořích jeho způsobil hrozné krveprolití, prohlédl s družinou svou Svatyni a Velesvatyni, ale nevzal ničeho z nářadí chrámového, ani z pokladů chrámových; za to však Crassus chrám zcela vydrancoval a zrušil. Když posléze Herodes Velký Jerusalema dobyl, byly některé části chrámu vypáleny a Svatyně krveprolitím opět poskvrněna.

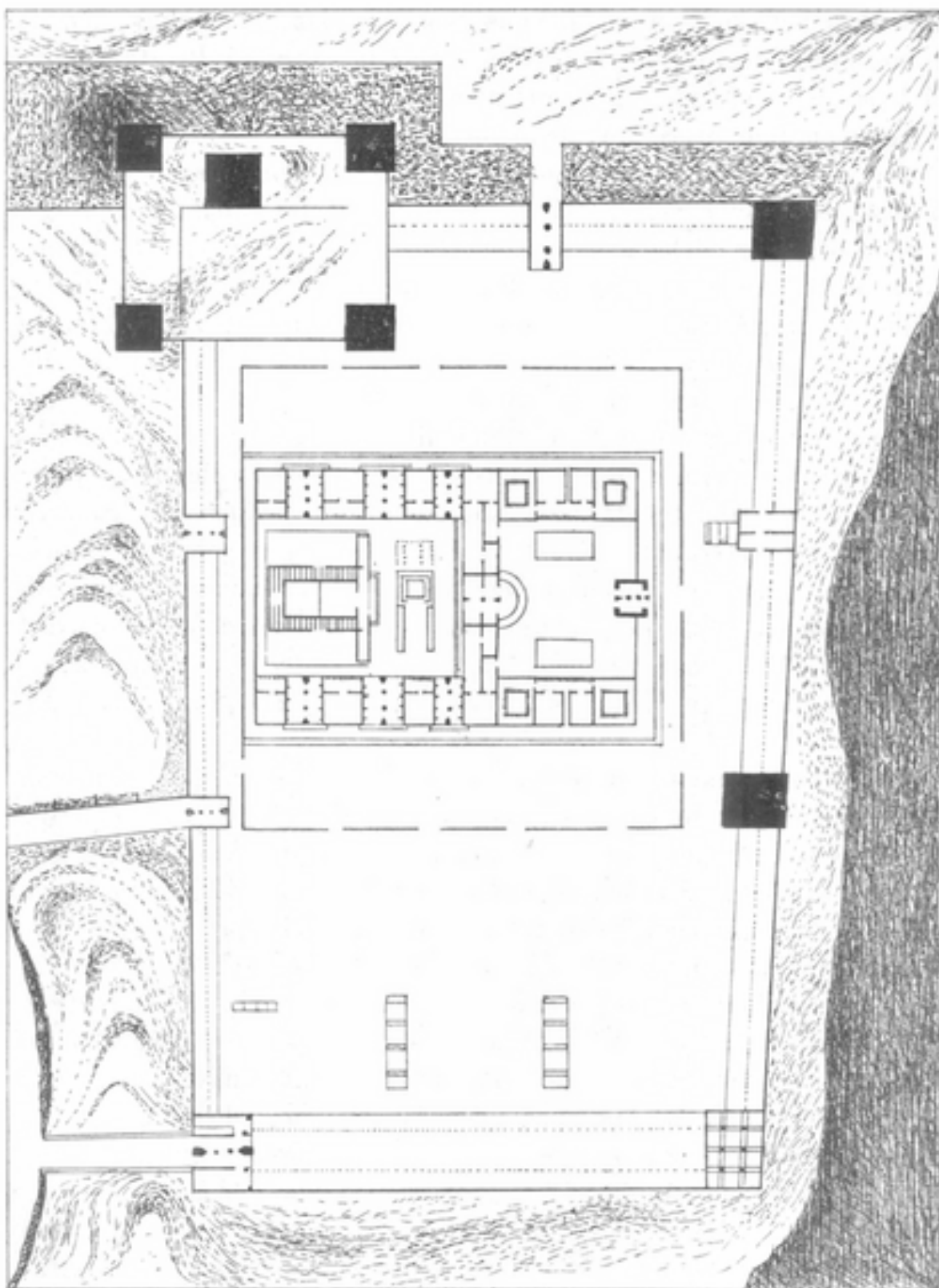
§ 163.

Chrám Herodův.

Chrám Zerubabelův nelíbil se Herodovi králi nádhery milovnému; chtěl zajisté z marnivosti zvěčniti slávu jména svého stavbou nádhernou a velkolepou, chtěl však také zalíbiti se Israelitům, kteří mu nevalně přáli, a snad také, aby ukázal, že proroctví Aggeovo (II. 6—10.) o větší velebnosti chrámu druhého jest vyplněno. V řeči své k lidu pravil, že vděčnost k Bohu, za mnohá dobrodiní jemu prokázaná, jest pohnutkou ku přestavění domu Božího.

V 18. roce panování svého počal Herodes stavěti chrám, i vlastní dům Boží byl od základů nově vystavěn. Protože do Svatyně jediné kněží vcházet směli, dal tisíc kněží vycvičiti v stavitelství a v tesařství a ti potom vystavěli dům Boží a vnitřní nádvoří (předsíň chrámovou). Velkolepé dílo to konáno po několik roků. Nejrychleji byl zbudován dům Boží, tak že za půldruhého roku kněží dílo to vykonali. Stavba vnějšího chrámu (vnějších nádvoří a budov s nimi spojených) trvala po 8 let, a nelze tvrditi, že byla skončena, neboť pracováno bylo na chrámu tom až do r. 64. po Kr., totiž ještě za Heroda Agrippy II. a římského vladaře Albina, kdy 18.000 dělníků propuštěno bylo. Proto praví se v evangeliu sv. Jana (II. 20.), že chrám po 46 let stavěn byl, neboť do veřejného působení Ježíše Krista uplynulo od početí stavby 46 roků.

Rozumí se samo sebou, že chrám Herodův vystavěn byl na témž místě, na němž stál starý chrám, ale hora chrámová byla k tomu zvlášť upravena. Herodes dal vystavěti vedle starých staveb spodních ještě velkolepé klenby, zvlášť na jižní straně vrchu, čímž terasa tak se rozšířila, že obvod její zdvojnásoben byl. Prostora tak upravená měla

Обр. 32. Підпорс храму Ієродова.

podobu podlouhlého čtyřúhelníka, jehožto strany od severu k jihu delší byly stran od západu k východu. Na severní straně byl čtyřúhelník širší než na jihu a průměrně 300 *m* zšíří a 500 *m* zděli. Rozloha chrámu Herodova byla skoro táž jako nynějšího Haram eš Šerif, jen na sever nezasahal chrám tak daleko jako Haram eš Šerif. Prostora chrámová byla se všech stran obehnaná mohutnými hradbami, tak že snadno bylo hájiti chrámu proti nepřátelským návalům.

Kterými a kolika branami se vcházelo, není posud zjištěno. Jisto jest, že hlavní vchod byl se strany západní. Podle Josefa Fl. byly čtyři brány, z nichž dvě položené severněji vedly z města druhou hradbou obehnaného (přední město), třetí vedla po mostě z města hořejšího a čtvrtá (nejjižněji položená) po stupních z rokle, kterouž oddělena byla prostora chrámová od města hořejšího. Na straně jižní uvádí Josefus sice brány, ale neudává ani jmen jejich, ani kolik jich bylo, podle Mišny byly dvě. Na východní straně Haramu jest zazděná brána tak zvaná „zlatá brána“. Na severní straně byla dle Mišny jedna brána. Kdo některou tou branou vstoupil, byl na velkém prostranství, jež vnějším dvorem zovou. Také mu říkali dvůr pro pohany, protože sem i pohané přicházeti směli. Prostranství to bylo kamennými dlaždicemi vydlážděno. Na prostranství tom byli penězoměnci, prodavači zvířat a věcí obětných a panoval tam vždy čilý ruch a pestrý život. Ježíš Kristus dvakráte místo to vyčistil (Jan II. 14—20., Mat. XXI. 12. 13.).

Krásného pohledu dodávala celku velkolepá sloupová a jimi tvořená podloubí, která na všech čtyřech stranách podél zdí se brala. Nejnádhernejší bylo podloubí na jižní straně podloubí královské, které mělo tvar basiliky. Sto šedesát dva mohutní korintští sloupové ve čtyřech řadách činili podloubí o třech lodích, z nichž prostřední o polovici byla širší a dvakrát tak vysoká jako obě lodi poboční. Podloubí to bylo 280 *m* dlouhé; lodi pobočné byly po 30 loktech zšíří. 50 loktech zvýši, prostřední pak 45 lok. zšíří a 100 lok. zvýši — „největší to dílo, na něž slunce svítilo,“ praví Josefus a poznamenává, že svrchu střechy až do hloubky k základům spodních staveb a do hlubiny rokle nebylo možno hleděti bez závratu. Dábel pokoušel Ježíše Krista, aby se střechy té dolů se spustil (Mat. IV. 5.). Ostatní podloubí byla dvojnásobná (o dvou lodích). Střechy jejich byly dřevěné a stropy bohatě řezbami v dříví cedrovém vykládány. Sloupy v podloubích byly z bílého mramoru, každý z jednoho kamene 25 loket vysoký, nepočítaje v to dvojí půdici ani hlavici; v objemu měl každý 5 *m*; sloupy na jižní straně byly rovněž z bílého mramoru a měly výšky 27 loket (loket řecký = asi 0.45 *m*). Podloubí východní slulo podloubí Šalomounovo, protože bylo

nad spodními stavbami, provedenými Šalomounem. Na konci západního a severního podloubí na skále strmé, 50 loket vysoké byl hrad Antonia, jenž celému prostranství chrámovému vévodil. Ve hradě byla římská posádka. Do hradu vedly schody ze západního a severního podloubí, tak že snadno mohli vojáci při vzniklých vzpouřách celé prostranství opanovati a zabrati. Se schodů těch mluvil sv. Pavel k lidu. (Skut. ap. XXI. 35. 40.)

Celé to prostranství posud popsané nebylo posvátným místem chrámovým. Posvátné místo chrámové začínalo se teprve vnitřním dvorem, který pevnými zdmi odevšad byl uzavřen a měl v půdorysu tvar obdélníku (místo to vlastní po chrámu) a jeho nádvoří. Dvůr ten byl mnohem menší nežli prostranství chrámové a rozkládal se tak, že mezi zdmi vnitřního dvora a podloubími, podél hradeb prostranství chrámového se táhnoucimi, volný byl prostor, a to největší na straně jižní, menší na straně východní, ještě menší na straně severní a nejmenší na straně západní. Delší strana dvora byla od západu k východu. Dvůr ten položen byl výše, než ostatní prostor oploší chrámového. Podél zdi byl úzký taras, od něho ku každé bráně do dvora vnitřního bylo patero stupňů, nad nimiž bylo kamenné zábradlí 3 loket zvýši (sóreg). Na zábradlí tom připevňovány bývaly výstražné tabulky, aby, kdo není Žid, pod ztrátou hrdla dále nepostupoval. Vnitřní dvůr byl zdí rozdělen na dvě části, větší západní a menší východní. V oné byl chrám, a směli do ní vstupovati Židé a to jen mužští, do východní části směly přicházeti také ženské, a proto slula část ta dvůr pro ženské.

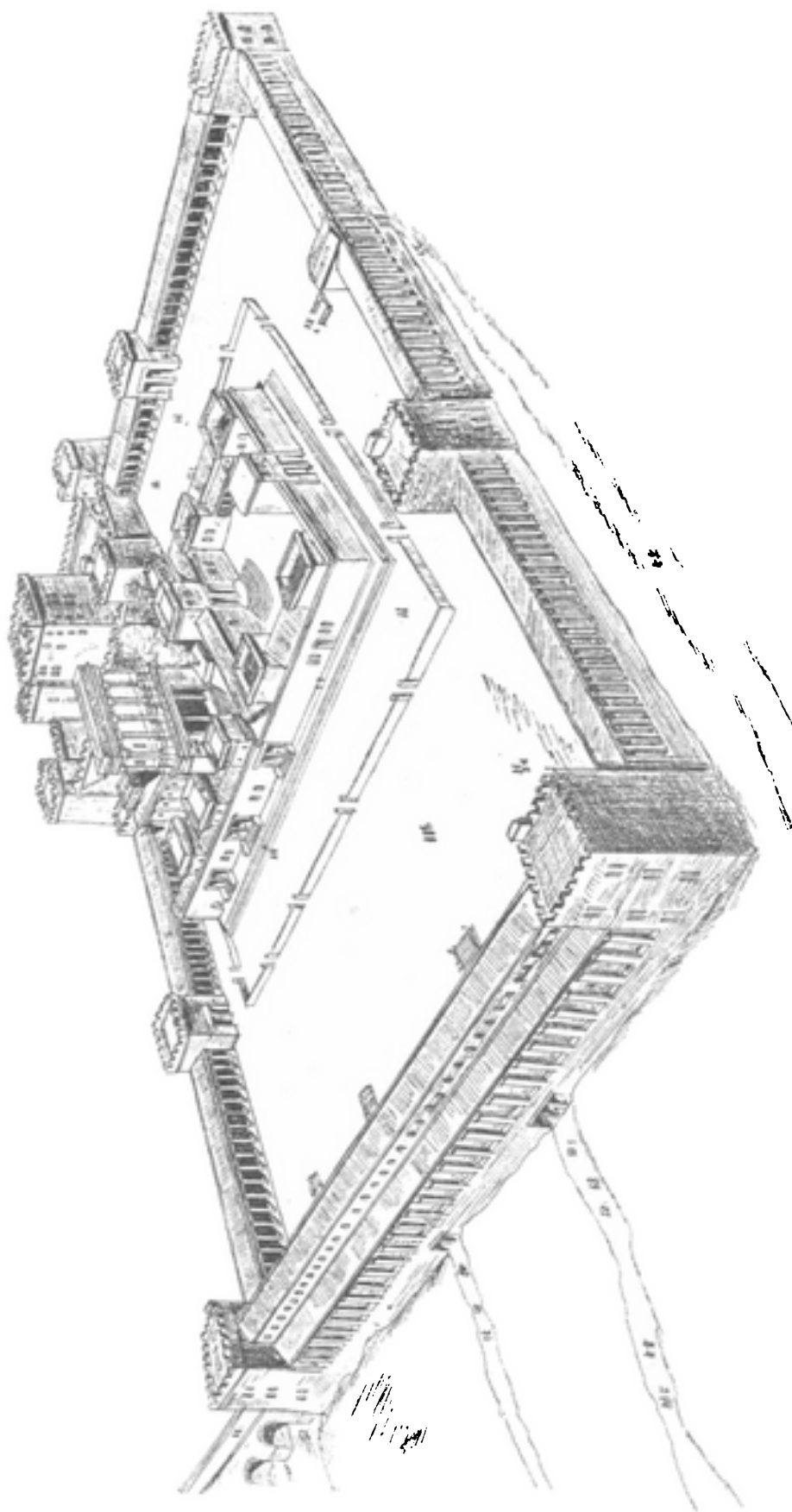
Do vnitřního dvora toho (do síně chrámové) vedlo devět bran, čtyři se strany jižní, čtyři se strany severní a jedna se strany východní. Čtyři jižní a čtyři severní brány byly rozloženy tak, že vždy tři vedly do dvora pro mužské a jedna do dvora pro ženské. Osm těch bran rovnalo se sobě i co do velikosti i co do tvaru, měly dvoukřídlová vrata pobitá stříbrným a zlatým plechem. Mnohem důkladnější a ozdobnější byla východní brána, jež měla vrata z korinthske mědi a slula „brána Krásná“ (Skut. ap. III. 2.). Ještě jiná brána bohatě zlatem a stříbrem vyzdobená spojovala dvůr mužských s dvorem ženských a slula „Velká brána“. (Někteří pokládají „bránu Velkou“ a „bránu Krásnou“ za jednu, což se s udáním Josefa Fl. nesrovnává. Josef o válce židovské V. 5. 3.)

Dvůr ženských byl níže nežli dvůr mužských; proto bylo 15 stupňů podoby polokruhů, po nichž vystupovalo se k „Velké bráně“ do dvora mužských vedoucí. Kdo vstoupil některou branou do dvora vnitřního,

octnul se napřed v exedře, t. j. v malé kobce, jež byla po obou stranách zdí zavřena, a jen do dvora otevřena. Exedry ty vypadaly jako věže.

Mezi branami ve vnitřní straně dvora byly komnaty, jež Josefus komorami n. pokladnami (gazofylakion) nazývá, protože se v nich ukládaly nejen hotové peníze, nýbrž i veškeren vzácný majetek chrámový, zejména bohoslužebná nářadí, roucha, nádobí a j. v. (Marek XII. 41. 43., Luk. XXI., 1. Jan VIII. 20.). Před komorami těmi byla podloubí co do krásy a nádhery rovná těm, jež byla ve dvoře vnějším, ovšem pak poněkud menší, než ta, jež byla ve dvoře vnějším.

V západní části dvora pro mužské byl chrám obrácen průčelím k východu. Poměrně byla to budova malá, za to však velmi stkvostná a nádherná. Veliké plochy stěn vnějších byly zlatem obloženy, a kde jich nebylo, tam bylo viděti stkvoucí mramor. V půdorysu rozeznávati sluší prostor vnitřní a síň. Prostor vnitřní měl tvar obdélníka 20 loket zšíří a 60 loket zděli směrem od západu k východu; výška měřila 40 loket. Prostor ten byl rozdělen ve dvě části, západní 20 loket zděli a východní 40 loket zděli. Vchod byl jen se strany východní a proto do prostoru západního bylo možno přijíti jediné prostorem východním. Západní část byla „Velesvatyně“, do níž nikdo vstoupiti nesměl, kromě velekněze, který tam jednou do roka v den smíření obětoval. Tu měla býti archa úmluvy, ale že jí po zajetí již nebylo, byl prostor zcela prázden. V části přední (východní) n. ve „Svatyni“ byl stůl pro chleby předložený na straně severní, oltář k obětování kadidla uprostřed a sedmiramenný svícen na straně jižní. Sem směli vstupovati jen kněží, jimž bylo kadidlo zapalovati, chleby předkládati, svícen čistiti a lampy opatřovati olejem. Kadidlo zapalovalo se dvakráte denně, ráno a večer, rovněž svícen opatřován každodenně, ale chleby předkládány toliko každou sobotu. Ke chrámu samému patřila síň (ulam), která výškou i šířkou ostatní budovu přesahovala tak, že jak zeď vysoká před průčelím chrámu se vypínala. Síň byla 100 loket vysoká a 100 loket široká, ale jen 11 (dle Josefa 20) loket hluboká. V průčelí síně byla veliká brána, ale beze vrat, 40 loket vysoká a 20 lok. široká (dle Jos. 70 lok. vysoká a 25 lok. široká). Otvorem tím bylo viděti dveře do vnitř chrámu vedoucí. Dveře ty byly bohatě zlatem obloženy. Nade dveřmi byla pro ozdobu připevněna obrovská réva ze zlata s hrozný velikosti muže. Zvenčí byly dveře přikryty stkvostnou pestrou oponou z čalounu babylonského. Podobná opona stkvostná díla babylonského oddělovala Velesvatyni od Svatyně. Oponu tu nazývá sv. Pavel „druhou oponou“ (Žid. IX. 3.); jest to ta, která se při smrti Páně roztrhla ve dvě (Mat. XXVII. 51.). Kolem chrámu vyjímajíc průčelí, kde byla síň, byly komnaty, úhrnem 38 po 3 patra nad sebou, a to tak, že na straně

Obr. 33. Chrám Herodův v kavalírské perspektivě.

severní v každém patře jich bylo po pěti, rovněž i na straně jižní, na straně západní v nejnižším a v prostředním patře po třech, v nejvyšším pak byly dvě. Všecky jizby byly spojeny dveřmi, mimo to mohlo se z jizby patra nižšího přijíti do jizby ležící nad ní. Hlavní vchod ku všem jizbám byl na severovýchodní straně chrámu. Ze samé síně chrámové šlo se malými dveřmi do nejbližší jizby. Vedle toho byly severně od jizby té točité schody, po nichž se všemi patry až na střechnu jizeb přicházelo. Tři patra jizeb byla tak vysoká, jako chrám uvnitř, tedy 40 loket. Nade chrámem byla ještě vrchní komnata týchže rozměrů jako chrám, vchod do vrchní komnaty byl se střechy jizeb na jižní straně.

Budova chrámová položena byla výše nežli dvůr, tak že k síni chrámové byl přístup po 12 stupních. Ve dvoře před průčelím chrámovým byl velký oltář pro oběti zápalné, na němž ustavičně živý oheň byl udržován. Dolejší půdice oltáře byla 32 čtverečných loket, a hořejší 24 loket. Při jihozápadním rohu oltáře byly dva otvory, jimiž vylitá krev odtékala do stoky a tou do Kidronu. Vedle oltáře na téže straně byla mramorová deska, kryjící otvor, jímžto se k čištění kanálu vcházelo. Protože oltář vysoký byl, vedl k němu zvolna vystupující přístup 16 lok. široký a 32 lok. dlouhý. Oltář i přístup byly z neotesaného kamene.

Mezi oltářem a chrámem byla prostora 22 lok. Jižně ode stupňů vedoucích k síni bylo měděné umyvadlo, ve kterém si kněží ruce a nohy umývali, než do chrámu vstupovali. Severně od oltáře byla rozličná zařízení k zabíjení a připravování zvířat obětných. Nejdříve k straně oltáře severní bylo 24 kruhů v 6 řadách, ke kruhům těm přivazována bývala zvířata, k zabíjení určená, na sever od těch kruhů bylo 8 krátkých sloupů, na něž položeny byly široké trámy cedrové, v každém trámu byly 3 řady železných háků, aby na ně zabitá zvířata pověšena býti mohla. U sloupů těch bylo 8 mramorových stolů, na nichž vše se k obětem připravilo.

Prostora ta (dvůr chrámový) rozdělena byla na dvůr kněží a na dvůr lidu kamenným zábradlím, ozdobně pracovaným, směrem od severu k jihu. Policejní dozor nad celým prostorem chrámovým náležel kněžím a levitům. V čele policie chrámové byl hejtman chrámu, který veliké vážnosti požíval (Skut. ap. IV. 1., V. 24. 26.). Jemu bylo dbáti o vnější pořádek chrámu. Hejtmanovi byli přidáni úředníci důstojenství nižších (Luk. XXII. 4. 52.). O bezpečnost starali se levité a kněží. Počet osob stráže bezpečnosti byl veliký. Jos. udává, že k samému zavírání bran třeba bylo 200 mužů.

Tenť byl velkolepý a nádherný chrám Herodův, jenž sotva jsa dostavěn,

již Římany zbořen jest a nezůstal z něho kámen na kameni na důkaz, že marná všecka nádhera světská, od Boha-li odvrací, z pýchy vznikajíc. Bůh vzdělal si jiný nový nehynoucí chrám živý v Církvi sv. katol., založené Ježíšem Kristem.

§ 164.

Synagogy.

Vedle chrámu Jerusalemského vznikly a vyvinuly se po zajetí Babylonském zvláštní místa bohoslužebná, synagogy, modlitebny (bêth-ha-kenêseth) zvaná. Zda-li synagogy již před zajetím byly čili nic, není posud zjištěno. Jisto jest, že synagogy po zajetí Židům, v zemích pohanských zůstavším, nahrazovaly chrám. Za Ježíše Krista byly synagogy po všech, i malých městech Palestiny a mimo Palestinu, kdekoli Židé byli usedlí (Mat. IV. 23., IX. 35., Mar. I. 21. 39., Luk. IV. 15. 44., VII. 5., Jan VI. 59., XXIII. 20., Skut. ap. VI. 9., IX. 2., XIII. 5. 14. 42., XIV. 1., XVII. 1. 10., XVIII. 4., XIX. 8.).

Ve velkých městech, kde žilo mnoho Židů, bývalo několik synagog, rozumí se samo sebou, že byly některé z nich velké a nákladně vystavěné, jiné malé, prostinké, dle stavu a mohovitosti obyvatelstva toho kterého města.

Synagoga měla představovati chrám a jeho části. Velesvatyni představovala skříň, v níž se uchovávala Písma Svátá. Skříň tu jmenují židé „Aron“ jako archu úmluvy, jež ve Velesvatyni bývala. Jeden nebo několik svícňů k slavnostnímu osvětlení v sobotu a ve svátky připomínaly Svatyni. Prostředního místa jedna část představovala dvůr pro ženské; v části té byly ženy mříží odděleny od mužských. Uprostřed byl „dukan“ n. „bímach“, kazatelna, vyvýšené místo, s něhož se části Písma Sv. předčítaly a vykládaly. Prostředního místa druhá část, kde byla sedadla pro obec, v první řadě pro zákonníky, představovaly dvůr pro mužské.

Nejstarší synagogy, zejména na ostrově Gerbe nedaleko Kyreny, byly skutečně rozděleny na tři oddíly: Velesvatyni, Svatyni a síň. (Ewald, missionář, Cesta do Tunisu.) Každá synagoga měla svého představeného (roš, archisynagogos) (Mar. V. 35., Luk. VIII. 41. 49., XIII. 14., Skut. ap. XVIII. 8. 17.), který na starosti měl udržování budovy v náležitém stavu a pořádek bohoslužby; jemu přidán byl sbor starších (zeqenim, presbyteroi) (Mar. V. 22., Luk. VII. 3., Skut. ap. XIII. 15.), kteří zároveň s představeným dbáti měli pořádku a kázně v synagoze. Mimo to byl sluha (někde i několik jich) (Luk. IV. 20.), který synagogu otvíral, čistil, při bohoslužbě Svatá Písma předčitateli podával a zase

je ukládal. Zdá se, že také bývali ustanovováni almužníci, kteří sbírali příspěvky pro chudé (Mat. VI. 2.) a snad i zřizenci, ustanovení k tomu, aby modlitby jménem obce předříkávali (šeliach zibbur).

Každou sobotu scházela se obec do synagogy, aby se tam modlila a vzdělávala. Pořádek bohoslužby sobotní byl tento: Počínalo se modlitbou, kterou člen obce jménem vsí obce vykonával, stoje před skříní, v níž Písma Sv. uložena byla, ostatní stáli též (Mat. VI. 5., Mar. XI. 25., Luk. XVIII. 11.) majíce obličej obrácený k Velesvatyni, totiž k Jerusalemu. Po modlitbě odpovědělo shromáždění „amen“. Potom předčítána část zákona. Čtení toho účastnilo se aspoň 7 členů, z nichž první a poslední díky vyslovil. Každý četl aspoň tři verše, z paměti je říkati dovoleno nebylo. Kdo četl, stál. Potom následovalo čtení úryvku z některé jiné části Písma Sv. (Skut. ap. XIII. 15.). Po čtení následoval výklad čteného a praktické užití. Na konci bylo udíleno požehnání jako na konci oběti denní. Kromě soboty scházeli se židé do synagog také v pondělí a ve čtvrtky ke čtení Písma Sv. ovšem pak také ve dnech svátečních.

Bohoslužba v synagogách byla důležitá; neboť jí lid veškeren se vzdělával a k plnění náboženskopravních povinností se přidržoval. Obec shromažďovala se tu nejen k modlitbě, nýbrž aby každý v náboženství byl vyučen a obeznámen s požadavky zákona. Proto Ježíš Kristus do synagog přicházel, aby tam učil (Mat. IV. 23., IX. 35., XII. 9., XIII. 54., Mar. I. 21., III. 1., VI. 2., Luk. IV. 15. 44., VI. 6., XIII. 10.).

Bohoslužebné výkony.

§ 165.

Co se obětovalo v Zákoně Starém?

Promluvivše o vzniku obětí vůbec, jejich vývoji a důležitosti bohoslužby již v § 148. všimneme si nyní hned předmětů, které se obětovati směly, jakož i obřadů při tom užívaných vůbec, a pokročíme pak k pojednání o jednotlivých druzích obětí starozákonních.

Základem přinášení obětí je přikázání: „Neukážeš se před obličejem svým prázdný“ (Exod. XXIII. 15.), nebo jak to v Deuteronomium zní: „Neukážeš se před Hospodinem prázdný; ale jeden každý obětovati bude podle toho, což bude míti vedle požehnání Hospodina Boha svého, jehož mu udělil“ (Deut. XVI. 16. 17.). Nařizuje se, aby lid předstupoval před Hospodina s dary dílem z živočišstva, dílem z rostlinstva. Zvířata obětní byla: skot, brav a ptáci, především holubovití; ze skotu: vůl, kráva, býk, jalovice, tele; z bravu: beran, ovce, be-

ránek, jehně, kozel, koza, kůzle; ze ptáků: holubi a hrdličky a v určitých případech vrabci. Každému dobytčeti, jež se obětovalo, mělo býti aspoň osm dní (Lev. XXII. 27., Exod. XXII. 29., obyčejně však obětována bývala zvířata drobná jednorocní, ze skotu tříletá, nýbrž i sedmi-letá (Exod. XXIX., 28. Lev. IX. 3., Soud. VI. 25.).

Zvířata obětní měla býti bez poskvrny a bez vady, nesměla býti nijak zmrzačena nebo chorobná. „Bude-li slepé, neb polámané, neb srám mající, bude-li míti neštovice, aneb prašivost, aneb lišej: nebudete jich obětovati. Vola a ovci s uťatým uchem a ocasem dobrovolně můžeš obětovati: slib pak z nich nemůže placen býti. Žádného hovada, kteréž má zetřené, neb ztlucené, neb uťaté aneb vyřezané nároky, nebudete obětovati Hospodinu.“ (Lev. XXII. 22—24.) Kněžím bylo uloženo zvířata bedlivě prohlížeti, než byla obětována.

Z rostlinstva bralo se k obětem obilí, víno, olej, kadidlo obyčejné a kadidlo strojené (dílem apatykářským Exod. XXX. 34.), ke všem obětem pak přidávána sůl, jediný předmět z říše nerostů.

Obilí obětováno 1. v klasech, a to buď na ohni pražených anebo rozmělněných v krupici (Lev. II. 14.), 2. jakožto mouka bělná (Lev. II. 1.), k obojímu přidáváno oleje a kadidla (Lev. II. 1. 15. .), 3. jako chléb nekvašený nebo koláče druhu trojího: *a*) buď v peci pečené, buď s olejem skropené, neb hnětené, tlusté, propíchané koláče nebo tenké potřené toliko olejem, *b*) v pánvi pečené z mouky bělné olejem skropené, které se do křehka upekly, potom na drobné kusy rozlámaly a ještě olejem pokropily, *c*) na rošti pečené z mouky bělné skropené olejem.

Víno, jehož se užívalo k obětem, mělo býti přirozené, nikoli strojené, čisté, a víno červené mělo přednost před bílým.

Kadidlo bylo podstatnou částí vzácného kadidla uměle složeného, náleželo rovněž k podstatě oběti chlebů předložení, každodenní nekrvavé oběti plné (holokaustu) oběti posvěcení a všech nekrvavých obětí, jež vypočítává Lev. II.

Med obětovati neb medu k obětem přidávati nebylo dovoleno: „Všeliká obět, kteráž se obětuje Hospodinu, bez kvasu bude, aniž co kvasu a medu zapáleno bude v obět Hospodinu.“ (Lev. II. 11.) Za to nesměla sůl nikde chyběti. „Kteroužkoli obět obětovati budeš, solí ji osolíš, aniž odejmeš soli úmluvy Boha tvého od oběti své. Při každé oběti své sůl obětovati budeš.“ (Lev. II. 13.) (Srovn. § O obětech nekrvavých.)

§ 166.

Význam předmětův obětních.

Význam darův obětních ustanovených zákonem vysvítá z podstaty a účelu oběti vůbec. Uznání svrchovanosti Božské, odevzdání sebe a všeho svému Bohu — jakož i zřikání se a odpírání sobě volného užití darův, od Boha přijatých.

Dary, jež Israel Hospodinu Bohu svému přináseti měl v obět, jakožto části toho, na čem mu Hospodin požehnal, musily brány býti z plodin, Israelem pěstovaných, totiž z dobytka a z plodin orby, totiž ze zvířat, která doma choval a z plodin, jež vypěstoval vzděláváním půdy. Tím, že v obět přinášel dary takové, projevoval svou na Bohu závislost a svůj osobní poměr k němu, a to nejen tím, že část majetku svého Bohu na poděkování za prokázané dobrodiní a za vyprošení nových přinášel v obět, nýbrž, v darech těch sebe sám Bohu odevzdával, vyznáváje obětí, že odevzdává život svůj, všechny síly své a všecko své Bohu jakožto dárci všeho dobra, aby tak došel účelu, jenž mu Bohem samým byl vytčen. Jsa si hříšnosti své dobře vědom a trestu, kterého proto zasluhoval, obětí svou i zadostučiniti se snažil, trestu se podvoluje tím, že v zastoupení sebe v obět přinášel život zvířete.

Bůh uložil člověku, aby života užíval k uctění Božímu a svému posvěcení. V životě člověka je stránka dvojitá, tělesná a duševní. Jako tělo nástrojem je duše, tak život tělesný jest odleskem života duchovního. Člověk má si život tělesný zachovati, aby živil duši svou a sílil pro život věčný. V tom smyslu praví sám Spasitel: „Můj pokrm jest, abych činil vůli toho, kterýž mne poslal, a dokonal dílo jeho“ (Jan. IV. 34.) a jinde: „Snažte se ne o pokrm, který hyne, ale kterýž zůstává k životu věčnému“ (Jan. VI. 27). V tom smyslu je základ toho, proč Bůh nařídil, aby obětovány byly právě předměty v § předešlém uvedené. Obětováním darův těch mohl Israel bezpečně své sebe Bohu odevzdání, svou na něm závislost i své sebezapření a snahu po zadostučinění symbolicky projevovati, a co na něm jest, s Bohem svým se spojovati.

S uvedeným významem darův obětních souhlasí i předpisy v příčině jakosti jejich. Zvířata měla býti bezvadá, mělo jim býti nejmeně osm dní a z pravidla ne přes tři léta. Mělyť dary ty býti projevem lásky, a proto dáváno co nejkrásnějšího a nejlepšího, a zároveň mělo se tím naznačiti, že jen dar bezvadý a dokonalý Boha jest důstojen, v čemž leží mravní pobídka k svatému životu; neboť jen člověk hříchu prostý může vstoupiti ve spojení s Bohem. Dary k obětem nekrvavým měly býti opatřeny olejem, kadidlem a solí; neboť jen v moci

Ducha sv., jehož symbolem jest olej, a v modlitbě, kterou vyznačuje zapálené kadidlo, je posvěcení člověka možné; sůl pak připomíná, že třeba, aby člověk Bohu v pravdě beze vsí přetvářky se obětoval, prost jsa všeho úmyslu nekalého. Jen v čistotě a v pravdě může spojení člověka s Bohem trvati.

§ 167.

Obřady obětní vůbec a jejich význam.

Dary obětní přinášeny bývaly Bohu za rozmanitých, zákonem nařízených obřadů. Zvíře obětní přivedeno do dvora chrámového před dveře svatostánku, protože jen tam smělo se obětovati a nikde jinde (Lev. I. 3., IV. 4., XVII. 1.—6.). Potom skládal obětující ruce na hlavu dobytčete, od krku mezi rohy ji klada, a zabil zvíře na severní straně oltáře (Lev. I. 4. 5. 11., III. 28., VI. 28., VIII. 2.). Kněží vzali při zabíjení zachycenou krev, kterou dle druhu oběti stříkali na stranu oltáře, nebo na jeho rohy, nebo na oltář pro kadění, nebo naproti oponě, nebo ku slitovnici; ostatní pak vylili u paty oltáře pro oběti zápalné (Exod. XXIX. 12. Lev. IV. 7. 18.). Potom stáhl obětující kůži s dobytčete a rozčástil je (Lev. I. 6., VIII. 20.), potom kladli kněží buď všecky části na oltář a spálili je, anebo spálili na oltáři jen některé tučné části. Ostatní pak maso bylo buď spáleno vně ležení, nebo ho požili kněží, anebo ho požili dílem kněží, dílem obětující při hodech obětných. Obětováni-li byli holubi, uštípl kněz holubu hlavu a krev vycedil na stranu oltáře, oddělil vole, hodil je na hromadu popela vedle oltáře, natrhl holuba při křídlech a spálil ho na oltáři (Lev. I. 15 .).

Při obětech nekrvavých bral kněz z obětované mouky, z klasův a z pečiva část a všecko kadil a spálil na oltáři, ostatek připadal kněžím, kteří ho nekvašeného požití musili v síni (dvoře) chrámové (Lev. II. 2. VI. 9.—12. VII. 9. ., X. 12. .); obětoval-li kněz sám, spálila se všechna mouka i olej (Lev. VI. 16.). Patřila-li oběť nekrvavá k oběti chvály jakožto přídavek, a záležela-li v pečivu, byl pozdvihován (obětován) Hospodinu toliko jeden koláč (pecník), který náležel knězi, jenž krev vylil, ostatního požili obětníci při obětních hodech (Lev. VII. 14.).

Která myšlenka byla podkladem všem těm obřadům obětným, poznáme, všimneme-li si jednotlivých výkonů obětních. Předvedení zvířete jako nezbytná věc vnější nemělo samo o sobě významu, ale ovšem předvedení na určité místo. Oběti musily konány býti přede dveřmi svatostánku, jenž obrazem byl obydlí nebeského, tam, kdež i oltář pro oběti

zápalné byl postaven (Exod. XL. 6.). K tomu pne se myšlenka o cíli všelike bohopocty a veškeré pobožnosti. Kdo se chce opravdu modlití, sbírá mysl před obličejem Božím, v pobožnosti své myslí se u přítomnosti Boží, a vyznává, že se mu spásy a milosti neb odpuštění jen od Boha dostati může, a proto uchyluje se do chrámu Jeho. Vyznává, že veškerá jeho hnutí a tužby zasvěceny býti mají Bohu a tak uvádí sebe v pravý směr, stoje před svatostánkem Boha svého.

Skládání rukou na hlavu zvířete obětního má zvláště důležitý význam symbolický, naznačujíc obět jakožto obět zástupnou. Ruka jest nástrojem dávání a udílení. Rukama v pravdě udělováno požehnání, ale také kletba (zlořečení). Na koho se skládaly ruce, s tím vstupovala osoba skládající ve spojení. Skládáním rukou na hlavu zvířete obětního prohlašoval obětník, že dává zvíře místo sebe. To zastoupení zvířetem potvrzuje Ježíš Kristus a neomylná učitelka pravdy, Církev sv., kromě toho i kniha Lev. XVI. 21., kdež čteme: „A vlože obě ruce na hlavu jeho (kozla), vyznávati bude všechny nepravosti synů israelských a všechny viny i hříchy jejich: a vlože je na hlavu jeho, vypustí ho skrze člověka k tomu zřízeného na poušť.“ Za živa puštěný kozel, jenž na poušti zhynouti měl, označoval symbolicky odpuštění hříchů, jež krvavou obětí kozla druhého s prvním zároveň přivedeného a zabitého, způsobeno bylo. Zastoupení takové uznává věřící židovstvo. Zastoupení to bylo ne pouze při obětech za hříchy, nýbrž i při obětech dobrovolných. To vysvítá již z té okolnosti, že nefeš (duši) zvířecí na místo svaté Hospodinu přiváděli, aby si zjednali posvěcení. To předpokládá vztah mezi zvířetem obětním a obětníkem, při čemž obětující úmysl a víru jevil, že krve zvířete, či lépe duše jeho, místo sebe užívá. O spojení tom praví proto Mojžíš: „(Israelita) vloží ruku svou na hlavu oběti, a bude příjemná, a k očištění jeho prospěje.“ (Lev. I. 4.) Skládáním rukou na obět projevuje se skutečné spojení mezi obětí a obětujícím tím, že se zvíře bere za prostředek zbaviti se viny, anof mu svědomí praví: „Ty zasluhuješ smrti před Bohem.“ Skládáním rukou jeví se vůle obětujícího, jelikož ruka symbolem jest a nástrojem vůle. Modlitba pak skládání rukou, provázející svědčí o duchovní oběti obětníka, která se usmrcením zvířete znázornila a tak vně patrnou se stala. Vylévání krve pozorovati jest při každé oběti krvavé a dalo se za tím účelem, aby se natíráním a kropením oltáře krví obětní naznačovalo spojení s Bohem. Proto vystříkovala se krev obětní kolem oltáře. Při obětech za hříchy bylo dvojí rozestřikování krve: natíraly se se jí totiž čtyři rohy oltáře, a potom vylila se po případě kolem oltáře; hřešila-li obec anebo velekněz, stříkáno krví sedmkrát k oponě Vele-svatyně, natírány rohy oltáře ke kadění ve Svatyni, ale také ve dvoře

(síni) při patě oltáře pro oběti zápalné, v den velikého smíření stříkáno krví přes slitovnici a sedmkrát na zem. Obřad ten vykonávati směli toliko kněží. Obřad stříkání a nabírání krví byl prostředkem odpuštění, smíření a posvěcení, od Boha vycházejícího. Podle všeho nekonal se obřad ten mlčky, nýbrž byla s ním spojena modlitba za smíření. Modlitby kněze a těch, kdož obětovali, byly takořka krvavé slzy, aby smilování Božího a smíření dosaženo bylo. Kamkoli přišla krev, všude měla prositi za udělení milosti. Jako krev Abelova volala do nebe, tak měla mluvit, volati krev obětní k Hospodinu v nebi, na zemi, ve svatostánku i ve dvoře chrámovém. Kněz symbolu propůjčoval hlasu tím, že se modlil. Jako obětující při skládání rukou na zvíře obětní kletbu hříchu nějakou formulí na zvíře přenášel, podobně užil formule kněz, vylévaje krev obětní, a prohlašoval tak, že Slovo Boží v Duchu sv. smír a vykoupení přinese, až v těle lidském žíti a působiti bude a umře. V knize Levitikus (XVII. 11.) praví Hospodin, že žádný israelita nesmí požívatí krve: „nebo duše těla ve krvi jest, a já dal jsem ji vám, abyste se jí očišťovali: na oltáři za duše vaše a krev aby byla za očištění duše.“ — Posvěcení nepůsobí množství krve, nýbrž duše v krvi. Duše zvířecí je tedy prostředkem smíření pro duši lidskou, nízkými, zvířecími chťiči pokálenou. Platí tedy podle Abarbanela i zde židovský kanon: „Nefeš tachat nefeš —“, život za život (Exod. XXI. 23., Lev. XXIV. 18.). Bůh v moudrosti své poučil Mojžíše, nýbrž i pohany o tom, že v prolévání krve zvířat poznali prostředek k smíření duše. Známoť každému, že teplota vnitřní jakož i žilobití závisí na krvi a jejím oběhu, jakož i že při veškerých vášních krev rychleji a mocněji obíhá, že tedy duše v úzkém býti se jeví spojení s krví, jakož vůbec známo, že stavy tělesné působí ve stavy duševní, a stavy duševní ve stavy tělesné, n. že mezi duší a tělem panuje obapolnost. Při smíření pak především o to běželo, aby i prameny vášně a náruživosti poznán byl hřích a proto u věku starém spojováno jednohlasně posvěcení s proléváním krve. Prolévání krve mohlo však býti symbolem smíření jen tím, že jím způsobena smrt života tělesného. Smrtí ruší se pobyt vezdejší, působí se největší nelibost, ničí se možnost volně jednati, jí zbavuje se člověk všech statků vezdejších, je tedy smrt největší smyslné zlo, které člověka může potkati. Vždyť i nepřítel spokojuje se, vidí-li, že protivník jeho schází smrtí, zlosynovi nic horšího způsobeno býti nemůže, než že k smrti se odsuzuje, a z toho patrné, že ve smrti leží smíření a upokojení.

V obřadech obětních pozorovati věc trojí: chtěli zmocniti se zvířecího a smyslného života, na tom chtěli vykonati trest, chtěli tím i na duši muka smrtelná uvéstí. Naskytovalať se tu tato psycholo-

gická řada představ: krev, duše, chtíč, hřích, trest, smrt a smíření, jež slouží k poznání viny a smíru v počátcích i v následcích jejich, ve vzniku i v zaniknutí jejich. Že však Bůh nechce smrt hříšníka, nýbrž aby se obrátil a živ byl, k tomu však že třeba, aby hříšník zaslužený nález smrti před očima měl, a že autorita přikázání Božích zachována byti má, bylo někdy třeba obětí krvavých za hříchy lidí, aby nitro člověka vinu svou poznávalo. Celé zřízení to pohřešuje namnoze dokonalosti. Za vinníka nastupuje oběť jen obrazně; obětní zvíře může tělesně sice bezvadé býti, ale nevinné není, protože jsouc bytost bez svobodné vůle nemůže býti vinné ani nevinné. Nefeš (duše) zvířete nevyrovná se nikdy lidské duši k obrazu Božímu stvořené. Ačkoliv krvavé oběti nedokonalé byly, mohly přece přiměřenou náladu duše v obětníku způsobiti a zároveň byly trestem a ztrátou na části majetku, kterémuž trestu se obětník podroboval dobrovolně, provinění svého zároveň lituje. Vyléváním krve obětní bylo smíření dokonáno a zvíře obětní celé nebo části jeho jako svaté Hospodinu na oltáři spáleno. Spálením tím mělo se vyznačiti, že oběť k výši nebes Hospodinu vystupuje jako zápach spalováním způsobený ohněm do výšky se vyhání.

Druhy obětí.

§ 168.

A) Oběti krvavé.

Oběť zápalná (holokaust, ôlah, kalíl).

Mezi obětmi krvavými první drží místo oběť ôlah, oběť zápalná, zvaná oběť plná n. holokaust; byla svatosvatá. Byla to oběť nejčastěji konaná. O žádném svátku a při žádné slavnosti nesměla scházeti, a oběť každodenní tamid byla oběť zápalná. Když zbožní pohané v Jerusalemě za sebe dávali obětovati, byla to vždy oběť zápalná. Císař Augustus na př. dával za sebe denně dva beránky a jednoho býka v oběť zápalnou přinášeti. Za Nerona snesli se židé na tom, že od pohanů nebudou více přijímati obětí. To bylo znamení k válce. O obřadech oběti té čteme v Písmě Sv.: „Tento jest řád při oběti zápalné: Pálena bude na oltáři celou noc až do jitra: oheň z téhož oltáře bude. — Oheň pak na oltáři vždycky hořeti bude, ježž opravovati bude kněz, přikládaje dříví ráno na každý den a vlože naň oběť zápalnou, páliťi bude na ní tuk pokojných obětí. Oheň ten jest ustavičný, kterýž nikdy neuhasne na oltáři.“ (Lev. VI. 9. 12. 13.) K oběti zápalné brala se dobytčata ze skotu i z bravu, ale vždy samci, také holoubata a hrdličky přinášeli chudí,

ale bez ohledu na pohlaví. „Když by kdo z vás obětoval obět Hospodinu z hověd, to jest, z volů a ovcí obětuje oběti, jestliže zápalná bude obět jeho a ze skotu, samce neposkvrněného obětovati bude u dveří stánku svědectví, k ukročení sobě Hospodina: a vloží ruku svou na hlavu oběti, a bude příjemná, a k očištění jeho prospěje. I zabije tele před Hospodinem, a obětovati budou kněží, synové Aronovi, krev jeho, lijíce ji okolo oltáře, kterýž jest před dveřmi stánku. A stáhše kůži *) z oběti, oudy na kusy rozsekají a podpálí na oltáři oheň**), narovnavše prve hranici dříví: a oudy rozsekané svrchu spořádané, totiž hlavu, i všecko, což přidrží se jater, droby i nohy vymyté vodou: i zapálí to kněz na oltáři v zápalnou obět, a vůně chutnou Hospodinu. Jestliže pak jest obět z drobného dobytka, z ovcí, aneb z koz, k oběti zápalné samce bez poskvrny obětovati bude. A zabije ho při straně oltáře půlnoční před Hospodinem: krev pak jeho vylijí synové Aronovi na oltář vůkolí a rozsekají oudy, hlavu i všecko, což se přidrží jater: a vloží na dříví, kteréž se má podpáliti ohněm: droby pak i nohy vymyjí vodou. A všechny věci obětované zapálí kněz na oltáři v obět zápalnou, a vůně nejchutnější Hospodinu. Jestliže pak bude obět zápalná Hospodinu z ptactva, z hrdliček anebo z holoubátek, přinese ji kněz k oltáři: a zatoče hlavu ku krku, a protrhna místo rány (nehtem palce) vypustí krev na okolek oltáře i vole pak hrdla a peří povrže blízko oltáře k východní straně, na místo, kdež se popel vysejpává, a zláme křídélka jeho, a nebude sekati, ani železem děliti ho, ale spálí je na oltáři, podlože oheň pod dříví. Obět zápalná jest to, a obět nejchutnější Hospodinu.“ (Lev. I. 2—17.) Obětováno-li v obět zápalnou dobytče ze skotu nebo z bravu, bylo přidati ještě obět nekrvavou suchou nebo mokrou, jejíž kolikost řídila se zvířetem obětovaným, při obětování holoubat nebo hrdliček se oběti nepřidávalo.

§ 169.

Význam holokaustu.

Obětí zápalnou ōlah, při které se celé zvíře obětní na oltáři spalovalo, vyznával a uznával obětující prostou svrchovanost Boží a svou na něm nepopíratelnou závislost. Obět ta náležela zcela Hospodinu, a v ohni oběti měl Israel stále spatřovati velebnost a slávu Boží

*) Kůže ta patrila knězi úřadujícímu. Lev. VII. 8.

**) Oheň, který při prvním obětování spadl s nebe, a který potom z rozkazu Božího vždy na oltáři tom pilně chován byl k obětem. Jiného ohně nesmělo se pod ztrátou hrdla užiti.

a Hospodina velebiti a oslavovati den co den, týden co týden a rok co rok, bez přestání, bez únavy.

Při oběti té je to zvláštní, čím se liší od každé jiné oběti, že se zvíře obětní spalovalo celé. V tom jeví se zvláštní ráz oběti té.

Při oběti vstupují jako při modlitbě dvě bytosti ve zvláštní spojení, člověk a Bůh, tvor a stvořitel, sluha a pán. Člověk dává, Bůh přijímá, přijímá podávaný dar, aby vyhověl úmyslu a potřebám dárce. Člověk přichází s darem; dar ten člověka zastupuje. Bůh však vyvolil si místa na zemi, oltáře, aby z nich k lidem mluvil, jim se blížil, jejich prosby slyšel, je na milost přijímal a vůbec jim se zjevoval. Oltáře tedy zastupují místo Boží. Takovým místem Božím byl také oltář zápalu v síni chrámové. Je tedy oltář ten jevištěm božského působení, místem, na němž člověk najíti může Boha svého; neboť symbolem přítomnosti Boží na tom místě jest jediné posvátný oheň na oltáři. Pálení oběti naznačuje vztah oběti k Bohu; zabití oběti, vylití krve jakož i ostatní obřady značí vztah oběti ke člověku. Ustupuje-li spalování v pozadí, že jen část oběti, byť i nejlepší, se spaluje, oběť vstupuje v úzké a zvláštní spojení s tím, kdo ji přináší, a spalování na oltáři dodává jí rázu posvátného, aby byla Bohu milá. Zajímá-li spalování první místo v obřadech, že všechno se spaluje, vstupuje oběť ve zvláštní spojení s Bohem, Bůh tu zvláštním způsobem jest oslaven a za svrchovaného Pána uznáván a vyznáván, a to bez přestávky, protože oběť ta přinášena bývala každodenně ráno a večer, a oheň na oltáři nikdy neuhasínal, jakož i že člověk sebe zcela Bohu odevzdává a službě Jeho se zasvěcuje.

§ 170.

Oběti pokojné (šelaṁim).

Oběti pokojné nazývaly se oběti, které jako oběť zápalná stav milosti tedy poměr pokoje a přátelství s Bohem předpokládaly a jimiž poměr ten měl vyjádřen a upevněn býti. Oběti ty byly dílem zákonem přikázány jako oběti nazireů (Num. VI. 1.—21.), oběť pokojná dvou beránků (kibse asireth), kterouž bylo přinésti obci po skončené žni, o slavnosti týdnů neboli letnic (Lev. XXIII. 19.), dílem oběti volné, které si každý ukládal sám. Sem náležely: oběť ze slibu (nēder), t. j. oběť, které zákon neukládal, nýbrž kterou obětující jednotlivec Bohu připověděl v případě, že mu Bůh to které dobrodiní prokáže nebo zlé odvrátí; oběťmi těmi podle Písma Sv. plnil slib; pak oběti dobrovolné (nedaba), t. j. které se na žádném závazku ani na žádné připovědi nezakládaly, nýbrž zcela dobrovolně přinášeny byly. Takové nemohla nikdy přinášeti obec, nýbrž

toliko jednotlivci. Zvláštní druh pokojné oběti dobrovolné byla oběť na poděkování (thoda), jejíž obřady Lev. (VII. 12.—15.) předpisuje. Mohla to býti oběť slíbená (thodat nēder) anebo zcela dobrovolná (thodat nedaba) a rozeznávala se od ostatních volných obětí pokojných tím, že se k ní přidávaly chleby, a že byla k požití obětovaného kratší doba vyměřena. K oběti té mohlo se užiti i kvašeného chleba, z něhož však nic na oltář nepřišlo. Oběti pokojné byly povahou svou oběti díkův a prosby neb obou dohromady, jako na př. oběti ze slibu. K obětem pokojným brala se bezvadá zvířata ze skotu a z bravu bez rozdílu pohlaví (Lev. III. 1. 6., IX. 4. .) a k dobrovolným i zvířata, která měla některý úd delší nebo kratší (Lev. XXII. 23.). O holoubatech a hrdličkách se při obětech pokojných nikde nemluví.

Obřady od počátku až k vylití krve byly rovny obřadům oběti zápalné. Potom vybrány tučné části vnitřní ze zvířete obětního, tuk, který přikrývá droby, dvě ledviny s tukem, který jest na slabinách i bránici na jatrách s ledvinkami, z ovce tuk i ocas celý a spáleny nad obětí zápalnou (Lev. III. 3.—5., 9.—11., 14.—16. IX. 18.). Potom odděleno hrudí a pravá plec, která pozdvižením (terumah) obětována byla a patřila úřadujícímu knězi, hrudí pak bylo obřadem „houpání“ (tenufah) obětováno a odevzdáno kněžím, kteří je vařené nebo pečené na posvátném místě směli snísti (Lev. VII. 30. X. 13. .).

Obřad pozdvižení (terumah) záležel v tom, že kněz dar obětní pozdvíhoval zdola nahoru, nebo shora dolů ve směru svislém. Obřad pak houpání (tenufah) záležel v tom, že dar obětní položen byl na ruce obětujícího, a kněz, podloživ ruce své pod ruce jeho, houpal darem od pravice k levici, neb od levice k pravici směrem k oltáři a tak dar i sebe zasvěcoval Bohu. Pohyby při terumah a tenufah činily kříž, a naznačovalo se tím odevzdání daru i sebe Hospodinu, které zplna nastati mohlo teprve dokonaným vykoupením na kříži. Obřad ten naskýtá se toliko při obětech, při kterých se jen částky darů obětných spalovaly, tedy 1. při pokojných obětech osob soukromých, 2. při pokojných obětech veřejných, pro jisté svátky předepsaných, 3. při obětech za viny (přestupky) malomocného. Při obětech suchých (minchah) toliko tam, kde se pálila jen azkarah.

Ostatního masa zvířete, při oběti pokojné obětovaného, užívalo se k hodům obětným; jich účastníci se směli všickni členové rodiny obětujícího, pokud byli leviticky čisti. Při oběti díků mělo se masa zvířete obětovaného požití v den oběti, při obětech ze slibu a při obětech dobrovolných mohlo se, co prvního dne zbylo, požívatí ráno dne následujícího. Co i potom zbylo, mělo se spáliti, ale ne na oltáři (Lev. VII. 15—18. XXII. 30.). Požívatí masa obětního, jehož

se dotklo něco nečistého, jakož i požívati masa obětního osobami leviticky nečistými bylo zakázáno pod ztrátou hrdla (Lev. VII. 19.—21.).

Ideou obětí pokojných jest, jak již pověděno, osvědčiti a upevniti obcování s Bohem. Proto je charakteristickým znakem obřadů rozdělení masa obětního mezi Hospodina a kněze jeho se strany jedné, a mezi obětníky se strany druhé. Tučné části vnitřní spalují se na oltáři k líbezně vůni Hospodinu, hrudí a plece pravé připadají kněžím za podíl, když byly zdvíháním a houpáním Bohu zasvěceny, kteří je s rodinami svými, pokud byly leviticky čisty, požití směli na místě čistém. Ostatní maso bylo před obličejem Hospodinovým od obětujících a pozvaných hostí snědeno. Neběželo při obětech těch o posvěcení a ospravedlnění (to se již předpokládalo, aneb bylo třeba přinést napřed obět za hříchy), nýbrž o vyznačení živého obcování s Bohem a upevnění v něm tak, aby i v neštěstí a v utrpení na přítomnost Boží a svatou Jeho pomoc upamatován byl a vrtkavým se nestal. Je-li člověk ve štěstí a blahobytu pamětliv Boha, od něhož dary ty přijal, je tím již také pobádán vyznávat, že milost přijal, a děkovati Bohu za prokázaná dobrodiní a to nejen slovy, nýbrž i obětí, kterou projevuje smýšlení své. Rovněž v neštěstí i utrpení utíká se věřící k Bohu, od něhož si vyprošuje síly a pomoci. Z toho patrně, že oběti pokojné byly nejen oběti díků, nýbrž i oběti prosby. Tím, že obětující obětné zvíře k oltáři přiváděl a ruce na jeho hlavu skládal, projevoval netoliko, že majetek svůj Bohu zasvěcuje, nýbrž i že tímto darem, který mu k výživě slouží, Bohu zasvěcuje život svůj, aby tak svůj život duše i těla posilnil a oblažil. Význam ten hlásaly zvláště obětní hody, při nichž se masa posvěceného požívalo. Byly to hody lásky, hody radosti, poněvadž maso posvěcené symbolem bylo duchovního pokrmu, kterého se nám svátostí pokání ospravedlněným ve svátosti nejsvětější v skutku a v pravdě dostává, a který živí duši k životu věčnému.

§ 171.

Oběti smírné.

I. Obět za hříchy.

Oběti za hříchy (*chattath*) byly zákonem nařízeny za určité přestupky, jakož i za některé přirozené stavy a v určité svátky za veškeren lid. Jednotlivé případy, ve kterých oběti za hříchy (*chattath*) předeepsány byly, jsou tyto:

1. Případy opakující se v určitých dobách, v nichž se přináseti měly i oběti za hříchy, a to pokaždé kozel:

a) na každý nov měsíce (Num. XXVIII. 11—15.),

- b) o velikonocích (tamže 22.),
- c) o letnicích (tamže 30.),
- d) v den nového roku (tamže XXIX. 5.),
- e) v den smíření (Num. XXIX. 11., Lev. XVI. 5.).

2. Nepředvídané případy, které se dobou nevázaly, a to:

- a) kde nebylo viny osobní:
 - a) při očišťování šestinedělky holoubátko nebo hrdličku (Lev. XII. 6. 8.) a rovněž tak
 - β) při očišťování od malomocenství (Lev. XIV. 19.),
 - γ) při očišťování od nečistoty mužské (Lev. XV. 15.),
 - δ) při očišťování ženy, trpěvší krvotokem (tamže V. 29.),
 - ε) při vyplnění slibu nazireatu (Num. VI. 14.),
 - ς) při očišťování nazirea, který se byl dotknutím mrtvoly znečistil (Num. VI. 10.),

b) případy, při nichž byla vina osobní, byť o ní obětující ani nevěděl:

α) když kněz některé přikázání Boží přestoupil z neopatrnosti, obětoval na smíření mladého býka bez vady (Lev. IV. 4.), jako činil i velekněz za sebe v den smíření, a jako předepsáno bylo při posvěcení kněží a levitů (Lev. XVI. 3., Exod. XXIX. 10. 14. 36., Num. VIII. 8.),

β) když obec všecka z nevědomosti některá přikázání Boží přestoupila, obětovala za hříchy mladého býka, na jehož hlavu starší obce skládali ruce (Lev. IV. 14.),

γ) zhřešil-li kníže nebo hlava rodiny, přinesl kozla v obět za hříchy (Lev. IV. 23.),

δ) zhřešil-li člověk z lidu, obětoval kozu v obět za hříchy (Lev. IV. 28.),

ε) zhřešil-li člověk a slyšel-li hlas přísahajícího, a byl svědkem, že buď sám viděl, aneb jinak povědom toho jest, a neoznámil toho (Lev. V. 1.),

ς) kdo dotekl se něčeho nečistého a zapomenul očistiti se (tamže), a

η) kdo přísahou potvrdil svůj slib, který vyplniti zapomenul, povinen byl přinést ovci nebo kozu v obět za hříchy, a chudý-li byl, dvě holoubata nebo dvě hrdličky (Lev. V. 4. 6. . . .). Zcela chudý obětovati směl v náhradu za holoubě desetinu efy obilné mouky za obyčejné prohřešení.

Oběti ty konány takto:

Když se obětní zvíře přivedlo a byly ruce na hlavu jeho vloženy, bylo krví při oběti býka za hříchy velekněze nebo veškeré obce ve sva-

tyni sedmkrát k oponě vnitřní stříkáno, potom byly jí rohy oltáře ku kadění natírány, ostatní pak krev vylita při patě oltáře pro oběti zápalné (Lev. IV. 5. ., 16. .).

Při obětování kozla, kozy (ovce) nebo beránka byly krví natírány rohy oltáře pro oběti zápalné, a ostatní krev vylita jest u paty jeho (Lev. IV. 25. 30. 34.).

Když bylo s krví naloženo dle předpisu, vybírán při každé oběti za hříchy, vyjímajíc holoubata, tuk, který přikrývá droby, i všecken, který jest vnitř, dvě ledvinky, bránice i tuk jater s ledvinkami, a vše to na oltáři spáleno (Lev. IV. 8—10. 19. 26. 31. 35.).

Byla-li krev oběti za hříchy nesena do Svatyně nebo Velesvatyně, maso, kůže, hlava, okončiny a střeva spáleny mimo město na místě čistém, na které se nasypalo popela z obětí (Lev. IV. 11. ., VI. 23., XVI. 27.); při ostatních obětech za hříchy, kde krev v síni chrámové (v nádvoří) zůstala, směli masa kněží (jen muži) na čistém místě požití. Nádoby, ve kterých se vařilo maso to, musily se rozbiti, byly-li hliněné, nebo dobře vymýti, byly-li měděné, a roucha krví potřísněná musila se na místě posvátném vyprati (Lev. VI. 17—23.). Obětována-li holoubata, naštipl kněz krk, aniž hlavu od trupu oddělil, krví stříkl na stěnu oltáře a ostatní nechal vytéci k patě jeho (Lev. V. 8. .) a odstraniv vole, spálil zvíře na oltáři. Chudý-li v náhradu za zvíře obětoval mouku, kněz vzal hrst mouky a spálil ji na oltáři (Lev. V. 12.), ostatek jí náležel knězi.

§ 172.

II. Oběti za viny (ašam)

se konaly za těžší přestupky než oběti za hříchy, ačkoli se co do obřadů mnoho nelišily. V obět přinášen kozel (skopec) skoro vždy dle odhadnutí, které knězem učiněno bylo (Lev. V. 15. 18. 25.). anebo beránek (Lev. XIV. 11. . Num. VI. 12.). Dobytče bylo na severní straně oltáře zabito, krev okolo oltáře vystříkána a části tučné jako při oběti za hříchy na oltáři spáleny; ostatek masa směli kněží (mužští) na posvátném místě požití (Lev. VII. 1—17.).

Rozdíl mezi oběťmi za hříchy a oběťmi za viny podmíněn je v příčinách, ze kterých se jedny i druhé obětovaly. O prvních již promluveno. V příčině druhých (ašam) čteme:

1. „Zhřešil-li by člověk, z poblouzení přestoupě posvátné obyčeje při těch věcech, kteréž Hospodinu jsou posvěceny, obětovati bude za hřích svůj skopce bez poskvrny, kterýž se kupuje za dva loty, vedle váhy Svatyně: a škodu, kterouž učinil, nahradí a pátý díl nad to přidá, dada to knězi, kterýž prositi bude za něj, obětuje skopce, a odpuštěno

mu bude. Jestli by člověk zhřešil z nevědomí a učinil by něco z těch věcí, které se zákonem Hospodinovým zapovídají a hříchem jsa vinen, poznal by nepravost svou, obětovati bude knězi skopce bez poskvrny ze stáda, vedle míry a uznání provinění; kterýž modliti se bude za něho, neb nevěda učinil to: a odpuštěno bude jemu.“ (Lev. V. 15—18.)

2. Kdo by se prohřešil s otrokyní cizí, za vinu svou obětovati bude skopce (Lev. XIX. 20—22.).

3. Když nazirejský se poskvrnil mrtvolou, obětovati měl dvě hrdličky nebo dvě holoubátka, jedno za hřích a druhé v obět zápalnou (Num. VI. 9—12.).

4. „Člověk, který by zhřešil, a potupě Hospodina, zapřel by bližnímu svému věc ku schování danou, kteráž jemu svěřena byla, aneb násilím něco by vydřel, aneb křivdu by učinil, buď že nalezna ztracenou věc zapřel by mu ji, k tomu i křivě by přísáhl, aneb co by koli jiného učinil z mnohých věcí, kterými lidé hřešívají, jsa přesvědčen o vině, navrátí všecko, což neprávě chtěl sobě osobiti, zcela, a nad to přidá pátý díl pánu, kterémuž byl škodu učinil. Za hřích pak svůj obětovati bude skopce bez poskvrny ze stáda, a dá jej knězi vedle ceny a míry provinění.“ (Lev. VI. 1. .)

5. „Člověk, kterýž by přísáhl, a pronesl rty svými, že učiní něco buďto dobrého aneb zlého, a potvrdil by to přísahou a řečí a zapomenuv potom, poznal by hřích svůj, ať činí pokání za hřích a obětuje ze stáda ovci neb kozu.“ (Lev. V. 4. .)

6. Člověk uzdravený z malomocenství měl přinést obět za vinu beránka (Lev. XIV. 12. ., 21. .).

V případech 3. a 6. není mravního poklesku n. viny na obětujícím, v ostatních případech je skutečná vina, kterouž obětník na sebe uvalil užitím věcí Bohu zasvěcených (sáhaje v práva Boží), hříšným obcováním s otrokyní, zapřením svěřeného sobě statku a lehkovážnou přísahou.

§ 173.

Význam obětí smírných a obřadů, při nichž užívány.

Smírné oběti byly přinášeny, aby člověk zbaven byl hříchu a viny, kterých se dopustil v poblouzení. Ideou obětí za hříchy byla expiace čili smíření, kdežto při obětech za viny bylo základní ideou zadostučinění n. satisfakce, a tím se oba druhy podstatně lišily.

Obět za hříchy nevztahuje se toliko ke hříchům jako k přestoupení příkázání Božích, nýbrž předpokládá i vědomí (poznání) hříchu. Proto má skládání rukou na zvíře obětní význam složení hříchu na obět. Zabitím odevzdává se zvíře smrti a tak v zastoupení obětujícího trpí trest smrti, ovoce to hříchu, na místo člověka zhřešivšího. Zabitím

zvířete ještě smíření vykonáno není. Smírnou moc připisuje zákon jediné obětní krvi, kterou se na oltář stříkalo. Stříkání krví při oběti za hříchy liší se ode všelikého krví stříkání při ostatních obětech krvavých tím, že se nestříkalo na oltář nebo na jeho stěny, nýbrž že se krví natíraly buď rohy oltáře pro oběti zápalné, nebo že se vnášela do Svatyně a tam jí na některá místa neb náradí se stříkalo, a teprve ostatní krev že vylévala se při patě oltáře pro oběti zápalné. Rohy oltáře byly symboly moci a síly, která se v oltáři, jakožto místě zjevení Božího, soustřeďovala. Natíráním rohův oltáře krví obětní označovalo se symbolicky, že se duše odevzdává zcela v moc a sílu milosti Boží, jíž potřebovala, aby hříchu byla zbavena. Odpuštění hříchu a ospravedlnění člověka bylo tedy symbolicky označeno stříkáním a vyléváním krve, posvěcení jeho pak označováno tím, co dělo se s masem zvířete obětovaného.

Vnitřní části tučné byly na oltáři spáleny, čímž naznačeno, že posvěcujícím ohněm lásky Boží člověk vnitřně očištěn jsa, Bohu milým se stává. Ostatního masa oběti, jejíž krev do Svatyně nesena nebyla, směli kněží požití na místě posvátném, maso oběti pak, jejíž krev do Svatyně nebo Velesvatyně byla nesena, musilo spáleno býti na místě čistém za městem. Proč maso oběti za hříchy laiky přinášené od kněží jedno býti mělo, vysvětluje z knihy Lev. (X. 17--18.), kde mluví Mojžíš k Aronovi: „Proč jste nejedli oběti za hřích na místě svatém, kteráž svatosvatá jest a dána vám, abyste nesli nepravost všeho množství a modlili se za ně před Hospodinem, zvláště poněvadž z krve její není vneseno do vnitřku Svatyně, a měli jste jísti ji ve Svatyni, jakož mi přikázáno jest?“ Z toho rovněž patrno, proč musilo při ostatních obětech za hřích maso spalováno býti, totiž proto, že kněží nemohli sami sebe zastupovati, jako v uvedeném případě lid zastupovali. Obřady oběti za viny shodují se po většině s obřady oběti za hříchy. Zvláštní a charakteristické při oběti za viny jest odhadování zvířete obětního, jež konal kněz podle seklů Svatyně. Odhadování to má toliko význam symbolický. Odhadnutím tím rovnalo se zvíře velikosti viny, která se na ně skládáním rukou přenesla, tak že odhadnutý skopec vinnou osobu člověka zastupoval a na místě vinníkově trest smrti vytrpěl. Stříkáním krve na oltář vstupovala duše zase v obcování s milostí Boží, čímž docházela odpuštění viny své; spalováním vnitřních částí tučných na oltáři označováno pak plné člověka ospravedlnění a posvěcení, tak že zase Bohu líbiti se mohl. Masa oběti, na němž hřích byl (skládáním rukou přenesený), požití bylo od posvěcených kněží, kteří takto hřích přijímali na sebe a symbolicky ničili. Symbolickým zrušením viny zadost učiněno spravedlnosti Boží; navrácením cizího statku a ná-

hradou, učiněnou majetníku, nebo vytrpením občanského trestu zadost učiněno zákonu občanskému, spravedlnosti lidské, a tak vstupoval člověk zase v plné užívání práv a statkův i milosti Boží, jichž byl hříchem pozbyl.

Oběti ty mohly působiti ospravedlnění a posvěcení člověka jediné vzhledem k oběti toho, o němž praví sv. Jan: „Beránek Boží, který snímá hříchy světa,“ a prorok Isaiáš (LII. 15.): „Tenť pokropí národy mnohé a (LIII. 4.) „V pravdě neduhy naše on vzal, bolesti naše on nesl a zsinlostí jeho uzdraveni jsme.“

§ 174.

B) Oběti nekrvavé (menachoth).

Vedle obětí krvavých byly v zákoně starém, jako u všech národů pohanských, též oběti nekrvavé, a to dílem suché (minchah) dílem mokré (nesech). Oběti ty naskýtají se jednak jakožto doplňující části n. přídávky k obětem krvavým, jednak jakožto oběti samostatné. Abel obětoval obět krvavou, Kain nekrvavou (minchah). Melchisedech obětoval chléb a víno.

K obětem nekrvavým brány věci z rostlinstva*), odkud člověk původně všecku bral výživu svou. K rostlinám i k masu zvířat přidáváno soli, kdykoli obětováno bylo. K obětem nekrvavým bralo se obilí v rozmanitých podobách, zejména krupice, mouka, chleby, potom olej a víno.

1. Mouka jakožto základ všech obětí nekrvavých byla pšeničná neb ječná. Ječná mouka naskýtá se jediné při oběti horlivosti (zelotypie).

2. Oleje jakožto druhé podstatné části obětí nekrvavých užíváno při všech obětech suchých a mokrých, vyjímajíc obět chlebů o letnicích, obět horlivosti, obět náhradnou a obět chlebů předložení. Olej míchán býval s moukou, a byl to vždy olej olivový.

3. Víno, jehož se užívalo k obětem mokrým, mělo býti červené a nesmělo býti sladké. Ale i vína bílého (žlutého) zvláště s hor Libanonských užívalo se k obětem.

Člověk přinášel netoliko rostliny, pokud z nich bral potravu, na oltář ke spalování, nýbrž on i nejlepší jejich část, květy totiž a věci vonné, na oltáři spaloval ve vůni líbeznou Hospodinu. Sem patří kadidlo a thymiana (posvátné dílem apatyřským upravené kadidlo n. kuřidlo) n. kadidlo složené.

*) Viz § 165.

4. Kadidlo*) bylo podstatnou částí kuřidla posvátného, oběti chlebů předložení, každodenní nekrvavé oběti zápalné, oběti početí (nastoupení úřadu kněžského), oběti snopu v druhý den velikonoční a všelikých obětí nekrvavých, v Lev. II. jmenovaných.

5. Kuřidlo posvátné, smíšenina nejjemnějších a nejvonnějších částek rostlinných, zapalováno dvakrát denně na zlatém oltáři a v den smíření i ve Velesvatyni (v Nejsvětějším). Písmo Sv. jmenuje čtvero součástí kuřidla posvátného, a to:

a) Nataf, mirrhové gumi, byla to pryskyřice rostlinná.

b) Šechelet, jež překládají onyx, kterýmžto slovem označovali staří nejen zvíře, ale také rostlinu.

c) Chelbenah (galban dobré vůně) byla usušená šťáva rostliny v Syrii rostoucí, jež narthex slula. Botanikové v tom shodují se, že to byla rostlina okoličnatá, již Schubert a jiní nazývají Bubou Galbanum. Kořeny obsahovaly hmotu omamující, ale v hořejších a vrchních částech byla šťáva vonná. Vůně byla příjemná, ale ostrá a přidávalo se galbanum k vonidlům, aby vůně sesílena a na dlouho udržena byla.

d) Kadidlo bílé, o němž již pověděno v § 32.

Vedle čtyř jmenovaných součástí uvádí stálá jednomyslná tradice ještě jiných sedm, ježto jsou:

α) Môr, zajisté mirrha, které se i k posvátnému oleji pomazání užívalo.

β) Kassia, byla rozkrájená kůra rostliny v Indii a v Arabii rostoucí.

γ) Nard — narda. Rozeznávali nardu syrskou a nardu indickou. Rostlina patří ke kozlíkovitým. U nás v Alpách roste kozlík keltický a sbírá se k vůli vonnému oddenku, jenž se na Východ vyváží. K posvátnému kuřidlu braly se kořeny a květy, které zvláště příjemnou vůni vydávají. Že nard velikou měl cenu, vysvítá i ze Zákona Nového. (Marek XIV. 3 ... Jan XII. 3 ...)

δ) Šafrán, patří k rostlinám kosatcovitým a vydává silnou vůni.

ε) Qoset (costus), rostlina z banánovitých, jejíž kořeny mají kořennou a ostrou vůni. Roste v Indii a v Arabii.

ζ) Qillufah, byla vonná kůra rostliny, o níž učenci posud ve sporu jsou. Někteří domnívají se, že rovná se Qinnamonu.

η) Qinnamon, skořicovník. Srovn. § 36. str. 38. O přípravě kuřidla posvátného čteme v Exodu (XXX. 34 ...): „Vezmi sobě vonných věcí. mirrhového gumi a onyxu, galbanu dobré vůně a kadidla nejsvětějšího:

*) Srovn. § 32.

jednostejné váhy budou všechny ty věci, a uděláš z toho kadidlo složené dílem apatykářským, pilně smíšené a čisté a posvěcení přehodné. A když v nejdrobnější prach všecko ztlučeš, položíš z něho před stánkem svědectví, na kterém místě budu se ukazovati tobě. Svatosvaté bude vám to složení kadidla.“

6. Sůl, zastupující veškero nerostectvo, byla podstatnou částí každé oběti nekrvavé. O sůl k obětem starala se obec a vedla náklad na ni sama.

§ 175.

Oběti mokré (nesakim, libamenta)

neboli oběti nekrvavé jakožto podstatné přídatky k obětem krvavým.

Slovy oběti mokré rozumíme nekrvavé oběti, které jakožto doplňující část přidávati přikázáno bylo k obětem krvavým; lišily se od obětí nekrvavých suchých (minchah) tím, že se při nich vždy užívalo vína, při minchah však vína nebylo. K obětem mokrým brala se z pravidla mouka, olej a víno, k čemuž se pokaždé přidávalo soli. Že by se bylo přidávalo také kadidla, o tom nikde neděje se zmínky.

Obět mokrá naskýtá se pravidelně při zápalné oběti plné a při obětech pokojných (šelamim) (Num. XV. 28. 29., Exod. XXIX. 40., Lev. XIV. 19. 20.); nikdy však nepřidávány mokré oběti k obětem za hříchy, ani k obětem za viny. Protože oběti mokré úzce souvisely s oběti krvavými jako podstatná část jejich, bylo třeba vyměřiti kolikost věcí obětovaných dle zvířete oběti krvavé. Podle Num. XV. 4. měla k obětem ovčí neb koz ku každému zvířeti přidáno býti jedna desetina „efy“ mouky bělné a čtvrtý díl míry „hin“ oleje a rovněž tolik vína; při obětování skopce dvě desetiny efy bělné mouky, třetina „hin“ oleje a rovněž tolik vína; při obětování býka tři desetiny efy bělné mouky, polovina hin oleje a rovněž polovina hin vína. Při oběti zápalné plné obětovány věci přidané zároveň s obětí krvavou na témž místě takto:

Po vykonaných obřadech pro obět krvavou předepsaných, když maso na oheň položeno bylo, vzal kněz mouku s olejem smíšenou a prohnětenou z rukou obětujícího do posvátné nádoby, nesl ji k oltáři pro oběti zápalné a přidav soli, vrhl ji na části, které spáleny býti měly. Ku konci výkonu obětního vylilo se víno kolem oltáře při patě jeho. Podle Písma sv. spálily se všechny věci obětované a nikoli jen část jejich, jakož povaha holokaustu s sebou nese. Co posud řečeno, platí o mokrých obětech obecných; mokré oběti zvláštní pak byly ty, ku kterým se pojily při obětech pokojných chleby bez kvasu, skropené

olejem, přesné koláče, pomazané olejem, pečená běl (pražená mouka) a pokruty, skropené olejem, a chleby kvašené (Lev. VII. 12. 13.); podobně bylo i při obětech ze slibu a při obětech dobrovolných. Chleby a pokruty nutně k oběti náležely a proto se při obětných hodech jako svatosvaté požívaly. Z chlebů kvašených připadl jeden knězi jakožto chléb Bohu zasvěcený.

V § 169. pověděno, že obětí zápalnou Bůh za svrchovaného Pána se uznává a vyznává, avšak současným spálením oběti nekrvavé se osvědčuje, že i všecka příroda, následkem hříchu prvotného kletbou stížena jsouc, posvěcení od Boha očekává, a že člověk obětí smírnou s Bohem se smířiv a od Něho jsa posvěcen, hody při oběti pokojné své obcování s Ním znázorňuje, a tím že i veškeré přírodě od Boha požehnání se dostává. Všemi těmi jednotlivými výkony při obětech se naskytujícími ukazuje se ku středu veškeré historie člověčenstva k Ježíši Kristu, jenž obětí svou krvavou i nekrvavou uskutečnil význam obětí starozákonných.

§ 176.

Oběti suché (menachoth).

Při obětech nekrvavých jakožto přídavcích k obětem krvavým spalovalo se vše, co přineseno k oběti; jinak má se věc při obětech nekrvavých samostatných, zvaných minchah. Při těch spalovala se na oltáři toliko malá část z darů obětných a ostatek připadal kněžím k požití na místě svatém. Malá ta část darů obětných, jež se na oltáři spalovala, sluje v Písmě sv. azkarah, to jest památka a v Písmě sv. dí se o ní, často že je reach nichoach, t. j. vůně líbezná Hospodinu.

K samostatným obětem nekrvavým nepřidávalo se, vyjímajíc obět chlebů předložení, vína. K obětem těm brala se mouka s olejem smíšená, nebo rozličné a rozmanitým způsobem s olejem připravené koláče neb pokruty, ku kterýmž se pokaždé soli a z pravidla i kadidla přidávalo. Z věcí těch skládala se také azkarah, toliko při oběti chlebů předložení nepálilo se nic z chlebů, nýbrž jen kadidlo. Jak veliká část obětovaných darů do ohně vržena býti měla, ustanovuje Písmo sv. výslovně (Lev. II. 2., V. 12, VI. 15) řkouc, že qomeç, t. j. hrst plná, má se uvrci do ohně. Že qomeç hrst znamená a nikoli štipec či špetku, jak rabbini učili, vysvítá již z toho, že když při obětech krvavých spalovaly se nejlepší tučné částky zvířete, nemohlo se spořiti při obětech nekrvavých tak, aby nejmenší částka toliko do ohně vržena byla. Qomeç neobsahoval kadidlo, které se při každé oběti všecko spalovalo.

Při nekrvavých obětech plných (holokaustech) nebylo žádné azkarah

ani při oběti chlebů kvašených o letnicích. Spálením azkarah k vůni líbezné Hospodinu posvěceny byly všechny dary obětní, a proto směli jich požívatí toliko kněží na místě posvátném. „Všeliká obět suchá vsechněm synům Aronovým rovnou měrou jednomu každému rozdělena bude“ (Lev. VII. 10.). Pálení azkarah má též význam jako spalování částí obětního zvířete, pročez o obou praví Písmo Sv., že jsou reach nichoah, to jest líbezná vůně, totiž Hospodinu.

§ 177.

Každodenní obětování kuřidla vonného (thymiamatis).

Složení vonného kuřidla již svrchu jsme vyložili; nyní běží o obřady, za kterých se obět ta konala. Řádným sluhou oběti té byl v prvních dobách, od Mojžíše počínaje, velekněz (Exod. XXX. 7. 8.). „I bude pálení na něm (na oltáři) Aron zápal libě vonný každé ráno. Když spraví lampy, zapálí jej: a když vstaví je k večeru, pálení bude kadidlo z vonných věcí věčně před Hospodinem v rodech vašich (t. j. ustavičně).“ Za dob pozdějších byli řádnými sluhy oběti té kněží vůbec, jak vysvítá z I. 9. evangelia sv. Lukáše, losováním ustanovení. V den velikého smíření však po všechny doby přinášel obět tu toliko velekněz.

Obět ta konána dvakráte denně, jak vysvítá z uvedených slov Exod. XXX. 7. 8., totiž ráno a večer. Večer podle všeho v době od tří hodin do šesti. Podle ústního podání konala se obět zápalu (kuřidla posvátného) každodenního takto: Kněz losem ustanovený vzal z nádoby svaté kouřidla půl seklu do nádoby (bûk), již položil do nádoby jiné míse podobné (kâf), aby nic na zem nespadlo. Druhý kněz přinesl žhavé uhlí s oltáře pro oběti zápalné v nádobě stříbrné a vsypal je do nádoby zlaté a nesl je do Svatyně, kamž před tím již vstoupil kněz třetí s nádobou (tani), aby učistil oltář a vysypal uhlí na oltář. Provázen jsa knězem čtvrtým vstoupil obětující s posvátným kouřidlem do Svatyně a za pomoci průvodce sbíral částechy, které spadly do nádoby kâf a když průvodčí odstoupil, čekal na znamení, aby kuřidlo zapálil. A vykonav úřad svůj, vyšel ze Svatyně a požehnal lidu.

Ve příčině oběti kadění v den smíření podotknouti sluší, že toliko veleknězem vykonána býti směla, protože ve Velesvatyni se obětovala a to po skončených denních obětech ranních, když o obou kozlech losem rozhodnuto bylo a krev oběti za hříchy velekněze a rodiny jeho zachycena byla. Prve než krev tu do Velesvatyně nesl, aby jí tam dvojím způsobem stříkal, naplnil nádobu (kadidelnici) žhavým uhlím s oltáře, který stál před tváří Hospodinovou, vstoupil do Velesvatyně, postavil

kadidelnici mezi bidla (ku přenášení) kaporetu a vsypal hrst kuřidla posvátného na uhlí.

A proč přikázal Hospodin, aby se mu zapalovalo kuřidlo z věcí vonných, uměle složené, když nemaje čidel, čítí nemůže vůně líbezná? Bůh s lidmi po lidsku mluví a po lidsku k nim se chová. U lidí pak jest v obyčeji pokládati darování věcí vonných neb okuřování osob pálením vonných věcí za neobyčejnou poctu, a protože Bohu sluší pocta největší, chtěl, aby se mu obětovalo kuřidlo vonné, zvláštním způsobem připravené. Tak již i pohané ctili bohy své pálením kadidla a věcí vonných a proto básníci poctu, kaděním vzdávanou božskou nazývají poctou, a mudrcové od východu přišedše do Betlema obětovali Pánu Ježíši mezi jinými dary také kadidlo, vyznávající, že Ježíš Kristus Bohem jest. Z téže příčiny užíváme my křesťané kadidla při bohoslužbě klaníce se Bohu nejsvětějšímu zvláště ve svátosti oltární přítomnému.

§ 178.

První obět kněží a každodenní holokaust velekněze.

Každá z obou těch obětí nekrvavých jest obět samostatná a jedna od druhé rozdílná, a přece zase jedna s druhou úzce souvisí zvláště tím, že společné mají obřady, a že i v Písmě Svatém úzce spojeny se naskýtají. Pozorujme tedy obě zároveň.

Když byli Aron a synové jeho z rozkazu Božího Mojžíšem vyučeni (Lev. VIII.), přinesli prvního dne po svém posvěcení, tedy osmého dne měsíce Nisanu, nekrvavou obět plnou (holokaust), jakouž od toho dne každý velekněz obětovati povinen byl každodenně, již sám prvního dne po skončeném svěcení sedmidenním jakožto první svou obět přinesl.

Holokaustem tím nekrvavým počínali tedy Aron a synové jeho kněžský úřad svůj, a proto byla to opravdu obět počáteční, obět posvěcení n. primice obětí kněžských. Obě ty oběti liší se ode všech ostatních nekrvavých obětí samostatných tím, že se dle slov Písma sv. (Lev. VI. 22. 23) všechny obětné dary spalovaly po zákonu, jenž platil o všech obětech nekrvavých, kteréž kněz za sebe sama přinášel, protože měl tak obětující vyznati, že nenalézaje se ve spojení s Bohem není způsobilým posvěcených pokrmů požívati a že se jich tudy zdržeti má.

K oběti takové brala se desetina efy mouky bělné k pečení koláčů. V příčině oleje žádá ústní podání 3 log neboli čtvrtinu hin obdobně s obětí mokrou jakožto přídavku ke každodennímu holokaustu krvavému

(Exod. XXIX. 40.). Kterak se vše k oběti upravovalo, vypisuje ústní podání takto: Odměřená mouka rozdělila se na poloviny, a každá polovina na šest rovných dílů. Tři log oleje rozděleny také na dvanáct částek, jež přidaly se ku dvanácti dílkům mouky, aby se udělalo těsto, které se každé zvlášť hnětlo, peklo a pečené ještě pražilo. Z každé těch dvanácti částek mouky a oleje udělán byl koláček, který se na pekáčku upekl; upečený koláček rozlomil se na dva díly a díly ty pražily se na oleji, který při hnětení těsta zbyl. Ráno a večer po oběti mokré, ku každodennímu holokaustu přidávané, dříve než se víno vylilo, zapalován nekrvavý holokaust na oltáři pro oběti zápalné, a to polovina každého z těch dvanácti koláčků ráno a druhá večer, tak že pokaždé polovina každého koláčku se obětovala. Že by se k oběti té kadidla bráti mělo, o tom Písmo sv. ničehož nepraví, ústní podání však přísně kadidla vyhledává.

Kněží národa Israelského byli prostředníky mezi Bohem nejvyšším a lidem, toužícím po posvěcení, středem pak a vrcholem kněží byl velekněz, u kterého proto vyhledáváno svrchované čistoty; on státi měl nad kleslým lidem, nad přirozeností, protože měl všechny poklesky lidu smířiti. Požadavek ten byl ovšem jen symbolický, neboť velekněz byl také vinou stížen a křehkostem lidským podroben, a proto i velekněz povinen byl nejen v den smíření obětovati obět za hříchy své, nýbrž každodenně před tváří veškerého Israele obětí nekrvavou slabost svou i veškerého kněžstva vyznávat i tak zřetelně hlásati, že jednou vykonána bude obět krvavá, kterou sjednáno bude vše, co kněz obětí svou symbolicky naznačoval, totiž trvalý smír — odpuštění; s druhé strany pak hlásal, že obětována bude obět čistá, minchal ustavičná, a to naprosto dokonalá, knězem člověčenstva nejvyšším. Symbol ten každodenní plné obětí nekrvavé záležel tedy v tom, že se veškeré dary obětné spalovaly. Téměř při všech obětech viděl lid, že kněží z darů obětných části požívali, z čehož soudil, že čistí jsou s Bohem obcují, ale v nekrvavém holokaustu pozoroval, že i kněží slabostem podrobeni a vinou stíženi jsou. Účelem oběti jest požívání a proto čekati jest na kněžství, jehož velekněz nebude potřebovati každodenně obětovati za sebe, jehož obět nebude obětí zdržlivosti, nýbrž požívání, jenž obět tu čistou nebude obětovati za sebe, nýbrž za lid, jednáje jako prostředník u Boha. Jako tedy krvavá obět velekněze v den smíření hlásá krvavou obět velekněze věčného, tak holokaust nekrvavý hlásá obět čistou, která obětována bude od východu až na západ, obět kněze podle řádu Melchisedechova na věky.

§ 179.

Chleby předložení.

Písmo Sv. nazývá obět tuto velmi často chleby předložení (Exod. XXV. 30., XXXV. 13., XXXIX. 35., 3. Král. VII. 48., II. Paralip. IV, 19.). Písmo sv. žádá dvanácte chlebů, slovo chléb synekdochicky znamená pokrmy vůbec a přívlastek „předložení“ se přidává, protože chleby ty položeny byly před Hospodina přítomného ve Velesvatyni v šekinah. V Lev. (XXIV. 7.) nazývají se chlebem na památku oběti. Chleby ty byly ustavičně položeny před obličej Hospodinův a protože svatosvaté byly, směli je požívatí jen kněží na místě svatém.

Chleby předložení nazývá Písmo Sv. výslovně obětí (Lev. XXIV. 9.) a za obět uznávali je všichni sv. Otcové všech věků tak, jakož i všickni rabbini v tom se shodují; také Mišna je obětí nazývá, pojednávajíc o nich jako o oběti. Protestanté popírají ráz oběti chlebů předložení pro dogmatický význam oběti té.

Dvanácte bylo chlebů z nejpěknější mouky bělné, každý z dvou desetin efy, a kladeny každou sobotu ve dvou sloupcích po šesti chlebích na zlatý stůl ve Svatyni, na každý sloupec položeno kadidlo nejsvětější, kteréž se spalovalo jako azkarah té oběti. Obřady oběti té vypisuje Lev. (XXIV. 5.—9.): „Vezmeš také mouku bělnou, a napečeš z ní dvanácte chlebů, z nichž jedenkaždý bude ze dvou desetin efy: kteréž dvěma řadami, šest v řadu jednu, na stole nejčistším před Hospodinem položíš. A vložíš na ně kadidlo nejsvětější, aby byl chleb ten na památku oběti Hospodinovy. Na každou sobotu proměňování budou před Hospodinem, přijati od synů israelských smlouvou věčnou: i budouť Aronovy a synů jeho, aby jedli je na místě svatém; neboť svatosvaté jest to z obětí Hospodinových právem věčným.“ Každý chléb byl z dvou desetin efy mouky bělné a proto byly tlusté s palec ruky lidské. Dělal se v nádvoří chrámovém (v síni), kdež se i pekly za dozoru kněží a to podle všeho v pátek. Oleje se ku chlebům těm neužívalo ani k zadělání ani k natírání. Chleby ty byly přesné. Chleby upečené kladly se do nádob zlatých a druhého dne ráno neseny byly do Svatyně, kdež se po každodenní oběti ranní na zlatém stole srovnaly po šesti ve dva sloupce a to podle Mišny tímto způsobem: Čtyři kněži nesoucí obět svatou vstoupili do Svatyně, kam již dříve jiní čtyři byli vstoupili. Dva nesli chleby, každý sloupec jeden, druzí dva nesli nádobu (káf) kadidlem naplněnou. Ve Svatyni postavili se na severní stranu stolu, hledíce k jihu, tedy obličejem ku stolu, druzí čtyři pak hleděli k severu. Kteří stáli na jižní straně stolu, vzali chleby a nádoby s kadidlem se stolu a nahradili je

hned obětí novou. Chleby vzaté se stolu rozděleny byly ve dvoře mezi kněží, kadidlo pak spáleno na oltáři pro oběti zápalné. Chleby ty jedli kněží na místě svatém, jinde jich požívati nesměli, protože spálením azkarah (zde kadidla) svatosvatými se staly a částí oběti byly. Chleby předložení byly opravdovou obětí a to obětí veškerého národa Israelského.

§ 180.

Význam oběti chlebů.

O významu oběti chlebů předložení praví Cornelius a Lapide u příležitosti výkladu Lev. XXIV.: Chleby předložení znamenají skutky milosrdenství, jimiž vstupujeme do Svatyně svatých (Velesvatyně), to jest do nebe; ku konání jich máme býti stále hotovi, jako chleby ty stále byly před obličejem Hospodinovým. Dvanácte chlebů bylo nařízeno, tedy mnoho, abychom věděli, že stále hojně almužny udělovati máme, anoť číslo dvanácte obecnost znamená. Na chleby ty kladeno bylo kadidlo nejsvětější, protože skutky milosrdenství z lásky vycházejí mají k oslavě jména Božího a nikoli k dobývání marné slávy světské. Přidávalo se soli, aby se ukázalo, že rozumně skutky lásky konati máme, dávající více tomu, kdo více potřebuje. Sůl značí také sebezapírání, jež postem a jinými skutky osvědčujeme. Kadidlo modlitbu znamená, jako praví anděl Tobiášovi: „Modlitba s postem a almužnou lepší jest, nežli poklady zlata schovávati.“

Chleby ty každou sobotu vyměňovány; proto v den Páně křesťané konávají sbírky pro chudé (1. Kor. XVI. 1.). Když nová přišla neděle, t. j. nové jsme přijali dobrodiní nebo na přijaté si vzpomínáme, máme opětně skutky dobré konati a za milosti nám prokázané Bohu děkovati.

Přesné byly chleby ty, proto almužna a skutky dobré spojeny býti mají s čistotou života; chleby byly veliké, neboť hojná má býti almužna, kterou nikdo nechudne, nýbrž bohatne; neboť praví Pán: „Dávejte a bude vám dáno.“

Po šesti byly chleby seřaděny v sloupce, jeden na pravici a druhý na levici stolu zlatého, čímž ukazuje se nám, že skutky milosrdenství přátelům i nepřátelům prokazovati máme, abychom tak dobrým zlé přemáhali.

Chleby ty byly z mouky nejpěknější, neboť nemáme malicherné a nepatrné věci, nýbrž ty nejlepší Bohu a chudým jeho obětovati.

Chleby předložení znamenaly nejsvětější svátost oltářní, v které se nám tělo Ježíše Krista ve způsobě chleba předkládá. Z dvou desetín efy byl každý chléb; dvojí přirozenost je v Ježíši Kristu: jestiž

Bůh i člověk, a bylo dvanácte chlebův, a dvanácte bylo apoštolů při ustanovení nejsvětější svátosti, a požili jí. Jenom na místě posvátném dovoleno bylo jísti z chlebů těch, t. j. s čistou duší a neposkvrněným svědomím smí se požívat Tělo Páně.

Ve stavu prvotném všecka příroda Bohu se líbila, a první člověk s ní jsa sjednocen, volně a neomezeně jí užívat mohl; pádem nutným stalo se omezení v požívání tom, aby tak příroda v původní poměr ke člověku a k Bohu zase se přiváděla a došla zdokonalení. Uváděním přírody v pravý ten poměr naznačovala symbolicky azkarah, jejímž spalováním na oltáři zápalů celá obět chlebů předložení posvěcena byla a proto směli z ní tedy i v ní posvěcené přírody požívat jen symbolicky čistí (kněží). Azkarah nenese se tu ku knězi ani k tomu, kdo obět přináší, nýbrž ku předmětu obětovanému, který se teprve jí (azkarah) skutečnou obětí zdrželivosti stává. I tato veliká a trvající obět nekrvavá, již obětující cíle svého dojít nemůže, anaf jej slabosti nezbavuje, dovolává se jiné, nové oběti čisté (nekrvavé) oběti totiž Zákona Nového, mše svaté, kterou spojení svého s Bohem a požívání jeho docházíme.

§ 181.

Obětování snopu neboli obět ve druhý den velikonoční.

V Písmě Sv. (Lev. XXIII. 10. 11.) čteme: „Když vejdete do země, kterouž já dám vám, a žítí budete obilí, přinesete snopy s klasy, prvotiny žni vaší ku knězi: kterýž pozdvihne snopku před Hospodinem, aby příjemný byl za vás, druhého dne po sobotě a posvěť ho.“

Ve slovech těch není řeči o pouhém daru z prvotin, nýbrž o oběti z prvotin, tedy o samostatné oběti nekrvavé. Dříve, než pozorovati budeme obřady oběti snopu velikonočního, třeba všimnouti si dvojí věci, a to poměru oběti té k oběti, o níž mluví se v Lev. II. 14., za druhé času, kdy se obět ta přinášela. V příčině první sluší poznamenati, že se verš 14. kapitoly II. kn. Lev. netáhne k oběti v druhý den velikonoční konané, svrchu vypsané, nýbrž že se týče vůbec obětí dobrovolných, od osob soukromých přinášených, pokud záležely v obětování dozrávajících klasů, ačkoli Lev. II. 14. řád obřadných obětí snopu též obsahuje. Levit. II. 14. mluví o obětech prvotin vůbec, nechť se obětovaly kdykoli. Lev. XXIII. 10. však mluví o oběti prvotin zvláštní, která se v určitý čas totiž na počátku žni obětovati měla, a to jediné z ječmene.

Čas a den oběti té udává Lev. XXIII. 11. slovy „druhého dne po sobotě“, kterýmiž druhý den téhodne velikonočního ustanoven jest.

Obět snopu velikonočního byla obětí veškerého národa a konala se bezpochyby u přítomnosti lidu, který ke slavnosti hojně se sešel.

Slovy: „Chleba pak, ani pražmy ani krup nebudete jísti z obilí (nového) až do toho dne, když to obětovati budete z něho Bohu svému. Příkázání to jest věčné, v pronárodech i všech příbytcích vašich.“ V Lev. XXXIII. 14. zakazuje se požívati z plodin polních, dokavad z nich prvotiny obětovány nejsou. Zákazem tím přísně řídili se Israelité ve všech krajinách země Židovské.

Podle ústního podání a Josefa Flavia konala se obět snopu velikonočního takto: K večeru dne patnáctého měsíce Nisanu vyšli někteří členové velkého synedria k tomu vyvolení lidem jsouce provázeni z města Jerusalema, aby obecným nákladem k oběti koupeného ječmene nažali. Když nažato bylo klasů ječných s míru dostatečnou, nesli je do síně chrámové (dvora), kde se klasy v nádobě na všech stranách dirkované (asi jako u nás bubínek ku pražení kávy) pražily, potom se zrna vyklepala, na hrubo semlela a několikerým (třináctým prosíváním) plev a otrub zbavila; zrna tak na hrubo semletá (šrotovaná) smísila se s olejem, položilo se na ně kadidlo, vše se pozdvižením Bohu zasvětilo, nad oltářem se to posolilo a pak se z toho hrst vrhla do ohně a ostatek byl dán kněžím k požití. S obětí snopu spojeno byla také obět krvavá. „A téhož dne, kterého posvěcuje se snopek, zabit bude beránek bez poskvrny roční, v obět zápalnou Hospodinu.“ (Lev. XXIII. 12.). Oběti ty nesmí se pléstí, nýbrž třeba je přesně rozeznati.

Obět snopu velikonočního jakožto prvotin žní znamená symbolicky posvěcení plodin a přírody. Obětí tou vyznával Israel, že jest v stavu, ve kterém není hoden jísti z plodin přírody a přírodě vládnouti. Vše, co člověk má, obětí Bohu učiněnou symbolicky se posvěcuje spálením azkarah. Obětované požívají kněží jiněnem celé obce všech členů theokracie, čím naznačuje se, že nyní jsou oprávněni plodiny přírodní míti a z nich požívati.

Něco podobného děje se u nás o svátcích velikonočních, totiž žehnání a svěcení pokrmův a nápojův.

§ 182.

Obět dvou chlebův o letnicích.

„Od druhého dne po sobotě, ode dne, v němž jste obětovali snop prvotin, sečtete sedm týhodnů plných, až do druhého dne, když se doplní sedmý týhoden, to jest padesáte dní: a tehdy obětovati budete obět novou Hospodinu ze všech příbytků svých, dva chleby prvotin, ze dvou desetin efy bělné mouky kvašené, kteréž upečete za prvotiny

Hospodinu. A s těmito chleby obětovati budete sedm beránek ročních bez vady a tele ze skotu jedno a skopce dva, a budou v zápalnou obět se suchými a mokrymi oběťmi svými ve vůni přelíbeznou Hospodinu. Obětovati budete i jednoho kozla za hřích, a dva beránky roční k oběti pokojné. A když jich kněz pozdvihne s chleby prvotin před Hospodinem, dostanou se ku požitku jeho. I nazvete (vyhlásíte) ten den nejslavnější a nejsvětější: žádného díla služebného nebudete dělati v něm. Ustanovení to věčně bude ve všech příbytcích a pronárodech vašich. Když pak budete žítí obilí země vaší, nepřiznete ho až k samé zemi: ani pozůstalých klasů sbíratí budete, ale chudým a pocestným zanecháte jich. Já jsem Hospodin Bůh váš.“ (Lev. XXIII. 15.—22.) Ze slov těch plyne, že padesátého dne po velikonoci slavily se letnice, o kterýchžto svátcích nařízena byla obět ve jménu všeho národa vyvoleného, a to obět z úrody pšenice, která v té době již byla sklizena. K oběti té braly se dva chleby z mouky pšeničné. O přípravě chlebů těch učí ústní podání takto: vzaly se tři sata nové pšenice, pšenice se semlela, mouka prosela se dvanácti rozličnými síty, aby nabylo se dvou desetin efy nejjemnější mouky, z níž se ihned dva rovně velké chleby udělaly. Těsto pro každý chléb zvlášť se hnětlo, a každý se zvlášť pekl. Každý chléb byl sedm dlaní zdéli, čtyř zšíří a na čtyři prsty tlustý. Chleby tak připravené byly o slavnosti letnic po vykonaných obětech denních knězem před Hospodinem pozdviženy a protože kvašeny jsouce na oltář přijíti nesměly, knězi k požitku ponechány. S obětí tou byly spojeny zvláštní oběti krvavé, vesměs jako její přídavek. Obětí tou počaly vůbec oběti z úrody nové.

Symbolický význam oběti té je týž, jako oběti v druhý den velikonoční: posvěcení potravin a tím veškeré přípravy. (Viz § předešlý.)

§ 183.

Dobrovolná minchah osob soukromých.

Posud jednali jsme o obětech nekrvavých samostatných, které přinášeny z nařízení za veškeren lid i jednotlivce. Ale vedle těch byly také samostatné oběti nekrvavé, které dobrovolně přinášely osoby soukromé.

Písmo sv. rozeznává patero obětí takových. Všem bylo společno, že byly dobrovolné a že nepředpisovalo se, mnoho-li se obětovati má. ač nebylo dovoleno obětovati méně než desetinu efy.

První druh dobrovolné oběti nekrvavé bylo obětování mouky bělné (Lev. III. 1.—3.). „Když by pak člověk obětoval posvátnou

obět Hospodinu, mouka bělná bude obět jeho, i polije ji olejem a vloží kadidlo, a přinese ji ku kněžím, synům Aronovým, z nichžto jeden vezme hrst plnou mouky té bělné, a toho oleje se vším kadidlem, a položí památku (azkarah) na oltář k vůni přelibé Hospodinu. Ostatek pak té oběti bude Aronovi i synům jeho svatosvaté z obětí Hospodinových.“ Mouka pšeničná smíchána s olejem, smíšenina ta vložena do posvátné nádoby, na vrch dáno kadidla, vše posoleno, a pak se hrst z toho jako azkarah spálilo, ostatek pak náležel kněžím.

Druhý druh dobrovolné oběti nekrvavé nazývá písmo sv. obět upečenou v peci: „(ta) ať jest z mouky bělné, totiž chleby nekvašené, skropené olejem a koláče přesné olejem pomazané“ (Lev. II. 4.). Nemusily se obětovati oba druhy chlebů, chleby olejem skropené a koláče olejem pomazané; stačil druh jeden dle libosti obětujícího.

Třetí druh naskýtá se pod názvem obět z pánve (na pánvi smažená) byla z mouky bělné, skropené olejem, a bez kvasu, chleby olejem polité rozlamovaly se na drobné kousky (Lev. II. 5.).

Čtvrtý druh slove obět z roštu (Lev. II. 7.). Mouka bělná olejem skropená vložena byla do hlubší nádoby, v níž trochu oleje na dně se nalézalo, nádoba se pokličkou přikryla a pak se to vařilo, či lépe smažilo. Byl to tedy jakýsi smaženec či svítek, který se podal knězi a ten vzav azkarah, spálil ji na oltáři pro oběti zápalné.

Oběti posud vytčené měly to společné, že se chleby rozmanitého způsobu rozlamaly na drobné kousky a že se vybrala azkarah, která se pak spálila na oltáři zápalů. Poslední druh nekrvavých obětí osob soukromých byla obět z prvotin obilí či obět krupice. „Jestliže by obětoval dar z prvotin obilí svého Hospodinu, z klasů ještě zelených, upražíš je ohněm, a zetřeš na způsob krupice a tak obětovati budeš prvotiny své Hospodinu, polije jich svrchu olejem, a kadidlo na ně vlože, nebo obět Hospodinova jesti, z kteréžto kněz zapálí na památku daru (azkarah) část obilí zetřeného a oleje i všecko kadidlo“ (Lev. II. 14. . .).

§ 184.

Nekrvavá obět za hříchy jakožto náhrada za obět krvavou.

Byla to samostatná obět nekrvavá, ale nahrazovala obět krvavou. A zastoupení či nahrazení to jest podstatným charakteristickým znakem oběti té (Lev. V. 11.). Jenom nejchudším Israelitům, kteří nemohli koupiti beránka, ani kozy, ani dvou hrdliček, ani dvou holoubátek, bylo v určitých případech dovoleno místo oběti krvavé přinést obět nekrvavou, kteráž byla obětí za hřích.

Taková záměna oběti krvavé za hřích byla ovšem dovolena jenom ve případech, jež vyčítá Lev. V. 1.—4., totiž *a)* v případě odeprené přísahy, *b)* při opominutí očistiti se od znečištění dotknutím mrtvoly zvířete. Znečištění takové trvalo jeden den a rušilo se obmytím vodou obyčejnou. Kdo toho opominul, povinen byl přinést obět za hřích. *c)* Nevědomé opominutí očisty od znečištění, vzniklého z dotknutí mrtvoly lidské, kteréžto znečištění trvalo sedm dní. *d)* Opomenutí vyplniti slib vyslovený.

Toliko v těch případech směla se konati nekrvavá obět za hřích; neboť čteme v Lev. V. 1.—13. „Zhřešil-li by člověk, a slyšel-li by hlas přísahajícího, a byl by svědkem, buď že sám viděl, aneb (jinak) povědom toho jest: neoznámí-li to, ponese nepravost svou. Člověk, který by se dotekl něčeho nečistého, buď to co od zvířeti udáveno jest, anebo co samo zhynulo, nebo kteréhokoli jiného zeměplazu: a zapomenul by na nečistotu svou, vinen jest, a zhřešil: a jestliže by se dotkl některé nečistoty člověka, vedle všeliké nečistoty, kterouž se poskvňuje, a zapomenuv potom by (to) poznal, poddán bude hříchu.

Člověk, kterýž by přísáhl a rty svými pronesl, že učiní něco buďto dobrého nebo zlého, a potvrdil by to přísahou a řečí, a zapomenuv potom, poznal by svůj hřích, ať činí pokání zaň a obětuje ze stáda ovci nebo kozu, a modliti se bude za něj kněz, i za hřích jeho: pak-li by nemohl s to býti, aby obětoval dobytče, ať obětuje dvě hrdličky, aneb dvě holoubátek Hospodinu: jedno (obět) za hřích a druhé v obět zápalnou, a dá je knězi: a ten obětovati bude nejprve to, kteréž má býti za hřích, zatočí hlavu jeho ke křídům tak, aby se hrdla držela, ovšem pak aby nebyla dokonce odtržena. A pokropí krví jeho stěny oltáře: což pak zůstane (krve), nechá vykapati k spodku jeho, neb za hřích jest. Druhé pak zapálí v obět zápalnou, jakož obyčej jest: a kněz bude prositi za něho i za hřích jeho, a bude mu odpuštěno.

Jestliže by pak nebyla s to ruka jeho, aby obětoval dvě hrdliček, aneb dvě holoubátek, tedy obětovati bude za hřích svůj mouky bělné desátý díl efy. Nenalejeť na ni oleje, aniž položí na ni kadidla, nebo za hřích jest. Ale dá ji knězi: kterýž vezma z ní plnou hrst, spálí ji na oltáři, na památku toho, kdož obětoval, prose za něho, a očišťuje (ho): ostatní pak částku sám bude míti za dar.“

§ 185.

Obět veliké horlivosti neboli obět zkoušky.

Poslední v řadě samostatných obětí nekrvavých jest obět, nařízená na vyhledání tajně spáchaného cizoložství, a záležela z desetiny efy ječné mouky bez oleje a bez kadidla. Ženu, která v podezření nevěrnosti manželské upadla, přivedl muž ku knězi, nesa předepsanou obět. Kněz postavil ženu před stánek obličejem k arše úmluvy, později vůbec k domu Božímu, nabral z umyvadla měděného vody do nádoby hliněné a vstoupiv do Svatyně, vzal s podlahy trochu prachu a smísl jej s vodou. Vrátiv se ze Svatyně, sňal závoj s hlavy ženy, která obět držela v rukou svých, a rozvázal vlasy její. Stojе před ženou s nádobou „vody přehořké“ (totiž té smíšené s prachem ze Svatyně) říkal formuli zlořečení a zaklínání. Žena odpověděla: amen, amen a tu vzal kněz obět z rukou její, pozdvihl ji před Hospodinem a spáliv z ní azkarah podržel ostatní pro sebe. Potom dal ženě píti vody zlořečení, která jí v případě nevinnosti neuškodila (Num. V. 12.—31.).

Nařízením oběti té ukázal Hospodin, že On je strážcem věrnosti manželské a soudcem zpronevěření; ukázal, že je svědkem i nepravostí, které ve skrytosti byvše spáchány, svědky lidskými dokázati se nemohly; ukázal, že cizoložství hřích je hrozný, který veřejně trestán býti má, aby každý aspoň z bázně před trestem veřejným hříchu toho se varoval.

§ 186.

Obět při očišťování malomocných.

Řád oběti té vypisuje Lev. XIV. 2.—32. takto: „Malomocný když má očištěn býti, přiveden bude ku knězi, kterýž vyjda ze stanů, shledá-li, že malomocenství uzdraveno jest, rozkáže tomu, který se očišťuje, aby obětoval za sebe dva vrabce živé, které sluší jísti, a dřevo cedrové, a červec a yzop. A jednoho z vrabců rozkáže zabiti v nádobě hliněné, nad vodami živými (z pramene studnice, neb vodu z řeky a z potoků): druhého pak živého s dřevem cedrovým, a červcem a yzopem omočí v krvi vrabce zabitého, kterouž pokropí sedmkrát toho, který má očištěn býti, aby správně očištěn byl: a pustí vrabce živého, aby na pole odletěl. A když člověk ten zpéře roucha svá, a oholí se po celém těle svém a umyje se vodou: a jsa očištěn, vejde do ležení, toliko tak, aby zůstal vně před stanem svým za sedm dní: dne pak sedmého oholí vlasy své na hlavě, i bradu i obočí a všecko tělo. A když opět vypere roucha a umyje tělo, dne osmého vezme dva

beránky bez poskvrny, a tři desetiny bělné mouky k oběti (suché), skropené olejem, a obzvláště oleje log (mírku) jeden. Kněz pak, který očišťuje člověka (toho), postaviv ho, i tyto všecky věci před Hospodinem u dveří stánku svědectví, vezme jednoho beránka, a obětovati ho bude za vinu, a oleje mírku (log). A když všecko to obětovati bude před Hospodinem, (obraceti či houpati tím bude sem i tam v obět obrácení Hospodinu t. j. *terumah* a *tenufah*), zabije beránka toho (na místě), kdež se zabíjí obět za hřích, a obět zápalná, to jest na místě svatém (na severní straně oltáře pro oběti zápalné). Nebo jako obět za hřích, tak i obět za vinu knězi přináleží: svatosvatá jest. I vezma kněz krve z oběti, kteráž zabita jest za vinu, pomaže jí kraje ucha pravého, toho, kterýž se očišťuje, a palce ruky pravé i nohy: a z mírky nalije oleje na ruku svou levou, a omoče prst svůj pravý v něm, pokropí sedmkrát před Hospodinem. Což pak zůstane oleje na levé ruce, vyleje na kraj ucha pravého, toho, kterýž se očišťuje, a na palce ruky a nohy pravé, a na krev, kteráž vylita jest za vinu, i na hlavu jeho. I bude prositi zaň před Hospodinem, a učiní obět za hřích: potom zabije obět zápalnou, a vloží ji na oltář s jejími oběťmi mokrými, a (tak) člověk řádně očištěn bude.

Jestliže pak chudý jest, a není s to obětovati těch věcí, kteréž povědiny jsou, tedy vezme za vinu beránka k oběti, aby se zaň modlil kněz, a desátý díl mouky bělné skropené olejem k oběti suché, a mírku (log) oleje, a dvě hrdličky, aneb dvě holoubátek, z nichž jedno ať jest za hřích, a druhé v obět zápalnou: a přinese je dne osmého očišťování svého knězi, ke dveřím stánku svědectví před Hospodina. Kterýž přijma beránka za vinu, a mírku oleje, pozdvihne to spolu: a když zabije beránka, vezma krve jeho, pomaže jí kraje ucha pravého, toho, kterýž se očišťuje, též i palců ruky jeho a nohy pravé: díl pak oleje nalije na ruku svou levou, v němž omoče prst pravé ruky své, pokropí sedmkrát před Hospodinem: a dotkne se kraje pravého ucha, toho, kterýž se očišťuje, i palců ruky a nohy pravé, na místě krve, kteráž vylita jest za vinu: ostatní pak díl oleje, kterýž jest v levé ruce, vylije na hlavu očištěného, aby upokojil za něho Hospodina: tolikéž hrdličku neb holoubátko obětovati bude, jedno za vinu a druhé v obět zápalnou s jejich oběťmi mokrými. Tať jest obět malomocného, který nemůže míti všech věcí k očištění sebe.“

Malomocenství mělo v zápětí odloučení dvojí: odloučení od Boha a tím i od chrámu a oltáře, a odloučení od národa vyvoleného, a proto bylo třeba, aby očista od malomocenství způsobila také spojení dvojí: spojení s lidem Božím a spojení s Bohem. V řádě obětním právě vy-psaném pozorovati jest věc dvojí: přijetí malomocného ve svazek ná-

roda a v jednotu s Bohem; první jeví se jakožto očištění politické a druhé jakožto očištění náboženské. První vykonána vně tábora (města) po zjištění knězem, že malomocný opravdu jest uzdraven. Teprv osmého dne po očištění politickém býval uzdravený uveden ve všechna práva Israelity, a to stalo se spojením s Bohem v oběti. Obětí teprve počalo vlastně náboženské očištění.

Symbolický význam oběti té jest naznačení, že se vina člověku odpouští. Bůh, jenž člověka zbavil malomocenství, sám prohlašuje prostřednictvím kněze, že smí zase k oltáři jeho se blížiti a službám Božím obcovati. — Malomocenství, duševní hřích, také zbavuje křesťana práv živého člena Církve sv., jichž ve svátosti pokání zase nabývá a svátost nejsvětější přijímati smí.

§ 187.

Krvavé oběti se zvláštními přídávky nekrvavými.

V řadě obětí jsou některé, jež řídí se celkem řádem oběti hlavních, ale v jednotlivostech zvláštnosti své mají, což jim zvláštního dodává rázu. Protože zvláštnosti ty při obětech nekrvavých sem spadajících se jeví, pojednáme o obětech těch na tomto místě.

Jsou to zvláště dvě oběti, které k obětem pokojným náležejí, oběť při svěcení na kněžství a oběť nazireá.

1. **Oběť při posvěcení na kněžství.** Při svěcení na kněžství byla řada obětí, ale vrcholem byla oběť posvěcení. K jasnějšímu pojetí věci podáváme vypsání řádu oběti té, jak jej Písmo Sv. obsahuje*): „Ale i toto učiníš, aby mi na kněžství posvěcení byli. Vezmi tele ze stáda, a skopce dva neposkvrněné (t. j. bez vady), a chleby přesné, a koláč bez kvasu, kterýž by byl skropen olejem, oplatky také přesné olejem pomazané: z běli pšeničné všeho naděláš. A vklada to do koše obětovati to budeš: tele pak a dva skopce, i Arona a syny jeho přivedeš ke dveřím stánku svědectví. A když umyješ otce se syny jeho vodou: oblečeš Arona v roucha jeho, to jest ve lněné, a sukni a náramenník, a náprsník, a to stáhneš pasem, a vstavíš čepici na hlavu jeho, a plech svatý na čepici, a olej pomazání vleješ na hlavu jeho: a tak tím řádem posvěcen bude. Syny také jeho přivedeš, a zobláciš v sukně lněné, a opášeš pasem, Arona totiž i syny jeho, a vstavíš jim čepici (na hlavu); i budou mi kněží řádem věčným. Když posvětiš rukou jejich, přivedeš i tele před stánek svědectví. I vloží Aron i sy-

*) Činíme tak zde jako i na jiných místech zvláště pro ty, kdo nemají Písma sv. po ruce a přece rádi by jeho slova znali.

nové jeho ruce své na hlavu jeho, a zabiješ je před obličejem Hospodinovým, u dveří stánku svědectví. A nabera krve z telete, pomazeš na rozích oltáře prstem svým: ostatní pak krev vyleješ k spodku jeho. Vezmeš i tuk všecken, kterýž příkrývá droby, a bránice s jater, a dvě ledviny s tukem, kterýž na nich jest, a budeš to obětovati v zápal na oltáři: maso pak z telete i kůži, i hnůj spálíš vně za stany, protože jest to (obět) za hřích. Jednoho také skopce vezmeš, na jehož hlavu vloží Aron i synové jeho ruce. A když ho zabiješ, nabera krve jeho vyliješ okolo oltáře. Samého pak skopce rozsekáš na kusy; a vymyv nohy jeho i droby, vložíš je na rozsekané maso, i na hlavu jeho. A obětovati budeš celého skopce v zápal na oltáři: obět jest to Hospodinu, vůně nejchutnější oběti Hospodinovy. Vezmeš také skopce druhého, na jehožto hlavu Aron i synové jeho vloží ruce. A když ho zabiješ, vezma krve jeho, pomazeš konce ucha pravého Arona i synů jeho a palce ruky jejich i nohy pravé, i vyliješ krev tu na oltář vůkol. A vezma krve, kteráž jest na oltáři a oleje pomazání, pokropíš Arona a roucha jeho, i synův jeho, a roucha jejich. A když budou posvěceni oni i roucha, vezmeš tuk ze skopce, a ocas, a tuk, jenž příkrývá droby a bránici s jater, a dvě ledviny s tukem, kterýž na nich jest, a plece pravé, protože jest skopec k posvěcení („kněží určený“): a jeden pecník chleba, a koláč pokropený olejem, a oplatek z koše přesných chlebů, kterýž postaven jest před obličejem Hospodinovým: a dáš to vše v ruce Arona, a synu jeho, a posvětiš jich, zdvihaje (to) před Hospodinem (terumah a tenufah). A potom přijmeš všecko z rukou jejich, a zapálíš to na oltáři v zápalní obět, vůni nejchutnější před obličejem Hospodinovým nebo obět jeho jest. Vezmeš také hrudičko ze skopce, kterýmž posvěcen jest Aron, a posvětiš ho pozdvižením před Hospodinem, a budeť na díl tvůj (Mojžíšův). A posvětiš (oddělíš) i hrudička posvěceného, i plece, kterouž jsi od skopce oddělil, jímž to posvěcen jest Aron i synové jeho, a budou na díl Arona a synů jeho právem věčným od synů israelských; nebo prvotiny jsou, a počátkové z obětí jejich pokojných, kteréž obětují Hospodinu. Roucho pak svaté, jehož užívati bude Aron, budou míti synové jeho po něm, aby v něm pomazání byli, a posvěcovány byly ruce jejich. Sedm dní užívati bude ho, kdo biskupem místo něho ustanoven bude ze synů jeho, a kdo vcházetí bude do stánku svědectví, aby sloužil ve svatyni. Skopce pak posvěcení vezmeš, a uvaříš maso jeho na místě svatém: kteréž jísti bude Aron, i synové jeho. Chleby také, kteříž jsou v koši v síni stánku svědectví, budou to jísti, aby byla obět milostivá a posvěceny byly ruce obětujících. Cizí (kdo není knězem) nebude jísti z nich, nebo svatí jsou. Pakli by co zůstalo z masa posvěceného, nebo z chlebů až

do jitra, spálíš ostatky ohněm: nebudouť jedeni, nebo posvěcení jsou. Všecko, což jsem přikázal tobě, učiníš s Aronem i syny jeho. Za sedm dní posvěcovati budeš rukou jejich: a tele za hřích obětovati budeš každého dne na očištění, a očistiš oltář, když obětovati budeš obět očištění a pomazeš ho ku posvěcení jeho.“ (Exod. XXIX. 1. 36. Srov. Lev. VIII. 1—36.). Co se připomínalo symbolicky ordinandům umýváním, oblékáním v roucha úřední a pomazáním olejem, toho skutečně (pokud tak v Z. S. mluvíti lze) docházeli obětmi, které následovaly, totiž očištění pro vznešené povolání (obětí za hřích, obětí zápalnou umýváním) a práv i povinností úřadu kněžského (obětí posvěcení) ucho, palce ruky a nohy krví potřeny; — úřední roucho, pomazání olejem.

Obětí při posvěcení jakožto obětí pokojnou mělo se ne pouze symbolicky naznačovati nejužší spojení kněze s Bohem, nýbrž i všech práv, jichž se knězi posvěcením od Hospodina dostávalo nad věcmi, které přinášely Hospodinu v obět, a proto přidávala se mimořádná obět nekrvavá, aby obět ta se jevila co možná všestranně dokonalou.

Z celého řádu, při svěcení na kněžství předeepsaného, zřetelně a určitě jde na jevo, že u národa israelského nebylo snad jen kněžství obecné, jehož se každý člen národa směl účastnit, nýbrž že tam bylo kněžství zvláštní. Kdo by jen kněžství obecné, kněžství lidu přijímal, patřil by k těm, jež vedli Kore, Datan a Abiron.

II. Obět při ukončení slibu nazirea. Kdo zvláštním způsobem Bohu zcela se chtěl věnovati, složil slib nazirea a tak se Bohu zasvětil. O slibu tom a povinnostech s ním spojených vykládá Písmo Sv. takto: „Muž nebo žena, když by učinili slib, aby se posvětili a chtěli by se oddati Hospodinu: od vína i od všelikého nápoje opojného zdržít se. Octa vinného, a z jakéhokoli jiného nápoje (opojného) a cožkoli z hroznů se vytlačuje, pítí nebudou. Hroznů čerstvých ani suchých nebudou jísti po všecky dny, v nichž ze slibu Hospodinu posvěcení jsou: cožkoli z vinice pochází, od hroznů sušeného až do zrna (naprosto nic, nebudou jísti. Po všecken čas oddělení jeho břitva nevejde na hlavu jeho (t. j. neostříhá vlasů svých a neholí se), dokavadž by se nevyplnili dnové, v nichž se oddělil Hospodinu. Svatý bude, a nechá růsti vlasů hlavy své. Po všecken čas posvěcení svého nevejde k mrtvému, (aby se neposkvrnil), nýbrž ani nad mrtvým tělem otce neb matky) aneb bratra, neb sestry se neposkvrní, nebo posvěcení Boha jeho jesti na hlavě jeho. Po všecky dny oddělení svého svatý bude Hospodinu. Když se vyplní dnové, kteréž byl ze slibu uložil, přivede ho (kněz) ke dveřím stánku úmluvy, a obětovati bude obět jeho Hospodinu, beránka jednorozního bez poskvrny v obět zápalnou, a jehničku

roční bez poskvrny za hřích, i skopce bez poskvrny v obět pokojnou, a koš chlebů přesných, skropených olejem, a koláče bez kvasu pomazané olejem, i oběti mokré při jednom každém: kteréžto věci obětovati bude kněz před Hospodinem, a učiní (obět) za hřích, i obět zápalnou. Skopce pak obětovati bude v obět pokojnou Hospodinu, obětuje spolu koš chlebů přesných, tolikéž mokré oběti, které z obyčeje mají býti. Tehdy oholí nazireus přede dveřmi stánku úmluvy kštiny posvěcení svého: a (kněz) vezma vlasy jeho, vloží je na oheň, kterýž jest pod obětí pokojnou. A plece skopové vařené, a jeden koláč bez kvasu z koše, a líhanec přesný jeden, a dá v ruce nazirea, když bude oholena hlava jeho. A opět vezma ty věci od něho, pozdvihne (jich) před obličejem Hospodinovým: a jsouce posvěceny, dostanou se knězi, jako hrudičko, kteréž odděliti přikázáno jest, a stehno. Potom nazireus již bude moci víno píti“ (Num. VI. 2.—20.).

Ze slov těch patrno, že řád oběti při svěcení na kněžství a oběti nazirea velmi jsou sobě příbuzny.

Když naplněn byl slib, jímž se nazireus zasvětil Bohu, což nejméně 30 dní trvalo, přinesena slavná obět, jehnička v obět za hřích, beránek v obět zápalnou a skopce v obět pokojnou. Obět zápalná i pokojná mívaly přídavek obětí nekrvavých; mimo to přidávány k oběti pokojné mimořádně dva druhy nekvašených chlebů, které přineseny byly v koši. Kromě obyčejných obřadů při oběti pokojné se zde vedle pozdvižení (terumah) pravé plece a hrudička, také levé plece pozdvižením před Hospodinem posvětilo a knězi se přidělilo. Levé plece se napřed uvařilo, potom když byly vlasy nazirea ostříhány a na oltáři spáleny, položeno plece na ruku nazirea, nad ně chleby obou druhů a kněz podloživ ruce své cele obrácel či houpal, a tak Bohu zasvětil; také tyto věci náležely knězi, kdežto ostatní maso obětné i chleby k hodům obětním zůstaveny byly.

Ve slibu nazirea spatřují svatí otcové obraz života řeholního, kdežto člověk výhost dáváje světu, modlitbou a kajicností, jakož i plněním evangelických rad, zvláště se oddává Bohu, a Jemu vždy více zalíbíti se snaží.

§ 188.

Poměr nekrvavých obětí Starého Zákona k oběti Zákona Nového.

Že mezi nekrvavými oběťmi Starého Zákona a obětí nekrvavou Nového Zákona určitý je poměr typický, snadno si lze mysliti i dokázati, jako tomu již svatí otcové a bohoslovci prvních věkův učili. Zde jenom některé zvláště důležité věci budtež uvedeny.

Jisto jest, že oběti mojžíšské byly typy oběti Ježíše Krista, na kříži vykonané, a že se jimi zvláště zobrazuje poměr hříšného člověka k Bohu, ve zdrželivosti pak vystupuje více poměr člověka ku vnější přírodě a vůbec poměr mezi duchem a přírodou; po stránce první hlásají oběti mojžíšské obět v pravdě zástupnou, skutečné zrušení roztržky mezi božstvím a člověčenstvím, po stránce druhé pak obnovení poměru, v němžto člověk v jednotě s přírodou a v němž duch a tělo harmonicky k sobě se měly. Čeho obětující žádal zdrželivostí, to slibovalo se mu hody obětními. Hody obětní však nebyly možné bez zabítí zvířete, kropení jeho krví a zdržení se požívání částek k zápalu určených, a právě tak není obět mše sv. možná bez oběti na kříži a může jen v živém spojení s obětí tou se konati: Pokud obětní nekrvavými znázorňuje se poměr člověka ku přírodě vnější vůbec a poměr ducha k tělu ve člověku zvláště, jsou oběti ty typy nejvyšší svátosti, a to způsobem zvláštním, kteroužto svátostí dokonati se má spojení duše s Bohem, svátostmi křtu a pokání sjednané, jakož i způsobiti úplný soulad mezi duchem a tělem, mezi člověkem a přírodou, aby se tak budoucí oslava těla člověka a jím celé přírody připravovalo. Svátostí křtu jsme vštípeni v oslavené mystické tělo Kristovo (Řím. VI. 3. , VII. 4., VIII. 9—11., Gal. II. 19., I. Kor. VI. 15., Ef. II. 5., Kol. III. 3.) a stali jsme se tak způsobilými k oslavení, tak že podstatou jsme tím, čím se jednou i na venek státi máme: ale čeho se nám dostalo mystickým ukřižováním a z mrtvých vstáním, to máme si svobodně tuhým bojem zachovati a rozmnožiti. Jako závdavek toho obnovení člověčenstva a světa zanechal Spasitel církvi bojující oslavené své tělo a svou krev, aby tak věřící to měli, (ovšem záhadně jak se pro porušenou přirozenost hodí), čeho se jim jednou, až v mír nezrušitelný vejdou, věčně za podíl dostane; ve svátosti nejvyšší požívají tajemným způsobem již napřed slávy, kterou po vzkříšení oslaveni budou. Tělo i duch slaví tudy stálé vítězství ve svátosti oltářní, a účinky (působení) přesvaté oběti mše sv. nesou se k veškerému pozemskému světu duchů, pokud totiž obětí na kříži a ustavičným obnovováním oběti té mší svatou původně Bohem myšlené a ustanovené, hříchem však přerušené spojení přirozeného a nadpřirozeného tvorstva zase v skutek se uvádí. Požíváním nejvyšší svátosti spojuje se duše naše nejúžeji s Ježíšem Kristem, Spasitelem svým; avšak i slabou přirozenost naši proniká oslavený Ježíš Kristus a povznáší ji, nýbrž i neživá příroda posvěcuje a oslavuje a zdokonaluje se v prvotinách svých, ve chlebě a ve víně, které se neničí, nýbrž se přepodstatňují.

Ačkoli jsme opravdově přece jen mysticky svátostí křtu v osla-

vené tělo Kristovo byli vštípeni, zůstala nám přece žádostivost (concupiscentia) a slabá přirozenost naše k zemi nás táhne, a příroda porušená nás obklopuje, a kdyby nebylo prostředníka, který by nás sílil v boji proti žádostivosti, nic nebylo by nám platno, že jsme pokřtěni. Zkrátka stav člověka v době mezi smrtí Ježíše Krista na kříži a příštím jeho k soudu poslednímu vyžaduje eucharistie jakožto svátosti i jakožto oběti. Jisto jest, že svatým přijímáním naplňuje se to, co nekrvavými oběťmi Zákona Starého se naznačovalo.

Tři věci patřily podstatně k dokonání oběti nekrvavé v bohoslužbě mojžišské, totiž přinesení n. podání daru vnějšího, obětování, spálení památky (azkarah), jejíž symbolické přijetí Bohem přepodstatnění znamenalo, (azkarah), památkou tou posvěcena byla příroda, z níž části azkarah byly vzaty, posléze obětní hody, při nichž pokrmů posvěcených požíváno, přijímání. Hody obětní nebyly možny bez obětování a posvěcení památkou (azkarah).

Rovněž jsou tři základní výkony, jimiž se dokonává oběť Nového Zákona, a ty tvoří nerozlučnou jednotu, jejíž středem přepodstatnění jest, které přijímáním dochází cíle svého. Nekrvavá oběť Zákona Starého nalézá se dokonalá v Zákoně Novém, totiž jako nejsvětější oběť mše svaté, střed veškeré bohoslužby a nevyčerpatelný pramen milosti Boží.

§ 189.

Levitické očisty (lustrace).

Aby lid vyvolený vždy dokonaleji poznával hřích a následky jeho, zákon mosaický označoval některé stavy tělesné i okolnosti jakožto nečisté a občana říše Boží znečišťující, a udával prostředky, jimižto se znečištění toho lze zbaviti. Rozeznáme tři druhy znečištění člověka: 1. znečištění mrtvolou člověka anebo zvířete; 2. znečištění malomocenstvím na lidech, na domech a na oděvě, 3. znečištění stavy tělesnými a fysickými, které úzce souvisí se životem pohřbným. Nejsou to nařízení, která by starala se o čistotnost a slušnost, aniž o zdraví tělesné, nejsou to pravidla slušnosti a zdravotnictví, nýbrž jsou to předpisy náboženské, aby se plněním jich posvěcení člověka podporovalo a duchovní život s Bohem se sesiloval. Posvěcení překáží hřích a život v Bohu ruší se smrtí, kteráž jest ovoce hříchu. Hřích proniká celého člověka, znesvěcuje nejen duši, v níž původ svůj má, a neodtrhuje ji toliko od Boha nejsvětějšího, nýbrž znečišťuje také tělo a obrací je v prach a popel. Že tělo umírá a zpráchniví, to dokazuje zlobu a ohavnost hříchu, kterou to způsobil, a proto mrtvolou znečišťoval

se člověk, člen království Božího, člen národa vyvoleného. Smrt ani umírání neznečišťovalo, nýbrž teprve mrtvola, a to proto, že se na ní patrným stává hnilobou její působení hříchu. Znečištění člověka nebyla všechna jednoho rázu aniž rovné moci. Nejmocnější bylo znečištění mrtvolou lidskou, jež trvalo po sedm dní a působilo nejen v osoby, nýbrž i v místa, a to nejen dotknutím mrtvol, nýbrž i byla-li mrtvola jen na blízku. Mrtvola zvířecí znečišťovala toliko osoby na jeden den a to jestli se jí kdo dotkl, neb ji nesl, neb z ní požíval. Malomocenství znečišťovalo osoby jím sklíčené a ty, kdo se jich dotkli. Ostatní druhy předměty znečištění znečišťovaly osoby neb věci, pokud s nimi do styku přišly. Hlavním prostředkem očištění byla živá, t. j. tekoucí voda. K očištám poskvrnění mocnějších brala se voda zvlášť připravená a za určitých obřadů posvěcená. Do vody té přidávala se část popela obětního, někdy i krve a jiných ještě předmětů. Trvala-li nečistota za sedm dní, bylo třeba přidati i některé oběti za hřích, jak již o tom zmíněno dříve u příležitosti výkladu o některých obětech.

Kterak se očišťovali uzdravení z malomocenství a nazireové, kteří se poskvrnili mrtvolou, jakož i žena, obviněná z cizoložství, jest již vyloženo. Zde budiž ještě krátce o tom promluveno, kterak se člověk mrtvolou poskvrněný očišťoval.

Aby se očistil člověk, poskvrněný mrtvolou lidskou, anebo věc tak poskvrněná, bylo třeba vody živé, zvláštním způsobem připravené oběti, o jejíž přípravě a užívání Písmo sv. praví: „Přikaz synům israelským, ať k tobě přivedou krávu ryšavou, dorostlou, na níž by nebylo žádné poskvrnny a kteráž jha nenesla: a dáte ji Eleazarovi knězi, kterýž ji vyvede ven ze stanů a zabije před obličejem všech: a omoče prst v krvi její, pokropí sedmkrát proti dveřím stánku a spálí ji před očima všech, tak kůži a maso její, jako krev, a lejno do ohně uvrha. Dřevo také cedrové a yzop a červec dvakrát barvený, kněz uvrže do plamene, v kterémž ta kráva hoří. A potom teprv, vypera šaty a umyje tělo své, vejde do stanů a poskvrněný bude až do večera. Ale i ten, kterýž ji spálil, vypéře šaty své a umyje tělo a nečistý bude až do večera. Popel té krávy sebere muž čistý a vysype jej vně za stany na místě čistém, aby byl (všemu) množství synů israelských chován k vodě pokropení: nebo kráva ta za hřích spálena jest. A když zpéře roucha svá ten, kterýž nesl popel krávy, nečistý bude až do večera. Budou to míti synové israelští i příchozí, kteří bydlí mezi nimi, za svaté právem věčným. Kdo by se dotkl těla mrtvého člověka a proto byl nečistý za sedm dní i pokropen bude tento vodou dne třetího a sedmého a tak očištěn bude. Jestliže dne třetího pokropen nebude, sedmého nebude moci očištěn býti. Kdož by koli se dotekl mrtvého těla lidské duše a nebyl

by pokropen tím smíšením, poskvrní stánku Hospodinova a vyhlazen bude z Israele: nebo vodou očišťování není pokropen, nečistý bude a zůstane nečistota jeho na něm. Tento jest zákon o člověku, který umřel v stanu. Všickni, kteříž vcházejí do stanu jeho i všecky nádoby, kteréž tam jsou, poskvrněné budou za sedm dní. Nádobu, kteráž by neměla svrchu přikryvadla, ani obvazku, nečistá bude. Jestliže kdo na poli dotkne se těla zabitého člověka, aneb od sebe umrlého, buďto kosti jeho, aneb hrobu, nečistý bude za sedm dní. A vezmou z popela spálení a hříchu (t. j. z popela krávy spálené za hřích) a dají ho do nádoby a nalijí na něj vody živé. V kterýchžto člověk čistý omočiv yzop, pokropí jím všeho stanu, i všeho nádobí, i lidí takovým nakažením poskvrněných: a tím způsobem čistý očistí nečistého třetího a sedmého dne: očištěný pak dne sedmého umyje i sebe, i roucha svá zpéře a nečistý bude až do večera. Jestliže by kdo tím řádem nebyl očištěn, vyhlazena bude duše jeho z prostředku shromáždění: nebo svatyně Hospodinovy poskvrnil a není vodou očišťování pokropen. Ten také, kterýž kropí vodou, zpéře roucha svá. Každý, kdož by se dotkl vody očišťování, nečistý bude až do večera. Čeho koli dotkl by se nečistý, nečisté učiní: a člověk, kterýž by se dotkl něčeho z těch věcí, nečistý bude až do večera.“ (Num. XIX.)

§ 190.

Obřízka.

Ku posvátným výkonům rázu svátostného, jimiž člověk očištěn a posvěcen býti měl, náležela v Zákoně Starém obřízka (mulah) jakožto znamení úmluvy, kterouž učinil Bůh s Abrahamem i s potomky jeho, jak zřetelně vysloveno v Písmě Sv., kdež čteme: „A toť jest úmluva má, kterouž budete zachovávat mezi mnou a vámi a semenem tvým po tobě: Obřezán bude každý z vás pohlaví mužského: a obřezete tělo hanby své, aby bylo na znamení úmluvy mezi mnou a mezi vámi. Nemluvňátko když bude v osmi dnech, obřezáno bude mezi vámi, každé pohlaví mužského po rodech vašich: tak služebník doma narozený, jako koupený obřezán bude, i ten, kdož by koli nebyl z kmene vašeho: a bude úmluva má na těle vašem za úmluvu věčnou. Pacholík, jehožto hanby tělo nebylo by obřezáno, vyhlazena bude duše ta z lidu svého: nebo úmluvu mou zrušil.“ (Gen. XVII. 10.—14.)

Obřad obřízky vykonával z pravidla otec rodiny, také směl jej vykonati každý Israelita, a to v případě nuzné potřeby i žena; ale pohan nesměl ho nikdy vykonati. U příležitosti obřízky dáváno dítěti i jméno. (Luk. I. 59., II. 21.)

Obřízka není zavedena za žádným účelem zdravotním, nýbrž jediné za účelem náboženským. Měla býti znamením úmluvy mezi Hospodinem a Abrahamem i potomky jeho. Byla tedy zvláště důležitou svátostí v Zákoně Starém a lišila se od svátosti Zákona Nového tím, že neměla do sebe moci udíleti posvěcující milost Boží; ona měla toliko symbolicky naznačovati milost Boží, která se udílí jediné skrze utrpení a zásluhy Ježíše Krista. Obřízka byla nezrušitelnou listinou úmluvy, napsanou na těle lidském, ustavičnou upomínkou na úmluvu s Hospodinem a měla zároveň připomínati zaslíbení hojného potomstva, zvláště však toho, na něhož čekají národové. Posléze měla potomky Abrahamovy stále upomínati na hříšnost po Adamovi zděděnou a ukazovati nutnou potřebu obřezáním srdce bojovati proti zlým žádostem.

Tak byla obřízka krásným předobrazením křtu, jímžto člověk v pravdě očištěn a posvěcen do Církve Boží přijímán bývá a veškerých milostí Církvi svěřených a všeho požehnání účasten se stává. Upomínala-li již obřízka na stálou čistotu a svatost srdce, tak že, kdo čistým a svatým v srdci nebyl, nemohl býti opravdovým Israelitou, živým členem lidu Božího, čím více pobízí nás v Zákoně Novém křest ku svatosti a čistotě srdce i svědomí; neboť: „my jsme obřízka (t. j. praví synové Abrahamovi a Boží), kteříž duchem sloužíme Bohu a chlubíme se v Kristu Ježíši a ne v těle máme doufání.“ (Filip. III. 3.) Ve křtu sv. však praví sv. Pavel: „skrze něhož (Krista) i obřezáni jste. obřezáním ne rukou učiněným, obloupením masa na těle, nýbrž obřezáním Kristovým, pohřbeni jsouce s ním na křtu, v kterémž jste i vstali z mrtvých skrze víru v působení Boží.“ (Kolos. II. 11. 12)

Obřízka byla svátostí Starého a křest je svátostí Zákona Nového. Obřízka byla *první a nezbytnou* svátostí Starého a křest je *první a nezbytnou* svátostí Zákona Nového. Obřízkou nabývalo dítě práva na zaslíbení a požehnání lidu Božímu učiněná a bez ní zůstalo dítě cizincem, jemuž všechny ty poklady zavřeny zůstávaly; křtem stáváme se syny Božími a dědici království nebeského, bez něho zůstává člověk jako cizinec z království Božího vyloučený. Obřízkou zavazoval se Israelita slavně, že věrně plniti chce všeliká ustanovení zákona; ve křtu zavazujeme se slavným slibem, že svědomitě zachovávatí chceme učení a nařízení Ježíše Krista a svaté jeho Církve. Obřízka byla nezrušitelným znamením na těle buď ke cti nebo k hanbě a zavržení dle toho, jestli Israelita čistě a svatě živ byl čili nic; na křtu vtiskuje se duši nezrušitelné znamení k oslavení nebo k zahynutí věčnému dle toho, zda povinností života křesťanského zadost činíme čili nic.

Ač svátosti ty mají tak mnoho společného, přece se od sebe lišily jako obraz a jeho vyplnění, jako stín a pravda. Obřízka byla ustanovena

především pro Abrahama a potomky jeho až do příchodu Vykupitele zaslíbeného; křest pak jest ustanoven pro všechny národy všech míst a všech časův až do skonání světa, což se poněkud naznačovalo tím, že měl Abraham obřezati též otroky a cizince, kteříž u něho bydliti chtěli. O národech, kteří a kdy směli obřezáni býti, viz: Deuteron. XXIII. 2.—8.

Obřízka byla znamením na těle a dávala právo na zaslíbené statky tělesné a časné; křest však není pouhým znamením vnějším, nýbrž obsahuje milost, vtiskuje duši nezrušitelné znamením a udílí duchovní, nebeské statky věčné. Obřízkou stávalo se dítě členem lidu Božího, nabývalo naděje v budoucího Vykupitele, ne však posvěcující milosti, kdežto křest nás v pravdě ospravedlňuje a posvěcuje.

§ 191.

Ostatní výkony posvátné.

Pomazání ze příčin náboženských.

Obyčej předměty, zvláště kameny, olejem polívati nebo pomazávati k účelům svatým, nalézáme již v dobách nejstarších; když Jakub, utíkáje před bratrem, přenocoval pod širým nebem, měl vidění a na památku, že se mu tam zjevil Bůh, postavil kámen, polil jej olejem a nazval místo to Bethel. Zákon Mojžíšův obyčej ten schválil, tím že k rozkazu Božímu nařídil, aby svatostánek a všecko jeho náradí pomazáním svatým olejem posvěceny byly. Vedle toho bývaly toliko osoby pomazáním ke zvláštním úřadům bohovládným svěceny. Především pomazán velekněz i ostatní kněží (Exod. XXVIII. 41., XXIX. 5.—7., XXX. 30., Levit. VIII. 7. 12. 30.); ale také králové, Bohem přímo k vládě povolání, bývali proroky pomazáni, jako Saul (1. Král. IX. 16. X. 1.), David (1. Král. XVI. 12.) a Jehu v říši Israelské (IV. Král. IX. 1. . . .); jinak bylo pomazání vykonáváno veleknězem, jako u Šalomouna a Joasa (IV. Král. I. 34. 39., IV. Král. XI. 12.). Kdykoli pomazání konali kněží, dalo se to svatým olejem, o jehož přípravě vykládá Exod. (XXX. 22.—25.): „Vezmi sobě vonných věcí, přední mirrhy a výborné pět set seklů (asi 7½ kg) a skořice polovici (toho), to jest dvě stě a padesát seklů, prustvorce (šišvorce) podobně dvě stě padesáte, kasie pak pět set seklů na váhu svatyně, oleje olivového míru „hin“ (asi 4½ litru) a uděláš (z toho) k pomazání olej svatý, mast smíšenou dílem apatykařským.“ Avšak i proroci užívali bez pochyby též oleje svatého, jako vysvítá ze slov žalmu: „Nalezl jsem Davida služebníka svého: olejem svatým svým pomazal jsem ho, (Žalm LXXXVIII. 21.), kterážto slova nesou se k pomazání Davida Samuelem v Bethlemě

(I. Král. XIII. 12.). Také proroci bývali pomazáním k úřadu svému posvěcováni. Pomazáním takovým udíleli se darové Ducha sv., jichž potřebovaly ku konání úřadu osoby Bohem povolané. Proto čteme o Saulovi a Davidovi, že po pomazání připadl na ně Duch Hospodinův (1. Král. X. 1. 6. 10. XVI. 13.).

Jen kněží, králové a proroci bývali pomazáni, a protože Ježíš Kristus všechny ty tři úřady v osobě své spojil, byl pomazaným Páně jako nikdo jiný. Pomazání to bylo obrazem svatých svátostí Z. N., ve kterých se pomazání sv. křížem koná (křest, břimování a svěcení na kněžství).

Sliby. Sliby činívaly se v nebezpečenství nebo při podniku pochybného výsledku (Gen. XXVIII. 20., Soud. XI. 20., Jon. I. 16.) anebo aby se dosáhlo žádoucího dobra (I. Král. I. 11., II. Král. XV. 8.).

Zákon Mojžíšův ponechává každému na vůli, chce-li slibovati či nic, ale žádá neodkladného vyplnění slibu vysloveného a prohlašuje nevyplnění slibu za hřích, jež Bůh bude trestati. (Deut. XXIII. 22. .). Při slibech připovídali Bohu sebe nebo část majetku svého, nebo se přísahou zříkali určitého požitku nebo dovoleného výkonu (Num. XXX. 3. 14.). Co z osob nebo věcí Bohu slíbeno, mohlo vykoupeno býti za cenu zákonitě ustanovenou. Sliby činiti směl každý israelita dospělý a svěprávný, jinak jen s přivolením rodičů, po případě manžela.

Zvláštní druh slibu byl slib nazireů, o kterém již pověděno.

Posty. Mocným prostředkem kajícím jakožto pokoření se před Bohem byl Israelitům půst. Postívali se v dobách soužení a protivenství, (I. Král. I. 7.) v zármutku, nad neštěstím a nad úmrtím osob milých a drahých (I. Král. XX. 34. XXXI. 13., II. Král. I. 12.), když hrozily tresty Boží (II. Král. XII. 16., III. Král. XXI. 27.), v případech těžkého provinění (Esdr. X. 6.) a na odvrácenou hrozícího nebezpečí (Esth. IV. 1. .). Přísný, veřejný půst nařizoval zákon každoročně v den smíření (Lev. XVI. 29. . ., XXIII. 27.).

V dobách velikých pohrom zemských nařizovali představení mimořádné posty, aby se lid před Hospodinem pokořil, hněv jeho od sebe odvrátil a milosti jeho si zase zjednal (Soud. XX. 26, I. Král. VII. 6., II. Paral. XX. 3., Joel. I. 14. II. 12., Jerem, XXXVI. 9., Esdr. VIII. 21., Nehem. I. 4. I., Makk. XIII. 12.).

Trval-li půst toliko den, nepožíváno vůbec žádných pokrmův od večera do večera, při postech po delší dobu trvajících zdržovali se obyčejných pokrmů. Půst sesiloval se oblékáním se v roucha žíněná, roztržením roucha a posypáním hlavy popelem (II. Král. XIII. 19., III. Král. XXI. 27., I. Makk. III. 14., Joel I. 13. 14., Pláč Jer. II. 10., Jan. III. 5.).

Modlitba a požehnání. Modlitba jakožto přímé projevení vědomí a citu náboženského byla ode dávna hlavním prostředkem bohoslužby, a v pravdě od doby, kdy Enos počal vzývati jméno Boží, modlitba byla podstatnou částí společné bohoslužby veřejné. Arcioteové a zbožní Israelité vysílali po všechny doby modlitby chvály, díků, prosby a přimluvy k Hospodinu (Gen XVIII. 23., XX. 17., XXIV. 12., XXV. 21., XXXII. 10., Exod. XXXII. 11. ., I. Král., I 10., II. 1., VIII. 6., XII. 23., II. Král., VII. 27., III. Král., VIII. 22., XVII. 20. IV. Král., IV 33., XIX. 15., XX. 2., Jon II. 2., IV. 2., Dan. VI. 10., IX. 3., Esdr. X. 1., Neh. I. 4., I. Makk. IV. 30., V. 33., Tob. III. 1. 17. atd.). Kdekoli arcioťové postavili oltáře učinili tak, aby vzývali jméno Hospodinovo (Gen. XII. 8., XIII. 4., XXI. 33.) a v celé bohoslužbě národa vyvoleného byla modlitba, byť ani zákon o ní zvláště nejednal. V době Davidové shledáváme, že se modlívali Israelité třikrát denně ráno, v poledne a večer (Žalm LIV. 18.), později bylo obyčejem (Dan. VI. 11.) modliti se při oběti ranní o hodině 3., v poledne, o hodině 6. a při oběti večerní o hodině 9. (Skut. ap. II. 15., X. 9., III. 1., Dan. IX. 21.). Také modlitba před jídlem a po jídle byla v obyčeji. Modlitby konávali Israelité o samotě v jizbách (Dan. VI. 11., Judith VIII. 5., Tob. III. 12., Skut. ap. I. 13.), na vrších (III. Král. XVIII. 42., Mat. XIV. 23., Mar. VI. 46., Luk. VI. 12.). Jinak modlívali se v síni chrámové anebo, byli-li vzdáleni, s obličejem k Jerusalemu obráceným. Z pravidla modlívali se stojíce, někdy (při velké nábožnosti) klečíce nebo k zemi hluboko skloněni jsouce. Kdo se modlil stoje neb kleče, povznášel rukou vzhůru k nebesům, při modlitbách kajících bil se v prsa a skláněl hlavu.

Skončiv obět kadění, vycházel kněz ze Svatyně, udíleje lidu požehnání, vztahuje naň ruce. Formule žehnací předepsaná jest (Num. VI. 22.—24.): „Mluv Aronovi i synům jeho: Takto budete požehnání dávati synům israelským a díte jim: Požehnejž tobě Hospodin, a ostříhejž tebe, ukažž Hospodin tvář svou tobě a smiluj se nad tebou. Obratiž Hospodin tvář svou k tobě, a dej tobě pokoj. I budou vzývati jméno mé nad syny israelskými, a já jim žehnati budu.“ Když kněz udělil požehnání, lid odpověděl „Amen“. Takovým požehnáním končila se také bohoslužba v pozdějších synagogách.

Zpěv a hudba v bohoslužbě. Již při vzdělávání stánku Božího pěl Israel chvalozpěvy Hospodinu. Částí bohoslužby učinil zpěv teprve král David, zařídív k tomu účelu školu zpěváckou, a od té doby provádělo pění žalmů oběti (II. Paral. V. 12. VII. 6, XXIX. 25. . XXXV. 15., I. Makk. IV. 54., Sir. L 18.).

Pění žalmů provázeno bývalo hrou na citery a na harfy. Z dob Mojžíšových bylo nařízeno v určité dny v stříbrné troubiti trouby; čtemeť v Num. X. 10.: „Jestliže kdy budete míti hody, a dny sváteční, i první den měsíce, troubiti budete v trouby ty (stříbrné) k obětem zápalným, a obětem pokojným, aby byly vám k připomenutí Boha vašeho.“

Bohoslužebné osoby.

§ 192.

Kněžství levitické.

K obsluze stánku a ke konání svaté služby, jakož i ku vzdělávání lidu a k ušlechťování jeho smýšlení, povolal Hospodin kmen Levi, jenž na místě prvorozených všeho Israele Mojžíšem posvěcen byl.

Kmen Levi byl vyvolen k tomu, aby zákon Hospodinův neporušený zachovával, jemu (zákonu) lid učil, nad zachováním zákonitých ustanovení bděl, v soudech dle něho rozhodoval a zákon celý pro potomky zachoval (Lev. X. 11., Deut. XXXI. 9.—13., XXXIII. 10.). Kmen Levi jakožto zvláštní vlastnictví Hospodinovo, nedostal žádného území, když veškerá země Kanaan byla dobyta a mezi kmeny israelské rozdělena; podílem jeho byl Hospodin, jenž levitům dal vykáhati v území každého kmene po čtyřech městech, tedy 48 měst v zemi, s pastvinami potřebnými pro dobytek jejich, jakož i desátky z plodin polních a ze stád, prvotiny z obilí i z dobytka a určité podíly z darův obětních k výživě jejich (Num. XVIII. 20., Deut. X. 9., Num. XXXV. 1.—8., Lev. XXVII. 30.—33., Exod. XXIII. 19., Lev. II. 11., XXIII. 17., Num. XVIII. 21.—24., Deut. XV. 19.).

Neměli však všickni členové kmene Levi práva rovného, aniž rovných povinností, nýbrž vše bylo náležitě rozčleněno a zvláště spořádáno. K úřadu kněžskému bylo ze všeho kmene vyvoleno pokolení Aronovo, a to tak, že Aron a po něm vždy hlava rodiny (nejstarší syn) bude veleknězem, a synové jeho v přímé posloupnosti že službu kněžskou konati budou. Rozčlenění to shodovalo se s rozdělením svato-stánku; ve Velesvatyni sloužití směl jedině velekněz, ve Svatyni pak a při oltáři pro oběti zápalné konali službu kněží, ostatní posvátné výkony, které neměly rázu obětního, konali levité (nekněžští) jakožto sluhové a pomocníci kněží.

Pojem o kněžství podává Mojžíš sám u příležitosti, kdy vzbouřili se Kórah, Dátan a Abiron i roty jejich proti kněžství Arona a synů jeho, kdež praví: „Ráno známo učiní Hospodin, kteří k němu příslušejí a svaté (které k službě své posvětil) připojí k sobě: a kteréž vy

volil, tiť přiblíží se k němu“ (Num. XVI. 5.), t. j. ráno Hospodin ukáže, kdo má býti knězem. Kněžství tedy záleží ve třech věcech, v povolání, posvěcení a v přibližování se (Hospodinu). V povolání jest označen základ, v posvěcení kvalifikací či uzpůsobení a v přibližování se jest vyznačeno konání služeb úřadu kněžského. Kněz (kohen) jest prostředníkem mezi lidem a Bohem. Postavení tak důležité a vznešené může zajímati ten, koho Bůh sám k tomu vyvolil a ustanovil. Proto píše sv. Pavel v té příčině: „Aniž kdo sám sobě osobuje té cti (býti knězem), ale kdož povolán bývá od Boha jako Aron (Žid. V. 4.). Právo a přednost k Bohu přistupovati a dary od lidí mu podávati (obětovati) neuděluje ani vlastní sebe odhodlání, ani zbožnost a mravní hodnota, aniž volba lidu, nýbrž toliko Hospodin Bůh. Kněžství a povolání k němu jest zcela dílo svobodné a naprosté vůle Boží, jak to i sám Spasitel zřejmě praví, řka k apoštolům svým: „Ne vy jste mne vyvolili, ale já jsem vyvolil vás a postavil jsem vás“ (Jan XV. 16.)

§ 193.

Kněžstvo. Levité.

Levité dělili se podle tří synů Levi na Gerzonity, Qehathity a Merarity (Num. III. 15.—17.) a měli k obývání 35 měst a k výživě své desátky z plodin polních a ze stád, z nichž zase desátky dávali kněžím (Num. XVIII. 26.); mimo to bývali zváni k hodům obětním i při jiných příležitostech (Deut. XII. 13. 18., XIV. 27. 20., XVI. 11.). Povoláni byli od Hospodina, aby Aronovi a synům jeho sloužili, aby před svatostánkem všelikou službu vykonávali a o nářadí svatostánku měli péči. Ale k nářadí ve Svatyni k oltáři nesměli pod ztrátou hrdla se přiblížiti (Num. III. 7.—9., XVIII. 2. 3. 6.). Službou chrámovou byli povinni od 25. roku věku až do 50. a zasvěcovali se k úřadu svému zvláštní očišťovnou, kterou vypisuje (Num. VIII. 6.—26.): „Vezmi levity z prostředků synů israelských a očisť je podle tohoto řádu. Ať se pokropí vodou k očištění, a ať oholí všecko tělo své. A když zperou roucha svá a očištění budou, vezmou vola ze skotu, a obět suchou k němu, mouku bělnou olejem skropenou: vola pak druhého ze skotu vezmeš ty (k oběti) za hřích: i postavíš levity před stánkem úmluvy, svolav všecko množství synů israelských: a když levitové budou před Hospodinem, položí synové israelští ruce své na ně (zastoupeni jsouce knížaty svými). A obětovati bude Aron levity, v dar před obličejem Hospodinovým od synů israelských, aby sloužili v službě jeho. Levitové pak vloží ruce na hlavy těch volů, ze kterých jednoho obětovati budeš za hřích a druhého v obět zápalnou Hospodinu, aby se modlil

za ně. I postavíš levity před Aronem a před syny jeho, a posvětiš jich, obětuje je Hospodinu, a oddělíš je z prostředku synů israelských, aby byli moji. A potom vejdou do stánku úmluvy, aby mi sloužili.

Obr. 34. Levita.

A tak je očistíš a posvětiš v obět Hospodinovu: nebo darem dáni jsou mi od synů israelských za prvorozené, kteříž otvírají všeliký život v Israeli, vzal jsem je. Nebo mé jest všechno prvorozené mezi syny israelskými, tak z lidí jako z hověd. Od toho dne, jakž jsem pobil všechno prvorozené v zemi Egyptské, posvětil jsem jich sobě a vzal jsem levity za všechny prvorozené synů israelských: a dal jsem je darem Aronovi a synům jeho z prostředku lidu, aby mně sloužili místo Israele ve stánku úmluvy, a modlili se za ně, aby nebyla v lidu rána, jestliže by se osmělili přistoupiti k Svatyni. I učinil Mojžíš a Aron i všechno

množství synů israelských s levity všecko, což byl přikázal Hospodin Mojžíšovi: a očistili se, a zeprali roucha svá. I pozdvihl jich Aron před obličejem Hospodinovým a modlil se za ně, aby, jsouce očištěni, vešli k úřadům svým do stánku úmluvy, před Aronem i syny jeho. Jakož byl přikázal Hospodin Mojžíšovi o levitech, tak se stalo. I mluvil Hospodin k Mojžíšovi řka: „Tento jest zákon levitů: Od pětmecítma let a výše, vejdou, aby sloužili v stánku úmluvy. A když padesátý rok věku vyplní, přestanou sloužiti: a budou služebníci bratří svých v stánku úmluvy, aby ostríhali věcí, kteréž jim budou poručeny, díla pak samého nebudou dělati. Tak zřídíš levity ve strážích jejich.“

§ 194.

K n ě ž í.

Ke kněžství byli povoláni toliko synové Aronovi, a když Nadab a Abihu zemřeli bezděti, kněžství zůstalo při potomcích Eleazarových a Ithamarových. Ale i z těch potomků byli z úřadu kněžského vyloučeni, kteří stíženi byli některou vadou tělesnou, ačkoli jim výživa vykázána byla jako kněžím ostatním; čtemeť v Lev. (XXI. 17.—23.). „Mluvil Hospodin k Mojžíšovi řka: Mluv k Aronovi: Člověk ze semene tvého po rodech, kterýž by měl na sobě nějakou vadu, nebude obětovati chlebů Bohu svému, aniž přistoupí k službě jeho: bude-li slepý, bude-li kulhavý, bude-li míti nos malý, nebo příliš veliký, neb křivý, bude-li míti zlámanou nohu, neb ruku, bude-li hrbovatý, bude-li krhavý, bude-li míti bělmo na oku, bude-li míti ustavičnou prašivost, aneb lišeje na těle, neb bude-li průtrž míti. Nižádný, kterýž by měl na sobě nějakou vadu, ze semene Arona kněze, nepřestoupí obětovat oběti Hospodinu. ani chlebů Bohu svému, ale však proto jísti bude chleby, kteříž se obětují ve Svatyni, toliko tak, aby za oponu nevcházel, ani přistupoval k oltáři, nebo vodu má, a poskvřňovati nemá Svatyně mé.“ Určitý věk pro kněžství předepsán nebyl. Z měst levitům přikázaných bylo jim přiděleno třinácte. K výživě své brali desátky levity dávané a z prvotin úrody a to přijímali dílem surové, jako dávaly se pšenice, ječmen, hrozny, fíky, granátová jablka, olivy a datle, aneb již k potřebě — k užití připravená — chleby z prvotin, víno, olej, mouka, krupice, vlna ze stříže ovec; potom patřilo jim prvorozené mužského pohlaví, z nichž lidské vykupováno 5 sekly, ze zvířat nečistých podle odhadnutí knězem s přidáním pátého dílu ceny jeho, ze zvířat čistých pak, bylo-li bez vady se obětovalo, z čehož hrudičko a pravé plece knězi připadlo, dále všecko z obětí, co svatosvaté bylo a všecko na poli a ve stádech, co slíbeno bylo.

Obyčejně chodili kněží oblečení jak ostatní israelité; ale pro vý-

kony kněžské byla předepsána zvláštní roucha, a to: dlouhá sukně kmentová s rukávy, čepice s korunou, nohavice lněné a pás ze lnu bílého přesukovaného, postavce modrého, šarlatu a červce dva-

Obr. Židovský kněz.

krát barveného s dílem vyšíváním: ale neměli míti obuvi, protože do Svatyně vstupovati se smělo jen nohama bosýma.

V příčině povinností náleželo kněžím: a) ve Svatyni zapalovati kuřidlo na oltáři zlatém ráno i večer, obstarávati každodenně lampy a každou sobotu vystřídati chleby předložení: b) v síni (v nádvoří

chrámovém) udržovati stále oheň na oltáři zápalů, čistiti oltář od popela, konati oběti ranní a večerní a po vykonané oběti říkati požehnání nad lidem, pozdvižením přináseti Bohu části obětovaného, kropiti krví, klásti a zapalovati obětované na oltáři zápalů. Mimo to slušelo jim v doby ustanovené troubiti v trouby stříbrné, prohlížeti uzdravené od malomocenství a očišťovati poskvrněných vůbec, zprošťovati nazirey slibu, zkoušeti ženy podezřelé z cizoložství a odhadovati věci svatyni zaslíbené. Posléze slušelo jim lid v zákoně vyučovati, soudy u vyšší instancí (stolici) konati a před bitvou k bojovníkům promlouvati (Num. V. 15., VI. 13. 23.—27., XVIII. 3., Lev. VI. 3., IX. 22., XIII., XIV. Deut. XVII. 8. ., XIX. 17., XX. 2. ., XXI. 5.).

K úřadu svému světili se kněží zvláštním řádem, o němž promluveno již v § 187.

Službu svou konati měli, jsouce vždy leviticky čisti, a měli se varovati těchto zákonem zakázaných věcí: „Mluv ku kněžím, synům Aronovým, a rci jim: Ať se neposkvřňuje kněz při smrti spoluobčanů svých, jediné toliko při krevních a příbuzných, to jest při otci a matce a synu a dceři a při bratru také, a sestře panně, kteráž není vdaná za muže: ale ani na knížeti lidu svého neposkvřni se. Nebudou holiti hlavy, ani brady, ani na těle svém učiní nějakého řezání. Svatí budou Bohu svému, a neposkvřní jména jeho; nebo zápal Hospodinův a chleby Boha tvého obětují, a protož svatí budou. Nevěstky a lehké ženy nepojmou sobě za manželku, ani té, kteráž zapuzena jest od manžela svého: nebo posvěcení jsou Bohu svému (Lev. XXI. 1.—8.). Každé provinění se proti čistotě levitické bylo trestáno smrtí.

§ 195.

Velekněz.

Velekněz stál v čele kněžstva veškerého. Prvním byl Aron, po něm následoval nejstarší syn jeho Eleazar. Velekněz měl netoliko všecka práva kněžská, nýbrž jakožto hlava a zástupce veškerého kněžstva měl zvláštní práva, ale na něm vyhledávána také větší míra čistoty a bezúhonnosti života. Vedle rouch kněžských měl ještě roucho jemu zvláštní, a ta byla: a) roucho vrchní, o němž čteme (Exod. XXVIII. 31.—34., XXXIX. 22.—26.): „Uděláš i sukni pod náramenník všecku z postavce modrého, v jejímž prostředku nahore bude otvor a prvním vůkol něho vytkaný, jako bývá obyčejně po krajích roucha, aby se snadně netrhala. Dole pak při podolku též sukně vůkol uděláš jako jablka granátová z modrého postavce a šarlatu, a z červce dvakrát barveného, proměšuje uprostřed zvonečky, tak aby byl zvoneček zlatý, a jablko granátové; a opět zvoneček jiný zlatý,

a jablko granátové. I bude se obláčeti v ní Aron při úřadu služebnosti, aby slyšán byl zvuk, když vchází a ven vychází ze Svatyně před obličejem Hospodinovým, a aby neumřel.“ Nad rouchem tím byl b) efod. náramenník, jejž Písmo takto vypisuje: „Udělají pak náramenník ze zlata a postavce modrého, a šarlatu a z červce dvakrát barveného, a lnu bílého přesukovaného, dílem rozličných barev. Dva kraje spojené

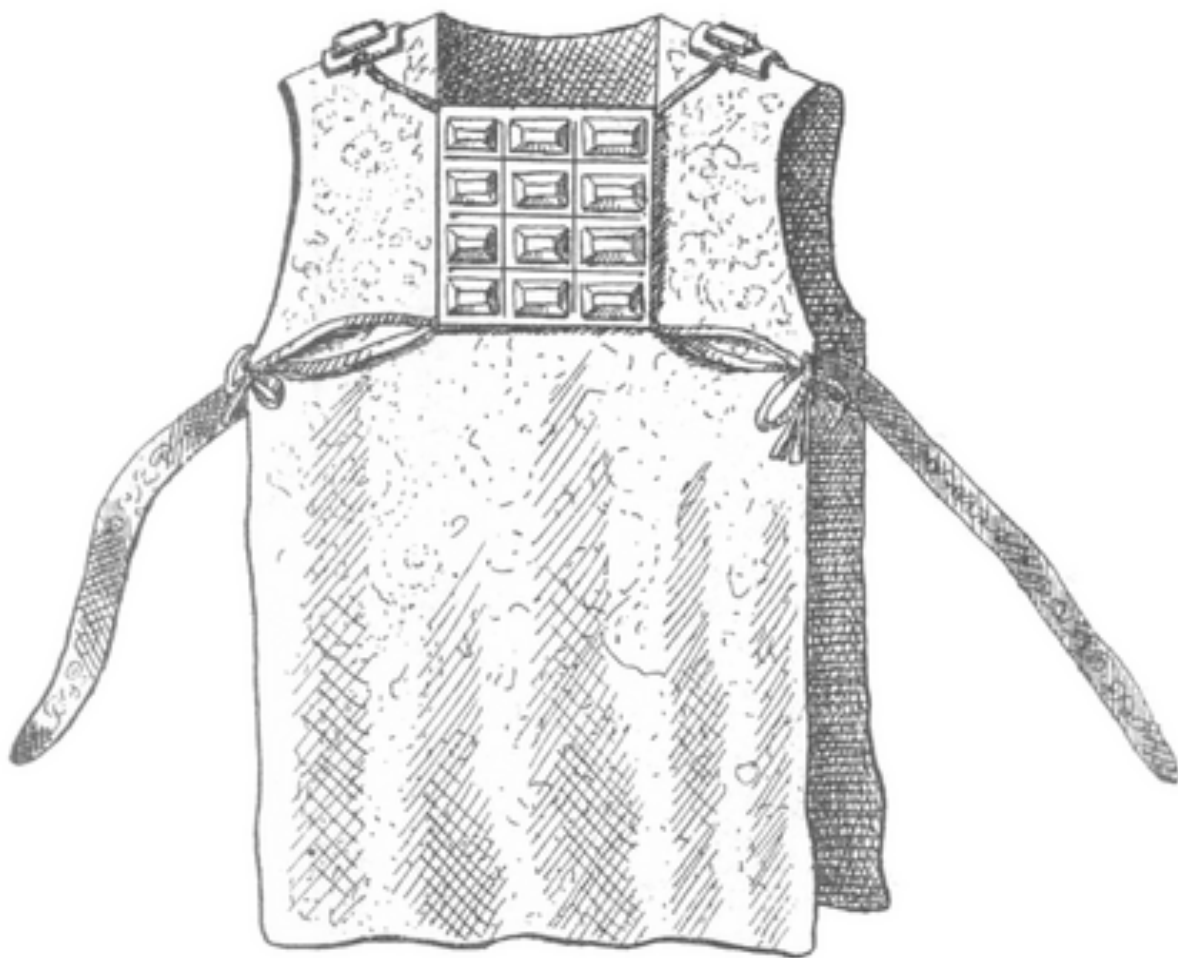
Obr. 36. Velekněz v malém obleku.

míti bude na obou koncích, aby se v jedno sešly. Samo také setkání i všeliké dílo proměnné bude ze zlata a postavce modrého a šarlatu a červce dvakrát barveného a bílého lnu přesukovaného. A vezmeš dva kameny onyxové a vyryješ na nich jména synů israelských: šest jmen na kameni jednom, a šest ostatních na druhém pořádku narození jejich. Dílem vyrývače, a rytím ryjícího kamení drahé vyryješ na nich jména synů israelských, vsazených do zlata, a (zlatem) obklíčených.

Obr. Velekněz ve slavnostním obleku.

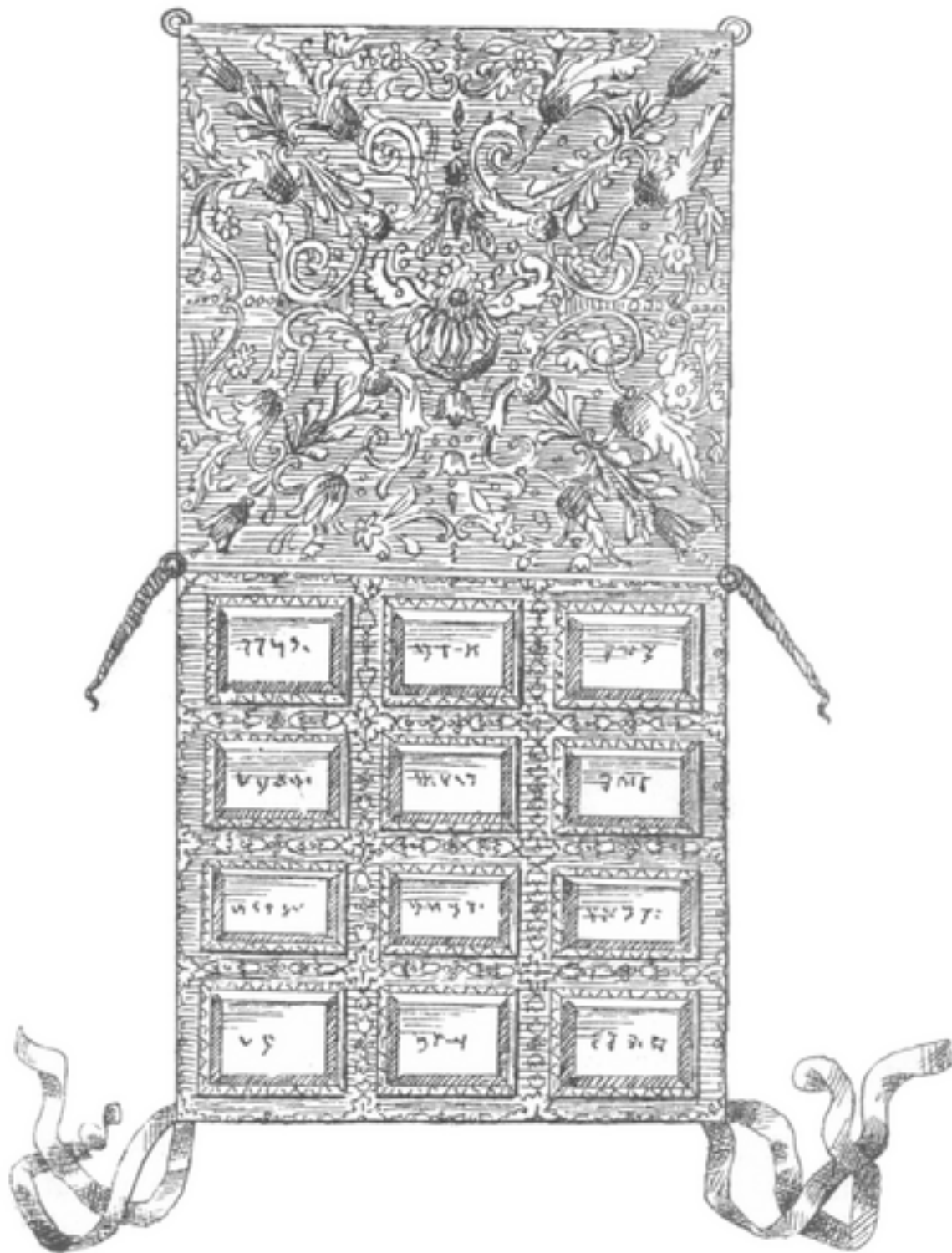
A položíš dva ty kameny na obou krajích náramenníku na památku synům israelským. A nositi bude Aron jména jejich před Hospodinem, na obou ramenou pro připomínání. Uděláš i háčky ze zlata a dva řetízky ze zlata nejčistšího, vespolek se držící, kteréž zavěšíš na háčky.“ (Exod. XXVIII. 6.—14.) Na efodu zpředu na prsou byl c) chošen, náprsník. „Uděláš také náprsník dílem rozličných barev podle setkání náramenníka, ze zlata, z postavce modrého a šarlatu, a červce dvakrát

Obr. 38. Šat slavnostní (efod).

barveného, a bílého lnu přesukovaného. Čtverhranný bude a dvojitý: míru pídí míti bude tak na dlouhost jako na širokost. A vysadíš jej čtyřmi řady kamenů drahých: v prvním řadu bude kámen sardius, topazius a smaragdus, v druhém karbunkulus, safir a jaspis, v třetím ligurius, achat a ametyst, ve čtvrtém chrysolit, onyx a beryle. Vsazení budou do zlata v pořádcích svých. A budou míti jména synů israelských: dvanáct jmen vyryto bude, každý kámen jedním jmenem, jednoho z dvanáctera pokolení. Uděláš k náprsníku řetězy vespolek se držící ze zlata nejčistšího: a dva kroužky zlaté, kteréž vložíš na obadva

kraje náprsníka: a řetězy zlaté spojíš s kroužky, kteříž jsou na krajích jeho: a těch řetězů konce sepneš dvěma háčky na obojí straně náramenníka, jež hledí k náprsníku. Uděláš i dva kroužky zlaté, kteréž

Obr. 39. Šat slavnostní (efod) o sobě.

vložíš na kraje náprsníka, na krajích, kteříž jsou naproti náramenníku, a k jeho zadní straně patří. Ano také i jiné dva kroužky zlaté, kteříž se dáti mají na obě strany náramenníka zespod, jenž hledí proti spo-

jení dolejšímu, aby se spojití mohlo s náramenníkem, a aby byl přitážen náprsník kroužky svými s kroužky náramenníku tkanicí z postavce modrého, aby zůstalo spojení pevné a náprsník od náramenníka neodstával. I bude nositi Aron jména synů israelských na náprsníku soudu na prsech svých, když vcházeti bude do Svatyně na památku před Hospodinem na věky. Položíš pak na náprsníku soudu Učení a Pravdu (Urím a Thumím, t. j. světlost a dokonalost), kteréž budou na prsech Aronových, když vcházeti bude před Hospodina: i bude nositi

Obr. 40. Čelní ozdoba velekněze.

soud synů israelských na prsech svých před obličejem Hospodina vždycky.“ (Exod. XXVIII. 15.—30.) K oděvu velekněze náležela posléze d) čepice, jakýsi druh turbanu n. závití na hlavě, skládala se ze závití lněného bílého jako u kněží ostatních, a nad tím závití z tmavě modrého červce (dvakrát barveného), z předu na čepici té připevněna byla tkanicí z postavce modrého deska ze zlata nejčistšího, do které vryta byla slova: „Svaté Hospodinu“ (qôdeš le Jahveh).

V den smíření měl velekněz roucha jednodušší nežli právě vypsaná totiž lněná; neboť čteme (Lev. XVI.): „V sukni lněnou obleče se, nohavicemi lněnými hanbu přikryje: opáše se pasem lněným, čepici lněnou vstaví na hlavu: nebo tato roucha jsou svatá, v kteráž všecka, když se umyje, obleče se.“

Výkony vyhrazené jedině veleknězi byly: konati obět za hříchy, za sebe i za lid, oběti smírné a zápalné v den smíření, pomocí Urím a Thumím dovídati se vůle Boží, dozíratí k veškeré bohoslužbě a ke kněžstvu, a ve věcech soudních, o nichž rozhodovati bylo kněžím, měl poslední slovo a byl později předsedou synedria n. rady vysoké. Že všeliké výkony kněžské také velekněz konati směl, rozumí se samo sebou.

K úřadu svému byl velekněz posvěcen zvláštním řádem, o čemž již pověděno bylo v § 187.

§ 196.

Význam kněžských výsad (předností) kněze a požádků na něj činěných.

Ze všech ustanovení a nařízení, týkajících se kněžství, jde na jevo, že Bůh sluhy své kněží nad obecný lid povznesl, a sobě za majetek je vyvoliv, s sebou je spojil a ve spojení tom je chtěl zachovati. Aby službou jeho se zaměstnávali a vyučování lidu věnovati se mohli, nedal jim vykázati žádného území, aniž chtěl, aby o věci vezdejší pečující od něho se vzdalovali; sám jsa jejich podílem, vykázal jim desátky a části z obětovaného a jiné dávky s bohoslužbou spojené. Bohu a jeho svatyni a jeho službě měli se zcela oddati.

Že mají býti čisti a všelikého hříchu a poskvrnění prosti, na to pamatováni byli vadami tělesnými, pro které nesměli jednotlivci úřadu kněžského konati.

Při svěcení svém byli omýváni, oblékáni v roucha zvláštní a pomazáni svatým olejem, čímž uzpůsobeni byli k úřadu tak vznešenému, a trojnásobnou obětí uvedeni v důstojnost a v práva kněžství. Jako vodou tělo zbavuje se skvrn, tak i duše kněží očištěna býti měla od hříchů. Roucha kněžská čtvera byla. Číslo čtyři a barvy rouch tu mají důležitost svou. Číslo čtyři jakožto signatura království Božího ukazuje ku kněžské dokonalosti a k jeho poměru ku světu, jehož prostředníkem u Boha se stává, roucha pak velekněze mají číslo dvakrát čtyři, aby se ukázalo, že jest knězem kněží, nejvyšším prostředníkem u Boha na zemi, a že má pečovati o dokonalost mnohem vyšší, než jaké se vyžaduje na kněžstvu ostatním.

Látky a barvy rouch byly právě takové jako koltry ve Svatyni i ve Velesvatyni, protože velekněz stál výše, nežli všickni ostatní služebníci svatostánku, ke ctnostem obyčejných kněží měl přidati ještě ctnosti zvláštní. Zlatá deska na čepici jeho připomínala mu, že náleží zcela Hospodinu, a že tedy mysliti má v rozjímání svatém stále na Boha. Náramenník připomínal mu, že trpělivě nésti má slabosti lidu a proto byla jména dvanáctera pokolení israelských napsána na dva drahokamy, kterými části náramenníku se spojovaly; náprsník pak, že lid v srdci svém nositi a o něho svatou láskou pečovati má. Svrchní roucho jeho napomínalo ho barvou svou blankytnou, aby kráčel po cestě nebeské, konaje skutky dokonalosti; zlaté zvonečky na podolku jeho připomínaly božské učení, jež velekněz hlásati, a jímž se v životě svém řídití měl, a jablka

granátová, ke zvonečkům připojená, naznačovala jednotu víry a dobrých mravů.

Kněží Starého Zákona, zejména velekněz Áron, byli obrazy Ježíše Krista a kněžství Nového Zákona.

Kněží starozákonní*) měli býti na těle bezvadní; Ježíš Kristus je zcela bez poskvrny a nejvýše svatý; neboť „takového zajisté potřebí nám bylo míti velekněze, svatého, nevinného, neposkvrněného, odděleného od hříšníkův, a kterýž nepotřebuje po každý den jako kněží nejprve za své hříchy oběti obětovati, potom za hříchy lidu; neboť to učinil jednou obětováním sebe samého. Zákon zajisté ustanovoval za kněží lidi, mající nedostatky: ale slovo přísahy, kteréž se stalo po zákonu (ustanovilo veleknězem) Syna na věky dokonalého.“ (Žid. VII. 26—28.)

Slavnostní roucho úřední naznačovalo nejužší spojení Árona se svatostánkem; vtělením svým spojil Ježíš Kristus nejúže, nerozlučně na věky přirozenost lidskou s přirozeností božskou a tělo své učinil oponou k Velesvatyni, ano živým chrámem Božství (Žid. X. 20., Jan II. 19. 21., Kolos. II. 9.).

Velekněz starozákonní byl olejem pomazán jako svatostánek; Ježíš Kristus je pomazán Duchem svatým, jenž v plnosti Božství přebývá v něm (Skut. ap. X. 38., Luk. IV. 18., Is. XI. 2. I. XI. 1. ., Žalm XLIV. 7. .); proto slove Mesiáš, t. j. Pomazaný, Svatý Hospodinův.

Velekněz dotazoval se Boha ve Velesvatyni skrze Urim a Thumim; Ježíš Kristus je sám pravé, dokonalé světlo; od věčnosti v lůně Boha Otce zjevil nám tajemství Boží (Jan I. 9. 18., V. 20.).

Smíření skrze velekněze starozákonního bylo toliko symbolické. mělo cenu a působení jedině vzhledem k Ježíši Kristu. On však přišel jako velekněz statků budoucích, vstoupil ve Svatyni vlastní krví jednou pro vždy a vykonal tak věčné vykoupení (smíření). On sám je smířením za hříchy celého světa. Proto jest i jeho přímluva nekonečně vznešenější, nežli přímluva velekněze v Zákoně Starém. Náš nejvyšší velekněz pronikl nebesa, kdež žije věčně, přimlouvaje se za nás; přišel útrpnost maje se všemi mdlobami našimi, přistupmež tedy s důvěrou

*) Vedle kněží a levitů přisluhovaly ve svatostánku také panny, které se zaslibily dobrovolně svatostánku nebo rodiči svými byly obětovány (Exod. XXXVIII. S.). Panny ty konaly v stánku potřebné domácí a ruční práce ženské a konaly službu posvátnou s postem a modlitbou.

Nathineové (nathan = darovati) byli podřízení pomocníci levitů, kteří dříví štípali, vodu nosili a j. v. Byli to ve válce zajatí, otroci svatostánku darovaní. Bydleli na hoře chrámové anebo v městech levitských.

k trůnu milosti, abychom došli milosrdenství a našli milost k pomoci příhodné (Žid. IV. 14. 15. 16.).

Starozákonní velekněz směl se zasnoubiti jen panně neporušené. Církev, nevěsta Kristova, je slavná, nemající poskvrny, ani vrásky nebo cokoli takového, a je svatá a neposkvrněná (Efes. V. 27.).

Náměstkové Kristovi na zemi, kněží, vysoko stojí nad svými obrazy v Zákoně Starém. Roucha jejich podobná starozákonným zobrazují milosti a ctnosti kněze novozákonního, následují jedni po druhých svátostí svěcení kněžstva, neobětují zvířat, nýbrž nevinného Beránka Božího; vstupují denně do Velesvatyně, patříce na Boha svého skrytého ve způsobách chleba a vína a nikoli na symbol jeho; při hodech obětních nepožívají darů pozemských, nýbrž skutečné a opravdové tělo a krev Beránka Božího, Ježíše Krista. V Zákoně Starém jeden byl velekněz národa vyvoleného, ale v Zákoně Novém ustanovil věčný král a velekněz pod jedním náměstkem svým, papežem, mnoho velekněží nad veškerou zemí, aby pamětlivi jsouce jména Jeho, chválili Jej národové země od věků na věky (Žalm XLIV. 17.).

Požehnání velekněze nabylo vyplnění ve veleknězi věčném, jenž je vždycky živ k orodování za nás (Žid. VII. 25.).

Doby posvátné.

§ 197.

Kalendář u Hebraeů.

Hebraeové řídili se roky měsíčními (lunárními); rok měl 12 měsíců po 29 neb 30 dnech a rozdíl 11 dnů od roku slunečního byl každým druhým nebo třetím rokem vyrovnán vsutím měsíce přestupného. Podle toho měl rok přestupný 13 měsíců. Jména měsíců postupem roku se svátky do nich spadajícími byla tato:

1. Nisan, v dobách starých zvaný Abib, t. j. měsíc klasů. Počínal se novým měsícem (novoluním) před rovnodenností jarní a shodoval se tudy s druhou polovicí měsíce března a s první polovicí měsíce dubna. Dne 14. večer počala se pascha zabíjením beránek; od 15.—21. byly svátky velikonoční, svátek chlebů nekvašených. Dne 16., a byla-li to sobota, dne 17. slavné obětování snopů z prvotín; odtud počítalo se sedm týdnů do letnic.

2. Ijar, (Ijjar), dříve Ziv, měsíc květu, zabíral polovici dubna a května.

3. Sivan zabíral polovici května a června; dne 6. neb 7. svátky letnic, zvané také den prvotín (pšeničných) nebo slavnost týdnů.

4. Thammúz neboli Adonis (červen-červenec).
5. Ab (červenec-srpen); dne 9. památný den rozkotání Jerusalema (smutek a půst).
6. Elúl (srpen-září).
7. Tišri, dříve Ethaním (září-říjen), dne 10. velký den smíření (pokání, půst); od 15. do 24. slavnost stánků.
8. Marchešvan, Maršuan, dříve Búl, měsíc dešťů (říjen-listopad).
9. Kislev n. (Chislev) (listopad-prosinec); dne 25. od doby Judy Makkabejského svátek Encení, t. j. slavnost posvěcení chrámu.
10. Tebeth (prosinec-leden).
11. Sebat (leden-únor).
12. Adar (únor-březen) dne 14. a 15. slavnost Purím (slavnost losů).
Měsíc přestupný Veadar; dne 14. a 15. velké Purím. Kdy měsíc ten bylo vložit, o tom rozhodovalo synedrium.

Dni v týdnu neměly zvláštních jmen a počítány první, druhý atd. po sobotě.

Den počítali od večera do večera, nikoli od rána neb od půlnoci, a den nedělil se na hodiny, nýbrž jen na ráno, poledne a večer a teprve po zajetí ve dvanáct hodin, noc pak ve dva rovné díly nebo ve troje noční bdění.

§ 198.

Denní bohoslužba v chrámě.

Po zákonu Mojžíšovu měla se každého rána a večera obětovati obět: „Totof jest, co obětovati budeš na oltáři: Beránky roční dva na každý den ustavičně, jednoho beránka ráno, a druhého k večeru, desátý díl efy běli, skropené olejem vytlačeným, jenž by měl na míru čtvrtý díl hin, a víno k oběti mokré v jednostejné míře na beránka jednoho. Druhého pak beránka obětovati budeš k večeru podle řádu ranního obětování a podle toho, což jsem pověděl, k vůni přechutné: obět ta jest Hospodinu obětováním věčným v národech vašich u dveří stánku svědectví před Hospodinem, kdež uložím, abych mluvil k tobě“ (Exod. XXIX. 38—42.) a Num. XXVIII. 3. .). S oběti těmi bylo spojeno pálení kuřidla vonného na oltáři zlatém ve svatyni a spořádání věčného světla: „I bude páliť na něm (na oltáři) Aron zápal libě vonný (každé) ráno. Když zpraví lampy, zapálí jej, a když vstaví je k večerou, páliť bude kadidlo z vonných věcí věčně před Hospodinem v rodech vašich“ (Exod. XXX. 7. 8.).

Ve svátcích byla ranní a večerní obět denní rozmnožena, konání její ustanoveno na hodinu rannější, ale opominuta nebyla nikdy, nébrž

ani o svátcích velikonočních, ani v den smíření, a proto se nazývá v Písmě Svatém „tamid“ = „ustavičná“. Předpovídání, že obět ta přestane, znamenalo tolik, jako že vůbec oběti (mosaická bohoslužba) přestanou (Dan. VIII. 11. 12. 13., XI. 31., XII. 11.).

Hledíce k Písmu Sv. i k ústnímu podání, shledáváme, kterak se asi konala obět každodenní v dobách druhého chrámu.

Především bylo třeba, aby sešel se dostatečný počet kněží, levitův a zástupců lidu a dal se večer do chrámu zavřít, aby se mohla ráno obět konati. Zástupci rozumíme poslance z rozmanitých krajín Palestiny, kteří národ Israelský při bohoslužbě zastupovali. Nemělyť se konati oběti v nepřítomnosti těch, za něž se konaly. Zařízení to připisuje Mišnah nejstarším prorokům. Kněží byli v noci v beth ha moked, t. j. ve velké jízbě, v které do kola byly kamenné lavice. Spali tam v obyčejném oděvu svém majíce roucha kněžská za hlavami položená. Časně z rána, v létě o 2. hodině byli probuzeni a čištění oltáře od popela losem jednomu uloženo; potom rozdělili se ve dvě skupiny a s pochodněmi v rukou obešli chrám, aby tak nádvoří prohlédli. Kněz, jemuž uloženo popel s oltáře ukliditi, umyv se, dal se do práce první. Ostatní kněží uklidili zbytky z obětí a přinášeli nové dříví na oltář. Potom losovalo se po druhé, aby se rozdělili o práce obětné. V určitý čas šlo se obětovati. Jeden přinesl beránka, ostatní přinášeli nářadí při oběti potřebná. Beránek byl dle předpisu zabit, a mezi tím se brána chrámová otevřela a ustanovení kněží přicházeli, aby upravili oltář k pálení kuřidla a spořádali lampy na svícnu sedmiramenném.

Krví obětního beránka kropeno na stranu oltáře, části obětní na oltáři urovnány, a potom přidána obět suchá a mokrá. Potom následovalo kněžské požehnání, po němž konati se mohly oběti soukromé anebo o svátcích oběti sváteční. Obět večerní konána týmže řádem. Po skončené bohoslužbě vzdálili se kněží, aby na vhodném místě požili, co jim z obětí připadlo.

§ 199.

Sobota. (Den sobotní.)

Svěcením dne sobotního lišil se národ vyvolený ode všech národů jiných. Sobota ustanovena hned při stvoření světa jakožto den vnější bohoslužby; byla ustanovena, aby člověk v den ten vděčně si připomínal stvoření všehomíra, jakož i moc a dobrotivost Tvůrce svého a poznával, že stvořen jsa podle obrazu Božího, jest dítkem Božím. Odpočívaje v den ten od práce pozemské, má pamatovati člověk na poslední určení své a má duši svou nechat v Bohu odpočinouti; po-

sléze má v den ten jakožto Bohem posvěcený, z řady obyčejných dnů vyňatý, Bohu zvláště sloužití a Jej ctíti. Později připojil Bůh ke dni sobotnímu zvláštní význam trojí: aby byl dnem památným na učinění smlouvy mezi Bohem a národem israelským, jakož i památkou na osvobození národa vyvoleného z poroby egyptské, památkou svobody dítek Božích vůbec a posléze aby byl den ten obrazem a prostředkem vejítí v pokoj a mír Messiášův v Církvi Kristově na zemi a budoucně jednou v nebesích.

Svěcení soboty záleželo jednak v odpočínutí od veškeré práce pozemské, ve zdvojnásobení chlebů předložením, jakož i v společných modlitbách a zpěvích. Nařizuje zákon: „Vizte, abyste soboty mé ostříhali; nebo znamením jest mezi mnou a vámi po rodech vašich: abyste věděli, že já jsem Hospodin, jenž vás posvěcuji. Ostříhejte soboty mé; nebo svatá jest vám; kdož by ji poskvrnil, smrtí umře, i kdo by dělal v ní dílo, zahyne duše jeho z prostředku lidu svého. Šest dní dělati budete dílo: v den sedmý sobota jest, odpočínutí svaté Hospodinu. Každý, kdož by dělal v ten den, umře. Ať ostříhají synové israelské soboty a slaví ji po rodech svých. Úmluva jest to věčná mezi mnou a syny israelskými a znamení věčné. Nebo 6 dní činil Hospodin nebe i zemi, a v sedmý od díla přestal“ (Exod. XXXI. 13—17.) a „Zachovej den sobotní, aby jej světil, jakož přikázal tobě Hospodin Bůh tvůj: Šest dní pracovati budeš, a dělati budeš všeliká díla svá; ale sedmý den jest sobotní, to jest odpočínutí Hospodina Boha tvého. Nebudeš v něm dělati žádného díla: ani ty, ani syn tvůj, ani dcera, ani služebník, ani děvka tvá, ani vůl, ani osel, ani všeliké hovado tvé, ani příchozí, kterýž jest v branách tvých, i aby odpočinul služebník tvůj, děvka tvá, jako i ty. Pomni, že i ty sloužil v Egyptě, a vyvedl tebe Hospodin Bůh tvůj v ruce silné a v rameni vztaženém. Protož přikázal tobě, aby světil den sobotní“ (Deut. V. 12—15.). „Dne sobotního obětovati budete (vedle oběti denní) dva beránky roční bez poskvrny a dvě desetiny (efy) mouky bělné olejem skropené v obět suchou, a oběti mokré, kteréž rádně se lijí na každou sobotu, v zápalnou obět věčnou“ (Num. XXVIII. 9. 10.)

Ve schůzích lidu v sobotu čítány části zákona a výňatky z proroků, které potom vykládány, jako to i Ježíš Kristus činil. (Luk. IV. 17.).

V Zákoně Novém zabrala neděle místo soboty, a s jejím významem spojena upomínka na dílo vykoupení člověčenstva, jež vzkříšením Páně bylo dokonáno a sesláním Ducha svatého potvrzeno, jakož i památku na založení Církve Zákona Nového a na milosti v ní uložené; památku

že nás Syn Boží svými bratřími a dědici království Božího učinil a pravou svobodu dítek Božích nám zjednal.

§ 200.

Novoluní a měsíc sobotní.

V den novoluní zasvěcoval se celý měsíc Hospodinu zvláštním způsobem slavnostním, ač to nebyl den sváteční. Slavnost konána zvláštními oběťmi. „Na nov pak měsíců obětovati budete obět zápalnou Hospodinu, telata dvě ze skotu, skopce jednoho, beránků ročních bez poskvrny sedm a tři desetiny (efy) mouky bělné olejem skropené v obět suchou při každém teleti, a dvě desetiny mouky bělné olejem skropené při každém skopci, a jednu desetinu desetiny mouky bělné s olejem v obět suchou při každém beránku. Obět zápalná jestiž vůně nejlibeznější a zápalu Hospodinu. Oběti pak mokré z vína, kteréž při jedné každé oběti mají lity býti, tytoť budou: Půl míry „hin“ při každém teleti, třetí díl při každém skopci, a čtvrtý při beránku. Tať bude obět zápalná po všecy měsíce, kteříž přes rok po sobě jdou. Obětovati budete také kozla Hospodinu za hříchy v obět zápalnou ustavičnou, s mokřými oběťmi jeho“ (Num. XXVIII. 11.—15.). Při tom troubili kněží ve stříbrné trouby (Num. X. 10.).

Na ten den odkládány bývaly často hody slavnostní (1. Král. XX. 5. 24.).

Svátkem pak byl den novoluní Tišri, sedmého měsíce, neboli první den sedmého měsíce, ve který se práce nekonalý a jenž slul svátkem troubení. „Měsíce sedmého, prvního dne téhož měsíce budete míti sobotu (slavnost) památku troubení a slouti bude svatá: žádného díla služebného nebudete dělati v ní, a obětovati budete obět zápalnou Hospodinu“ (Lev. XXIII. 23. 24.) „Měsíce pak sedmého den první slavný a svatý bude vám: žádného díla služebného nebudete dělati v něm, nebo jest den zvuku a trub. A obětovati budete zápalnou obět ve vůni nejpríjemnější Hospodinu, tele ze skotu jedno, skopce jednoho a beránků ročních bez poskvrny sedm: a v obět suchou při nich, mouky bělné olejem skropené tři desetiny při každém teleti, dvě desetiny při skopci, jednu desetinu při každém beránku z těch sedmi beránků a kozla za hřích, kterýž obětuje se k očištění lidu, mimo obět zápalnou novoměsíčnou s oběťmi suchými jejími, a mimo obět zápalnou věčnou s oběťmi mokřými obyčejnými“ (Num. XXIX. 1.—6.). V pozdějších dobách byl na ten den položen počátek roku občanského a nazván jest dnem nového roku.

§ 201.

Rok sobotní.

Vždy po šesti letech, ve kterých se zasévalo a sklízelo, následoval rok sedmý jako sobota, t. j. odpočínutí, ve kterém se pole nevzdělávala aniž osévala, ani se réva ořezávala, ani se co sklízelo. Co na poli vyrostlo, co se urodilo na révě neb na olivě, bylo společným majetkem všech bez rozdílu; čtemeť: „Když vejdete do země, kterouž já dám vám, svěť (země) sobotu Hospodinu. Šest let osívati budeš roli svou a sbíрати budeš ovoce její: sedmého pak léta sobota bude zemi, odpočínutí Hospodinova: pole nebudeš osívati, a vinici nebudeš sbíрати jako při sbírání vína; nebo rok odpočínutí země jesti ale budou vám ku pokrmu, tobě i služebníku tvému, děvečce i nájemníku tvému i příchozím, kteří pohostinu jsou u tebe: hovědům tvým, i dobytku všecko, což se urodí, sloužiti bude ku pokrmu.“ (Lev. XXV. 2.—7.)

Tak roku sobotního země odpočinula, jako ladem ležíc nových sil nabývala a ponecháním úrody Bohu jakožto svrchovanému Pánu takorůž daň se splácela. Bůh pak ji chudým zůstavil a tak i nuzným zpomáháno bylo. Odpočínutím od práce přestal výdělek, a proto se v roce tom dluhy nevymáhaly, ale neodpouštěly se, nýbrž doba k placení se prodloužila (Deut. XV. 1. 2.). O slavnosti stánků roku sobotního měl býti lidu čten zákon před svatostánkem. „Každého sedmého léta v čas léta odpuštění, na slavnost stánků, když se sejdou všichni z Israele, aby se ukázali před obličejem Hospodina Boha tvého, na místě, kteréž by vyvolil Hospodin, čísti budeš slova zákona tohoto přede vším Israelem, aby slyšeli, když se shromáždí veškeren lid, muži i ženy, dítky i příchozí, kteříž jsou v branách tvých: aby slyšíce učili se a báli se Hospodina Boha vašeho a ostříhali a plnili všecky věci zákona tohoto, a aby také synové jejich, kteříž nyní nevědí, mohli slyšeti a báli se Hospodina Boha svého po všecky dny, v nichžto bydliti budou v zemi, do kteréž, přejdouce Jordán, vejdete, abyste obdrželi ji“ (Deut. XXXI. 10.—13.).

Odpočínutí v roce sobotním nemělo za účel zvýšiti úrodnost půdy úhorováním, aniž pouhé odpočínutí a obnovení sil pracovních a podobných věcí, neboť ačkoli ty věci všecky k dobrému byly, byly přece jen pozemské a časné; tu však běželo o zájmy duchovní. Israel měl se z toho naučiti, že země, ač pro člověka stvořená, Hospodinova jest, že ji má vzdělávati a z úrody její požívati, a že úroda její bez přičinění ruky lidské hojná bude, bude-li Israel náležitě plniti úmluvu a zákon Hospodinův. Předčítání zákona nedálo se jedině k tomu účelu, aby bylo prohlášení zákona obnovováno, neshody se zákonem časem vzniklé

odklizeny, nýbrž hlavně proto, aby obsahem zákona duše pookřála a srdce se zahřálo, tak všemu lidu dostalo se požehnání zákona, o němž korunovaný pěvec pěje: „Zákon Hospodinův (jest) neposkrvněný, jenž obrací duše: svědectví Hospodinovo (jest) věrné, jenž dává moudrost maličkým. Spravedlnosti Hospodinovy jsou přímé a obveselují srdce; přikázání Hospodinovo (jest) světlé a osvěcuje oči. Bázeň Hospodinova svatá, trvající na věky věků: soudové Hospodinovi (jsou) praví, ospravedlnění sami v sobě. Žádoucnější nad zlato a nad množství drahého kamení a sladší nad med i nad stred. Služebník tvůj zajisté ostříhá jich, a v ostříhání jich odplata mnohá. (Avšak) proviněním kdo rozumí? Protož od tajných mých očist mne: a cizí odpusť služebníku svému. Nebudou-li panovati nade mnou, tehdyť neposkrvněný budu a očistěn budu od provinění největšího. I zalíbí se (tobě) řeči úst mých a myšlení srdce mého (vzácné bude) před obličejem tvým vždycky“ (Žalm XVIII. 8.—15.).

§ 202.

Milostivé léto (jobel).

Hned po sedmém roce sobotním následovalo léto milostivé (šenat ha jobel), o němž nařízeno Hospodinem v knize Leviticus toto (Kap. XXV. 8.—55.): „Sečteš také sobě sedm téhodnů let, to jest, sedmkrát sedm let, ježto spolu činí čtyřiceti devět let a budeš troubiti troubou sedmého měsíce (Tišri, září — říjen), desátého dne téhož měsíce, času slitování po vší zemi vaší. A posvětiš léta padesátého a nazveš (je) propuštění všem obyvatelům země tvé: neboť toto jest léto milostivé. Navrátí se člověk k vladařství svému, a jeden každý k čeledi své zase přijde; nebo milostivé jest a padesáté léto. Nebudete síti, ani žíti toho, což se samo od sebe zrodí, a prvotin vinic nebudete sbírat pro svěcení léta milostivého; ale co se nahodí, ihned jísti budete. Toho léta milostivého navrátí se všickni k vladařství svým. Když nějakou věc prodáš měštěnínu svému, aneb koupíš něco od něho, nezarmucuj bratra svého, ale vedle počtu let milostivého léta koupíš od něho, a vedle počtu úrod prodá tobě. Čím více let pozůstane po milostivém létu, tím více vzroste i cena: a čím méně času počítati budeš, tím méně i koupě státi bude: nebo čas úrod prodá tobě. Neutiskuj těch, kteří jsou z pokolení vašeho, ale boj se každý Boha svého; nebo já jsem Hospodin Bůh váš. Čiňte přikázání má a soudů ostříhejte a plňte je, abyste mohli bydliti v zemi bez všelikého strachu, a aby vydala vám země úrody své, kteréž byste jedli až do sytosti, žádného útoku se nebojíte. Pak-li díte: Co budeme jísti léta sedmého,

nebudeme-li síti, ani shromažďovati úrod svých? Dámť já požehnání své vám léta šestého, a přinese úrody na tři léta: a bude síti léta osmého, a budete jísti staré úrody až do devátého léta: dokavadž nezrostou nové, budete jísti staré: Země pak nebude prodávána na věky; neb má jest, a vy jste příchozí, a obyvatelé v ní moji. Protož všeliká krajina vladařství vašeho pod výminkou zpět vyplacení prodávána bude. Jestliže by ochudl bratr tvůj, a prodal by stateček svůj, chtěl-li by příbuzný jeho, může vyplatiti, což on byl prodal. Pak-li by neměl příbuzného, a sám mohl by ohledati cenu k vyplacení: tedy se sečtou užtkové od toho času, kteréhož prodal: a což zůstane, navrátí kupci, a tak vezme zase statek svůj. (To jest, počte léta, v nichž statek prodaný v cizích rukou byl, a co by peněz z jistiny za něj položené na táž léta vypadlo, těch za sebou nechá, co se pak na léta pozůstávající dostane, v nichž by držitel statku požívati měl až k létu milostivému, to jen navrátí.) Pak-li by neshledal tolik, aby navrátil cenu, bude míti kupce, což byl koupil, až do léta milostivého. Nebo v něm všecko, což prodáno jest, navrátí se ku pánu, a k vladaři prvnímu.

Kdo by prodal dům v městě hrazeném, bude míti právo k vyplacení jeho, dokud se nevyplní jeden rok. Jestliže ho nevyplatí, a celý rok vyjde, vládnouti bude jím kupec i potomci jeho na věky, a nebude moci vyplacen býti, ani v milostivém létě.

Jestliže pak bude dům ve vsi, kteráž nemá zdí, polním právem prodán bude. Jestliže prve vyplacen nebude, v milostivém létu dostane se zase ku pánu svému.

Domové levitů, kteříž jsou v městech, vždycky vyplaceni býti mohou: jestliže nebudou vyplaceni, v milostivém létu navraceni budou pánům: nebo domové měst levitských jsou dědictví jejich mezi syny israelskými. Podměstí pak jejich ať se neprodávají, nebo vladařství jejich věčné jest. (Podle hebr.: Polnost v okolí jejich měst k pastvě dobytka nesmí prodána býti, poněvadž jim k dědictví věčnému dána jest.)

Jestliže by zchudl bratr tvůj a byl mdlý na ruce, a přijal by ho jako příchozího a pocestného, a živ by byl při tobě, nevezmeš od něho lichvy, aniž víc, než jsi mu dal. Boj se Boha svého, aby se mohl bratr tvůj živiti u tebe. Peněz svých nedáš mu na lichvu a z obilí nepožádáš přídavku. Já Hospodin Bůh váš, kterýž jsem vyvedl vás ze země egyptské, abych dal vám zemi chananejskou, a byl vaším Bohem.

Jestliže chudobou přinucen jsa, sám sebe prodal bratr tvůj tobě, nebudeš ho obtěžovati těžkou služebnou prací, ale jako nájemník a obyvatel při tobě bude: až do léta milostivého dělati bude u tebe, a potom vyjde od tebe s dětmi svými, a navrátí se k příbuzenství, a k vla-

dařství otců svých. Nebo jsou služebníci moji, a já jsem je vyvedl ze země Egyptské: nebudou prodáváni jako jiní služebníci (nevolníci). Netrap ho skrze moc, ale boj se Boha svého.

Služebníka a děvku mějte z národů, kteříž vůkol vás jsou. A z příchozích, kteříž pohostinu jsou u vás, aneb kteříž se z nich zrodili v zemi vaší, ty budete míti za služebníky: a právem dědičným je zůstavíte potomkům, a vládnouti jimi budete na věky. Bratři pak svých, synů israelských, neutiskujte skrze moc.

Jestliže by se zmohl u vás příchozí, anebo host, a ochudna bratr tvůj prodal by se jemu, aneb někomu z rodu jeho: po prodání může zase vyplacen býti. Kdož bude chtíti z bratří jeho, vyplatí ho, buď to strýc, neb strýčený bratr (strýcův syn), aneb některý krevní přítel, neb příbuzný. Pak-li i on sám bude s to vyplatí se, počítaje toliko léto od času prodání svého až do léta milostivého: a sečta peníze, za kteréž byl prodán, podle počtu let, a rozvážení, co sluší na nádenníka*). Jestliže více let zůstává až do léta milostivého, vedle nich dá i výplatu svou. Jestliže málo, učiní počet s ním podle počtu let, a navrátí kupci (za to), co pozůstává let, spočta mzdu (za léta), v kterých prvé sloužil: nebude ho trápiti násilně před obličejem tvým. Pakli tím způsobem nebude moci vyplacen býti, vyjde léta milostivého s dětmi svými. Moji zajisté jsou služebníci synové israelští, kteréž jsem vyvedl ze země Egyptské“.

Léto milostivé nemělo účelu politickohospodářského toliko, nýbrž účel náboženskomravní jako svěcení soboty, novoluní, měsíce a roku sobotního.

Písmo Svaté jmenuje trojí věc, jíž se milostivé léto posvěcuje a od každého jiného léta rozlišuje: 1. nesíti a nesklízeti s polí ani s vinic, 2. majetek prodaný pro chudobu vracel se k původnímu majetku a 3. propuštění na svobodu israelitů, upadlých chudobou v otroctví. To mělo veliké a blahočinné následky. Byloť to překážkou, že pokolení s pokolením se nesmísilo a jednotlivé rodiny nevyhynuly. tudíž ani ta, z níž vyjítí měl Messiáš; tím se bránila nezřízená žádost po cizím jmění a lakotnosti; tím se udržovala jakási rovnost mezi měšťany, majícími vždy pamatovati, že nejsou pány, nýbrž jen dočasnými vladaři země jim svěřené. Zároveň je tím předobrazeno i milostivé léto vykoupení Kristova, v němž všem prodluženým zvěstuje se odpuštění všech dluhů pro zásluhy Kristovy a osvobození ze smrti a z moci ďáblovy. Zkrátka napravení všeho, co hříchem bylo zkaženo

*) Má sečísti léta služby zaplacená, a léta, kteráž již odsloužil, a tak spočítati, co má ještě doplatiti za ta léta, kteráž měl ještě sloužiti až do příštího léta milostivého. Na rok se počítá tolik, kolik se platí na rok nádenníku za práce.

a nabytí pravé svobody a vyvolení synů Božích; podmínkou toho všeho však jest odpuštění hříchův, a proto velmi vhodně počínalo se léto milostivé dnem velikého smíření.

Let milostivých od Mojžíše až po Nabukadnečara počítají rabbíni sedmnáct, tedy 700 let.

§ 203.

Velikonoce neboli Pascha a přesnice.

Tříkráte do roka byl každý dospělý israelita povinen ukázati se před obličejem Hospodinovým, totiž o nejhlavnějších národa vyvoleného slavnostech, kteréž byly Velikonoce, letnice a slavnost stánků. Řada slavností těch počínala se hody beránka či fáse. Ustanovení a řád hodů beránka velikonočního vypisuje Písmo sv. těmito slovy: „Měsíc tento (nisan) bude vám počátek měsíců, první bude mezi měsíci ročními.

Desátého dne měsíce tohoto vezmi jedenkaždý beránka, po čeleděch a domích svých. Byl-li by menší počet, že by dostačiti nemohl k snědení beránka, přivezme souseda svého, kterýž připojen jest domu jeho, podle počtu duší, kteréž by stačiti mohly k snědení beránka. Bude pak beránek bez poskvrny, sameček, roční: podle kteréhožto řádu vezmete i kozelce (t. j. kozlátko místo beránka). A chovati ho budete až do čtrnáctého dne měsíce tohoto: i budete jej obětovati všecko množství synů israelských k večerou. A vezmouce krve jeho, pomaží obou veřejí, a podvojí domů, v nichž jísti jej budou. A budou jísti noci té maso pečené ohněm, a přesné chleby se saláty polními (se zeleninami hořkými). Nebudete jísti z něho nic syrového, ani ve vodě vařeného, než toliko pečeného ohněm: hlavu s nohami jeho i droby sníte. Aniž co pozůstane z něho až do jitra: jestliže by co pozůstalo, ohněm spálíte. Takto jej pak jísti budete: Bedra svá přepásete, a obuv míti budete na nohách, držíce holi v rukou, a jísti pospěšně: neboť jest fáse (t. j. přejití) Hospodinovo. I půjdu po zemi egyptské noci té, a budu bítí všecko prvorozené v zemi egyptské, od člověka až do hovada, a nade všemi bohy egyptskými učiním soud, já Hospodin. Budeť pak krev ta vám na znamení na domích, v nichž budete; a když uzřím krev, pominu vás; aniž bude mezi vámi rána zahubující, když bítí budu zemi egyptskou. Budete pak míti tento den na památku: a slaviti jej budete slavný Hospodinu v rodech svých, počtou věčnou. Po sedm dní přesné chleby jísti budete: v první den nebude kvasu v domích vašich: kdož by koli jedl kvašené od prvního dne až do dne sedmého, vyhlazena bude duše ta z Israele. Den první

bude svatý a slavný, a den sedmý touž slavností ctěn: žádného díla nebude děláno v nich, kromě toho, což k jídlu přináleží. A ostríhati budete přesnici; nebo v tentýž den vyvedu vojsko vaše ze země egyptské, a budete zachovávat den ten po rodech svých řádem věčným.

Prvního měsíce (nisanu), čtrnáctého dne téhož měsíce k večerou, jísti budete chleby přesné, až do dne jedenmécítmého téhož měsíce k večerou. Za sedm dní nebude nalezeno kvasu v domích vašich: kdo by jedl co kvašeného, zahyne duše jeho ze shromáždění israelského, tak z příchozích, jako ze zrozených v zemi. Nic kvašeného jísti nebudete: ve všech příbytcích vašich jísti budete chleby přesné. Svolal pak Mojžíš všecky starší synů israelských, a řekl k nim: Jděte a vezměte hovado po čeledech svých, a obětujte fáse. A svazeček yzopu omočte v krvi, kteráž jest na prahu, a pokropte jí podvoje, a obě veřeje: Žádný z vás nevycházej ze dveří domu svého až do jitra. Nebo půjde Hospodin bje Egyptské: a když uzří krev na podvoji a na obou veřejích pomine dvěře domu toho, a nedopustí bijci vjíti do domů vašich, a škoditi. Ostríhejtež slova tohoto za právo tobě: synům tvým až na věky. A když vejdete do země, kterouž Hospodin dá vám, jakž slíbil, zachovávat budete obyčeje posvátné tyto. A když by řekli vám synové vaši: Jaké jest to náboženství? (jaká to bohoslužba?) Díte jim: Obět přejití Hospodina jest, když pominul domy synů israelských v Egyptě bje Egyptské, a domy naše vysvobozuje. I skloniv se lid, poklonu učinil. A vyšedše synové israelští učinili, jakž byl přikázal Hospodin Mojžíšovi a Aronovi.

Tento bude řád (při slavnosti) fáse: Žádný cizozemec nebude jísti z něho. Každý pak služebník koupený obřezán bude, a tak bude jísti. Příchozí a nájemník nebude jísti z něho. V jednom domě jísti se bude, a nevynesete ven z masa jeho, aniž kostí v něm zlámete. Všecko shromáždění synů israelských učiní to. Jestliže by pak kdo z příchozích do vaší osady chtěl přejíti, a slaviti fáse Hospodinu, prvé obřezán bude každý mužského pohlaví, a tehdaž řádně slaviti bude; a bude jako v zemi zrozený: jestliže by pak kdo nebyl obřezán, nebude jísti z něho. Týž zákon bude tu zrodilému a příchozímu, kterýž jest pohostinu u vás.“ (Exod. XII. 1.—28.; 43.—49.).

§ 204.

Konání slavnosti.

Opakováním slavnosti té v zemi zaslíbené nastoupily v obřadech některé změny. Beránek nezabíjen, aniž požíváno ho po domích, nýbrž v síni svatostánku, později v nádvoří chrámovém (Deut. XVI. 5. .):

krví nepotírány již veřeje a podvoje dveří domovních, nýbrž kropeno jí knězem k oltáři, a části tučné zapalovány na oltáři, jako bylo obyčejem při obětech pokojných a za hřích. Kdo nebyli leviticky čisti, nesměli se účastniti na hodech.

Tato slavnost konávána v dobách pozdějších a v době Spasitele našeho Ježíše Krista způsobem tímto: Když se sešli poutníci ze všech končin k slavnosti do Jerusaléma, kupovali beránky, jichž tu veliké množství na prodej bylo. Již dne desátého měsíce nisanu vyhledali si beránky, slavnostně je ozdobili a donesli na místo, kde až k okamžení oběti chovati se měly. Dne třináctého měsíce nisanu večer čerpala se voda k zadělání na chleby přesné potřebná; jakmile nastala noc, pilně se prohledávaly domy se světlem, není-li kde něco kvašeného. Dne čtrnáctého nisanu pekly se chleby přesné, z nichž se již v poledne požívalo. a spalovalo se ještě před polednem pod širým nebem všecko kvašené, které se při prohlídce v domu nalezlo a co od včera zbylo.

Brzo bylo slyšeti od chrámu mocné troubení. Každý otec jakožto hlava rodiny vzal svého beránka a šel s ním do chrámu, kde se již o půl třetí hodině byla vykonala každodenní obět večerní. Israelité vpouštěli se po odděleních do nádvoří, aby nenastala tlačenice a nevznikly zmatky; tam zabíjeli otcové neb levité za ně beránky své, jejichž krev kněží do misek zlatých a stříbrných chytali a při oltáři vylévali a tučné částky na oltáři zapalovali. Mezi zabíjením beránků zpívali levité hallel, který se několikráte opakoval, aby všechny skupiny obětníků pěním žalmů vzdělány a povzneseny byly. Potom chvátal každý se svým beránkem domů, aby vše k hodům připravil. Beránek pečen byl na rožni a to tak, že rožeň podélný s příčným kříž tvořily a beránek na kříži připevněn byl. Současně přinášeli hořké zeleniny (merorim), stonky křenové, kerblík, mech se stromů datlových a rozmanité saláty polní a kladly se na stůl, který stranou stál; k omáčení zelenin těch připravila se nádoba octem naplněná. Taktéž na stole připraveno bylo charôseth (tolik jako hlína a cihly), jakési kašovitě jídlo upravené vínem a octem z mandlí, ořechů, jablek, fíků a skořice, mělo barvu dle některých i tvar cihel, aby připomínalo dělání cihel v Egyptě židům, jako robota ukládané.

Když nastala doba jídla, shromáždili se hodovníci, jichž méně než deset býti nesmělo. Hlava rodiny nebo předseda hodů zahájil hostinu požehnáním tak zvané první číše vína; v modlitbě na požehnání to následující děkoval Bohu, že hody ty ustanovil, potom se z číše napil a podal všem dokola, aby se také každý napil. Když se všichni stojíce napili, předseda (otec rodiny) umyl si ruce a říkal zase požehnání. po

němž následovaly modlitby. Nyní byl přinesen stůl, na němž rozloženy hořké zeleniny (saláty), (nekvašené) přesné chleby, nádoba s octem, charôseth, beránek pečený a jiné ještě pokrmy. Otec požehnáv pokrmů těch, vzal olivu ze zelenin hořkých, omočil je v charôseth a požil je. Podobně učinili všickni účastníci hodů. Potom předčítal jeden vypravování o ustanovení oběti beránka velikonočního. Mezi tím byla druhá číše vínem naplněna a na stůl postavena. Nyní učinil některý z mladších otázku po významu obřadů noci té. Otec pak vykládal o utiskování v Egyptě a o vyvedení Israele z Egypta a končil slovy: „Alleluja, chvalte Hospodina, vy služebníci Páně!“ Zapěl s hodovníky první část hallelu t. j. žalmy, které slovem allelujá počínají, CXII. CXIII. 1.--8., požehnal víno, napil se a podal ostatním. Nyní byl přechod k vlastním hodům, stolovníci položili se ku stolu a předseda umyv si zase ruce, vzal dva chleby přesné, zlomil jeden na dvě části a položil je na chléb celý. Po krásné modlitbě vzal kousek z rozlomeného chleba, obalil ho zeleninami hořkými. omočil to v charôseth a modle se, požil to, nyní požehnal pečeného beránka a jedl z něho. Tak počaly hody. Každý jedl z chlebů přesných, zelenin hořkých, charôseth, i z beránka a z masa obětního, byla-li společnost čtná.

Když byl beránek sněden, umyli si ruce, a naplněna třetí číše, kterou předseda požehnal, i pili z ní všickni. Hned potom naplněna čtvrtá číše, nad níž říkána byla druhá část hallelu, žalm CXIII. 9., žalm CXVII. a to střídavě verš 27. žalmu CXVII.: Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně. Potom následovalo požehnání, modlitba chvály a velký hallel žalm CXXXV., modlitba díků a potom čtvrtou číši vypili, čímž hody velikonoční ukončeny byly.

Po samých hodech následovala sedmidenní slavnost přesnic ode dne 15. do 21. m. nisanu (abib). V každý z těchto dnů konány oběti slavnostní po obětech ranních každodenních, jak ustanoveno v zákoně: „Patnáctého dne (měsíce nisanu) slavnost přesnic): za sedm dní chleby přesné jísti budete. Z nichž první den slavný a svatý bude: žádného díla služebného nebudete dělati v něm, ale obětovati budete obět zápalnou Hospodinu, dvě telata ze skotu, skopce jednoho, beránků ročních bez poskvrny sedm: a při každém oběti suché z mouky obětné, olejem skropené, tři desetiny při každém teletu, a dvě desetiny při skopci a desetinu desetiny při každém beránku: to jest z těch sedmi beránků. A kozla v obět za hřích jednoho, k očištění vás, mimo obět zápalnou jitřní, kterouž vždycky obětovati budete. Tak činiti budete každého dne za těch sedm dní k podnětu ohně, a k vůni nejchutnější Hospodinu, kteráž půjde z oběti zápalné, a z obětí mokrých k jedné každé (zápalné náležejícím). Též i den sedmý bude vám nejslavnější a svatý,

žádného díla služebného nebudete dělati v něm.“ (Num. XXVIII. 17.—25.)

Ve druhý svátek téhodne toho konána obět prvotin nové sklizně, snop ječný „pozdvížením“ Bohu symbolicky obětován a k tomu beránek roční bez poskvrny v obět zápalnou, dvě desetiny efy bělné mouky, skropené olejem, v obět suchou a jedna čtvrtina „hin“ v obět mokrou. Pokud obět ta vykonána nebyla, nebylo dovoleno požívatí z nové žni ani chleba, ani pražmy, ani krup (Levit. XXIII. 10.—14.). Mimo to obětovaly se v rozmanité ty dny od poutníků ještě dobrovolné oběti zápalné a oběti pokojné ze skotu i z bravu a slavili hodý obětní (Exod. XXIII. 15, Num. XXIX. 32., Deut. VI. 2.).

§ 205.

Význam slavnosti.

Veškerá zákonní nařízení, která se nesou k beránku velikonočnímu, dokazují, že tu neběželo o pokrm obyčejný, nýbrž o obrazný (symbolický) pokrm Boží, z něhož požívatí směli toliko členové národa vyvoleného, praví ctitelé Boží. Beránek musil býti bez poskvrny, plný mladistvé síly, jak se slušelo oběti naproti božské svátosti a velebnosti, jakož i pro Israele, jehož mužské prvorozené beránek ten zastupoval, aby tak neporušenost a svatost smýšlení lidu Božího znázorněna byla. Jako obět za hříchy měl beránek smířiti s Bohem Israele, aby tak hodným se stal vysvobození, což se naznačovalo natíráním veřejí a podvojí krví beránkovou. Jako obět pokojná pak naznačovalo požívání masa beránka velikonočního blahé spojení se s Bohem, z něhož Israel čerpati měl milost a sílu k vyjití z poroby egyptské a dostoupiti hory Boží, kde se mu mělo dostatí milostí neskonalých. Ohněm pečen měl býti beránek ten, aby čistým zůstalo maso jeho a žádná voda ani žádná jiná hmota do něho nevníkla. Kostí jeho nesměly býti polámány, aby jako nerozdělený celek, jako něco svatého a dokonalého na stůl přišel; proto nesměli z něho jísti neobřezaní, aniž smělo se ho užiti k něčemu nesvatému. Zeliny hořké naznačovaly krutou porobu a chleby přesné upomínaly jednak na úzkostlivý chvat, s jakým vytáhli, a jednak na čistotu, již se Israel jako lid Boží stkvíti měl; neboť kvas jest obrazem hříchu, který duši otravuje a hnilobou ohrožuje. Že měli jísti beránka toho pospěšně majíce bedra opásaná, obuv na nohou a s holí v ruce naznačuje chvat vyjití z Egypta, ale zároveň hotovost a ochotnost vždycky řídití se slovem Božím.

Beránek velikonoční byl jakožto oběť i jakožto pokrm obětní ve všech vztazích svých znamenitým obrazem Ježíše Krista, jenž jediný měl moc a sílu smířiti, spasiti a chrániti. Proto praví apoštol národů: „Vymette starý kvas, abyste byli nové skropení, jakož jste nenakvašení nebo beránek náš velikonoční obětován jest Kristus. A protož hodujme, ne v kvasu starém, ani v kvasu zlosti a nešlechtnosti: ale v přesnicích upřímnosti a pravdy.“ (1. Kor. V. 7. 8.) On jest ten dokonalý a nevinný a neposkvrněný Beránek, který snímá hříchy světa a který nás vysvobodil z moci ďábla a od smrti věčné. On byl obětován touž hodinou, v kterou první beránek velikonoční zabit byl a potom vždy se zabíjel, a dal se na kříž přibiti; jemu nebyly kosti polámány, čímž jasně vynikla dokonalost a neporušenost oběti Kristovy na kříži, který nerozdělen obětován byl a kteréhož celého, nerozděleného požívají všickni ve svátosti nejsvětější, byť jich bylo sebe více. To připomíná sv. Pavel, řka: Kalich požehnání, kterýž žehnáme, zda-liž není společenství krve Kristovy? a chléb, kterýž lámeme, zda-liž není účastenství těla Páně? Nebo jeden chléb, jedno tělo mnozí jsme, všickni, kteříž jednoho chleba účastni jsme. Pohledte na Israele podle těla: zda-liž ti, kteříž jedí oběti, nejsou účastni oltáře?“ (1. Kor. X. 16.—18.)

Pravého toho pokrmu nebeského požívati lze toliko v Israeli, jediné v Církvi katolické; kdo k ní nenáleží, vyloučen jest od požívání pokrmu toho. Kde není pravého domu Božího, tam nemůže býti aniž se požívati Těla Páně. Jen s hořkou zelinou lítosti a zkroušené zpovědi je požívání pokrmu toho sladkého chutné a spasitelné. Pokrm ten záleží v chlebě přesném, jenž proměňuje se v Tělo Kristovo. Požívání pokrmu toho uvádí nás v nejužší společenství Syna Božího, kterýž sám praví: „Kdo jí mé tělo a pije mou krev, přebývá ve mně a já v něm“ (Jan VI. 57.) a naplňuje nás silou na dlouhou cestu pouští tohoto života, abychom dostali se na horu Boží a do země zaslíbené do blaženosti věčné.

I nám vzpomínati jest vyjití ze země útisků, kdykoli v těžké nemoci Tělo Beránka Božího požíváme, a proto třeba, abychom se opásali věrou i abychom vždy hotovi byli, holí nezvratné důvěry v Boha opatření jsouce, snášeti všecky svízele a trampoty tohoto života, volajíce s Davidem: „Bychť chodil uprostřed stínu smrti, nebudu se báti zlého, nebo ty se mnou jsi. Prut tvůj a hůl tvá, ty mne potěšily.“ (Žalm XXII. 4.)

Jako Israelité v domích potřených krví beránkovou bezpečni byli: tak jest i bezpečen člověk, který častým přijímáním svátosti nejsvětější, krví Ježíše Krista tak skropen jsa, s Ním v jednotu vchází.

§ 206.

Letnice neboli slavnost týdnů.

Druhá z tří hlavních slavností, o kterých bylo každému dospělému Israelitovi ukázati se před Hospodinem, byla slavnost letnic, která připadala vždy na padesátý den, počítajíc od druhého svátku velikonočního. Ustanovena jest na památku dání desatera přikázání na hoře Sinai, jež se událo padesátého dne po vyjití z Egypta, zároveň pak byla to slavnost obžínková na poděkování za úrodu, ať sklizeň právě skončena byla a protože se tu obětovala obět chlebů z prvotin z nové pšenice, slula také den prvotin (Num. XXVIII. 26. ...). Pro tu slavnost ustanoven byl toliko den jeden, ale v následujících šesti směly se obětovati dobrovolné oběti, kteréž o slavnosti vykonány býti nemohly. V dobách pozdějších byly aspoň pro poutníky z krajín mimo palestinských zasvěceny dva svátky. V příčině ustanovení slavnosti té a konání její čteme v Písmě sv.: „Tedy od druhého dne po sobotě. ode dne, v němž jste obětovali snop prvotin, sečtete selm týhodnů plných, až do druhého dne, když se doplní sedmý týhoden, to jest padesáte dní: a tehdy obětovati budete obět novou Hospodinu ze všech příbytků svých, dva chleby prvotin, ze dvou desetín bělné mouky kvašené, kteréž upečete za prvotiny Hospodinu. A s těmito chleby obětovati budete sedm beránek ročních bez vady, a tele ze skotu jedno, a skopce dva, a budou v zápalnou obět se suchými a mokřými oběťmi svými ve vůni přelíbeznou Hospodinu. Obětovati budete i jednoho kozla za hřích, a dva beránky roční k oběti pokojné. A když jich kněz pozdvihne s chleby prvotin před Hospodinem, dostanou se ku požitku jeho. I nazvete ten den nejslavnější a nejsvětější: žádného díla služebného nebudete dělati v něm. Ustanovení to věčné bude ve všech příbytcích a pronárodech vašich.“ (Levit. XXIII. 15.—21. Srov. také Exod. XXIII. 16., XXXIV. 22., Num. XXVIII. 26.—31. Deut. XVI. 9.—12.)

Ve předvečer slavnosti bývalo slyšeti troubení rohův a trub, jakož obyčejem bylo ve svatvečery slavností velkých. V den slavnosti záhy ráno vstupovalo množství lidu v nádvoří chrámová. Napřed vykonaly se ranní oběti každodenní, potom oběti slavnostní jako o svátcích velikonočních. Když vylévaly se oběti mokré, troubili kněží v trouby a levité provozovali hudbu a zpěv a veškeren lid shromážděný pěl hallel, to jest žalmy CXII.—CXVII. Potom vykonaly se oběti pro letnice předepsané a za hlaholu hudby levitů říkali kněží požehnání nad lidem klečícím.

Cizinci, kteří se nedostali do chrámu, sešli se v synagogách ke zpěvu a modlitbě, pět z nich předčítali části ze zákona, které potom

vykládány. Synagogy a okna domů soukromých bývaly v ten den ozdobovány květinami.

§ 207.

Slavnost očišťování neboli den smíření.

Desátého dne sedmého měsíce (tišri) slavil Israel smíření své s Hospodinem; den ten, velká sobota, sobota odpočinutí, ve kterýž žádná práce služebná konati se nesměla, byl den přísného postu a kajicnosti pro veškeren národ. Nyní sluje „dlouhý den“. Konal se pět dní před slavností stánkův a byl takřka přípravou ku slavnosti té.

Středem veškeré slavnosti bylo smíření, jež konal velekněz, skončiv ranní obět každodenní, jak je vypisuje kniha Leviticus v kapitole šestnácté: „I mluvil Hospodin k Mojžíšovi po smrti dvou synů Aronových, když obětující oheň cizí zabiti jsou: a přikázal jemu říka: Mluv k Aronovi, bratru svému, ať nevchází každého času (dolož: než toliko jednou v roce totiž v den smíření) do Svatyně, kteráž jest za oponou před slitovnicí, kterouž přikryta jest archa (t j. Velesvatyně), aby neumřel, nebo já v oblaci ukáži se nad slitovnicí, leč prvé toto učiní: Tele za hřích obětovati bude, a skopce v obět zápalnou.

V sukni lněnou obleče se, nohavicemi lněnými hanbu přikryje: opáše se pásem lněným, čepici lněnou vstaví na hlavu: nebo tato roucha jsou svatá: v kteráž všecka, když se umyje, obleče se.

I přijme ode všeho množství synů israelských dva kozly (k oběti) za hřích, a jednoho skopce k oběti zápalné. A obětovav tele, modliv se za sebe, i za dům svůj, postaví ty dva kozly před Hospodinem u dveří stánku svědectví: a vrhna los na oba, jeden (los) Hospodinu a (podle textu hebr.) druhý Azazelovi: na kterého padne los Hospodina, toho obětovati bude za hřích; na kterého pak kozla (podle hebr.) padne los Azazelovi, toho postaví živého před Hospodinem, aby učinil modlitbu nad ním (dle hebr. aby ho smířil) a vypustil ho Azazelovi na poušť.

To když řádně vyplní, obětovati bude tele, a modle se za sebe, a za dům svůj, zabije je: a vezma kadidelnici, kterouž uhlím s oltáře naplní, a plnou hrst složeného kadidla z vonných věcí k zápalu, vejde za oponu do Svatyně (do Velesvatyně): a vloží na oheň vonné věci, aby dým z nich a pára přikryla slitovnici, kteráž jest nad svědectvím, a aby neumřel. Pak vezma krve z telete, pokropí prstem sedmkrát proti slitovnici k východu. A když zabije kozla za hřích lidu, vnese krev jeho do vnitřku za oponu, jakož přikázáno jest o krvi telete, aby jí pokropil naproti slitovnici a vyčistil Svatyni od nečistot synů

israelských a od přestoupení jejich i všech hříchů. Vedle toho řádu učiní také stánku svědectví, kterýž vyzdvižen jest mezi nimi uprostřed nečistot příbytku jejich. Žádný z lidí ať není v stánku, když velekněz (biskup) vchází do Svatyně, aby se modlil za sebe a za dům svůj, a za všecko shromáždění israelské, dokudž by nevyšel.

Když pak vyjde k oltáři, kterýž před Hospodinem jest, modliti se bude za sebe, a vezma krev telete a kozla, vylije ji na rohy jeho vůkol: a pokropě prstem sedmkrát, očistí a posvětit ho, od nečistot synů israelských.

Když pak vyčistí Svatyni i stánek, i oltář, obětovati bude kozla živého: a vlože obě ruce na hlavu jeho, vyznávati bude (nad ním) všecky nepravosti synů israelských a všecky viny i hříchy jejich: a vlože je na hlavu jeho, vypustí ho skrze člověka k tomu zřízeného na poušť.

A když ponese kozel všecky nepravosti jejich do země pusté, a puštěn bude na poušť, navrátí se Aron do stánku svědectví, svleče se sebe roucha, v kteráž byl prvé oblečen, když vjíti měl do Svatyně a nechaje jich tam, umyje tělo své na místě svatém a obleče se zase v roucha svá. A vyjda obětovati bude obět zápalnou svou, i lidu, a modliti se bude za sebe i za lidi a tuk, kterýž obětován jest za hříchy, pálení bude na oltáři,

Ten pak, kterýž vyvedl kozla Azazelovi, zpéře roucha svá a zmyje tělo vodou, a pak vejde do stanů.

Tele pak a kozla, kteřížto za hřích byli zabiti, a jichžto krev vnesena jest do Svatyně, k vykonání očištění, vynesou ven ze stanů, a spálí ohněm, tak kůže jako maso jejich, i lejna: a kdožkoli spálí je, zpéře roucha svá, a umyje tělo vodou, a potom vejde do stanů.

I bude vám toto ustanovení věčné: Měsíce sedmého, desátého dne téhož měsíce, trápití budete duše své, a žádného díla nebudete konati, ani tu zrozený, ani příchozí, kterýž jest pohostinu mezi vámi. V ten den bude očišťování vás a očištění ode všech hříchů vašich: před Hospodinem očištění budete: nebo sobota odpočínutí jest, a trápití budete duše své (a to) ustanovením věčným. Očišťovati pak bude kněz, kterýž jest pomazaný, a jehož ruce posvěceny jsou, aby ouřad kněžský konal místo otce svého: a obleče se v roucho lněné a v roucha svatá, a očistí Svatyni a stánek svědectví, i oltář, kněží také, i všecken lid. A bude vám to ustanovení věčné, abyste se modlili za syny israelské, i za všecky hříchy jejich jednou v roce. Učinil tedy Mojžíš, jakož byl přikázal Hospodin.“ (Viz ještě Lev. XXIII. 27.—32., Num. XXIX. 7.—11.)

§ 208.

Konání slavnosti.

V den smíření měl sám velekněz při oběti býti, jindy mohl ale nemusil, jak mu bylo libo.

V době po zajetí obřady slavnosti té poněkud změnily se tím, že některé výkony byly přidány. Tak po svědectví Mišny odebral se velekněz sedm dní před slavností v soukromí do chrámu, kdež v místnostech parhedrin ve vnitřním nádvoří za zasedací síní synedria liturgická a asketická cvičení konal uprostřed mladých kněží.

Noc před slavností 9. dne m. tišri bylo veleknězi celou probdíti, aby se snad nepříhodilo, že by leviticky poskvrněn byl a tudy obřadů svatých konati by nesměl. Mladí kněží krátili mu čas předčítáním zákona, zpěvem a hudbou, mimo to počínala se bohoslužba ranní velmi časně. Velekněz vykoupav se nad branou Vodní, za nádvořím pro kněze (toho dne koupal se pětkrát a umýval si ruce desetkrát), oblékl se ve stkvostná roucha slavnostní i s náramenníkem a náprsníkem a obětoval každodenní obět ranní za přísluhování kněží obyčejných. Po skončené oběti ranní svlékl velekněz roucha slavnostní, umyl se a oblékl se v roucha lněná, jaká měli kněží obyčejní, jen že byla z látky mnohem jemnější (z plátna pelusického za 12 min aneb indického za 8 min) potom umyl si ještě jednou ruce a nohy a přistoupil k teleti, které zatím s dvěma kozly do chrámu přivedeno bylo, a vloživ na ně obě ruce, skládal vyznání hříchů svých. Při vyznání tom vyslovil třikráte jméno Jehovah na místě obvyklého Adonai. Kdykoli jméno to vyslovil, padli lid, kněží i levité na tvář a volali: „Požehnáno budiž velebné jméno království jeho na věky.“

Potom odstoupil velekněz od telete k půlnoční straně oltáře zápalů, kde postaveni byli dva kozlové a byla dřevěná skříňka s losy, jimiž se rozhodovalo o kozlích. Losy byly dle rabbínů rovné, v době prvního chrámu dřevěné a v době chrámu druhého zlaté. Na jednom bylo napsáno: Hospodinu (le Jahaveh), na druhém: Azazelovi (la Azazël) Kozel, na nějž padl los, Hospodinu byl obětován a druhý zaveden na poušť, ježto pokládána byla za sídlo duchů zlých. Velekněz vytáhl losy z nádoby oběma rukama, položil je na kozly vedle stojící a četl nápis le Jahaveh nahlas. Lid uslyšev svaté to jméno, padl na tvář svou volaje: „Požehnáno budiž velebné jméno království Jeho na věky!“ Druhému kozlu uvázal na rohy červenou stužku a odvedl ho k bráně Východní, kterou odveden býti musil na poušť.

Potom vrátil se velekněz, oblečen jsa v roucha lněná, zase k teleti, skládal na ně po druhé ruce a vyznával hříchy své i ostatního

kněžstva; ve vyznání tom zase vyslovil třikráte jméno Jehovah, a lid padnuv na tvář, volal jako prve. Potom zabil velekněz tele jakožto svou obět za hřích, zachytil do nádoby krev, kterou pak podal knězi, by jí míchal, aby se nesrazila, ale zůstala kapalnou. On sám pak vzal kadidelnici zlatou, nabral do ní na oltáři zápalů z určitého ohně žhavého uhlí, z nádoby přinesené vzal plnou hrst kuřidla vonného do nádoby k tomu určené a šel s kadidelnicí a s nádobou kuřidla vonného do Velesvatyně, kdež mezi bidly ku přenášení archy úmluvy kadidelnici postavil a kuřidla na uhlí nasypal, tak že Velesvatyně libým kouřem byla naplněna. Vraceje se z Velesvatyně, vykonal kratinkou modlitbu ve Svatyni, aby prodlením lid nepolekal, že snad zabít byl od Hospodina, jakož prý se několikráte stalo v době druhého chrámu, když se velekněz při všem řádně byl nezachoval. Po kratičké modlitbě své vstoupil do síně, vzal nádobu s krví telete a vrátil se Svatyní do Velesvatyně, omočil prst v krvi a kropil jí jednou vzhůru a sedmkrát dolů naproti slitovnici, ale tak, že ani krůpěj krve na slitovnici nepadla. Pokropiv krví, vyšel velekněz pozpátku z Velesvatyně, postavil nádobu s krví ve Svatyni na nizounký zlatý sloupek a vyšel do síně. Tu mu přivedli kozla, na něhož padl los: Hospodinu, aby byl obětí za hřích lidu. Toho zabil, krev jeho zachytil a šel s ní do Velesvatyně, kdež jí kropil, jako prve krví telete, na očištění lidu, a vystoupiv zase pozpátku, postavil nádobu s krví ve Svatyni na druhý sloupek zlatý. Potom vzal nádobu s krví telete, kropil krví naproti oponě, do Velesvatyně vedoucí rovněž jednou vzhůru a sedmkrát dolů, ale opona nesměla býti postříkána; podobně učinil s krví kozla. Posléze smísil krev telete i kozla, přistoupil k oltáři kadění a polil krví tou čtyři rohy jeho. Potom odklidil popel a uhlí s oltáře kadění, vyčistil místo to a pokropil je smíšenou krví tou sedmkrát na očištění chrámu. Zůstalo-li ještě krve, vynesl ji do síně a vylil ji při patě oltáře zápalů na straně jihozápadní do trouby, která ji odváděla do Kidronu. Zatím, co se ty věci konaly, nesměl nikdo, ani kněz ani nekněz, vejíti do Svatyně.

Vykonav velekněz všecky ty obřady, přistoupil ke kozlu Azazelovi připadlému, skládal ruce na hlavu jeho a učinil vyznání hříchů za veškeren lid, při čemž třikráte vyslovil jméno Jahaveh, a lid padnuv na tvář, odpovídal jako při vyznání dřívějším. Kozla toho, na něhož symbolicky vloženy hříchy lidu, poslali potom mužem k tomu ustanoveným na poušť Çûq, jež ležela dvanáct tisíc krokův od Jerusalema k východu. Sotva že muž ten kozla uchopil, křičelo na něho všecko shromáždění, aby si pospíšil. Někteří přední obyvatelé Jerusalema vyprovázeli muže s kozlem asi tisíc kroků k první chatě (k prvnímu stanu); neboť to měli zařízeno tak, že od Jerusalema až k poušti Çûq postaveno

bylo deset chat po tisíci krocích jedna od druhé. V každé chatě čekalo několik mužů k tomu ustanovených na příchod člověka s kozlem Azazelovým a provázeli pak člověka chatu od chaty až k desáté. Od chaty desáté bylo na poušť ještě dva tisíce kroků, kterou ten, kdož kozla vedl, sám beze všeho průvodu musil vykonati. Přišel na poušť, vyvedl kozla na vysokou skálu, přeřízl červenou stužku dříve mu na rohy přivázanou, jednu část připevnil na skálu a druhou nechal viseti mezi rohy kozlovými, potom ho prudce pozpátku srazil se skály, při čemž obyčejně kozel roztržtěn aneb aspoň zabit byl *). Vykonav tak svůj úkol, muž vrátil se do chaty desáté, kdež počkal až do večera, protože poskvrněn byl, a umyv se tu a vyprav roucha svá, vrátil se do Jerusalema.

Zatím, co kozel Azazelův veden na poušť, velekněz rozsekal tele i kozla, vyňal tuk s ledvinami a se vším, co k tomu náleží, vložil to do nádoby, zařízl několikrát hluboko do těl zvířat zabitých, ale tak, aby celé tělo zůstalo pohromadě, a potom rozkázal čtyřem osobám, aby odnesly těla ta na bidlech tam, kde měla býti spálena. Osoby ty staly se nečistými, jakmile vystoupily ze síně chrámové. Oděv jejich také nečistý byl.

Při desíti zmíněných chatách těch bylo učiněno opatření, aby se velekněz co možná nejrychleji dověděl, že kozel Azazelův v poušti Čuq jest se skály svržen. Zvěděv tak velekněz, že na poušti vše vykonáno, vystoupil v obyčejném rouše svém, nebo v rouše lněném na místo vyvýšené ve dvoře vnějším, kam mu podán zákon Mojžíšův, z něhož předčítal Levit. XVI., XXIII., XXVII.—XXXI., z paměti pak říkal Num. XXIX. 7.—10. Posléze vykonal osmero modliteb, nesoucích se obsahem k zákonu, k Israeli, k odpuštění hříchů, k svatostánku a ku kněžství. Zatím byly za městem spáleny všechny části i kůže telete a kozla. Potom se velekněz vykoupal, oblékl se v roucha slavnostní, umyl si ruce a nohy, vstoupil do dvora vnitřního, obětoval tu skopce za sebe a jiného za lid, a sedm ročních beránek v obět zápalnou s příslušnými oběťmi suchými i mokkými a s tukem, o němž svrchu pověděno, že ho do nádoby vložil. Odpoledne obětoval tele v obět zápalnou a kozla za hřích, z něhož masa po západu slunce kněži požili.

Po všech obětech těch následovala každodenní obět večerní, tak že v ten den úhrnem patnácte různých obětí vykonáno. Velekněz

*) Zákon Mojžíšův nenařizuje, aby kozel Azazelův se skály se svrhoval, než jen aby odveden byl na poušť; ale rabbini se obávali, že by kozel z pouště vrátiti se mohl, čímž by lid příliš postrašen byl a za zlé znamení by to pokládal, a proto nařizeno kozla se skály sraziti a tak návrat jeho zameziti.

potom se vykoupal a umyl si ruce i nohy, oblékl se ve zvláštní roucho z plátna nejjemnějšího, vstoupil do Velesvatyně a vzal odtud zlatou kadidelnici, kterou tam byl ráno nechal, a vykonav modlitbu, vyšel. Zase umyl si ruce a nohy, vykoupal se, oblékl na sebe vzácná roucha, umyl si ruce a nohy opět a vstoupil zase do chrámu, kdež obětoval kadidlo, rozsvítil lampy, obětoval obět mokrou a dal veškerému shromáždění požehnání; potom umyv si zase ruce a nohy, oblékl na sebe obyčejné roucho své a ubíral se ve slavnostním průvodu do svého obydlí, kdež vystrojil přátelům svým hostinu.

Den ten byl, jak již zmíněno, den přísného postu: od západu slunce dne 9. až do západu slunce dne 10. měsíce tišri nesmělo se ničeho požití, celý den bylo ztráviti na modlitbách a v kajicnosti; nikdo se nesměl pomazati vonnými mastmi, ani se mýti nebo koupati, ani v obuv se obouti; vyňati byli hoši, jimž nebylo 13, a dívky, jimž nebylo 12 let, také ženy těhotné a nemocní. (Srov. Allioli, Bibl. Alterthümer.)

§ 209.

Slavnost stánků (Pod zelenou).

Třetí výroční slavnost, o které každý israelita povinen byl ukázati se před Hospodinem v chrámě Jerusalemském (Exod. XXIII. 14. 17.), připadala pět dní po slavnosti smíření a slula slavnost Stánků (תּוֹבֵלִים יָדָא, σκηνοπηγία) neboli Pod zelenou, nebo také svátek Vyjití n. Na konci roku. Ustanovena jest na památku bydlení Israelitů ve stanech na poušti a zároveň na poděkovanou za úrodu zemskou n. za sklizeň právě v tu dobu skončenou. Byla to slavnost radostná a veselá.

O ustanovení slavnosti té a o obětech, jež konati bylo po její trvání, poučuje nás Písmo Svaté takto: „Od patnáctého dne měsíce tohoto sedmého (jenž slul tišri) budou svátkové stánků za sedm dní Hospodinu. Den první slouti bude nejslavnější a nejsvětější: žádného díla služebného nebudete dělati v něm. A za sedm dní obětovati budete zápalné oběti Hospodinu: den také osmý bude nejslavnější a nejsvětější, a obětovati budete zápalnou obět Hospodinu: žádného díla služebného nebudete dělati v něm...

Protož od patnáctého dne měsíce sedmého, když byste shromáždili všecky úrody země své, světiti budete svátky Hospodinovy za sedm dní: dne prvního a dne osmého bude sobota, to jest odpočnutí. I na budouce sobě dne prvního ovoce stromů nejpěknějších a ratolestí palmových a větvoví se stromů hustých ratolestí a vrbí od potoka, veseliti se budete před Hospodinem Bohem svým. A budete světiti slavnost jeho za sedm dní v roce. Ustanovení to věčné bude v pronárodech

vašich. Měsíce sedmého ty svátky světiti budete a bydleti budete v stí-
nidlech (Pod zelenou) za sedm dní. Kdožkoli jest z rodu israelského,
bude zůstávati v stanech, aby věděli potomci vaši, že jsem choval
v stanech syny Israelské, když jsem je vyvedl ze země Egyptské. Já
Hospodin Bůh váš“ (Levit. XXIII. 34—36.; 39—43.). Patnáctého pak
dne měsíce sedmého, kterýž den bude vám svatý a slavný, žádného
díla služebného nebudete dělati v něm, ale světiti budete slavnost
Hospodinu za sedm dní. (To slavnost Pod zelenou.)

A obětovati budete obět zápalnou, k vůni nejchutnější Hospodinu,
telat ze stáda třinácte, skopce dva, beránků ročních bez poskrvny
čtrnácte, a v obět suchou jejich mouky bělné olejem skropené tři dese-
tiny při každém teleti, z těch třinácti telat: a dvě desetiny při každém
skopci, to jest z těch dvou skopců. A desetinu desetiny (po desetíně)
při každém beránku z těch čtrnácti beránků: a kozla za hřích mimo
obět zápalnou věčnou, a obět suchou a mokrou její.

V druhý den obětovati budete telat ze stáda dvanácte, skopce dva,
beránků ročních bez poskrvny čtrnácte: a oběti suché a mokré při
každém teleti a skopci, a beránku řádně zachováte: a kozla za hřích,
mimo obět zápalnou ustavičnou a obět suchou i mokrou její.

Dne třetího obětovati budete telat jedenácte, skopce dva, beránků
ročních bez poskrvny čtrnácte: a oběti suché i mokré při každém teleti
a skopci a beránku řádně zachováte: a kozla za hřích, mimo obět zá-
palnou ustavičnou, s obětí suchou i mokrou její.

Dne čtvrtého obětovati budete telat deset, skopce dva, beránků
ročních bez poskrvny čtrnácte: a oběti suché i mokré při každém teleti
a skopci a beránku řádně zachováte: a kozla za hřích, mimo obět zá-
palnou ustavičnou, s obětí její suchou i mokrou.

Dne pátého obětovati budete telat devět, skopce dva, beránků
ročních bez poskrvny čtrnácte, a suché oběti i mokré při každém teleti
a skopci a beránku řádně zachováte: a kozla za hřích, mimo obět zá-
palnou ustavičnou, s obětí její suchou i mokrou.

Dne šestého obětovati budete telat osm, skopce dva, beránků
ročních bez poskrvny čtrnácte: a oběti suché i mokré při každém teleti
i skopci i beránku řádně zachováte: a kozla za hřích, mimo obět zá-
palnou ustavičnou, s obětí její suchou i mokrou.

Dne sedmého obětovati budete telat sedm a skopce dva, beránků
ročních bez poskrvny čtrnácte: a oběti suché i mokré při každém teleti
a skopci, a beránku řádně zachováte: a kozla za hřích, mimo obět zá-
palnou ustavičnou, s obětí její suchou i mokrou.

Dne osmého, kterýž jest nejslavnější, žádného díla služebného
nebudete dělati, obětující obět zápalnou k vůni nejchutnější Hospodinu,

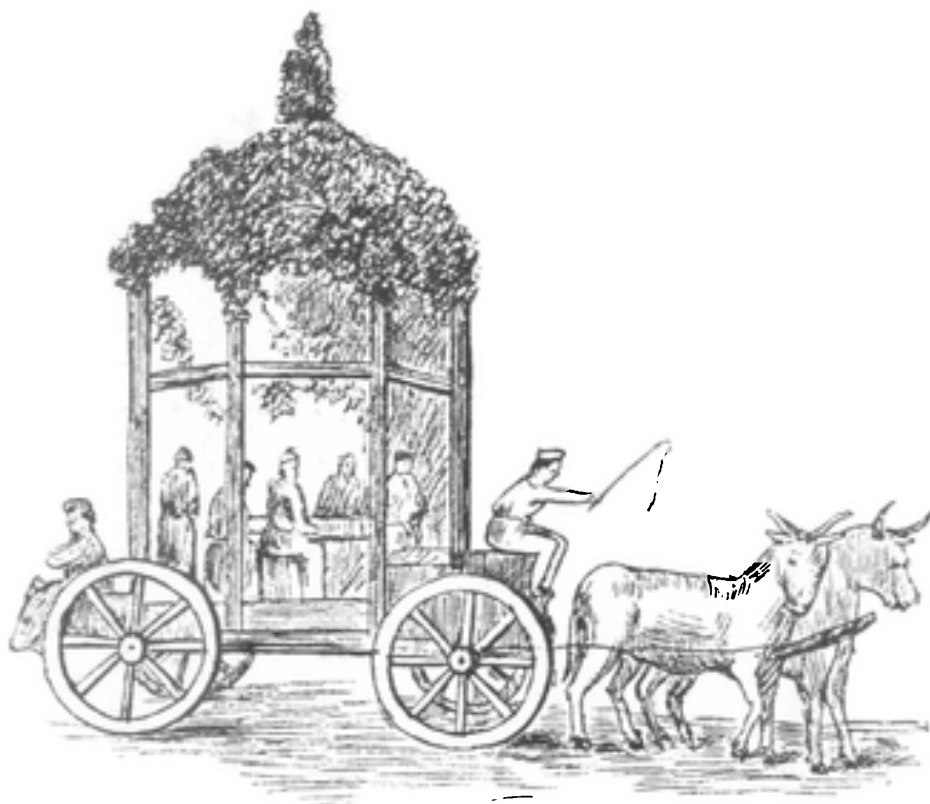
tele jedno, skopce jednoho, beránků ročních bez poskvrny sedm : a oběti suché i mokré při každém teleti a skopci a beránku řádně zachováte : a kozla za hřích, mimo obět zápalnou, a obět její suchou i mokrou.

Tyto věci obětovati budete Hospodinu o slavnostech vašich : kromě toho, což byste ze slibu aneb dobrovolně obětovali buď v obět zápalnou, neb v obět suchou, neb v obět mokrou, aneb v oběti pokojné.“ (Num. XXIX. 12.—39.)

§ 210.

Konání slavnosti.

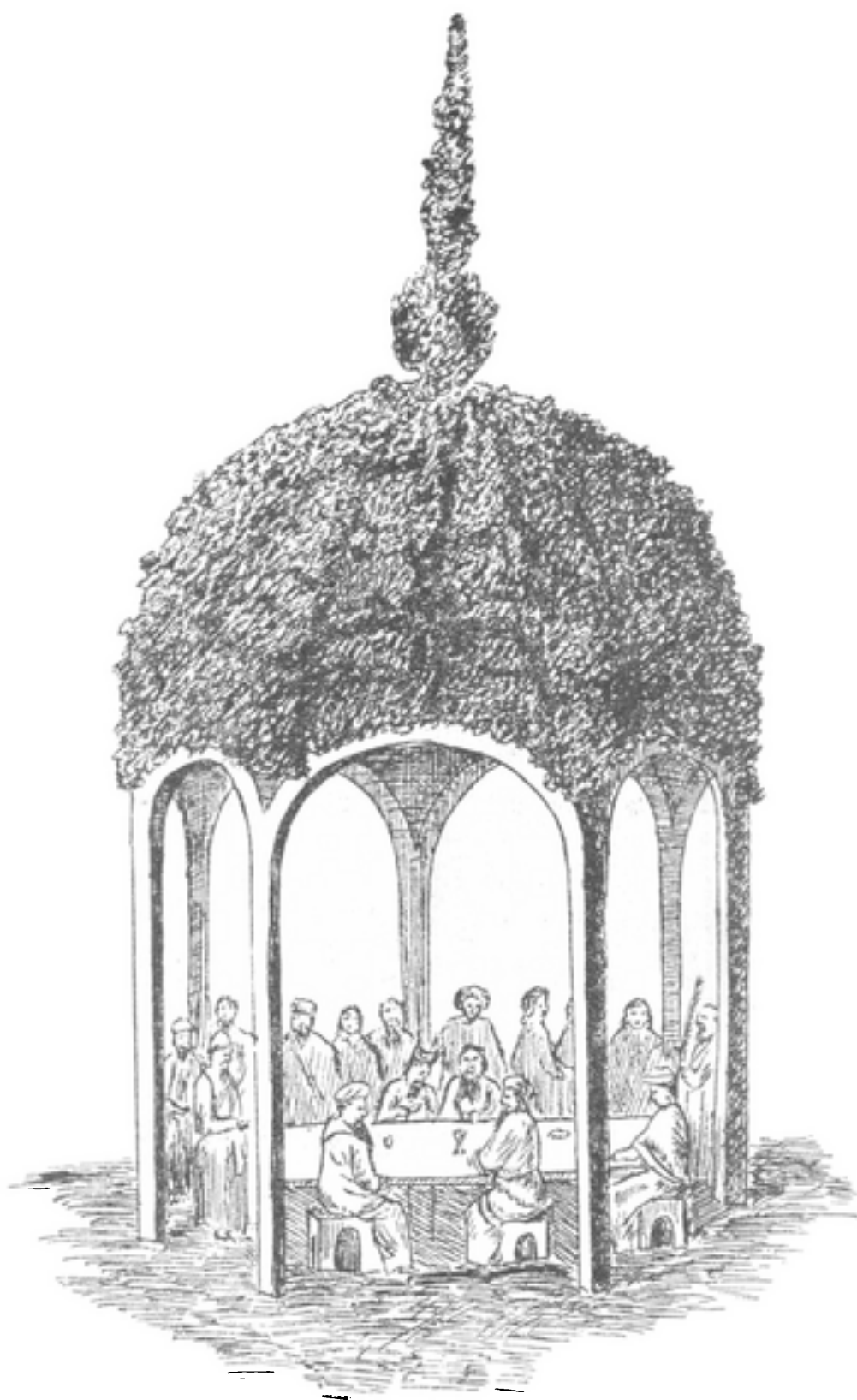
Podle uvedeného výňatku z Písma Sv. a podle tradice konána slavnost Pod zelenou zvláště v dobách po návratu ze zajetí asi za těchto rozmanitých obřadů :

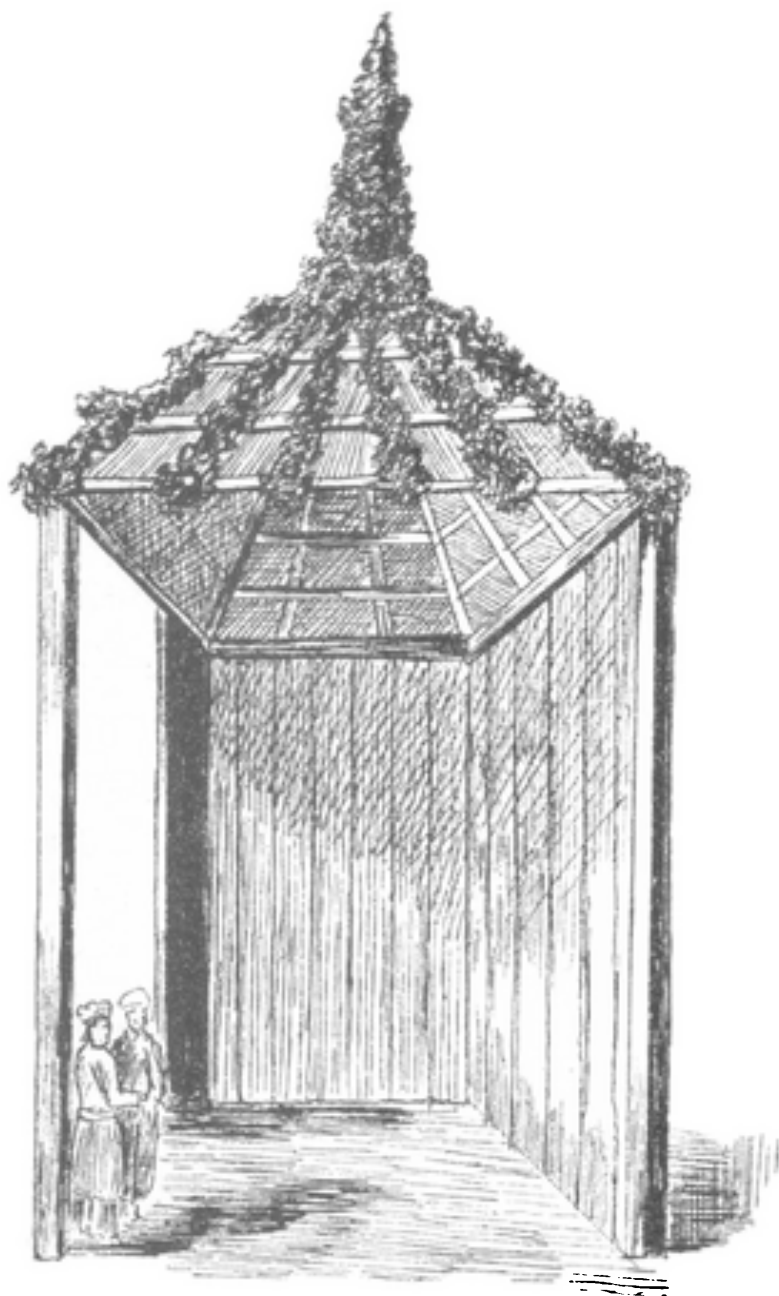
Obr. 41. Zelená chýše (stánek) při slavnosti Pod zelenou.

K slavnosti té postaveny stánky pod širým nebem, obyčejně na plochých střechách domů, také na ulicích a v zahradách, pro kněží a levity v nádvořích chrámových, pro cizí i za městem v obvodu cesty sobotní. Vystavěny byly z ratolestí stromů nejkrásnějších, z ratolestí palmových, z větví stromů ratolestí hustých a z proutí vrbového.

Pro každého israelitu uvita z ratolestí palmových, myrtových a vrbových kytice, kterouž nazývali lulab. Ku kytici musil míti

Obr. 42. Zelená chýše (stánek) při slavnosti Pod zelenou.

Obr. 43. Zelená chýše (stánek)
při slavnosti Pod zelenou.

Obr. 44. Lulab (kytice) pro slavnost
Stánků (Pod zelenou).

každý israelita ještě velký citron (אֶתְרוֹג, ethrôg, jablko Adamovo, zvané jinak jablko rajske n. perské).

Ve svatvečer prvního dne slavnosti bylo všem israelitům se očistiti, vykoupati a mastmi se pomazati. Hned po západu slunce očištěn oltář pro oběti zápalné, a po půlnoci otevřely se všechny brány chrámové. Neboť lid přicházel již na úsvitě oblečen jsa v roucha slavnostní se svými oběťmi na poděkování do chrámu. Přicházeli tak záhy, aby obětní zvířata řádně prohlédnuta byla, aby se hned po oběti ranní obětovati mohla.

Když kněží prohlédli obětní zvířata, přicházeli obyvatelé jerusalemští, nesouce v levicích lulabim a ethrogim do vnějších i vnitřních nádvoří chrámových, aby obcovali službám Božím. Jakmile nastala doba bohoslužby, poshášeny lampy a za okuřování, hudby a troubení konala se oběť ranní obvyklým způsobem až na to, že k oběti mokré, vína, o slavnosti této brala se také voda. Obyčejně bylo k ranní oběti potřeba devíti kněží, o slavnosti té desíti. Desátému totiž bylo přinášeti vodu způsobem předepsaným. Kněz ten vzal konvici zlatou (do níž se vešly tři log à $\frac{5}{8}$, litru vody = 1.66 litru), šel s ní k studnici Siloe na jihovýchodní straně za městem, nabral do ní vody a nesl ji branou Vodní na jižní straně do vnitřního nádvoří chrámového, kdež za hlaholu trub vodu jinému knězi odevzdal, který jsa provázen sborem kněží a lidem hlasitě zpíval: „Vážiti budete vody s radostí ze zřidel spasitelových“ (dle hebr. ze studnic toho spasení). Donesl vodu na oltář a smíchal ji s vínem obětním a vlil ji do nádoby stříbrné, z kteréž za zvuku trub, píšťal a jiných nástrojů hudebních vylil ji do dvou rour při západní straně oltáře, jimiž do Kidronu odtékala. Při vylévání vody té povstal takový jásot a takové veselí, že rabbini říkají: „Kdo neviděl radost (při slavnosti) domu vážení vody, ten jak živ radosti vůbec neviděl.“

Obřad vylévání vody konán každého dne po dobu slavnosti. Pod zelenou, i když v období to padla sobota, toliko s tím rozdílem, že se nabralo (navázilo) vody ze studnice Siloe hned v pátek.

Obřad ten byl upomínkou na vodu, vyvedenou na poušti ze skály, a ukazovala zároveň na spásu, kterouž od Spasitele očekávali, a kterou proroci tak často byli předpovídali. K tomu nesou se slova Spasitelova, jež v poslední velký den slavnosti, jenž „Veliké Hosanna“ slul, pronesl: „Žízni-li kdo, pojd' ke mně a pij! Kdož věří ve mne, tomu, jakož dí písmo, poplynou z těla řeky vody živé.“ Ale to řekl o Duchu, kteréhož měli věřící v něho přijmouti.“

Po každodenní oběti ranní a po vylití vody následovaly oběti slavnostní, nebylo-li to v sobotu; neboť oběti sobotní předcházely vždy jakožto první místo zabírající oběti slavnostní.

Které oběti konati bylo každého dne, jasné jest patrnó z výše uvedeného výňatku knihy Numeri.

§ 211.

Pokračování.

Jak slavně a velebně se slavila *Pod zelenou*, vysvítá i z toho, že k obětem tu konaným bylo třeba 424 kněží, a to k obětem třinácti telat, která se prvního dne obětovala, 312 kněží, aby části obětní na oltář nosili a tam skládali; k obětem skopců po sedmi, po dvou k obětem suchým i mokrým i k oběti kozla. Při obětech provozována nejvybranější hudba a zpívány žalmy CXII—CXVII. jako velký Hallel Při počátku žalmu CXVII.: „Oslavujte Hospodina, neboť dobrý jest: neboť na věky (trvá) milosrdenství jeho.“ Při verši 25. téhož žalmu: „Ó Hospodine, zachovejž mne, ó Hospodine, dej dobrý prospěch,“ potřásl každý ze shromáždění kyticí svou třikráte ku předu, třikráte ku straně pravé a třikráte ku straně levé; třikráte nahoru a třikráte dolů. Veškeré shromáždění obcházel oltář pro oběti zápalné na každý den slavnosti jednou a sedmého dne sedmkrát, potřásajíc při tom kyticemi svými. Naposledy bylo za hlaholu velebné hudby uděleno kněžské pozhnání veškerému lidu.

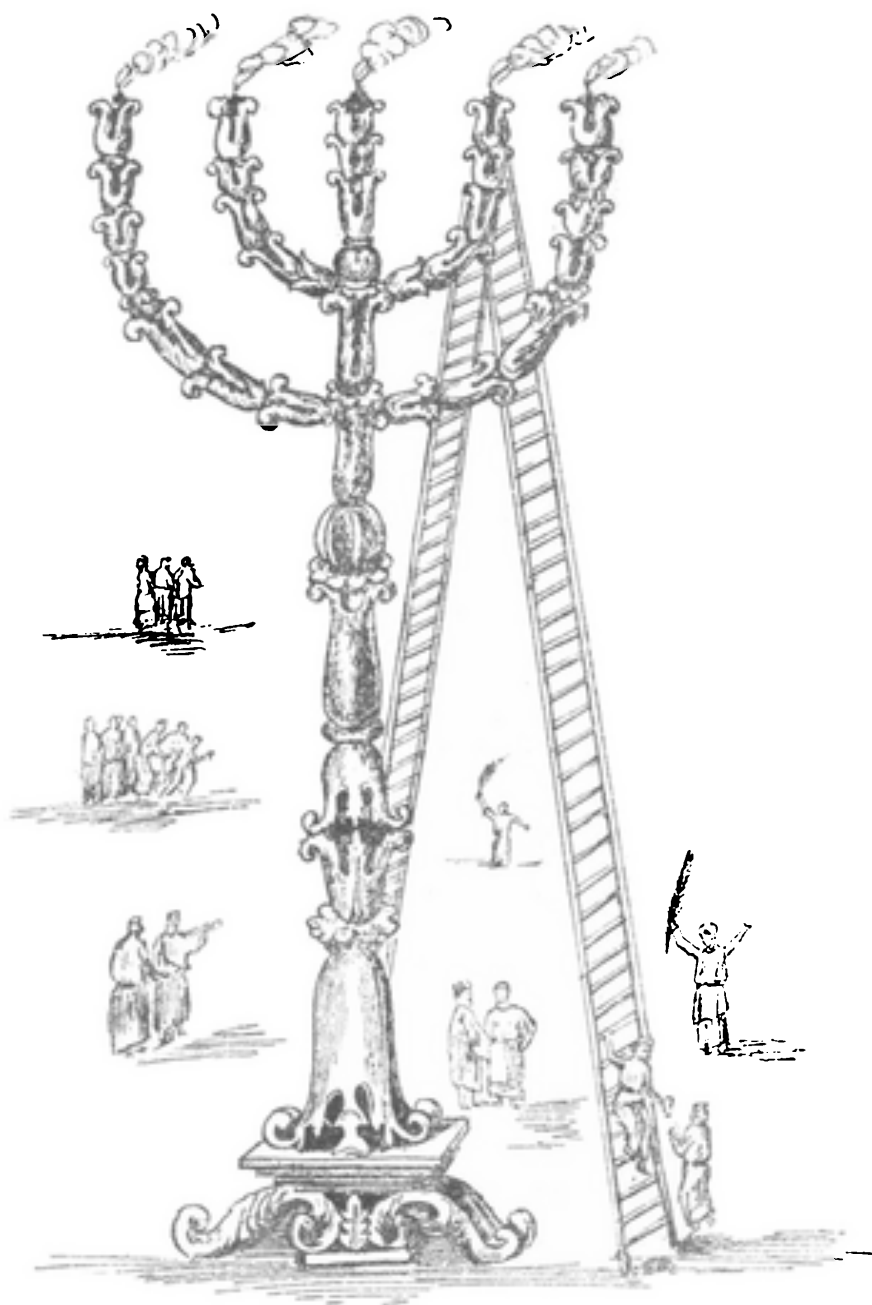
Všecky obřady ty měly jediný účel: naznačiti radostné díků činění za milosti, prokázané praotcům na poušti a při dobývání Jericha, jakož i velebiti Hospodina, krále národa vyvoleného nejlaskavějšího. Zatím konaly se nepřetržité oběti lidu na poděkování Hospodinu. Konaly se po skupinách, když jedna skupina oběti své a krátkou modlitbu po nich vykonala, vypustila se a nová vpustila se do nádvoří. Skupina vypuštěná vařila potom maso z obětovaných zvířat a požila ho buď v chrámě neb v městě ve společnosti pozvaných přátel.

Odpoledne, maličko před obětí večerní, přinesl kněz zase vody ze studnice Siloe branou Vodní v nádobě zlaté, a konáno potom vše jako ráno.

Když bohoslužba touto obětí mokrou skončena, počalo se *veselí noční*. Obřady sem spadající nazývají rabbini *simchath beth haš-šoabah*, t. j. slavnost domu vážení (čerpání).

Uprostřed nádvoří pro ženské postaveny zlaté svícny, každý padesát loket zvýši, a na každém bylo nahoře po čtyřech pánvích n. velikých kahanech, ke každému svícnu přistaveny čtyři žebříky, u kterých stáli čtyři hoši z rodu kněžského s nádobami olejem naplněnými, ti vystoupili po žebřících, naplnili kahany olejem a zapálili v lampách knoty, udělané ze starých rouch kněžských. Osvětlení to bylo velmi mocné a zářilo daleko široko. Při mocném osvětlení tom

tančili přední z lidu před veškerým shromážděním, měli v ruce pochodně, které zručně vyhazovali do výše a zase je chytali, při čemž rozmanitě pěli žalmy. Mnoho levitů stálo na patnácti stupních, vedoucích z nádvoří israelitů do nádvoří pro ženské, a hráli na harfy, na

Obr. 45. Velký kandelabr, jenž se rozsvěcoval při slavnosti Stánků.

cymbály, na píšťaly, na trouby a na jiné ještě nástroje hudební, zpívající patnácte žalmů stupňových. Na nejvyšším stupni u brány (Nikanorovy) stáli k ránu dva kněží, troubíce v trouby; počali na stupni nejvyšším a sestupovali znenáhla, na desátém stupni zase troubili a potom sestoupili až do nádvoří, kde se zastavili a troubili a pak troubíce šli

přes nádvoří až ku bráně východní (Korintské). Tu obrátili se obličejí k západu a volali: „Otcové naši, kteří na těchto místech byli, obrátili se zády ku chrámu, obličejem pak k východu hleděli, aniž se slunci klaněli. My však hledíme k Hospodinu.“ Dle rabb. Judy opakovali: „My náležíme Věčnému a hledíme (obracíme zraky své) ku Věčnému.“ Za obřadů těch stáli muži dole na dláždění nebo seděli na lavicích. ženy pak byly na galeriích. Slavnost ta trvala po celou noc, a to každou noc, pokud trvaly svátky stánků. V následujících dnech konaly se služby Boží týmž způsobem, jen že počet obětí se měnil, jak svrchu udáno. Dnové ti byly poloviční svátky a práce v nich dovolena.

Sedmý den slavnosti 21. tišri byl zase veliký svátek a slul Hošiana rabba; v den ten konány obřady jako v den první.

Při obětech díky slaveny v den ten veliké hostiny. Dnem tím byla vlastně slavnost Pod zelenou skončena. Den osmý byl den odpočinku neboli sobota. V den ten konány obřady jako v předešlých, ale on měl přece něco zvláštního. Obětovalo se pouze jedno tele, v obět zápalnou pouze jeden skopec a sedm ročních beránků a kozel za břichy. Při velkém Hallelu nebylo více kytic palmových, nešlo se kolem oltáře a nebydlilo se více ve stanech. V dobách pozdějších konala se v den ten památka posvěcení chrámu Šalomounova.

I v Zákoně Novém máme posvátné doby a svátky, které v Zákoně Starém jsou předobrazeny. Máme denní ustavičnou obět, totiž nekrvavou obět věčného velekněze, kteráž se od východu až na západ obětuje k nepřetržité, věčné chvále Hospodina Boha našeho.

I v Zákoně Novém je beránek velikonoční: „Nebo beránek náš velikonoční obětován jest Kristus, (I. Kor. V. 7.), který nás krví svou vysvobodil od smrti věčné a z poroby ďábla, a vyvedl nás s kořistí mnohou vítězně ze země otroctví a učil nás, abychom vymetli starý kvas zlosti a nešlechtnosti, a abychom byli nově skropení a slavili velikonoce v přesnicích upřímnosti a pravdy.“

Křesťanskými pak *letnicemi* slavíme dání Nového Zákona, jež Duch Svátý vepsal v Srdce lidská, jako praví apoštol národů s prorokem Jeremiášem: „Tatoť pak jest smlouva, kterouž učiním s nimi po těch dnech,“ praví Pán: „Dám zákony své v srdce jejich a v myslí jejich napíše je“ (K Žid. X. 16., Jerem. XXXI. 31.), slavíme ustanovení pravého lidu Božího v založení Církve Kristovy, jakož i udílení prvotin vzácných darův a ovoce Ducha Svatého.

Slavnost Pod zelenou není obrazem žádného svátku církevního, ale jednotlivé části obřadů slavnosti té předobrazovaly svátky

a slavnosti Církve katolické. Přede vším předobrazeny tu poděkováním za úrodu zemskou a obětování vody ze studnice Siloe *vánoce*, svátky, o kterých se ukázala štědrost Boha našeho a země vydala vzácný plod, a přiblížila se doba dlouho očekávaná, o níž praví prorok: „Vážiti budete vody s radostí ze zřidel Spasitelových“ (Jer. XII. 3.) a ukázalo se světlo k osvícení národů. Slavnost ta je též obrazem *Bílé soboty*, na kterou světí se voda křestní, odkudž prameny spásy tak mocně řinou, že Církev sv. v neděli velikonoční jása pějíc: „Viděl jsem vystupovati vody z pravé strany chrámu, alleluja! a všickni, kdož přišli k vodám těm, spasení byli a volati budou: Alleluja!“ (Ezech. XLVII. 1. 9.)

Upomínka na putování Israele pouští, kdež vedl ho sloup obla-
kový, jest obrazem slavnosti *Božího Těla*, o které se radujeme, že Bůh opravdově a podstatně mezi námi jest a nás provází na pouti pouští života tohoto, abychom nezbloudili a do země zaslíbené, do království nebeského, byli uvedeni. Poslední den slavnosti Pod zelenou byl obrazem slavnosti *Posvěcení chrámů* křesťanských, v nichž Bůh ne v oblaku Šekinâ, nýbrž opravdu, skutečně a podstatně přítomen jest a volá k nám: „Pojďte ke mně, kteří pracujete a obtíženi jste a já občerstvím vás.“

Noční slavnost za mohutného osvětlení jest obrazem svátku *Hromnic*, svíce žehnané v ten den ku počtě Spasitele našeho, jenž je světlem k osvícení národův a slávou lidu svého israelského (Luk. IX. 32.) obrazem *Neděle květné*, ve kterou s žehnanými ratolestmi *Hosanna* pějeme, děkující Bohu za milost vykoupení a ovoce jeho.

Jakožto slavnost sklizně došla slavnost Pod zelenou vyplnění svátkem *Všech Svatých* a jednotlivými svátky *Marianskými*, svátky svatých a světic, jakož i dny památnými na úrodu, již země nebi přinesla, a na radosti a jásavé *Hosanna* nebešťanů.

Velkým dnem smíření jest nám Velký pátek; rokem sobotním a jobalem jsou nám řádná i mimořádná „*Léta milostivá*“, za kterých Církev sv. poklady své otvírá, všech časných trestů nás zbavujíc a k pravé svobodě dítek Božích nás vedouc, abychom po dni posledním do věčného míru, do věčné svobody dítek Božích, do království Kristova na věky mohli vejíti.

§ 212.

Soukromá bohoslužba.

Má-li víra a bázeň Boží lid pronikati, jeho smýšlení posvěcovati a konání jeho řídit i ovládati, nestačí, aby Bůh toliko byl ctěn společně a veřejně, nýbrž potřebí, aby pobožnost do rodiny vnikla a do-

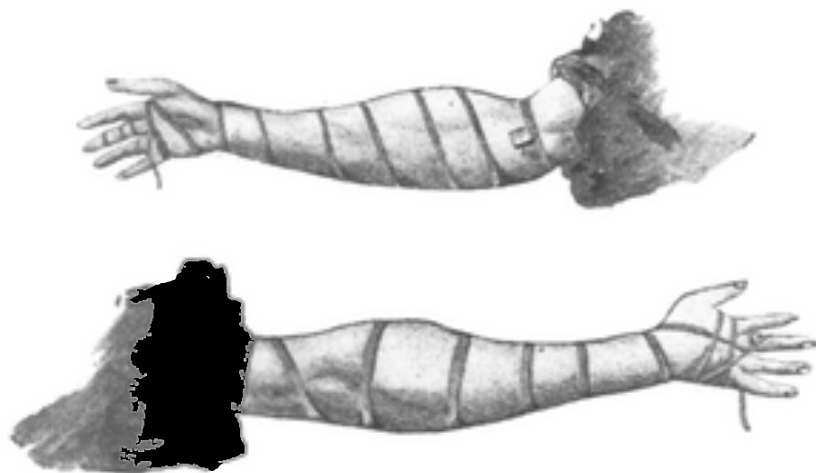
máci život pořádala. I v té příčině byl Hospodin vychovatelem národa Israelského.

Nejpotřebnějším projevem náboženského smýšlení jest modlitba soukromá, a tu nebylo ovšem nařizování třeba; neboť náboženství bez modlitby není vůbec možné, a v dějinách zjevení Božího všude patrná jest víra a modlitba, plynoucí z víry.

Všickni patriarchové, Abelem počínajíce, jsou krásnými obrazy zbožnosti. Enos počal vzývati jméno Hospodinovo, Noe obětoval a modlil se, Abraham, Jakub atd.

Vyučování učení božskému a Zákonu spojeno bylo se smyslnými znameními (odznaky), jež israelita upevňoval dílem na těle, dílem na domě neb obydlí svém.

Odznaky ty sluly vůbec Totafoth a byly: Tefillin, Čiğith a Mazuzoth (fylakteria, chránidla). V Písmě Sv. praví Hospodin: „A budeť to tobě jako znamení na ruce tvé a jako památka před očima tvýma: a aby zákon Hospodinův vždycky byl v ústech tvých. Bude to tedy jako znamení na ruce tvé, a jako zavěšeného něco, pro památku mezi očima tvýma.“ (Exod. XIII. 9. 16.); a zase: „Slyš, Israeli, Hospodin Bůh náš, Hospodin jeden jest. Milovati budeš Hospodina Boha svého z celého srdce svého, a ze vší duše své a ze vší síly své. A budou slova tato, kteráž já přikazuji tobě dnes, v srdci tvém: a budeš vypravovati je synům svým a je rozjímati, když sedneš v domě svém, i když půjdeš cestou, léhaje i vstávaje. A uvážeš je jako znamení na ruce své a budou mezi očima tvýma hýbati se. A napíšeš je na veřejích a na dveřích domu svého.“ (Deut. VI. 5.—9.).

Obr. 46. Fylaktery (chránidla) obtočené kol ruky.

Po rozumu slov těch udělány řeménky modlicí tefillin na ruku a na čelo. Řeménky na čelo (tefillin šel roš) byly udělány takto: Na čtyři pergamenové proužky napsána tato místa z Písma Svatého:

1. Exod. XIII. 1.—11. Rozkaz Boží o posvěcení všeho prvorozeného a slavení velikonoce.

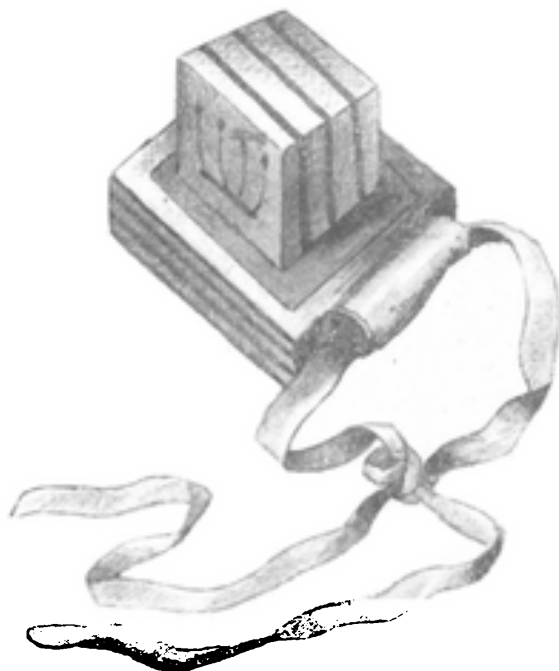
2. Exod. XIII. 11.—17. O pobití prvorozeného v Egyptě a o vyplacení prvorozeného.

3. Deuter. VI. 4.—10. Napomenutí lidu, aby miloval Boha a bál se Ho.

4. Deuter. XI. 13.—22. Přípověď všeho dobrého v zemi zaslíbené.

Obr. 47. Fylaktery pro ruce.

Obr. 48. Fylaktery pro hlavu.

Proužky ty vtěsaly se do kůže tak, že tvořily krychli, na níž bylo napsáno písmeno Š (Šaddai = všemohoucí); na krychli bylo kožené očko, kterým se protahovaly řeménky, aby tak celé na čelo se přivázalo.

Řeménky modlicí (tefillin), které se uvazovaly na levou ruku (tefillin šel jad), složeny byly z dvou pergamenových proužků, na nichž napsána byla táž místa Písma sv., a měly také podobu krychle. Řeménků těch užívali israelité modlíce se ať doma nebo na cestách, vyznávající tak jméno Hospodinovo a projevující důvěru svou v Něho. Po rozumu knihy Numeri XV. 38. . . . měl každý israelita nositi jakýsi druh škapulíře; čtemeť tam: „Mluv synům israelským a rci jim, ať udělají sobě třepení na krajích plášťů, přišijíce je tkaninami modrými (çiçith): kteréžto když uhlídají, ať se rozpomenou na všechna přikázání Hospodinova, aby nenásledovali myšlení svých a očí, skrze věci rozličné

smilníce, ale aby raději pamatujice na přikázání Hospodinova, činili je, a byli svatí Bohu svému.“

Obr. 49. Žid se modlí, maje fylaktery na čele.

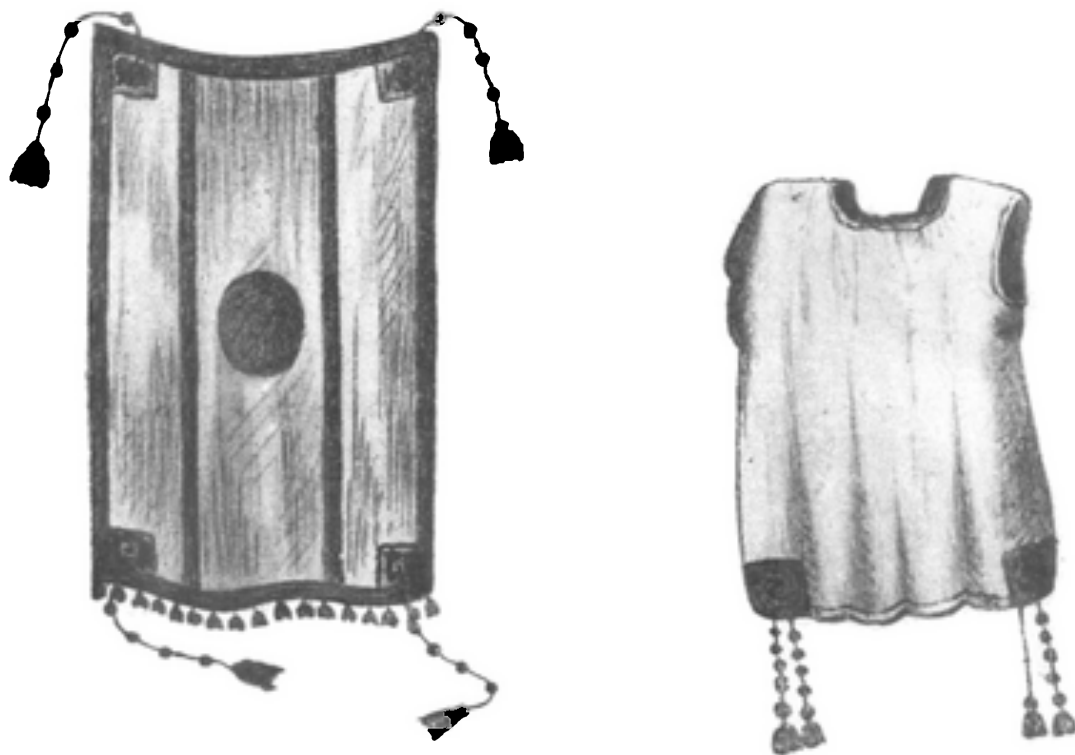

Obr. 50. Modlitební plášť.

V Deuter. XXII. 12. je nařízeno totéž, jen že tam nestojí tkanice v třapci *gišith*, nýbrž *gedilim* pletivo.

Synagogou nařízeno, aby si israelita při modlitbě přehodil plášť s tkanicemi a třapci; plášť takový slul *tallith* n. *talles*, t. j. zastínění. V dobách Ježíše Krista nosili fariseové pláště ty s modrými tkanicemi a třapci způsobem okázalým. Srov. Mat. XXIII. 5. podle slov: „A napíšeš je na veřejích a na dveřích domu svého“ (Deut. VI. 9. vznikly *mezuzah*. Na čtyřhranný pečlivě upravený pergamen napsána místa Písma Sv. (Deut. VI. 4—9. a XI. 13—21.), na prázdnou stranu zadní

napsáno slovo Šaddai = všemohoucí. List ten byl sbalen (stočen) tak, aby slovo Šaddai viděti bylo a vložen do dřevěného neb kovového (u bohatých do stříbrného) pouzdra, které mělo otvor, aby viděti bylo

Obr. Posvátné trásně.

jméno Šaddai, a přibilo se na hořejší levou stranu u dveří (na veřeje). Činili tak, aby se poroučeli v ochranu Nejvyššího i majetek svůj i obydlí své, sebe i všechno své Hospodinu zasvěcovali a by upomínáni byli na zákon Hospodinův, jehož svědomitě zachovávatí měli na všech místech a za všech okolností.

Poznámka: Obsah dílu II., jenž se připravuje:

Poměry společenské, a to:

- I. Domáci: 1. Obydlí, potrava, oděv; 2. poměry rodinné: Manželství, výchova dítek, čeleď; 3. rodinné radosti a žaly: Návštěvy, zábavy, pohřbívání mrtvých.
- II. Občanské: Orba, průmysl a obchod, vědy, umění.
- III. Státní: Ústava, soudnictví, vojenství a válečnictví.

Seznam jmen, osob a věcí.

(Číslice označují stránky.)

A.

Aasi, řeka 129.
Abana, řeka 129.
Abarim, pohoří 115, 118.
Abdolmelek 131.
Abel-Beth-Macha 93.
Abel Hittim, údolí 98, 17.
Abia 77.
Abiecer 75.
Abigail 73.
Abila 95.
Abimelech zabit 87
Abinadab, kněz 223.
Abisai 18.
Abner 18, 24.
Abarim, pohoří 12.
Abraham 3, 16, 56, 136.
Abraham s Isakem 77
Abraim 130.
Absolon 9, 13, 36, 97.
Abu, vesnice 108.
Abu Ali 130.
Adalia 153.
Adana (Kilikie) 151, 152.
Adar 139.
Adar-Malik 139.
Adarezer 131.
Adherbeidžan 146.
Adiabene 138.
Adimath haqôdeš 4.
Adoniáš u Rogelu 23.
Adonis, řeka 134.
Adramelech 139.
Adramitti 157
Adrumetum 157.
Addumím 74
Aelath 10.
Aeneáš uzdraven 13.
Aenon 87.
Aeolia 155.
Aethiopové pokřtěni 113.
Afosis 106.
Agag 121.

Agani 142.
Aggeus, pror. 237.
Agh-Dagh 151.
Ahiáš, pror. 85.
Ahsi, vadi 1'8
Achab 21, 24, 89, 98.
Achaja 168.
Achan 15.
Achat 28.
Achaz 235, 236.
Achimelech 75.
Achimaas 23; u Rogelu 23.
Achis, král gathský 82.
Achor, údolí 15.
Ai (Hai) město 75.
Aidin (Lydie) 151.
Ailanitský záliv 115.
Ailath 120.
Ailon 120.
Ailští biskupové 120.
Ain es Sultan 11.
Ain es Šefa 24.
Ain Džiddi 72.
Ain Karim 70.
Ain Um el Deradž 23.
Ainon 87.
Aireh 98.
Aischines 163.
Ajalon, údolí 15.
Akaba, pevnost 121.
Akabský záliv 115.
Akkad 142.
Akhissar 155.
Akko, rovina 13, 92.
Akra 59.
Ala Dagħ 151.
Alabastr (úběl) 28.
Alaja 154
Aleppo 133.
Alexander Jannaes 82, 238.
Alexander Makedonský 107, 135, 145..
Alexander a Rufus 66.
Alexandria 107, 110.
Al Kurun 151.

- Alluf 129.
 Al Madain 145.
 Aloe 35.
 Alta Semita 171.
 Alus 122.
 Alžběta 70.
 Amalekité 15, 121.
 Amaus, lázně 24.
 Amardiové 146.
 Amasia 17, 159.
 Amasias 119, 120.
 Amasiáš 235.
 Amasis 107.
 Amathus, město 163.
 Ameumeha 106. III. 106.
 Ametyst 28.
 Amfipo'is 167, 192.
 Ammi 117.
 Ammon 118.
 Ammonité 16, 117.
 Amona 129.
 Amorrhité 55.
 Amram 106.
 Amran ben Ali 144.
 Amri 86.
 Amru 107.
 Amun 104.
 Anamelech (Anu) 139.
 Anaqâ, ještěrka 51.
 Anastasis 67.
 Anathoth 75.
 Anatolie 157.
 Anna sv. 90.
 Antigonia 157.
 Antiochia 132.
 Antiochia a křesťanství 133.
 Antiochia v Pisidii 153, 191.
 Antiochia v Syrii 191, 193.
 Antiochus 83 114
 Antiochus Epifanes 237.
 Antipatris 193.
 Antitaurus 151.
 Antonia, hrad 61, 241.
 Antonius 114.
 Anu 13'.
 Anysis 109.
 Apis 104.
 Apolloniatis 138.
 Apollonium 192.
 Apoštolů volba 182.
 Aquila a Priscilla 192.
 Ar (Ar Moab) 118.
 Arabah 115.
 Arabie 3, 126; III. 119.
 Arabie Petrejská 114, 115.
 Arabie skalnatá 114.
 Arabia Petrea 119.
 Arabistan 126.
 Arad 73
 Arach 145.
 Aram 128
 Aram Beth Rohob 132.
 Aram Čoba 131.
 Aram Damnešek 130.
 Aram Maacha 132.
 Ararat 137.
 Araxes, řeka 137, 150.
 Arba Enakimů 71.
 Arbelitis 138.
 Arair 99.
 Arcibiskup ze Schönbornů 172.
 Arcivévoda Ferdinand Rakouský 69.
 Ard el Khait, rovina 19
 Ar-Moab 118.
 Arekeme, město 119.
 Areopolis 118.
 Aretas 120.
 Arfad, stát 132.
 Archad 145.
 Archa úmluvy 208, 209; v Beth Semes 223; v Kirjath Jearim 223; v domě Obededomově 223; ukryta Jeremiášem 223.
 Archisynagogos 245.
 Ariana 148.
 Arimathea 83.
 Arizanté 146.
 Arka 142.
 Arké 119.
 Armenia ruská, turecká 137.
 Arnon, řeka 21.
 Arnon 5.
 Arnon, potok 115.
 Araby, moře 19.
 Aroer 5, 76, 98, 99.
 Aron 136; jeho pokolení povoláno ku kněžství 289.
 Arrapachitis, provincie 138.
 Arsacia 147.
 Artaxerxes Ochus 134.
 Artemis 109.
 Arvad, město 135.
 Asa 15, 78, 235.
 Asamon, pohofí 6.
 Asarhadon 108.
 Asdod (Azot) 81.
 Asenatha 106.
 Asfalt (kří) 27.
 Asiarchové 151.
 Asie Malá 150.
 Asiongaber 120.
 Askulon, potok 22.
 Asqelon (Askalon) 81.
 Assos, město 157.
 Asuan 100.
 Assur 138, 139.
 Assus 193.
 Assyrie 133.
 Assyrie rozdělena na 6 provincií 138
 Assyrové 27.
 Astabus 113.

Astarte 236.
Astharoth Qarnaim 96.
Astobaras 113.
Astorga 174.
Astur 130.
Attalia 153, 191.
Attyria 138.
Atbara 113.
Athanasius 113.
Atheny 169.
Atheny (sv Pavel tam káže) 192.
Athina 169.
Atropatene 146.
Augustus 96, 252.
Auranitis 94.
Aventinus 177.
Axuma 113.
Aza 136.
Azazel 318. až 322.
Azeqa (Aseka) 76.

B.

Baal 139; Çefon 110; Sebub 83; Baal-bek 130.
Baaltis 139.
Baas, král 235.
Babel 142.
Babylon 10, 142.
Babylonie 140.
Babylóňané 27, 141, 142.
Babylonské dějiny 142, 143.
Babilů 142.
Baffa 163.
Bahenni rostliny 34.
Bahr Banjas 19.
Bahrain 126.
Bahr Chit 19.
Bahr Lut 19.
Bahr Tabarijeh.
Bakaa Tachtani 130.
Bakchides 17.
Balak 125.
Balduin I. 82.
Balsam Gileadský 30.
Balsamový keř 32.
Bantias, řeka 20.
Baňky 212, 214.
Bara 89.
Barak 8. 22, 23, 88; na Kisonu 22.
Bar eš Šam 128.
Barid 130.
Barjesu 163.
Barnabáš 191, 192.
Barrada, řeka 120.
Barsabaš 192.
Basilišek 51.
Bartimeus, slepec 190.
Batanea 95.
Basan, složení 93, 94.

Bavlna 27.
Bavlník 34.
Beeroth 78.
Bedrun 154.
Beiram, ves, 157.
Beirut 135.
Beit Haran 98.
Beit Sur 24.
Bel 139.
Beltis 139.
Belus, řeka 22, 134.
Bend Amir 150.
Benhadad 78, 235; II. 86.
Benjamin 4.
Beracha, údolí 16.
Beránek Velikonoční obrazem Ježíše Krista 316.
Beránek v Zákoně Novém 331.
Beria 167.
Beritus 135.
Bermios 167.
Beršeba, poušť 5, 18, 77.
Beryll 28.
Beroea (Beroia) 133, 167.
Berotha 135.
Berothai (Beroth) 131.
Besor, řeka 22.
Bethabara 98.
Bethania 70, 98.
Bethaven, poušť 18.
Bethfage 69.
Bethel 78, 235.
Bethqur, pramen 24—24.
Bethesda, rybník 23, 181.
Bethharam 98.
Beth Chesed 181.
Bethlehem 70.
Bethogabra 83.
Bethramfta 98.
Beth Rechob. 132.
Beth Rohob 132.
Bethsaida Julias 96.
Bethsaida (rybník) 181.
Bethsaida, poušť 18, 91.
Bethsean 89.
Beth Šemeš 77.
Bethulia 86.
Betqur 73.
Betzachara 76.
Bělná mouka, jako obět dobrovolná 272.
Bibar 133.
Biblický názor o zemi 1.
Bil 139.
Bílá barva byssu 217.
Bílá sobota 332.
Bileam 125; o Vykupiteli 125.
Bin 139.
Bir et Themet 124.
Birket el Hamra 23.
Birket el Hedže 24.
Birket es Serain 24.

Birket Hammam Sitti Mirjam 24
 Birket Mamilla 23.
 Birs-Nimrud 144.
 Biskup Kerekský 118.
 Biskup Jan v Aile 120:
 Biskupové z Petry 120.
 Bithynia 158.
 Blahoslavenství hora 182.
 Blecha 53.
 Boaz, sloup 226.
 Boby 30.
 Bodláci a trní 34.
 Bohoslužba { denní v chrámě 303.
 { prvních lidí 195.
 { soukromá 332.
 Bohoslužba v synagogách 246
 Bohoslužebná místa 202.
 Bohoslužebné výkony 246.
 Boniportus 164, 194.
 Bostremus, řeka 134.
 Bozra 119, 120.
 Boçoq (Kappadokia) 151.
 Boží hrob 67; Boží Tělo, slavnost 332
 Božího hrobu kostel 66.
 Brána Krásná 241.
 Brána Velká 241.
 Brány do vnitř dvora chrámu Hero-
 dova 241.
 Brány chrámu Herodova 240.
 Brány st. Jerusalema 60.
 Brav 42.
 Brody na Jordáně 21.
 Brummuna 5.
 Bubastis 109.
 Budiové 146.
 Budovy na návrších Jerusal. 64.
 Budovy veřejné 61.
 Bujuk Mender 151.
 Burdur 153.
 Buserové 146.
 Bydliště Josuovo 84.
 Byzanc 168.

C.

Caesarea Augustova 174.
 Caesarea Filipova 95.
 Caesarea Stratonova 87.
 Catihrad 27.
 Cedr 36.
 Cedrový les 13
 Cedry libanonské 129, 224.
 Cerka, potok 12, 21, 24.
 Cesta (jako míra) 2; Israelských z
 Egypta 122; křížová 70; obchodní z
 Aleppo do Edessy 136; z Kafarnaum
 do Jerusal. k slavnosti velikonoční
 177.

Cesty Ježíše Krista I. 176 II. 177, III.
 180, IV. 180, V. 182, VI. 184, VII.
 185, VIII. 187, IX. 188, X. 189;
 — Mesopotamii 136;
 — sv. Pavla 191, I. 191, II. 192, III.
 193, IV. 193; v Palestině 174, 175.
 Cibule 30.
 Cibule Asqelonská 81.
 Cicero 163.
 Cihly 164.
 Cilicie 152.
 Circus Flaminius 171.
 Circus Maximus 171
 Cín 29.
 Církev vyznačena svatostánkem 221.
 Církevní sněm 1, 192.
 Císař František Josef I. 70.
 Citron při slavnosti stánků 328
 Claudius Lysias 193.
 Costus 262.
 Coelimontium 171.
 Crassus 238.
 Cypr 31.
 Cypřiš 37.
 Cyrenaika 114.
 Cyrene 114.
 Cyrenští Židé synagogu 114.
 Cyrill a Methoděj 167.
 Cyrill Jerusalemský 133.

Ç.

Çab 50.
 Çabna 46.
 Çabud Dzebel 6.
 Çareâ 77.
 Çarthar 85.
 Çebi 47.
 Çefa 51.
 Çefardea 51
 Çefatha 15.
 Çerka, (Zerka, Cerka) 21, 12, 44.
 Çiçith 333.
 Çidon 134.
 Çimirî 135.
 Çin poušť 124.
 Çion 58.
 Çippor 50.
 Çirah 53.
 Çoan 107, 110.
 Çoar 73.
 Çoba Aram 131.
 Çobreli 115.
 Çofim Ramathaim 79.
 Çon 42.
 Çor 135.
 Çulalah 124.
 Çuq, poušť 321, 322.

Č.

Čalouny při svatostánku 205
Části obřadů při slavnosti stánků byly
obrazy svátků a slavností Církve
katol 332.
Části vnějšího ohrazení svatostánku
203; vnitřního ohrazení svatostánku
206.
Čechy 4.
Čerpání vody v Egyptě 101.
Červenec dvakrát barvený 53; nopálový
53.
Česnáček 30.
Česnek 30.
Člověk 38 let nemocný 181.
Čihil Minar 150.
Čísla měrná svatostánku 216.
Číše vina o velikonocích 313, 314.
Čočka 30.
Čtení zákona 307.
Čtverec, jeho výzham 216.
Čtvrť Jerusalema 65.
Čtyřhranný podstavec oltáře 220
Čtyřicet Židů zapřisáhli se 193.

D.

Dabrath 89.
Dafne 110.
Dagon 139.
Dalmacie 170.
Dalmanutha 91, 185.
Damasus 133.
Damašek 95, 130.
Damašský stát 130.
Damer 113.
Dammesek 130.
Dan 5, 93; městečko 134; modly 235
reka 20.
Daněk 47.
Daniel 141.
Darius Hystaspes 237; Medský 143
Darnešek 130.
Darmesuk 130.
Dary obětní z rostlinstva 247; ze živo-
čišstva 247.
Datlovník 37.
David 9, 13, 16, 17, 18, 23, 49, 71, 72,
76, 98, 118, 119, 120, 130, 131.
David a Goliáš 76.
Dcera Jairova 180.
Dcery sv. Vincence 111.
Debir 76.
Debora 8.
Deborah 88.
Dedan 120.
Deir 116.
Dejoces, král 147.
Dekapolis 95.

Demetrius 193.
Dembre 154.
Den cesty 2; dlouhý 318; nového roku
306; smíření 320; sobotní 304
Denní bohoslužba 303; obět v Zákoně
Novém 331.
Derbe 160, 191.
Devirban 76.
Dějiny Egypta 105.
Dikobraz 78.
Dilbat 139.
Dimišk 130.
Diodor Tarsenský 133,
Dion 95.
Diospolis 108, 162.
Dirveh 73.
Disahab 115.
Divoký osel 46.
Divoký vepř 47.
Dlouhý den 318.
Dni v týdnu 303.
Doba císařů římských v Libyi 114.
Dobrovolné oběti nekrvavé 272.
Dobyti Kanaanu 126.
Dofka 122
Delfi 1.
Dorotheus 133.
Dostiučinění zástupné 201
Dothan (Dothain) 87.
Drobná zvířata 48.
Dromedář 39.
Druhy obětí 252; dobrov. nekrvav.
272; obětí pokojných 254.
Druhy znečištění člověka 283.
Dřevo ebenové 37.
Dřiseh 109.
Dříví vonné 36.
Dub 36.
Dur-Šarukin 140.
Durá 145.
Důležitost bohoslužby v synagog. 246.
Dům chrámový 225.
Dva chleby o letnicích obětovány 271,
272.
Dveře do Svatyně 227.
Dveře do Velesvatyně 227.
Dvory chrámu Šalamounova 228.
Dvůr chrámu Herodova 241; dvůr lidu
244; kněží v chrámě Herod. 244;
pro mužské 241; pro ženské 241;
svatostánku 202, 208.
Džebal 115.
Džebel Čabud 6; Dúhi 8; Džalaad 12;
Džermak 6; Džibo 9; ed Deir 116;
es Šeik 129; et Tur 116; Fukna 9;
Maklubu 140; mar Elias 6; Musa 117;
Nuria 5; Safed 6; Šera 119.
Dželbun 8.
Džeraš 98.
Džifar 116.
Džilad 98.

Džisser el Madžamie 21.
Džum-džuma 144

E.

Ebal 9.
Ebenové dřevo 37.
Eber 3.
Ečiongeber 120.
Edessa 145.
Edomitě 118.
Edomské moře 115
Efa 121.
Efesus 156, 192, 193
Effeta 184.
Efraim, pohoří 9.
Efrem 189; poušť 18.
Efron Hethejský 71.
Eglon 82.
Egypt 99.
Egypta, potok 5, 22.
Egyptané 27.
Egron 83.
Ejalety v Malé Asii 151.
Ekbatana 147.
El Ariš 5, 116.
El Bathin 12.
El Kijamel 67.
El Kurah 14.
Elah, údolí 16.
Elam 147.
Elamští králové 148.
Elamitský záliv 115.
Eleazar syn, Aronův 125, 292.
Eleutheropolis 72.
Eleutherus 134.
Eleutherus, řeka 129.
Eliáš 7, 21, 22, 135.
Eliáš a Eliseus v Samatí 86.
Eliáš na Kisonu 22.
Elifas 120.
Elim 122.
Eliseus 18.
Eliseus a Syrové 87.
Eliseus v Sunem 89.
Eliseova studnice 11.
Elkana 79.
Eloth 120.
Elymais 147.
Eman 5.
Emath 5, 90, 131, 132.
Emboli 167.
Emmaus 72, 79.
Eues 109.
Engedi, poušť 17.
Eugeddi 72.
Enon 95.
Eratosthenes 109.
Erçerum (Arçerum) 137.
Ereç Jehovah 4.

Erech 142.
Erek 145.
Erivan 137.
Erythrejské moře 1 5.
Esau 119.
Esdrelon 27.
Eski Hissar 162.
Eski Stambul 157.
Esquiliae 171.
Etham, poušť 116, 122
Ethrogini při slavnosti stánků 328.
Eufrat 4, 140.
Europos, město 147.
Eutyches 193.
Evipia 155.
Ezdráš 5.
Ezechiáš 236.
Ezechiel 108.

F.

Facees král 236.
Fakusa 1 1.
Famagusta 163.
Faran 116.
Faran, poušť 18.
Farao první 105.
Farfar, řeka 129.
Fars 148.
Farsistan 148.
Fasaelis 75.
Faselis 154.
Fazaelus 60.
Felix, místodržitel 193.
Ferdinand Maximilián Rakouský 69.
Feresitě 55.
Festus, místodržitel 193.
Fibeseth 109.
Fidze, řeka 129.
Fikový strom 38.
Fiky letní 38; ranné 38; zimní 38.
Filadelfia 95, 118, 155.
Filiba Vilajeti 166.
Filip, jáhen 24.
Filip křtil komorníka 24.
Filippi 166, 192.
Filistea 4.
Filistínové 55.
Filistínští 16.
Foenice 164.
Fogor 118.
Foiničané, stavba chrámu Zerub. 237.
Foinikia 133.
Foinikie 3.
Foinix 164.
Formule žehnací 288.
Forum Appii 173.
Forum Romanum 171.
Fošny při svatostánku 203, 204.
František Josef I. 70.

Frumentius 113.
Frygia 161.
Fut 114.
Fylakteria 333, 334.

G.

Gaas, hora 9.
Gabaa 75.
Gabinus 15.
Gacith, budova 62.
Gadara 95 96, 180.
Galatia 160, 161.
Galban 32, 262.
Galgala 74.
Galilejsko 87.
Garaman (Frygie a Pamfilie) 151.
Garizim 9.
Gastamuni (Paflagonie) 151.
Gath 82.
Gathrimmon 83.
Gaulanitis 94.
Gaza 81, 5.
Gazella 47.
Gazofylakion 242.
Gebal 115.
Gebalene 118.
Gebulene 115.
Gedeon 15, 24, 97.
Gedilim 335.
Gelenové 146.
Genesarethské moře 19.
Gerar 82.
Gerasa 95, 97.
Gergesité 55.
Gersonité 29).
Gessur 132.
Gethsemana 10.
Gethsemani 69.
Ghourí 121.
Ghor Saffeh 118.
Gibea 75.
Gibeon 223.
Gibeon (Gabaon) 78.
Gibeon, poušť 18.
Giçeh 105.
Gideon pochován 86.
Gihon, pramen 23.
Gilboa, pohorí 8.
Gilead, pohorí 12.
Gileadský balsám 33.
Gilgal 74.
Gimzo 83.
Giskala 93.
Gišala Jan 93.
Goco 164.
Godalja 79.
Godolija 24.
Golgotha 66.
Goliáš 16.

Goliášův meč 75.
Gorgius Syrský 80.
Gortyna 164.
Gošen 1.1.
Granátový strom 38.
Grisim el Tur 9.
Gulgoleth 66, 68.

H.

Haçar Enon 95
Haçeroth 115.
Hadi 51
Had letoun 52.
Had obraz nepřátel 52.
Had rohatý 52; šipový 51.
Hadrian, císař 66.
Halfai 113.
Hagar 18.
Hagios Deká 164.
Hahiroth 122.
Hai 75.
Haig 137.
Hajabatah 1.
Hajastan 137.
Hajjam 1.
Hakel dama 70.
Haleb 133.
Halikarnassos 154.
Hamadan 147.
Hammurabi, král 143.
Hanes 109.
Haran 136.
Haret, les 13.
Harod, pramen 24.
Hasbeja 5.
Hasbeny. řeka 20.
Hauranští Melchité 95.
Haveitat 119.
Hebron 71.
Hebrus 167.
Hebreové 3.
Hedžr 126.
Hedžaja 119.
Hefa 91.
Helena, císařovna 8, 10, 67, 91.
Hellas 168.
Herakleopolis 109.
Hermon 129.
Hermon Malý 8.
Herodes Agrippa II. 238.
Herodes Antipas 18, 98.
Herodes Idumejský 119.
Herodes Vel. 238, 81.
Herodianský palác 62.
Herodův palác 62.
Heroopolský záliv 115.
Herodův chrám 238, 239, 240.
Hesbon 98.
Hesebon 125.

Hethité 55.
 Hevité 56.
 Hierapolis 161.
 Hieromax, řeka 21.
 Hillah 144.
 Hinnom, údolí 16.
 Hippikus 60.
 Hippodromos 2.
 Hippon 95.
 Hiram 135.
 Hispania 174.
 Hittin 8.
 Hlavičky sloupů Jachin a Boaz 227.
 Hlina 27.
 Hmyz 52.
 Hody obětné 255.
 Hofra 107.
 Holofernes 15, 86.
 Holokaust 252.
 Holokaust velekněze 266.
 Holub 49.
 Hoinr 116.
 Hor 120, 129.
 Hora Blahoslavenství 8, 182.
 Hora 40denního postu Kr. P. 11.
 Hora Kalvarie 63.
 Hora Olivetská 10.
 Hora Pohoření 11.
 Hora sv. Kateřiny 116.
 Hora Zákonodárství 116.
 Horeb 116.
 Horopis Palestiny 5.
 Horké lázně 24.
 Horská pásma 6.
 Hořčice 30.
 Hostiny o slavnosti stánků 331.
 Hrad Antonia 241.
 Hradby st. Jerusalema 59.
 Hranice Palestiny 5.
 Hrdlička 50.
 Hrob Aronův 125.
 Hrob Balduinův 68.
 Hrob Bohumíra z Bouillonu 68.
 Hrob Josefa Egypt. 85.
 Hrob Josuéův 84.
 Hrob Marie Panny 69.
 Hrob Páně 68.
 Hroby žádosti 124.
 Hromnice 332.
 Hrozinky 27.
 Hrušeň 37.
 Hřbitov mohamedanský, židovský 64.
 Hřbitovy křesťanské: Latinů, Armenů,
 Řeků, Američanů 64.
 Hudba 288, 289.
 Hudba v Egyptě 104.
 Hyéna 46.
 Hyksos 196.
 Ilyrkan 9.

Ch.

Chaboras 129.
 Chabulon 88.
 Chabur 129.
 Chafra 106.
 Chalcedon 158.
 Chaldaeia 140.
 Chaldejští 119; Ch. a chrám 236.
 Cham 3.
 Chamath 132.
 Chamath (Emath) 90.
 Chamr (hora) 116.
 Charaka 118.
 Charak-Moab 118.
 Charan 136.
 Chattath 256.
 Chefren 106.
 Chelbenah 262.
 Chelbon 133.
 Chelion 118.
 Cheops 106.
 Cherubové na arše úmluvy 209.
 Chideqel 141.
 Chios 165.
 Chleby nekysané 212.
 Chleby předložení 212, 221 268.
 Choaspes 141.
 Choatras, pohorí 146.
 Chobo 131.
 Chobar řeka 129.
 Chodorlahomor 16.
 Chomet 51.
 Choné 162.
 Chonos 162.
 Chrám Dagonův 81.
 Chrám Herodův 238; perspektivě
 243.
 Chrám křesťanský a svatostánek 221.
 Chrám Šalomounův 224.
 Chrám Šalomounův a Církev sv. 234.
 Chrám Šalomounův počali stavěti 227.
 Chrám Zerubabelův 236.
 Chrámové nádoby lity 85.
 Chránidla 333, 334.
 Christianoi 133.
 Chrysolit 28.
 Chrysorrhoas, řeka 129.
 Chufu 106.
 Chuk haarec 1.
 Chusai 23.
 Chusan-Risthaim 156.

I.

Ibis 104.
 Ibrim 4.
 Ičil 152.
 Idea oběti mosaické 201; oběti pokoj-
 ných 256.
 Idumaea 118, 119.

Ignác sv. 133.
Ijjim 1.
Ikonium 160, 191.
Illyrikum 170, 193.
Iraq al Adžmi 146.
Irak 144. -
Iris, řeka 151.
Isboseth 24, 97.
Isis a Serapis 171.
Ismid 158.
Ismir 156.
Isnik 158.
Isop 31.
Israel 4.
Istakhar 150.
Istanko 165.
Istar 139.
Istob (Tob) 132.
Istr 167.
Itálie 1, 170.
Ithamar 292.
Iturea 94.

J.

Jabes 97.
Jabin z Hačoru 88.
Jabok, řeka 21.
Jabuch 80.
Jafa 27, 80.
Jahel 121.
Jachin, sloup 226.
Jakub 4, 17, 21; biskup 193.
Jakubova studnice 9.
Jakubovo vidění 78.
Jakubův boj s andělem 21.
Jalobač 153.
Jalovec 31.
Jamnia 80.
Jangeh 130.
Jan Hyrkan 119.
Jan Kř. 14, 18, 21, 98; st. 99.
Jan Křtitel v Aionu 179.
Jan Marek 191.
Jan Zlatoustý 133.
Jas 125.
Jaspis 28.
Jebusité 55.
Ječmen 29.
Ješte 98.
Jehu 88, 98.
Jektehel 120.
Jelen 47.
Jeremiáš 75; o pustošení Egypta 108.
Jeremiášova jeskyně 70.
Jeremiáš ukryl archu úml 223.
Jeroboam 93, 97, 235.
Jericho 14, 74; poušť 18.
Jerišská rovina 4.
Jeruel, poušť 18.

Jerusalem 1, 4, 10, 193; jeho jména 58; nynější 63; střed země 1.
Jeskyně 6: Jeremiášova 70; narození Páně 71; v Gathrimmonu 83.
Jestřáb 49.
Ješil-Irmak 151.
Jethrovo údolí 116.
Jesabel 89.
Jezero Semechonitů 19.
Jezreel, rovina 15.
Ježek 48.
Ježíš Kr. pomazán 33; Kr. v Dekapoli 95, v Kafarnaum 92; v krajině Gaddara 180; v krajině Genezareth 19; v Samařsku 84; v síni Šalamounově 188, 189; v Tyrsku 135.
Jidáš 33.
Jih 1.
Jilek 31.
Jiří sv. 72.
Jména měsícův u Hebraeů 302, 303; Palestiny 3.
Joab 18.
Joachim 90.
Joas 235.
Joatham 9.
Joel 77.
Jobel (Johal) 308.
Jochabed 106.
Jochanan 4.
Jojachin 236.
Jokteel 120.
Jonathas 23; Makk. 17; u Rogelu 23.
Jonáš 31, 80.
Jonia 155.
Joppe 80.
Joram 88, 119.
Jordán 3, 14, 20; důležit 21.
Jordánská rovina 14.
Jordán v historii 21.
Josafat 16, 118, 120; král 16.
Josafath, údolí 16.
Josef, syn Jakubův 106; tajný učenník Páně 79.
Josiáš 236.
Josua 19, 74; (pochován) 9, 15; vůdcem 125.
Joviš-Merodach 144.
Juda 4.
Juda Barsabáš 192.
Juda, Judaea 4.
Juda Makk. 237; pohorí 10; poušť 17.
Judas Makk. 80, 119.
Judich 113.
Juditha 22, 86.
Judsko, poloha 57.
Julian Odpadlík 81, 114.
Justin mučenník 85.
Justinian 114.

K.

Kadidelnice 211.
 Kadidelní oltář 210.
 Kadidlo 32; bílé 262; dar obětní 247;
 k obětem 262
 Kadikoi 158
 Kadusiové 146.
 Kaçr 114.
 Kafarnaum, město 92; potok 21.
 Kaftorim 164
 Kahathité stěhovali archu úmluvy 223.
 Kaimakamové 5.
 Kajkos, řeka 157
 Kajstros. řeka 156.
 Kajus 193.
 Kalach (Chalach) 139.
 Kalachene 138.
 Kalendář u Hebraeů 302.
 Kaleneh 145.
 Kalil 252.
 Kallirhoe, lázně 24.
 Kallirrhoe 145.
 Kalvaria 68.
 Kalne 142.
 Kaloi limenes 164.
 Kambyzes 107.
 Kana 177.
 Kanaan 3.
 Kanaanité 55.
 Kandake 113.
 Kandelábr při slavnosti stánků 330.
 Kaparový keř 30.
 Kaple Kalvarská 68; Koptická 68; Lou-
 ginova 69; Rozdělení rouch 69; sv.
 Heleny 69.
 Kappadokia 159.
 Kapporet 209.
 Karahissar 153.
 Kara-Su, řeka 152.
 Karaveria 167.
 Karbunkul : 8.
 Kardinál ze Schönbornů 172.
 Karia 154.
 Kariathaim 99
 Karith, potok 21.
 Karlovy Vary 24
 Karmei 6; město 73; obraz Církve 7.
 Karmelitáné 7.
 Karmelská P. Maria 7.
 Karnak 108.
 Karneh 108.
 Karpathos 164.
 Karrae 136.
 Kasimijeh 130.
 Kassia 262.
 Kastro 165.
 Kasty v Egyptě 105.
 Katolíci v Aleppo 133, v Damasku 131.
 Kauda 163, 164.

Kavalířská perspektiva chrámu Hero-
 dova 243.
 Kázání na hoře 182; v síni Šalomou-
 nově 188, 189.
 Každodenní obět kuřidla 265.
 Každodenní holokaust velekněze 266.
 Kebar, řeka 129.
 Kebris 163.
 Kedorlaomer 16.
 Kelb 130.
 Kenchrea 169.
 Kenchreje 192.
 Kerasos 159.
 Kerak 118.
 Kerkha 141.
 Keroni 5.
 Kerun el Hittin 182.
 Keř balsamový 32.
 Kesem 111.
 Ketron 90.
 Kevan 139.
 Kkan Minieh : 9.
 Khôser (Khauser) skupina zřícenin v Ni-
 nive 141.
 Khorsabad 140.
 Khuadavendiguiar (Bythynie) 151.
 Khurbet el Nusara 15.
 Kidron, potok 21; údolí 16
 Kijjör 214.
 Kikar Hajjardên 14.
 Kilikia 152.
 Kinité 121.
 Kinnereth 19.
 Kios 193.
 Kirid 164.
 Kisil Irmak (Halys) 151.
 Kison 6; řeka 22.
 Klášter Františkánský v Akko 92.
 Klaude 163.
 Kleště 214.
 Klí (asfalt) 27.
 Klinové písmo 141, 142.
 Kmen Levi bez území 289.
 Kmin 30.
 Knef 104.
 Kněží 292; Nového Zákona a Starého
 Zákona 302; prostředníci mezi Bohem
 a lidem 267.
 Kněžská roucha 293.
 Kněžství levitické 289.
 Kněžstvo 290.
 Knidos 154.
 Koach 51.
 Kobka andělů 68.
 Kobros 163.
 Kobylka 52.
 Koçé 119
 Kočky v Egyptě 104.
 Koflíky 212.
 Kolossy 161.
 Kolsum 115.

Koltry při svatostánku 205.
 Komana 159.
 Komár 3.
 Komory v chrámě Herodově 242.
 Konání oběti denní v chrámě 304 ;
 snopů 271; oběti zkoušky 275; slavnosti
 letnic 317; novoluní 306; smíření
 320—3.3; stánků 325; velikonoční 312.
 Konieh 160.
 Konož 162.
 Konstantin pokřtěn 158.
 Konstantin Vel. 80.
 Konstantius 114.
 Konvent Latinský 68.
 Kora 165.
 Koráb Noemův 137.
 Korinth 169, 193.
 Koronus, pohoří 146.
 Koroptev 50.
 Koryši 54.
 Kos 103.
 Kôs 111, 165.
 Kostel a klášter v Nazaretě 90; Božího
 hrobu 66; Nalezení sv. Kříže 67;
 Řeků 68; Ukřižování 67; Vzkříšení 67;
 Zjevení 68
 Koše 104.
 Koupání v Mrtvém moři 20.
 Kovy 29.
 Koza 43.
 Kozel obětním zvířetem 256; v den
 smíření 318—320.
 Kozorožec 47.
 Kože ku krytí svatostánku 208.
 Krahujec 49.
 Králové v Susách 148.
 Krásná brána 241.
 Kreneh 114.
 Kreta 163, 164.
 Krkavec 49.
 Krokodil 50, 104.
 Krov tabernakula 207.
 Krtek 48.
 Krvavé oběti 252; s přídavky nekrv. 277.
 Krytba svatostánku 205.
 Křepelka 50.
 Křepelky na poušti 124.
 Křesťané v Edesse 145; v Tyru 135
 Křesťanství v Aethiopii 113; v Sidonu
 134.
 Křižáci 27.
 Křižová cesta 70.
 Ktesifon 145.
 Kuhadassi 166.
 Kuhl Nuh 137
 Kujundžik a Nabi-Junus, skupina zřičenín
 v Ninive 140.
 Kůň 40.
 Kurá vadi 22.
 Kurejat 99.

Kury 50.
 Kuřidlo posvátné 262.
 Kůš 112.
 Kutha 142.
 Kuthaeové 84.
 Kvasu farisejského jest se varovati 185.
 Květná neděle 332.
 Kypr 162, 191.
 Kyrene 114.
 Kyros 236
 Kyther 164.
 Kytice při slavnosti stánků 328.

L.

Labim 114.
 Laban 136.
 Ladanum 32.
 Lachis 77.
 Laodikeia 162.
 Larnaka 163.
 Larsam 142.
 Lasaia 164.
 Latik 160.
 La Valetta 174.
 Lazar vzkřísen 189.
 Leban 115.
 Lebu 114.
 Lebona 85.
 Ledža 116
 Lefkoša 163.
 Lechem paním 210.
 Len 34
 Leona 174.
 Leontes 130, 134.
 Lepsina 169.
 Lesbos 165.
 Les cedrový 13.
 Lesy dubové 13.
 Les Efraim 9, 13.
 Les Haret 13.
 Les palmový 13.
 Les v poušti Sif 13.
 Lesy na Karmelu 13.
 Lesy v Palestině 12.
 Letaah 51.
 Letnice 317; křesťanské 331.
 Léto 25; milostivé 308; v Církvi katolické
 332.
 Lev 44.
 Levante 151.
 Levi povolán 180.
 Levité 290
 Levitické kněžství 289; očisty 282. |
 Libamenta 263.
 Libanon 129.
 Libanon, obraz požehnání atd. 129.
 Libna 115.
 Libye 113.
 Ligurius 28

Lilie 31.
List Římanům psán 193.
Liska 46.
Literatura v Egyptě 103.
Liti nádob chrámových 97.
Lod 72.
Lopaty 214.
Lot 73 186.
Loth 14
Lubím 114
Lubu 114.
Lucian 133.
Lucius z Cyreny 114 191.
Ludím
Luith 118.
Lukáš 192.
Lukáš evang 133.
Luksor 108.
Lulab 327, 328.
Lusténiny 27.
Lydda 72.
Lydia 154.
Lydia z Thyatiry 192.
Lydští 13.
Lyka, řeka 155.
Lykaonia 159.
Lykia 153.
Lykiové 153.
Lykus, řeka 134.
Lysanias 95.
Lystra 10.
Lystra, uzdravení chromého 191.

M.

Maale Adummim 18.
Maacha 132.
Maçain 112.
Mada 146
Madai 146.
Madianité 15, 121.
Macander, řeka 151.
Magdalum 110.
Magdala 91.
Maqqoda 76.
Magoras, řeka 134.
Magové 146.
Maha'on 118.
Mahanaim 97.
Mahne 97.
Macherus 99.
Maidhja 146.
Makarius 81.
Makedonia 166, 193.
Makovice sloupů ve svatostánku 205.
Malá Asie 150.
Malcha 19.
Malik 139.
Malomocní (10); uzdravení 187.
Malta 173.

Manahen 191.
Manasses 236.
Mandloň 37.
Mandragora 31.
Manna přestala padati 74.
Maon, poušť 17.
Mara 122.
Marek sv. 114
Maria Panna 89, 90
Mariamne 60.
Marianské svátky 332
Mariin pramen 24.
Maří Magdalenská 91.
Marmarika 114.
Mars 139.
Mars-Nergal 144.
Martyrion 67.
Masada 72.
Masanderan 146.
Masfa 79 99.
Massis 137.
Máš, pohorí 141.
Matarieh 109.
Matouš povolán 180.
Mattathias 83.
Mazuzoth 333.
Meč Goliášův 75.
Med nebyl darem obětním 247.
Meď 29
Měděné kotle pohyblivé 232
Měděný oltář 228.
Medvěd 46.
Medvědi proti pacholatům 18.
Medžel 19.
Megali Kora 165.
Megiddo 88.
Megri 154.
Meles, řeka 156.
Meletius 133.
Melchisedech 16
Melchité Hauranští 95.
Melouny 30.
Memfis 105, 108.
Menachoth 361, 264.
Mençaleh 110.
Menefta 107.
Menes 145.
Meniat Rabineh 109.
Menkaura 106.
Menoráh 213
Menateh Seli 151.
Merarité 290.
Merdašt 150.
Meriba 125
Merkur-Nebo 144.
Merodah 139.
Meroe 113.
Meron jezero 19.
Meropius 113.
Meštol 110.
Metelin 165.

Mezek 41.
 Mezopotamie 4, 135.
 Mezraah 73.
 Měsíce u Hebraeů 302, 303.
 Mičpa 99.
 Mičpah 79.
 Midianité 121.
 Migdol 110.
 Mikerinos 106.
 Mile římská 2.
 Milet 155, 193.
 Milosrdný Samaritán 18.
 Minchah 261.
 Minchah osob soukromých 272.
 Misky 212, 214.
 Mista bohoslužebná 202.
 Mitylena 165, 193.
 Mládenec Naimský 89.
 Mládi Ježíše Kr. 88.
 Moab 117.
 Moabitě 16, 17.
 Moabská rovina 14.
 Modein 83.
 Modia 163.
 Modlitba 195, 288.
 Modlitba při skládání rukou na zvíře obětní 250.
 Mohamedáni 3.
 Moiris 106.
 Mojžíšova sestra zemřela 73.
 Mojžíš pohřben 125.
 Mokré oběti 261, 263.
 Mol 53.
 Molada 76.
 Moloch 139.
 Momenty podstatné v idej oběti 201.
 Mongolové 27.
 Môr 262.
 Morava 4.
 Moria 59.
 Moria a chrám 234.
 Moře Edomské 115; Filištinů 19; Genezarethské 19; měděné 230, 231; Mrtvé 19; Rudé 115; Středoziemní 18; Trstěné 115, 122; Velké 18; Zadní 18.
 Mosaismus 198.
 Mosty přes Kidron 21.
 Moucha 53.
 Mouka bělná jako dobrovolná oběť 272.
 Mouka k obětem 261.
 Mramor 28.
 Mravenec 53.
 Mrtvé moře 19.
 Mšaur 99.
 Mudželibeh 144.
 Mudrci od Východu 71.
 Mughair 136.
 Mugheir 142.
 Mukaur 99.
 Mumie 104.

Mustaril 139.
 Muži znamenití ze školy v Édesse 145.
 Mykerinos 106.
 Myrrha 33.
 Myrta 37.
 Myry 154, 194.
 Mysia 157.
 Myš 48.
 Myš polní 48.

N.

Naaz 97.
 Nabajoth 119.
 Nabal 73.
 Nabathana 19.
 Nabatheové 119, 120.
 Nablus 85.
 Naboth 89.
 Nabuchodonosor 135, 143, 236.
 Nahr Beirut 134; Čerka Main 99; ed Damur 134; el Auli 134; el Kebir 129, 134; el Kelb 134; el Mukatta 6; Ibraim 134; Kasimijeh 134; Litony Naman 134.
 Nachor 136.
 Nain (Naim) 89.
 Nannar 139.
 Nannir 139.
 Napoleon 8, 15.
 Narcis 31.
 Nard 33 2 2.
 Nasycení 5000 18, 183; 4000 mužů 185.
 Nataf 262.
 Nazareth 89.
 Nazaretští chtěli kamenovati J. Kr. 182.
 Nazireat obrazem života reholního 279.
 Nazireat po ukončení slibu obětuje 278.
 Náhoženství Assyřů 139; Egyptanů 104.
 Náčini chrámové 230.
 Nádobý chrámové lity 85.
 Nahrada za obět krvavou 273.
 Náklad na svatostánek 208.
 Náradí bohoslužebné ve svatostánku 278; chrámové 228.
 Nathineové 301.
 Neapolis 166, 192.
 Nebo 12, 99.
 Neděle květná 332; místo soboty 306.
 Nedžd 126.
 Nefes tachat nefes 251.
 Nefali, pohorí 6.
 Nehemiáš 5.
 Necho 107.
 Neith 104.
 Nergal 139.
 Neriglissar 143.

Nero 252.
 Nesekh 261, 263.
 Nesibin 145.
 Nesibis 145.
 Netopýr 48.
 Némý duch v mladém muži 89.
 Nicaea 158.
 Nikodem rozmluva s J. Kr. 178.
 Nikomedia 158.
 Nikopolis 168.
 Nikotia 163.
 Nimrod 139.
 Ninive 139.
 No 108.
 Nob 75, 223.
 Noční veselí při slavnosti stánků 329.
 Noe 137.
 Nof 108.
 Nomarcha 105.
 Nomy v Egyptě 105.
 Nory 6.
 Novoluní 306.
 Nový Tyrus 135.
 Nubianu 139.

O.

Obelisky 104.
 Obět 195, 196; dvou chlebů o letnicích 271; chlebů předložení 268; krupice 273; mosaická a pohanská 200; nekrvavá za hříchy 273; prvotin 273; při očišťování malomocných 275; při posvěcení na kněžství 277; při ukončení slibu nazirea 278; upečená v peci 273; veliké horlivosti 275; vnější 196, za hříchy 256; zkoušky 275; z pánve 273.
 Oběti každodenní v chrámě 304; krvavé 252; zápalné 252.
 Oběti krvavé s přídavky nekrvavými 277; mokré 261, 264; mosaické 200; nekrvavé 261; nekrvavé Z. St. a obět Nov. Zák. 279, 280; patriarchů 198; pokojné 254; při slavnosti stánků 324; původ a pojem 195; smírné 256; za hříchy 256; suché 261, 264; v den smíření 318 319; za viny 258.
 Obětování kuřidla vonného 265; mouky bělné 272; snopu 270.
 Obchodní cesta do Babylona 136.
 Obili 27, 29; dar obětní 247; k obětem nekrvavým 261.
 Obrazy cherubů 204.
 Obraz života řeholního 279.
 Obřad pozdvižení 255; houpání 255.
 Obřady denní oběti v chrámě 304; holokaustu 252, 253; obětní vůbec 279; při obětech krvavých 249; při obět.

nekrvav. 249; při slavnosti stánků 325; vylévání vody 328.
 Obřizka 284.
 Obřizky účel 285.
 Obřizka obrazem sv. křtu 285; svát. St. Zákona 285.
 Obydli svatostánku 20.
 Obyvatelstvo v Egyptě 102.
 Očista Levitů 290.
 Očisty levitické 282.
 Odeptení přísahy 274.
 Oděv Egyptanů 103.
 Ofir 120.
 Ofra 75 86.
 Og 93, 96.
 Orchoziáš 88.
 Okresy v Římě 171.
 Okurky 30.
 Olah 252.
 Olej k obětem 261.
 Olivetská hora 10.
 Olivy 11. 37.
 Olovo 29.
 Oltář kadidelni 210, 218, 222, 228; M. Magdaleny 68; pro kadění 208; pro oběti zápalné 213, 2.0; v chrámě Herod. 244.
 Oman 126.
 Omar 92, 107.
 On 109.
 Ono. rovina 14.
 Onyx 28.
 Opomenutí očisty od znečištění dotknutím se mrtvolý lidské 274; od znečištění dotknutím se mrtvolý zvířete 274.
 Opona ve svatostánku 203, 204; v chrámě Herodově 242.
 Opomenutí vyplnění slib 274.
 Orfah 145.
 Oristesen 106.
 Orli 48.
 Orontes 129.
 Ořešák 35.
 Osel 41; divoký 46.
 Osiris 104.
 Osirtesen 106.
 Osoby při synagog. ustanovené 245.
 Ostrovní Tyrus 135.
 Osudy chrámu Šalomounova 235; svatostánku 222.
 Ovce 42.
 Ozdoby svícnu 213; u Egyptanů 103.
 Ozias 119.

P.

Pachomius 114.
 Paflagonia 158.
 Pafos 163, 191.

Pahorky, na nichž se rozkládal Řím 170.
 Paktolos, řeka 155.
 Palác královský 62.
 Paladžah 155.
 Palatium 171.
 Palestina 4.
 Palestina 1 2: třetí 115.
 Palestina, rozdělení nynější 5.
 Palestina západní 3.
 Palestina za patriarchů 56.
 Palestina za soudců a králů 56.
 Palestina za vlády římské 57.
 Palmyra 130.
 Pambuk Kulasi 161.
 Pamfylia 152.
 Pany ve svatostánku 301; z Naza-
 retha 91.
 Pánvice 213.
 Parachoatras 146.
 Paran 116.
 Paras 148.
 Parasanga 2.
 Pardal 45.
 Paretakeni 146.
 Pasargady 150.
 Pascha 311.
 Pásmo horská 6.
 Pašalikáty nynější Palestiny 5.
 Patara 193.
 Patary 153.
 Pathmos 165.
 Pathmosa 165.
 Patino 165.
 Paky k zapuštění fošen svatostánku
 205.
 Pavel a Barnabáš 132.
 Pavel sv. 3, 157; mluvil k lidu 241;
 odvolal se k císaři 194; stát 194.
 Pavouk 53.
 Pella 95, 96.
 Pelopia 155.
 Peloponnes 168.
 Pelusium 107, 109.
 Pelyněk 31.
 Perea 93.
 Pergamos 157.
 Pergamský biskup
 Perge 153, 191.
 Perle 54.
 Persepolis 150.
 Persie 148.
 Persie hranice 148.
 Peršané 27.
 Pes 44.
 Petifra 106.
 Petra 119.
 Petrovo vidění 80.
 Petr vyznal božství Ježíše Kr. 95, 185;
 v Antiochii 133.
 Pinie 36.
 Piscina Publica 171.

Pisek 27.
 Pisidia 153.
 Pisma Egyptská 103.
 Pitom 109.
 Plášť při modlitbě 335.
 Platon 109.
 Plinius 95.
 Plodiny v Assyrii 138.
 Plodiny v Egyptě 102.
 Plutonikus 161.
 Pniel 97.
 Počasí roční 25.
 Počátek stavby chrámu Šalom. 225.
 Podloubí Šalomounovo 188, 240.
 Podnební poměry 24.
 Podoba Egyptanů 102.
 Podoba hor 6.
 Podstata bohoslužby 199.
 Podstatné věci při oběti nekrvavé 282.
 Pod Zelenou, slavnost 323.
 Podstavky k fošnám 203.
 Pohorí Efraim 9.
 Pohorí Gilboa 8.
 Pohorí Neftali 6.
 Pohoršení se varovati třeba 186.
 Pohromy 54.
 Pojem oběti 195; o kněžství 289.
 Pokoru káže Ježíš Kr. 186.
 Pole krve 70.
 Polní myš 48.
 Poloha a rozloha země 4.
 Poloha Judska 5.
 Poloha svatostánku 208.
 Polykarp 156.
 Pomazání ze příčin náboženských 286.
 Pompejus 96, 163, 238.
 Pontus 158.
 Porta Capena 171.
 Portus Jannensis 154.
 Pořádek bohoslužby v synagog. 246.
 Poslední dnové působení Ježíše Kr. 190.
 Posty 287.
 Posvátné doby v Zákoně Nov. a v Zák.
 St. 331; místo chrámové 241.
 Posvěcení chrámů 332; na kněžství
 277.
 Potok Čared 22; Egypta 22; Kafarnaum
 21; Kana 22; Kidron 21; Krith (Ka-
 rith) 21; Kura 22; Rubin 22; Sorek
 22.
 Poušť Beršeba 18; Bethaven 18; Beth-
 saida 18; Engedi 17; Faran 18; Gi-
 beon 18; Guda 7; Jericho 14; Ja-
 ruel 18; Maon 17; Sif 17; Sin 122;
 Sinai 122; Thekoa 17; u města
 Efrem 18.
 Pouště v Palestině 17.
 Poušť v území Ruben 18.
 Povaha Egypta 101.
 Povinnosti kněží 293.
 Pozzuoli (Puteoli) 173.

Požehnání 288.
 Prameny a rybníky 23.
 Pramen Rogel 23; Siloe 23; Thannin 23.
 Proměnění Krista Pána 7, 186.
 Proroci v Susách 148.
 Proso 29,
 Protěž krvavá 11.
 Průplavy v Egyptě 100.
 První lidé konali bohoslužbu 195.
 První obět kněží 266.
 První učennici Ježíše Kr. 177.
 Prvoevangelium 200.
 Předčítání zákona 307.
 Předměty obětní v Z. S. 246.
 Předpovědění utrpení Ježíše Kr. 189.
 Přesnice, slavnost 311.
 Přidavky k obětem krvavým 261.
 Přidavky nekrvavé k obětem krvavým 277.
 Římá ulice v Damašku 131.
 Případy, v kterých byla dovolena nekrvavá obět za hříchy 274
 Případy, v nichž konaly se oběti za viny 258, 259.
 Přislíbení nejsv. svátosti olt. 183, 184.
 Případy, v nichž obět za hříchy nařizena 256, 257.
 Psammetich 107.
 Psefinus 60.
 Pšenice 29.
 Pštros 49.
 Ptáci 48
 P'tah 104.
 Ptolemaiovci 107.
 Ptolemais 92, 193.
 Ptolemaeus II. 118.
 Půdorys chrámu Herodova 239; chrámu Šalom 226; svatostánku 203
 Punt 114.
 Purim, slavnost 180.
 Působivost modlitby 186, 187.
 Pustošení Egypta 108.
 Puškvorec 34.
 Put 114.
 Puteoli 173.
 Původ oběti 195.
 Pyramidy 104.

Q.

Qades 73.
 Qadesbarne 5, 73, 124, 125.
 Qadim 54.
 Qanatha 95.
 Qehathité 223, 290.
 Qeilah 76.
 Qenath 96.
 Qibrath-Hatthaava 124.
 Qillufah 62.

Qinnamon 38, 262.
 Qinité 121.
 Qippod 48.
 Qippos 51.
 Qiqajoa 31.
 Qir Moab 118.
 Qirjath Jearim 79.
 Qirjathaim 99.
 Qitrôn 90
 Qodes-el 58.
 Qoset 262
 Quarantania 11.
 Quveir 115

R.

Ra 04.
 Raamses 12 .
 Rabbach 18.
 Rablath-Ammon 118
 Rabsaces 138
 Radovánky při stoupání Nilu 101.
 Râcha 116, 117.
 Rafaim, údolí 16.
 Rafana 95.
 Rafaite 55.
 Rafia 82.
 Rafidim 122.
 Ragy 147.
 Rai 147.
 Rákosi 34.
 Rakouský dům poutnický 70
 Rakši 150.
 Ramâ 78.
 Ramath Lechi 72.
 Ramathaim Çofim 79.
 Rameh 98.
 Ramle 27.
 Ramoth Gilead 98
 Ramses II. 106
 Râs 1.6.
 Râs safsafeh 116.
 Rasin 236.
 Rašid 100.
 Razin 130.
 Rebeka 163.
 Redzab 150.
 Reem 37.
 Rechabité 121.
 Rechaboth Ir. 139.
 Resen 139.
 Rethma 124.
 Réva sodomská a gomorrhská 35.
 Réva vinná 35; vinná v Engeddi, u Hebronu, v Jaëzeru, v Kereku, v Maonu 35.
 Rezôn 130.
 Rhagai 147.
 Rhagaia 147.
 Rhegium 173.

Rhinokolura 5, 82.
 Rhoas 162.
 Rhodos 163, 193.
 Rimmôn 77.
 Roboam 235.
 Roboty Israelitů 109.
 Roční počasí 25.
 Rodina sv. na cestě do Egypta 109.
 Rodiště sv. Petra 91; Tobiašovo 92.
 Rogel, pramen 23.
 Roha 145.
 Rohy na oltáři 220.
 Rok sobotní 307; jeho význam 307.
 Rokytí papírové 34.
 Rosa 25.
 Rostlinstvo 29.
 Rostliny bahenní 34.
 Roš 245.
 Roucha kněžská 292; velekněze 294.
 Rovina Akka 13; Jezreel 15; Jordánská 14; Moabská 14; Ono 14.
 Roviny v Palestině 13.
 Rozdělení Egypta 105.
 Rozdělení Palestiny nynější 5.
 Rozdíl mezi bohoslužbou St. Z. a N. Z. 199.
 Rozdíl mezi obětí za hříchy a obětí za viny 258.
 Rozeslání apoštolů 182.
 Rozetta 100.
 Rozloha Palestiny 4.
 Rozmluva J. Kr. se Samarit. 24, 179; s Nikodémem 178.
 Rozvětvení cest obchod. v Mesopotam. 136.
 Rozvodnění Nilu 100.
 Ruben, poušť v území jeho 18.
 Rubin, potok 22.
 Rudé moře 115.
 Rudolf, korunní princ Rakouský 70.
 Ruská Arménie 137.
 Růže 31.
 Rybník Bethesda 20; Bravný 181; Gihon 23; Mariin 24; Siloe 23; u Gibeonu 24; u Hebronu 24; v Samaří 24.
 Ryby 52.
 Rybníky Hesbonské 24.
 Rýže červená 19.

Ř.

Řád hodů beránka velikonočního 311; oběti při očist. málomocných 277, 178; při slavnosti stánků 324; při posvěcení na kněžství 277, 278; slavnosti smíření 320, 323.
 Řecko 1, 168.
 Řehoř XVI. 111.
 Remeslníci Sidonští 134.

Řeka Arnon 21; Banias 20; Belus 22; Besor 22; Dan 20; Hasbeni 20; Hieromax 21; Jabok 21; Jordán 20; Kana 22; Kison 22; Sorek 22.
 Řekové 3.
 Řeky v Palestině 20.
 Řím 170.
 Římané 3, 27.
 Říše perská dějiny 142.

S.

Saba 113.
 Sabama 98.
 Sádra 28.
 Safed 6.
 Safet 92.
 Safir 28.
 Safsafeh 116.
 Sachvis 139.
 Saida 134.
 Sais 109.
 Sajka gazella 47.
 Sakara 109.
 Sakaria 151.
 Saki Adassi 165.
 Sakus 139.
 Salamis 163, 191.
 Salcha 97.
 Salmone 194.
 Salonik 167.
 Samaritáné překázejí stavěti chrám 237.
 Samaritáni 84, Samaritánka 24; rozmluva s ní 179.
 Samaří 4, 86.
 Samařsko 84.
 Samas 139.
 Samo 165.
 Samos 165.
 Samothrake 166, 192.
 Samothraki 166.
 Samson 77, 81.
 Samuel 78.
 Samum 126.
 San 107.
 Sangarius 151.
 Sancherib 77.
 Sanir 129.
 Saraceni 27.
 Sardius 28.
 Sardy 155.
 Sarefta 135.
 Sargon 140; král 142.
 Sarion 129.
 Saron, rovina 13.
 Saronští 13.
 Sart 155.
 Sarthan 85.
 Satalia 153.
 Satis factio vicaria 201.

Saturn 139.
 Saturn-Adar 144.
 Saul 9, 17, 79, 97, 118, 119, 131.
 Saul a jeho synové 89.
 Save, údolí 16.
 Seba 113.
 Sebajeh 116.
 Sebastia 159.
 Sebecha 107.
 Sefarvaim 142.
 Sefelá, rovina 14.
 Segor 73.
 Seir 115.
 Seir, pohorí 115.
 Sela 119.
 Sela (Petra) 119.
 Selaniky 167.
 Seleukeia 132.
 Seleukia 132, 191.
 Seleukus Nikator 131, 132.
 Selcha 5.
 Sem 3.
 Semadrek 166.
 Sennaar 140.
 Sennaar, město 113.
 Senkereh 142.
 Sepforis 90.
 Septimius Severus 72.
 Serapion 133.
 Serbal 117.
 Serbal, hora 117.
 Sergius Pavel 191.
 Sesostris 106.
 Sestra Mojžišova 73; zemřela 124.
 Seti 106.
 Seti I. 106.
 Setine 169.
 Sever 1.
 Sfingové 109.
 Schönborn, kardinál 172.
 Schwarzenberg, kardinál 172.
 Sibmah 98.
 Side 152.
 Sidon 3, 5, 134.
 Sidonská krajina 184.
 Sidonští řemeslníci 134.
 Sif, poušť 17.
 Sichem 85.
 Sichemité 9.
 Sikka el Hedžas 126.
 Silan 146.
 Silas 192.
 Silnice v Palestině 174, 175.
 Silo 85.
 Siloe, pramen 23.
 Siloe, rybník 20.
 Simon Niger 191.
 Sin 109.
 Sinai, hora 116, 117.
 Sinai, poušť 116.
 Sinai, horstvo 115.

Sinaiský polouostrov 114.
 Siň Šalomounova 188.
 Sion 58, 129.
 Sira 27.
 Sirokko 126.
 Sisak 107, 235.
 Sisara 8, 88.
 Sítí 34.
 Sittakene 138.
 Sivas (část Kappadokie) 151.
 Skalnatá Arabie 114.
 Skio 165.
 Skládání rukou na zvíře obětní 250.
 Sklo 22.
 Skočec 31.
 Skořicovník 38.
 Skot 42.
 Skutky dobré v sobotu 181.
 Skythopolis 95.
 Skythové 89.
 Slavnost Božího Těla 332; novoluní 306; očišťování 318; přesnic 314; slavnosti velikon. konání 314, 315; stánků 187, 323; týdnů 317.
 Slepce Bartimeus 190.
 Slepý od narození 188; u Jericha 190.
 Slezsko 4.
 Slib nazirea 279.
 Sliby 287.
 Slitovnice 208, 209.
 Slon 44.
 Sloupové v chrámu Herodově 240.
 Sloupy ve dvoře svatostánku 208, ve svatostánku 205.
 Složení kuřidla posvátného 262.
 Služebník setníkův uzdraven 182.
 Smaragd 28.
 Smlouva Šalom. s Hiramem 224.
 Smyrna 156.
 Snop obětování 270.
 Sněm cirk. v Jerusalemě 192.
 Soba 131.
 Sobota 304.
 Sobotní cesta 2.
 Sodoma 72.
 Soli 163.
 Solné údolí 17.
 Soluň 167.
 Solymové 153.
 Sorek, potok 22.
 Sosnový les 13.
 Součásti kuřidla složeného 263.
 Soukromá bohoslužba 332.
 Sova 49.
 Srdce Svaté země 85.
 Sršeň 53.
 Stádíe 2.
 Stánek v Silo 223.
 Stanchio 165.
 Stánky při slavnosti Pod zelenou 325, 326, 327.

Stát Arfad 132; Emath 131.
 Státy v Syrii 130.
 Stěhování svatostánku 223.
 Storax 37.
 Storax gummi 33.
 Strabo 13.
 Strany světové 1.
 Strom fíkový 38; granátový 38.
 Struchaté 146.
 Středozemní moře 1, 3, 5.
 Stříbro 29.
 Strikání krví při obětech 250, 254.
 Studnice Eliseova 11, 24; Jakubova 9, 24
 Stůl na obětní chleby 229; pro chleby předkladné 208; pro chleby předložení 210, 219, 222.
 Suezský záliv 115.
 Suché oběti 261.
 Sukkoth 97, 122; údolí 17.
 Sulim 8.
 Súl 27.
 Súl odpařováním 20; při obětech 347, 263.
 Sunamitka 7.
 Sunem 8, 89.
 Sup 49.
 Sur 116.
 Sur, poušť 116.
 Sur (Ton, Tyrus) 135.
 Surittan 128.
 Susam 165.
 Susam Adassi 165.
 Susan 148.
 Susy 148.
 Svata země 4.
 Svatostánek 2, 2.
 Svatostánku dvůr (síň) 202, 208; obydlí 202, 203.
 Svatyně chrámu Šalomounova 228; v chrámu Herodově 242.
 Svátky mariánské 332; novoluní 306; troubení 306; Všech Svatých 332; v Zákoně Nov. a v Zák. St. 331.
 Svěcení kněží 277; soboty 305.
 Světové strany 1.
 Svícen sedmiramenný 208, 213, 219.
 Svičny zlaté 228; při slavnosti stánků 330.
 Svaky při svatostánku 203.
 Sykaminum 91.
 Symbol království Božího 215; modlitby 218.
 Symbolickotypický ráz oběti 199.
 Symbolický význam oběti při očišťování málomocných 277; oběti snopu 271; skládání rukou na obětní zvíře 250.
 Synagogy 245.
 Synedrium u Qitronu 90.
 Syrakusy 173.

Syria Sobala 119.
 Syrie 128.
 Syrofoiničanka 184.
 Syrop 27.
 Syrové 27, 16.

Š.

Šabak 107.
 Šafrán 262, 31.
 Šakal 46.
 Šalomoun 4, 98, 120, 130.
 Šalomounova smlouva s Hiramem 224
 Šalomounův chrám 224, 225.
 Šarfi 133.
 Šat el Arab 141
 Šavel 191.
 Šehon 125.
 Šehr 155.
 Šechelet 262.
 Šekinah 210.
 Šelamim 254.
 Šelmy 44.
 Šemeš 139.
 Šendi 113.
 Šera 115.
 Šerab 126.
 Šešenk 107
 Šin 139.
 Širas 150.
 Škola prorocká 74.
 Šoeib 116.
 Šomron, hora 9.
 Špalda 29.
 Španělsko 1.
 Šúr 53
 Šus 148.
 Šusan 148.
 Šuveifat 5.

T.

Tabakat fahil 96
 Tabeerah 124.
 Tábor Israelitů v Migdol 110.
 Tafnis 110.
 Tafsa 31.
 Taharka 107.
 Takhti-Džemšid 150.
 Talles 335.
 Tallith 335.
 Tamaryšek 57.
 Tamíras, řeka 134
 Tanis 107.
 Taurus 141, 151.
 Tarabia 111
 Tarabosan 159.
 Tarragona 174.

Tefil in 333.
 Tel Basta 109.
 Tenufah 255.
 Teplé lázně 24.
 Teplota v Palestině 25.
 Terebinth 35.
 Teberinthové údolí 16.
 Terumah 255.
 Thabor 7.
 Thadimor 130, 132.
 Thalassa 164, 194.
 Thannin, pramen 23.
 Tharabegun (Pontus, Kolchis) 151.
 Thare 136.
 Tharsus 152.
 Thebeç (Thebes) 87.
 Théby 108.
 Thekoa, poušť 17.
 Theman 120.
 Theodosiopolis 137.
 Theofilus 133.
 Theqoa 74.
 Thermutha 106.
 Thessalonika 167.
 Thimnath Serach 9, 84.
 Thiras 167.
 Thirça 86.
 This 105.
 Thogorma mini 137.
 Thrakè 167.
 Thrakia 167.
 Thyatira 155.
 Tiberias 90.
 Tif-sach 131.
 Tiglatpilesar 143, 236.
 Tih 116.
 Tih-beni Israil 116.
 Tih-el-beni-Israil 115, 116.
 Timotheus 192.
 Tirhaka 107.
 Tirsus 152.
 Titus 96.
 Tmolos pohorí 154.
 Tob 132.
 Tofel 12.
 Totafoth 333.
 Traganthová-gumi 33.
 Trachonitis 94.
 Trans Tiberim 171.
 Trapezunt 159.
 Trapezus 159.
 Trebisonde 159.
 Tres Tabernae 173.
 Trest smrti 201; ztráty majetku 2 1.
 Troat 157, 193.
 Trogylum 155 193.
 Trstěné moře 115.
 Trvání dne 303; chrámu Šalomou-
 nova 236.
 Trásně posvátné 335, 336.

Tubin 132.
 Turci 27.
 Tygrys 140; v dějinách 141.
 Typický význam svatostánku 221.
 Tyroly 4.
 Tyropaeon, údolí 16.
 Tyrus 3, 193, 135.
 Tyrus ostrovní 135.

U.

Uafrahet 107.
 Úběl (alabastr) 28.
 Účel milostivého léta 310; nářadí sv:
 tostánku 217; obětování kuřidla 266;
 obřadů při slavnosti stánku 329;
 obřizky 285; svatostánku 214.
 Učenici Ježíše Krista první 177.
 Učenici Páně z Galileje 88.
 Údolí Abel-Sittim 17; Achor 15; Aja-
 lon 15; Beracha 16; Çefatha 15;
 Elah 16; Hinnom 16; hroznů 15;
 kručinky barvišské 124; Save 16;
 Solné 17; Sukkoth 17; Tyropaeon 16,
 u Gabaonu 15; v Palestině 15.
 Ukončení díla vykupitelského 190; slibu
 nazirea 278.
 Ukrytí archy úmluvy Jerem. 223.
 Ulai, řeka 148.
 Ulice star. Jerusaléma 60.
 Um Keis 96.
 Umyvadlo ve svatostánku 214, 220.
 Umývání rukou a nohou 221.
 Úpadek Egypta 108.
 Ur 142.
 Urhoi 145.
 Ur Chaldaeů 136; Kasdim 136.
 Urim a Thurim 301.
 Úrodnost 27; okolí Gazy 81; okolí
 Jafy 80.
 Ústava v Egyptě 105.
 Ustanovení slavnosti stánků 323.
 Utěradla k svícnu 213.
 Utišení bouře mořské 180.
 Uzdravení člověka 38 let nemocného 181;
 10 malomocných 187; 2 posedlých 96;
 slepého od narození 188; ženy 12 let
 nemocné 183.
 Užitek Nilu 101.
 Užovka 51.

V.

Vadi Athsi 118; Beisan 8; el Arab 119;
 es Sumt 16; Guveir 115; Feiran 121;
 Jabis 97; Kurá 22; Kurahi 119;
 Musa 120; Musur 16.
 Vady tělesné překážkou služby kněž-
 ské 292.

Vánoce 332.
 Vápenec 28.
 Varka 142.
 Včela 53.
 Velbloud 39.
 Velekněz 294; výkony jemu vyhrazené 299.
 Velesvatyně chrámu Šalomounova 288; v chrámě Herodově 242.
 Velikonoce 311; jejich význam 315.
 Velikost chrámu Šalomounova 225.
 Velká brána 241.
 Venuše-Istar 144.
 Vepř 43; divoký 47.
 Veselí noční při slavnosti stánků 329.
 Vespasian 6, 15, 80.
 Věci k obětem nekrvavým 261.
 Větry 26.
 Věznění sv. Jana Křt. 99.
 Věže starého Jerusalema 59.
 Vchod do chrámu Herodova 240.
 Via Appia 171; Aurelia 171; Cassia 171; Claudia 171; Flaminia 171; Lata 171; Sacra 171.
 Vidlický 214.
 Vilibald sv. 177.
 Vinná réva 34.
 Víno dar obětní 247; k obětem 261.
 Vlastnosti obětních zvířat 247.
 Vlaštovka 50.
 Vlk 46.
 Voda odpírání 125; v Jordánu 20.
 Vodovody v Egyptě 100.
 Vojsko Egyptské 105.
 Vonné dříví 36.
 Vosa 53.
 Vrabec 50.
 Vrba 37.
 Všech Svatých, svátek 332.
 Vyhnaní prodavačů z chrámů 178.
 Východ 1.
 Výkony bohoslužebné 246; obětní a jejich význam 249, 250; veleknězi vyhrazené 299.
 Vykoupení člověka dokonáno 190.
 Výsady kněžské, jejich význam 300.
 Vývoj oběti 196.
 Vyvolení 12 apoštolů 182.
 Vývozný obchod kerekský 118.
 Vývozný obchod v Egyptě 104.
 Výzdoba chrámu Šalomounova 228.
 Význam čísel měrných ve svatost. 216; holokaustu 253; chrámu Šalomounova 233; jakosti zvířat obětních 248; kovů ve svatostánku 217; milostivého léta 310; nářadí ve svatostánku 217; oběti 2 chlebů o letnicích 272; oběti chlebů předlož. 269; oběti při očišť. malom. 276; oběti při posv. na kněžství 278; oběti smírných 259; oběti snopu 271; obětních předmětů

278; obětních výkonů 249, 250; obřadů při oběti smíru 259; obřízky 286; roku sobotního 307; slavnosti velikonoční 315; slibu nazírea 279; symbol. skládání rukou na zvíře 250; výsad kněžských 300; oběti zvířete 201; zlata, stříbra, mědi 217.
 Vyzvědači 73, 98.
 Výživa kněží 292.
 Vzdělanost v Babyloně 141; v Egyptě 103.
 Vzkříšení dcery Jairovy 180; mládence z Naimu 182.

X.

Xaloth 88.
 Xystus 62.

Z.

Zabití zvířete význam 201.
 Zagros. pohorí 146.
 Zachariáš 70, 237.
 Zacheus 74, 190.
 Zajíc 48.
 Záliv Heroopolský 115.
 Záliv Suezský 115.
 Zamri 86.
 Západ 1.
 Zara 15.
 Zařízení v chrámě Herodově 244; v synagogách 245.
 Zastávky Israelitů na cestě do Egypta 112—126.
 Zástupné dostiucnění 201.
 Zázraky u jezera Genezaretského 19.
 Zázraky v Kafarnaum 179.
 Zboření slavných měst v Egyptě 109.
 Země Hebraeů 3.
 Země Hospodinova 4.
 Země, názor biblický 1.
 Země (orná půda) 27.
 Země svatá 4.
 Země zaslibená 3.
 Zemřelí v Egyptě 104.
 Zeleniny 30.
 Zeleniny hořké 30.
 Zegenim 245.
 Zerubabelův chrám 236.
 Zerka (Cerka, Čerka) 12, 21.
 Zlaté svícny při slavnosti stánků 329.
 Zmije 51.
 Znaky oběti 196.
 Znečištění člověka, druhy 283.
 Zima 25.
 Zimostráz 38.

Zirukin 143.

Zlaté myši 48; svícny v chrámě Šalomounově 228.

Zlato 29.

Zlatý oltář 228.

Zvířata drobná 48; krotká 39.

Zpěv 288.

Způsob konání obětí za hříchy 257;
obětí v bohoslužbě mosaické 199;
obětí chlebů předložených 268; obětování kuřidla 265; očisty při poskvrnění mrtvolou lidskou 283.

Způsob postu.

Ž.

Žába 51.

Žalář Ježíše Krista 69.

Žandarmové v Egyptě 112.

Železo 29.

Žena 12 let nemocná 180; Samari-
tánka 85; Sunamitská 8

Ženy v Egyptě 105.

Židé vytáhli z Egypta 107

Živočišstvo 39.

Život za život 254.

OBSAH.

Zeměpis biblický.

	Stránka
§ 1. <i>Biblický názor o zemi</i>	1

I. část starožitností biblických.

I. Zeměpis fysický.

§ 2. Jména Palestiny	3
§ 3. Poloha a rozloha země	4
§ 4. Horopis	5
§ 5. A) <i>Hory na severu</i>	6
1. Pohoří Naftali. 2. Karmel. 3. Thabor. 4. Hora blahoslavenství.	
5. Malý Hermon.	
B) <i>Hory ve střední Palesti</i>	
§ 6. Pohoří Gilboa .	8
§ 7. Pohoří Efraim	9
a) Šomron. b) Garizim. c) Ebul. d) Gaas.	
C) <i>Hory na jihu.</i>	
§ 8. Pohoří Juda	10
Hora olivetská.	
§ 9. <i>Horstvo v Zájordání</i>	12
Pohoří Gilead.	
§ 10. <i>Lesy v Palestině</i>	12
1. Cedrový les. 2. Sosnové a jedlové lesy. 3. Lesy na Karmelu.	
4. Rozsáhlé lesy dubové. 5. Les Haret. 6. Les v poušti Sif. 7. Les	
Efraim. 8. Mohutný les palmový.	
<i>Roviny v Palestině.</i>	
§ 11. Pobřežní roviny	13
1. Rovina Akko. 2. Saron. 3. Ono. 4. Sefelá.	
§ 12. <i>Roviny vnitrozemské</i>	14
1. Rovina Jordánská. 2. Rovina Jerišská. 3. Rovina Moabská. 4. Ro-	
vina Jezreel	
§ 13. <i>Údolí a úžlabí</i>	15
1. Údolí hroznů. 2. Údolí Čefatha. 3. Údolí u Gabaonu. 4. Údolí	
Ajalon. 5. Údolí Achor.	

	Stránka
§ 14. Údolí v okolí Jerusalema	16
1. Úzlabi Hinnom. 2. Tyropaeon. 3. Údolí Kidron n. Josafath. 4. Údolí Rafaim. 5. Údolí Save. 6. Údolí Beracha. 7. Údolí Elah n. Terebinth.	
§ 15. Údolí v okolí moře Mrtvého	17
Abel-Sittim. Sukkoth. Údolí Solné.	
§ 16. Pouště v Palestině	17
1. Poušť Juda: a) Poušť Thekoa. b) Poušť Sif. c) Poušť Maon. d) Poušť Engeddi. e) Poušť Faran. 2. Poušť Berseba. 3. Poušť Jericho: a) Gibeon. b) Bethaven. c) Poušť u města Efrem. 4. Poušť v území Ruben. 5. Poušť Jeruel. 6. Poušť Bethsaida.	
<i>Vodstvo v Palestině.</i>	
§ 17. Moře a jezera	18
1. Moře Středozemské. 2. Jezero Merom. 3. Jezero Genesarethské. 4. Mrtvé moře.	
§ 18. Řeky	20
Jordán.	
§ 19. Přítoky Jordánu	21
a) po pravém břehu: α) Potok Kafarnaum. β) Potok Karith γ) Potok Kidron. b) Po levém břehu: α) Hieromax. β) Jabok. γ) Arnon. δ) Zared.	
§ 20. Oblast moře Středozemského	22
1. Vadi Kurá. 2. Belus. 3. Kison (Keitun). 4. Kana. 5. Rubin. 6. Sorek. 7. Potok Askulan. 8. Besor. 9. Potok Egypta.	
§ 21. Ostatní vody v zemi	22
§ 22. Prameny a rybníky v Jerusalemě a jeho okolí	23
1. En Rogel. 2. Pramen Siloe. 3. Rybník Siloe. 4. Gihon. 5. Pramen Thannin. 6. Bethesda. 7. Rybník Mariin.	
§ 23. Prameny a rybníky v ostatní Palestině	24
§ 24. Podnební poměry v Palestině	24
§ 25. Úrodnost	26
<i>Plodiny v Palestině.</i>	
§ 26. A) Z říše nerostů: a) vůbec	27
§ 27. b) Drahé kamení	28
§ 28. c) Kovy	29
§ 29. B) Z rostlinstva	29
a) Ohlři a luštěniny.	
§ 30. b) Rostliny jedlé	30
§ 31. c) Rostliny nepěstované	30
§ 32. d) Rostliny, z nichž se vyráběla vonidla	32
§ 33. Len a bavlník	34
§ 34. Rostliny bahenní	34
§ 35. Réva vinná	35
§ 36. Stromy	35
<i>C) Živočišstvo.</i>	
§ 37. Zvířata krotká	39
§ 38. Šelmy	44
§ 39. Zvířata plachá	46
§ 40. Zvířata drobná (hlodavci)	48

	Stránka
§ 41. Ptáci	48
§ 42. Plazi	50
§ 43. Hadi	51
§ 44. Ryby	52
§ 45. Hmyz	52
§ 46. Korýši .	54
§ 47. Pohromy	54

II. Zeměpis politický.

§ 48. Nejstarší obyvatelé Palestiny	55
§ 49. Palestina za patriarchů až do Josua	56
§ 50. Palestina až po vládu římskou .	56
§ 51. Rozdělení Palestiny v době vlády římské	57

Judsko.

§ 52. Poloha a hranice	57
§ 53. Jméno a poloha Jerusalema .	58
§ 54. Hradby a věže starého Jerusalema	59
§ 55. Ulice a brány Jerusalema	60
§ 56. Budovy veřejné .	61
§ 57. Nynější Jerusalem	63
§ 58. Nynější budovy na čtvero návrších Jerusalema	64

Některá památná místa v Jerusalemě.

§ 59. Kostel Božího hrobu	66
§ 60. Jiná památná místa .	69
§ 61. Ain Karim	70
Bethlehem. Hebron Ramath Lechi. Lod (Lydda). Emmaus.	
§ 62. Na jihovýchodě Judey	71
Engeddi. Masada, Sodoma. Segor. Qadesbarne. Qades. Arad. Karmel.	
Betçur. Theqoa.	
§ 63. Na straně severovýchodní Judey	74
Adummim. Jericho. Gilgal. Fasaelis. Ofra. Hai. Gibeá. Anathoth. Nob.	
§ 64. Judea střední na jihozápadě	75
Gibeá. Azeqa. Maqqeda. Qeilah. Debir. Betzachara. Molada. Aroer.	
Beršeba. Rimmôn. Lachis. Beth Šemeš. Çareâ (Sarea).	
§ 65. Judea severní	78
Ramâ. Beroth. Bethel. Ajalon. Gibeôn. Emmaus. Miçpah. Qirjath	
Jearim. Ramathaim Çofim.	
§ 66. Judea západní	80
Jafô Jabneh. Asdod. Asqelon. Gaza. Rafia. Rhinokolura.	
§ 67. Pokračování	82
Gerar Eglon. Gath. Gathrimmon. Egrôn. Arimathea. Gimzo. Modein	

Samařsko.

§ 68. Území a obyvatelstvo .	84
§ 69. Samařsko jižní	84
Thimnath Serach. Lebôna. Silo. Çarthan. Sicheu.	

	Stránka
§ 70. Samařsko severní	86
Samaři. Thirça. Bethulia. Ofra. Thebeç. Dothan. Aenon. Caesarea Palestinská.	
<i>Galilejsko.</i>	
§ 71. Hranice a povaha	87
§ 72. Galilea jižní	88
Megiddo. Jizreel. Bethsean. Sunem. Nain. Dabráth. Nazareth. Qitrôn. Chamath.	
§ 73. Galilea střední	90
Tiberias. Hefa. Dalmanutha. Bethçaida. Kafarnaum. Akko.	
§ 74. Galilejsko severní	92
Safet. Gišala. Dan. Abel-Beth-Macha.	
§ 75. Perea (Zájordáni). Části Zájordáni	93
Trachonitis. Iturea. Gaulanitis. Auranitis. Batanea. Dekapolis.	
§ 76. Města v Perei severní	95
Abila. Haçar. Enon. Caesarea Filipova. Qenath. Bethsaida.	
§ 77. V Perei střední	96
Astharoth. Qarnaim. Gadara. Pella. Jabes. Sukkoth. Salcha. Gerasa. Mahanaim. Pniel. Aröer.	
§ 78. V Perei jižní	98
Bethania. Bethharam. Abel-Sittim. Hesbon. Sibmah. Nebo. Macherus. Qirjathaim. Aröer. Miçpa.	
Ostatní země biblické.	
§ 79. <i>Egypt</i>	99
§ 80. Povaha země a plodiny	101
§ 81. Obyvatelstvo	102
§ 82. Vzdělanost	104
§ 83. Ústava a poměry v životě občanském	105
§ 84. Stručný přehled dějin	105
§ 85. Města v Egyptě	108
Memfis. Hanes. On. Pitom. Fibeseth. Sin. Migdol. Tafnis. Çoan (Tanis). Alexandria.	
§ 86. <i>Gošen</i>	111
§ 87. <i>Země Kúš</i>	112
§ 88. <i>Saba</i>	113
§ 89. <i>Libye</i>	113
§ 90. <i>Arabie Petrejská</i>	114
§ 91. Moabitě a Ammonité	117
§ 92. Edomitě	118
§ 93. Midianité. Amalekitě a Qinitě	121
§ 94. <i>Cesta Israelitů z Egypta do Kanaan</i>	122
§ 95. Pokračování	124
§ 96. <i>Arabie</i>	126
§ 97. Obyvatelé Arabie	128
Země na severu Palestiny.	
§ 98. <i>Syrie</i> (Aram)	128
Státy v Syrii	129

	Stránka
§ 99. Stát Damašský	130
§ 100. Aram Ćoba	131
§ 101. Města syrská	132
Seleukia. Antiochia. Beroea.	
§ 102. Foinikia	133
Sidon. Tyrus. Berotha.	
§ 103. Mesopotamie	135
Ur Kasdim. Haran.	
§ 104. Thogorma Mini	137
Erĝerum. Erivan.	
§ 105. Assur	138
§ 106. Ninive	139
§ 107. Babylonie	140
§ 108. Přehled dějin babylonských	142
§ 109. Babel (Babylon)	143
§ 110. Ostatní místa Sinearů	145
Durâ. Ereĝ. Aĝhad. Kaleneh.	
§ 111. Medie	146
§ 112. Města v Medii	147
§ 113. Ėlam	147
§ 114. Persie	148
§ 115. Persepolis	150

Země severozápadně Palestiny.

§ 116. Malá Asie	150
§ 117. Kilikia. Pamfylia a Pisidia	152
Kilikia. Pamfylia: Side. Attalia. Perge. Pisidia.	
§ 118. Lykia a Karia	153
Lykia: Myry. Patary. Faselis Karia: Knidos. Halikarnassos.	
§ 119. Lydia a Jonia	154
Lydia: Filadelfia. Sardy. Thyatira. Jonia: Milet. Trogyllium. Efesus. Smyrna.	
§ 120. Mysia a Bithynia	157
Mysia: Pergamos. Adrumetum. Assos. Troas. Bythinia: Nicaea. Nikomedia. Chalcedon.	
§ 121. Paflagonia a Pontus	158
§ 122. Kappadokia a Lykaonia	159
Kappadokia. Lykaonia: Derbe. Lystra. Ikonium.	
§ 123. Galatia a Frygia	160
Galatia. Frygia: Hierapolis. Kolossy. Laodikeia.	

Ostrovy.

§ 124. Kypr	162
Salamis. Pafos.	
§ 125. Rhodos, Kreta a Kauda	163
Rhodos. Kreta: Thalassa Boniportus. Gortyna. Foinix. Kauda.	

	Stránka
§ 126. <i>Kyklady a Sporady</i>	165
Kôs. Pathmos. Samos. Chios. Lesbos. Samothrake.	

Země evropské.

§ 127. <i>Makedonia</i>	. 166
Neapolis. Filippi. Amfipolis. Thessalonika. Beroea.	
§ 128. <i>Thrakia</i>	167
Nikopolis.	
§ 129. <i>Řecko</i>	. 168
Atheny. Korinth.	
§ 130. <i>Italie</i>	. 170
Řím.	
§ 131. <i>Ostatní města italská</i>	. 173
Rhegium. Pateoli. Forum Appii. Tres Tabernae. Na Sicilii: Syrakusy.	
§ 132. <i>Ostrov Malta a Hispania</i>	. 173
Přídavek. Cesty P. J. Krista.	
§ 133. Cesty a silnice v Palestině	. 174
§ 134. První cesta Ježíše Krista	176
§ 135. Druhá cesta Ježíše Krista	177
§ 136. Třetí cesta Ježíše Krista	. 180
§ 137. Čtvrtá cesta Ježíše Krista	. 180
§ 138. Pátá cesta Ježíše Krista	. 182
§ 139. Šestá cesta Ježíše Krista	184
§ 140. Sedmá cesta Ježíše Krista	185
§ 141. Osmá cesta Ježíše Krista	. 187
§ 142. Devátá cesta Ježíše Krista	. 188
§ 143. Desátá cesta Ježíše Krista	. 189
<i>Apoštolské cesty sv. Pavla.</i>	
§ 144. První cesta	. 191
§ 145. Druhá cesta	. 192
§ 146. Třetí cesta	. 193
§ 147. Čtvrtá cesta	193

II. část starožitností biblických.

Náboženské poměry národa vyvoleného.

<i>Počátek bohoslužby a její vývoj.</i>	
§ 148. Původ a pojem oběti vůbec	195
§ 149. Vývoj oběti	. 196
§ 150. Mosaismus	198
§ 151. Oběti mosaické vůbec	. 200
<i>Bohoslužebná místa.</i>	
§ 152. Svatostánek	. 202
§ 153. Nářadí bohoslužebné ve svatostánku	. 208
Oltář pro kadění. Stůl pro chleby předloženi. Svícen sedmiramenný.	
Oltář pro oběti zápalné. Umyvadlo.	

	Stránka
§ 154. Účel a význam svatostánku	. 214
§ 155. Účel a význam nářadí . . .	. 217
§ 156. Typický význam svatostánku a jeho nářadí	. 221
§ 157. Osudy svatostánku	. 222
§ 158. Chrám Šalomounův	224
§ 159. Nářadí chrámové	. 228
§ 160. Význam chrámu a jeho nářadí .	. 233
§ 161. Osudy chrámu Šalomounova	. 235
§ 162. Chrám Zerubabelův	236
§ 163. Chrám Herodův	. 238
§ 164. Synagogy	. 245
<i>Bohoslužebné výkony.</i>	
§ 165. Co se obětovalo v Zákoně Starém?	. 246
§ 166. Význam předmětův obětních .	248
§ 167. Obřady obětní a jich význam	. 249
<i>Druhy obětí.</i>	
§ 168. A) Oběti krvavé . . .	. 252
Obět zápalná (holokaust).	
§ 169. Význam holokaustu	. 253
§ 170. Oběti pokojné	. 254
§ 171. Oběti smírné . . .	256
I. Obět za hříchy	
§ 172 II. Oběti za viny	. 258
§ 173. Význam obětí smírných a obřadů, při nich užívaných	. 259
§ 174. B) Oběti nekrvavé	. 261
§ 175. Oběti mokré (nesakím) . . .	. 263
§ 176. Oběti suché (menachoth)	. 264
§ 177. Každodenní obětování kuřidla vonného	. 265
§ 178. První obět kněží a každodenní holokaust velekněze	. 266
§ 179. Chleby předložení . . .	. 268
§ 180. Význam oběti chlebů	. 269
§ 181. Oběti snopu n. obět ve druhý den velikonoční	. 270
§ 182. Obět dvou chlebů o letnicích	271
§ 183. Dobrovolná minchah osob soukromých	272
§ 184. Nekrvavá obět za hříchy jakožto náhrada za obět krvavou .	. 273
§ 185. Obět veliké horlivosti	. 275
§ 186. Obět při očišťování malomocných	. 275
§ 187. Krvavé oběti se zvláštními přídávky nekrvavými	. 277
1. Obět při posvěcení na kněžství. 2. Obět při skončení slibu nazirea.	
§ 188. Poměr nekrvavých obětí S. Z. k oběti Zákona Nového	. 280
§ 189. Levitické očisty	. 283
§ 190. Obřizka	284
§ 191. Ostatní výkony posvátné	. 286
Pomazání ze příčin náboženských. Sliby. Posty. Modlitba a požehnání.	
Zpěv a hudba	
<i>Bohoslužebné osoby.</i>	
§ 192. Kněžstvo levitické	. 289

	Stránka
193. Kněžstvo. Levité	. 290
194. Kněží	. 292
§ 195. Velekněz	. 294
196. Význam kněžských výsad kněze a požadavků na něj činěných	. 300
<i>Doby posvátné.</i>	
§ 197. Kalendář u Hebraeů . .	. 302
198. Denní bohoslužba v chrámě .	303
§ 199. Sobota	304
§ 200. Novoluní a měsíc sobotní	. 306
§ 201. Rok sobotní	307
§ 202. Milostivé léto . .	. 308
§ 203. Velikonoce a přesnice .	. 311
§ 204. Konání slavnosti	. 312
§ 205. Význam slavností . .	315
§ 206. Letnice (slavnost týdnů) .	. 317
§ 207. Slavnost očišťování (den smíření)	. 318
§ 208. Konání slavnosti	. 320
§ 209. Slavnost stánků	. 320
§ 210. Konání slavnosti	. 325
§ 211. Pokračování	. 329
§ 212. Soukromá bohoslužba .	. 332

POŘÁDEK MAP :

1. Arabie Petrejská a Sinai.	6. Plán Jerusalema nového.
2. Palestina za doby soudců.	7. Chrám Božího hrobu.
3. Assyrie, Babylonie a Medie.	8. Cesty Pána Ježíše.
4. Palestina nynější.	9. Cesty sv. Pavla.
5. Plán Jerusalema starého.	10. Plán Říma.

Literární oznamovatel.

35. Stručný přehled starožitnosti biblických. Pomůcka k výkladům biblického dějepisu ve školách českých. Složil Dr. *Xaver Blanda*. Díl I. Zeměpis biblický a bohoslužebná zařízení národa vyvoleného. S 51 obrazy a 10 mapami. V Praze, nákladem knihkupectví B. Stýbla 1895. Cena 4 zl. 50 kr.

Při vyučování biblickému dějepisu jest zhusta přihlížeti nejen k *zeměpisu* těch krajův, o nichž v bibli činí se zmínka, nýbrž i ke *zvláštnostem, mravům a obyčejům* národa vyvoleného a národů s ním se stýkajících ve příčině náboženské a společenské, v životě veřejném i soukromém. Proto zajisté přijde nemálo vhod uvedený spis všem, jimž vyučovati jest biblickému dějepisu, jelikož podává důkladný a přece poměrně stručný výklad starožitností biblických se zřením k tomu, co výklady biblického dějepisu usnadňuje a zajímavými činí. Celé dílo bude obsahovati dva díly, z nichž druhý dosud k tisku se připravuje a jednati bude o *poměrech společenských* národa vyvoleného. Díl první, který právě vyšel, podává v první části své *zeměpis biblický*, a to nejprve fysický (pojednávaje o jméně, poloze a horopisu Palestiny, o její lesích, rovinách, údolích, pouštích, vodstvu, podnebí, plodinách a pohromách str. 2—54); potom politický (líče nejstarší obyvatele, stručné dějiny od doby patriarchův až po vládu římskou, rozdělení Palestiny za doby římské; polohu hranice a města Judska, Samarska, Galilejska, Peree — str. 55—99). Na to činí řeč o fysickém i politickém zeměpisu Egypta (připojuje popis cesty Židů z Egypta), Aethiopie, Arabie, jakož i ostatních zemí a ostrovův asiatských i evropských, o nichž se mluví v bibli (s. 99—174). Celou pak část tuto končí přídavkem o cestách Pána Ježíše Krista (174—191) a apoštolských cestách sv. Pavla (191—194).

Ve druhé části vyličuje *náboženské poměry* národa vyvoleného, a to počátek bohoslužby a její vývoj (195—201), bohoslužebná místa (202—246), bohoslužebné výkony (246—289), bohoslužebné osoby (289—300), doby posvátné (300—336). Na konec připojuje podrobný *seznam* jmen, osob a věcí, o nichž ve spise jest řeč (337—358), a deset větších map a to: I. východ Israelitů z Egypta a putování jejich po poušti; II. Palestina za doby soudcův a králův, a rozsah říše za Davida a Šalomouna; III. Assyrie, Babylonie a Persie a místa zřícenin babylonských a assyrských; IV. Palestina nynější; V. Jerusalema v době dobytí Titem; VI. Plán Jerusalema a nejbližšího okolí; VII. Půdorys chrámu Božího hrobu; VIII. Cesty Pána Ježíše Krista; IX. Cesta sv. apoštola Pavla; X. Řím za doby císařství.

Veškerá látka spracována jest s pilí nevšední a to řečí lehkou, jasnou, pochopitelnou. Častěji uvádějí se příslušná i delší místa Pisma sv., jimiž se výklady provázejí, potvrzují, oživují. Opět a opět přihlíží se k symbolice Israelitův. Jednotlivé předměty bohoslužebné znázorněny jsou pěknými obrazy. Ježto pan spisovatel nechtěl, aby dílo jeho příliš objemným bylo, vyhýbá se sporům učeným a námitkám jinověrcův. Proto také necituje různých autorit, přestává na tom, že z počátku uvedl díla, z nichž čerpal. Správně však rozhoduje se pro mínění, dle něhož Pilát bydlel v době utrpení Kristova na hradě Antonia a tam soudnici svou měl. Co na str. 62 (3. 5.) praví se o paláci královském a o paláci Xystu, nezdá se nám dosti jasné. Bylť palác Hasmoneovců, jak pod č. 3. správně řečeno, na severovýchodním konci hořejšího města, a ten slove někdy i Xystem, poněvadž se před ním rozkládalo prostranství zvané Xystus. V něm učinil Herodes Ant. posměch Pánu Ježíši; později ovšem připadnul Agrippovi. Vystavěl však i Agrippa palác, jak praví Flavius, na hořejší části města, ale ovšem ten nebyl palácem Hasmoneovcův. V příčině cest Páně a postupu jednotlivých událostí není shody mezi exegety a brzy nebude; a tak i slovuťný pan autor drží se v té příčině některých názorů, jež se nám méně zamlouvají. Zejména nepokládáme svátek, ve který Pán Ježíš uzdravil člověka 38 let nemocného, za svátek Purim, ačkoli tak soudí i Keppler, Hug, Maier, Schegg, Schanz, Sušil, nýbrž za svátek velikonoční, a to druhý ve veřejném životě Kristově, jednak že vážnější jsou důvody, které svědčí

pro něj, jednak že se toho mínění drží již nejstarší sv. Otcové, jako Ireneus a Chronicon Paschale, a přední exegeté (a Lapide, Calmet, Friedlieb, Massl, Dankó, Klofutar, Bucker, Corluy, Pölzl, Hengstenberg, Reinke a j.). Cestu pak k této slavnosti položili bychom na místo třetí, a cestu do krajiny Gadarenské či Gerasenské na místo čtvrté. Mimo to cestu do Naimu a vzkříšení mládence spojili bychom s cestou osmou (ke slavnosti stánků); rozeslání apoštolů pak vřadili bychom do té doby, kdy Pán Ježíš vrátiv se z krajiny Gadarenské a vzkřísiv dceru Jairovu působil v Galilejsku. — Než to jsou věci, ve kterých různost náhledů tak brzy úplně nepřestane, a proto ceně spisu nijak na újmu býti nemohou. Doporučujeme tudíž spis ten co nejvřeleji. Cena krámská zdá se ovšem poněkud veliká. Avšak kdo uváží, že tu jest 51 pěkný obraz, 10 větších map a úprava velmi vkusná, zajisté přisvědčí, že není nepřiměřená.

Dr. *Jan Sýkora*.